

לעבנספערשייבונגען

פון

בעריהמטע מענער

א גרויסע זאמלונג ביאגראפיעס פון די גרעסטע מענער פון אלע
פעלקער אין אלע צייטען.

באנד IV

וועלטליכע העלדען

ליטערארישער פערלאג

256 איסט בראדוויי, ניו-יארק.

1916

ଜଳବେନ

א י נ ה א ל ט :

פ י ל י פ ק ר א נ י . יאזעפוס פלאוויאוס.
זיין לעבען און זיינע שריפטען.

פ י ל י פ ק ר א נ י . בר כוכבא.
און זיין לעצטער אויפשטאנד פון די אידען.

פ י ל י פ ק ר א נ י . דון יצחק אברבנל און זיינע זיהן.
זייער לעבען און טהעטיגקייט און פערבינדונג מיט דער גע-
שיכטע פון גלות שפאניען.

מ א ר י ס ר א ז ע נ פ ע ל ד . היינריך היינע.
דייטשלאנד'ס גרעסטער ליריקער, זיין לעבען און זיינע שריפט-
ען.

פ י ל י פ ק ר א נ י . פאמיליע ראטשילד.
זייער לעבען און פינאנציעלע טהעטיגקייט.

פ י ל י פ ק ר א נ י . מעערבער.
דער אפּערא קעניג, זיין לעבען, זיינע אפּערן און מוזיקא-
לישע אויפטהוואונגען.

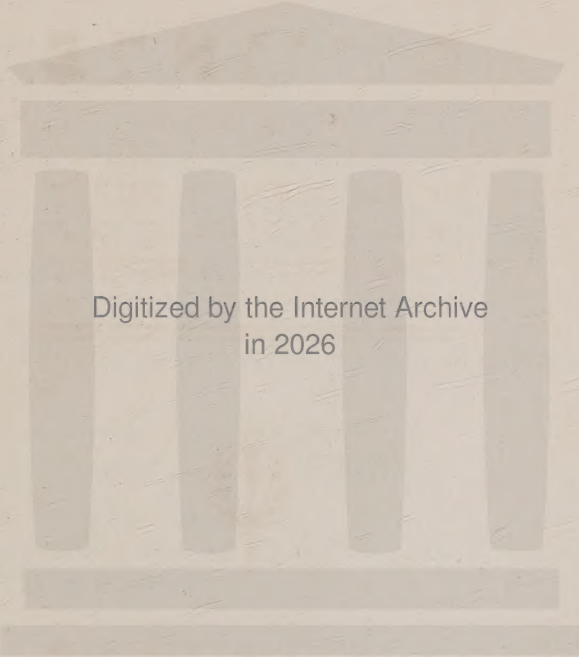
י א ז ע פ ז ס פ ל א ז ו י ז ס

(יוסף בן מתתיהו)

זיין לעפען און זיינע שריפטען אין
פערבינדונג מיט דער געשיכטע פון
דעם קאמפף צווישען אידען און רוי-
מער און פון צווייטען חורבן ירושלים

פון פיליפ קראנק.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

יאזעפוס פלאוויוס.

איינלייטונג.

דיא פארטייען אין ארץ ישראל פאר חורבן בית שני.

ווען יוסף בן מתתיהו וואָלט געווען אזא נומער קריעגספיהרער ווי א שרייבער, ווען ער וואָלט געהאט אזוי פיעל פאטריאָטיזמוס ווי פיעל שכל, אזא בראווע ארץ וויא א שארפען קאָפּ, וואָלט מלכות יהודה פילייכט נים צושטערט געוואָרען אין דעם שרעקליכען קאמפּף מיט מלכות רומא. אין זיינע אָרערן האָט אפילו געפלאָסען דאָס בלוט פון דיא חשמונאים, אָבער עס איז שוין געווען פערוואַ-סערט און אויף פערניפטעט דורך דיא פערדאָרבענהייט פון דיא קינדער פון יענע העלדען. צו זיין אונגליק און אויף שאנדע און יעדענפאלס צום אונגליק פון אידישען פאָלק האָט מען איהם גראַ-דע אנפערטרויט צו פערטהיידגען גאנץ גאלילעא (גליל) געגען דיא אטאקעס פון דיא רוימישע לעגיאָנען; אָבער, וויא מיר וועלען עס זעהען, האָט ער צומהיילט דיא פאטריאָטישע קרעפטע אנשטאָט זיי צו פערזאייניגען און האָט אזוי געהאנדעלט, דאָס מען קען איהם רעכענען איינפאך פאר א פעררטהער.

דיא מעסטונגען פון גליל זיינען געווען פון דער גרעסטער ווייכ-טיגקייט פאר דיא פערטהיידגונג פון ירושלים און איבערהויפט פאר גאנץ ארץ ישראל. דיא רוימישע ארמעע האָט זיי געמוזט פריהער איינגעהמען איידער זיא האָט זיך געקעגט אריינרייסען אין ארץ יהודה. ווען אזא גענעראל וויא יהודה המכבי וואָלט דאָרט קאמאנדירט, קען זיין, אז טיטוס וואָלט גאָר קיין מאָל נים צוגע-קומען צו ירושלים. עס איז אמת, אז דער קאמפּף איז געווען א

גליל, וואו עס האָבען געוואָהנט איבער 3 מיליאָן נפשות, וואָלט מען געקענט אַרויסשטעלען ביז 200 טויזענד מאַן געגען דיא רוימישע אַרמעע אונטער דער קאָמאַנדע פון אַספּסינוס, ווען נאָר מען וואָלט געהאַט א ריכטיגען און ענערגישען אָנפיהרער. מיט אזא אַרמעע וואָלט מען געקענט צוקלאַפּען און זאָגאַר פערניכטען דיא רוימישע לעגיאָנען, וועלכע האָבען אזוי אויך געהאַט גרויסע שווידיגקייטען און פערלױסט איידער זיי האָבען בייגעקומען דיא צוטהיילטע און צוואָרפענע קרעפטע פון דיא אידען. איידער מען וואָלט געקענט אַרויסשיקען פון רוים און פון דיא פּראָווינצען נייע לעגיאָנען, וואָלט פאָראַיבער א לאַנגע צייט, און דיא אידען וואָלטען ווידער געקענט אויסהאַלטען אַטאַקעס אין די בערג און טהאַלען פון גליל, וועלכע זיינען וויא געשאפּען געוואָרען פיר זעלבסט פערטהידיגונג. ווען עס וואָלט שליסליך געלינגען א רוימישער אַרמעע זיך דורכ־צורייסען דורך גליל, וואָלט זיא צוגעקומען צו ירושלים אין א זעהר אָבגעשוואַכטען צושטאַנד, און דיא פאַטריאַטישע פאַרטיי וואָלט געהאַט מעהר צייט זיך צוצוגרייטען צו אן אָפּענע שלאַכט אָדער צו א בעשיצונג פון דיא פעסטונגען אַרום דיא הויפּטשטאָט; דאָס גאַנצע פּאָלק, אפילו דיא יעניגע וואָס האָבען געציטערט פאַר דיא רוימישע מאַכט, וואָלטען געקראָגען א האָפּנונג צו געווינען דעם שווערען קאַמפּף. דאָס וואָלט זיכער פערשטאַרקט דיא פאַרטיי פון דיא קנאים (איפּריגע) און פערדאָבעלט דיא ווידערשטאַנדס־קראַפט פון אידישען פּאָלק.

דער פאַקט, אז אן אַרמעע פון 30 טויזענד מאַן אונטער דער קאָמאַנדע פון סעסטיוס גאַלוס, דעם רוימישען גובערנאַטאָר פון סיריען איז בעזיעגט און פערניכטעט געוואָרען פון א גאַנץ קליינע צאָהל קנאים, צייגט, אז עס איז נאָך אַלעמען גאָר ניט אזוי אונטערגליך געווען פאַר אידען אויסצוהאַלטען דיא אַטאַקעס פון דיא רוי־מישע לעגיאָנען, וויא מען דיינקט עס געוועהנליך.

אַבער דער אונגליק פון דיא אידען איז געווען, וואָס זיי זיינען געווען צוטהיילט אין פיעלע פיינדליכע פאַרטייען. ניט טיטוס מיט זיינע לעגיאָנען האָבען צושטערט ירושלים און געמאַכט א סוף

אונגלייכער. דיא רוימישע אימפעריע האָט דאן בעהערשט דיא נאנצ צע וועלט ארום דעם מיטעלמעער, און אלע האָבען געציטערט פאר איהרע מעכטיגע לעגיאָנען. ארץ ישראל איז געווען א קליינע פראָווינץ פון דיזער רויגער אימפעריע, און דאָס אידישע פאָלק איז דערצו נאָך גאָר ניט געניט געווען אין פיהרען מלחמות. דאָס איז געווען א קאמפף פון א ריעז מיט א קארליק, פון א לייב מיט א לעמעלע.

אַבער אין דערגעשיכטע געפינען מיר ניט ווייניג ביישפיעלען. וויא קליינע און שוואכע פעלקער האָבען אראָפגעוואָרפען פון זיך דעם יאָך פון גרויסע און שטארקע. אין פערגלייך מיט דער שפאט נישער אימפעריע אין 17-טען יאָהרהונדערט איז האָלאַנד געווען קלענער וויא ארץ יהודה אין פערגלייך מיט דער רוימישער אימפעריע. דאָך האָט האָלאַנד געוואונען איהר אונאבהענגיקייט. אין אונזער צייט האָט עס ניט פיעל געפעהלט, אז דיא הייפעלע בורען זאָלען געווינען דעם קאמפף מיט דער רויגער ענגלישער אימפעריע. דיא אידען זעלבסט האָבען שוין איין מאָל געצייגט, אז זיי האָבען געקענט פערטהידיגען זייער לאַנד און אָנהאלטען זייער אונאבהענגיקייט געגען א גרויסען און מעכטיגען שונא. דאָס איז געווען מיט א יאָהר 210 פאר דעם צווייטען חורבן בית המקדש, נאָך א לאנגען און א שרעקליכען קאמפף מיט דער גריכיש-סירישער מלוכה.

ווען דיא חשמונאים זיינען ארויסגעטראָטען מיט א הייפעלע נאכפאָלגער געגען אנטיוכוס עפיפאנעס, איז ארץ יהודה געווען שוואכער אין פערגלייך מיט דער גריכיש-סירישער מלוכה וויא אין דער צייט, ווען דער קאמפף האָט זיך אָנגעפאנגען געגען דעם רוימישען יאָך. אין דיא 200 יאָהר, וואָס זיינען פאָריבער זייט שמעון, דער לעצטער פון דיא 5 העלדישע חשמונאים ברידער, איז אנערקענט געוואָרען אלס אונאבהענגיגער קעניג, ביז דעם אויפ-שטאנד געגען רוים אונטער גירון'ס הערשאפט איז ארץ ישראל גע-שטיגען אין רייכטהום און מאכט, טראץ אלע מלחמות, וואָס מען האָט געפיהרט, און טראָץ דיא פערשיעדענע צרות, וואָס מען האָט דורכגעמאכט. דיא בעפעלקערונג האָט זיך שטארק פערמעהרט. אין

ווען אזוי ווילד, דאָס דיא קערפערס פון אנון און ישוע בן נמלא
האָט מען געוואָרפֿען צו הינט. דיא פיהרערס פון דיא קנאים האָבען
וויעדער געקעמפֿט צווישען זיך, און געגען זיי אלעמען זיינען
ארויסגעטראָטען דיא סקריקין אונטער דער פיהרונג פון דעם פייר-
ערדיגען און העלדישען שמעון בר גוריא, וועלכער האָט געשפיעלט
איינע פון דיא גרעסטע ראָלען אין דעם שרעקליכען קאמפֿא מיט
דיא רוימער און איז געבליעבען זייער ביטערסטער פיינד ביז זיין
לעצטען אָטהעם, ווען זיינע זיעגערס האָבען איהם געבראכט גע-
שמירט אין קייטען צו בעצירען דיא טריאומף־פראָצעסיאָן פון
טיטוס אין רוים און האָבען איהם נאָכהער ארונטערגעשליידערט
פון טארפעיער פעלז אלס א קרבן צו זייערע אבגעטער.

אספסינוס און זיין זוהן טיטוס האָבען נאטירליך מיט פער-
געניגען געקוקט אויף דיזען בירגער־קריעג, וועלכער האָט אָנגע-
שוואכט דיא קרעפטע פון דיא אידען. זיי האָבען געווארט, אז דיא
פערשיעדענע פארטייטשע פארטייען: דיא קנאים פון ירושלים
אונטער דער פיהרונג פון אליעזר בן שמעון, דיא קנאים פון גליל
אונטער דער פיהרונג פון יוחנן פון גיסכאלא, די סקריקין, דיא
אנהענגער פון שמעון בר גוריא און דיא אדומים זאָלען זיך איינע
דיא אנדערע אויסשלאכטען, אום נאָכהער לייכטער אָדער זאָגאר
גאָר אָהן ווידערשטאנד צו פערנעמען ירושלים. אלע צוזאמען האָבען
דיזע קריעגס־פארטייען געצעהלט 24 טויזענד מאן, און יעדערער פון
זיי איז פערטיג געווען זיך מקריב צו זיין פיר זייער גאָט און פאטער
לאנד, וויא זיי האָבען עס אויך בעוויזען מיט זעלטענע העלדישקייט,
ווען דיא לעצטע שטונדע פון בעלאגערטען ירושלים האָט געשלאָ-
גען; אָבער צוזאמען האָבען זיי ניט געקענט האנדלען אפילו, ווען
טיטוס האָט שוין צושטערט דיא ערשטע ווענט פון דער הויפט-
שטאָרט. זיי האָבען אויך ניט געהאט אזא פיהרער, וואָס זאָל זיי
קענען פערבינדען און אויספיהרען א געמיינשאפטליכע אטאקע
אויף דעם מעכטיגען און גוט־ארגאניזירטען שונא, וועלכער איז קאָ-
מאנדירט געווען פון דיא פעהיגסטע און געניטעסטע קריעגס-
פיהרער.

פון דער אידישער טעאָקראַטישער מלוכה, זאָנדערן דער ביטערער אינערליכער קאמפף, דיא מערקווירדיגע אונאייניגקייט, וועלכע האָט געהערשט אין ירושלים אפילו אונטער דיא אויגען פון דעם מעכטיגען שונא, ווען דער רוימישער גענעראל האָט נאָר געווארט אויף א גינסטיגע געלעגענהייט זיך אריינצורייסען אין שטאָט.

שנין ניט רעכענדיג דיא פארטיי, וואָס איז געווען פאר פריעדען מיט רוים אום יעדען פרייז און וואָס איז מייסטענס בעשטאנען פון אריסטאָקראטען, און אויך אזעלכע, וואָס האָבען געזוכט צו מאכען א פשרה מיט דיא רוימער, זיינען דיא רעוואָלוציאָנערען אָדער פאטריאָטען געווען צוטהיילט ווייניגסטענס אין דריי פארטייען: דיא מעסיגע און דיא פרושים, וועלכע האָבען געשטיצט דעם גרויסען סנהדרין, דיא זאָגענאנטע קנאים, וועלכע זיינען מייסטענס געווען פאנאטישע אָנהענגער פון בית שמאי, און דיא ווילדע פאטריאָטען אָדער מעסער-העלדען, וועלכע זיינען בעקאנט אונטער דעם נאָמען סקריקין (פון דעם לאטיינישען וואָרט „סיקא“, וואָס בעדייטעט א קורצער שפיץ).

דיזע פארטייען האָבען אזוי ווייט ניט געקענט שטימען צווישען זיך און וועגען א בעסערע פערטהידיגונג פון לאנד, אז עס איז געקומען צו א ווילדען בירגער-קריעג מיט געגענזייטיגע אויסשלאכ-טונגען. אין דער צייט, ווען מען האָט בעדארפט אָנשטרענגען אלע קרעפטע געגען דיא מעכטיגע רוימישע אימפעריע, האָט מען זיך ארומגעשלאָגען אין דיא גאסען און אפילו אין בית המקדש זעלבסט. אין איינע פון דיזע שרעקליכע פארטיי-שלאכטען, ווען די אידן-מעער (אדומים) זיינען געקומען צו הילפע דיא קנאים, וועלכע זיינען געווען אונטער דער פיהרונג פון יוחנן פון גיסכאלא (גוש חלב) און אליעזר בן שמעון, געגען דיא אָנפיהרערס פון גרויסען סנהדרין, אום זיך אריינצורייסען אין ירושלים און אין בית המקדש, זיינען 8000 אידען אויסגעשלאכטעט געוואָרען. דיא בעזיענטע און פיהרערס פון סנהדרין און פיעלע אריסטאָקראטען זיינען באר-באריש הינגעריכטעט געוואָרען. דער האס פון דיא קנאים צו דיא הויפטפיהרערס פון סנהדרין און פון דיא מעסיגע פארטיי איז גע-

דיג אויף דעם, דאָס זיי האָבען צוליעב דעם זיך אָבגעזונדערט זון אלע פעלקער ארום, אפילו פון אזעלכע, וואָס האָבען זיך געוועלט מיט זיי פערבינדען, וויא, צום ביישפיעל, דיא סאמאריטאנער (שמרונים) און אדומים; ניט אכטענדיג אויף דעם האס פון אלע פעלקער צום גאנצען אידישען פאָלק — א האס, וועלכען מען האָט ארויסגערופען נאָר דורך דעם נארישען אתה־בחרנו־ניזמוס — ניט אכטענדיג אויף דעם אלען, האָבען דיא פרושים און ספעציעל שמא'ס בלינדע נאָכפאָלגער געזוכט אלץ מעהר אַרומצורנגלען דיא אידען מיט זייערע פאָרשריפטען, אז עס זאָל זיין וואָס שווערער אפילו אויפצונעהמען גרים. דיא פערביטערסטע פאנאטיקער פון בית שמואי זיינען עס געווען דיא קנאים, וועלכע האָבען זיך אזוי העלדיש אויסגעצייכענט אין דער פערטהיידוגנג פון ירושלים. זיי זיינען געווען מוטהיגע מענער און פייערדיגע פאטריאָטען, אָבער זייער פאטריאָטיזמוס איז געווען מעהר אַ רעליגיעזער, וויא א פאָר ליטישער. דער גאָטעסדיענסט אין בית המקדש איז געווען הער כער אין וויכטיגער אין זייערע אויגען וויא דיא אונאבעהנגיקייט פון זייער לאַנד. אין זייער פאנאטיזמוס האָבען זיי ניט געזעהען ווייטער ווי זייער נאָז און האָבען שליסליך ניט נאָר אומזיסט פער־נאָסען זייער בלוט, זאָנדערן אויך געבראכט צרות אויף אלע אידען. מיט אזעלכע בלינדע פאנאטיקער, וועלכע האָבען ניט געזאָרגט וועגען קיין זאך אויסער דעם בית המקדש און האָבען ניט געוואָלט מאכען אירגענד וועלכע פשרות מיט דיא מעסיגע פארטייען, האָט מען גאָר ניט געקענט מאכען. זייער בלינדע אמונה האָט זיי אויך געטריבען צו גלויבען אין א נס, ווען עס איז שוין קלאָר געוואָרן, אז ירושלים וועט באלד אריינפאלען אין דיא הענד פון דיא גרוי־זאמע לעגיאָנען, וועלכע טיטוס האָט צוזאמענגעקליבען אונטער זיין קאָמאנדע.

נאָר א געוויסע צייט האָט זייער פייערדיגער פאטריאָטיזמוס מיטגעשלעפט אפילו אזעלכע, וואָס האָבען פון אָנפאנג ניט גע־גלויבט, דאָס מי וועט עפעס קענען אויספיהרען אין א קאמפף מיט רויים. צווישען אזעלכע איז אויך געווען יאָזעפוס פלאוויוס, פאר

דאָ איז נישט דער אָרט צו ערקלערן דיא אורזאכען פון אזא זעלכסטפערניכטענדע אונאייניגקייט, פון אזא בלינדען פארטיי-פאנאטיזמוס — דאָס וואָלט אונז אוועקגעפיהרט גאנץ ווייט פון אונזער ענין, דען מען וואָלט דארפֿען בעטראכטען דיא געשיכטע פון ארץ ישראל אין דיא פינף הונדערט יאָהר, וואָס דער צווייטער בית המקדש האָט עקזיסטירט. פארבייגעהענדיג וועלען מיר נאָר בעמערקען, אז דיא הויפט-אורזאכע פון אלע אידישע צרות אין דער גאנצער צייט איז געווען, וואָס דער אידישער שטאאט איז געווען א שטרענג טהעאָקראטישער, דאָס הייסט, וואָס ער איז צו ענג פערבונדען געווען מיט דער תורה, מיט דעם בית המקדש און דיא כהנים. דאָס האָט געפיהרט צו דער-אויבערמאכט פון כהן-גדול, צו א רעליגיעזע געזעצגעבונג, וועלכע איז אין בעסטען פאל געווען א זעהר בעלעסטיגענדע, און צו אן אָפּזונדערונג פון אלע פעלקער ארום. דער בוכשטאב פון דער תורה, וויא ער איז פארטייטשט געוואָרן פון אלטע צייטען, איז געוואָרן העכער פאר דיא העכסטע און וויכטיגסטע אינטערעסען פון שטאאט. דיא בוכשטעבליכע אָבהיטונג פון שבת איז געוואָרן א קוואל פון אונגליקען אין דער צייט פון מלחמה. נישט איין מאָל זיינען דיא אידען בעזיגט און פער-אונגליקט געוואָרן דורך דעם, וואָס זייערע שונאים האָבען גראדע געזוכט זיי אָנצוגרייפען אום שבת, ווען דיא פאנאטישע אנהענגער פון אלטע מנהגים און פון טרוקענעם בוכשטאב האָבען נישט געוועלט פערטהיידגען זייער לאנד און פערמעגען, ווען זיי פלעגען זוכען זיך צו בעהאלטען, אום דער שונא זאָל זיי נישט בעפאלען.

דיא חשמונאים האָבען געזוכט אָבצוטהיילען א ביסעלע דיא שטאאטס-אינטערעסען פון דער רעליגיעזן, אום צו האָבען א פרייערע האנד אין דער פערגרעסערונג און פערשטארקונג פון זייער מלוכה; אָבער דאָס איז זיי ליידער נישט געלונגען. זיי האָבען בלויז ארויסגערופען א שארפען קאמפף צווישען דיא צדוקים און פרושים, א קאמפף, וועלכער האָט אָנגעמאכט גרויסע צרות אין לאנד. נישט אכטענדיג אויף דיא פיעלע אונגליקען, וואָס זיי האָ-בען געליטען דורך דיא טעאָקראטישע אָרגאניזאציען, נישט אכטענ-

איז צושטערט געוואָרן. א סך האָבען געזוכט זיך צו רעטען בע-
צייטענס. ווען דיא קנאים און אנדערע העלדישע קעמפּפּערס
וואָלטען ניט בעוואכט דיא טויערן פון ירושלים, וואָלטען זיך טויר-
זענדער אָפּגעטראָגען און געבעטען גנאדע ביי דיא רוימער.

וויא בעוואוסט, האָט יוחנן בן זכאי, דער גרינדער פון דער
ישיבה און סנהדרין אין יבנה, קיין אנדער מיטעל געפונען זיך
ארויסצו'גנב'ענען פון ירושלים, וויא אין א טרונע, וועלכע זיינע
צוויי שילער אליעזר און ישוע האָבען אוועקגעטראָגען גלייך צום
רוימישען לאגער, וואו טיטוס האָט איהם זעהר פריינדליך אויפ-
גענומען. ער איז געווען א מיטגליעד פון גרויסען סנהדרין און פון
דער פרידליכער פארטיי. דיא רוימישע שפיאָנען אין ירושלים
האָבען גאנץ גוט געוואוסט, אז ער איז געווען געגען דיא קריענס-
פארטיי. און דערפאר האָט איהם טיטוס אזוי גוט אויפגענומען,
ווען ער איז אנטלאָפּען. קיינער האָט איהם פון דעסמוועגען ניט
גערופען פעררעטהער; פארקעהרט, ער ווערט פערעהרט פון אלע
אידען אלס א גרויסער תנאי.

עס איז מעגליך, אז יאָזעפּוס פלאוויוס וואָלט ניט געקראָגען
אזא שענדליכען שם פון א פעררעטהער, ווען ער וואָלט ניט אָנ-
געשריעבען זיין אָטאָביאָגראפיע, אין וועלכער ער האָט זיך ארויס-
געגעבען ערגער וויא ער איז געווען אין דער ווירקליכקייט. ער
האָט זיך יעדענפאלס גאָר ניט געשאנעוועט און ניט געזוכט צו
בעהאלטען דיא פאקטען, וועלכע פערדאמען איהם און צייגען איהם
ארויס אין א זעהר דונקעלען ליכט. נאָר דאָס איז ער געצוואונגען
געווען צו טאָן, אום צו רעטען זיין קאָפּ פון דער בלוטיגער האנד פון
דעם טיראנישען קייזער דאָמיציאן. זיינע פיינדע, ספּעציעל יוסטוס
פון טבריה, וועלכער האָט אויך אָנגעשריעבען א געשיכטע פון דער
אידיש-רוימישער מלחמה, האָבען איהם פאָרגעשטעלט אלס א
פיינד פון רויס, און אזוי וויא ער האָט מירא געהאט, אז דאָמיציאן
וועלכער איז געווען דער קייזער נאָך דעם טויט פון זיין ברודער
טיטוס, וועט איהם אָן צערעמאָניעס אומברענגען, האָט ער זיך גע-
מאָלען אין זיין לעבענסבעשרייבונג מיט דיא שווארצעסטע פאר-

וועמען עס וואָלט פיעל בעסער געווען ער זאָל זיך גאָר ניט אריינ-
מישען אין דעם פארטיי-קאמפף און ניט אָננעהמען דעם פאָסט
פון א מיליטערישען קאָמאנדיר.

אלס א מיטגליעד פון דער העכסטער אריסטאָקראטיע און אלס
א רייכער מאן, האָט ער געהערט צו דער מעסיגער פארטיי; נאָר
פון דער אנדער זייט האָט ער זיך אָנפאנגס א לאָז געטאָן מיט דעם
פאטריאָטישען שטראָם. ער איז אויך געווען זעהר שטארק צוגע-
בונדען צו דער אידישער רעליגיאָן און צום פאָטערלאַנד. דאָס האָט
ער בעוויזען, ווען ער האָט זיך ענדליך גענומען צו זיין בעסטע און
שארפסטע געוועהר — דיא פעדער. ניט נאָר מיט גרויסע פעהיג-
קייט אין מיט טאלאנט האָט ער פערטהייריגט זיינע אונגליקליכע
ברידער געגען דיא אטאקעס פון גריכישע און רוימישע שרייבערס
— מען קען זאָגען דיא ערשטע אנטיסעמיטישע שרייבערס — זאָנ-
דערן אויך מיט א פאטריאָטישע הארץ, אָבוואָהל אלע אידען האָבען
איהם געהאלטען פאר א פעררעטהער און שרעקליך געהאסט.

ער איז קיין מאָל ניט געווען א מאן מיט פעסטע פאָליטישע
איבערצייגונגען. ער האָט זיך געוואָרפען אהין און אהער. זיין
הארץ האָט איהם געצויגען צו דער פאטריאָטישער פארטיי, זיין
קאָפּ האָט איהם אָבער געפיהרט צום שלום, אז דער קאמפף מיט
רוים וועט נאָר רואינירען זיין פאטערלאַנד. דאָס ערקלערט זיינע
צוויידייטיגע האנדלונגען אין דער צייט, ווען דער גרויסער
סנהדרין האָט בעגאנגען דעם גרויסען פעהלער איהם צו שיקען נאָך
גליל אלס קאָמאנדיר; דאָס ערקלערט אויך זיין איבערגאנג אויף
דער זייט פון דיא רוימער, ווען מען האָט איהם געפאנגען.

וויא ווייט מען קען איהם בעשולדיגען אין פערראטה, וועלען
מיר זעהען, ווען מיר וועלען בעשרייבען זיין טהעטיגקייט אין גליל,
הינטער דיא ווענט פון ירושלים און אין רוים. יעדענפאלס איז עס
זיכער, אז ווען ער וואָלט קיין אנטהייל ניט גענומען אין דיא שלאכ-
טען מיט רוימער, וואָלט מען איהם ניט געהאלטען פאר א פער-
רעטהער, דען פיעלע מיטגליעדער פון דער פרידליכער פארטיי האָ-
בען זיך געפונען אונטער דעם שוץ פון דיא רוימער, ווען ירושלים

צערשטערונג פון ירושלים. דיא עטליכע געשיכטליכע פאקטען, וואָס געפינען זיך אין תלמוד, זיינען אָהן שום צוזאמענהאנג, צו- וואָרפען אין פערבינדונג מיט גאנץ זייטיגע זאכען און צוזאמענ- געמישט מיט באַבע-מעשיות.

איבערהויפט קען מען זאָגען, אז ווען ניט דיא אידען, וועלכע האָבען געלערנט דיא גריכישע פילאָזאָפיע און האָבען אויך גע- קענט שרייבען גריכיש, וואָלט מען יעצט גאנץ ווייניג געוואוסט פון דער אידישער געשיכטע אין אלגעמיינען און בעזונדערס פון דער אידיש-רוימישער מלחמה. דער וויכטיגסטער, פעהיגסטער און געלערענטסטער פון דיזע געשיכטע-שרייבערס איז געווען יאָזעפוס פלאוויוס, מיט וועמעס לעבען און טהעטיגקייט מיר ווע- לען דאָ בעקאנט מאכען דיא אידישע לעזער.

בען, אום צי צייגען, אז ער איז שטענדיג געווען א געטרייער די-
נער פון רוים. זיינע האנדלונגען אין גליל האָט ער פאָרגעשטעלט
אזוי, אז מען מוז ציהען דעם שלום, דאָס ער איז געווען א פער-
רעטהער פון דעם שענדליכסטען סאָרט.

מיט זיין אַטאָביגאָראַפיע האָט ער זיך אליין געשאפען אואַ מאַ-
נמענט פון שאַנדע, וועלכען ער האָט העכסט וואַהרשיינליך נישט
פערדיענט, נאָר דיא אידען מעגען עס איהם פערצייהען, דען מיט
זיינע געשיכטליכע שריפטען האָט ער זיי פערשאפט עהרע און גע-
בראכט פיעל נוצען. דורך דיזע שריפטען איז דיא גריכיש-רוימי-
שע וועלט, וועלכע איז געווען זעהר פיינדליך צום אידישען פאָלק,
ווייל זיא איז געווען פערנארט און פערפיהרט פון פאלשע בעריכ-
טען און אזעלכע געמיינע סאָפיסטען, וויא דער גריכיש-אלעקסאנד-
רינער פאסקוויל-שרייבער אפיאָן — ענדליך בעקאנט געוואָרן מיט
דעם כאַראַקטער און דיא שטערבונגען פון אידישען פאָלק.

זיינע פאָליטישע געגנער, דיא אידען, וועלכע האָבען איהם בע-
שולדיגט אין פערראַטה און אויס האס צו איהם אפילו געליקענט
זיין אָפּשטאמונג פון דיא חשמונאים, האָבען איהם געצוואונגען זיך
צו נעהמען צו זיין גלענצענדער פערדער, אום זיך צו פערטהיידענען.
זיי האָט זיך געוויס נישט גע'חלום'ט, אז דערמיט האָבען זיי געטאָן
א גרויסע טובה אלע אידען און אויך דער גאנצער ציוויליזירטער
מענשהייט, דען זיינע שריפטען זיינען דער בעסטער קוואַל פאר דיא
געשיכטע פון דער אידישער גאציאָן. אָהן זיין „געשיכטע פון אי-
דישע אלטערטהימער“ וואָלטען מיר געוואוסט גאנץ ווייניג וואָס
עס איז פאָרגעקומען אין דיא 500 יאָהר פון צווייטען בית המקדש.
אין תלמוד זיינען געשיכטליכע פאקטען צוזאמענגעמישט מיט
נסים און זייטיגע מעשיות. דיא תנאים מיט זייערע שילער זיי-
נען אזוי פארנומען געווען מיט רעליגיעזע פלפולים, אז זיי האָבען
גאָר פערגעסען אָן דיא געשיכטע פון זייער פאָלק. זיי האָבען זיך
איבערהויפט גאנץ ווייניג אינטערעסירט מיט וועלטליכע זאכען.
עס האָט זיך זאָגאר נישט געפונען איינער צווישען זיי, וואָס זאָל
אָנשרייבען א געשיכטע פון דעם קאמפף מיט רוים און פון דיא

דער חסידים-סעקטע אין דער צייט פון דעם קאמפף געגען דיא גרוי-
כען אונטער דיא חשמונאים און וועלכע האָבען געהאט א גרויסע
ווירקונג אויף דער ענטשטעהונג פון קריסטענטהום. דיא אסיים
זיינען געווען זעהר רעליגיעזע מענשען, וואָס האָבען געלעבט אזוי
אַבגעזונדערט פון דער אויסערער וועלט, וויא ווייט דאָס איז נאָר
מעגליך. אין פאָליטישע אנגעלעגנהייטען האָבען זיי זיך קיין
מאָל ניט געמישט. אלע פאָרשריפטען וועגען שבת און ריינליכ-
קייט האָבען זיי אָפּגעהיט מיט דער גרעסטער פינקטליכקייט. זיי
האָבען געהאלטען פאר א גרויסע עבירה אפילו איבערצושטעלען
שבת א כלי פון איין אָרט אויפ'ן אנדערן. דורך אָפטע בעדער און
טבילות האָבען זיי געזוכט צודערגרייכען אויף א ריינקייט פון
גייסט. זיי האָבען געלעבט אין שטענדיגער פורכט פעראונרייניגט
צו ווערן דורך א פערקעהר מיט מענשען, דארום האָבען זיי גע-
זוכט איינזאמע ערטער, מייסטענס היילען אין דער וויסטע-
ניס, וואו זיי האָבען זיך געקענט אָפהיטען און פיהרען א הייליגען
לעבען, וויא זיי האָבען עס פערשטאנען. זייער שפייז איז געווען
זעהר אן איינפאכע, אבי נאָר צו דערהאלטען דיא נשמה אין גוף.
אין אלגעמיין האָבען זיי ניט געוואָרגט וועגען וועלטליכע זאכען און
אויסגעמיידעט קערפערליכע פערנגיגען. דארום האָבען זיי אויף
ניט חתונה געהאט.

אין זייערע איינזאמע ערטער פלעגען זיי געוועהנליך זיך פער-
טיעפען וועגען נאָט און דיא סודות פון דער נאטור, גראדע וויא
דיא בידריסטישע און נאכהער דיא קריסטליכע רעליגיעזע ענטהור-
זיאסטען. דורך דיזען לעבען זיינען זייערע געווען צורודערט גע-
וואָרן און זיי האָבען געליטען פון ספאזמען און איינבילדונגען. זיי
האָבען אויף געגלויבט, אז דורך זייער ריינעם און גאָטספאָרכטיי-
גען לעבען קענען זיי האָבען א מאכט איבער דיא בייזע גייסטער,
איבער דיא שדים. דארום האָבען זיך פיעלע פון זיי אָבגעגעבען צו
היילען קראנקע דורך אָפּשפרעכונגען און פערזאָגען שדים. דערביי
האָבען זיי זיך אויף בענוגט מיט געוויסע קרייטיכער אלס רפואות.
זיי האָבען דארום ביסלעכווייז געקראָגען א שם אלס דאָקטוירים

ערשטער קאפיטעל.

יאָזעפוס'עס אבשטאַמונג און ערשטע ערציהונג. — זיין לעבען צווישען
דיא עסטער. — שטודירט דיא גריכישע ליטעראטור און פילאָזאָפיע. —
אויסגעקליבען אלס שלוח צום רוימישען קייזער צו פערטהיידונגען
אידען.

יוסף בן מתתיהו, וועלכער איז אין דער וועלט בעקאנט
אונטער זיין לאטיינישען נאָמען יאָזעפוס פלאוויוס, איז געבאָרן
אין ירושלים אין 37טען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייטרעכנונג.
זיין פאָטער האָט געהערט צו איינער פון דיא העכסטע כהן־פאמילי-
עס און זיין מוטער האָט געשטאמט פון דיא חשמונאים, נעמליך
פון יוחנן'ס טאָכער. זיין ערשטע ערציהונג איז געווען אן עכט-
אידישע נאָך יענער צייט. זיין פאָטער האָט וואהרשיינליך גע-
הערט צו דער פארטיי פון דיא פרושים. ער האָט יעדענפאלס גע-
זאָרגט, אז זיינע צוויי זיהן, יוסף און מתתיהו, זאָלען גוט קענען דיא
העברעאישע שפראך און דיא תורה. וועגען יוסף'ס ברודער ווייס
מען גאנץ ווייניג, נאָך דער צוקינפטאגער געשיכטע־שרייבער פון
זיין פאָלק האָט זיך נאָך אלס אינגעל אויסגעצייכענט מיט זיינע
גלענצענדע פעהיגקייטען און קענטניסע אין אלעס, וואָס מען האָט
דאן געלערנט אידישע קינדער.

ער האָט אויך אין דער זעלבער צייט ארויסגעוויזען א זעלטענע
זעלבסטשטענדיגקייט אין זיינע געדאנקען און שטרעבונגען, דען צו
16 יאָהר איז ער געוואָרן א שילער פון איינעם פון דיא בעוואוסטע
פיהרערס פון דער מערקווירדיגער סעקטע עסעער (אסירים), וועלכע
ער האָט נאכהער בעריהמט געמאכט אין זיינע שריפטען. זיין
וואונש צו בעקענען זיך מיט דיא לעהרען פון אלע סעקטען און
פארטייען פון זיין צייט האָט איהם וואהרשיינליך געפיהרט אוועק-
צוגעהן אין דער ווילדערניס און צו לעבען נאָך דיא שטרענגע
פאָרשריפטען פון דיא עסעער, וועלכע האָבען זיך ענטוויקעלט פון

דיא גריכישע פילאָזאָפיע, וועלכע איז אימער געווען א וועלטליכע, בעגרונדעט אויף דעם מענשליכען פערשטאנד. דיא גריכישע פילאָזאָפיע האָט מעהר געשטימט מיט זיין גויסט, דיא גריכישע קונסט האָט איהם צוגעצויגען וויא פיעלע אנדערע געבילדעטע איידען זייט אלכסנדר מוקדון'ס צייטען.

אין זיין ווייטערען לעבען און אין זיינע שריפטען איז ניט צו בעמערקען, אז דיא לעהרען און פיהרונגען פון דיא עסעער האָבען געהאט א ווירקונג אויף איהם. ער האָט זיך נאָר בענוצט מיט זיין געהענטערע בעקאנטשאפט מיט דיזער סעקטע, אום איהר צו בעשרייבען. פון זיינע בעשרייבונגען איז עס דיא וועלט בעקאנט געוואָרען מיט דיזע רעליגיעזע ענטהוואסטען, צווישען וועלכע עס האָבען זיך בעוויזען דיא ערשטע קריסטען און צו וועלכע יעזוס קריסטוס זעלבסט האָט געהערט. וויא ווייט מען קען יעצט דערגעהן פאָזיטיוועס וועגען דעם לעבען פון יעזוס אויף דער זינדיגער ערד, מוז מען צוגעבען, אז ער איז געווען אן עסעער; אָבער יאָזעפוס פלאוויוס, וועלכער האָט אזוי גוט געקענט דיא פארטייען פון זיין צייט און דיא פאסירונגען אין זיין פאטערלאנד, האָט דאָך פון איהם נאָר ניט געהערט, דען זאָנסט וואָלט ער איהם זיכער דערמאָנט אין זיינע שריפטען.

דיא גריכישע פילאָזאָפיע האָט ניט אָבגעשוואכט זיין אידישע רעליגיעזן, ער איז געבליעבען טריי צו דיא רעליגיעזע אנויכטען פון דיא פאריסעער (פרושים) ביז צו זיין טויט. אין דיזער בעציר הונג האָט ער זיך ווייניג וואָס געענדערט אפילו ווען ער האָט געלעבט וויא א פרינץ אין דעם קייזערליכען הויף פון רוים נאָך חורבן ירושלים. ער האָט דארום געהאלטען מיט דיזער פארטיי אויך אין פאָליטישע פראגען, נאָר ער האָט דאָך צייטגענווייז זיך געוואָרפען אויף דער זייט פון איהרע געגנער, וועלכע האָבען געפרעדיגט מלחמה געגען רוים.

ווען ער איז אלט געווען 26 יאהר, האָט ער שוין געקראָגען אזא שם אלס קענער פון אידישען געזעץ און פון גריכישע חכמות, דאָס מען האָט זיך צו איהם געווענדעט מיט שאלות וועגען פער-

אין דערפון, רעכענט מען, שטאמט עס זייער נאָמען אסיים. זייער אויסווערטיגער צייכען איז געווען, וואָס זיי האָבען שטענדיג גע-
טראָגען ווייכע לייווענדענע קליידער, א לאָפעטקע צו בעשיטען
מיט ערד דיא אונריינגקייטען און א מין פארטוך אום זיך אָפצו-
ווישען נאָך זייערע אָפטע טבילות. אום צו זיין געזיכערט געגען
אונריינע מענשען, האָבען זיי געלעבט צוזאמען אין געמיינדעס
און האָבען געפיהרט א קאָמוניסטישען לעבען און געמאכט גע-
מיינשאפטליכע סעודות.

דיזע אלע פיהרונגען פון דיא אסיים האָבען זעהר פעראינטער-
רעסירט דעם יונגען אריסטאָקראט, וועלכער האָט ארום זיך מיי-
סטענט געזעהען וועלטליכע מענשען, רייכע צדוקים און אויך פער-
עהרער פון דער גריכיש-רוימישער ציוויליזאציען. ער איז אוועק
צו איינע פון זייערע חברות אין דער וויסטענעס הינטער דעם טוי-
טען ים און האָט דאָרט פערבראכט 3 יאָהר, פיהרענדיג א שטרענג-
גען לעבען נאָך דיא פאָרשריפטען פון דיזע רעליגיעזע ענטהוויאס-
טען, באַדענדיג זיך טעגליך אין קאלטע וואסער און עסענדיג דיא
וויילדע פרוכטען פון דער ערד. דיא גאנצע צייט האָט ער פער-
בראכט אין לערנען דיא תורה און דעם מיסטיציזמוס (סתרי
תורה) פון דער סעקטע. נאָר ענדליך האָט עס איהם דערעסען.
ער איז ניט געשאפען געוואָרן צו אן איינזאמען פרוש-לעבען, ער
האָט זיך ניט געקענט אין גאנצען אָפגעבען צו א גייסטיג-רעלי-
גיעזען לעבען; ער איז געווען צו יונג זיך אָפצוזאָגען פון וועלט-
ליכע פערגנגען און זיך צו בעגראָבען אין דער וויסטענעס, וויא
זיינע ענטהוויאסטישע און פאנאטישע חברים.

עס קען זיין, אז ער האָט זיך ארומגעזעהען, דאָס מיט פייניגען
דעם קערפער און אָפטע טבילות רייניגט מען נאָך ניט דיא נשמה
און מען פערשטארקט יעדענפאלס ניט דעם גייסט. יעדענפאלס
איז עס זיכער, אז וויא נאָר ער האָט זיך צוריקגעקעהרט פון דער
וויסטענעס אין ירושלים, האָט ער זיך מיט היץ אָבגעגעבען צו גאנץ
אנדערע לעהרען און צו א וועלטליכען לעבען. ער האָט זיך א
נעהם געטאָן צו שטודירען גרינדליך דיא גריכישע ליטעראטור און

צווייטער קאפיטעל.

דיא קייזערינע פאָפּעא. — דער איינדרוק פון רוים. — יאָזעפּוס און דיא קנאים. — דער גובערנאַטאָר פּלאָרוס. — יאָזעפּוס בעהאַלט זיך אין בית המקדש. — דער זיעג איבער דיא רוימער. — יאָזעפּוס אויסגעקליבען פאַר דעם קאָמאַנדיר איבער גליל. — דער גרויסער סנהדרין.

דיזע רייזע נאָך רוים האָט געהאַט אַ גרויסען איינפלוס אויף זיין ווייטערען לעבען. מען קען זאגען, אז יאָזעפּוס האָט זיך אין גאַנצען אומגעביטען, ווען ער האָט דערזעהן דיא מעכטיגע און ריעזיגע שטאדט, וועלכע האָט דאן בעהערשט דיא גאַנצע וועלט. אויפ'ן וועג האָט עס איהם געגליקט. דיא שיף אויף וועלכער ער איז געפאָהרען איז אונטערגעגאנגען אין דער צייט פון א געוואלדיגען שטורם, בלויז 80 פון דיא 600 פאסאזשירען האָבען זיך געקענט רעטען. צווישען זיי איז געווען יאָזעפּוס פלאוויוס, ווייל ער איז געווען אן אויסגעצייכענטער שווימער. דעם צוועק פון זיין רייזע האָט ער אויך גליקליך דערגרייכט. מען האָט איהם שנעל צוגעלאָזען צום קייזער'ס פאלאץ, וואו ער איז זעהר פריינדליך אויפגענומען געוואָרען פון נעראָנ'ס געליעבטע פאָפּעא. דיזע אויסגעלאסענע פרוי, וועלכע איז געוואָרען דיא קייזערינע און האָט א געוויסע צייט געפיהרט דיא אימפעריע דורך איהר אייגן פלוס אויף דעם משוגענעם נעראָן, איז גראדע געווען א בעשיצערין פון אידען, מען ווייס ניט ווארום. עס איז איבערהויפט א פאקט, אז פיעלע הויכגעשטעלטע רוימישע דאמען זיינען געווען פריינדליך צו אידען און צו זייער רעליגיאָן. זיא האָט שוין פריהער אמאָל אויסגעפיהרט, אז מען זאָל בעפרייען כהנים, וועלכע זיינען ארעסטירט געוואָרען פון דיא רוימישע גובערנאטאָרען. ווען יאָזעפּוס פלאוויוס האָט איהר איבערגעגעבען זיין בקשה און ערקלערט, וויא דיא אידען ווערען פערפאָלגט, האָט זיא ניט נאָר געהייסען ארויס-

שיעדענע פראגען און מען האָט איהם אויסגעקליבען אלס שליו
צום רוימישען קייזער נעראָן צו פערטהידיגען עטליכע כהנים, וועל-
כע דער גרויזאמער רוימישער גובערנאטאָר פעליקס האָט ארעס-
טירט, איינגעשמידט אין קייטען און אוועקגעשיקט נאָך רוים
מען זאָל זיי דאָרטען בעשטראפּען נאָך דיא רוימישע געזעצע. דאָס
צייגט אויף, אז יאָזעפּוס האָט שוין צו דער צייט אנטהייל גע-
נומען אין פאָליטישע אנגעלעגענהייטען און געוואונען דעם צו-
טרוען פון גרויסען סנהדרין וועלכער איז דאן געווען דער פארלא-
מענט און רעגירונג פון אידישען פאָלק, און פון אנדערע פאָרשטעהער
אין ירושלים. עס איז ניט געווען א ליכטע אויפגאבע צו פערטהיי-
דיגען אידען אין רוימישען הויף, וואו מען איז זעהר אויפגערעגט
געווען אויף זיי צוליעב פערשיעדענע אורזאכען, ספעציעל דע-
ליגיעזע. עס איז אויף געווען א געפעהרליכע אויפגאבע, דען מען
האָט געהאט צו בעטען ביי אזא שרעקליכע און משוגענעם טיראן
וויא נעראָן. אָבער יאָזעפּוס פלאוויוס איז דאן אזוי אויפגעבראכט
געווען דורך דיא רוימישע גובערנאטאָרען, דאָס ער האָט בעשלאָסען
ארויסצוטרעטען אלס מליץ יושר פאר זיינע פערפאָלגטע ברידער
ביי דעם קייזער זעלבסט.

צעהלט וואָס ער האָט געזעהען אין רוים און וויא ער איז געקומען צו דער איבערצייגונג פון איהר געוואלדיגע אויבערמאכט. אָבער אלע זיינע רייד האָבען קיין ווירקונג געמאכט. דיא פייַערדיגע פאטריאָטען האָבען נאָר אויפגעבראכט דיא קריעגערישע פארטיי אויף איהם. זיי האָבען איהם אריינגערעכענט אין דיא רייזען פון דיא אריסטאָקראטען און פון אזעלכע, וועלכע האָבען זיך פערקויפט צו דיא רוימער אָדער וועלכע האָבען קיין מוטה געהאט צו קעמפפֿען פאר זייער פאטערלאנד. דיא קנאים האָבען אזוי היים געהאסט דעם רוימישען יאָך, אזוי טיעף געגלויבט, דאָס גאָט וועט ניט פערלאָזען זיין אויסערוועהלטע פאָלק, דאָס קיינע ארגומענטען געגען א'ן אויפשטאנד האָבען אויף זיי ניט געקענט ווירקען. זיי האָבען געפיהלט, אז מען קען דאָך לויז ווערן פון די רוימער אזוי וויא מען איז לויז געוואָרען פון דיא גריכען אין דער צייט פון דיא חשמונאים, ווען מען זאָל נאָר אויפהייבען און בעגייסטערן דאָס גאנצע פאָלק, און זיי האָבען געהאנדעלט נאָך זייערע געפיהלען.

דער רוימישער גובערנאטאָר פלאָרוס האָט אין דער צייט איינ־פאך געזוכט ארויסצורופען מיט זיינע רציחות אן אויפשטאנד, אום זיך נאכהער נאָך גרויזאמער אָפצורעכענען מיט דיא אידען. ער איז געווען א ווילדע און בלוטיגע בעסטיע (ארץ ישראל האָט איבערהויפט געהאט דעם פינסטערן מזל בעהערשט צו ווערען פון דיא ערגסטע רוימישע גובערנאטאָרען). דיא אידען האָט ער נאָך דערצו ביטער געהאסט און האָט זיך געמאכט ניט זעהענדיג, ווען דיא גריכען און אנדערע געצענדיענערס און דיא כסריה און אנדערע פאָרט־שטעט פלעגען בעפאלען און בערויבען דיא אידען. אום נאָך מעהר זיי צו אונטערדריקען און צו בערויבען האָט ער גע־שטיצט דיא רויבערישע באַנדעס, וועלכע האָבען זיך צו דער צייט שטארק פערמעהרט אין ארץ ישראל און האָבען ניט איין מאָל פערוויסטעט דערפער און אפילו גאנצע שטעט. ער פלעגט איינ־פאך נעהמען א טהייל פון דעם רויב. פיעלע אידען זיינען זיך צוליעב דעם צולאָפען אין זיכערערע ערטער אָדער האָבען נאָר אויסגעוואַנדערט.

לאָזען דיא געפאנגענע כהנים, זאָנדערן האָט איהם נאָך געגעבען
זעהר טהייערע מתנות.

ער האָט אלזאָ געמעגט זיין פאָלשטענדיג צופריעדען מיט זיין
רייזע און אויך דאנקבאר, ווייניגסטענס צו דער קייזערינע. נאָך
דאָס וואָלט אויף איהם ניט אזוי שטארק געווירקט, וויא דיא וועלט-
שטאָט זעלבסט. ער איז נאטירליך נייגיריג געווען צו בעטראכטען
דיא הויפטשטאָט פון דער מעכטיגער אימפעריע, וועלכע האָט גע-
דריקט און געשטיקט זיין קליינעם פאָטערלאַנד. אין פערגלייך מיט
רוים און ירושלים געווען א דאָרף. דער גלאנץ פון נעראַן'ס הויף,
דיא גרייסקייט אין רייכטהום פון דיא פאלאצען און עפענטליכע
געביידעס, דיא גבורה פון דיא לעגיאָנען, דיא מאסען מענשען פון
אלע עקען וועלט, דאָס רוישענדע לעבען פון דער גאנצער ריזיגער
בעפעלקערונג — דאָס אלעס האָט ניט נאָר פערשטארקט זיין גלוי-
בען אין דער מאכט פון דער אימפעריע, זאָנדערן האָט איהם אויך
ארויפגעבראכט אויף דיא געדאנקען, אז עס איז גאנץ נוצלאָז און
נאריש פאר זיין פאָטערלאַנד צו קעמפפּען געגען דיא איבערמאכט
פון דיא רוימער.

ער האָט ניט געזעהען, אז דער קערפּער פון דער ריזיגער אימ-
פעריע איז שוין אינווייניג פערפוילט געווען, דאָס האָבען דאן
ווייטזעהענדערע מענשען אויך ניט בעמערקט. זיינע אויגען זיינען
פערבלענדעט געוואָרען פון דעם אויסערן גלאנץ, און ער איז גע-
וואָרען א פערעהרער פון דער רוימישער אימפעריע. ער האָט גע-
גלויבט, אז אזוי איז עס בעשערט, אז דיא געטליכע השגחה האָט
בעשטימט, דאָס רויים זאָל בעהערשען ארץ ישראל און דיא גאנצע
וועלט. דארום איז ער אָפּען ארויסגעטראָטען געגען דיא קנאים
און אלע דיא יעניגע, וועלכע האָבען געפרעדיגט צו קעמפפּען גע-
גען דיא געצענדינערישע אימפעריע און געטרוימט צו בעפרייען
ארץ ישראל פון דעם פערהאסטען יאָך. ער האָט זיך אָפּען אויס-
געלאכט פון זייערע רייד און האָפנונגען, ער האָט ערקלערט, אז
עס איז איינפאך א משוגעת צו דיינקען, אז דיא אידען קענען זיך
מעסטען מיט אזא מעכטיגע אימפעריע וויא רויים. ער האָט דער-

יאָף, נאָר ער האָט גערעכענט, אז מען וועט קענען צווינגען דעם קייזער צו געבען דיא אידען זעלבסטפערוואלטונג אָדער צו אנער-קענען אגריפוס דעם צווייטען, דעם לעצטען קלעגליכען פערטרעטער פון דער פערדאָרבנער הורדוס-פאמיליע, פאר דעם קעניג איבער גאנץ ארץ ישראל.

נאָר וויא ער האָט ניט געטראכט ביי זיך אין הארצען, זיכער איז עס, אז ער האָט אָנגעפאנגען צו שפיעלען דיא ראָלע פון א היי-סען פאטריאָט און האָט שליסליך געוואונען אזוי פיעל צוטרויען, דאָס אויף א פאָלקספערזאמלונג אין דעם גרויסען הויף פון בית המקדש האָט מען איהם אויסגעקליבען פאר דעם קריעגספיהרער אין גאלילעא (אין נאָוועמבער פון 66 יאָהר).

דאָס האָט ער געהאט צו פערדאנקען אייניגע זיינע אריסטאָקראטישע פריינד, בעזאָנדערס דעם געוועזענעם כהן גדול יהושע, וועלכער האָט געהאט א גרויסען איינפלוס אין סנהדרין. טראָץ דעם, וואָס דיא פייערדיגסטע קנאים, וועלכע האָבען אָנגעפיהרט דעם אויפשטאנד, זיינען ארויס דיא זיעגערס אין דיא שלאכטען מיט דער ארמעע פון סעסטיוס, האָבען זיי דאָך ניט געהאט א גרויסע דעה אין דעם סנהדרין. דיא מייסטע מיטגלידער פון סנהדרין האָבען געהערט צו דער מעסיגער פארטיי. אייניגע, דיא פערטרעטער פון דיא אריסטאָקראטיע, זיינען געווען ניט נאָר פאר פריעדען, זאָנדערן אפילו פריינדע פון רויס. זיי האָבען שטילער-הייט אינטריגירט און געשטערט אָנצונעהמען ענערגישע מיטעל, וועלכע דיא פאטריאָטען אָדער קנאים האָבען פערלאנגט. אנדערע מיטגלידער זיינען סתם געווען שוואכע מענשען און האָבען זיך געוואָרפען אויף אלע זייטען. צוליעב דעם האָט דער סנהדרין זעהר ווייניג גומעס געקענט אויפטאָן פאר'ן פאָלק. דיא קריעגערשישע פארטיי האָט איהם בעטראכטעט אלס א שטערונג און האָט נאָך א בלוטיגען קאמפף פעריאָגט און געטויטעט דיא פיהרערס פון דער מעסיגער פארטיי; אָבער דערוויילע זיינען פאָראיבער צוויי יאָהר און עס איז שוין צו שפעט געווען צו אָרגאניזירען דאָס פאָלק געגען דיא רוימישע לעגיאָנען אונטער דער קאמאנדע פון טיטוס.

אונטער אזעלכע אומשטענדען איז דיא קנאים און אנדערע פאטריאָטען ניט שווער געווען ארויסצורופען אן אויפשטאנד. דיא אנפיהרערס פון דער קריעגס־פארטיי האָבען אזוי פערהאסט יאָ־זעפוס'ן פאר זיין פערעהרונג פון רוים'ס מאכט, דאָס זיי וואָלטען איהם פיעלייכט געטויטעט, ווען ער וואָלט זיך ניט בעהאלטען מיט עטליכע אנהענגער אין בית המקדש, ווען דיא ערשטע אטאקע אויף דיא רוימער האָט זיך אָנגעפאנגען. וויא נאָר ער האָט דער־הערט, אז א רוימישע ארמעע אונטער דער קאָמאנדע פון דעם סירישען גובערנאטאָר סעסטיוס גאלוס מארשירט צו בעשטראָפען דיא רעוואָלוציאָנערען אין ירושלים, איז ער ארויס פון זיין בע־האלטונגס־קארט.

אין דער צייט האָבען דיא אויבערהאנד אין ירושלים געקראָ־גען דיא מעסיגערע מיטגליעדער פון דער פאטריאָטישער פארטיי. דאָס האָט איהם געגעבען מוטא צו צייגען זיך; אָבער אזוי וויא ער האָט דאָך מורא געהאט, אז מען וועט איהם פערפאָלגען פאר זיין בעקאנטע פריינדשאפט צו רוים, האָט ער אָנגעפאנגען זיך צו חנפה'נען צו דיא מעסיגערע קנאים. דיא פריעדליכע פארטיי האָט גערעכענט, אז סעסטיוס וועט אונטערדריקען דעם אויפשטאנד, נאָר ווען דיא פאטריאָטען האָבען איהם פעריאָגט מיט זיינע לעגיאָנען, איז יאָזעפוס פלאוויוס אויך ארויסגעטראָטען פאר'ן קריעג. ער האָט גאָר ניט ערווארטעט, אז א קליינע צאָהל אידען זאָלען אין שטאנד זיין צו בעזיעגען 30 טויזענד רוימישע סאָל־דאטען, און ער האָט הפנים אויך געקראָגען האָפנונגען אין דיזער מינוט, אז מען קען נאָך עפעס אויספיהרען מיט דעם אויפשטאנד געגען דיא רוימער.

נאָך דעם זיעג איבער סעסטיוס גאלוס האָט שוין גאָר קיין רייד ניט געקענט זיין וועגען פריעדען מיט רוים. מיט זעהר ווייניגע אויסנאָהמען איז דאן דאָס גאנצע אידישע פאָלק געווען פאר מלחמה, און יאָזעפוס איז אויך אויפגעמונטערט געוואָרען. ער האָט וואהרשיינליך אפילו אין דיזער הייסער מינוט ניט געגלויבט, דאָס דיא אידען קענען אין גאנצען זיך בעפרייען פון רוימישען

בעוואוסטע רבנים, וועלכע האָבען גאנץ ווייניג פערשטאנען אין וועלטליכע זאכען און זיינען איבערהויפט געווען שוואכע מענשען. זיי האָבען איהם יעדענפאלס ניט געשטערט אויסצופיהרען זיינע פלענער. גלייך וויא ער איז אָנגעקומען אין גליל, האָט ער צוזאמען גערופען אין טבריה א מין סנהדרין נאָך דעם מוסטער פון דעם גרויסען סנהדרין אין ירושלים. ער האָט אויסגעקליבען 70 פערזאָן פון דיא פאָרנעהמסטע פאמיליען אלס הויפטריכטער. זיי האָבען אויך בעדארפט איהם מיטהעלפען אין דער פערוואלטונג פון דער פראָווינץ. נאכהער האָט ער בעשטימט קלענערע ריכטער אין דיא שטעט. דערמיט האָט ער איינגעפיהרט א געוויסע אינערליכע אָרדנונג.

אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך געזאמעלט מיליטערישע קרעפטע און בעשטימט צו בעפעסטיגען געוויסע שטעט. ער האָט אזוי טיכטיג געארבייט, אז אין א קורצער צייט האָט ער צוזאמען געקליבען אן ארמעע פון 100 טויזענד מאן און אויך געשאפען א קאָרפוס פון קאוואלעריע, וועלכע ער האָט אויפגעהאלטען אויף זיין אייגענעם חשבון. פיעלע שטעט האָט ער בעפעסטיגט, ארומ גערינגעלט מיט ווענט און גראָבענס און אויך זיי פערזאָרגט מיט פראָוויאנט, אום צו קענען אויסהאלטען א לאנגע בעלאגערונג. זיין ארמעע האָט ער דיסציפלינירט נאָך דעם רוימישען מוסטער און האָט אין דעם אביסעל איבערגעטרָפּען דיא מאָס. ער האָט ניט פערשטאנען, אז ער האָט צו טאָן מיט אן ארמעע פון פאטריאָ-טישע וואָלאָנטירערן, וועלכע קענען פיעל מעהר אויפטאָן מיט ענט-הוויאזמוס וויא מיט דער דיסציפלין פון א רעגולער ארמעע.

נאָך דאָס וואָלט ניט אזוי וויכטיג געווען און ניט געבראכט צו געפעהרליכע שטרייטען, ווען יאָזעפוס וואָלט געקענט שטימען מיט דיא פאטריאָטישע פיהרערס און ספעציעל מיט יוחנן פון גיסכאלא, וועלכער איז געווען דיא נשמה פון דעם אויפשטאנד אין גליל און איינער פון דיא בעסטע, מוסהיגסטע און פעהיגסטע פיהרערס פון דער קריעגס-פארטיי. דיוער יוחנן וועלכער האָט דיא נאנצע צייט געקעמפט וויא א העלד, האָט גלייך דערפיהלט, אז

דריטער קאפיטעל.

גוטער אָנפאנג. — יוחנן פון גיסכאלא. — אונזערודענחויט מיט
יאָזעפוס'עס צווייזויטיגער האלטונג. — זיין צוזאמענשטויס מיט דיא
פאַטריאַטען אין טראכעא. — פערקלאַנגט פאר דעם סנהדרין און אראָפּ-
געזעצט. — זיינע אינטרויגען געגען דיא שליחים פון סנהדרין. —
געמיינע אטאקע פון זיינע אנהענגער אין טבריה. — בלויבט גופערנאָ-
טאָר. — דיא פאַטריאַטישע קרעפטע צוברעקעלט.

אן ערגערע אויסוואהל איז שווער געווען צו מאכען פאר אזא
וויכטיגען אמט וויא א קאָמאנדיר איבער דיא מיליטערישע קרעפ-
טע אין גליל. עס איז אמת, אז דיא מאיאָריטעט פון סנהדרין
האָט געזוכט צו שטיצען דיא מעסיגע פיהרערס, ניט אכטענדיג
אויב זיי זיינען ווירקליך פעהיגע קאָמאנדירען און אדמיניסטראַ-
טאָרען; אָבער עס איז זיכער, אז יאָזעפוס פלאוויוס וואָלט ניט
געשיקט געוואָרען נאָך גליל, ווען מען וואָלט געהאט דיא מינדעסטע
אחזונג, אז ער וועט אָנמאכען אזעלכע גרויסע צרות. דער סנהדרין
אונטער דער לייטונג פון רבי שמעון בן גמליאל (הלל'ס אן אור-
איניקעל) האָט בעגאנגען זעהר פיעל פעהלערען, אָבער מען קען
איהם דאָך ניט בעשולדיגען, דאָס ער האָט אבזיכטליך אויסגע-
קליבען יאָזעפוס פלאוויוס אלס זיין פערטרעטער אין גליל, אום
אָפּצושוואכען און צו צוטהיילען דיא פאַטריאַטען פון דיזער וויכ-
טיגער פראָווינץ. מען דארף אויך נעהמען אין אנבעטראכט, אז
מען האָט צו פיעל געגלויבט אין זיינע פעהיגקייטען און אז דאָס
פאָלק איז איבערהויפט גענייגט געווען צו געבען דיא העכסטע
שטעלען צו אריסטאָקראטען און כהנים.

אָנפאנגס האָט יאָזעפוס זיך גענומען צו זיין שווערע ארבייט
זעהר ענערגיש. ער האָט געהאט דיא פאָלמאכט צו האנדלען וויא
ער פערשטעהט. דער סנהדרין האָט אפילו בעשטימט, אז ער זאל
זיך בעראטהען מיט זיינע מיטהעלפערס, אָבער זיי זיינען געווען

פשרה מיט דיא רוימער. עס קען זיין, אז ער האָט גערעכענט צו ווערען דער הויפטמיניסטער, ווען דיא רוימער וועלען אנערקענען אגריפוס'ן פאר דעם קעניג איבער גאנץ ארץ ישראל. וויא עס ווייזט אויס, האָט ער נאָר אָרגאניזירט א גרויסע ארמעע און בע-פעסטיגט עטליכע שטעט, אום צו קענען ארויסקריגען בעסערע בעדינגונגען ביי דיא רוימער. דאָס איז געווען געגען דיא שטרעבונג פון דיא פאטריאַטען, און זיי האָבען גענומען פערשפרייטען קלאנ-נען, אז ער מיינט נאָר זיך אונטערצוגעבען צו דיא רוימער. דאָס האָט נאטירליך אויפגערעגט דאָס פאָלק געגען איהם. יעדענפאלס האָט ער פערלאָרען דעם צוטרויען פון אלע דיא יעניגע, וועלכע האָבען געקעמפט פאר דיא אונאבהענגיגקייט פון זייער פא-טערלאנד.

ביי איין פאל איז עס געקומען אזוי ווייט, אז מען האָט איהם איינפאך געוואָלט אומבריינגען. לעבען א געוויסען דאָרף האָבען עטליכע יונגע לייט בערויבט דיא פרוי פון א זעהר רייכען און וויכ-טיגען אנהענגער פון קעניג אגריפוס, וועלכער האָט נאָר אינטריגירט צו קריגען מעהר לאנד און מאכט ביי דיא רוימער דורך דעם אויפ-שטאנד. אלע גערויבטע זאכען האָבען זיי געבראכט צו יאָזעפוס'ן פיר דיא קריעגס-קאסע, אבער ער האָט געוואָלט צוריקשיקען דיא זאכען, אום נאָך מעהר חן צו געווינען אין אגריפוס'עם אויגען. דעם עולם האָט ער אָנגעזאָגט, אז ער וועט אלעס אוועקשיקען נאָך ירושלים צום סנהדרין. ווען מען האָט זיך דערוואוסט פון דיזע פאלשקייט, האָט א מעננע בעלאגערט זיין הויז מיט געשרייען, אז ער איז א פעררעטהער. איינער פון דיא אנפיהרערס איז ארומגע-גאנגען מיט א ספר תורה אין האנד און האָט פערלאנגט צו בע-שטראָען יאָזעפוס'ן אין נאמען פון הייליגען געזעץ אלס א פער-רעטהער.

א טהייל פון דער מאסע האָט זיך געקליבען אונטערצוציין דען דיא הויז, אין וועלכער יאָזעפוס האָט זיך פערשפארט מיט עטליכע פון זיינע טרייעסטע אנהענגער; נאָר ער האָט זיך גע-רעטעט דורך א נייע פאלשקייט. ער האָט איבערהויפט געהאט

יאָזעפּוס איז ניט גענוג פאטריאָטיש און ענערגיש. ער האָט איהם זאָגאר פערדעכטיגט אין פערראטה. נאָך איידער יאָזעפּוס איז גע-
קומען אין גליל, האָט יוחנן, וועלכער איז געווען אן עיל־הענדלער, אַרגאניזירט דעם אויפשמאנד אין זיין געבורט־שטאָט, א וויכטיגע סטראטעגישער פונקט אין נאָרד פון גליל. ער האָט אויסגעגעבען זיין גאנצען פערמעגען צו אונטערשטיצען דיא אָרימע וואָלאָנטי-
רען און האָט צוזאמענגעקליבען ארום זיך 4000 פאטריאָטען פון גליל און פון סיריען. ער האָט הפנים גערעכענט, אז ער וועט ווערען דער קאמאנדיר פון אלע פאטריאָטען אין גליל, און ער האָט ווירק-
ליך געהאט דיא פעהיגקייט דערצו; אָבער דער אַנקומען פון יאָ-
זעפּוס האָט געמאכט א סוף צו זיינע רעכנונגען.

ווען יאָזעפּוס וואָלט וועניגסטענס געזוכט איהם ניט צו שטערען, וואָלט עס וואהרשיינליך ניט געקומען צו אזעלכע טרוי-
עריגע שטרייטען, דען יוחנן איז געווען א צו עהרליכער מאן און פייערדיגער פאטריאָט צו אינטריגירען אין דער צייט, ווען מען האָט בעדארפט אַנשטרענגען אלע קרעפטע צו רעטען דאָס פאטערלאַנד פון אונטערגאנג. יאָזעפּוס האָט גלייך געזעהען, אז יוחנן איז אזוי פעהיג און ענערגיש, דאָס ער קען ווערן דער הויפטפיהרער. דאָס האָט ער ניט געוואָלט דערלאָזען און האָט גענומען שטעלען הינטערפריסלאך דעם פייערדיגען פאטריאָט. צום ביישפיעל, ער האָט ניט ערלויבט, אז יוחנן זאָל פערכאפען דיא תבואות, וואָס דיא רוימער האָבען צוזאמענגעקליבען אין אייניגע פונקטען פון גליל. יוחנן האָט געוואָלט פערקויפען דיזע תבואות, אום צו האָבען מיטעל בעסער צו בעפעסטיגען זיין געבורט־שטאָט. ער האָט אין דעם אזוי רעכט געהאט, דאָס יאָזעפּוס האָט איהם שליסליך גע-
מוזט נאָכגעבען. דערביי האָט יוחנן זיך איבערצייגט, אז מען טאָר זיך ניט פערלאָזען אויף יאָזעפּוס'ן. ער האָט אויך אויסגעפונען, אז יאָזעפּוס האָט מעהר אין זינען דיא אינטערעסען פון דעם קעניג אגריפּוס דעם צווייטען, וויא פון פאָלק.

דאָס לעצטע איז געווען ריכטיג. יאָזעפּוס האָט טאקע גע-
רעכענט, אז צוזאמען מיט אגריפּוס וועט ער קענען קומען צו א

טוי, וועלכע איז אָנפאנגס ניט געווען צופריעדען מיט איהם, ווייל ער האָט זיך צו אייפריג גענומען צו מיליטערישע פאָרבערייטונגן. האָט איהם יעצט גענומען שטיצען געגען דיא קריעגס-פארטיי, וועלכע האָט אויסגעוועהלט דעם ענערגישען יוחנן פון גיסכאלא פאר דעם קאמאנדיר.

אום פטור צו ווערען פון יאָזעפוס'ן, וועלכער האָט אלץ מעהר אויפגערייצט געגען זיך דאָס פאָלק, ווייל ער האָט געשטיצט דיא אריסטאָקראטען, דיא אנהענגער פון אנריפוס און דיא פערעה-רער פון רוים, האָט יוחנן געשיקט זיין ברודער און 100 פון זיינע טרייעסטע אנהענגער צום סנהדרין אין ירושלים מיט קלאגען און מיט א פערלאנג איהם אראפצוזעצען פון זיין אמט. דיא קלאגען זיינען געווען אזעלכע וויכטיגע און ריכטיגע, דאָס שמען בן גמליאל און פיעלע איינפלוסרייכע מיטגלידער פון סנהדרין, וועלכע האָבען פריהער געשטיצט יאָזעפוס'ן, זיינען ארויסגעטראָ-ען געגען איהם און האָבען אויסגעפיהרט, אז מען זאָל איהם ענט-זאגען און ברענגען לעבעדיג אָדער טויט נאָך ירושלים. פיער פער-טרעטער זיינען געשיקט געוואָרען נאָך גליל אויסצופיהרען דיזען בעפעהל פון גרויסען סנהדרין, וועלכער האָט אויך געהייסען דיא וויכטיגסטע שטעדט אין גליל צו פעריאָגען יאָזעפוס'ן און צואנ-ערקענען יוחנן פון גיסכאלא פאר דעם גובערנאטאָר און קריעגס-פיהרער.

נאָר יאָזעפוס האָט אין דער צייט ניט געדרימעלט. ער האָט געשיקט זיינע אנגענטען אין ירושלים, אום איהם ריין צו וואשען און אויסצוגעפינען, וואָס זיינע געגנער טהוען. אין דיא גרעסערע און רייכערע שטעט פון גליל האָט ער געזוכט צו צוציהען אויף זיין זייט וואָס מעהר אנהענגער און האָט אויך גענומען וויעדער מא-כען גרויסע מיליטערישע פאָרבערייטונגען, אום אָפצונארען זיינע געגנער. וויא נאָר ער האָט זיך דערוואוסט וועגען דעם בעפעהל פון סנהדרין געגען איהם, האָט ער ערקלערט, אז ער וועט פאָלגען און וועט אליין קומען אין ירושלים. נאָר דאָס איז געווען א נייע פאלשקייט, דען שטילערהייט האָט ער אויפגערייצט זיינע אנהענ-

זעהר גוטע איינפעלע, ווען איהם איז אויסגעקומען זיך ארויסצו-
 דרעהען פון א געפעהרליכער אָדער אן אונאנגענעמער לאגע.
 דיזע איינפעלע האָבען איהם ניט איין מאָל גערעטעט פון טויט.
 דיזעס מאָל האָט ער אויף זיך צוריסען דיא קליידער, בעשטען
 זיין קאָפּ מיט אש, אויפגעהאנגען זיין שווערד אויפ'ן האַלז און
 איז אזוי ארויס צו דער צוקאכטער מאסע און פערלאנגט מען זאָל
 איהם אויסהערען איידער מען וועט איהם אומבריינגען. ווען מען
 האָט בעוויליגט זיין בעגעהר, האָט ער ערקלערט, אז דיא גערויבטע
 זאכען האָט ער גאָר בעשלאָסען צו געברויכען פיר דיא בעפעסטי-
 גונג פון דער שטאָט טראכעא, וואו דער אויפרוהר איז פאָרגעקור-
 מען. דיא איינוואָהנער פון דער שטאדט זיינען צופריעדען
 געבליעבען מיט דיזער ערקלערונג, אבער דיא צוזאמענגעלאָפּענע
 פון דיא דערפער ארום האָבען זיך ענטזאגט איהם צו גלויבען און
 האָבען פערלאנגט ער זאָל גלייך אוועקשיקען דיא זאכען נאָך
 ירושלים.

דורך דעם איז ענטשטאנען א שטרייט, מיט וועלכען יאָזעפּוס
 האָט זיך בענוצט, אום זיך אָפּצוטרעגן צוריק אין זיין הויז. ווען
 פיעלע פאטריאָטען האָבען ניט געוואָלט אָפּטרעטען און האָבען
 געסטראשעט אונטער צו צינדען דיא הויז, איז ער ארויס אויפ'ן
 דאך און האָט איינגעלאדען דיא פיהרערס אריינצוקומען, אום
 זיך דורכצוריידען מיט זיי. א געוויסע צאָהל פאטריאָטען האָבען
 אָנגענומען דיא איינלאדונג, אבער וויא נאָר זיי זיינען אריין אין
 הויז, זיינען זיי גלייך בעפאלען געוואָרען פון יאָזעפּוס'עס בע-
 האלטענע אנהענגער, וועלכע האָבען זיי געשמיסען, איסקאליטשעט
 און נאכהער ארויסגעשליידערט. דיא מענגע האָט געמיינט, אז
 יאָזעפּוס האָט א סך אנהענגער אין הויז און איז זיך צולאָפּען
 מיט ראכע-געשריען.

נאָך אזעלכע פאלשקייטען און פעררעטהערישע האנדלונגען
 האָט יאָזעפּוס אויף אימער אָפּגעשטויסען פון זיך דיא פאטריאָ-
 טען און האָט נאָר אריינגעבראכט אלץ גרעסערע און געפעהרלי-
 כערע שטריימען צווישען דיא איינוואָהנער. דיא פריעדענס-פאך

אזוי לאנג געארבייט ביז זיי איז געלונגען אויסצופיהרען, אז דער סנהדרין זאל צוריקרופען דיא שליחים און בעשטימען, דאס יאזעפוס בלייבט גובערנאטאָר פון גליל. יאזעפוס האָט זיך דאן אָפגערעכענט מיט דיא שליחים זעהר געמיינ, ער האָט געהייסען זיי איינשמידען אין קייטען און אזוי אוועקפיהרען נאָך ירושלים.

ער האָט זיך אזוי וויעדער אויסגעדריעהט פון א גרויסע געפאהר. ווען ער וואָלט גלייך אָפּען ארויסגעטראָטען געגען דעם סנהדרין'ס בעפעהל, וואָלט ער זיכער ניט געבליבען גובערנאטאָר, אויב ער וואָלט איבערהויפט געבליבען לעבען. נאָר דיא שטרייטען האָבען זיך ניט געענדיגט מיט דעם זיעג פון יאזעפוס איבער דיא שליחים פון סנהדרין. דאָס פאָלק איז ניט נאָר געווען צוטהיילט אין א פריעדענס־פארטיי און א קריעגס־פארטיי וויא אין גאנץ ארץ ישראל, זאָנדערען דיא פאטריאַטישע קרעפטע זיינען צוברעקעלט געוואָרען. זיי זיינען געבליבען אָהן אן אנערקענטען הויפטפיהרער און אָהן א פעסטען צוזאמענהאנג. יעדע שטאָט, יעדע פעסטונג האָט געהאט צו פערלאָזען זיך אויף איהרע אייגענע קרעפטע.

אונטער אזעלכע אומשטענדען איז עס נאָר א וואונדער, וואָס דיא פאטריאַטען האָבען זיך געקענט האלטען א לאנגע צייט געגען דיא רוימישע לעגיאָנען אונטער דער קאָמאנדאָ פון אספסינוס.

גער געגען דיא שליחים פון דיא סנהדרין, אז מען זאל זיי שטערען אויף יעדען שריט. אין אייניגע ערטער זיינען זיי זאגאר געווען אין לעבענסגעפאהר. זעהענדיג, אז יאזעפוס נארט זיי נאָר און זוכט זייער פערניכטונג, האָבען זיי אויף דעם ראטה פון יוחנן בע-שלאָסען ארויסצושיקען געהיימע אנגענטען מיט א בעפעהל צו ער-קלערען איהם אויסערהאלב געזעץ אין נאָמען פון סנהדרין. ער האָט זיך אָבער דערוואוסט דערפון בעציטענס און האָט צושיקט זיינע לייט, וועלכע האָבען געפאנגען דיא גרעסטע צאָהל פון דיא אנגענטען.

וואו נור דיא שליחים פון סנהדרין פלעגען זיך בעווייזען. פלעגען זיי זיך אָנשטויסען אָן חברה, וועלכע יאזעפוס פלעגט ארויסשיקען אום זיי נאָכצושפּיאָנירען. אויף דיזער ווייזע האָבען זיי נאָר ניט געקענט אויפטאָן געגען איהם און נאָר אומזיסט פערשארפט דיא שטרייטען, וועלכע האָבען געפיהרט צו א בירגער-קריעג. ווען זיי זיינען אָנגעקומען אין טבריה, וואו יוסטוס, וועלכער האָט שפעטער אָנגעשריעבען אויף גריכיש א געשיכטע פון דער אידיש-רוימישע מלחמה זעהר פיינדליך צו יאזעפוס', איז געווען דער פיהרער פון דיא פאטריאָטען, האָבען זיי בעפוילען דעם עולם צו פאסטען א טאָג און צו בעטען גאָט פאר שלום אין לאַנד און פאר א זיעג איבער דיא רוימער. א מאסע מענשען האָבען זיך אין דעם טאָג צוזאמענגעקליבען, אום צו בעשפרעכען דיא לאַגע. מען האָט אָבגעמאכט, אז אלע זאָלען קומען אונבעוואפענט; נאָר יאזעפוס'עס אנהענגער האָבען דאָך בעהאלטען געוועהר אונטער זייערע מאנטלען. ווען מען האָט געענדיגט דיא תפילות און עס האָט בען זיך אָנגעפאנגען דיסקוסיאָנען, האָבען יאזעפוס'עס אנהענגער פלוצלונג ארויסגעכאפט זייערע געוועהר און האָבען פעריאָגט זייערע גענגער.

יאזעפוס איז נאָך דיזער געמיינער אטאקע געבליבען דער הערשער אין טבריה. פיעלע פון זיינע טרייעסטע אדיוטאנטען און אנגעזעהענע בירגער, וועלכע האָבען נאָך אין איהם געגלויבט, האָט ער אוועקגעשיקט נאָך ירושלים איהם צו פערטהידיגען. זיי האָבען

אין ווינטער פון 67טען יאָהר. זיין זוהן טיטוס האָט ער געשיקט
 באַד אלעקסאנדריא צו ברענגען פון דאָרטען דיא צוויי שטארקע
 און ערפאהרענע לעגיאָנען, וועלכע האָבען שוין בעוויזען זייער
 גרויזאמקייט צו אידען אין דער צייט, ווען דיא גריכען זיינען דאָר-
 טען בעפאלען דעם אידישען קווארטאל. א סך רייכע און ארי-
 כסטאָקראטישע אידען זיינען גלייך געקומען ערקלערן דעם רוימי-
 שען גענעראל זייער טרייהייט צו רויס. צווישען זיי איז אויך
 געווען אגריפוס דער צווייטער, וועלכער איז ניט נאָר געווען פער-
 דאָרבן וויא אלע מיטגליעדער פון דער הורדוס פאמיליע, זאָנ-
 דערן אויך אונפעהיג, און זיין שוועסטער וועראניקא, א בעריהמטע
 ישעהנהייט, אין וועלכער טיטוס האָט זיך גלייך פערליעבט און
 מיט וועלכע ער האָט געוועלט חתונה האָבען, ווען ער איז געוואָרן
 קייזער. אום צו צייגען, אז ער האָט גאָר ניט צו טאָן מיט דער
 קריגעס־פארטיי, איז אגריפוס געקומען מיט זיינע סאָלדאטען העל-
 פּען דיא רוימער.

אין א קורצע צייט האָט אספּסינוס צוזאמענגעקליבען אן
 ארמעע פון 50 ביז 60 טויזענד מאן, נאָר אום אויסצומיידען דיא
 מפלה פון סעסטיוס גאלוס, האָט ער מארשירט זעהר פאָרזיכטיג,
 זוכענדיג אָפּצוהאקען דיא פערבינדונגען פון די אידישע פאטריאָטען,
 וועלכע זיינען אזוי אויך געווען צוטהיילט און אָפּגעזונדערט דורך
 דיא אינטריגען און פאלשקייטען פון יאָזעפוס פלאוויוס. ער האָט
 גלייך געצייגט, אז ניט אומזיסט האָט ער געהאט אזא גרויסען
 נאָמען אלס גענעראל און אז ניט אומזיסט האָט דיזער נאָמען
 ארויפגעיאָגט א שרעק אויף אלע פעלקער ארום און אויך אויף
 פיעלע אידען.

פריהער האָט ער ארויסגעשיקט אָבטהיילונגען צו פּעריאָגען
 דיא קליינע טהיילען פון אידישע פאטריאָטען אויפ'ן וועג דורך
 גליל, דען ער האָט טאקי אויסגעקליבען, וויא מען האָט גערעכענט,
 דיזען סטראטעגישען וועג, אום צוצוקומען צו ירושלים. דאָ האָט
 זיך באלד ארויסגעצייגט, אז דיא סאָלדאטען אונטער יאָזעפוס'עם
 קאָמאנדע זיינען ניט אין שטאנד געווען אפילו צו שטערען דעם

פערטער קאפיטעל.

אספסינוס אין גליי. — דיא שוואכקייט פון יאָזעפוס'עס ארמע. — דיא פערניכטונג פון גאבארא. — יאָזעפוס'עס בעריכט צום סנהדרין. — דיא העלדענמוטהיגע פערטהידיגונג פון יאָטאָפּאַטאַ. — יאָזעפוס גע- צוואונגען מיטצוקעמפפן. — וויא ער האָט זיך ארויסגעדריעהט פון טויט און האָט זיך אונטערגעגעבען צו דיא רוימער.

דיא טרויעריגע פאסירונגען, וועלכע זיינען איבערגעגעבען געוואָרען אין פאָריגען קאפיטעל, זיינען געשעהען אין פערלויף פון 5 מאָנאט איידער דיא רוימישע לעגיאָנען זיינען אָנגעקומען. און שטאָט צו פעראייניגען אלע קרעפטע, האָט יאָזעפוס נאָר אָנגע- מאכט מחלוקות און צוטהיילונגען. מען וואָלט נאָר ניט געקענט גלויבען, אז ער האָט בעגאנגען אזוי פיעל געמיינהייטען און אָנגע- מאכט אזוי פיעל צרות, ווען ער וואָלט עס אליין ניט דערצעהלט מיט פיעלע איינצעלהייטען אין זיין אָטאָביאָגראפיע.

נעראָן האָט זיך דערוואוסט פון דעם אויפשטאנד אין ארץ ישראל, ווען ער איז געווען אין גריכענלאנד, וואוהין ער איז געק- מען צייגען זיין קונסט אלס זינגער, שפיעלער און פאָהרער אויף א רייט-וואָגען. דאָס איז געווען איינער פון דיא משוגעט'ן פון דיזען טיראן. דיא נידערלאגע פון דיא לעגיאָנען אונטער דער קאָ- מאנדע פון סעסטיוס גאלוס האָט איהם זעהר איבערגעשראָקען און ער האָט דארום אויסגעקליבען אספסינוס'ן פאר דעם קאָמאנדיר גע- גען דיא אידען, אָבוואָהל ער האָט נאָר ניט געגליכען דיזען בעריהמ- טען גענעראל. ער האָט קיין אנדער ברירה געהאט, דען אספסינוס איז גערעכענט געווען פאר דעם בעסטען גענעראל אין דער רוי- מישער אימפעריע און געגען דעם אויפשטאנד פון דיא אידען האָט מען געמוזט געברויכען דיא בעסטע קרעפטע פון דער רוימישער ארמע.

אספסינוס האָט געלאנדעט אין דעם פאָרט פּטאָלעמאיד (עכו).

פריערדען. אין פאל מען וועט איהם הייסען פיהרען מלחמה, האָט
 ער אָנגעזאגט, אז מען זאָל איהם צושיקען פערשטערקונגען. ער
 איז שוין אלזאָ גלייך אין אָנפאנג געבליבען אָהן סאָלדאטען,
 אָבגלייך ער וואָלט געקענט האָבען ניט ווייניגער וויא 100 טוי-
 זענד מאן אונטער זיין קאָמאנדא, ווען ער וואָלט אנדערס גע-
 האנדעלט און געווען אויפריכטיג פיר א קאמפף מיט רוים. נאָר
 עס איז מעגליך, אז ער האָט אבזיכטליך פערלאנגט פערשטערקונ-
 גען, אום צו האָבען א תירוץ זיך אונטערצוגעבען. ווען ער וואָלט
 זיך ניט געשעהמט אָדער, גיכער, ווען ער וואָלט ניט מורא גע-
 האט פאר דיא פאטריאָטען, וועלכע האָבען זיך געפונען אין אלע
 טהיילען פון גלייך, וואָלט ער זיך וואהרשיינליך באלד אונטערגע-
 געבען.

אויף יעדען פאל איז ער אוועק נאָך יאָטאפאטא, וואו פיעלע
 פאטריאָטען האָבען זיך פערזאמעלט צו בעשיצען דיזע פון דער
 נאטור שטארקע פעסטונג. ער האָט אפילו איבערגענומען דיא
 קאָמאנדא איבער דעם גארניזאָן, אָבער זיין צוועק איז הפנים גע-
 ווען ניט צו קעמפפערן, נאָר צו קומען צו א פשרה מיט אספסינוס.
 אָבער דיא פערטהיידגער זיינען געווען זעהר מוטהיגע פאטריאָ-
 טען און האָבען גוט אויפגעפאסט אויף זייער קאָמאנדיר ער זאָל
 זיך ניט אָפטרעגן אין דער שטיל צו דיא רוימער. דיא פעסטונג
 איז פון 3 זייטען געווען ארומגערינגעלט פון בערג און אָבגרונדערן.
 נאָר פון איין זייט האָט מען געקענט צו איהר צוקומען; אָבער
 דאָרטען האָט מען איהר בעשיצט מיט א שטארקע וואנט און פיעלע
 טהורמען, וואו מען האָט צוזאמענגעקליבען אלערליי דאמאָלסדיגע
 געוועהר צו פעריאָגען דיא רוימער. געגען דיזע וואנט האָט
 אספסינוס אויסגעשטעלט 60 קאטאפולטען און אנדערע שטורם-
 מאשינען, וועלכע האָבען געשליידערט מאסען שטיינער, שפיעזען
 און ברענענדע מאטריאלען. דיא פאטריאָטען האָבען עטליכע מאָל
 ניט נאָר צוריקגעשטויסען דיא רוימער, טויטענדיג א סך פון זיי,
 זאָנדערן האָבען נאָך געמאכט אטאקעס און צושטערט דיא רוימי-
 שע מאשינען. פערציג טעג האָט געדויערט דיזע בעלאגערונג, ווען

מארש פון דיא רוימער. יאָזעפּוס אליין האָט נאָר הפנים גע-
קעמפּט צום שיין. דען ער איז אלץ צוריק געטראָטען. ווען ער
האָט ניט געקענט אויסמיידען א צוזאמענשטויס מיט דיא רוימער,
איז ער אלע מאָל שנעל געשלאָגען געוואָרן. דען זיינע סאָלדאטען
האָבען קיין צוטרוען געהאט צו זיין פערזאָן און נאָך ווייניגער
צו זיינע מיליטערישע פעהיגקייטען.

א גאנץ אנדערער גייסט האָט געהערשט צווישען דיא פא-
טריאָטען. וועלכע האָבען אנערקענט יוהנן פון גיסכאלא פאר זייער
פיהרער. זיי האָבען געקעמפּט וויא ליבען אפילו געגען פיעלע
גרעסערע צאָהלען פון רוימער.

דיא ערשטע פעסטונג פון גליל, וועלכע איז צושטערט געוואָרן
פון דיא רוימער, איז געווען גאבארא. דיא הייפעלע פאטריאָטען
האָבען ארויסגעצייגט פיעל העלדענמוטה, אָבער זיי האָבען ניט
געקענט לאנג אויסהאלטען דיא רוימישע אטאקעס. ווייל דיא פא-
זיצאָן איז ניט געווען גוט בעפעסטיגט. אום צו נעהמען נקמה
פאר דיא נידערלאגע פון סעסטיוס גאלוס'עס לעגיאָנען לעבען
ירושלים, האָבען דיא רוימער אויסגעשלאכט דעם גאנצען גארני-
זאָן פון גאבארא און דיא גאנצע שטאָט פערברענט. דאָס איז גע-
ווען דער אָנפאנג פון דיא שרעקליכע אויסשלאכטונגען אין דיזען
קאמפּף אויף לעבען און טויט צווישען דיא אידען און דיא רוימער.
דיא איינוואָהנער אין דער אומגעגענד פון גאבארא זיינען אָדער
אויסגעשלאכטעט געוואָרן אָדער פערקויפט געוואָרן אין שקלא-
וועריי.

דיא נעכסטע פעסטונג אויפ'ן וועג פון דיא רוימער איז געווען
יאָטאפאטא. ווען אספּסינוס האָט מארשירט אהין, איז יאָזעפּוס
געווען אין טבריה, וואוהין ער איז געקומען צו לויפען מיט זיינע
דעמאָראליזירטע און צושראָקענע סאָלדאטען. ער האָט אזוי
ווייט פערלאָרען מוטה און האָט אזוי ווייניג געדענקט וועגען ווי-
דערשטאנד, דאָס אין א בעריכט צום סנהדרין וועגען דעם טרוי-
עריגען צושטאנד אין גליל האָט ער אָנגעפרעגט, אויב ער זאָל
פאָרטועצען דעם קאמפּף אָדער פעהאנדלען מיט אספּסינוס וועגען

וועהרענד אספסינוס האָט אלץ געקענט צושיקען פרישע קרעפטע
און צורוקען נייע מאשינען אלץ געהנטער צו דער וואנט. שליסליך
האָבען דיא רוימער איינגעבראָכען דיא וואנט און מיט דיא הילפע
פון א פעררעטהער האָבען זיי זיך אריינגעריסען אין דער פעסטונג
און אָנגעמאכט א שוידערליכען חורבן. דיא צוקאכטע סאָלדאטען
האָבען זיך צולאָזט איבער דער שטאָט און האָבען געשלאכטעט
רעכטס און לינקס יעדען ווער עס האָט נאָר געהאט דעם אונגליק
אריינצופאלען אין זייערע הענד. פיעלע פאטריאָטען האָבען אליין
געזוכט דעם טויט, שפרינגענדיג פון דיא ווענט און דיא בערג
אין אָבגרונדען אָדער דורכשטעכענדיג זיך מיט זייערע שווערדען.
זיי האָבען געוואוסט, אז זיי קענען קיין גנאדע ניט ערווארטען פון
דיא רוימער און האָבען אויך ניט געוועלט איבערלעבען זייער ניי-
דערלאגע. דיא רוימער האָבען מיט ווילדער גרויזאמקייט זיך אָפ-
גערעכענט מיט דיא העלדישע פערטהיידִיגער פון יאָטאפאטא.
אספסינוס האָט געהייסען צושטערען דיא פעסטונג און אלעס פער-
ברענען. דיא וואָס זיינען לעבען געבליבען, זיינען פערקויפט גע-
וואָרן אין שקלאוועריי, בעזאָנדערס פרויען און קינדער.

א טהייל האָבען זיך בעהאלטען אין היילען און קעלערס. צוויי-
שען אזעלכע איז געווען יאָזעפוס פלאוויוס. ווען דיא רוימער
האָבען אויסגעפונען דעם אָרט, וואו ער האָט זיך בעהאלטען מיט
40 קעמפפערס, האָט אספסינוס געשיקט צוויי אָפיציערען איהם אָנ-
צוואָגען, אז אויב ער וועט זיך אונטערגעבען, וועט מען איהם בע-
גנאדיגען. ער דערצעהלט, אז ער האָט אָנפאנגס ניט געגלויבט
דיא פערשפרעכונגען פון דיא רוימער, נאָר ווען אספסינוס האָט
צו איהם געשיקט זיין פריהעריגען פריינד ניקאנאָר, וועלכער האָט
איהם איבערגעגעבען, אז דיא רוימער בעגעהען זיך גוט מיט דיא
געפאנגענע און בעזאָנדעס מיט מוטהיגע קעמפפערס, האָט ער,
נאָך א ביטערען קאמפף מיט זיך זעלבסט, בעשלאָסען זיך צו
פערלאָזען אויף ניקאנאָר'ס פערשפרעכונגען אין נאָמען פון
אספסינוס.

נאָר אום צו קענען ארויסנעהן פון הייל, האָט ער בערארפט

דיא פאטריאטען האָבען געצייגט וואונדער פון מוטא און האָבען אויסגעמאטערט דיא רוימער. זיי וואָלטען זיך נאָך געקענט האַל-טען א לענגערע צייט, ווען זיי וואָלטען ניט פערראטהען געוואָרן פון איינעם, וואהרשיינליך א פריינד פון דיא רוימער, וועלכער האָט אָנגעצייגט אויף דעם געהיימען דורכגאנג צווישען די בערג, דורך וואנען דיא בעלאגערטע פלעגען קריעגען שפייז פון דיא אי-דען פון ארומיגע דערפער.

וויא יאָזעפוס דערצעהלט אליין, האָט ער אין דער צייט, ווען דיא בעלאגערטע האָבען שוין געליטען הונגער, זיך געקליבען צו מאכען פלטה אין געהיים. נאָר דיא פאטריאטען האָבען זיך דער-וואוסט דערפון און האָבען איהם געסטראשעט מיט'ן טויט, אויב ער וועט ניט בלייבען. ער האָט זיי געוואָלט איינרירידען, אז ער וועט זיי בעסער העלפען, ווען ער וועט ארויס אין לאַנד און צווא-מענקלייבען סאָלדאטען, אום צו פעריאָגען דיא בעלאגערער, אָבער קיינער האָט איהם ניט געגלויבט. זעהענדיג, אז ער האָט קיין אנדער ברירה ניט וויא צו קעמפפען, האָט ער מיט פערצווייפ-לונג אויסגעשריען: „אויב אזוי, לאָמיר קעמפפען ביז'ן לעצטען אַטהעם און טהייער פערקויפען אונזער לעבען, לאָמיר צייגען א ביישפיעל פאר אנדערע, אז מיר קענען מוטא היג שטארבען“.

עטליכע טעג נאָכדעם האָט ער ווירקליך העלדענמוטהיג גע-קעמפפט. א פאָר מאָל איז ער ארויס מיט דיא מוטא היגסטע פאטריאטען און האָט פעריאָגט דיא פאָרדערסטע אכטהיילונגען פון דיא רוימער. איין מאָל איז ער צוגעקומען צו דעם רוימישען לאגער אין האָט אונטערגעצונדען פיעלע מאשינען און דיא דעכער, וואו סאָלדאטען און ערדגרעבערס האָבען זיך געפונען אונטער בעשיצונג. יאָזעפוס איז געווען אן ערפינדערישער מאן און האָט בעזאָנדערס ארויסגעצייגט זיין פעהיגקייט אין דער קורצער צייט פאר דעם פאל פון דיזער פעסטונג.

אלע זיינע איינפעלע האָבען אָבער גאנץ ווייניג געהאָלפען. דען דער הונגער פון איין זייט און דיא שטענדיגע אָנשטרענגונג פון דער אנדער זייט האָבען אויסגעמאטערט דיא פערטהידיגער,

לעצטע. אלע האָבען געהאלטען זייער שבועה, נאָר ווען דיא
רייהע איז געקומען צו יאָזעפּוס'ן, האָט ער גענומען איינריידען
זיין חברה אז מען זאָל זיך בעסער אונטערגעבען. ער האָט אזוי
לאנג גע'טענה'ט ביז ער האָט אויסגעפיהרט זיין וואונש. ביידע
זיינען אוועקגעפיהרט געוואָרן אין רוימישען לאגער, וואו יאָזעפּוס
איז גאנץ פריינדליך אויפגענומען געוואָרן פון אספּסינוס און אויך
פון טיטוס. אספּסינוס האָט איהם געוועלט אוועקשיקען נאָך
רום צום קייזער, אָבער יאָזעפּוס האָט זיך אָבגעבעטען, מען זאָל
עס ניט טאָן, דען ער האָט מורא געהאט, אז דער טיראן וועט
מאכען מיט איהם א קורצען סוף. מען האָט איהם אפילו געהאל-
טען אונטער א וואך, אָבער דאָס איז נאָר געווען צום שיין. אס-
פּסינוס האָט איהם געגעבען א סך מתנות, מען האָט איהם ער-
לויבט צו טראָגען עהרען-קליידער און אויך זיך אויסצוקלייבען א
ווייב פון דיא געפאנגענע אידישע טעכטער. בעזאָנדערס האָט ער
געפונען הן אין דיא אויגען פון טיטוס, מיט וועלכען ער פלעגט
פיהרען געשפרעכען און וועלכער איז געבליבען זיין בעשיצער
דיא גאנצע צייט פון זיין לעבען.

קריגענען דיא צושטימונג פון זיינע חברים אין אונגליק. זיי האָט מען אויך פאַרגעשלאָגען גנאדע, אויב זיי וועלען זיך אונטערגעבען; אָבער זיי האָבען זיך ענטזאגט. דאָס לעבען האָט אין זייערע הערצער פערלאָרען יעדע אנציהונג, און זיי האָבען ניט געוועלט זיך אונטערגעבען לעבעדיגעהייט אין דיא הענד פון זייערע אונ-טערדריקער, וועלכע זיי האָבען געהאסט ביז'ן טויט. זיי האָבען דארום בעשלאָסען בעסער צו בעגעהן זעלבסטמאָרד איידער צו פערטראָגען דיא שאנדע אלס געפאנגענע אין רוימישע הענד. ווען יאָזעפוס האָט אָנגעפאנגען זיי צו ערקלערן, אז מיט זייער זעלבסטמאָרד וועלען זיי קיינעם קיין נוצען ניט בריינגען, האָבען זיי אויסגעשטעלט זייערע שווערדען און געענטפערט, אז וויא נאָר ער וועט פרובירען ארויסגיין, וועלען זיי איהם דערשטעכען.

ער גיט איבער דיא רעדעס, מיט וועלכע ער האָט זיי געזוכט איבערצורירדען. „עס איז פיין צו שטארבען אויפ'ן שלאכטפעלד“, האָט ער גע'טענה'ט, „אָבער עס איז א פייגהייט צו בעגעהן זעלבסטמאָרד. ווען איך וואָלט אנטלאָפען פון שלאכטפעלד, וואָלט איך ווירקליך פערדיענט דעם טויט, נאָר דאָ זיינען מיר וויא געפאנגענע. מיר דארפען זיך ניט שעמען אָנצונעהמען דיא גנאדע פון אונזערע פיינדע, דען מיר האָבען זיי געצייגט אונזער מוטה. אויב עס בלייבט אונז יעצט צו שטארבען, זאָל עס בעסער זיין דורך דיא הענד פון אונזערע זיגענערס. איך וועל שטארבען מיט פריידע, ווען מען וועט מיך הינריכטען טראָץ דעם פערשפרעך פון גנאדע“. ווייטער האָט ער זיי אָנגעצייגט פון דער ביבעל, אז מען טאָר ניט בעגעהן זעלבסטמאָרד.

אָבער אלע זיינע טענות זיינען געווען ארויסגעוואָרפען. קיין נער האָט ניט געוועלט הערען פון אונטערגעבען זיך צו דעם פער-האסטען שונא. מען האָט דאן בעשלאָסען, אז איינער זאָל דער-שטעכען דעם אנדערן און דער לעצטער זאָל אליין זיך טויטען. אלע האָבען פייערליך געשוואָרען אויסצופיהרען דיווען שרעקליכען בעשלוס, יאָזעפוס אויך. מען האָט געוואָרפען גורל, און גראדע איז עס אויסגעקומען, אז יאָזעפוס איז געבליבען איינער פון דיא

האָבען זיך אריינגעריסען אין דער שטאדט, האָט מען זיי אזוי אטאקירט מיט שטיינער פון אלע זייטען, אז קיין איינציגער פון זיי איז שוין נישט ארויס א לעבעדיגער. דיא רוימער האָבען ערשט געקענט אייננעהיטן דיא פעסטונג, ווען עס איז זיי געלונגען איהר אונטערצוגראָבען אין איין אָרט, וואוהין זיי האָבען פערנארט דיא פאטריאָטען מיט א פאלשע אטאקע. דיא ווענט זיינען דאן איינ־געפאלען אונטער דער מאכע פון דיא קעמפפער און דיא מייסטע פון זיי האָבען דאָרטען געפונען זייער קבר. דיא רוימער האָבען נאכדעם אויסגעשלאכטעט, וועמען זיי האָבען נאָר געטראָפּען אויפ'ן וועג. מען רעכענט, אז 5000 נפשות האָבען זיך אליין גענומען דאָס לעבען. פון דער גאנצער בעפעלקערונג פון גמלא זייען נאָר געבליעבען 2 יונגע מיידלעך....

אלע פאטריאָטען פון גליל, וועלכע עס איז געלונגען זיך צו רעטען, האָבען זיך א לאַז געטאָן נאָך ירושלים, אום צו העלפּען דאָרט דיא קעמפפערס. צווישען אזעלכע איז אויך געווען יוחנן פון גיסכאלא. ער האָט זיך געהאלטען ביז דער לעצטער מינוט אין זיין קליינער געבורט־שטאָט מיט א הייפּעלע פאטריאָטען. ווען טיטוס איז צוגעקומען, האָט יוחנן געבעטען מען זאָל איהם געבען 24 שטונדען צייט ביז ער וועט עפענען דיא שטאָט פאר דיא רוימער. דער תירוץ איז געווען, אז ער וויל אָב היטען שבת, נאָר ווען טיטוס האָט בעוויליגט זיין פערלאנג, האָט ער זיך אָב געטראָגען מיט זיינע נאכפאלגער און א סך איינוואָהנער, ווייל עס איז שוין גאנץ אונמעגליך געווען אויסצוהאלטען אן אטאקע פון טיטוס'עם לעגיאָנען. טיטוס האָט געהייסען נאָכיאָגען זיי, אבער יוחנן האָט זיך גערעטעט מיט יי טהייל פון זיינע סאָלדאטען. ער האָט נאכהער געשפּיעלט א זעהר וויכטיגע ראָלע ביי דער פער־טהידיגונג פון ירושלים.

נאָך דעם פאל פון גיסכאלא איז דער וועג נאָך ירושלים געווען אָפּען פאר דיא רוימישע לעגיאָנען. פיעלע ערטער פון גליל זיינען אין גאנצען פערוויסטעט געוואָרן. דאָרט, וואו עס זיינען ערשט מיט עטליכע מאָנאט צוריק געווען בליהענדע שטעט, האָט

פינפטער קאפיטעל.

דער לעצטער ווידערשטאנד פון דיא פאטריאָטען אין גליל — יוחנן פון גיסכאלא אנטלויפט נאָך ירושלים. — אספסינוס און דער בירגער-קריעג אין ירושלים. — יאָזעפוס אין רוימישען לאגער. — דער האָס פון דיא פאטריאָטען צו איהם. — זיינע צורופען צו דיא בעלאַגערטע זיך אונטערצוגעבען.

אזוי האָט זיך געענדיגט דיא מיליטערישע קאריערע פון יאָזעפוס פלאוויוס. נאָך דיא צערשטערונג פון יאָטאפאטא האָט בען זיך אייניגע פלעצער פרייוויליג אונטערגעגעבען. דיא איינ-וואָהנער פון טבריה, דיא הויפט־שטאָט פון גליל, זיינען אזוי ענט-מוטהיגט געוואָרן. אז זיי האָבען געעפענט דיא טויערן, וויא נאָך דיא רוימער האָבען זיך בעוויזען. אספסינוס האָט ביסלעכווייז איינגענימען איין פעסטונג נאָך דיא אנדערע און פערוויסטעט א גרויסען טהייל פון דיווער פראכטפאלער פראָווינץ. נאָר אין נאָרד זיינען נאָך פערבליבען דריי פעסטונגען, וועלכע אספסינוס האָט געקענט אייננעהמען ערשט נאָך א ביטערען קאמפף מיט א גרוי-סען פערלוסט.

דאָס זיינען געווען גיסכאלא (גוש חלב), הר תבור און גמלא, וואו דיא נאָכפאלגער פון דעם העלדישען יוחנן האָבען געקעמפט וויא ליבען. גמלא איז דריי מאָנאט בעלאגערט געווען פון דיא סאָלאטען פון אנגריפוס, וועלכער האָט געהאלפֿען דיא רוימער צו אונטערדריקען דעם אויפשטאנד; נאָר ער האָט גאָר ניט געקענט אויספיהרען ביז אספסינוס איז צוגעקומען. אויך דאן האָט זיך דיווע פעסטונג געהאלטען א מאָנאט געגען אלע רוימישע אטאקעס. דיא פאטריאָטען פון גמלא האָבען זי פערטהידיגט מיט אזא פער-צווייפעלטען העלדענמוטה וויא זייערע ברודער אין יאָטאפאטא. ווען דיא רוימער האָבען מיט זייערע מאשינען דורכגעבראָכען א לאַך אין דער וואנד פון דער פעסטונג און זייערע ערשטע רייהען

דאָ איז ניט דער אָרט צו בעשרייבען דיא געשיכטע פון חורבן ירושלים, ווייל דיזער העלדישער קאמפף פון אידען פאר זייער אונאבהענגיקייט האָט שוין ניט צו טאָן מיט יאָזעפוס'ן. דיא גאנצע צייט האָט ער זיך געפונען אין דער רוימישער ארמעע און האָט נאָר צוגעזעהען, וויא זיינע ברידער זיינען געפאלען אין דעם אונגליקליכען קאמפף, וויא דער בית המקדש איז פערברענט גע- וואָרן אין וויא דיא הייליגע שטאָט איז צושטערט געוואָרן. ער איז געווען אן ערזת פון דיא שרעקליכסטע פסירונגען ביי חורבן ירושלים, זאָ דאָס ער האָט נאכהער געקענט אלעס ריכטיג בע- שרייבען אין זיין געשיכטע פון דער אידיש-רוימישער מלחמה. ווען מען האָט ערהאלטען אין ירושלים דיא ערשטע בעריכטען וועגען דיא צערשטערוג פון דער פעסטונג יאָטאפאטא, האָט מען גערעכענט, אז יאָזעפוס איז אויך געפאלען אונטער דיא רוי- מישע שווערדען און מען האָט זעהר בעדויערט זיין טויט, אָב- וואָהל דיא פאטריאָטען זיינען געווען אויפגעבראכט געגען איהם פאר זיינע אינטריגען און געמיינע האנדלונגען אין גליל. אָבער וויא נאָר מען האָט זיך דערוואוסט, אז ניט נאָר ער לעבט אין רוימישען לאגער, זאָנדערן ווערט נאָך בעהאנדעלט אזוי, וויא ער וואָלט שטענדיג געווען א הייסער פריינד פון רוים, האָט מען איהם פערהאסט און פערשאַלטען וויא א פעררעטהער. אלע פאטריאָטען האָבען דאָס איהם ניט געקענט פערגעבען, און דיא הייסעסטע קנאים זיינען נאָך מעהר אויפגערעגט געוואָרן געגען דיא מעסיגע און האָבען גענומען קוקען אויף יעדען איינעם פון אנדערע פארטייען, וויא אויף פעררעטהער און געהיימע אנגע- טען פון רוים. יאָזעפוס האָט אלזאָ אויף דיזער ארט אריינגע- בראכט פערדאכט און מיסטרוען צווישען דיא קעמפפערס פון ירושלים.

נאָר דער האס פון דיא קנאים האָט איהם ווייניג וואָס גע- קימערט. ער האָט זיי געצאָהלט מיט דער זעלבער מטבע. יע- דענפאלס איז ער געווען זייער ביטערער געגנער זייט זיין שטרייט מיט יוחנן פון גיסכאלא. נאָר פאר דעם גאנצען פאָלץ

יעצט געהערשט דיא שטילקייט פון טויט. דיא אידען, וואָס זיינען
ניט אויסגעשלאכטעט געוואָרן, האָבען געשמאכטעט אין קייטען
אָדער זיינען פערקויפט געוואָרן פאר שקלאווען.

אָבער דיא רוימער זיינען אין דער צייט אזוי אויסגעמאטערט
געוואָרן און אספסינוס האָט פערלאָרען אזוי פיעל סאָלאַטען,
דאָס ער איז געצוואונגען געווען אָפצורווארטען ביז ער וועט צו-
זאמענקלייבען נאָך סאָלאַטען, ביז ער וועט קענען בעפאלען ארץ
יהודה און בעלאַגערן ירושלים. גאנצע צוויי יאָהר האָט ער צו-
רוהע געלאָזען ירושלים; אָבער דיא פאטריאַטען האָבען זיך ליי-
דער גאָר ניט בענוצט מיט דיזער צייט. פערקעהרט, זיי האָבען
נאָך אָבגעשוואכט זייערע קרעכטע דורך א ווילדען קאמפף מיט
דער פריעדענס־פארטיי און דורך געגענווייטיגע רייסערייען.

אספסינוס האָט אזוי געהאנדעלט ניט צוליעב דעם, ווייל ער
האָט זיך געפיהלט שוואַך צו שטורמען ירושלים, זאָנדערן ווייל ער
האָט אויסגעקוקט, אז דורך דעם בירגער־קריעג וועט איהם פילייכט
געלינגען צו פערכאפען דיא אידישע הויפט־שטאָט מיט דער הילפע
פון דער פריעדענס־פארטיי אָהן לאַנגע בעלאַגערונגען און אָהן
גרויסע בלוטפערגיסונגען. פון דער אנדער זייט האָט עס גע-
טראָפען, אז דער טיראן נירון (נערצן) איז געשטאַרבען און דיא
רוימישע לעגיאָנען אין פערשיעדענע פונקטען האָבען אויסגעקלי-
בען זייערע קאָמאנדירען פאר קייזערס. אין איין יאָהר האָבען
דריי גענעראלען פערנומען דעם רוימישען מַהראָן ביז ענדליך דיא
לעגיאָנען אין ארץ ישראל, אין סיריען און אין געגנטען האָבען
געשוואָרען טרייהייט צו אספסינוס, וועלכער איז פערבליבען קיי-
זער ביז זיין נאטירליכען טויט און האָט אויך געקענט אָהן שטע-
רונגען איבערלאָזען דעם מַהראָן צו זיין זוהן טיטוס.

אין דער צייט, ווען ער מיט זיין זוהן זיינען פערנומען געווען
צו בעהערשען דיא גאנצע רוימישע אימפעריע, האָבען זיי נא-
טירליך ניט געקענט פיעל אין זיינען האָבען דעם אויפשטאנד פון
דיא אידען. ערשט אין פעברואר 70 מען יאָהר איז טיטוס ערשיע-
נען מיט זיינע לעגיאָנען לעבען ירושלים.

גוטער גענעראל, אום צו פערשטארקען זיין פאמיליע אויף דעם רוימישען טהראן, און האָט דאָרום געזוכט צו ברעכען דעם וויי־דערשטאנד פון דיא אידען מיט גוטע פערשפרעכונגען, אונטער־קויפונגען און אנדערע אזעלכע מיטעל. ער האָט אויך אָנגעהאלט־טען א סך שפיאָנען אין ירושלים, וועלכע פלעגען איהם לאָזען וויסען פון אלעם אויף שטיקלעך פאפיר, וועלכע זיי פלעגען שליי־דערן פון פּייל־און־בויגענס.

קיין וואונדער דאָרום, אז טיטוס האָט זיך געוועלט בענוצען מיט דער הילפע פון אזא וויכטיגע פערזאָן וויא יאָזעפוס פלאוויוס; אָבער אין דיזען פאל, מוז מען צוגעבען, האָט יאָזעפוס געהאנדעלט גאנץ אויפריכטיג, ניט אום צו קויפען זיך חן אין דיא אויגען פון דיא רוימער. פאר זיינע דרשות צו דיא בעלאגערטע, וועלכע האָ־בען געקעמפט מיט א בלינדען פאנאטיזמוס, קען מען איהם ניט בעשולדיגען, דען ער האָט געזאָגט, וואָס ער האָט ווירקליך גע־פיהלט, און האָט מיטלייד געהאט מיט זיינע אונגליקליכע ברידער. ער גיט איבער אייניגע פון זיינע צורופען צו דיא בעלאגערטע.

ווען דיא צוויי אויסערע ווענט פון ירושלים זיינען שוין געווען דורכגעבראָכען פון דיא רוימער און דיא דריטע און לעצטע וואנט האָט זיך געטרייסעלט אונטער דיא קלעפ פון דיא שטיינער־שליי־דערנדע מאשינען; ווען אלע האָבען אזוי געהונגערט, אז דיא קעמפפערס אויף דיא ווענט האָבען געקייט דיא פעל פון זייערע שילדען און מומערס האָבען געפרעסען זייערע אייגענע קינדערלעך; ווען טויזענדע טויטע קערפערס האָבען זיך געוואלגערט אין דיא גאסען און דיא לופט איז געווען פערפעסטעט — אין דיזער שוין דערליכער צייט האָט ער געשריען צו דיא פערצווייפעלטע קעמפפערס אויף דער לעצטער וואנט:

„האָט רחמנות אויף זיך זעלבסט און אויף אייער פאָלק, דער־בארעמט זיך אויף אייער הויפטשטאָט און אויף דעם בית המקדש! איהר זעהט דאָך: דיא צוויי שטארקסטע ווענט זיינען שוין צו־שטערט, דיא לעצטע וועט ניט לאנג בלייבען גאנץ. לייגט אוועק

און איבערהויפט פאר זיין געבורטס־שטאָט און דעם בית המקדש
האָט ער געוויס ניט ווייניג געזאָרגט. ער איז געווען נאָך אלעם
א פרומער איד און האָט געליעבט זיין פאָטערלאַנד. אויב ער
האָט פריהער אמאָל געטרוימט און געהאָפט, אז מען קען געווינען
עפעס דורך דעם אויפשטאנד געגען רוים, האָט ער יעצט פערלאָן־
רען יעדע האָפנונג. צוקוקענדיג זיך צו אלעם, וואָס עס איז פאָר
געקומען אין דעם רוימישען לאַגער, וויא שטארק דיא רוימישע
לעגיאָנען זיינען און וויא זיי זיינען פערזאָרגט מיט דיא בעסטע
געוועהר פון יענער צייט און ווערן קאָמאנדירט פון פעהיגע גע-
נעראלען, האָט ער נאטירליך בעסער וויא יעדער אנדער איד גע-
קענט זעהען, אז יעדער ווייטערער קאמפף איז נוצלאָז און אז דער
סוף וועט זיין א שרעקליכער פאר זיין פאָלק.

זיין הארץ האָט געבלוטעט, ווען ער האָט געזעהען דיא צרות
פון זיין פאָלק. ער דערצעהלט, אז ער פלעגט אָפט צוגעהן צו
דיא ווענט פון ירושלים און מיט טרערען אין דיא אויגען בעטען
זיינע ברידער אייפצוהערען צו קעמפפן געגען רוים, ווייל זיי
וועלען נאָר ברענגען צו דער צערשטערונג פון דער הייליגער
שטאָט, וועלכע איז דאן בעלאגערט געווען פון 80 טויזענד סאָל-
דאטען. נאָר זיינע רייד האָבען קיין ווירקונג געהאט. מען
פלעגט איהם פעריאָגען מיט זידלערייען, מיט געשרייען: „פער-
רעטהער, רוימישער הונד!“ איין מאָל האָט מען איהם געטראָפּען
אין קאָפּ מיט א שטיין און ער איז אנידערגעפאלען בעוואוסטלאָז.
דיא רוימישע האָלדאטען, וועלכע פלעגען איהם בעגלייטען, האָבען
איהם אוועקגעטראָגען און אָפּגעמינטערט, און ער האָט נאכהער
ווייטער פאָרטגעזעצט זיינע צורופען מען זאָל זיך אונטערגעבען,
אום צו רעטען דיא הייליגע שטאדט. מען רעכענט, און דאָס איז
גאנץ נאטירליך, אז טיטוס פלעגט איהם שיקען איינריידען דיא
פאטריאָטען אויפצוגעבען דעם נוצלאָזען קאמפף, דען עס איז בע-
וואוסט, אז טיטוס האָט נאָר געוועלט וואָס גיכער מאכען א סוף
פון דעם אויפשטאנד און זיך צוריק קעהרען נאָך רוים אלס זיע-
נער מיט א טריאומפף. ער האָט געוועלט צייגען, אז ער איז א

דאָס לעבען אָהן אונאבהענגיקייט איז פאר זיי געווען ביטערער וויא דער טויט, און זיי האָבען זיך מקריב געווען מיט זעלטענעם העלדענמטות. דיא, וואָס זיינען ניט אויסגעגאנגען פון הונגער אָדער זיינען ניט געטויטעט געוואָרן פון רוימער, האָבען אליין געמאכט א סוף פון זייער לעבען, אום ניט צו זיין אונטער דעם רוימישען יאָך. א פאנאטישער גלויבען האָט בעזעעלט דיזע פייערדיגע פאטריאָטען. ווען טיטוס האָט זיך דרעוואוסט, אז מען האָט אויפגעהערט צו בריינגען קרבנות אין בית המקדש, ווייל עס איז שוין ניט געווען וואָס צו ברענגען, האָט ער זיך בענוצט דער-מיט נאָך א מאָל אויפצופאָרדערן דיא פאטריאָטען זיך אָונטער-צוגעבען; אָבער יוחנן האָט געענטפערט, אז דיא הייליגע שטאָט קען ניט צושטערט ווערן, ווייל גאָט האלט איהר שיקזאל אין זיינע חהנדר.

אזעלכע מענשען האָבען נאטירליך נאָר געקענט קוקען מיט האַס און פּעראכטונג אויף יאָזעפוס'ען און אויף אלע דיא יעניגע, וואָס האָבען געזוכט דיא שטיצע פון דיא רוימער. אין איינע פון זיינע אויפרופען, דערצעהלט יאָזעפוס, האָט ער אויסגעשריען: „קיין מאָל וועל איך זיך ניט אָבזאָגען פון מיין באַפֿאָלק; איך וועל ניט פּערגעסען אָן מיין פאָטערלאַנד, וויא לאַנג איך זאָל ניט לעבען אין א פרעמדע לאַנד אלס געפאנגענער!“ דיזע שבועה האָט ער עהרליך געהאלטען, וויא זיינע שריפטען ציי-גען עס.

אייער געוועהר, האָט רחמנות אויף אייער האַלב־צושטערטען פאָט־טערלאַנד! קוקט אייך אַרום! זעהט וואָס פאַר אַ פראַכטפאָללע שטאָט, וואָס פאַר אַ בית המקדש איהר ווילט אויפֿאַפֿערן. עס איז נאָך צייט חרטה צו האָבען, צו רעטען דאָס, וואָס עס איז דיא הייליגסטע זאך פאַר אידען. נאָר אויב איהר ווילט צומאכען אייערע אויגען אויף אלעס אַרום זיך, דערמאָנט זיך אָן אייערע עלטערן, פרויען און קינדער, וועלכע וועלען באלד פאלען אונטער דיא שווערדען פון דיא רוימער. איך ווייס, אז מיין מוטער, מיין פרוי און מיין גאנצע פאמיליע זיינען אין לעבענסגעפאָהר. אָבער מינט ניט, אז איך בעט אייך אוועקצולייגען דיא געוועהר וועגען זייערטוועגען. ניין! טויטעט זיי, נעהמט אויך מיין אייגענעם לעבען. איך בין בערייט צו שטארבען, ווען איהר וועט נאָר קור מען צום שכל נאָך מיין טויט..... און וואָס פערלאַנגען דען דיא רוימער? זיי פאָרדערן נאָר דיא שטייערן, וועלכע מען האָט פריהער געצאָהלט. וויא נאָר מען וועט זיי דאָס נאָכגעבען, וועלען זיי אייך ניט ריהערען, און דיא שטאָט מיט דעם בית המקדש וועלען בלייבען גאנץ, דיא הייליגע געזעצע וועלען אויך בלייבען אין קראפט....

דערביי האָט ער זיי אויך געזוכט צו ערקלערן, אז דיא מאַכט פון אידישען פאָלק ליגעט ניט אין שווערד, זאָנדערן אין דער תורה, „דיא מאַכט פון געוועהר“, האָט ער געזאָגט, „איז קיין מאָל ניט געווען דיא שטיצע פון אונזער פאָלק, דען מלחמה האָט אימער געבראכט נאָך זיך אונטערדריקונג. דיא אמת'ע קראַפט פון אידישען פאָלק ליגעט ניט אין שווערד, זאָנדערן אין גלויבען און האָפֿ־נונג אויף גאָט“.

אָבער דיא פאטריאָטען אונטער דער פיהרונג פון יוחנן פון גיסכאלא, שמעון בן גוריא און אליעזר בן שמעון זיינען געבליבען טויב צו אלע צורופען ניט נאָר פון יאָזעפוס פלאוויוס, זאָנדערן אויך פון יוחנן בן זכאי און פון אנדערע פיעל געאכטעטע רבנים און חכמים. זיי האָבען בעשלאָסען צו קעמפֿען ביז דעם לעצטען אָטעהעם פאַר דיא בעפריאונג פון זייער אונגליקליכען פאָטערלאַנד.

מאסען. אום זיי צוצוציהען צו דער נייער קייזערליכער הויז.
דיא מלחמה אין ארץ ישראל האָט אויך צו פיעל געקאָסט זיין
רוימער. דאָס קליינע פאָלק האָט אזוי העלדענמוטהיג און לאנג
געקעמפּט, אז דיא עקזיסטענץ פון דער גאנצער אימפעריע איז
געווען אין געפאהר. ווען דיא אידען וואָלטען געזיעגט און גע-
קראָגען אונאבהענגיגקייט, וואָלטען אנדערע פעלקער געוויס נאָכ-
געפאָלגט זייער ביישפיעל, און דיא אימפעריע וואָלט צופאלען גע-
וואָרן. דיא הערשער פון רוים האָבען עס גאנץ גוט געפיהלט און
דארום האָבען זיי זיך אזוי געפרעהט מיט זייער זיעג איבער דיא
אידען. אום צו פייערן דיווען זיעג, האָבען זיי אויך אויסגעשלאָגען
נייע מטבעות מיט א צייכנונג פון א טרויערנדע פרוי אונטער א
פאלס'בוים און מיט דער אונטערשריפט „געפאנגענע יודעא“.
וואָס האָט יאָזעפוס געפיהלט, ווען ער האָט דאָס אלעס צו-
געזעהען? „מין הארץ איז צובראָכען“, האָט ער געשריעבען,
„ווען איך זעה דיא אונגליקען פון מין פאָלק, דעם אונטערגאנג
פון מין פאטערלאנד און דיא צערשטערונג פון בית המקדש. אלע
פערעגניגען פון לעבען און אלע אוצרות זיינען מיר ווידערווערטיג“.
אָבער אזוי האָט ער וואהרשיינליך נאָר געפיהלט, ווען ער האָט
בעטראכט זיין צושטערטע געבורטסשטאָט; אָבער ניט ווען מען
האָט געשלעפט דיא געשמידטע געפאנגענע פאטריאָטען אונטער
דיא יובעל-געשרייען פון גאנץ רוים; דען מען ווייס, אז ער האָט
קאלטבלוטיג געקוקט אויף דיווע אָפּפער און האָט זיך זאָגאר גע-
פרעהט מיט דעם טויט פון יוחנן פון גיסכאלא און אנדערע העל-
דען. דיא קנאים האָט ער געהאסט און האָט קיין מיטלייד צו
זיי בעוויזען, ווען דיא רוימער האָבען זיך מיט זיי שרעקליך
גרויזאם אָפּגערעכענט. פאר אייניגע געפאנגענע אריסטראָקרא-
טישע אידען און אויך פאר א געוויסע צאָהל פרויען און קינדער
האָט ער זיך אָנגענומען און אויסגעפיהרט, אז מען זאָל זיי בע-
פרייען. ער וואָלט זעהר פיעל געקענט העלפען זיינע אונגליקליכע
ברידער, ווען ער וואָלט ניט מורא געהאט פאר זיין אייגענע הויט,
דען אספּסינוס האָט איהם געאכטעט און קייזערליך בעלוינט פאר

זעקסטער קאפיטעל.

יאָזעפּוס בױ דיא טריאומף־פּראָצעסיאָנען פון טיטוס. — זיין האס צו דיא קנאים. — זיין האַלטונג צו דיא גרים. — דאָמיציאָן'ס פערפאַל־גונגען. — יאָזעפּוס פערמישט אין דעם פּראָצעס פון דעם גר פלאוויוס קלעמענס. — זיינע ביטערע שונאים און פערפאַלגערס. — זיין שרעק פאַר דאָמיציאָן און זיין טויט.

יאָזעפּוס איז אויך געווען אן עדות פון דעם לעצטען אקט אין דער שרעקליכער טראגעדיע: דיא טריאומף־פּראָצעסיאָנען פון דיא זיעגערס אין רוים. ער האָט געזעהען, וויא זיינע אונ־גליקליכע געפאנגענע ברידער האָבען זיך געשלעפט געשמידט אין קייטען הינטער דיא טריאומף־וועגען פון אספאסינוס מיט זיינע זיהן טיטוס און דאָמיציאָן. ער האָט געזעהען, וויא שמעון בן גוריא איז געשלעפט געוואָרן דורך דיא גאסען פון רוים מיט א שטריק ארום האַלז און איז נאכהער ארונטערגעשלידערט גע־וואָרן פון טארפער פּעלז אלס קרבן צו דיא רוימישע געטער; ער האָט געזעהען, וויא זיין גרעסטער געגנער, דער פעהיגסטער אידי־שער קריעגס־פיהרער יוחנן פון גיסכאלא, האָט קוים כח געהאט צו שלעפען זיין אויסגעדארטען קערפער אין דיא קייטען פון דיא זיעגערס; ער האָט געזעהען, וויא דיא בעסטע קעמפּפערס פון זיין פּאָלק זיינען אויסגעשלאכט און ערנידעריגט געוואָרן פון דיא פערדאָרבענע מאסען אין רוים; ער האָט געזעהען, וויא דיא גאנצע געצענדענער־וועלט האָט זיך געפרעהט מיט דעם אונגליק פון אידישען פּאָלק און מיט דער צערשטערונג פון בית המקדש; ער האָט געזעהען, וויא מען האָט אויפגעבויט דיא טריאומף־ארקע לכבוד טיטוס, וועלכע שטעהט נאָך ביז יעצט אין רוים.

אזא טריאומף־פּראָצעסיאָן האָבען שוין דיא רוימער לאנג ניט געזעהען. אספּסינוס און זיינע זיהן האָבען געזוכט וואָס מעהר צו צייגען זייער גבורה און צו געבען וואָס מעהר פערגניגען דיא

אום צו קריגען וואָס מעהר גרים, האָבען אייניגע רבנים ערקלערט, אז עס איז גראדע ניט נויטווענדיג זיי צו בעשניידען און אז טויפע אָדער טבילה איז געניגענד. מען רעכענט, אז א טהייל פון דיא פיעלע גרים אין רוים זיינען יוצא געווען מיט טבילה אָנשטאָט מילה. יאָזעפוס זעלבסט האָט ניט געהאלטען, אז מילה איז נויטווענדיג פאר א גר. אין דער צייט זיינען שוין אויך געווען אין רוים מיטגלידער פון דיא ערשטע קריסטליכע סעקטען, נאָר אלע דיזעע סעקטען זיינען בעשטאנען פון אידען און, מיט אויסנאָהמע פון דיא אנהענגער פון דעם הייליגען פאול (שאול פון טארסוס), האָבען זיי זיך אויך שטרענג געהאלטען אָן אלע פאָרשריפטען פון דער אידישער רעליגיעזן.

צוליעב איינעם פון דיא רוימישע גרים האָט יאָזעפוס געליטען און פיעלייכט אויך זיין לעבען פערלאָרען. גאנץ רוים איז אויפגע-רודערט געוואָרען, ווען מען האָט זיך דערוואוסט, אז פלאוויוס קלע-מענס און זיין פרוי פלאוויא דאָמיציאל האָבען זיך בעקעהרט צום יידענטהום. ער איז געווען א שוועסטערקינד פון דעם קייזער דאָמי-ציאן, און זיא איז אויך געווען א נאָהענטע קרובה פון דעם קייזער. זייערע ביידע זיהן זיינען ערקלערט געוואָרען פאר דיא יורשים פון קייזערליכען טראָהן. אזוי הויך האָט דאן דערגרייכט דיא רעליג-יאָן פון דעם אונטערדריקטען קליינעם פאָלק, וועלכען דיא רוימער האָבען בעזאָנדערס געהאסט. פלאוויוס קלעמענס האָט געהאלטען בסוד זיין בעקעהרונג צום אידישען גלויבען.

וויא אזוי מען איז דערפון דערגאנגען, ווייס מען ניט אויף זיכער, נאָר וויא דאָמיציאן האָט עס דערהערט, האָט ער גאָר ניט געאכטעט אויף פערוואנדשאפט און געהייסען איהם פעראורטהיילען צום טויט. דיזעזער דאָמיציאן, וועלכער האָט אָנפאנגס נאָכגעפאָלגט זיין ברודער טיטוס און האָט אויך ארויסגעצייגט א פריינדליכקייט צו אידען, איז געוואָרען אזא בלוטיגער טיראן וויא קאליגולא און נעראָן. ער האָט גענומען פערפאָלגען אידען און זעהר שטרענג פאָרדערען דיא ספעציעלע אידישע טאקסע. נאָר מיט בעזאָנדערע רציחה פלעגט ער פערפאָלגען דיא גרים. ער האָט געהייסען בעשטראָן

זיין פריינדשאפט צו דיא רוימער. ער האָט איהם ניט נאָר געײַנאָר
קען גרויסע לאַנדגיטער, זאָנדערן אויך א פאלאץ אין רוים און
דאָס רעכט פון א רוימישען בירגער. מען האָט איהם אויך ער-
לויבט צו טראָגען דעם קייזערליכען פאמיליען-נאָמען „פלאוויוס“.
אונטער וועלכען ער האָט זיך אונשטערבליך געמאכט מיט זיינע
שריפטען.

אין רוים, וואו ער האָט געענדיגט זיינע יאָהרען, האָט ער זיך
ענדליך גענומען צו זיין גלענצענדע פּעדער, מיט וועלכער ער האָט
זיך אזוי הערליך בענוצט צו פערטהידיגען זיין פאָלק געגען גריי-
כישע און רוימישע פערלוימדערס און אָנצושרייבען זיינע בע-
ריהמטע געשיכטליכע ווערק. ער האָט זיך פריי געקענט אָבער-
בען צו זיינע היסטאָרישע נאָכפאָרשונגען, דען ער האָט געהאט
גענוג מיטעל צו לעבען אין לוקסוס וויא א פרינץ. ער האָט
אָבער אויך, רעכענט מען, געזוכט צו געקעהרען מיטגליעדער פון
דער רוימישער אריסטאָקראטיע צום אידישען גלויבען.

עס איז א מערקווירדיגער פאקט, דאָס טראָץ דעם האס פון
געצענדיענערס צו אידען פאר זייער רעליגיאָן, טראָץ דיא פער-
לוימדונגען פון זייערע שונאים, טראָץ זייער שרעקליכער נידער-
לאגע און צערשטערונג פון בית המקדש, האָבען זיך דאָך געפונען
רוימער און גריכען, וועלכע האָבען זיך מגייר געווען. דיא צאָהל
פון אזעלכע גרים האָט געמוזט זיין ניט קליין, דען דער קייזער
דאָמיציאן האָט ארויסגעלאָזען זעהר שטרענגע געזעצע געגען זיי.
דער רוימישער היסטאָריקער טאציטוס האָט זיך זעהר געוואונדערט,
וויא אזוי רוימישע בירגער האָבען זיך געקענט אָבזאָגען פון זייערע
פאמיליען און אפילו זיך מל זיין, אום איבערצוגיין צום אידישען
גלויבען. יאָזעפוס דערצהעלט, אז פיעלע געצענדינער האָבען פער-
עהרט דיא אידישע רעליגיאָן און האָבען געהאלטען פון שבת, חנוכה
און פון כשרות. „אויב יעדערער, שרייבט ער, וועט דיינקען וועגען
זיין לאַנד און פאמיליע, וועט ער געפינען, דאָס מיין בעהויפטונג
(אז פיעלע קריסטען האָבען זיך בעקעהרט צום אידישען גלויבען)
איז ריכטיג.“

ווען מען האָט איהם געבראכט אין קייטען נאָך רוים. ער האָט עס געטאָן אויס האס צו יאָזעפוס'ן אלס אן אלגעמיין אנערקענטען פעררעטהער, אָבער טיטוס האָט זיך ענטזאגט צו גלויבען אין אזא בע- שולדיגונג און האָט פערטהייריגט יאָזעפוס'ן (דעם בעשולדיגער האָט מען פריהער געשמיסען און נאכהער פערברענט לעבעדיגעהייט). אָבער דאָמיציאן איז ניט געווען געראָטען אין זיין ברודער, וועלכער איז זעהר געליעבט געווען פון רוימישען פאָלק און וועל- כער איז ווירקליך ניט געווען א רשע, וויא דיא אידען שטעלען זיך עס פאָר. ער איז אלץ פערדעכטיגער געוואָרען דורך דיא אָפטע קלא- גען און בעשולדיגונגען אויף יאָזעפוס'ן. ווען יוסטוס פון טבריה האָט אָנגעשריעבען א געשיכטע פון דעם אויפשטאנד אין ארץ ישראל און האָט דירעקט בעשולדיגט יאָזעפוס'ן אין פערראטה גע- גען רוים (דיעזער יוסטוס איז אויך געווען א זעהר זינדיגער מענש), האָט זיך יאָזעפוס אזוי דערשראָקען פאר זיין לעבען, אז ער האָט אָנגעשריעבען זיין „אָטאָביאָגראפיע“, אין וועלכער ער האָט זיך אליין ארויסגעשטעלט אלס פאלשער מענש און פעררעטהער געגען אידען. ווען ער האָט איהר געשריעבען, האָט ער הפנים נאָר אין זינען געהאט זיך ריין צו וואשען אין דיא אויגען פון דעם טיראן דאָמיציאן.

נאָר דיא געשיכטע מיט פלאוויוס קלעמענס האָט געוויס אויפ- געבראכט דעם טיראן אויף יאָזעפוס'ן. מען ווייס ניט, אויב יאָזע- פוס איז געשטאָרבען מיט א נאטירליכען טויט אָדער אויף דאָמיצ- יאנ'ס בעפעהל. דאָס איז געשעהן אין 85 יאהר, ווען ער איז אלט געווען 58 יאהר. דער האס פון דיא אידען און בעזאָנדערס פון דיא קנאים צו איהם איז געווען אזוי טיעף איינגעוואָרצעלט, אז קיינער האָט ניט בעדויערט זיין טויט, אָבוואָהל מען האָט אנערקענט, אז מיט זיינע שריפטען האָט ער נאָר געבראכט עהרע און נוצען זיין פאָלק. עס קען זיין, אז דיווער פערשריענער פעררעטהער, וועלכער איז יעדענפאלס שולדיג אין פיעלע פאלשקייטען און געמיינהייטען און האָט א סך צרות געבראכט זיין פאָלק, וויא מיר האָבען עס געזעהען, איז נאָר געשטאָרבען וויא א מארטירער פאר דעם אידישען גלויבען.

פען אועלכע מיט'ן טויט נאך דיא רוימישע געזעצע געגען גאטלאזע
אדער שענדער פון דער אפיציעלער רעליגיאן. זייער אייגענטהום
האט מען אויך קאנפאסירט.

פלאוויוס קלעמענס איז פראצעסירט געווארען צוזאמען מיט נאך
גרים און איז פארטעהילט געווארען צום טויט. זיין פרוי איז
פערשיקט געווארען אויף דעם אינזעל פאנדאטאריא. דיא פיער
פארשטעהער פון סנהדרין אין יבנה: גמליאל, אליעזר, יהושע און
עקיבא, וועלכע זיינען געקומען נאך רוים בעטען גאדע פאר דיזען
וויכטיגען גר און פאר דיא אידען בכלל, האבען גאר ניט אויסגע-
פיהרט און זיינען געווען עדות פון זיין הינריכטונג. דאמיציאן
איז אזוי אויפגעבראכט געווען אויף זיין שוועסטער קינד, דאס ער
האט אויף קיינע גאדע ביטעס ניט געאכטעט.

יאזעפוס איז געווען פערמישט אין דעם פראצעס געגען פלאור-
יוס קלעמענס. מען האט איהם זאגאר בעשולדיגט, אז ער האט עס
אראבגעפיהרט דעם קייזער'ס שוועסטער קינד פון „גלייכען וועג“
און בעקעהרט צום יודענטהום. עס איז וואהרשיינליך, אז מען האט
איהם דערפאר פערפאלגט און אויך אומגעבראכט. אונטער דער
הערשאפט פון אזא ווילדען טיראן, וויא דאמיציאן איז געווארען,
איז יאזעפוס'עס לעבען שטענדיג געהאנגען אויף א האָר. אָנפאנגס
האט איהם דאמיציאן בעהאנדעלט אזוי פריינדליך וויא זיין פא-
טער און ברודער. אויך דיא קייזערינע האט איהם הויך געשעצט
און געשטיצט. אָבער ביסלעכווייז האט זיך דער טיראן גענומען צו-
צוהערען צו יאזעפוס'עם שונאים, וועלכע האבען איהם בעשולדיגט
אפילו אין א פערשווערונג געגען דעם קייזער'ס לעבען.

דיא אידען האבען איהם אזוי געהאסט, אז פיעלע פון זיי פלע-
גען איהם פערמסר'ן, דאס ער איז גאר ניט טריי צו רוים און דאס
ער האט זעהר פיעל צרות אָנגעמאכט דיא רוימער, ווען ער איז
געווען דער קריעגס-קאמאנדיר אין גליי. נאך ווען טיטוס איז געווען
קייזער, האט א געוויסער יונתן, איינער פון דיא לעצטע קעמפפערס
געגען דיא רוימער, אָנגעצייגט אויף יאזעפוס'ען און אויף אנדערע
רייכע אידען פון דער פריעדנס-פארטיי אלס זיינע מיטהעלפערס,

דאָרטען האָט ער זיך זיכער געקענט ערלויבען מעהר פרייהייט, וויא אין דער גריכישער שריפט, וועלכע ער האָט געמוזט צייגען טיטוס'ן און בעטען ערלויבנים איהר צו פערעפענטליכען. וואהרשיינליך וואָלט זיך פון זיינע אידישע שריפטען ארויסגעוועזען, אז ער איז געווען א בעסערער מענש, וויא ער האָט זיך אליין אָבגעמאָלען אין זיינע גריכישע שריפטען.

אויך האָט ער זיך געוואָלט פערטהיידגען געגען דיא בעשול-דיגונגען פון יוסטוס פון טבריה, וויא מיר ווייסען עס שוין. זיין געשיכטע אונטער דעם נאָמען „דיא אידישע מלחמה“ איז א גרויסע ווערק פון 7 ביכער. ער בעשרייבט אין א גלענצענדער גריכישער שפראך, מיט פיעל טאלענט און אויך מייסטענס מיט ריכטיגע פאר-בען און היסטאָרישע וואהרהייט דיא גאנצע מלחמה זייט דעם אָנ-פאנג פון דעם אויפשטאנד און גיט א גרינדליכע ערקלערונג פון איהרע אורזאכען. דערביי האָט ער אויך איבערגעגעבען דיא אור-זאכען, וועלכע האָבען געפיהרט צו דעם אויפשטאנד פון דיא אידען געגען דיא גריכען אונטער דער פיהרונג פון דיא חשמונאים. דיא פאקטען האָט ער איבערגעגעבען ריכטיג, נאָר ער האָט זיי אָפט פאלש בעלויכטען, בעזאָנדערס אין דיא פעלע, וואו ער איז זעלבסט פערמישט געווען. טראָץ זיין האס צו דיא קנאים און איבערהויפט צו דעם ראדיקאלסטען טהייל פון דער קריעגס-פארטיי, האָט ער דאָך זעהר עהרליך פאָרגעשטעלט זייער העלדענמוטה און זעלבסט-אויפאָפערונג. וויא ער האָט ניט געהאסט זיין הויפטגעגנער יוחנן פון גיסכאלא, האָט ער דאָך אזוי איבערגעגעבען דיא פאסירונגען ביי דער בעלאגערונג און פערטהיידגונג פון ירושלים, אז ניט ווילענ-דיג מוז מען בעוואונדערען דיא ענערגיע און דיא פעהיגקייט פון דיעזען פיזיש-שוואכען אָבער מאָראליש גרויסען מאן. ווען ניט יאָזעפוס, וואָלט מען גאנץ ווייניג געוואוסט וועגען אזעלכע מערק-ווירדיגע אידישע העלדען, וויא דיעזער יוחנן פון גיסכאלא און שמעון בר גוריא, וועלכע וואָלטען איהם גלייך הינגעריכטעט, ווען ער וואָלט נאָר אריינגעפאלען אין זייערע הענד. ער האָט זיי אונשטערבליך געמאכט.

זיעבטער קאפיטעל.

יאָזעפּוס נעהמט זיך צו זיין פּעדער צו פּערטהיידגען זיינע פּערלױמ-
דעטע ברידער. — זיין געשיכטע פון דער אידיש-רױמישער מלחמה
אונטער אַ קייזערליכער צענזור. — זיין געשיכטע פון אידען. — זיין
בוך געגען אַפּיאָן און אנדערע שונאים פון אידען.

אין א גאנץ אנדערען שיין שטעהט יאָזעפּוס, ווען מען לעזט
זיינע שריפטען, וועלכע זיינען גלייכליכערווייזע ניט פּערלאָרען גע-
גאנגען. דאָרט צייגט ער זיך ארויס פאר א הייסען פריינד פון זיין
פאָלק און פאר א גלױביגען איד. ער פּערטהיידגט דיא אידען און
זייער רעליגיאָן מיט הייז, מוטע און טאלענט.

דיא אידיש-רױמישע מלחמה האָט אָנגעמאכט א גרויסען גע-
רודער אין דער גאנצער אימפּעריע און אויך אין דיא עטליכע לענד-
דער, וועלכע זיינען נאָך געבליעבען אונאבהענגיג. אלע האָבען זיך
אינטערעסירט מיט איינצעלהייטען וועגען דיעזען מערקווירדיגען
קאמפּף, און פיעלע שרייבערס האָבען זיך א נעהם געטאָן צו פער-
פאסען געשיכטען פון דער מלחמה. אָבער אזוי וויא זיי זיינען מיי-
סטענס געווען פיינדליך צו דיא אידען און האָבען זיך אויך געוואָלט
אונטער'חנפ'נען צו דיא רױמישע גענעראלען, וועלכע זיינען גע-
וואָרען קייזער'ס האָבען זיי פּערלױמדעט און בעשמוצט דיא בעזיעג-
טע. דער העלדישער ווידערשטאנד פון דיא אידען איז פאָרגעשטעלט
געוואָרען אין א פאלשען ליכט, מען האָט זאָגאר בעשולדיגט דיא אי-
דישע קעמפּפער אין פייגהייט. אום צו פּערטהיידגען זיינע ברי-
דער געגען זייערע פּערלױמדערס און אויך צו שרייבען א ריכטיגע
געשיכטע פון אידישען פאָלק, האָט יאָזעפּוס גענומען זאמלען פאק-
טען און שריפטען און האָט אָנגעשריעבען דיא געשיכטע פון דער
אידיש-רױמישער מלחמה צוערשט אין כאלדעאיש און נאכהער אין
גריכיש (ארום דעם 79 יאָהר).

ליידער איז זיין געשיכטע אין כאלדעאיש פּערלאָרען געגאנגען.

אין אייניגע קאפיטלעך שילדערט ער אויך מיט א קינסטלעריי
שע האנד דיא אָרגאניזאציען פון דיא רוימישע לעגיאָנען, זייער
כאראקטער און לעבען, וויא זיי געהען אין שלאכט, פיהרען מלחמה,
לעבען אין לאגער, און ווארום זיי האָבען בעזיעגט דיא גאנצע
וועלט.

ווען ער איז פערטיג געוואָרען מיט דיזער געשיכטע, האָט ער
זיך פלייסג גענומען צו זיין הויפטווערק, וועגען וועלכען ער האָט
שוין לאנג געטראכט; דאָס איז זיין געשיכטע פון אידישען פאָלק,
דיא „אידישע אלטערטהימער“. דאָ איז ער א'ן אמת'ער און עהר-
ליכער היסטאָריקער. דאָ האָט ער שוין קיין אינטערעס ניט גע-
האט צו פאלשעווען, צו שרייבען אונטער א מאסקע, און ער האָט
איבערגעגעבען דיא געשיכטע פון זיין פאָלק נאָך דיא אידישע און
ניט-אידישע קוועלען, וועלכע ער האָט צוזאמענגעקליבען און קריי-
טיש נאכגעפאָרשט.

דיזע געשיכטע בעשטעהט פון 20 ביכער און גיט א'ן ערקלעה-
רונג איבער דיא דונקעלסטע צייטען. אין אָנפאנג האָט ער זיך
נאטירליך בענוצט מיט דיא הייליגע שריפטען (קינע אנדערע
קוועלען האָט מען דאן ניט געהאט); אבער וואָס געהנטער צו זיין
צייט האָט ער געברויכט וועלטליכע היסטאָרישע ווערק און אויך
איבערגעגעבען דיא טראדיציאָנען פון אידישען פאָלק. בעזאָנדערס
וויכטיג איז זיין געשיכטע וועגען דיא צייטען פון צווייטען בית
המקדש און וועגען דיא חשמונאים, ווייל אויסער דיא לעגענדארישע
מעשיות מיט נסים אין דיא תלמודישע שריפטען האָט מען וועגען
דעם זעהר וועניג אנדערע היסטאָרישע קוועלען. מיר וואָלטען
יעצט, צום ביישפיעל, גאנץ ווייניג געוואוסט וועגען דיא ריכטיגע
געשיכטע פון חנוכה, ווען יאָזעפוס'עס ווערק וואָלט פערלאָרען
געגאנגען.

מיט דיזער געשיכטע האָט ער ניט נאָר זיך אונשטערבליך גע-
מאכט, זאָנדערן אויך געשאפען א הויכען מאָנומענט פיר זיין פאָלק.
דורך זיין געשיכטע, וועלכע איז מעהר געלעזען געוואָרען פון קריס-
טען וויא פון אידען, האָט ער בעקאנט געמאכט דיא ניט-אידישע

נאָר יעדעס מאָל, ווען ער בעשרייבט א העלדענטהאט פון זיינע פאליטישע געגנער, בעזאנדערס פון דיא קנאים, זעצט ער צו, אז זיי זיינען געווען ניעדעריגע מענשען, זאגאר איינפאכע רויבער. ער ווארפט זיי אויף, אז זיי האָבען פערזאנליקט דאָס אידישע פאָלק. זיך זעלבסט שאַנעוועט ער אויך גאָר ניט. ווען ער דערזעהלט נאָר וועגען זיין אַנטהייל אין דעם קאמפף, זוכט ער צו פערקלענערען דיא וויכטיגקייט דערפון און צו צייגען, אז ער איז ארויסגעטראָטען געגען רוים ניט אויס סימפאטיע צו דער מלחמה, זאָנדערן אויס פורכט פאר דיא קריענס-פארטיי.

מען דארף אבער נור פערשטעהן צו לעזען צווישען דיא שורות, אום צו זעהען, אז דאָס זיינען אלץ דריילעך, אום זיינע פיינד זאָלען איהם ניט קענען בעשולדיגען אין צו גרויסע פריינדשאפט צו אי-דען און אין פיינדשאפט צו דיא רוימער. מען דארף ניט פערנעסען, אז זיין געשיכטע האָט בעדארפט דורכגעהן דיא צענוור פון אספסינוס און טיטוס. אָהן זייער ערלויבנים וואָלט זיין בוך קיינמאָל ניט געזעהען דיא ווייסע וועלט, און זייער ערלויבנים האָט עס נאָר געקענט קריעגען דורך אזא בעלייכטונג פון פאקטען, וואָס זאָג זיי געפעלען ווערען און שמייכלען זייער אייגענליעבע.

זיין טרויער וועגען דיא צערשטערונג פון ירושלים האָט ער דאָך קיין מורא ניט געהאט אויסצודריקען מיט דיא טיעפסטע געפיהלען. „דערמאָננדיג זיך אָן דיא לעצטע פאסירונגען אין מיין פאטער-לאַנד, שרייבט ער אין דער הקדמה, און אויסדריקענדיג דיא טרוי-ער-געפיהלען, וואָס דיא אונגליקען פון מיין פאטערלאַנד רופען ארויס אין מיר, בעפרידיג איך דערמיט א בעדירפנים פון מיין צור-וויטאגטער נשמה“. אין א'ן אנדער אָרט בעמערקט ער : „קיינע פון דיא שטעדט אונטער דער הערשאפט פון רוים האָט ניט דער-גרייכט צו אזא הויכע שטופע פון הצלחה וויא ירושלים; אבער קיינע פון זיי איז ניט געפאלען אזוי טיעף אין דעם אכגרונד פון אונגליק, וויא אונזער הויפט-שטאדט. קיין אונגליק זייט דעם אָנפאנג פון דער וועלט קען זיך ניט פערגלייכען מיט דעם, וואס האָט געטראָפען דיא אידען“.

וועלכע ער האָט געשענדעט דיא אידען, ער האָט אויך געהעצט צו בעפאלען דעם אידישען קווארטאל אין אלעקסאנדריא און איז אויסגעקליבען געוואָרן פון דיא גריכען אלס דעפוטאט צום קייזער קאליגלא, דאָס מען זאָל אוועקנעהמען ביי אידען דיא בירגער־רעכטע, וועלכע יוליוס צעזאר און זיינע נאָכפאלגער האָבען זיי בעוויליגט.

יאָזעפוס איז ארויסגעטראָטען ניט נאָר געגען אפיאָן, זאָנדערן געגען פיינדע און פערלוימדערס פון אידען. ער ערקלערט דיא אידישע רעליגיאָן, דיא אידישע מאָראל, דיא אידישע פיהרונגען, דיא אידישע געזעצע, און צייגט אָן, אז זיי שטעהען העכער וויא אפילו דיא גריכישע. ער בעווויזט אויך, אז דיא אידישע נאציאָן איז א זעהר אלטע און אז משה'ס געזעצע שטימען מיט דער העכ־סטער מאָראל. ער לייקענט אלע בעשולדיגונגען פון דיא אידישע געגנער און ווייזט וויא פאלש זיי זיינען.

אין דיוען בוך ערקלערט ער עס מיט פריידע, אז פיעלע גריכען און רוימער אנערקענען דיא אידישע רעליגיאָן, פערעהרען דעם אידישען גאָט און דיא פאָרשריפטען פון דער תורה און ווערן גרים. אייניגע שטעללען פון דיוען בוך, וועלכען מען קען אויף אונזער יעצטיגער שפראך אָנרופען: „אן אנטוואָרט צו אנטיסעמיטען“, צייגען קלאָר, אז ער האָט אויך געהאט אין אויג צו בעקעהרען גע־צענדיענערס צום יודענטהום.

יעדענפאלס האָט ער מיט דיוע פאָלעמישע ווערק פערדיענט דעם דאנק פון אלע אידען. מען מעג איהם דערפאר מוחל זיין פיעלע פון זיינע זינד אין דער צייט פון דער אונגליקליכער מלחמה. פאר דיא פערפאלגטע און נידערשלאָגענע אידען אין דער רוימישער אימ־פעריע איז עס זעהר וויכטיג געווען, אז דיא געצענדיענערס און בע־זאָנדערס דיא גריכען, וועלכע זיינען נאָך געבליבען דיא גייסטיגע פיהרערס, זאָלען זיך בעקענען מיט דער אידישער רעליגיאָן און מיט דער אידישער געשיכטע. מען האָט פארשפרייט וועגען זיי אזעלכע אונזיגניגע, אָבער זעהר שעדליכע געשיכטען, דאָס זיי פארעהרען אן עזעל אין בית המקדש (דיוע פערלוימדונג שטאמט פון אנטיוכוס

וועלט מיט דער אידישער. זיא איז גיבערועצט געוואָרען אין אלע שפראכען, וויא אויך זיין „אידישע מלחמה“.

זעהר אינטערעסאנט איז אויך, אז דיא פאטערס פון דער קריסטליכער קירכע האָבען אין איהר געזוכט עפעס א בעווייז וועגען דיא עקזיסטענץ און דיא וואונדער פון יעזוס קריסטוס. וויא זיי זיינען בעשריעבען אין עוואנגעליום. ער האָט אבער אין ערגעץ אפילו ניט דערמאָנט וועגען דעם קריסטליכען משיח. אזוי ווי ער האָט געלעבט אין אָנפאנג פון קריסטענטהום און וואָלט נאטיר-ליך געמוזט הערען וועגען דעם פראָצעס און דיא קרייצגינג פון יעזוס. האָט מען זיך שטארק געוואונדערט, ווארום ער האָט עס פערשוויגען אין גאנצען. אייניגע האָבען אויף דעם גרונד ער-קלערט, אז דיא געשיכטע מיט יעזוס'ען איז גאָר ניט א היסטאָ-רישע, עפעס א וויעדערהאָלונג פון לעגענדען וועגען בודאה, אנט-דערע האָבען איינפאך געפעלשט יאָזעפוס'עם שריפטען אין אייניגע ערטער, אז מען זאָל מיינען, דאָס ער האָט געוואוסט פון דעם קריסטליכען משיח.

וועגען דיא עסעער (אסיים), צווישען וועלכע עס זיינען אויפ-געקומען דיא ערשטע קריסטען, האָט ער גראדע זעהר פיעל גע-שריעבען, וויא מיר ווייסען עס שוין.

ווען ער האָט געענדיגט זיין גרויסע געשיכטליכע ווערק, האָט ער זיך געמוזט נעהמען צו דער פערדער צו פערטהיידיגען זיך געגען זיינע שונאים, וועלכע האָבען געזוכט אויפצוהצען אויף איהם דעם טיראן דאָמיציאן. דאן האָט ער עס אָנגעשריעבען זיין „אָטאָביאָ-גראפיע“, פון וועלכער עס איז גערעט געווען אין דיא פאָריגע קא-פיטלאך.

אלס פערטהיידיגער פון אירען האָט ער זיך בעזאָנדערס ארויסגעוויזען אין זיינע צוויי ביכער געגען דעם גריכיש-עגיפטי-שען יודענפרעסער אפיאָן, מיט וועלכען פילאָ, דער אלעקסאנדרינער, איינער פון דיא גרעסטע, טיעפסטע דענקער און נאָבעלסטע מענשען פון זיין צייט, האָט אויך געהאט צו פיהרען א קאמפף. דיזער אפיאָן האָט זיך ניט בעגנוגענט בלויז מיט שריפטען, אין

בִּרְכּוֹבָא

דער העלדישער קריעגספיהרער און
קעניג פון אידען אין זייער לעמבערג
נרויסען אויפשטאנד געגען רוים.

פון פיליפ קראניץ.

עפיפאנעם, וועלכער איז בעקאנט צווישען דיא אידען אונטער דעם
נאָמען אנטיוכוס הרשע און וועלכער האָט ארויסגערופען דעם
אויפשטאנד פון דיא חשמונאים).

דער בוך געגען אפיאָן איז געווען יאָזעפוס'עס לעצטע ליטערא-
רישע ווערק (ערשינען ארום דעם 94טען יאהר). ער האָט דאן פער-
שפּראַכען אַנצושרייבען א פילאָזאָפישע בעטראכטונג איבער דיא
אידישע געזעצע און דיא שעפפונג פון דער וועלט, אָבער ער האָט
עס ניט געקענט אויספיהרען, ווייל דער טיראן דאָמיציאן האָט
וואהרשיינליך געמאכט א סוף פון זיין פיעל געפרופטען לעבען,
וועלכער איז ניט איין מאָל געהאנגען אויף א האַאַר.

ע נ ד ע

בר־כּוּכָא

איינלייטונג.

געשיכטע און תלמוד.

נאָך דער צערשטערונג פון מלכות יהודה, נאָך דעם שרעקליכען חורבן ירושלים, האָט זיך דער פייערדיגער און בלוטיגער קאמפף פון אידען געגען דיא רוימישע אונטערדריקער ניט געענדיגט. מען קען זאָגען, אז דיזער נאציאָנאַל־רעליגיעזער קאמפף, וועלכער האָט קיין גלייכען צו זיך אין דער וועלט־געשיכטע, האָט זיך געצויגען אונגעפעהר הונדערט יאָהר נאָך חורבן ירושלים, דען אויך אין דער צייט, ווען אנטאָניוס פיוס איז געווען קייזער פון רוים, האָט אין ארץ ישראל אויסגעבראָכען א נייער אויפשטאנד. דאָס איז געווען ארום 165—161, ווען דיא פארטהען אָדער פערסען, וועלכע זיינען אייגענטליך קיין מאָל ניט אין גאנצען בעהערשט געווען פון דיא רוימער, האָבען זיך אריינגעריסען אין סיריען און האָבען בעזיעגט דיא ארמעע פון דעם רוימישען גובערנאטאָר קאַרנעליאנוס.

ירושלים איז געלעגען אין שטויב. אויף דעם אָרט פון א גרוי־סער און רייכער שטאָט זיינען געלעגען חורבות צוואמענגעמישט מיט דיא ביינער פון העלדישע קעמפפערס. מען האָט דאָרט אויפ־געבויט א געצענדיענערשע שטאָט אונטער דעם נאָמען עליא קא־פיטאָלינא. דאָרט וואו דער בית המקדש איז געשטאנען האָט מען אוועקגעשטעלט א הערליכען טעמפלעל לכבוד יופיטער. אָבער דאָס האָט ניט געבראָכען דעם נאציאָנאַל־רעליגיעזען גייסט פון אידי־שען פאָלק.

ליידער אָבער האָבען מיר זעהר ווייניג ריכטיגע היסטאָרישע

קורץ. פון תלמוד קען מען אזוי פיעל וויסען וועגען אידישע געשיכטע, וויא פון פאָלקס־לעגענדען. נאָר אין פערבינדונג מיט אנדערע קוועלען קען מען זיך בענוצען מיט דיא תלמוד'ישע מעשה'לעך און בעמערקונגען ביי אן ערנסטע היסטאָרישע נאָכפאָר־שונג. אָבער אזוי וויא אויך דיא איבערגעבליבענע גריכישע און רוימישע היסטאָרישע שריפטען ענטהאלטען גאנץ ווייניג וועגען אידען, זאָ בלייבען פיעלע פונקטען זעהר דונקעל.

אפילו וועגען בר־כוכבא געפינען מיר אין תלמוד מייסטענס וואונדערליכע געשיכטען. אָהן רוימישע בעריכטען וואָלט מען זאָגאר ניט געוואוסט, ווען ער האָט אָנגעפאנגען דעם אויפשטאנד און ווען ביתר איז צושטערט געוואָרן. נאָך אלע גרינדליכע היסטאָרישע נאָכ־פאָרשונגען פון אונזער צייט בלייבט זיין פערזאָן א לעגענדארישע, וויא מיר וועלען עס זעהען.

נאָר איידער מיר וועלען איבערגעבען אלעס, וואָס מען קען יעצט וויסען וועגען דיזען זאָנדערבארען אידישען העלד, וועלען מיר אין קורצען שילדערן דיא געשיכטע פון דעם קאמפף נאָך חורבן ירושלים ביז זיין צייט, וויא אויך דעם דאמאָלסדיגען צושטאנד פון אידישען פאָלק.

קוועלען וועגען דיזע שרעקליכע און העכסט אינטערעסאנטע פערזאנע. אין דיא הונדערט יאָהר נאָך דעם חורבן, ווען אידען זיינען צייטענווייז פערפאָלגט געוואָרען אין ארץ ישראל פילייכט נאָך גרויזאמער וויא דיא שפאנישע אידען אין דיא צייטען פון דער אינקוויזיציאָן, האָט זיך ניט געפונען איינער, וואָס זאָל אלעס פער- צייכנען און בעשרייבען פאר דיא צוקינפטיגע דורות, וויא יאָזעפוס פלאוויוס האָט עס געטאָן ביז זיין צייט. עס איז מעגליך, אז אידען האָבען עפעס אָנגעשריעבען אין לשון קודש וועגען דיא אויפשטאנד דען פון זייערע ברידער און דיא שריפטען זיינען פערלאָרען גע- נאנגען; נאָר ווען זיי וואָלטען געברויכט דיא גריכישע שפראך, וואָלט געוויס עפעס פערבליבען דערפון. דיא היסטאָרישע ווערק פון יאָזעפוס פלאוויוס זיינען דאָך ניט פערלאָרען געגאנגען.

אין תלמוד געפינט מען נאָר, און דאָס אויך צוואָרפען, אייניגע זייטיגע איינצעלהייטען און לעגענדארישע געשיכטען. פיעלע תנאים זיינען געווען פערמישט אין דעם קאמפף געגען דיא רוימער, אָבער קיינער פון זיי האָט זיך ניט אָפגעגעבען צו א גרינדליכע און ווירקליך היסטאָרישע בעשרייבונג אפילו פון דיא וויכטיגסטע פאר- סירונגען, וועלכע זיינען פערצייכענט געוואָרן מיט בלוט אונטער זייערע אויגען. זיי האָבען זיך אינטערעסירט פיעל מעהר מיט זיי- ערע רעליגיעזע פלפולים, מיט חקירות וועגען קליינליכע און אָפט גאנץ לעכערליכע זאכען, וועגען אן אויסגעבלאָזענע איי, וויא מיט דיא וויכטיגסטע וועלטליכע פאסירונגען, אפילו אזעלכע, פון וועל- כע דיא צוקונפט פון זייער פאָלק און זייער גאנצע תורה איז גע- ווען אָפהענגיג. פארבייגעהענדיג ווערען אין תלמוד איבערגעגע- בען מעשה'לעך וועגען אידישע העלדען און קעמפפערס, אָבער גע- וועהנליך צוזאמענגעפלאַכטען מיט נסים און סתם פאנטאזיעס. פון כראָנאָלאָגיע האָבען דיא תנאים איבערהויפט ניט געהאלטען. דיא צייט, ווען א געוויסע פאסירונג האָט געטראָפען, האָט זיי גאנץ ווייניג אינטערעסירט. אויך האָבען זיי ווייניג וואָס זיך גע- קימערט וועגען דיא אורזאכען פון יעדען בעזונדערן אויפשטאנד, אויסער נאטירליך דיא רעליגיעזע זייט פון דעם גאנצען קאמפף.

וויא אלכסנדר מוקדון. ער האָט דאָרום אָנגעפאָנגען א נייע מלחמה מיט דיא פארטהען (פערסען). אין דער צייט האָבען אין דיא לענד דער צווישען דיא טייכען עפראטוס (פרת) און טיגריס געלעבט א סך גריכען און אידען. נאָך חורבן ירושלים זיינען פיעלע אידען געקומען אהין און האָבען זיך בעזאָנדערס בעזעצט אין בבל און אין דער נעגענד אדיאבענע לעבען דעם טייך טיגריס (פריהער איז דאָרטען געווען דיא אסירישע מלוכה). וואו דיא הערשענדע פאָמיליע האָט זיך א מאָל בעקעהרט צום יודענטהום. דיא אלטע פער־סישע מלוכה איז געווען צומהיילט, צוברעקעלט און האָט ניט גע־קענט אויסהאלטען דיא אטאקע פון דיא רוימישע לעגיאָנען אונ־טער דער קאָמאנדע פון טראיאנוס. אָבער דיא דאָרטיגע אידען האָבן בען ניט געוועלט צולאָזען, אז דיא רוימער, דיא צערשטערער פון בית המקדש, זאָלען וויעדער ווערן זייערע הערשער. זיי האָבען זיך דאָרום בעוואָפּענט וויא פאר א הייליגע מלחמה און בעשלאָסען צו קעמפּען אזוי וויא זייערע ברידער אין ירושלים געגען טיטוס'עם לעגיאָנען.

נאָך אזוי וויא דיא אידען זיינען געווען צואוואָרפען אין פער־שיעדענע ערטער און האָבען זיך אויך ניט פערבונדען וויא געהעריג, זיינען זיי בעזיגט געוואָרן. דיא שטאָט ניזבים, וואו עס האָבען זיך געפונען א סך אידען, האָט זיך בעזאָנדערס מוטהיג פערטהייר דיגט. טראיאנוס האָט איהר געקענט איינגעהמען ערשט נאָך א לאנגע בעלאגערונג. דער קעניג פון אדיאבענע האָט זיך זעהר בראוו געוועהרט געגען דעם איבערפאל פון דיא רוימער, אָבער ער האָט זיך שליסליך אונטערגעגעבען. דערמיט איז אָבער דיא מלחמה נאָך ווייט ניט געווען צו ענדע. דיא רוימער האָבען ניט איין מאָל בע־זעגט דיא פארטהען, אָבער דיא לעצטע פלעגען זיך אין א קורצער צייט אויפהויבען און פעריאָגען דיא זיעגערס.

נאָך זיינע ערשטע זיעגען האָט טראיאנוס, וועלכער איז שוין געווען אן אלטער מאן (ער איז אלט געווען 60 יאָהר, ווען ער איז געוואָרען קייזער), זיך אָבגערוהט אין אנטיאַכיא אין ווינטער פון 115; אָבער וויא עס איז געקומען פריהלינג, האָט ער זיך וויעדער

ערשטער קאפיטעל.

דער אלגעמיינער אויפשטאנד פון אידען אין דער רוימישער אימפעריע.

נאך דאמיציאן'ס טויט אין 96טען יאָהר איז אויפ'ן רוימישען טהראָן ארויף גערווא, וועלכער האָט בלויז געהערשט 16 מאָנאט זיין טויט איז בערויערט געוואָרען פון אידען און קריסטען, וועלכע ער האָט צורוה געלאָזען. ער איז געווען גראדע דער היפּוך פון דעם קאפּריזונעם טיראן דאָמיציאן, טיטוס'עס ברודער, וועלכער האָט גרויזאם פערפּאָלגט אידען, אידישע קריסטען און בעזאָנדערס גרים (*). ער האָט ערלויבט יעדען איינעם אָנצונעהמען דעם אידישען גלויבען און האָט אויך פערקלענערט דיא ספּעציעלע טאקסע אויף אידען. צום אנדענקען פון דיזער טאָלעראַנץ האָט מען ארויסגעלאָזען א ספּעציעלע מטבע, אויף איין זייט פון וועלכער עס איז פאָרגעשטעלט געוואָרן דער קייזער גערווא און אויף דער אנדער זייט א פאלם-בויים (דאָס איז איבערהויפט דער צייכען פון ארץ-ישראל) מיט דער אויפשריפט: „אלע קלאגען וועגען דיא אידישע טאקסע זיינען צו ענדע“.

אָבער באלד נאָך גערווא'ס טויט האָט זיך אָנגעפאנגען, קען מען זאָגען, אן אלגעמיינער אויפשטאנד געגען דיא רוימישע אימפעריע. געוורא'ס נאָכפאָלגער איז געווען דער גענעראל טראיאנוס, וועלכער האָט געוואָלט נאָך ווייטער פערשפּרייטען דיא הערשאפט פון רוים איבער אזיען. ער האָט געטרוימט צו דערגרייכען ביז אינדיען, אזוי

(*) זעה דיא לעבענסבעשרייבונג פון יאָזעפּוס פלאוויוס (יוסף בן מתתיהו), ארויסגעגעבען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ליברערי פובלישינג קאָמפּ.

הָאָט בעזיעגט לופּוס'עס לעגיאָנען, הָאָבען דיא גריכען און רוימער צוזאמענגעקליבען זייערע קרעפטע און זיינען בעפאלען דעם איי-דישען קווארטאל אין אלעקסאנדריא, וואו זיי הָאָבען בעגאנגען דיא גרעסטע גרויזאמקייטען. דיא אידישע סאָלדאטען הָאָבען זיי גע-צאָהלט מיט דער זעלבער מטבע. זיי זיינען בעפאלען אנדערע שטעט, וואו זיי הָאָבען אָהן ערבארמען געשאַכטען דיא רוימער און גריכען. דער גריכישער היסטאָריקער אפיאן, וועלכער הָאָט איבערגעלאָזען א קורצע בעשרייבונג וועגען דעם אויפשטאנד פון דיא אידען אין מצרים, וואָלט וואהרשיינליך ערמאָרדעט געוואָרען פון אידישע סאָלדאטען, אזוי וויא טויענדע אנדערע גריכען, ווען איהם וואָלט ניט געלונגען צו אנטלויפען ביי נאכט אויף א שיפעל אויף דעם נילוס. ער דערצעהלט, אז אידישע סאָלדאטען הָאָבען זיך נאָכגע-יאָגט נאָך דיא שיפלאך, אויף וועלכע דיא גריכען הָאָבען געזוכט רעטונג, און אז זיי פלעגען אויסשלאכטען אלע געפאנגענע. ער דער-צעהלט, אז דער האס פון דיא אידען צו דיא רוימער און גריכען איז געווען אזוי גרויס, דאָס זיי פלעגען זאָגאר פרעסען דיא פלייש פון דיא גפאנגענע, זיך אויסשמירען אין זייער בלוט און זיך ארומ-וויקלען אין דיא הויט, וואָס זיי פלעגען אראָפּרייסען פון זייערע געטויטעטע שונאים.

נאָך דאָס איז געוויס איבערטריבען. זיכער איז אָבער, אז דיא אידען זיינען בעגאנגען אזעלכע רציהות, וויא דיא רוימער און גריכען. מען רעכענט, אז דיא אידען הָאָבען אויף געצוואונגען זייערע געפאנגענע שונאים זיך צו ראנגלען אין צירקען מיט ווילדע חיות, גראדע וויא אספּסינוס און טיטוס הָאָבען עס געטאָן מיט דיא געפאנגענע אידען נאָך חורבן ירושלים.

וויא ווייט מען ווייס פון דיא גריכישע בעריכטען, הָאָבען דיא אידען אויסגעשלאכטעט 200 טויענד גריכען און רוימער אין דער געגענד סירענאיקא (צום וועסטען פון מצרים). פילע ערטער אין ליביא זיינען אזוי פערוויסטעט געוואָרן דורך דיזען אויפשטאנד, אז עטליכע יאָהר שפעטער הָאָט מען געשיקט מענשען צו גרינדען קאָלאָניעס דאָרטען.

א לאָז געטאָן, אום צוצוקומען צו אינדיען און אויפ'ן וועג זיך אָפֿ-
צורעכענען מיט דיא אידען, וועלכע האָבען בעזאָנדערס געקעמפט
געגען איהם און וועלכע האָבען גענומען א גרויסען אנטהייל אין דעם
אויפשטאנד פון דיא פארטהען.

אין דער צייט זיינען דיא אידען ארויסגעטראָטען געגען רוים
כמעט אין אלע ערטער, וואו זיי האָבען זיך נור געפונען. זייער אויפֿ-
שטאנד האָט זיך פערשפרייטעט איבער אזיען און אפריקא, פון
בבל ביז מצרים און ליביא (אזוי האָט מען דאן גערופען גאנץ
נאָרד־אפריקא פון מצרים ביז דעם אטלאַנטישען אָקעאן). וויא
אזוי דיעזער אויפשטאנד האָט זיך אזוי שנעל און ווייט פערשפריי-
טעט און ווער עס האָט איהם אָרגאניזירט, ווייס מען ניט, נאָר ער
איז געווען א שרעקליך בלוטיגער.

דער צענטר פון דיזען אויפשטאנד איז געווען ארץ ישראל, וואו
עס זיינען אויפגעוואקסען נייע קרעפטע אין דיא 45 יאָהר נאָך
חורבן ירושלים. דיא אָנפיהרערס, רעכענט מען, זיינען געווען צוויי
אלעקסאנדרינער אידען מיט דיא נעמען פאפוס און יוליאנוס. זיי
זיינען געווען זעהר רייך און האָבען געהאט א גרויסען איינפלוס
אויף זייערע ברידער.

דיא אידען אין מצרים, וועלכע זיינען געווען טריי צו דיא רוי-
מער אפילו אין דער צייט פון חורבן ירושלים, אום צו האָבען א
שטיצע אין זיי געגען דיא גריכען, האָבען זיך דיזעס מאָל פער-
בונדען מיט זייערע ברידער אין ארץ ישראל און אין אנדערע ער-
טער. זיי האָבען זיך הפנים אנפאנגס גוט אָרגאניזירט, דען זיי
האָבען ניט נאָר אטאקירט עטליכע שטעט, וואו זיי האָבען אויסגע-
שלאכטעט דיא רוימער און דיא גריכען, זאָנדערן זיינען אויף בע-
פאלען דיא רוימישע ארמעע אונטער דער קאָמאנדע פון דעם גע-
נעראל לופוס. דיזער אויפשטאנד איז שנעל אומגעוואנדעלט גע-
וואָרען אין א שוידערליכען ראסען־קאמפף. דיא רוימער האָבען זיך
פערבונדען מיט דיא גריכען און אלע געצענדיגענערשע פלקער געגען
*יא אידען, און ביידע זייטען האָבען פערנאָסען טייכען בלוט.
ווען דיא ארמעע, וועלכע דיא אידען האָבען צוזאמענגעקליבען,

מען צוהאקען אין שטיקער. דיא פראכטפאלע אלקעסאנדריער סיי
נאגאנע איז דאן אויך צושטערט געוואָרן.

ווען טורבאָ האָט איינגעשטילט דיא אידען אין מצרים און סיי
רענאיקא, האָט ער זיך א נעהם געטהאָן צו סיפרוס. וואָס עס איז
דאן דאָרטען פאָרגעקומען, ווייס מען גאָר ניט. וואהרשיינליך איז
דאָרטען איין איד ניט לעבעדיג געבליבען, דען מען האָט נאכהער
ארויסגעלאָזען א געזעץ, אז קיין איד טאָר ניט צוקומען נאָהענט
צו דיא ברעגעס פון דעם אינזעל, אפילו אזעלכע, וואָס וועלען
צושווימען פון אונטערגעגאנגענע שיפען אין צייט פון א שטורם.
שווי אונמענשליך איז מען געווען צו אידען.

אויף אויף דעם אינזעל סיפרום, וואו אידען האָבען זיך זייט לאנג בעזעצט, האָט אויסגעבראָכען אַ בלוטיגער אויפשטאנד געגען רויס. מען האָט בעהויפטעט, אז דיא אידען האָבען דאָרטען צו שטערט דיא הויפטשטאָט סאלאמאס און געטויטעט איבער 200 טויזענד גריכען.

אין דער צייט האָט זיך טראיאנוס געפונען מיט זיין ארמעע אין בבל. ווען נאָר ער האָט דערהערט פון דעם אויפשטאנד אין מצרים, סירענאיקא און סיפרום, האָט ער געשיקט איינעם פון זיינע בעסטע גענעראלען, מארציוס טורבאָ, צו מאכען אַ סוף פון דיא אידען אום יעדען פרייז. דעם זעלבען בעפעהל האָט ער אויך געגעבען דעם גענעראל קוועטוס, וועלכען ער האָט בשטימט פאר זיין נאָכפאלגער. דער לעצטער גענעראל האָט געהאט צו פיהרען אַ לאנגען און שווערען קאמפף מיט דיא באביליאָנער אידען. וועגען דיזען קאמפף ווייס מען כמעט נאָר ניט אויסער, אז קוועטוס האָט אומגעבראכט טויזענדער אידען און האָט צושטערט דיא שטעט ניוזבים און עדעסא, וועלכע דיא אידען האָבען פערטהיידגט מיט פערצווייפֿלֿונג. עס איז זאָגאר אונבעקאנט, ווער עס האָט אָנגעפיהרט דיא אידען אין בבל. פון איין גרויסע שלאכט ווייס מען נאָר אזוי פיעל, אז דער רוימישער גענעראל מאקסימוס איז דאן געטויטעט געוואָרן. אויב אידען פון בבל האָבען איבערגעלאָזען בעריכטען וועגען דיזען אויפשטאנד, זיינען זיי פערלאָרען געגאנגען. דיא רוימער האָבען דאן געהאט צו אונטערדריקען אזוי פיעל אויפשטאנדען, אז זיי האָבען זיך ניט געקומערט וועגען איינצעלהייטען אין יעדען פאל.

וועגען דיא אונטערדריקונג פון דיא אויפשטאנדען אין מצרים, סירענאיקא און סיפרום זיינען אויך געבליבען זעהר קורצע בעריכטען. מארציוס טורבאָ האָט געצייגט זיינע פעהיגקייטען אלס גענעראל און זיין ווילדע גרויזאמקייט ביי דער אונטערדריקונג פון דיזען אויפשטאנד. ער האָט אטאקירט מיט אַ שטארקער ארמעע יעדען פלאץ בעזונדער. דיא אידען האָבען זיך פערצווייפעלט פערטהיידגט, אָבער האָבען אויך איבעראל פערלאָרען. טייכען אידישע בלוט זיינען דערביי פערגאָסען געוואָרען. דיא געפאנגענע פלעגט

עם איז שווער צו זאגען, וויא פיעל צרות קוועטום וואָלט נאָך אָנגעמאכט דיא אידען, וועלכע ער האָט געוועלט איינפאך אויסראָך טען אויף דעם בעפעהל פון טראיאנוס, ווען דער נייער קייזער וואָלט איהם אליין ניט געשיקט אויף יענער וועלט. אדריאן איז געווען א זעהר זאָנדערבארער מענש. ער האָט ניט געקענט רוהען און בלייבען אויף איין אָרט. ער האָט אויך ניט געקענט צושטעהן צו אירגענד וועלכע פילאָזאָפישע לעהרע; ער האָט זיך געסטארעט, אז מען זאָל איהם ניט נאָר פערעהרען אלס קייזער, זאָנדערן אויך בעטראכטען פאר א פילאָזאָף און א לעיבהאָבער פון קונסט. אָבער וואָס לענגער ער האָט געהערשט, אלץ טיראנישער איז ער געוואָרען. דיא אידען האָבען יעדענפאלס געליטען פון איהם מעהר צרות וויא פון אלע אנדערע רוימישע קייזערס צוזאמען.

אָנפאנגס האָט ער זיך ארויסגעצייגט זעהר פריינדליך צו אידען, אבער דאָס איז הפנים נור געווען א דיפלאָמאטישער שריט. וויא נאָר דער טויט פון טראיאנוס איז בעקאנט געוואָרען, האָבען פיעלע פעלקער זיך אויפגעהויבען אראָפצושליידערן פון זיך דעם רוימישען יאָך. אין בכל און דיא לענדער ארום, וויא אויך אין עטליכע געגענדען פון קליין־אזיען און אין בריטאניען (ענגלאנד) האָט מען זיך בענוצט מיט דיעזער געלעגענהייט צו ווערען אונאבהענגיג. עס האָט אויסגעוויזען, אזוי וויא דיא גאנצע ריעזיגע געביידע פון דער רוימישער אימפעריע וועט צופאלען ווערען אויף שטיקער. אונטער אזעלכע אומשטענדען האָט אדריאן געפונען, אז עס איז בעסער און זיכערער אָנצוגיין מיט גוטען און נאָכגעבען א ביסעל, אידער צו אונטערדריקען מיט מיליטערישע מאכט אזוי פיעל אויפשטאנדען מיט איין קלאפ. ער האָט דאן געצייגט, אז ער איז א בעסערער פאָליטיקער וויא א גענעראל און האָט דערמיט גערע־טעט דיא אימפעריע.

דיא פערסען האָט ער גלייך בעוויליגט אלע זייערע פאָרדערונגען. ער האָט געמוזט אנערקענען דיא אונאבהענגיגקייט פון דיא מלוכות אין דיא פארטאהאנער לענדער, ווייל ער האָט גוט געזעהען, דאָס ער איז ניט אין שטאנד זיי איינצונעהמען. ער האָט אויך בעוויליגט

צווייטער קאפיטעל.

אדריאן'ס פערשפרעך צו לאזען בויען א בית המקדש.

טראיאנוס האָט דאָך נישט געקענט אויספיהרען זיין פלאן איינ-צונעהמען דיא לענדער פון דיא פארטהען. ער האָט שליסליך גע-מוזט אָפטרעטען פון בבלי. פון ערגערנעס איז ער קראנק געוואָרן און אין עטליכע מאָנאט געשטאָרבן אין סיריען. זיין נאָכפאלגער האָט געזאָלט זיין קווינטוס, וועלכער האָט אונטערדריקט דעם אויפ-שטאנד פון אידען אין בבלי און וועמען ער האָט נאכהער געשיקט, אלס בעלוינונג, נאָך פאלעסטינא צו שטיקען און ווערגען דיא דאָרטיגע אידען. נאָך זיין ווייב פלאָסטינא האָט אויסגעפיהרט, אז אדריאן (אדריאנוס), איהרער א נאָהענטער קרוב, זאָל ערקלערט ווערן פון דער ארמעע פאר דעם קייזער.

דאָס איז געווען אין 117טען יאָהר נאָך דער קריסטליכער צייט-רעכענונג. קווינטוס איז שוין דאן געווען אין ארץ ישראל, וואו דיא אידען האָבען זיך אָרגאניזירט צו א גרויסען אויפשטאנד. ווען דיא אידען וואָלטען אין אלע פונקטען גלייכצייטיג ארויס מיט אלע זייערע קרעפטע געגען דיא רוימער און וואָלטען געווען שטארק פערבונדען, קען זיין, אז זיי וואָלטען געבראָכען דיא רוימישע אימ-פעריע, וועלכע האָט זיך אלץ מעהר געטרייסעלט. נאָך נאכדעם, וויא טורבאָ האָט זיי אונטערדריקט אין אפריקא און קווינטוס אין בבלי, האָבען זיי שוין גאנץ ווייניג געקענט אויפטהאָן אין פאלעסטינא. וועגען דיא אונטערדריקונג פון דיזען אויפשטאנד ווייס מען אויך זעהר ווייניג. וואהרשיינליך, האָבען דיא אידען זעהר שטארק געליי-טען, וויא נאָך קווינטוס איז אָנגעקומען, דען צו דער צייט האָט מען איינגעפיהרט נייע טרויער-טעג. מען האָט אויך גרינדע צו רעכענען, אז קווינטוס האָט אונטערדריקט דעם סנהדרין פון יבנה.

אַבנעלִיגט. איינמאָל, ווען דיא אידען זיינען שטארק צוגעשטאנען צו איהם, האָט ער געגעבען צו פערשטעהן, דאָס ער וויל, אז דער בית המקדש זאָל ניט געבויט ווערען אויף דעם פריהערן אָרט. א'ן אנדערס מאָל האָט ער ערקלערט, אז דער נייער בית המקדש דארף זיין קלענער וויא דער אלטער.

אזוי זיינען פאָראיבער צעהן יאהר. דיא אידען האָבען נאנץ גוט פערשטאנען, אז אדריאן זוכט נאָר תירוצים זיך ארויסצורעהען און זיי אָפצונארען. נאָך איין בעריכט האָבען דיא סאמאריטאנער (שמרונים) אונטערגעהעצט דעם קיזער ניט נאָכצוגעבען דעם פער-לאנג פון דיא אידען. זיי האָבען איהם ערקלערט, אז וויא נאָר דיא אידען וועלען האָבען א בית המקדש, וועלען זיי גלייך אנפאנגען א'ן אויפשטאנד צו געווינען אונאבהענגיקייט. אבער אדריאן זעלבסט האָט גוט געוואוסט, דאָס דער בית המקדש איז פאר דיא אידען ניט נאָר א רעליגיעזער טעמפל, זאָנדרען אויך א פאָליטישע קראפט, דארום האָט ער בעשלאָסען ניט צו האלטען זיין פער-שפרעכען.

א גרויסער טהייל פון דיא אידען אין פאלעסטינא איז אזוי אויפגערגעגט געוואָרען דורך דיא דריידלעך פון דעם קיזער, דאָס זיי האָבען גלייך געוואָלט מאכען א'ן אויפשטאנד. א סך האָבען זיך בעוואָפּענט און האָבען זיך צוזאמענגעקליבען אויף א פעלד לעבען רמון און זיי וואָלטען וואהרשיינליך אָנגעפאנגען א נייעם קאמפף געגען רוים, ווען דער תנאי יהושע, וועלכער איז צו דער צייט געווען דער ראש הסנהדרין, וואָלט ניט מיט נאָך אנדערע וויכטיגע מיטגליעדער פון דער פרידענס-פארטיי זיי אָבגעהאלטען פון אזא געפעהרליכען שריט.

אין 130טען יאהר האָט אדריאן, וועלכער האָט ארומגערייזט צו זעהען אלע פראָווינצען פון זיין ריעזיגע אימפעריע און צו בעפריי-דיגען זיין נייעריגקייט און לעבע צו ענדערונגען און נייע סצענען, אויך בעזוכט פאלעסטינע. ער האָט אויפגענומען פערטרע-טער פון רוימער, גריכען, אידען, קריסטען, שמרונים און אנדערע פעלקער, וועלכע האָבען דאן דאָרטען געלעבט, און האָט אויסגעהערט

פיעלע פאָרדערונגען אין אנדערע פראָווינצען. וואָס אנבעלאַנגט צו דיא אידען פון פאלעסטינא, האָט ער ניט נאָר פערשפראַכען אראָפֿ-צוועטצען דעם גרויזאמען קוויעטוס, זאָנדערן אויך צו לאָזען אויפֿ-בויען א נייעם בית המקדש. דאָס לעצטע איז נאטירליך געווען דיא הויפטפאָרדערונג פון דיא אידען.

מיט דיזע פערשפרעכונגען האָט אדריאן גלייך בערוהיגט אלע אידען. עס איז שווער צו זאָגען, אויב ער האָט אין דער צייט אויפֿ-ריכטיג געדיינקט אויסצופיהרן זיין פערשפרעך וועגען בית המקדש, נאָר זיכער איז עס, אז ער האָט זיך באלד אָבערזאגט דערפון און האָט נאָך אויף דער ערנסטער ארט גענומען פערפאלגען דיא אידען. זיין פערשפרעך וועגען אראָפזעצען דעם גובערנאטאָר קוויעטוס האָט ער אויפֿ'ן אָרט אויסגעפיהרט, אָבער דאָס האָט ער געטאָן ניט אויס פריינדשאפט צו דיא אידען, זאָנדערן אויס האס צו זיין מעגלעכען קאָנקורענט, צו א מאן, וועלכער איז געווען א געוויסע צייט טראיאנוס'עס יורש.

נאָך אידישע בעריכטען, האָט קוויעטוס געקראָגען אדריאן'ס בעפעהל צו פערלאָזען פאלעסטינע גראדע אין דעם טאָג, וויא דיא אָנפיהרערס פון דעם אויפשטאנד, פאפוס און יוליאנוס, זיינען געפיהרט געוואָרען צום עשאפאָט. יעדענפאלס האָט מען דעם טאָג פון דער בעפרייאונג פון דיזע צוויי פיהרערס געפייערט מיט גרויס שמחה. דאָס איז געווען דעם 12טען אדר (מערץ 118), און דיזער יום טוב האָט געטראָגען דעם נאָמען „יום טראיאנוס“. א קורצע צייט נאָכדעם האָבען דיא אידען געהאט דיא צופרידענהייט, דאָס קוויעטוס איז הינגעריכטעט געוואָרען אויף אדריאן'ס בעפעהל.

אבער זייערע האָפנונגען אויף דער אויפבויאונג פון בית המקדש זיינען געבליבען א זיסער טרוים. זיי האָבען זיך אומזיסט געפרעהט, דאָס איידער עס וועלען פאָראיבער 50 יאהר נאָך דעם צווייטען חורבן, וועט מען אָנפאנגען צו בויען א נייעם בית המקדש, דען וויא נאָר אדריאן האָט זיך גענומען פיהלען פעסטער אויף זיין טהראָן, האָט א דרעה געטאָן דאָס רעדעל צוריק. גלייך אָפזאָגען זיך פון זיין פערשפרעכען האָט איהם ניט געפאסט, נאָר ער האָט אלץ

אויף דעם פלאץ פון ירושלים. גראדע ווען ער איז אָפּגעפּאָהרען
פון אלעקסאנדריא, האָט מען אָנגעפאנגען אָפּצוראמען דיא חורבות
פון אמאָליגען ירושלים, אום דאָרט צו בויען א שטאדט נאָך א
גריכישען מוסטער.

אדריאן האָט געמיינט, אז דערמיט וועט ער מאכען א גוטען
אָנפאנג צו פערבינדען אלע פעלקער אין דער רוימישער אימפעריע,
אבער ער האָט נאָר נאטירליך אויפגעבראכט אלע אידען. אדריאן'ס
פלאן האָבען זיי בעטראכטעט אלס א פערזוך צו שענדען זייער רעלי-
גיאָן און זייער הייליגע שטאדט.

אום אויסצומיידען אן אויפשטאנד, האָט די פריעדליכע
פארטיי געשיקט דעם אלטען תנאי יהושע נאָך מצרים בעטען דעם
קיזער ער זאָל זיך אָבזאָגען פון זיין פלאן אומצוואנדלען ירושלים
אין א געצענדיגענערשע שטאדט. אבער אדריאן האָט זיך אויס-
געלאכט פון דיא אידישע און קריסטליכע רעליגיאָנען און האָט זיך
איינגעשפארט, אז ניט אנדערס ער מוז צייגען זיין מאכט אפילו
איבער דיא גלויבענס פון זיינע אונטערטאנען. דער תנאי האָט
אומזיסט געבעטען. ער האָט זיך צוריקגעקעהרט א געבראָכענער,
און פון הארצוועהטאָג איז ער באלד געשטאָרבען.

נאָך יהושע'ס טויט האָבען דיא אויבער-האנד געקראָגען דיא
פיהרערס פון דער קריעגס-פארטיי. דיא אויפגענונג געגען דעם
קיזער און געגען דער רוימישער הערשאפט איז געוואָרען אלץ
גרעסער, ביז עס האָט אויסגעבראָכען דער גרויסער אויפשטאנד,
אין וועלכען דער מערקווירדיגער מענש, וואס איז בעריהמט
געוואָרען אונטער דעם נאָמען בריכובא, האָט געשפיעלט דיא
הויפט-ראָלע.

זייערע מיינונגען. אלע פעלקער האָבען זיך געבוקט צו איהם אזוי וויא זיי וואָלטען איהם געהאלטען פאר א גאָט. זיי האָבען אויך געבעטען, ער זאָל ניט נאָכגעבען דעם פערלאנג פון דיא אידען.

וויא דיא אידען האָבען איהם אויפגענומען, ווייס מען ניט, וואהרשיינליך, ניט פריינדליך, דען זיי האָבען איהם נאטירליך ניט געקענט פערנעבען, דאָס ער האָט ניט געהאלטען זיין וואָרט. ער פון זיין זייט האָט אָפּען ארויסגעצייגט זיין פיינדשאפט צו זיי, דען עס האָט איהם געערגערט, וואָס ער איז פריהער געצוואונגען געווען זיך צו בויען פאר זיי. ער האָט זיך געזעהען מיט אייניגע אידישע פערטרעטער, ספעציעל מיט דעם תנאי יהושע, וועלכער איז געווען געאכטעט פון גאנצען פאָלק און האָט אָנגענועדעט זיין גאנצען איינפלוס אבצוהאלטען זיינע ברידער פון א'ן אויפשטאנד. נאָר וועגען זיינע געשפרעכען מיט דיא אידישע פערטרעטער ווייס מען גאָר ניט, אויסער לעגענדען.

דער רעזולטאט פון אדריאן'ס ריזען איבער פאלעסטינע איז יעדענפאלס געווען, אז ער האָט געלאָזט וויסען דעם סענאט אין רוים, דאָס דיא אידען זיינען פריעדליך און דאָס מען דארף גאָר ניט מורא האָבען פאר זייערן א'ן אויפשטאנד. צו דער צייט האָט ער זיך איינגערעדט, אז ער וועט קענען אויסגלייכען אלע פעלקער און גלויבענס און זיי צוואמענשמעלצען מיט דיא רוימער. ער האָט זיך הפנים גערעכענט פאר א גאָט, ווען ער האָט געקענט טרוימען, דאָס דיא אידען און אויך דיא קריסטען וועלען קענען לעבען פריינדליך מיט דיא געצענדענערס און דאָס דיא אידען וועלען אין גאנצען פערגעסען, וואָס זיי האָבען אויסגעליטען פון דיא רוימער.

אין דער ווירקליכקייט האָבען דיא אידען נאָר געווארט אויף א געלעגענהייט אָנצופאנגען א נייעם אויפשטאנד. זאָ לאנג אדריאן איז פערבליבען אין סיריען (ארום 131טען יאָהר), האָבען דיא פיהרערס פון דער קריעגס-פארטיי זיך צוריקגעהאלטען; נאָר וויא ער איז אוועק נאָך מצרים, האָבען זיי געמאכט אלץ גרעסערע פאָר-בערייטונגען צו דעם קאמפף. ער האָט זיי אליין געטריעבען דערצו מיט זיין משוגע'נעם פלאן אויפצובויען א געצענדענערשע שטאדט

וויא גרויס זיינען געווען דיזע קרעפטע, ווען אדריאן האָט ניט נאָר געבראַכען זיין וואָרט, זאָנדערן האָט זיך נאָך אויסגעלאכט פון דיא אידען, ווען יהושע האָט איהם געבעטען רחמים ניט צו שענדען דיא חורבות פון דער הייליגער שטאדט? דאָס קען מען ניט וויסען. מיר האָבען קיינע געשיכטליכע בעריכטען וועגען דיא גרויסקייט פון דיא שטעדט און וועגען דיא צאָהלען פון זייערע איינוואָהנער אין פאלעסטינע. נאָך חורבן ירושלים און דיא אויסשלאכטונגען פון געפאנגענע האָבען ניט פיעל אידען געקענט פערבלייבען אין ארץ ישראל; אבער דאָך זיינען שוין געווען גרויסע אידישע שטעדט אין אדריאן'ס צייט. האָבען זיי זיך אזוי שנעל פערמעהרט אָדער זיינען צוגעקומען אידען פון אנדערע ערטער? וועגען דעם האָבען מיר ווידער קיינע ריכטיגע בעריכטען. אזוי וויא אדריאן האָט געמוזט שיקען זיין בעסטען גענעראל מיט א'ן ארמע פון א 100,000 סאָל-דאטען צו אונטערדריקען דעם אויפשטאנד אונטער בר-כוכבא'ס פיהרונג, זאָ מוז מען אָננעהמען אז דיא אידישע בעפעלקערונג איז דאן געווען א ציעמליך גרויסע. דער צענטער פון דיזער בעפעלקער-רונג איז געווען אין גאלילעא (גליל). הפנים דיא שטעדט, וואָס האָבען זיך בעצייטענס אונטערגעגעבען אין דער צייט פון אספסינוס און טיטוס, האָבען געקענט וואקסען אָהן בעזונדערע שטערונגען. דיא בעסטע און זיכערסטע קוועלען וועגען דיזען אויפשטאנד געפינט מען אין דיא בעשרייבונגען פון דעם גריכישען היסטאָריקער דיא קאסיוס. ער בעהויפטעט, אז בר-כוכבא האָט צוזאמענגעקליי-בען ביז א האלבען מיליאָן סאָלדאטען און ביי דער אונטערדריקונג פון דעם אויפשטאנד זיינען געפאלען א האלבער מיליאָן אידען, ניט רעכעננדיג דיא יעניגע וואָס זיינען געשטאָרבען פון הונגער. וויא אזוי דער אויפשטאנד האָט זיך אָנגעפאנגען און וויא בר-כוכבא איז געוואָרען דער אנפיהרער, דאָס קען מען זיך יעצט פאָר-שמעלען, ווען מען פאָרשט נאָך דיא לעגענדען און נסים-געשיכטען וועגען זיין פערזאָן און דיא עטליכע היסטאָרישע פאקטען וועגען דעם קאמפף מיט דיא רוימער. דער ריכטיגער נאָמען פון דיזען זאָנדערבארען קריעגס-פיהרער,

דריטער קאפיטעל.

דער אָנפאנג פון בר־כוכבא'ס אויפשטאנד.

וועניג קאפיטלעך אין דער אידישער געשיכטע זיינען אזוי דונקעל, וויא דער אויפשטאנד אונטער דער פיהרונג פון בר־כוכבא. דיא אורזאכען פון דיזען אויפשטאנד זיינען קלאָר, ווען מען נעהמט אין אנבעטראכט אלע פאכירונגען אין דיא זעכציג יאהר נאָך דעם צווייטען חורבן. מען קען זאָגען, אז דיא אידען זיינען דיזע צייט געווען אין א'ן אָפּענעם קאמפף מיט דיא רוימער און האָבען איין מינוט ניט אויפגעגעבען דיא האָפנונג ערלייזט צו ווערען פון דעם אונערטרעגליכען יאָך. מיר האָבען אויבען געזעהן, וויא ווייט דיא אידען האָבען אין אלע טהיילען פון דער רוימישער אימפעריע געקעמפט פאר זייער גלויבען און נאציאָנאלע אונאבהענגיקייט; מיר האָבען אויך געזעהען, אז ווען זיי וואָלטען געווען בעסער אָרגאניזירט און פערבונדען אין דער צייט, ווען טראיאנוס האָט געוואָלט ווערען א צווייטער אלכסנדר מוקדון, וואָלט זיי פיעלייכט געלונגען צו ברעכען דיא מאכט פון דיזער אימפעריע וועניגסטענס אין אזיען.

נאָך נאָך אזא ריעזיגע אָנשטרענגונג האָבען שוין דיא צווייטע אידען מעהר גאָר ניט געקענט מאכען. עס איז זאָגאר א וואונדער, וויא אזוי זיי האָבען געקענט פיהרען אזא לאנגען קאמפף מיט דיא רוימישע לעגיאָנען אין מצרים. נאָך דיא אונטערדריקונג פון דיא אויפשטאנדען אין בבֿל, מצרים, סירענאיקא און סיפּרוס זיינען דאָרטען דיא אידען אזוי אָבגעשוואכט געוואָרען, דאָס זיי האָבען שוין ניט געקענט העלפען זייערע ברידער אין זייער פאטערלאנד. פאלעסטינע האָט זיך געמוזט פערלאָזען אויף איהרע אייגענע קרעפטע.

אָנגעהאלטען א סך שפּיָאָנען, אבער דיא פּאָרבעררייטונגען צום אויפֿ-
שטאַנד זיינען אזוי געהיים געמאכט געוואָרען, דאָס ער האָט איינ-
פאך דעם קאָפּ פערלָאָרען און אדריאן איז א צוציטערטער געוואָרען,
ווען בריכוכבא איז ארויסגעטראָטען מיט א גרויסע ארמעע.

ווען און וויא אזוי רבי עזריאל און בריכוכבא האָבען זיך
צוזאמענגעטראָפּען, ווייס מען ניט, נאָר עס קען קיין צווייפּעל ניט
זיין, אז דער פיזישער ריעז האָט געמאכט א גרויסען איינדרוק אויף
דעם גייסטיגען ריעז. בריכוכבא איז געווען יונג, מוטהיג און
שטארק געבויט. וועגען זיין גבורה דערצעהלט מען וואונדער. זיינע
פעהיגקייטען אלס קריענספיהרער האָט ער ניט איין מאָל בעוויזען
אין שלאכטען מיט דיא רוימער. מען קען זאגען, אז אזא קאָמאנדיר
האָבען דיא אידען ניט געהאט זייט דיא חשמונאים. אין דיווער
בעציהונג האָט רבי עקיבא זיך ניט גענארט, ווען ער האָט איהם
אויסגעקליבען פאר דעם אָנפיהרער.

דיא וואונדערליכע געשיכטען, מיט וועלכע בריכוכבא'ס נאָמען
איז פערבונדען געוואָרען, צייגען, אז ער איז ניט געווען א גע-
וועהנליכער מענש און אז מען האָט איהם גלויב גענומען פער-
געטערן פאר זיינע מיליטערישע פעהיגקייטען און פאטריאָטישע
בעגייסטערונג. ער איז וויא געשאפּען געוואָרען צו פיהרען דיא
אידען געגען דיא רוימער. דער גלויבען, אז ער איז א משיח, איז
וואהרשיינליך איינגעפלאנצט געוואָרען פון רבי עקיבא, וועלכער
האָט איהם בעוואונדערט און האָט עס אָפּען ארויסגעצייגט ביי
יעדער געלעגענהייט, אום אלע פאטריאָטען זאָלען איהם אנערקענען
פאר זייער בעשערטען פיהרער און איהם פאָלגען. אָהן דיא
מאָראלישע שטיצע פון רבי עקיבא וואָלט בריכוכבא וואהרשיינליך
ניט געקענט שפּיעלען אזא גרויסע ראָלע און אנערקענט ווערען
פאר א משיח און קעניג.

דיווער אויפשטאנד האָט זיך אָנגעפאנגען אזוי ערפאָלגרייך,
אז מען האָט ווירקליך געקענט מיינען, דאָס ענדליך וועט מען
ברעכען דיא מאכט פון דיא רוימער און געווינען אונאבהענגיגקייט.
דיא בעגייסטערונג איז געווען גרויס אין אלע ווינקעלאך פון ארץ

וועלכער האָט אויך געשפּיעלט דיא ראַלע פון א משיח, איז געווען ברכוביא, ווייל ער איז געבאָרען געוואָרען, רעכענט מען, אין דער שטאדט כוזיבא. ווען ער איז געבאָרען געוואָרען, ווער זיינע עלטערן זיינען געווען, וואָס ער האָט געטאָן ביז ער איז פלוצלונג געוואָרען דער פּערגעטערטער פיהרער פון אידישען פּאָלק — דאָס בלייבט אין גאַנצען אונבעקאַנט. מען האָט בעהויפטעט אז ער שטאַמט פון דוד המלך; נאָר דאָס האָט מען הפנים געטאָן, אום צו קענען איהם ערקלערען פאר א משיח בן דוד. דיא רוימער האָבען זיך נאטירליך נאָר ניט געקוימערט וועגען דעם, און דיא איבערגעבליבענע אידישע בעריכטען זיינען פול מיט נסים און לעגענדעס.

מען רעכענט, אז דעם נאָמען „ברכוביא“, וואָס עס בעדייטעט דער „שטערן-זוהן“, האָט ער געקראָגען פון רבי עקיבא, וועלכער איז געווען א הייסער פאטריאַט און האָט געשפּיעלט א וויכטיגע ראַלע אין דעם אויפשטאַנד. דיווער תנאי איז נאָר ניט געראָטען געווען אין רבי יהושע, וועמעס קאָרט ער האָט פערנומען אין סנהדרין. ער איז ניט נאָר געווען איינער פון דיא גרעסטע תנאים, זאָגנדרן אויך א פייערדיגער פאטריאַט און א מוטהיגער מאן. דיא רוימער האָט ער געהאַסט מיט זיין גאַנצען הארצען און האָט אויפגעמונטערט דיא אידען צום קאמפף. פאר זיין פאטריאַטיזמוס האָט ער אויך בע-צאָהלט מיט זיין לעבען.

מען מוז אָננעהמען, אז רבי עקיבא איז ניט נאָר געווען דיא נשמה פון דעם אויפשטאַנד, זאָגנדרן ער האָט אויך געשאפען דיא שטארקע האַנד, וועלכע האָט דערלאנגט שטארקע קלעפּ דיא רוימישע לעגיאָנען. נאָך איידער ברכוביא איז ארויסגעטראָטען אלס א קריענספיהרער, האָט רבי עקיבא שטילערהייט אָרגאַניזירט דעם אויפשטאַנד. אין דער צייט, וואָס אדריאן האָט פערבראכט אין מצרים, גלויבענדיג, אז דיא אידען וועלען שוין ניט וואגען אָנצופאַנגען א קמפף מיט זיינע לעגיאָנען, האָט מען אין פאלעסטינע שטילערהייט פאבריצירט געוועהר און אויסגעגראָבען געהיימע הייהלען און דורכגענגע אין די בערג, אום צו קענען בעסער אטאקירען דיא רוימער. דער רוימישער גובערנאַטאָר רופוס האָט

פיערמער קאפיטעל.

דיא אונטערדריקונג פון דעם אויפשטאנד.

ווען אדריאן האָט ערהאלטען דיא ערשטע נאכריכטען וועגען דעם אויפשטאנד אין פאלעסטינע, האָט ער זיך וועניג געקעמערט. ער האָט געגלויבט, אז דיא רוימישע סאלדאטען וועלען לייכט ביי-קומען דיא אידען. מיר ווייסען שוין, אז ער האָט זיך איבערהויפט איינגערעדט, דאָס דיא אידען וועלען מעהר ניט מאכען א'ן אויפ-שטאנד. נאָר ווען ער האָט געקראָגען בעריכטען וועגען דיא נידער-לאגעס פון זיינע לעגיאָנען און וועגען דיא ביטערע לאגע, אין וועל-כער זיין גובערנאטאָר האָט זיך דאן געפונען, האָט ער זיך זעהר דערשראָקען און גענומען האסטיג שיקען פערשטערקונגען. אבער בריכוכבא האָט זיי אויך געשלאָגען. זיין שטערן, האָט דאן אזוי געגלאנצט, דאָס עס איז קיין וואונדער, וואָס דיא אידען האָבען איהם געהאלטען פאר א משיח און יעדענפאלס פאר א געט-ליכען מאן, וואָס איז געשיקט געוואָרען זיי צו ערלייזען פון רוימישען יאָך. צוויי יאהר האָט בריכוכבא געהערשט ווירקליך וויא א'ן אונ-אבהענגיגער קעניג. אויף יעדען פונקט האָט ער געזיעגט. פיעלע בעריהמטע רוימישע גענעראלען, וועלכע אדריאן האָט ארויסגעשיקט נאָך פאלעסטינע, האָבען פערלאָרען זייער רעפוטאציע אין שלאכ-טען מיט דער אירישער ארמעע אונטער דער קאמאנדאָ פון בריכוכבא.

אדריאן איז דאן אזוי פערצווייפעלט געוואָרען, אז ער האָט גערופען צו הילפע דעם גענעראל סעווערוס, וועלכער האָט דאן געהאט צו אונטערדריקען דעם אויפשטאנד פון דיא מוטהיגע און קריגערישע איינוואָהנער פון בריטאניא (ענגלאנד). דיזער סעווערוס איז גערעכענט געווען פאר דעם בעסטען גענעראל אזוי וויא

ישראל. פון אלע זייטען זיינען געקומען קעמפפערס אונטער דער משיח-פאָהן פון ברכוכבא. אפילו דיא שמרונים זיינען דיזעס מאָל צוגעשטאנען צו דיא אידען, דען זיי האָבען אויך זעהר געליטען אונטער דעם רוימישען יאָך. דיא אטאקע איז געווען אזוי שטארק און גוט געפיהרט, דאָס דער רוימישער גובערנאטאָר טיניוס רופוס האָט געמוזט צוריקטרעטען אלץ ווייטער צו דיא פאָרטשטערט לעבען מיטעל־מעער. אין פערלויף פון איין יאהר, ספעציעל אין אָנפאנג פון 138טען יאהר, האָט רופוס פערלאָרען איין פעסטונג נאָך דער אנדערער. ביז 50 בעפעסטיגטע ערטער און 985 שטערט און דערפער זיינען געבליעבען אונטער דער הערשאפט פון ברכוכבא. אין דער צייט איז וואהרשיינליך קיין איינציגער רוימישער סאָלדאט ניט פערבליעבען אין ארץ יהודה, גליל און שמרון.

פון דעם נאָרד־טהייל פון גליל, ספעציעל אין דער אומגעגענד פון רמון, וואו דער אויפשטאנד האָט זיך אָנגעפאנגען, האָט ברכוכבא אלץ ווייטער געיאָגט דיא רוימער און איז אין עטליכע מאָנאט געוואָרען דער הערשער, קען מען זאָגען, פון גאנץ ארץ ישראל. אויך ירושלים איז פערנומען געוואָרען פון ברכוכבא'ס מחנות, און דיא בעגייסטערטע קעמפפערס האָבען זיך שוין געקליבען צו בויען א בית המקדש. יעדענפאלס האָבען זיי דאן גערעכענט, אז זיי וועלען באלד קענען אויספיהרען זייער טרוים וויעדער אויפצור בויען דיא הייליגע שטארט. עס איז איבעריג צו זאגען, אז אלע סמנים פון גריכיש־רוימישען געצענדיענסט זיינען דאָרט צושטערט געוואָרען.

אום צו צייגען פאר דיא גאנצע וועלט, אז דיא אידען האָבען וויעדער געגרינדעט א'ן אייגענע מלוכה, האָט ברכוכבא געהייסען ארויסלאָזען אידישע מטבעות, וועלכע מען האָט גערופען געוועהנליך מיט זיין נאָמען און פון וועלכע אייניגע זיינען נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג פערבליעבען אין מוזעאומען.

צו זיעגען. זיין רעכנונג איז געווען ביסלעכווייז אויסצומאטערען דיא אידישע קרעפטע און זיי צוטהיילען וויא ווייט נאָר מעגליך. בעזאָנדערס האָט ער געהאַפּט, אז דיא אידען וועלען בלייבען אָהן לעבענסמיטעל, ווען דיא מלחמה וועט זיך ציהען לענגער, דען דיא פעלדער וועלען בלייבען אונבעארבייטעט, וויא באלד דיא אקער-בויער וועלען מוזען בלייבען אין דיא פעסטונגען. ער האָט גע-וואוסט, אז דיא אידען וועלען ניט קענען קריעגען שפיז פון דיא לענדער ארום אפילו פאר א סך געלט, און פיעל געלט האָבען זיי איבערהויפט ניט געהאט. ארץ ישראל איז דאן געווען א לאנד פון אקערבוים, און ווי באלד מען האָט א יאָהר ניט געקענט פערזייהען גענוג, האָט מען טאקי געהאט ווייניג שפיז. ווייטער פלעגט סעווערוס, ארויסשיקען זיין קאוואלעריע צו אטאקירען איינצעלנע אבטהיילונגען פון אידישע סאָלדאטען און אויך דערפער. דיא אידען האָבען, קען מען זאגען, נאָר קיין קאוואלעריע ניט געהאט און האָבען דורך דעם זעהר פיעל געליטען.

דיזער קאמפף איז געווען אזא שרעקליכער וויא אין דיא צייטען פון אספסינוס און טיטוס, אבער ליידער האָט זיך ניט געפונען א יאָזעפוס פלאוויוס וואָס זאָל בעשרייבען דיא איינצעל-הייטען און איבערגעבען דיא העלדענטהאטען פון דיא נייע קעמפפערס פאר נאציאנאלע אונאבהענגיגקייט. מיר ווייסען אפילו ניט דיא נעמען פון דיא העלדען, וועלכע האָבען זיך אויפגעאָפּפערט צו פערטהיידגען דיא פעסטונגען, וועלכע זיינען ביסלעכווייז אריינגעפאלען אין דיא הענד פון דיא רוימער. פון דיא אידישע לעגענ-דען, וועלכע זיינען פערצייכענט געוואָרן, קען מען שליסען, אז דיזער נייער דור פון ענטהוויאסטישע פאטריאטען האָט פרגאָסען מיט בלוט יעדען שריט פון דיא רוימישע לעגיאָנען. דיזע לעגענדען דערצעהלען, אז א'ן ארמעע פון 100,000 מאן אונטער דער קאמאנדע פון סעווערוס האָט איינגענומען דיא פעסטונג טור-שמעון (וואהר-שיינליך איינע פון דיא פעסטונגען וועלכע שמעון, איינער פון דיא ברידער-חשמונאים, האָט אויפגעבויט) און האָט דריי טעג און דריי נעכט געשלאכטעט דיא איינוואָהנער.

אספסינוס אין זיין צייט, און ער האָט אויך באלד בעוויזען, אז מען האָט אין איהם קיין טעות געהאט. ווען ער איז אָנגעקומען אין פאלעסטינע און האָט בעטראכט דיא לאגע, האָט ער בעשלאָסען ניט צו שטעלען אלעס אויף איין קאָרט און אויסצומיידען א'ן אָפּענע שלאכט מיט בריכוכבא'ס ארמעע, ביז ער וועט ניט איינ- געהמען עטליכע פעסטונגען. אין אלגעמיין האָט ער געהאנדעלט אזוי וויא אספסינוס מיט קנאפע 70 יאהר צוריק, ווען ער האָט מאר- שירט דורך גליל.

דיא שטארקסטע אידישע פעסטונגען האָבען זיך געפונען אין דער געגענד צווישען עכו און ביתר, לעבען דיא ברעגעס פון מיטעל- מעער און דעם ירדן, מייסטענס אין דיא בערג לעבען דיא אָזערע פון גליל (ים כנרת). דיא שטעדט קאבול, סיכין און מאגדאלא זיינען געווען אזוי שטארק בעפעסטיגט, אז סעווערוס האָט לאנג געמוזט אָנשטרענגען אלע זיינע קרעפטע ביז ער האָט זיי איינ- גענומען. דיזע דריי שטעדט האָבען געבילדעט דיא ערשטע רייהע פון דיא פעסטונגען, וועלכע בריכוכבא האָט פערזאָרגט מיט אזוי פיעל בעשיצונגס-מיטעל וויא פיעל ער האָט נאָר געקענט. אין דיזער געדיכט-בעפעלקערטער געגענד איז נאָר איין שטאדט געווען שטילערהייד געגען דעם אויפשטאנד. דאָס איז געווען סעפפאָריס (צפוריה), וועלכע האָט זיך אויך שנעל אונטערגעגעבען צו דיא רוימער אין דער צייט פון אספסינוס. אויסער דיזע ליניע פון פעסטונגען, האָט נאָך בריכוכבא אויפגעבויט א'ן אנדערע, וועלכע האָט זיך געצויגען אין אונטערשטען טהייל פון גליל, אבער מען ווייס ניט אויף ריכטיג זייערע נעמען.

יוליוס סעווערוס האָט זיך אריינגעריסען אין ארץ ישראל דורך גליל אזוי וויא אספסינוס און טיטוס. ער האָט צוזאמענגעקליבען זיינע לעגיאָנען אין סיריען און פעניקיען און האָט מארשירט אויף דיא ערשטע רייהע פעסטונגען פון גליל. ער האָט זיך ניט געאייילט צו אטאקירען און האָט איבערהויפט אויסגעמיידעט זיך צוזאמען- צוטרעפען מיט א שטארקע ארמעע אונטער בריכוכבא'ס קאמאנדע, ווייל ער האָט זעהר מורא געהאט טאָמער וועט איהם ניט געלינגען

טען צוזאמענגעקומען אלע פאטריאָטען, וועלכע האָבען זיך גערעטעט פון דיא רוימישע שווערדען. ברייכובא האָט זיך דאָרטען בעפעס־טיגט און בעשלאַסען צו פרובירען זיין מזל, וועלכער האָט איהם פערלאָזען זייט כעווערוס האָט איבערגענומען דיא קאמאנדע איבער דיא רוימישע לעגיאָנען.

אויף'ן וועג נאָך ביתר האָבען דיא רוימער אלעס חרוב געמאכט. דיא פאטריאָטען, וועלכע האָבען געהאט דעם אונגליק אריינצופאלען אין זייערע הענד, זיינען אָהן ערבארמען אויסגעשלאכטעט געוואָרען. סעווערוס האָט אונטערדריקט דעם אויפשטאנד נאָך גרויזאמער וויא אספסינוס און טיטוס. וואָס אנבעלאנגט צו ברייכובא, האָט ער ניט געהאנדעלט גרויזאם דיא געפאנגענע רוימער.

וויא ווייט מען ווייס, איז ער איבערהויפט ניט געווען א גרוי־זאמער מענש. בלויז דיא אידען, וועלכע האָבען זיך בעקעהרט צום קריסטענטהום, די אנטיו־פאטריאָטישע אידיש־קריסטליכע סעק־טאנטען, האָט ער ניט געשאנעוועט. אָבער ער האָט זיי נאָר פער־פאָלגט דערפאר, וואָס זיי האָבען זיך ענטזאגט צו מאכען יד אחת מיט זייערע ברידער, וועלכע זיינען געבליעבען טריי דעם אלטען גלויבען. ער האָט זיי בעטראכטעט פאר פעררעטהער און האָט זיי אומ־געבראכט, ווען זיי פלעגען זיך אָפּזאָגען צו קעמפפּען געגען דיא רוימער. נאָך דיא קריסטליכע בעריכטען האָט ער פערלאנגט פון דיא אידיש־קריסטליכע סעקטאנטען, אז זיי זאָלען זיך אָפּזאָגען צו אנערקענען יעזוס'ן פאר א משיח. עס איז מעגליך, אז ער האָט אזוי געהאנדעלט, ווייל ער האָט אליין געשפיעלט דיא ראָלע פון א משיח און איז יעדענפאלס געווען געגען א גלויבען, דאָס א משיח האָט זיך בעוויזען פאר איהם און איז געקרייצטיגט געוואָרען.

אָבער דיא בעריכטען, אז ער האָט פערלאנגט, דאָס דיא קרי־סטען זאָלען איהם אנערקענען פאר דעם ריכטיגען משיח, זיינען וואהרשיינליך פאלש. עס זיינען ניטאָ קיינע היסטאָרישע בעווייזע, אז בר כוכבא האָט פערפאָלגט דיא אידישע קריסטען, דיא מינים, אביונים און דיא אסיים בלויז פאר זייער גלויבען. ווען זיי וואָלטען צוגעשטאנען צו דיא אידען אין דיזען שרעקליכען און

דיא ערשטע פעסטונג, וועלכע סעווערוס האָט איינגענומען, איז וואהרשיינליך געווען קאבול, ניט ווייט פון דער פעסטונג יאָטאָ פאטא, וועלכע האָט זיך בעריהמט געמאכט מיט איהר פערטהייד־גונג געגען אספסינוס און אין וועלכער יאָזעפוס פלאוויוס איז געפאנגען געוואָרען. דיא פעסטונג קאבול איז געלעגען אויף'ן וועג פון פעניקיען און פון עכו און איז געפאלען, לויט אידישע בעריכטען, דורך דיא אונאייניגקייט פון איהרע פערטהידיגער. נאָך דיא זעלבע בעריכטען, איז דיא פעסטונג סיכין צושטערט געוואָרען דורך „כישוף“ און דיא פעסטונג מאנדאלא לעבען ים כנרת איז אונטער־געגאנגען דורך דיא „גרויסע עבירות פון איהרע איינוואָהנער“. נאטירליך, אזעלכע בעריכטען זאָגען אונז גאָר ניט אויסער דעם פאקט, אז אלע דריי פעסטונגען זיינען איינגענומען געוואָרען פון דיא רוימער.

דורך דעם איז יעדענפאלס געבראָכען געוואָרען דיא הויפט־מאכט פון דיא אידען. דער אויפשטאנד איז שוין געווען פערלאָרען גראדע ווי ווען אספסינוס האָט צושטערט די פעסטונגען יאָטאפאטא און גיסכאלא. אין דעם טהאָל פון רמון, וואו גרויסע מחנות פאטריאָ־טען האָבען זיך פערזאמעלט, אום אָבצוהאלטען דעם מארש פון דיא רוימער, איז פאָרגעקומען דיא גרעסטע שלאכט, גאָר וועגען איהר ווייס מען יעצט מעהר ניט וויא עטליכע לעגענדען. מיר האָבען קיינע היסטאָרישע־בעריכטען וועגען דיא צאהלען קריגעריס און וועגען דיא געטויטעטע פון ביידע זייטען. געזיעגט האָבען דיא רוימער. נאכדעם זיינען זיי צוגעקומען צו דער צווייטער רייהע פעסטונגען, וועלכע זיי האָבען שוין לייכטער און שנעלער איינגענומען.

ביסלעכווייז זיינען אלע 50 בעפעסטונגע פלעצער אריינגעפאלען אין רוימישע הענד. אין אלגעמיין, רעכענט מען, זיינען פאָרגעקומען איבער 50 שלאכטען צווישען דיא רוימער און דיא אידען. ברייכבא האָט אלץ געמוזט צוריקטרעטען צו ביתר, וועלכע איז דאן געווען דיא הויפטשטאדט פון ארץ ישראל און וועלכע האָט געהאט א זעהר גרויסע בעפעלקערונג, ווען מען זאָל זיך פערלאָזען אויף דיא לעגענדארישע בעריכטען. יעדענפאלס זיינען זיך דאָר־

פינפטער קאפיטעל.

דיא צערשטערונג פון ביתר און ברכוכבא'ס טויט.

מען רעכענט, אז ניט ווייניגער וויא אַנדערטהאלבען יאָהר
האַט עס געדויערט ביז סעווערוס האָט געקענט צוקומען צו ביתר,
דיא לעצטע און גרעסטע פעסטונג פון דיא פאטריאָטען, וועלכע
האָבען זיך געצויגען אהין פון אלע זייטען אזוי וויא אונגעפעהר
מיט 70 יאָהר צוריק נאָך ירושלים. דיא רוימער האָבען אלץ ענ-
גער ארומגערינגעלט דיווען פלאץ; אָבער ביז זיי האָבען איינגענו-
מען און צושטערט ביתר, דיווע קרוין פון עמק השרון, איז פאָר-
איבער א יאָהר.

נאָך אידישע נסים-בעריכטען איז ביתר געווען אזא גרויסע
שטאָדט, אז דאָרטען האָבען זיך געפונען עטליכע הונדערט שולען
און אז דיא תלמידים וואָלטען געקענט פעריאָגען א גאנצע ארמעע
מיט זייערע שרייב-שטעקעלעך. אויב אפילו א העלפט פון אזא
צאָהל מענשען האָבען זיך דאָרטען געפונען אין דער צייט פון דער
בעלאַגערונג, איז אויך צו גלויבען, אז פערד האָבען געשוואומען
אין בלוט און אז דער בלוטיגער שטראָם האָט זיך געטראָגען צום
ים, מיטשלעפענדיג טויטע קערפערס, נאכדעם וויא דיא רוימער
האָבען זיך אהין אריינגעריסען און האָבען אלעמען אויסגע-
שלאכטעט.

דער אמת איז, אז אפילו וועגען דיא צערשטערונג פון ביתר
האָבען מיר יעצט נאָר א פאָר ריכטיגע איינצעלהייטען. דיא
קעמפפער האָבען זיך מוטהיג פערטהיידגט און האָבען גע-
קראָגען וואסער און שפיז דורך אונטעראירדישע פערבינדונגען,
זאָ דאָס דיא רוימער זיינען אויסגעמאטערט געוואָרען און סעווע-
רוס האָט זיך זאָגאר געקליבען אָפצוטרעטען. לויט נאָך אידישע
און סאמאריטאנער בעריכטען האָט סעווערוס אויפגעגעבען דיא

לעצטען קאמפף געגען רוים, וואָלט מען זיי געוויס ניט געריהרט.
זיי זיינען אָבער געשטאנען פון ווייטענס און האָבען גלייכגילטיג
צוגעקוקט, וויא זייער פאָטערלאנד ווערט פערוויסטעט און וויא
דיא בעסטע מענשען ווערען אויסגעשלאכטעט. קיין וואונדער
דארום, דאָס אלע אידישע פאטריאָטען האָבען זיי געהאסט און
פערפאָלגט. מען רעכענט, אז פון דיזער צייט האָט זיך עס אָנגע-
פאנגען דער ביטערער האס צווישען אידען און קריסטען, א האס,
וועלכער האָט געפיהרט צו דער פערגיסונג פון טייכען בלוט אין
דער וועלט. ביז דער צייט האָט מען אויף קריסטען געקוקט, וויא
אויף אידישע סעקטאנטען און מען האָט נאָר געפיהרט שטריי-
טען מיט'ן פעדער און מיט'ן צונג, אָבער אין דער צייט פון דיזען
קאמפף פאר די אונאבהענגיגקייט פון ארץ ישראל האָט זיך אָפּען בע-
וויזען דער אָבגורנד צווישען אידען און קריסטען, און דיא אידען
האָבען גענומען קוקען אויף זייערע קריסטליכע ברידער וויא אויף
פעררעטהער.

זאָנדערן אויך אלע פאטריאַמען. ברייכובא האָט גלייך צוזאמענגע-
רופען זיינע אדיוטאנטען און דיא עלטסטע פון שטאָט, אום צו
בעשטימען, וואָס מען זאָל טאָן מיט דעם רבי. מען דערצעהלט, אז
ברייכובא האָט, זיצענדיג אויף דעם טהראָן אלס קעניג, געהאל-
טען אזא רעדע:

„רבותי, איהר ווייכט נאנץ גוט, אז אלע אידען האָבען גע-
שוואָרען אין גאָט'ס נאָמען צו קעמפפּען געגען דיא רוימער ביז דעם
לעצטען אָטמהעם. יעדערער וואָס וועט ברעכען דיזע שבועה, פער-
דינט דעם טויט. נון, רבי אליעזר האָט געהאלטען א דרשה אין סיי-
נאגאָגע און האָט געראטהען דעם פאָלק צו שליכען פריעדען מיט
דיא רוימער און האָט אויך פאָראויסגעזאָגט, אז זאָנסט וועט אונז
זער שטאָט צושטערט ווערן. דארום פאָררער איך אויך אויף אָפּ-
צוגעבען אן עהרליכען אין אונפארטייאישען פסק“.

דיא רייכטער האָבען ניט געוואוסט וואָס צו טאָן. פון איין
זייט האָבען זיי צוגעגעבען, אז רבי אליעזר פערדינט דעם טויט,
ווייל ער האָט געפרעדיגט פריעדען מיט דיא רוימער אין א צייט,
ווען דער גאנצער ערפאָלג פון דעם אויפשטאנד הענגט אָפּ פון איין-
ניגקייט; פון דער אנדער זייט האָבען זיי געוואוסט, אז דער רבי
איז א הייליגער מאן און זיינען געווען אונטער דעם איינפלוס פון
דעם פערשפרייטען אבערגלויבען, דאָס זאָ לאנג ער וועט בלייבען
לעבען, וועט ביתר ניט אונטערגעהן. נאָך ברייכובא איז ארויס
פון געדולד און אין א מינוט פון ווילדער אויפגעגונג האָט ער זיך
א וואָרף געטאָן אויף רבי אליעזר און האָט איהם אריינגעשטאָכען
א שווערד אין הארץ.

נאָך אן אנדער מעשה איז רבי אליעזר געטויטעט געוואָרן פון
ברייכובא דורך אן אינטריגע פון א סאמאריטאנער שפיאָן. דיזער
סאמאריטאנער האָט זיך צוגע'גנב'עט צום רבי, ווען דער לעצטער
איז געווען פערטיפט אין א תפילה וויא געוועהנליך, און האָט
איהם עפעס אריינגעראמט א סוד, אום ארויפצוציהען א פערדאכט
אויף איהם. אזוי וויא מען האָט געוואוסט, אז דער רבי איז געגען
דיא מלחמה, האָט מען דעם סאמאריטאנער פעהאלטען און גע-

בעלאגערונג, ווען דיא איינוואָהנער פון ביתר האָבען געצייגט, אז זיי האָבען ערהאלטען א סך שפייז. דער רוימישער גענעראל האָט זיך איבערצייגט, אז דיא אידען בעקומען פערשטערקונג און נאה-רונגס-מיטעל דורך א געהיימען וועג אונטער דער ערד. אזוי וויא ער האָט דיווען וועג ניט געקענט ענטדעקען, האָט ער הפנים זיך בערעכענט, אז עס איז גלייכער פאר איהם אָפצוטערעטען. נאָר אין דיווען מאַמענט זיינען דיא בעלאגערטע פערראטהען געוואָרען פון דיא שמרונים, וועלכע זיינען אנפאנגס צוגעשטאנען צום אויפ-שטאנד. דיווע פעררעטהער האָבען אָנגעצייגט דיא רוימער וויא אזוי מען קען אריין אין דער שטאָט דורך א הייל.

איין אידישע לעגענדע דערצעהלט, אז ביתר איז צושטערט געוואָרן, ווייל בר כוכבא האָט ערמאָרדעט זיין אָנקעל, דעם פער-עהרטען רבי אליעזר. דיווער רבי איז פון אָנפאנג אָן געווען געגען דעם אויפשטאנד. ער האָט ניט אויפגעהערט אָפצוריידען דיא אי-דען פון א נייעם קאמפף מיט רויים און האָט זיי פאָראויסגעוואָגט א ביטערען סוף. ווען דער אויפשטאנד האָט אויסגעבראָכען, האָט ער געטרויערט און געקלאָגט. ווען ביתר איז בעלאגערט געוואָרען, איז ער געשטאנען וויא אין טרויער, בעשאַטען דעם קאָפּ מיט אש, און האָט געבעטען גאָט, אז ווייניגסטענס דיווע שטאָט זאָל גערע-טעט ווערן פון רוימישע הענד. פיעלע האָבען געגלויבט, אז דורך זיין זכות וועלען דיא רוימער ניט קענען אייננעהמען דיא שטאָט. דאָך שיינט עס צו זיין זיכער, אז דיווער צדיק איז ערמאָרדעט גע-וואָרן פון בר כוכבא.

וויא אזוי דאָס איז געשעהען, ווייס מען ניט אויף ריכטיג. איין מעשה דערצעהלט, אז רבי אליעזר האָט אין דער צייט פון דער בעלאגערונג געהאלטען א דרשה, אין וועלכער ער איז ארויס-געטראָטען געגען דיא פאטריאָטען און וואהרשיינליך אויך די-רעקט געגען בר כוכבא. ער זאָל האָבען ערקלערט, אז דער ווידער-שטאנד איז נוצלאָז און אז מען וועט נור אומזיסט פערגיסען אי-דישע בלוט, ווען מען וועט זיך ניט אונטערגעבען. דיווע דרשה האָט שרעקליך אויפגעבראכט ניט נאָר בר כוכבא'ן,

האָבען געקעמפּט וויאָ ליבען און האָבען אַ פּאָר מאָל צוריקגע-
שטויסען דיאָ אטאקעס פון דיאָ רוימער, וועלכע זיינען אלץ צו-
ריקגעקומען אין גרעסערע צאָהלען, אָבער שליסליך האָבען זיי
ניט געקענט אויסהאלטען דעם אנגריף. עס האָבען זיך וואַהרשיינ-
ליך ווידערהאָלט דיאָ זעלבע שוידערליכע סצענען וויאָ אין דער
ציט, ווען טיטוס'עס לעגיאָנען האָבען זיך אַריינגעריסען אין
ירושלים; נאָר עס פעהלען אירגענד וועלכע היסטאָרישע בעריכט-
טען וועגען דעם. מען קען זיך פאַרשטעלען, אז דיאָ אידען האָבען
טהייער בעצאָהלט פאַר זייער לעבען. אין דיאָ טייכען בלוט, וועל-
כע זיינען דאָרט פערנאָסען געוואָרען, זיינען אויך געווען גרויסע
שטראָמען פון רוימישע בלוט.

דער קאמפּף אין דיאָ גאסען האָט געדויערט עטליכע טעג. יע-
דען פונקט האָבען דיאָ רוימער געמוזט שטורמען, און ביי יעדער
אטאקע זיינען פילע פון זיי געפאלען צוזאמען מיט דיאָ פערצוויי-
פעלטע פאטריאָטען. סעווערוס האָט אזוי פיעל סאָלדאטען פערלאָ-
רען, אז אדריאן האָט ניט געוואגט צו געברויכען אין זיין בעריכט
צום סענאט אין רוים דיאָ געוועהנליכע ווערטער: „איך און דיאָ
ארמעע זיינען וואָהל“. דער סענאט האָט אויך ניט בעווייליגט דעם
קיזער אַ טריאומף־פּראָצעסיאָן, דען דער זעג האָט צו טהייער גע-
קאָסט. מען האָט נאָר ארויסגעלאָזען מעדאלען מיט אַ דאנק צו דער
ארמעע.

לויט גריכישע און אידישע בעריכטען האָבען זיך דיאָ רוימער
אַריינגעריסען אין ביתר אַ געוויסען שבת, ווייל זיי האָבען צו גוט
געוואוסט, אז דיאָ אידען פלעגען אויסמידען צו פיהרען שלאכטען
און צו געברויכען געוועהר אין דיווען טאָג. צוליב שבת האָבען דיאָ
אידען ניט איין מאָל פערלאָרען וויכטיגע שלאכטען. זייערע
שונאים פלעגען געוועהנליך אויסקלייבען אַ שבת פאַר זייערע אטא-
קעס. ווען ביתר איז צושטערט געוואָרן, ווייס מען ניט גענוי, נאָך
אידישע לעגענדען איז עס גראדע געשעהן תשעה באב, נאָר
וואַהרשיינליך האָט מען דיווען טאָג אויסגעקליבען, ווייל ער איז
געווען גערעכענט פאַר אַן אונגליקליכען ביי אידען. מען האָט

נומען פארנאנדערפרעגען, וואָס ער האָט איהם מיטגעטהיילט. ער האָט געגעבען אזא אנטוואָרט צו ברכוכבא: „אויב איך וועל דיר זאָגען דעם אמת, וועט מיין הערר מיר טויטען; אויב איך וועל האלטען דעם סוד, וועסטו מיר טויטען; אָבער איך וויל בעסער שטארבען פון דיין האנד וויא פון מיין הערר'ס“. ברכוכבא האָט ניט אנדערס גערעכענט, אז עס האנדעלט זיך עפעס וועגען א פער-רעטהערישע פערשווערונג, און ער איז אזוי אין כעס געוואָרן אויף רבי אליעזער, אז ער האָט איהם דערלאנגט א זעץ מיט'ן פוס, דאָס דער אלטער איז באלד אויסגעגאנגען. דאן, הייסט עס אין דער לע-גענדע, האָט זיך דערהערט א בת-קול: „דו האָסט פערקריפעלט דיא האנד פון ישראל און איהם בלינד געמאכט, דארום וועלען דינע הענד און אויגען פערלירען זייער קראפט“.

מיט אזעלכע לעגענדען, וויא געזאָגט, איז פערבונדען דיא גאנצע לעבענסגעשיכטע פון ברכוכבא און פון דער מלחמה, וועלכע ער האָט אָנגעפיהרט אונגעפעהר פיער יאָהר. אָבער ניט אלע זיינען זיי אפילו בעגרינדעט אויף ווירקליכע פאסירונגען. דיא מעשה מיט רבי אליעזר האָט א גרונד אין דעם פאקט, דאָס ער איז אָפּען ארויסגעטראָטען געגען דעם קאמפף און דאָס ער איז דערפאר פעראורטהיילט געוואָרן צום טויט אלס א פערעטהער.

מען קען אויך אָננעהמען פאר א היסטאָרישען פאקט, דאָס ביתר איז פערראטהען געוואָרן פון איינעם אָדער עטליכע סא-מאריטאנער, וועלכע זיינען אונטערגעקויפט געוואָרן פון דיא רוימער, דען דיא געשיכטען פון דיא סאמאריטאנער בעשטעטי-גען עס. יעדענפאלס איז עס זעלבסט-פערשמענדליך, אז דיא רוי-מער האָבען אָנגעהאלטען שפיאָנען אין ביתר און אז דורך דיוע שפיאָנען האָבען זיי ענדליך אויסגעפונען דיא געהיימע וועגען אונ-טער דער ערד, דורך וועלכע זיי האָבען זיך אריינגעריסען אין דער שטאָט.

אָבער וויא אזוי דיא רוימער איז ניט געלונגען אריינצורייסען זיך אין דער שטאָט, נאָר אן אויסשלאכטונג האָבען זיי געמאכט א שרעקליכע אפילו נאָך יענע בארבארישע צייטען. דיא אירען

זעקסטער קאפיטעל.

אדריאן'ס שרעקליכע גזרות און דיא אויפבוואונג פון א געצענדיענערשע שטאט אין ירושלים.

נאך דיא צערשטערונג פון ביתר איז דער אויפשטאנד נא- מירליך געווען צו ענדע. דיא הייכעסטע פאטריאָטען האָבען פער- לאָרען יעדע האָפנונג און האָבען נאָר געזוכט זיך צו רעטען פון רוימישע שווערדען. פיעלע פון דיא קעמפפערס אין ביתר האָ- בען זיך הפנים גערעטעט דורך געהיימע וועגען אונטער דער ערד, דען דער קיווער אדריאן, וועלכער איז ארום דער צייט אליין גע- קומען נאָך ארץ ישראל, האָט אויסגעקליבען דריי סטראטעגישע פונקטען, וואו אבטהיילונגען פון דער רוימישער ארמעע פלעגען אויפפאסען, אז פאטריאָטען זאָלען ניט קענען זיך רעטען דורך א פליטה אין דיא ארומיגע לענדער. ווער עס פלעגט אריינפאלען אין דיא הענד פון דיא רוימער סאָלדאטען, פלעגט גלייך געטויטעט ווערן.

אדריאן האָט איינפאך געוואָלט אויסראַטען אלע אידען, וועל- כע זיינען נור געווען פעהיג צו טראָגען געוועהר. זיין האס צו דיא פאטריאָטען איז געווען אזוי גרויס, אז ער האָט זיך ניט אָב- געשטעלט פאר דיא גרעסטע געמיינהייטען אפילו נאָך דיא באר- בארישע קריעגס-מנהגים פון יענער צייט. ער האָט נעמליך ארויס- געשיקט עסטאפעטען איבערן לאנד מיט א בשורה, אז די יעניגע, וואָס וועלען זיך פרייוויליג אונטערגעבען, וועלען בעגנאדיגט ווערן. א סך פאטריאָטען האָבען זיך דאן בעהאלטען אין היילען און האָבען זיך ארומגעשלעפט אין דיא פערוואָרפענסטע ווינקעלאך פון דיא בערגגעגעדען, ווארטענדיג אויף א געלעגענהייט צו אנטלויפען. ווען זיי האָבען דערהערט, אז אדריאן וועט זיי שענקען דעם לע-

הפנים געוואָלט, אז אין דיווען טאָג זאָל מען טרויערן חורבן ביתר צוזאמען מיט חורבן ירושלים.

ווען און וויא אזוי ברייכבא איז געפאלען, איז אונבעקאנט. וואהרשיינליך איז ער געטויטעט געוואָרען אין א שלאכט. א רוי מישער סאָלדאט האָט געבראכט זיין קאָפּ צו גענעראל סעווערוס און האָט זיך געריהמט, אז ער האָט עס געטויטעט דעם אידישען העלד; אָבער ווען מען האָט בעטראכט זיין קערפּער האָט מען געפונען, אז ער איז גאָר געטויטעט געוואָרען פון א שלאנג. א לעגענדע דער צעהלט, דאָס סעווערוס האָט דערביי בעמערקט: „ווען גאָט'ס האַנד וואָלט איהם ניט געטויטעט, וואָלט קיין מענשליכע האַנד איהם ניט געקענט בייקומען“.

זיכער איז עס, אז ברייכבא האָט העלדיש געקעמפט ביז דער לעצטער מינוט און אז ער האָט ניט פּערידענט דעם שימפּה-נאָ-מען ברייכוזיבא, וואָס מען האָט איהם געגעבען נאָך זיין נידער-לאגע און טויט. ער איז ניט געווען א „שטערן-זוהן“, וויא אבער-גלויבישע מענשען האָבען איהם גערופּען, ווען ער האָט בעזיעגט די רוימער, און ער איז ניט געווען א „זוהן פון ליגענס“, ווען ער איז געשלאָגען געוואָרן. ווען איהם וואָלט געלונגען צו פּעריאָגען דיא רוימער און אָנצוהאַלטען דיא אונאבעהנגיקייט פון ארץ ישראל, וואָלט מען איהם געוויס פּערעהרט נאָך מעהר וויא יהודה המכבי; אָבער ער איז בעזיעגט געוואָרען און — וועה צו דיא בעזיעגטע! ער איז ניט געווען דער ערשטער און דער לעצטער העלד, וועלכער האָט בעצאָהלט מיט זיין לעבען פאר זיין טרייהייט און לייעבע צו זיין פאָלק און וואָס איז נאָך דערפאר נאכהער פּערלוימדעט און געשענדעט געוואָרן. עס איז ניט געווען זיין שולד, וואָס זיינע בעגייסטערטע נאָכפאָלגער האָבען איהם ער-קלערט פאר א משיח, ווייל זיי האָבען ניט געקענט גלויבען, דאָס א מענש זאָל קענען בעזיעגען רוימישע ארמען אָהן א געטליכע הילפּע, און ער פּערדיענט זיכער ניט דעם נאָמען „ברייכוזיבא“, ווייל זיי האָבען זיך גענאָרט אין זייערע איינבילדונגען.

אין מאָהאמעד'ס צייטען (*). דיא גרענעצען צום זידען פון ארץ ישראל, מייסטענס וויסטע געגענדען, זיינען ניט געווען אזוי בער-וואכט פון דיא רוימישע סאָלדאטען, וויא דיא גרענעצען פון גליל און דיא פאָרטען. אין אראביען, וואוהין דיא רוימער, האָבען נאָך ניט דערגרייכט, האָבען זיך דיא אידען געפיהלט זיכערער וויא אנדערסוואו. דיא אנטלאָפענע האָבען אויך געפונען אין אאזיסען פון אראביען און אין דיא פרוכטבארע געגענדען לעבען דיא ברע-געס פון רויטען ים ברידער, וועלכע האָבען שוין לאנג עמיגרירט אהין. אזוי איז דאָרטען ענטשטאנען א צאָהלרייכע אידישע בער-פעלקערונג, וועלכע האָט ביסלעכווייז אָנגענומען דיא מנהגים פון דיא אראבען, זייערע שטייפֿרידער.

אין ארץ ישראל האָבען דיא פערבליבענע אידען שרעקליך גע-ליטען ביז דעם טויט פון אדריאן אין 138טען יאָהר, דריי יאָהר נאָך דער צערשטערונג פון ביתר, פון וועלכער עס זיינען נאָך ביז'ן היינטיגען טאָג פערבליבען אייניגע חורבות. אזעלכע פערפאָלגונג-גען האָבען דיא אידען וואהרשיינליך קיין מאָל ניט געליטען אין זייער פאטערלאנד. רופוס, וועלכער איז פערבליבען דער גובערנאט טאָר, האָט זיך אָפגערעכענט פאר זיינע פריהערע נידערלאגען מיט דער גרעסטער רציחה. ער האָט נאָך איבערטראָפען דיא גרוי-זאמע בעפעהלען פון זיין אויבערהאר און האָט געשטיקט און גע-דריקט דיא אידען אונערטרעגליך.

אדריאן און רופוס האָבען געשטרעבט ניט נאָר צו ברעכען אזוי דיא אידען, אז זיי זאָלען מעהר ניט קענען א קאָפ אויכהויבען, זאָנדערן אויך זיי אָפצורייסען פון זייער רעליגיאָן, צו צווינגען זיי צו ווערען געצענדינערס. צו דיזען צוועק האָבען זיי אויסגעפיהרט דעם פלאן אומצורוואנדלען ירושלים אין א געצענדינערשע שטאָט. נאָך דער אונטערדיקונג פון דעם אויפשטאנד האָט שוין אדריאן געקענט טאָן מיט דער הייליגער שטאָט וואָס ער האָט געוואָלט.

(*) זעה דיא לעבענסבעשרייבונג פון מאהאמעד, ארויסגעגעבען פון דער אינטערנאציאָנאלער לויברערי פובלישינג קאמפאניע.

בען, אויב זיי וועלען זיך נאך אליין אונטערגעבען, האָבען א טהייל פון זיי ביסלעכווייז פארלאָזען זייערע בעהאלטונגס-ערטער און זיך פערלאָזט אויף דיזען פערשפרעך. אָבער מען האָט זיי שענדליך אָבגענארט. מען האָט זיי אלעמען אוועקגעשלעפט נאָך רמון, וואו מען האָט זיי אויסגעשלאכטעט אונטער אדריאן'ס אויגען.

דער גרעסטער טהייל פון גליל און פון דיא געגענדען ארום ביתר זיינען צושטערט און פערוויסטעט געוואָרן. דיא מענער זיי-נען אויסגעשלאכטעט געוואָרן, און דיא פרויען און קינדער האָט מען אוועקגעשלעפט נאָך חברון און עזה, וואו מען האָט זיי פער-קויפט אין שקלאוועריי. אדריאן האָט אויך געלאָזט פיהלען זיין צאָרן דיא אידען, וועלכע האָבען געלעבט אין רוים און אין דיא פראַווינצען פון דער אימפעריע. דיא ספעציעלע טאקסע, וועלכע מען האָט אויף זיי ארויפגעלייגט נאָך חורבן ירושלים, איז יעצט פערגרעסערט געוואָרן און מען האָט איהר קאָלעקטירט פיעל שטרענגער. אויף יעדען טריט האָט מען דיא אידען געלאָזט פיה-לען, אז זיי זיינען דיא בעזיעגטע און אז זיי מוזען ליידען. דיא קריסטען, וועלכע מען האָט דאן צוזאמענגעמישט מיט אידען, אָב-וואָהל דיא מייסטע פון זיי האָבען עס שטארק געליקענט און גע-זוכט צו בעווייזען, דאָס זיי זיינען אליין פיינדע פון אידישען פאָלק און ספעציעל פון אידישען גלויבען, האָבען אויך פיעל גע-ליטען פון אדריאן'ס צאָרן.

וויא פיעל אידען עס זיינען פערבליבען נאָך דער שוידערלי-כער אונטערדריקונג פון דעם אויפשטאנד און נאָך דער צערשטע-רונג פון ביתר, ווייס מען ניט. דיא שטעט, וועלכע האָבען קיין אנטהייל ניט גענומען אין דעם אויפשטאנד אָדער אזעלכע, וועלכע האָבען זיך בעצייטענט אונטערגעגעבען, זיינען געבליבען גאנץ, נאָך דיא איינוואָהנער האָבען געהאט אויסצושטעהן א סך ערגי-דערונגען און צרות. נאָר א קליינע צאָהל פון דיא קעמפערס איז געלונגען זיך צו רעטען. דיא מייסטע פון זיי האָבען זיך בעזעצט אין דיא נאָרדליכע טהיילען פון אראביען, וואו זיי האָבען געגרינ-דעט קאָלאָניעס און האָבען שפעטער געשפיעלט א וויכטיגע ראָלע

קאנט אונטער דעם נאָמען אנטיוכוס (הרשע), האָט אדריאן גע-
זוכט צו שענדען דיא הייליגסטע אידישע פלעצער מיט געצקעס
און געצענדיענסט; אָבער יעצט זיינען שוין דיא אידען געווען אזוי
נידערשלאָגען און אָפגעשוואכט פון דעם אונגלייכען קאמפף מיט
רוים, דאָס זיי האָבען נאָך געקענט קרעכצען פון ווייטאָג און הארצ-
קלעמענעס. דיא צייטען פון דיא חשמונאים זיינען אויף אייביג
פאָראיבער.... אדריאן האָט אויך קיינע צערעמאָניעס ניט געמאכט
מיט דיא שמרונים: אויף זייער הייליגען בארג, אויף דעם הר
זרזים, וואו עס איז א מאָל געשטאנען זייער בית המקדש, האָט
מען אויך אויפגעבויט א יופיטער-טעמפל, אום איינצופיהרען דעם
גריכיש-רוימישען געצענדיענסט.

אדריאן, וועלכער האָט אלץ מעהר גענומען האסען דיא אידען,
דיא קריסטען און איבערהויפט דיא מאָנאָטעאיסטישע סעקטען,
האָט מיט געוואלד געוועלט איינפלאנצען דעם גריכיש-רוימישען
גלויבען; אָבער ער איז דאָך ניט געגאנגען אזוי ווייט, וויא דער
משוגענער גריכיש-סירישער טיראן אנטיוכוס עפפאנעס, דען ער
האָט ווייניגסטענס ניט געצוואנגען דיא אידען און דיא קריסטען
זיך צו בוקען צו דיא געצקעס. ער האָט פערשטאנען, אז דערמיט
וועט ער נאָך אָבשטויסען נאָך מעהר דיא אידען פון דעם גריכיש-
רוימישען גלויבען און ער האָט דארום געזוכט זיי אָבצורייסען פון
זייער רעליגיאָן דורך א גאנצע קייהע פון גזרות. ער האָט
שטרענגסט פערבאָטען דיא אידען צו האלטען שבת און אנדערע
ימים-טובים און אויך מל צו זיין זייערע קינדער. פאר ניט פאָלגען
פלעגט מען גרויזאם בעשטראָפען. מען האָט איינגעפיהרט א מאסע
שפיאָנען, וועלכע פלעגען זוכען דיא געהיימע ערטער, וואו דיא
אידען פלעגען זיך צוזאמענקומען צו זייער גאָטעס-דיענסט. דיוע
שפיאָנען האָבען אויך געהאט אויסצוגעפינען, וועלכע אידישע
מנהגים מען בעדארף אָבשאפען, אום די אידען שנעלער צו בעקעהרן
צום געצענדיענסט. מען האָט אפילו אזוי פערבאָטען חתונות אום
מיטוואָך. אום וואָס מעהר צו ערגערן דיא אידען און שענדען זייער
גלויבען, האָט מען זיי אונטער א טויט שטראָף פערבאָטען אריינג-

סעווערוס איז באלד נאָך דער צערשטערונג פון ביתר אוועק צוריק נאָך בריטאניא צו מאכען א סוף דאָרטען פון דעם אויפשטאנד, און רופוס האָט זיך גענומען צו דער ארכיט אויפצובויען א גרייזשישע שטאָט ארום דיא ערטער, וואו דער בית המקדש איז נאָך מיט 66 יאָהר צוריק געשטאנען. צוערשט האָט ער ארויסגעשיקט ארכיטער, וועלכע האָבען אָנגעראמט דיא הורבות און זיינען ארייבער מיט אן אקער דעם בארג פון בית המקדש און איבער דיא וויכטיגסטע קווארטאלען פון דער אמאָליגער הויפטשטאָט. דאָס האָט פאסירט א יאָהר נאָך דער צערשטערונג פון ביתר און גראדע ווי דער תשעה באב. דיא רוימער האָבען הפנים אויסגעקליבען דיזען אידישען טרויער-טאָג צום אנדענקען פון זייער זיעג אין דיא צייטען פון טיטוס.

רוים האָט אזוי אָנגעראמט פון דער ערד דיא לעצטע סמנים פון ירושלים. נאָך דיא נייע שטאָט, וועלכע האָט געקראָנען דעם נאָמען Aelia Capitolina (עליא קאפיטאָלינא), איז געבויט געוואָרן א ביסעל מעהר צום נאָרד וויא דיא אלטע שטאָט. מען האָט געבראכט ארכיטער פון אלע לענדער ארום און מען האָט דאָרטען בעזעצט אויסגעדיענטע סירישע און פעניקישע סאָלדאטען. דיא גריכיש-רוימישע שטאָט איז צוטהיילט געוואָרן אין זייערען קווארטאלען און האָט געהאט צוויי מארק-פלעצער, א טהעאטער און א צירקוס. אויף דעם בארג פון בית המקדש האָט מען אוועקגעשטעלט א זייל צו עהרע פון אדריאן און דערביי האָט מען אויפגעבויט א טעמפל צו יופיטער, דעם הויפט-גאָט פון דיא גריכען און רוימער. אין אנדערע פלעצער האָט מען געשטעלט געצקעס פון רוימישע, גריכישע און פעניקישע געטער. אויף דעם בארג גלגל (גאָלגאטה) האָט מען אויפגעבויט א שעהנעם טעמפל לכבוד ווענוס, דיא געטין פון ליבע, און אין א הייל לעבען בית לחם האָט מען אוועקגעשטעלט א סטאטוע פון אדאָנים אָדער תמוז און מען האָט דאָרט געפראוועט דיא געוועהנליכע געצענדי-נערשע צערעמאָניעס, דיא עקעלהאפטעסטע עבודה זרה.

גראדע וויא א מאָל אנטוויכום עפיפאנעס (ביי אירען בע-

פערבייגען אלע פאָרשריפטען פון דער תורה, הויז עבודה זרה, גלוי עריות און שפּכת דמים.

דאָס הייסט אלץ, אז מען האָט דאן ערלויבט אפילו ניט צו האלטען פון מלה, פון שבת און פּסח. דאָס צייגט אין וואָס פאר א שרעקליכען צושטאנד דיא אידען האָבען זיך דאן געפונען. נאָר וויא עס ווייזט אויס, האָט מען דערביי אין געהיים אָנגעזאָגט, אז מען זאָל וויא ווייט נאָר מעגליך אָבטיטען אלע פאָרשריפטען. אָבער דאָס איז געווען איבעריג אָנצוזאָגען, דען זעהר ווייניג אידען זיי- נען דאן געוואָרען משומדים, אזוי ווי „אחר“ (אלישע בן אבויה) פון וועלכען עס ווערט אזוי פיעל דערצעהלט אין דער גמרא.

דיא שפּאנישע אינקוויזיציאָן איז ניט געווען ערגער וויא דיא רוימישע אין אדריאן'ס צייט. דיא אידען האָבען געמוזט זיך פאר- שטעלען און זוכען דיא פערבאָרגענסטע ערטער פאר זייער גאָ- טעסדיענסט. רוימישע שפיאָנען, וועלכע זיינען געהאַלפּען געוואָרן פון עטליכע משומדים און אויך פון אידישע קריכטען, וועלכע האָ- בען דערמיט געוואָלט קריגען חן אין דיא אויגען פון דיא גרויזא- מע חערשער, פלעגען זיך נאָכיאָגען נאָך אידען אויף יעדען שריט. איין שפיאָן האָט געכאפּט א געוויסען אלישע מיט תפילין אויף'ן קאָפּ, דערפאר האָט מען דעם אונגליקליכען צובראָכען דעם שאַרבען. אן אנדער שפיאָן האָט דערזעהען, וויא א איד האָט אָנגעשלאָגען א מזוזה דערפאר האָט מען איהם בעשטראָפּט צו בעצאָלען 1000 דענא- רען (אונגעפעהר 1000 פראַנק). עס איז אפילו געווען געפּהרליך צו טראָגען אידישע נאציאָנאלע קליידער. איינער פון דיא רבנים האָט אזוי בעשריעבען דיא דאמאָלסדיגע לאַגע פון אידען אין ארץ ישראל: „ווארום הייסט מען דייך שמיסען? ווייל דו האָסט געטראָגען א לולב. ווארום הייסט מען דייך קרייצגיגען? ווייל דו האָסט געגעסען מצות אום פסח. ווארום הייסט מען אייך פער- ברענען אָדער צוהאקען מיט שווערדען? ווייל איהר האָט געלע- זען דיא תורה און האָט געלאָזען מל זיין אייערע קינדער.“

רבי ישמעאל, וועלכער איז געווען דאפיר, אז אידען מעגען רע- טען זייער לעבען דורך פערשטעלונגען און ניט פאָלגען דיא פאָר-

צוקומען אין עליא קאפיטאלינא דורך אן אנדער טויער, וויא דורך דעם זידליכען טייער, וואָס האָט געפיהרט צום וועג פון בית-לחם און וואָס איז בעציערט געווען מיט דעם קאָפּ פון א חזיר.....

דער סנהדרין איז נאטירליך אָבגעשאפט געוואָרען, און דיא תנאים און רבנים זיינען בעזאָנדערס גרויזאם פערפאָלגט געוואָרן. דער סנהדרין פון יבנה, וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן פון יוחנן בן זכאי באלד נאָך חורבן בית שני, האָט זיך אריבערגעצויגען נאָך אושא ניט ווייט פון עכו (אין נאָרד פון גליל) הפנים נאָך פאר בר-כוכבא'ס אויפשטאנד. א סך פון דיא תנאים זיינען אומגעקומען אין דער צייט פון דער מלחמה, און דיא וואָס זיינען לעבען גע-בליבען, האָבען זיך פערזאמעלט אין געהיים אין א שטעדטעל אין לירא (לוד). צווישען זיי איז אויך געווען רבי עקיבא, וועלכער האָט זיך אזוי וויא מיט נסים ארויסגעדריעהט פון דיא רוימישע הענד.

דיא לאגע איז געווען אזא שרעקליכע און הערצרייסענדע, דאָס דיזע רבנים האָבען זיך דאן בעזאָנדערס בעשעפטיגט מיט דער פראגע, אויב אידען מוזען ניט אנדערס ערפילען אלע פאָר-שריפטען פון זייער רעליגיאָן, דיא וויכטיגע וויא דיא ניט-וויכטי-גע, ווען אפילו עס זאָל זיי פאָרשטיין א מערטיערער-טויט, אָדער זיי זאָלען צום שיין נאָכגעבען און פערבלייבען אידען אין הארצען. פיעלע אידען האָבען דאן געהאנדעלט אזוי וויא דיא מאראנען מיט 12 הונדערט יאָהר שפעטער אין שפאניען און פאָרטוגאל, ווען דיא אינקוויזיציאָן האָט געצוואונגען דיא אידען אָנצונעהמען דעם קריסטליכען גלויבען.

אייניגע רבנים האָבען ערקלערט, אז דיא תורה איז געגעבען געוואָרן צו פיהרען א ריכטיגען לעבען, אָבער ניט צו שטארבען דורך איהר. נאָך א לאנגען ויכוח האָט מען בעשלאָסען אָפצושטי-מען דיזע פראגע, פון וועלכער דאָס לעבען פון דיא אידען אין ארץ ישראל איז געווען אָפהענגיג. דיא מאיאָריטעט איז געווען פאר דעם פאָרשלאג, אז אום אויסצומידען פייניגונגען, מעג מען

דער נאָמען פון דער הויפּשטאָט פון אידישען פּאָלק, וועלכער
האָט נאָך מיט 70 יאָהר צוריק געגלאַנצט, איז פּערגעסען געוואָרן.
אין אלע אָפיציעלע רוימישע דאָקומענטען ווערט זי דערמאָנט
אונטער איהר געצענדענערשען נאָמען „עליא קאפיטאלינאָ“. אין
דער גמרא ווערט זי גערופען שלום (א פּערקירצונג פון ירושלים).
ווייל עס איז הפנים פערבאָטען געווען צו געברויכען דעם ריכטיגן
גען נאָמען. מען דערצעהלט, דאָס אונגעפעהר מיט א יאָהר הונט
דערט שפּעטער, ווען א רוימישער גובערנאטאָר פון פאלעסטינא
האָט געהערט, וויא א קריסטליכער ביסקאָפּ האָט דערצעהלט, דאָס
ער איז געקומען פון ירושלים, האָט ער געפרעגט, וואו געפינט זיך
אזא שטאָט.....

שריפטען פון דער תורה, האָט אזוי ערקלערט זיין שטאנדפונקט:
 „אזוי וויא דיא זינדיגע רוימער פערפאלגען אונז גרויזאם, לאָזען
 אונז ניט אָפהיטען אונזערע געזעצע און פערוועהרען אונז בע-
 זאָנדערס דיא מצוה פון מלה, זאָ בלייבט אונז נאָר גאָר ניט חתונה
 צו האָבען. אָבער דאן וועלען דאָך דיא קינדער פון אברהם פער-
 שווינדען פון דער ערר. דארום איז עס גלייכער, אז דיא רעליגיאָן
 זאָל אויף צייט ניט געפאלגט ווערן“.

צווישען דיא תנאים זיינען געווען אזעלכע, וועלכע האָבען
 געפרעדיגט צו פאלגען דיא רוימער אום יעדען פרייז. זייער פיהר-
 רער איז הפנים געווען יוסי בן קסמא, וועלכער איז געווען אין
 גרויס גנאדע ביי דעם גובערנאטאָר רופוס און ביי אנדערע רוי-
 מישע בעלאמטע אין ארץ ישראל. פון איהם דערצעהלט מען, אז
 ווען ער האָט בעגעגענט דעם תנאי חנינה בן תרדיון, וועלכער איז
 געווען בערייט זיך אויפצופפערן פאר דיא אידישע רעליגיאָן און
 איז טאקי געפאלען וויא א מערטירער, האָט ער אזוי צו איהם גע-
 זאָגט: „דו קענסט זעהען, מיין ברודער, אז אפילו דער הימל
 העלפט דיא רוימער: דער בית המקדש איז צושטערט; דיא פרומע
 זיינען אויסגעשלאכטעט, דיא בעסטע מענשען זיינען אויסגעראָ-
 טעט, און דאָך עקזיסטירט דיזע אימפעריע! וויא אזוי וואגסטו צו
 פרעדיגען געגען דעם קייזערליכען געזעץ? עס וועט מיך ניט וואונ-
 דערן ווען מען וועט דיך פערברענען צוזאמען מיט דיא הייליגע
 שריפטען“.

דיזער תנאי, זאָל ער אונז מוחל זיין, איז איינפאך געווען אן
 אונטערלעקער און א פייגלינג. צו עהרע פון דיא דאמאָלסדיגע אי-
 דישע לעהרערס מוז מען זאָגען, אז דיא גרעסטע צאָהל פון זיי זיי-
 נען בערייט געווען זיך מוסר נפש צו זיין פאר זייער גלויבען און זיי-
 נען געווען פאטריאָטען. א סך פון זיי זיינען טאקי הינגעריכטעט
 געוואָרן פון דיא רוימישע הענקערס און א סך זיינען זיך צולאָפּען
 מיסטענס נאָך בבל, וואי עס האָט זיך ביסלעכווייז אויסגעביל-
 דעט אזא צענטער פון יודענטהום, וועלכער האָט פערנומען דעם
 פלאץ פון צושטערטען און געשענדעטען ירושלים.

סערס האָבען איהם געפייניגט. צו ענדע האָט ער געוואָגט: „גרייט זיך צו צום טויט, דען שרעקליכע טעג קומען“. ער אליין איז געווען גרייט צום טויט.

מען האָט איהם געווארנט, אז ער זאָל ניט לערנען אין גע-
היים מיט זיינע שילער און אז ער זאָל איבערהויפט בערלאָזען
ארץ ישראל, וואו מען האָט איהם שטארק נאָכגעשפיאָנירט;
אַבער ער האָט ניט געאכטעט דערויף ביז מען האָט איהם אריינגע-
שליידערט אין געפענגניס. אזוי וויא רופוס האָט איהם בע-
טראכטעט פאר דעם גייסטען פיהרער פון אידישען פאָלק, האָט
ער איהם בעהאנדעלט נאָך גרויזאמער וויא דיא אנדערע תנאים
און פאטריאָטען. מען האָט איהם געפייניגט מיט דיא גרעסטע
רציחות. זיין הויט האָט מען אראָפגעריסען מיט אייזענס פאר זיין
טויט. מען דערצעהלט, אז דער מארטירער האָט דאן אויסגעשריען
„שמע ישראל“ און אז ער האָט ארויכגעלאָזען דעם לעצטען אָטהעם
ביי דיא ווערטער „אדני אחד!“ מען דערצעהלט, אז ווען רופוס
האָט געזעהען, וויא ר' עקיבא פערטראָגט געדולדיג דיא שרעקליכ-
סטע פייניגונגען און האָט איהם געפרעגט, אויב ער איז ניט א
מכשף, האָט ער געקראָנען פאָלגענדע אנטוואָרט פון דעם מארטי-
רער: „איך בין ניט א מכשף, אָבער איך פרעה זיך וואָס מיר איז
בעשערט צו לייעבען גאָט מיט מיין לעבען“.

חגינא בן תרדיון, וועלכער איז אויך ארעסטירט געוואָרען פאר
לערנען אין געהיים מיט זיינע שילער, איז ארומגעוויקעלט געוואָרן
אין א ספר תורה און איז אזוי פערברענט געוואָרן אויף א פייער
פון טרוקענע צווייגלאך. זיין פרוי איז אויך פערארטהיילט גע-
וואָרן צום טויט און זיין טאָכטער צו שקלאוועריי. ווען רופוס האָט
געפרעגט דיזען מארטירער, ווארום ער האָט ניט געפאָלגט דעם
קייזערליכען בעפעהל, האָט ער מוסהיג געענטפערט: „ווייל גאָט
האָט מיר אזוי געהייסען!“

אפילו דיא טויטע אידען האָבען דיא רוימער דאן געשענדעט
און פערפאָלגט. אדריאן האָט ארויסגעלאָזען א בעפעהל, אז מען
זאָל ניט בעערדיגען דיא געפאלענע פאטריאָטען, נאָר זייערע קער-

זיעבעטער קאפיטעל.

רבי עקיבא'ס מארטירער-טויט און דער פערבאָט צו בעער-
דיגען דיא געפאלענע פארטריאָטען.

צווישען דיא תנאים, וועלכע האָבען זיך מוסר נפש געווען פאר
זייער גלויבען אין דיזער שרעקליכער צייט, איז דער גרעסטער
און וויכטיגסטער געווען רבי עקיבא. אויבען איז שוין אָנגעצייגט
געווען, אז ער איז געווען דיא נשמה פון דעם אויפשטאנד אונטער
דער לייטונג פון ברכוכבא און אז ער האָט זיך גערעטעט פון דיא
רוימישע שווערדען נאָך דער צערשטערונג פון ביתר. אָבער שפיאָ-
נען האָבען איהם נאָכגעפאָלגט אויף יעדען שריט, און זיין לעבען
איז שטענדיג געהאנגען אויף א האָר, ווען אדריאן האָט בעפוי-
לען ספעציעל צו אונטערדריקען ישיבות און אומצוברענגען דיא
לעהרערס. אדריאן און רופוס האָבען גאנץ גוט פערשטאנען, אז
זאָ לאנג מען וועט צולאָזען אויסצובילדען נייע רבנים, וועט שווער
זיין צו בעקעהרען דיא אידען צום גריכיש-רוימישען גלויבען. רופוס
האָט דארום זיך א נעהם געטהאָן צו דיא גרעסטע תנאים און האָט
פיעלע פון זיי אומגעבראכט נאָך שרעקליכע פייניגונגען.

דיא אידישע לעגענדען דערצעהלען וועגען צעהן בעריהמטע
מארטירער, דיא עשרה הרוגי מלכות. דיא מייסטע פון זיי זיינען
טאקי אומגעבראכט געוואָרען אין דער צייט, ווען דער הארצלאָזער
רופוס האָט אויסגעפיהרט אדריאן'ס גרויזאמע בעפעהלען. דיא
איבריגע זיינען מארטירער פון אנדערע צייטען. דער ערשטער פון
דיא תנאים, וואָס רופוס האָט הינגעריכטעט, איז געווען ישמעאל,
א זוהן פון דעם כהן גדול אלישע. רבי עקיבא האָט איבערגעגעבען
זיינע שילער, מיט וועלכע ער האָט געלערנט אין געהיים, וויא אזוי
דיזער תנאי האָט זיך אויפגעאָפפערט און וויא דיא רוימישע הענ-

הָאָט זיי נאָר געהאַלטען פאר אַ אידישע סעקטע. אין דיזער בע-
ציהונג האָט ער געוויסערמאַסען רעכט געהאַט, דען א טהייל פון
דיא דאמאָלסדיגע קריסטען האָבען זיך געהאַלטען כמעט אָן אלע
אידישע מנהגים. נאָך מעהר האָבען זיי זיך געפרעהט, ווען זיין
נאָכפאָלגער אנטאָניוס, וועלכער האָט געקראָגען דעם נאָמען פיוס
(פרומער), האָט זיי גענומען בעהאנדלען מענשליכער.

דיזער אנטאָניוס איז געווען אדריאן'ס אדאָפּטירטער זוהן און
האָט ניט פערפאָלגט דיא אידען און דיא קריסטען. ווען ער איז גע-
וואָרען קייזער, האָבען דיא אידען געשיקט צו איהם א דעפוטאט
ציאָן מיט א ביטע, אז מען זאָל אויפהערען דיא פערפאָלגונגען
געגען זיי. א קורצע צייט נאָכדעם איז אָנגעקומען דיא פרעהליכע
בשורה, אז מען מעג בעערדיגען דיא קערפערס פון דיא געפאלענע
פאטריאַטען, און עטליכע מאָנאט שפעטער האָט אנטאָניוס אָבנע-
שאפט אדריאן'ס גזרות. ער האָט אויך ערלויבט דיא מלח, אָבער
ניט פיר גרים. דער בעפעהל, אז אידען טאָרען ניט אריינקומען
אין עליא קאפיטאָלינא איז אבער פערבליעבען אין קראפט; נאָר
דיא אידען האָבען אליין אויסגעמיידעט דיא געצענדיענערשע
שטאדט וויא דיא פעסט.

ע נ ד ע.

פערס זאלען זיך וואלגערן אלס א ווארנונג פאר דיא לעבעדיגע.
ערטערווייז זיינען הרוגים געלעגען אין גרויסע צאָהלען, און ווילדע
חיות האָבען זיי געפרעסען. דיא לופט איז געווען פערפעסטעט.
אָבער דיא רוימער האָבען זיך גאָר ניט געקומערט וועגען דעם.
ווען מען פלעגט כאפען א אידען, וואָס פלעגט אין געהיים בע-
ערדיגען א הרוג, פלעגט מען איהם צוהאקען אויף שטיקער.

אין דיזער צייט, רעכענט מען, איז עס אָנגעשריבען געוואָרן
דער ספר טוביה, אין וועלכען עס ווערט בעזאָנדערס אָנגעצייגט,
אז עס איז דיא הייליגסטע פפליכט פון אידען צו בעערדיגען
זייערע געפאלענע ברידער. דיזער בוך צייגט אויך, וויא אונגליק-
ליך דיא אידען זיינען דאן געווען אין זייער אייגען לאַנד.

אָט אזוי האָט עס געענדיגט אדריאן, וועלכער האָט געמאכט
אזעלכע זיסע פערשפרעכונגען דיא אידען, ווען ער איז געוואָרן
קיזער; אָט אזוי האָט ער זיך אָפגערעכענט מיט זיי דערפאר,
וואָס ער איז געצוואונגען געווען זיי צוצוואַגען, אז ער וועט ער-
לויבען צו בויען דעם בית המקדש. אנשטאט א בית המקדש האָט
ער אויפגעבויט א טעמפל צו יופיטער, אָנשטאָט ירושלים איז
אויסגעוואקסען א געצענדיגענערשע שטאָט, וואו די אידען איז
אפילו פערבאָטען געוואָרן אריינצוקומען אונטער א טויט-שטראָף;
אָנשטאָט א געוויסע זעלבסט-פערוואַלטונג — פערוויסטונג און
בערג מיט הרוגים.

גאָר צו דיזע שרעקליכע ליידען איז געקומען אן ענדע נאָך דעם
טויט פון דיזען האַלב-פילאָזאָפישען, האַלב-פעריקטען טיראן. ער
איז געשטאָרבען דריי יאָהר נאָך דעם פאל פון ביתר, דריי פון
דיא ערגסטע און שוידערליכסטע יאָהרען אין דער געשיכטע פון
דיא ליידען פון אידישען פאָלק. סך הכל האָט ער געהערשט 21
יאָהר, גאָר אין דיזער צייט האָט ער אָנגעמאכט דיא אידען פיעל
מעהר צרות, וויא אלע אנדערע רוימישע הערשער צוזאמענגענומען.
עס איז איבריג צו זאָגען, אז דיא נאכריכט וועגען זיין טויט
האָט ארויסגערופען דיא גרעסטע שמחה צווישען אלע אידען און
אויך קריסטען, וועלכע ער האָט אויך גרויזאם פערפאָלגט, ווייל ער

לעבענסבעשרייבונגען ❁ ❁ ❁
❁ ❁ ❁ פון בעריהמטע מעננער

דון יצחק אברבנאל

און זיינע זיהן

זייער לעבען און מהעטיגקייט אין
פערבינדונג מיט דער געשיכטע
פון גלות שפאניען;

פון פיליפ קראנץ

דון יצחק אברבנאל

און זיינע זיהן.

איינלייטונג.

א בליק אויף דער געשיכטע פון אידען אין שפּאַניען.

דער נאָמען פון יצחק אברבנאל איז ענג פערבונדען מיט איי-
נעם פון די פינסטערסטע פעריאָדען, פיעלייכט דעם פינסטערסטען,
אין דער הערצרייסענדער געשיכטע פון די גרויזאמע פערפאָלגונגען,
וועלכע דאָס אידישע פאָלק האָט אויסגעליטען און ליידעט נאָך
אין פיעלע ערטער ביז היינט צו טאָג. ווען מען לעזט דיעזע גע-
שיכטע, קען מען ווירקליך מיינען, אז דאָס אידישע פאָלק איז נאָר
בעשאַפען געוואָרען אָפצוקומען אויף דער וועלט, ווי די אידען
זעלבסט האָבען זיך עס איינגערעדט, ווען זיי האָבען נאָך געהערשט
אין זייער אייגען לאַנד. אָבער ווען מען פאָרשט נאָך די פאסי-
רונגען מיט א קריטישע אויג, געפינט מען זעהר גרינדליכע וועלט-
ליכע אורזאַכען פאר דיעזע אויסעראָרדענטליכע פערפאָלגונגען
געגען די אונגליקליכע „אתה בחרתנו'ניקעס“.

מיר קענען זיך דאָ ניט אריינלאָזען אין איינצעלהייטען וועגען
דיעזער העכסט וויכטיגער און אינטערעסאנטער היסטאָרישער פרא-
גע, דען מיר שרייבען דאָך ניט א געשיכטע פון אידען. אונזער
צוועק איז צו שילדערען דעם לעבען און טהעטיגקייט פון איינעם
פון די עדעלסטע און בעסטע פערטרעטער, וואָס דאָס אידישע פאָלק
האָט ווען געהאט; פון א מאַן, וואָס האָט זיך ניט נור אויסגעציי-
כענט אין תורה, חכמה און שטאַטס-פאָליטיק, זאָנדערן וואָס האָט
זיך אָפגעזאָגט פון רייכטום און כבוד אויס א העלדענמוטהיגען
עהרען-געפיהל, אום אויסצואוואנדערן און צו ליידען צוזאמען מיט
זיינע פעריאָנטע ברידער. אנשטאט צו בלייבען פינאַנץ-מיניסטער

Copyright, 1907,
By the International Library Publishing Co.

פיערדיגע פארבען בעשריעבען זייערע צרות און ליידען, וועהרענד אין אנדערע לענדער האָבען אידען געדולדיג געליטען, נאָר גע-
קעכצט אין זייערע גהעטאָס און גאנץ וועניג געלאָזט הערען
זייערע שמערצענסגעשרייען אין שריפטען פאר די גאנצע וועלט.
די פערפאלגונגען, וואָס די שפּאַנישע אידען האָבען געליטען,
זיינען דאָרום מעהר בעקאנט געוואָרען און זיינען געבליבען אלס
דער שרעקליכסטער אנדענקונג פון אידישען גלות אין מיטעל-
אַלטער. נאָר די אורזאכען פון די פערפאלגונגען זיינען געווען,
ווי געזאָגט, די זעלבע אין שפּאַניען, ווי אין אנדערע לענדער. דיעזע
אורזאכען דארף מען צושריט זוכען אין דעם לאנגען און שרעק-
ליכען קאמפף צווישען ארץ ישראל און די רוימישע אימפעריע,
א קאמפף, וועלכער איז הויפטזעכליך געווען אַ נאַציאָנאַל-פּאָליטי-
שער, און נאכהער אין קריסטענטום, וועלכער האָט ארויסגע-
שפּראָצט פון אידישע סעקטאנטען, אָבער וועלכער איז ביסלעכווייז
ארויסגעטראָטען אלץ שאַרפּער און פיינדליכער געגען דיא איבער-
געבליעבענע אנהענגער פון „אַלטען גלויבען“ און האָט אומגע-
וואנדעלט דעם פריהערען נאַציאָנאַלען האס פון די רוימער און
גריכען געגען די אידען אין אַ רעליגיעזען, ווי נאָר דער „נייער
גלויבען“ האָט זיך בעפעסטיגט אין רוים.

דיעזע אַלגעמיינע אורזאכען פון אַנטיפּאַטיע און האס צו
אידען האָבען זיך ארויסגעוועזען צושריט, קען מען זאָגען, אין
שפּאַניען, ווייל דאָרטען האָבען זיך אידען בעזעצט אין דער צייט,
ווען רוים איז געווען אַ רעפּובליק — עס זיינען דאָ גרינדע צו
גלויבען, אז אידען האָבען זיך בעזעצט אין זייד-שפּאַניען נאָך אין
די צייטען פון ערשטען חורבן בית המקדש און האָבען דאָרט
געלעבט צוזאַמען מיט זייערע סעמיטישע ברידער, די פיניקער,
די גרעסטע און מוטהיגסטע הענדלער און ים-פּאָהרער פון די
אַלטע צייטען — און ווייל קריסטליכע מיסיאָנערען האָבען דאָרט
נאנץ פריה געהאַט ערפּאָלן.

שוין ארום 320 יאָהר, איידער די קריסטליכע רעליגיאָן האָט
געזיעגט אין רוים מיט דער הילפּע פון דעם קייזער קאנסטאַנטין,

ביי דעם זעלבען שפאנישען מלך, וועלכער האָט אונבארעמהערציג פערטריבען 300.000 אידען פון לאנד, ניט ערלויבענדיג זיי אפילו מיטצונעהמען דעם גרעסטען טהייל פון זייער פערמעגען, האָט ער זיך גענומען צום גלות־שטעקען, אום אויף דיא עלטערע יאָהרען אויסצואוואנדערן אין אַ פרעמדע לאנד וואו ער האָט ווידער נאָר געקענט ערווארטען פערפאָלגונגען. ער האָט געצייגט אַן ערהאַרבענעם ביישפּיעל זיינע אונגליקליכע ברידער, וועלכע זיינען נאָר טירליך געווען אין דער גרעסטער פערצווייפלונג אויסגעוויזען צו ווערען פון אַ לאַנד, וואו זיי האָבען פריהער געפונען די בעסטע היימאַט און וואו זיי האָבען אזוי פיעל אויפגעטהאָן פיר זייער פאָלק און פיר די גאנצע מענשהייט.

נאָר אויך אין דיעזען פאל, ווען מען קוקט אריין טיעפער אין דער געשיכטע פון אידען אין שפאניען, געפינט מען די זעלבע אורזאכען, וועלכע האָבען איבעראל געפיהרט צו פערפאָלגונגען, אונטערדריקונגען און אויסווייזונגען. צוליב די זעלבע אורזאכען האָט מען נאָך פריהער ארויסגעיאָנט די אידען פון ענגלאַנד, פראַנקרייך און אנדערע לענדער, נאָר דיעזע גרויזאמע אויסווייזונגען האָבען ניט אָנגעמאַכט אזא רעש און האָבען ניט אזוי שטאַרק אויפֿגערעגט אלע אידען, וועלכע זיינען שוין געוואָהנט געווען צו די גרעסטע צרות אין פינסטערן מיטעלאַטער, ווי גלות שפאניען, ווייל אין קיין אנדער לאַנד זיינען דאן אידען ניט געווען אזוי צאָהל־רייך און געבילדעט און האָבען ניט געשפּיעלט אזא וויכטיגע ראָלע ווי אין שפאניען. אייגענטליך, ווען מען זאָל ניט רעכענען די אינקוויזיציאָן, וועלכע האָט מייסטענס פערפאָלגט און געברענט די מאַראַנען, האָט מען אין שפאניען בעהאַנדעלט די אידען בעסער ווי אין אנדערע קריסטליכע לענדער אפילו אין די ערגסטע צייטען, יעדענפאלס פיעל בעסער ווי אין דייטשלאַנד; נאָר די שפאנישע אידען האָבען פריהער פעהעלטניסמעסיג זעהר גוט געלעבט, און דאָרום איז זייער שמערץ געווען גרעסער, ווען מען האָט זיי שליס־ליך פערטריבען. זיי זיינען אויך געווען געבילדעט און האָבען געהאַט גרויסע שריפטשטעלער און פאָעטען, וועלכע האָבען מיט

דיעזער קירכע, וועלכע האָבען איבערגענומען אזוי פיעל געזעצן-
דיענערשע מנהגים, אום לייכטער צו געווינען אנהענגער, און זיי-
ערע ביסקופען האָבען דארום באלד אָנגעהויבען ארויסצוצייגען
זייער פיינדשאפט צו אידען, ווי נאָר דער רוימישער קייזער קאָנ-
סטאנטין האָט זיך בעקעהרט צום קריסטליכען גלויבען. נאָר,
צום גליק פון די אידען, איז שפאניען איבער 200 יאָהר געווען
אונטער דער הערשאפט פון אייניגע גערמאנישע שטאמען, בע-
זאָנדערס די וויסיגאטהען און וואנדאלען, וועלכע זיינען געראדע
בעקעהרט געוואָרען צום קריסטענטהום נאָך דעם גלויבען פון דער
אריאנער סעקטע (די אריאנער האָבען געלייקענט די געטליכקייט
פון יעזום קריסטוס און האָבען זיך אין פיעלע אנדערע פונקטען
אונטערשיידעט פון די קאטאָליקען). דיעזע קריסטען האָבען גאנץ
גוט בעהאנדעלט די אידען, אָבער ניט אויס פריינדשאפט צו זיי,
זאָנדערן אויס האס צו די רוימער. אזוי ווי זיי האָבען בע-
טראכטעט אלע קאטאָליקען פאר רוימער, האָבען זיי אָנפאנגס
אויך פערפאָלגט די קאטאָליקען אין שפאניען. די אידען האָבען
זיי יעדענפאלס בעסער בעהאנדעלט ווי די קאטאָליקען.

די אידען האָבען דאָן געהאט א סך פריווילעגיען. מען האָט
זיי אפילו ערלויבט צו בעקעהרען זייערע שקלאפען צו זייער רע-
ליגיעאָן. אָבער ביסלעכווייז האָט די קאטאָלישע קירכע געקראָגען
מעהר אנהענגער ביז זי איז צו ענדע פון זעקסטען יאָהרהונדערט
געוואָרען די הערשענדע אויף דעם פירענעאישען האלבאינזעל.
דאָן האָבען זיך אויך גלייך אָנגעפאנגען פערפאָלגונגען געגען איי-
דען. אין 589, ווען רעקארעד, דער קעניג פון די וויסיגאטהען,
האָט זיך אָפגעזאָגט פון ארניאנער „אפיקורסות“ און איז געוואָ-
רען א קאטאָליק, האָבען די קאטאָליקען דורכגעפיהרט, אז מען
זאָל פערבאָטען די אידען חתונה צו האָבען מיט קריסטען, צו בע-
זיצען שקלאווען און צו פערנעהמען עפענטליכע פלעצער. אבער
דיעזע אנטי-אידישע געזעצע זיינען מייסטענס פערבליעבען טויטע
בוכשטאבען אפילו אין דער צייט פון רעקארעד'ס הערשאפט. זיינע
נעכסטע נאָכפאָלגער, מיט אויסנאָמע פון סיועבוט, וועלכער האָט

האָבען זיך ביסקופען און גלחים פון שפאניען פערזאמעלט אין דער אמאָליגער שטאָדט איליבערים (לעבען גראנאדא) און האָבען פער- באַטען די קריסטען צו פערקעהרען פריינדליך און צו האָבען חתונה מיט אידען, ווי אויך ניט צו לאָזען אידען בענשען די פערלער פון די קריסטליכע אקערבויער. דיעזער ערשטער ארויסטרעטען פון קריסטען געגען אידען אין שפאניען צייגט קלאָר, אז אידען האָבען געלעבט פריינדליך מיט די איביריאנער, די איינגעבאָרענע אויף דעם פירענעאישען האלבאינזעל, און מיט די ערשטע קריסטען. אין שפאניען איז דאָן געווען דאָס זעלבע וואָס אין זיד־פראנקרייך, וואו אידען האָבען אויך חתונה געהאַט מיט קריסטען. די קריסטען זיינען איבערהויפט גערעכענט געווען פאַר א אידישע סעקטע אונגעפעהר 200 יאָהר, און די רוימישע געצענדינערשע קייזערס האָבען, ווי בעוואוסט, ביידען גלייך פערפאָלגט.

נאָר די ביסקופען און אנדערע פיהרערס פון די קריסטליכע סעקטען האָבען געזוכט אלץ מעהר אָבצושיידען זיך פון אידען. די פיינרשאפט צווישען אידען און אידישע קריסטען האָט זיך איינגעוואָרצעלט אין דער צייט פון אדריאן'ס פערפאָלגונגען נאָך ברכובכא'ס אויפשטאַנד (*). און איז אלץ געוואקסען ביז די קריסטען זיינען געוואָרען שטאַרק גענוג צו פערפאָלגען זייערע פריהערע ברידער. די קריסטליכע סעקטע, וועלכע האָט געקראָגען די אויבערמאַכט אין רוים, האָט אויך איבערגענומען דעם פריהערען נאַציאָנאַלען האַס פון די רוימער צו די אידען און האָט זיי דארום בעזאָנדערס שטאַרק פערפאָלגט. פון דיעזער קריסטליכער סעקטע האָט עס זיך ענטוויקעלט די רוימיש־קאטאלישע קירכע, וועלכער איז געווען און פערבליעבען דער גרעסטער, ביטערסטער און געפעהרליכסטער שונא ישראל.

די ערשטע קריסטען אין זיד־שפאניען האָבען געהערט צו

(*) זעהע דא לעבענסבעשרויבונג פון ברכובכא אין פערבינדונג מיט אידישע אויפשטאַנדען נאָך חורבן בית שני, אַרויסגעגעבען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ליוברערי פובלישינג קאָמפאַניע.

פערשפרייטעט איבער וועסט־אזיען און נאָרד־אפריקא. אַ יאָהר צעהן נאָך מאַהאָמעד'ס טויט זיינען שוין די אראבען, בעגייס־טערט פון זייער נייען גלויבען, געווען הערשער אין נאָרד־אפריקא אזוי ווייט ווי מאָראָקאָ. די אידען האָבען זיי איבעראל געהאָל־פען, ווי פיעל זיי האָבען נאָר געקענט, אום זיך אָפצורעכענען מיט זייערע קריסטליכע פערפאָלגערס. אויך די שומרונים האָבען צו־ליעב דעם זעלבען גרונד געהאָלפֿען די מאַהאָמעדאנער, וועלכע האָבען שנעל איינגענומען גאנץ ארץ ישראל און קליין־אזיען אונ־טער דער פיהרונג פון דעם כאליף אַמאַר.

ווען די אראבען האָבען זיך בעפעסטיגט אין נאָרד־אפריקא האָבען זיי זיך אַ לאָז געטהאָן איבער דעם גיבראַלט־וואסער־וועג נאָך שפּאַניען אונטער דער פיהרונג פון זייער קריעגספיהרער טאַ־ריק. די אידען האָבען זיי אונטערגעיאָגט און געהאָלפֿען אויף יעדען שריט. אין 711 יאָהר האָבען טאַריק'ס מחנות בעזיעגט די קריסטען אונטער דער קאָמאַנדע פון דעם לעצטען וויסיגאָטהער קעניג ראָדריק נאָך אַ גרויסע שלאַכט לעבען קסערעס, און נאָך דעם איז זיי שוין לייכט געווען איינצונעהמען דעם גאנצען פירע־נעאישען אינזעל. די מאַהאָמעדאנער האָבען זיך פערלאָזען אויף די אידען אין די איינגענומענע שטעדט און האָבען אלץ ווייטער געיאָגט די וויסיגאָטהען צום נאָרד. ווען טאַריק איז צוגעקומען צו טאַלעדאָ, די הויפטשטאדט פון די וויסיגאָטהען, האָבען די אידען געעפענט די טויערן פון דער שטאָדט און אויפגענומען די זעגערס מיט דער גרעסטער פריידע.

פון פערשקלאָוטע זיינען זיי מיט אַ מאָל געוואָרען הערשער, דען די אראבען האָבען זיי געגעבען פולע בירגערליכע און פאָלי־טישע רעכטע. אלע מאַראנען, וועלכע האָבען פריהער געציטערט ביי דעם אָנבליק פון אַ קאטאָלישען גלח, האָבען יעצט אָפֿען געקענט זיך ערקלערען פאר אידען. מיט איין קלאַפ זיינען זיי אזוי פטור געוואָרען פון זייערע קריסטליכע אונטערדריקער און פייניגער, דען די זעגרייכע מאַהאָמעדאנער האָבען זיי בעהאַנדעלט אזוי פריינד־ליך אין שפּאַניען ווי אין בבל און פערסיען.

געצוואונגען די אידען אָנצונעהמען קריסטענטהום אָדער צו פער-
לאָזען דאָס לאַנד, נאָר האָט געהערשט סך הכל 9 יאָהר, זיינען
געווען גינסטיג צו די אידען, וועלכע האָבען אין אלגעמיין גע-
לעבט בעסער אין שפּאניע, ווי אין אנדערע קריסטליכע לענדער
פון יענער צייט. צו דער צייט אָבער האָט מען ספּעציעל גענומען
פערפּאָלגען אזעלכע אידען, וועלכע זיינען גצוואונגען געווען זיך
צו שמד'ן, נאָר וועלכע זיינען געבליעבען אין געהיים טריי צו
זייער אלטען גלויבען. דאָס איז געווען דער אָנפאנג פון די צרות
פון די מאראנאָס, צרות, וועלכע זיינען בעזאָנדערס שרעקליך גע-
ווען מיט אַ יאָהר 700 שפּעטער, ווען די אינקוויזיציאָן איז איי-
געפיהרט געוואָרען.

די גרויזאמע בעהאַנדלונגען פון מאראנאָס אָדער געהיימע
אידען האָט זיך אָנגעפאנגען אין 7טען יאָהרהונדערט, ווען די
קאטוילישע גייסטליכע האָבען געקראָגען אלץ מעהר דעה אין
שטאַטאָ-אָנגעלעגנהייטען און האָבען אונטערגעהעצט די קעניגע
צו בעשרענקען די רעכטע פון אידען, אום זיי דורך דעם צו צוויי-
גען אָנצונעהמען דעם קריסטליכען גלויבען. אזוי האָבען די קריסט-
ליכע הערשער איבריגענס געהאַנדעלט אין גאנץ אייראָפּא. אָבער
די שפּאנישע אידען האָבען ווידער געהאַט מעהר מזל ווי זייערע
ברידער אנדערסוואו, דען די מאהאָמעדאנער זיינען זיי געקומען
צו הילפּע. נאָך אין 694 האָבען די אידען, וועלכע זיינען זעהר
שטאַרק פערפּאָלגט געווען אונטער דער הערשאפט פון דעם פאָר-
לעצטען וויסיגאָטהער קעניג עזשיקא, זיך פערבונדען מיט זייערע
ברידער אין אפריקא און מיט אייניגע אונצופריעדענע אדעליגע
אין שפּאניע, אום מיט דער הילפּע פון די זיעגרייכע אראבען צו
שטירצען די גאנצע וויסיגאָטהער מלוכה. דיעזע פערשווערונג איז
אָבער ענטדעקט געוואָרען, און די אידען האָבען זעהר טהייער
בעצאָהלט דערפאר. מען האָט זיי פערשקלאָווט, זייערע קינדער
אונטער 7 יאָהר געטויפט און אַ טהייל געטויטעט.

אָבער דאָס האָט דאָך ניט געבראַכען זייער מוטה. ווי בע-
וואוסט, האָט זיך דער מאהאָמעדאנער גלויבען מערקווירדיג שנעל

אידען. זאָ לאנג די קאטאָליקען האָבען געהאט צו פיהרען א שווערען קאמפף מיט די מאהאָמעדאנער, האָט מען ניט פערפאָלגט די אידען, אום צו האָבען זייער הילפּע, וועלכע איז זעהר ניצלליך און נויטווענדיג געווען. דער קאמפף צווישען די שפאניער און אראבען האָט זיך, ווי בעוואוסט געצויגען קנאפּע 800 יאָהר, ביז די לעצטע אראבישע מלוכה אויף דעם פירענעאישען האַלבאינזעל, גראנאדא, האָט זיך געמוזט אונטערגעבען אין 1491 יאָהר.

אין פערלויף פון אזא לאנגע צייט האָבען די שפאנישע אידען דערגרייכט צו א זעהר הויכע שטופּע אין אלע בעציהונגען. די ערשטע 500 יאָהר נאָך דער אראבישער עראָבערונג האָבען זיי געלעבט, קען מען זאָגען, אונגעשטערט, און מען האָט זיי אין אלגעמיין ניט פערפאָלגט פאר זייער גלויבען אפילו אין די קאטאָלישע מלוכות פון פירענעאישען האַלבאינזעל. זיי האָבען דאָרום געשפּיעלט די העכסטע ראָליע צווישען אלע אידען, און שפאניען איז געוואָרען דער מאטעריעלער, מאָראַלער און גייסטיגער צענטער פון יודענטהום. די גרעסטע רבנים, די טיעפסטע דענקערס, די בעסטע שרייבערס און פאָעטען זיינען ארויס פון די שפאנישע אידען.

אָבער זייער לאנגע איז אלץ ערגער געוואָרען, וואָס מעהר די קאטאָליקען האָבען געזיעגט אין דעם פייערדיגען קאמפף מיט די אראבען. דאָס איז געווען צוגלייך א נאציאָנאַלער און א רעליגיעזער קאמפף, און פון ביידע זייטען האָט מען געפיהרט מלחמה מיט פאנאטיזמוס. איינער פון די ערגסטע רעזולטאַטען פון דיעזען לאנגען נאציאָנאַל-רעליגיעזען קאמפף איז געווען, דאָס די מאסען פון שפאנישען פאָלק זיינען פאנאטיזירט געוואָרען ביז צו דער העכסטער שטופּע. די קאטאָלישע קירכע האָט זיך נאטירליך בענוצט דערמיט צו פערשטאַרקען איהר מאכט און צו קריענען די אויבערהאַנד אויך אין פאָליטישע אנגעלעגענהייטען. גלחים האָבען געפיהרט די רעדעל פון שטאַט און די מענשען-פרעסענדע אינקוויזיציאָן האָט געפונען דעם בעסטען באָדען אין שפאניען. די אידען, וועלכע האָבען אין 14טען יאָהרהונדערט געהאַלפּען די

דאָס איז געווען די גאָלדענע צייט פיר אידען אויף דעם פירענעאישען האַלבאינזעל. דאָס איז אויף געווען אַ גליק פאר די מענשהייט אין אלגעמיינען, דען די אראבען צוזאמען מיט די אידען זיינען דאָן געווען די ציוויליזאַציאָנס-טרעגער. אין דער צייט, ווען גאנץ אייראָפּא איז פארוואַלקענט געווען מיט קאטויר-לישע פינסטערנעס, ווען די גריכישע פילאָזאָפיע איז פערשטויסען און פעריאַגט געוואָרען פון טרוקענע און אבערגלויבישע פלפולים, פון טהעאָלאָגיע (חכמת האלהות), איז די אראבישע מלוכה אין זידשפאניען געווען אַ לייכט-טהורם פון פילאָזאָפיע און וויסענ-שאפט. די שטראהלען פון דיעזען לייכט-טהורם האָבען ביסלאכ-ווייז בעלויכטען אנדערע לענדער ביז דער פרייער געדאנקען האָט זיך אַ מעכטיגען הויב געטהאָן מיט 700 יאָהר נאָך דעם אראבישע עראָבערונג פון שפּאַניען, ביז עס האָט זיך אָנגעפאנגען אין 15טען יאָהרהונדערט די צייט, וועלכע טראָגט מיט רעכט דעם נאָמען רענעסאנס (אויפֿלעבונג) און וועלכע האָט אונז געפיהרט צו אונ-זער יעצטיגער ציוויליזאַציאָן.

די אידען האָבען זעהר פיעל מיטגעהאָלפּען צו בריינגען די רענעסאנס-צייט און אויף דיעזער ווייזע האָבען זיי זיך אָפּגערע-בענט מיט זייער שרעקליכסטען שונא: דיא קאטוילישע קירכע. נאָר ביז דער פרייער גייסט האָט אַ שיינ געטהאָן דורך די געדיכטע וואַלקענס פון קאטאָליציזמוס האָבען זיי געליטען ווי אין אַ גיהנום, מען האָט זיי געשטיקט, געדריקט, געיאָגט, אויסגעשלאַכטעט, בע-זאָנדערס אין די גרויליכע צייטען פון די קרויצ-ציגע, איבעראַל אויסער אין די טהיילען פון שפּאַניען, וועלכע זיינען פערבליעבען אונטער דער הערשאפט פון די אראבען, די זאָגענאָנטע מאורען. דאָרט איז פאר די אידען געווען פעהרעלטניסמעסיג אַ גן-עדן. זיי האָבען געלעבט אונגעשטערט און געקענט זיך ענטוויקלען גייסטיג. אפילו אין די ערטער פון דעם פירענעאישען האַלב-אינזעל, וואו די קאטאָליקען האָבען אָנגעהאַלטען זייער אונאבהענ-גיגקייט און פון וואנען זיי האָבען זיך אלץ ווייטער גערוקט צו פעריאַגען די אראבען, האָט מען אויף ניט שלעכט בעהאַנדלט זיי.

א געוויסען פאנאטישען גלח מיט דעם נאָמען פערנאנדאָ מאַרטינעז איז ענדליך געלונגען אויפצוהעצען דעם המון צו אטאָ-קירען די אידען אין סיווילא. טהיילווייז זיינען די אידען אליין שולדיג, דען זיי האָבען ניט נאָר אויפגערעגט די בעפעלקערונג געגען זיך דורך זייער אנטהייל אין דעם ציוויל-קריעג צווישען די אנהענגער פון דעם קעניג פערדרא און פון זיין ברודער הענרי 2, זאָנדערן אויף דורך די שענדליכע ערמאָרונג פון יוסף פֿיכאָן. דיעזער איד איז געווען דער טאקס-זאמלער פון קעניג הענרי דעם צווייטען און איז זעהר בעליעכט געווען פון די קריסטען אין סעווילא. אין 1379, גראדע ווען דער יונגער קעניג זשאן דער ערשטער איז געקרוינט געוואָרען, האָט אַ אידישער געריכט פעראורטהיילט צום טויט דיעזען וויכטיגען מאַן אלס אַ פיינד פון דער אידישער קהילה און אלס אַ פעררעטהער. מיט וואָס ער האָט ארויפגעצויגען אויף זיך דעם צאָרן פון זיינע ברידער, ווייס מען ניט; נאָר זיי זיינען אין זייער האַס צו איהם געגאנגען אזוי ווייט, אז זיי האָבען איהם אפילו ניט געגעבען די מעגליכקייט זיך צו פערטהיירדיגען אין געריכט. זיי האָבען אויף אויסגעפיהרט דורך עטליכע אידען, וועלכע האָבען געהאַט איין איינפלוס אין קעניגליכען הויף, אז דער קעניג זאָל אונטערשרייבען אַ בלאַנקען טויט-אורטהייל. פֿיר כאָנ'ס פיינדע האָבען געוואוסט, אז דער קעניג וועט ניט דערלאָ-זען איהם אומצובריינגען, און זיי האָבען דאָרום אונטערגעקויפט די מיניסטערס, אום אָפצונאָרען דעם קעניג. גלייך ווי מען האָט געקראָגען דעם קעניג'ס אונטערשריפט, האָבען די בעאַמטע פון בית-דין אויפגעוועקט זייער אָפפער, ווען ער איז נאָך געשלאָפּען, האָבען איהם ארויסגענאָרט פון זיין הויז מיט אַ פאַלשען תירוץ און איהם געקעפט אָהן שום צערעמאָניעס.

דיעזער מאָרד האָט אין העכסטען גראַד אויפגעבראכט די בעפעלקערונג פון סעווילא אויף די אידען. דער קעניג איז געווען אויסער זיך, ווען ער האָט זיך דערוואוסט, ווי מען האָט איהם אָפגענאָרט. ער האָט גלייך געהייסען הינריכטען די שמשים פון בית-דין און איינעם פון די אידישע ריכטער. נאָר דאָס וואָלט

שפאניער געגען די אראבער, האָבען ניט געזעהן, אז זיי גראָבען אַ קבר פאר זייערע קינדער. ווען זיי האָבען זיך ארומגעזעהען, איז שוין געווען צו שפעט, דען די שפאניער זיינען געוואָרען צו שטאַרק געגען די אראבען, וועלכע זיינען פערבליעבען נאָר אין עטליכע זידליכע שטעט און זיינען צופריעדען געווען, ווען מען האָט זיי צו רוהע געלאָזען.

בײַ צו ענדע פון 14טען יאָרהונדערט איז נאָך די לאַגע פון די שפאנישע אידען געווען ערטערנליך אין אלגעמיינען. די דאָר-מעניקאָנער גלחים, וועלכע זיינען געווען די פינסטערסטע פאנא-טיקער און האָבען געקראָגען אַ גרויסען איינפלוס אויפ'ן פאָלק, האָבען ניט אויפגעהערט צו העצען געגען די אידען און האָבען ניט איין מאָל דורכגעפיהרט פערשיעדענע בעשרענקונגס-געזעצע, אום צו צווינגען די אידען זיך צו טויפן. אַ געוויסער טהייל פון פאָלק איז דאָן געווען פיינדליך צו אידען אויס עקאָנאָמישע גרינדע, בעזאָנדערס אַרימע אדעליגע און הענדלער, וועלכע האָבען ניט פערגונגען די אידען זייער רייכטהום און איינפלוס אין קעניגליכען הויף (ספעציעל האָט מען געפאָרדערט, אז מען זאָל ניט ערלויבן בען אידען צו פערנעהמען עפענטליכע שטעלן). די גלחים, וועלכע האָבען הויפטזעכליך פערפאָלגט די אידען צוליבע זייער רעליגיאָן, האָבען זיך געשטיצט אויף דיעזען טהייל פון דער שפאנישער בע-פעלקערונג, אום אויסצופיהרען זייערע שטרעבונגען.

אזוי איז ענטשטאנען אַ גרויסער קלאַם, וואָס האָט געוואָלט איינפאך אויסראַטען אָדער פעריאָגען פון לאַנד אלע אידען און וואָס האָט אונטערגעלייגט די פויער פאר די אויטאָדע-פעס, וועלכע האָבען אָנגעפאנגען צו פלאַקערן אין 15טען יאָרהונדערט. נאָר ערשט צום ענדע פון 14טען יאָרהונדערט איז עס געקומען אין דער מלוכה פון קאסטיל, וואו די אידען זיינען בעסער בעהאַנדעלט געוואָרען, ווי אין די מלוכות פון נאַוואַר און אַראַגאָן, צו אזא מערדערישען אָנפאל אויף אידען, ווי אין דייטשלאַנד. דאָס איז געשעהען דעם 15טען מערץ, 1391 אין דער שטאָדט סעווילא — אַן אונגליקליכער טאָג פאר די שפאנישע אידען.

דעם בלוט פון די אידען, וועלכע האָבען זיך מוסר נפש געווען פאר זייער גלויבען. אין אייניגע שטעדט איז קיין איינציגער איד ניט געבליעבען. ווער עס האָט געקענט, האָט זיך גערעטעט נאָך פאָרטוגאַל, גראנאדא און נאָרד-אפריקא.

זייט דאן האָבען זיך עס אָנגעפאנגען די שרעקליכע ליידען פון די מאראנאס (דער וואָרט בעדייטעט: „די פערשאלטענע“, און ער איז פאָרטרעפליך צונעפאסט צו די אונגליקליכע, וועלכע מען האָט געטויפט מיט געוואלד און וועלכע האָבען זיך געריסען מיט לייב און זעעלע צו בלייבען אידען). דורך זיי האָבען די יעניגע, וואָס זיינען נאָך אָפּען פערבליעבען אידען אין שפאניען, אויך געהאט געברענטע צרות.

אייניגע פון די מאראנאס האָבען געוואָלט שפיעלען א גרויסע ראָלע אין דער קאטוילישער קירכע און זיינען געוואָרען די גע- פעהרליכסטע שונאי ישראל. די נידערטרעכטיגסטע פון זיי זיינען געווען רבי שלמה לעווי פון בורגאס, וועלכער איז בעקאנט אונטער זיין קריסטליכען נאָמען פאול דע-סאנטא-מאריא, און יהושע לאָרקי וועלכער איז געווען דער לייב-אדצט פון דעם אנטי-פאפסט בענע-דיקט 13טער און האָט אָנגענומען דעם נאָמען יעראַנימוס דע סאנטא-פע. ביידע זיינען געווען גוטע תלמודיסטען און פעהיגע מענשען און האָבען שנעל עררייכט די העכסטע שטעלען אין דער קאטוילישער קירכע. זיי האָבען אפילו געשטרעבט צו ווערען פאפסטען. פאול דע-סאנטא-מאריא איז געווען א בעוואוסטער רב און זעהר א שטרענגער אַרטהאָדאָקס ביז זיין שמד נאָך די הריגות פון 1391; אָבער גלייך נאָך דער איבערקעהרענעס האָט ער קלערט, אז ער האָט זיך געטויפט, ווייל ער גלויבט אויפריכטיג אין יעזוס קריסטוס, און האָט נאָכדעם אויסגענוצט אלע זיינע קענטניסע און פעהיגקייטען צו בעקעהרען אידען צום קריסטענ-טהום און צו פערפאָלגען די יעניגע, וועלכע זיינען געבליבען טריי זייער אלטען גלויבען. צוזאמען מיט זיין שילער יהושע לאָרקי האָט ער אָנגעמאכט די גרעסטע צרות אלע שפאנישע אידען. אום צו בעפריידיגען זייער אמביציען האָבען זיי ניט נור געפיהרט

ניט אויסגעמאכט, ווען ער וואָלט צוליעב דעם ניט געוואָרען אַ פיינד פון אידען. די ניעדערטרעכטיגע ערמאָרדונג פון יוסף פּיכאָן האָט געהאַט זעהר טרויעריגע רעזולטאַטען פאר אלע אידען אין שפּאַניען. צוערשט האָט דער קעניג אָבגעשאַפט דאָס אלטע רעכט פון אידען צו האָבען זייערע אייגענע קרימינאַל־געריכטען. נאָכ־הער האָט ער אונטערשריעבען אנדערע געזעצע געגען אידען, ווי, צום ביישפּיעל, אז אידען טאָרען ניט האַלטען קריסטליכע מאַמע קעס.

די איינוואָהנער פון סעווילאַ האָבען זיך געקליבען צו בע־פאלען די אידען, צו מאַכען אַ פּאָגראַם נאָך דעם מוסטער פון אנדערע לענדער, אָבער עס האָט דאָן געפּעהלט אַ פּאַנאַטישער אָנפיהרער. מיט 12 יאָהר שפּעטער, ווען פערנאַנדאָ מאַרטינעץ האָט געפּרעדיגט אַ קרייץ־צוג געגען די „פּערשאַלטענע“ אידען, האָט מען געמאַכט אַ סוף פון דער גאַנצער אידישער געמיינדע אין סעווילאַ. דאָרט האָבען זיך דאָן געפונען 7000 אידישע פּאַמיר־ליען, אַן ערך פון 30 טויזענד נפשות. דיא מייסטע פון זיי האָבען זיך געטויפט צום שיין, אום צו רעטען זייער לעבען, 4000 זיינען ערמאָרדעט געוואָרען, די איבעריגע — זעהר אַ קליינע צאָהל — איז געלונגען צו אנטלויפען. צווישען די יעניגע, וואָס האָבען זיך גערעטעט דורך אַ טויפע, איז אויך געווען שמואל אברבנאל, דער זיידע פון יצחק אברבנאל, נאָר ער, אזוי גוט ווי אנדערע מאַראַנען, האָבען זיך ביי דער ערשטער געלעגענהייט אָבגעטרייסעלט פון קריסטענטהום.

דער שרעקליכער אויסברוך אין סעווילאַ איז געווען ווי אַ פונק אין אַ פאַס פּולווער. אין זיעבעציג שטערט האָט מען גערויבט און געמאָרדעט די אידען און זיי געצוואונגען זיך צו טויפען. אין טאָלעדאָ, די הויפטשטאָרט פון קאַסטיל, איז מען בעפאַלען די אידען גראַדע תשעה באב און מען האָט דאָרטען געמאַכט אַ שרעקליכע שחיטה. דאָרט איז געווען די גרעסטע און וויכטיג־סטע אידישע קהילה, און פיעלע בעוואוסטע רבנים זיינען אומ־געקומען. די גאַסען פון טאָלעדאָ זיינען פּערפליצט געוואָרען מיט

האלטען זיך פעסט, האָט ער אָבגעהאַקט די ווייטערע דיסקוסיאָ-
נען און האָט אויסגעלאָזען זיין צאָרן צום אַרימען תלמוד. די
אידען איז שטרענג פערבאָטען געוואָרען צו לערנען גמרא און אלע
קאָפּיעס פון תלמוד האָט מען געזוכט צו פערברענען. מען האָט
נאָך ארויפגעלייגט אנדערע גזרות אויף אלע אידען, אָבער גלייך-
ליכערווייזע איז בענעדיקט 13טער באַלד נאָכדעם אראָפּ פון
פאפסטליכען שטוהל און איז געשטאָרבען אין 1416.

אין דער זעלבער צייט, ווען מען האָט דיספּוטירט אין טאָר-
טאָזא, האָט דער גלח פעררער געברויכט געוואלד צו טויפען די
אידען. ער האָט צוזאַמענגעקליבען אַרום זיך א באַנדע פאַנאַ-
טישע פלאזשעלאַנטען (מלקות-קלאַפּערס) און פלעגט מיט זיי
ארומוואַנדערען פון איין שטאָדט צו איין אנדערע, אום צו בעפאַ-
לען סינאגאָגען. מיט אַ קרייץ אין האַנד פלעגט ער זיך אַרייַן-
רייסען אין די סינאגאָגען און דאָרטען האַלטען פייערדיגע דרשות
מיט נאָך פייערדיגערע סטראַשונקעס. זיין חברה פלעגט שטעהן
אָנגעגרייט צו בעשטעטיגען זיינע פאַנאַטישע געשרייען מיט שווער-
דען און שמעקענס איבער די קעפּ פון די אונגליקליכע אידען. די
קריסטליכע בעפעלקערונג פון יעדער שטאָדט, וואו דיעזער משוגע-
נער פאַנאַטיקער פלעגט זיך בעווייזען, פלעגט געוועהנליך בעפאַ-
לען די אידישע הייזער און דאָרט רויבען און מאָרדען. די אידע
וואָס האָבען זיך געקענט רעטען אין איין שטאָט פון זיינע בויגן,
דרשות דורך פליטה, פלעגען איהם טרעפען אין אַן אנדער שטאָט,
דען ער האָט שנעל מאַרשירט מיט זיין פאַנאַטישער באַנדע איבער
שפּאַניען.

אונטער שטרענגסטע שטראָפּען איז עס פערבאָטען געווען
די אונגליקליכע צו אנטלויפען. זיי זיינען געווען ווי אין אַ
פאַסטקע פון יעגערס, און פיעלע פון זיי האָבען זיך דאָרום אין
זייער טויט־שרעק בעקעהרט צום קריסטענטהום. מען רעכענט,
אַז פערדינאַנד פעררער האָט אזוי געצוואונגען איבער 20 טויזענד
אידען זיך צו טויפען. ער האָט קיין אנדער זאך אין זיינע ניט
געהאַט אויסער די בעקעהרונג פון אידען צום קריסטענטהום; אָבער

ויבוחים מיט אידישע רבנים אין דער אנוועזנהייט פון קעניג
און פון די העכסטע בעאמטע פון שטאט און קירכע און גע-
שריעבען ביכער, אין וועלכע זיי האָבען איבערגעדראָשען אלע
תענות פון קריסטליכע מיסיאָנערען וועגען די ביבלישע בעווייזע,
אז יעזוס איז געווען דער ערווארטעטער משיח; זאָנדרן האָבען
נאָך אויף יעדען שריט אויפגעהעצט צו פערפאָלגען די אידען, אז
זיי זאָלען געצוואונגען זיין זיך צו טויפען.

דורך דיעזע משומדים מיט דער הילפע פון דעם פאנאטישען
נלח ווינסענט פעררער און דעם לעצטען אוויניאָנער פאפסט בער-
נעדיקט 13טער, וועלכער האָט געהאָפט אנערקענט צו ווערען אלס
פאפסט אין רוים דורך דעם וואָס ער וועט אויספיהרען אַן אלגע-
מיינע בעקעהרונג פון אידען צום קריסטענטהום. צו דיעזען צוועק
האָט דיעזער אנטי־פאפסט, וועלכער איז שליסליך אראָבגעזעצט
געוואָרען (ווי בעוואוסט, האָבען די קאטאָליקען געהאָט אַ געוויסע
צייט צוויי שטעלפערטרעטער פון יעזוס: איין פאפסט אין רוים
און אַן אנדערן אין אוויניאָן, זיעד־פראנקרייך, וועלכע האָבען זיך
נאָר ניט געטליך ארומגעריסען), — בעשטימט, אז דער משומד
לאַרקי זאָל פיהרען אַ דיספוט מיט אידישע פערטרעטער אין
טאָרטאָזא, אום צו בעווייזען, אז אפילו דער תלמוד אנערקענט
יעזוס'ן פאר אַ משיח.

דאָס איז געווען דער גרעסטער און בעריהמטעסטער פון די
אידיש־קריסטליכע ויבוחים אין מיטעלאַטער. ער האָט זיך גע-
צויגען קנאָפּע צוויי יאָהר (1413—1414), די ביטערסטע און
שרעקליכסטע אין דער געשיכטע פון אידישען פאָלק. בענעדיקט
13טער האָט געהאָפט, אז איהם וועט געלינגען איבערצוריידען און
איינצושרעקען די אונגליקליכע אידישע פערטרעטער, וועלכע האָ-
בען ביי דיעזען דיספוט רעזיקירט מיט זייער לעבען (עס איז אי-
בעריג צו זאָגען, אז די אידען האָבען שטענדיג געציטערט פאר
אזעלכע דיספוטען אונטער די אויגען פון זייערע ביטערסטע פיינד
און האָבען געזוכט זיי אויסצומיידען), זיי זאָלען זיך טויפען, דאָן
וועלען אלע אידען זיי נאָכפאָלגען. נאָר זעהענדיג, אז די רבנים

1.

אַבשטאַמונג און ערציהונג. — זיינע ערשטע ווערק. — פינאַנצמיוויסער פון קעניג אַלפֿאָנס 5. — גליקליכע צייט פֿאַר אידען אין פֿאַרטוגאַל. — אויסקויף פון געפֿאַנגענע. — פֿאַרטוגעזער געזאַנדטע צום פֿאַפֿסט.

יצחק אברבנאל האָט געשטאַמט פון איינער פון דיא העכסטע און בעריהמטעסטע אידישע פאמיליען אין שפּאַניען. זיא האָט שטאַלצירט מיט אַן אַבשטאַמונג דירעקט פון דוד המלך, און וויא עס ווייזט אויס, איז עס ניט געווען א פוסטע גדלות, אום אָפּצונאָרען דעם עולם. אין זיין פירוש אויף זכריה'ס נביאות בעמערקט ער אין איין אָרט: „נאָך חורבן בית ראשון האָבען צוויי פאמיליען פון דוד המלך'ס הויז זיך אויך בעזעצט אין שפּאַניען, נעמליך: דיא פאמיליע דאאדור אין לוצען און דיא פאמיליע אברבנאל אין סע־וילאַ.“

נאָר יעדענפאלס, אויב דיזע טראַדיציאָן פון דער פאמיליע אברבנאל איז בעגרינדעט אויף א פאקט אָדער אויף איין איינביל־דונג, נאָר איהרע מיטגליעדער האָבען זיך שטענדיג אויסגעציי־כענט מיט רייכטהום, תורה און איבערגעבענהייט צו זייער פאָלק. יצחק אברבנאל איז ניט געווען אַן אויסנאָהמע, זאָנדערן איי־נער פון איהרע גלענצענדסטע פערטרעטער. ער איז געבאָרען גע־וואָרען אין 1437, אָבער ניט אין שפּאַניען, נאָר אין פֿאַרטוגאַל, נעמליך אין דער הויפט־שטאָרט ליסאַבאָן, וואוהין זיין זיידע שמואל אברבנאל האָט עמיגרירט, הפנים א קורצע צייט נאכדעם וויא מען האָט איהם געצוואונגען זיך צו טויפֿען אין דער צייט פון דעם שוידערליכען אָנפאַל אויף אידען אין סעווילאַ אין 1391, וויא דאָס איז בעמערקט געווען אין דער איינלייטונג.

בענעדיקט 13טער מיט די צוויי אידישע משומדים, סאנטא-מאריא און סאנטא-פע, האָבען אויסגענוצט זיין ווילדען פאנאטיזמוס צו זייערע פאליטישע צוועקען, און אלע צוזאמען האָבען זיי אומ-געוואנדעלט שפאניען אין א גיהנם פאר אידען.

פעררער מיט זיין פאנאטישער באנדע האָבען אויך אָנגעמאכט גרויסע צרות די אידען אין אנדערע לענדער, וואו ער איז נאָר צוגע-קומען, אויסער אין פאָרטוגאַל, וואו מען האָט די אידען נאָך דאן צורוח געלאָזען. אין שפאניען איז דער שיקזאל פון די אידען גע-האנגען אויף א האָאַר דעם גאנצען 15טען יאָהרהונדערט, בעזאָג-דערס נאָך דעם ווי די אינקוויזיציאַן איז ענדליך אויך איינגע-פיהרט געוואָרען צום אונגליק און צו דער שאנדע פון גאנץ אייראָפּא. א יאָהר 20 נאָך דער שרעקענס-צייט פון פערדינאַנד פעררער און פון בענעדיקט 13טער מיט זיינע משומדים איז געבאָרען גע-וואָרען יצחק אברבנאל, וועמען עס איז באשערט געווען דורכצו-ליידען דעם לעצטען אַקט אין דער הערצרייסענדער טראגעדיע פון די שפאנישע אידען און וועמעס לעבען און טהעטיגקייט מיר וועלען בעשרייבען אין די נעקסטע קאפיטלאך.

מיט דעם גרעסטען חשק האָט ער שטודירט דיא תורה, אום נאָכצופאַרשען דיא גרונדלאַגען פון אידישען גלויבען און דיא איי- הישע געשיכטע אין דיא עלטעסטע צייטען. נאָך אַלס יונגער מאַן האָט ער אָנגעשריעבען דעם רעליגיעז-פּילאָזאָפּישען בוך „עמרת זקנים“, אין וועלכען ער האָט געזוכט צו ערקלערען דיא געטליכע השגחה אין אלגעמיינען און ספּעציעל אין בעצוג אויף אידען. וויא נאָר ער האָט געענדיגט דיזע ערשטע ווערק, האָט ער זיך גענומען צו אַ פירוש אויף „דברים“. אין דער הקדמה צו דיזען פירוש, וועלכע ער האָט אָנגעשריעבען, ווען ער האָט אויסגעוואַנדערט פון שפּאַניען, בעמערקט ער, אַז ווען ער איז נאָך געווען א יונגער מאַן און האָט געלעבט אין זיין פאָטער'ס הויז אין ליסאַבאָן, האָט ער זיך שטאַרק פּעראַינטערעסירט מיט דער פראגע וועגען „דברים“.

„אויך האָב געשטעלט דיזע פראגע פיעלע בעוואוסטע גע- לעהרטע, לעהרערס פון ישיבות, אָבער יעדערער האָט מיר געענט- פערט נאָך זיין אייגענע וועלט-בעטראַכטונג. קיינער פון זיי האָט ניט ענטשיידען דיזע פראגע געניגענד. דאָרום האָב איך זיך אָנגע- שטרענגט און אַליין זיך גענומען צו לייען דיזע פראגע דורך אַ פירוש אויף „דברים“. אין דיזען פירוש וועל איך צייגען דיא ער- האַבענהייט פון דיא לעהרען, וועלכע „דברים“ ענטהאַלט, דען דיא אַלטע און נייע קאָמענטאַטאָרס האָבען ניט גענוג אויפּמערקזאַם דאָס נאָכגעפאַרשט.“

אין דער זעלבער צייט, ווען ער האָט זיך אַזוי פּערטיעפּט אין דער תורה, האָט ער אויך שטודירט וועלטליכע זאַכען, בעזאָנדערס פינאַנצען, געשיכטע און פאָליטיק. ער איז אַזוי געוואָרען איינער פון דיא געבילדעסטע מענשען פון זיין צייט. אונטער דער אָנ- ווייזונג פון זיין פאָטער האָט ער גרינדליך זיך בעקאַנט מיט דער פּערוואַלטונג פון שטאַטס-פינאַנצען און מיט דעגיערונגס-אַנגעלע- גענהייטען. ער איז שנעל בעקאַנט געוואָרען אַלס איינער פון דיא בעסטע פינאַנסיסטען, און אַלפאָנסאָ 5, אַ געבילדעטער און גוט- מוטהיגער קעניג, האָט איהם דאָרום אויסגעקליבען פאר זיין פּי- נאַנץ-מיניסטער. דיזער קעניג האָט איהם אויך אָנגעפרעגט ווע-

דיזער שמואל אברבנאל איז געווען איינער פון דיא דעפוטאטן
טען, וואס דיא שפאנישע אידען האָבען געשיקט נאָך רוים צום
נייערוועהלטען פאפסט מארטין 5. (ער איז אויסגעוועהלט געוואָר-
רען נאָך דיא לאַנגע רייסערייען פון פאפסטען און אנטי־פאפסטען
אלס דער איינציגער הויפט פון דער קאטאלישער קירכע; דאן איז
עס אראפגעזעצט געוואָרען דער אנטי־פאפסט בענעדיקט 13, פון
וועלכען עס איז גערעדט געוואָרען אין דער איינלייטונג). צוזאמען
מיט פערטרעטער פון איטאליענישע אידען האָט ער אויסגעפיהרט,
אז דיזער פאפסט זאָל ארויסלאָזען א מענשליכען בעפעהל, נאָך
יענער פינסטערער צייט, נעמליך, אז מען זאָל ניט טויפען אידען
מיט געוואָלד, אז מען זאָל זיי ניט צווינגען צו פייערן דיא קריסט-
ליכע יום־טובים און זיי ניט שטערען אין זייער געשעפטליכע אַר-
געלעגענהייטען מיט קריסטען. דיזער בעפעהל, פאר וועלכען דער
פאפסט מארטין 5 האָט געקראָגען א סך טהייערע געשאנקען פון
דיא אידישע דעפוטאטען, איז אָבער מייסטענס פערבליבען א
טויטער בוכשטאב, בעזאָנדערס אין שפאניען, וואו דיא דאָמיני-
קאנער און אנדערע פאנאטישע גלחים האָבען געקענט אויספיה-
רען אלעס וואָס זיי האָבען געוואָלט.

יצחק'ס פאָטער, יהודה, איז געווען דער שאַץ־מייסטער פון
א פאָרטוגעזער פרינץ און האָט אויך געהאָלפען זיינע ברידער וויא
ווייט ער האָט געקענט. זיין זוהן האָט ער געגעבען דיא בעסטע
ערציהונג נאָך יענער צייט. נאָך אלס אינגעל האָט יצחק אברבנאל
ארויסגעוויזען גלענצענדע פעהיגקייטען. ער האָט ניט נאָר שנעל
אויסגעלערנט אלע געגענשאַטאנדען, זאָנדערן האָט אלעס גרינדליך
בענומען און פערשטאנען. ער האָט געהאט א פילאָזאָפישען פער-
שטאנד, וועלכער איז פערשארפט געוואָרען דורך א פריהצייטיגע
בעקאנטשאפט מיט דיא פאָליטישע אנגעלעגענהייטען פון פאָרטוג-
גאל און שפאניען און מיט דיא צרות פון זיינע ברידער. אָבער ער
איז דאָך ניט געווען א טיעפער דענקער און האָט נאָר אין זיינע
שריפטען געצייגט גרויסע קענטניסע אין תורה, שפראכען און
פאָליטיק.

און פערר, זאָ דאָס מען האָט זיי קוים געקענט אונטערשיידען פון דיא פאָרטוגעזער. דיא גרעסטע צאָהל פון טאָקסען-זאמלער זיי-נען געווען אידען. אויסער יצחק אברבנאל האָבען נאָך אנדערע אידען געהאט אַ צוטערט און אַן איינפלוס אין קעניגליכען הויף. זיי האָבען געהאָלפֿען און בעשיצט זייערע ברידער. יצחק'ס בע-ריהמטער זוהן, יהודה לעאָן מעדיגאָ, האָט אזוי בעשריעבען זיין פאָטער'ס צדקה און לייעבע צו אידען: „ער איז געווען אַ שיעלר און וואַנד פאַר זיין פאָלק, האָט ערלייזט דיא ליידענדע, פֿערהיילט וואונדען און געהאָלטען גרויזאמע לייבען אין צוים.“

וויא ווייט ער איז אין דיזער גליקליכסטער צייט פון זיין לע-בען געווען איבערגעבען צו זיינע אונגליקליכע ברידער, צייגט פאָל-גענדער פאָל. דער קעניג אלפאָנסאָ, וועלכער האָט געפיהרט מלחמה מיט דיא אראבען אין מאָראָקאָ, האָט דאָרטען איינגענומען דעם פאָרט אַרזילאַ און געבראכט נאָך פאָרטוגאַל עטליכע טויזענד געפאָנגענע, דאָרונטער אויך 250 אידען, וועלכע זיינען פֿערקויפט געוואָרען פאַר שקלאַווען. אברבנאל האָט ניט געקענט רוהען, דאָס אידען זאָלען זיך מאַטערען אין שקלאַוועריי, און האָט אויפגעמונ-טערט אנדערע רייכע פאָרטוגעזער אידען צו זאמלען געלד זיי אויסצוקויפֿען. נאכדער איז ער אַרומגעפאָהרען איבער דעם גאַנ-צען לאַנד, זוכענדיג דיא אונגליקליכע, אום זיי אויסצוקויפֿען. פאַר אייניגע פון זיי האָט ער געהאט צו צאָהלען הויכע פרייזען, אָבער ער האָט דערויף ניט געאַכטעט. ווען מען האָט אויסגעקויפט אלע געפאָנגענע, האָט מען זיי געשטיצט אזוי לאַנג ביז זיי האָבען אויס-געלערענט דיא פאָרטוגעזער שפראַך און זיינען אין שטאַנד געווען צו מאַכען אַ לעבען.

אַרום דער צייט האָט דער קעניג געשיקט זיינע פֿערטרעטער צו בעגריסען דעם ניי-ערוועהלטען פאפסט זאקסטום 4 און איהם אויך אָנוואַגען וועגען דעם זיעג פון דיא פאָרטוגעזער איבער דיא מאַהאָמעדאָנער אין מאָראָקאָ. איינער פון דיא געזאַנדטע איז געווען אַ געוויסער סעזוראַ, אברבנאל'ס אַ זעהר נאָהענטער פריינד. דיזער סעזוראַ איז אויך געווען פריינדליך צו אידען איבערהויפט

גען דיא וויכטיגסטע שטאט-פראגען און האָט איבערהויפט געהאט צו איהם און צו זיינע קענטניסע גרויס צוטרויען.

אין קעניגליכען הויף האָט מען זעהר געגליכען דעם יונגען אידישען פינאנץ-מיניסטער, ווייל ער האָט זיך געהאלטען וויא אַן אדעלמאַן, האָט געגען קיינעם ניט אינטריגירט און האָט ניט גע-
זוכט רייך צו ווערען אויף דער רעכנונג פון שטאַט. אלע האָבען
איהם געשעצט אַלס אַן עהרליכען מאַן, קלוגען מיניסטער און גרוי-
סען קענער. ער איז געווען בעפריינדעט מיט פיעלע הויכע גראַד-
דען (אריסטאָקראטען), בעזאָנדערס מיט דעם הערצאָג פערדינאַנד
דע-בראגאנזא, וועלכער האָט בעזעסען 50 שטעדט און האָט געקענט
צושטעלען אַן אַרמעע פון 10 טויזענד אינפאַנטעריע און 3 טויזענד
קאוואַלעריע אין צייט פון קריעג. שטענדיג פלעגט ער געברויכען
זיין גרויסען איינפלוס אין קעניגליכען הויף צו בעשיצען זיינע ברי-
דער. זיין לעבען אין דיזער צייט, זאָ לאנג אלפאָנסאָ 5 האָט גע-
לעבט, בעשרייבט ער אליין מיט דיזע ווערטער :

„רוהיג האָב איך געלעבט אין מיין גע'ירש'נטע הויז אין פרעכ-
טיגען ליסאָבאָן. גאָט האָט מיר געגעבען מזל ברכה, רייכטהום און
כבוד. איך האָב אויסגעבויט פאר מיר הערליכע זאלען און צי-
מערן. מיין הויז איז געווען דער זאַמלונגס-פונקט פון געלעהרטע
און חכמים. איך בין געווען געליעבט אין דעם הויף פון אלפאָנסאָ,
אַ מעכטיגער און גערעכטער קעניג, אונטער וועמעם הערשאַפט דיא
אידען האָבען גענאָסען פרייהייט און הצלחה. איך בין געווען נאָך-
הענט צו איהם, האָב איהם אונטערשטיצט און זאָ לאנג ער האָט
געלעבט, האָט ער זיך בעראַטהען מיט מיר וועגען שטאַטס-
זאַכען.“

דיא אידען האָבען דאָן ווירקליך געהאט פעהעלטניסמעסיג
אַ גליקליכע צייט אין פאַרטוגאַל. עס האָבען אפילו עקזיסטירט
בעשרענקונגס-געזעצע געגען זיי ; אָבער דיזע געזעצע זיינען
מייסטענס געבליבען אויפ'ן פאַפיר, טראָץ דיא אנשטרענגונגען פון
גלחים זיי אָפצולעבען און דורכצופיהרען. אידען האָבען געטראָגען
דיא קליידער פון לאַנד מיט שווערדען, זיינען געריטען אויף מולען

2.

פערדעכטיגט פון קעניג זשואן 2 אין א פערשווערונג. — מוז אנטלויפן פון פארטוגאל. — בעזעצט זיך אין טאלעדא. — פירוש אויף דיא ערשטע נביאים. — געגנער פון פרייע קריטיק. — ווערט פינאנצ-מיניסטער אין שפאניען. — פערטהידיגט זיינע ברידער. — דיא אינקוויזיציאן און בלבלים אויף אידען.

מיט דעם טויט פון קעניג אלפאנסא אין 1481 האָט זיך גע-ענדיגט אברבנאל'ס גליקליכע צייט. אויך האָט זיך אָנגעהויבען א שלעכטע צייט פאר זיינע ברידער אין פארטוגאל. אויפ'ן טראָן איז ארויף אלפאנסא'ס זון זשואן 2, וועלכער איז געווען א שלעכטער און פאלשער מענש. דיזער קעניג האָט געזוכט צו פער-שטארקען זיין מאַכט אויף דער רעכנונג פון דיא אדעליגע. אום צו האָבען שטיצע געגען דיא אדעליגע, האָט ער געזוכט צוצוהיען אויף זיין זייט דיא גלחים און האַנדעלס-לייטע, דיא פיינדע פון אידען. דעם אָנפאַנג האָט ער געמאַכט מיט דעם שטארקסטען און רייכסטען פון דיא אדעליגע, דעם הערצאָג דע בראַגאַנזאַ, אברבנאל'ס פריינד. דיזער הערצאָג האָט געהערט צו דער קעניג-ליכער פאַמיליע און איז געווען בעליעבט אין פאָלק מעהר וויא דער קעניג. אין דער צייט, ווען זשואן האָט געשפיעלט אין פריינדשאפט מיט דעם הערצאָג, האָט ער פאבריצירט געגען איהם בעווייזע אין האָכפערראטה. דעם הערצאָג האָט מען פערקלאָגט אין פעררעטהערישע פערבינדונגען מיט דעם שפאנישען קעניג, אַרעסטירט, פעראורטהיילט צום טויט און הינגעריכטעט. דער קעניג האָט זיך בענוצט דערמיט צו קאָנפּיסצירען אַלע מאַיאָנטקעס פון דעם אונגליקליכען הערצאָג.

און אברבנאל האָט איהם געבעטען צו זאָגען דעם פאַפּסט אַ גוט
וואָרט פאר דאָס פערפאַלגטע פּאָלק. צוגלייך האָט אברבנאל גע-
לאָזט וויסען דיא אידען אין איטאַליען, אז זיי זאָלען אויפגעהמען
אַלע פאַרטוגעזער געזאַנדטע וואָס פריינדליכער, אום דערמיט
אויסצודריקען זייער דאַנקבאַרקייט דעם גוטען קעניג אַלפּאָנסאָ.
אָט אזוי האָט יצחק אברבנאל שטענדיג געהאַט אין אויג דיא
אינטערעסען פון זיין פּאָלק און האָט געזוכט צו העלפען זיינע פער-
פאַלגטע ברידער.

טירליך אויפגענומען מיט גרויס כבוד און אויף פריידע. ער האָט זיך גלייך בעפריינדעט מיט דיא געלערענטעסטע מיטגליעדער. פיעלע נאָכפאלגערס און פערעהרערס האָבען זיך אַ לאַז געטהאָן צו איהם. בעזאָנדערס האָט ער זיך בעפריינדעט און וואַהרשיינליך אויך געשעפטליך פערבונדען מיט אַ געוויסען אברהם סעניאָר, וועלכער איז געווען דער הויפט־קאלעקטאָר פון שטייערען אין דער מלוכה קאסטייל.

זיין פרייע צייט האָט ער בענוצט צו נעהמען זיך צו דער פע־דער, אום אָנצושרייבען דעם פירוש אויף דיא ביכער פון דיא ערשטע נביאים, אַ ווערק, וועלכע ער האָט פערנאָכלעסיגט אין פאָר־טוגאל צוליעב זיין פאָליטישע טהעטיגקייט. עס האָט איהם זעהר געערגערט, וואָס ער האָט אַ געוויסע צייט אויפגעהערט צו לערנען תורה, ווען ער איז געווען פינאנצמיניסטער. ער האָט זאָגאָר גע־גלויבט, אַז צוליעב דעם האָט איהם גאָט בעשטראָפּט, זאָ דאָס ער האָט געמוזט אַנטלויפען פון זיין געבורטשטאָדט. ער האָט דאָרום אַזוי פֿלייסיג געשריעבען אין טאָלערדאָ, דאָס אין אַ יאָהר צייט האָט ער געענדיגט זיין פירוש אויף יהושע, שופטים און שמואל.

אין דיזען פירוש צייגט ער בעזאָנדערס אַרויס זיין פאָליטישען פערשטאָנד. ער האָט געזוכט צו ערקלערען דיא פאָליטישע אנגע־לעגענהייטען פון ארץ ישראל אין יענער צייט. זיין ערפאָהרונג אַלס שטאַטסמאַן און זיין בעקאַנטשאַפּט מיט דער וועלט און מיט פרעמדע שפראַכען און ליטעראַטור האָבען איהם דערביי זעהר פיעל צוגעהאָלפּען. פריהערע קאָמענטאַטאָרס האָבען זיך ווייניג בעשעפטיגט מיט דיא ערשטע נביאים און מיט דיא געשיכטליכע בעריכטען פון דער צייט, ווען דיא בני ישראל האָבען איינגענומען כנען און זיך דאָרטען בעזעצט, און זיין צוועק איז געווען צו ער־קלערען פיעלע דונקעלע פונקטען. דערביי האָט ער זיך אויך בע־נוצט מיט דיא ווערק פון אייניגע קריסטליכע נאָכפאָרשער און זאָגאָר פון משומדים.

טראָץ זיין טיעפען בליק אין דער געשיכטע פון אידישען פאָלק און בעקאַנטשאַפּט מיט פילאָזאָפישע ווערק, האָט ער דאָך

אזוי וויא אברבנאל איז געווען זעהר בעפריינדעט מיט דעם הערצאג, האָט דער קעניג אויך געוואָרפֿען אויף איהם אַ ביזע אויג. דיא שונאים פון אידען אין אַלגעמיינען און אברבנאל'ס פיינדע בעזאָנדערס האָבען געזוכט איהם אריינצופלאַנטערן אין אַ פערשווערונג געגען דעם קעניג, וועלכער איז איבערהויפט געווען אַ פערדעכטיגער מענש, וויא אַלע טיראַנען זיינען עס. איין מאָל, ווען דער קעניג האָט געשיקט רופֿען צו זיך דעם אידישען מיניסטער, איז דער לעצטער געוואָהר געוואָרען דורך זיינעם אַן אונבעקאַנטען פריינד, אז זיין לעבען איז אין געפֿאהר. גראדע ווען אברבנאל האָט זיך געקליבען אָפּצופֿאַהרען צום קעניג, האָט דער אונבעקאַנטער פריינד איהם געראטעוהן וואָס שנעלער צו פערלאָזען פֿאַרטור גאָל. אברבנאל האָט וואהרשיינליך אַליין אויך פערשטאַנען, אז ער קען קיין גוטעס ערוואַרטען נאָך דער הינריכטונג פון דעם הער-צאָג דע־בראַגאַנזא, און האָט דאַרום זיך אַ לאָז געטהאָן גלייך צום גרענעץ פון שפּאַניען. דאָס איז געשעהן אין 1483טען יאָהר.

ווען דער קעניג האָט זיך דערוואוסט, אז אברבנאל האָט גע־מאַכט פֿליטה, האָט ער געשיקט רייטערס איהם צו דעריאָגען און צו פאַנגען, אָבער גליקליכער־ווייזע האָבען זיי איהם ניט געקענט כאַפֿען, און ער איז בשלום אַריבער דעם פֿאַרטוגעזער גרענעץ. ער האָט דיא ערשטע זאך געשיקט אַ בריעף צום קעניג מיט אַ לאַנגע ערקלערונג, אז ניט נאָר ער איז אונשולדיג אין אירגענד וועלכער פערשווערונג, זאָנדערן אויך דער הערצאָג דע־בראַגאַנזא. נאָר דער פערדעכטיגער קעניג האָט עס ניט געגלויבט און האָט געהייסען קאָנפּיסצירען אברבנאל'ס פערמעגען. זיין צאָרן האָט ער אפילו אויסגעלאָזען צו אברבנאל'ס עלטערן זוהן יהודה לעאָן, וועלכער האָט פראקטיצירט מעדיצין, דען אויך זיין פערמעגען האָט מען קאָנפּיסצירט. דאָך האָט דער קעניג ערלויבט אברבנאל'ס פרוי און קינדער אָפּצופֿאַהרען נאָך שפּאַניען.

אברבנאל האָט זיך דאן בעזעצט אין טאַלעדאָ, דיא הויפט־שטאָדט פון קאַסטיל, וואו דיא אידישע געמיינדע האָט איהם נאָר

פען. דיא פינאנצען פון דער פערזאנליכער שפאנישער מלוכה (איזאבעלא איז געווען דיא קעניגין פון אראגאן און פערדינאנד — דער קעניג פון קאסטיל) זיינען געווען אין א זעהר שלעכטען צור-שטאנד, און אברבנאל'ס שם אלס גוטער, עהרליכער און פעהיגער פינאנץ-מיניסטער איז געווען אזא גרויסער, אז מען האָט גאָר ניט געאכטעט, וואָס ער איז אַ איד, און איהם אָנגעשטעלט צו פער-בעסערען דיא לאַגע און אָנצופילען דיא פוסטע קעניגליכע קאסע.

ער איז געוויס געווען ניצליך דער קעניגליכער פאָאָר און דער רעגירונג, ווען ער איז 8 יאָהר נאָכאנאנד פערבליבען פינאנץ-מיניסטער, און דאָס נאָך אין אַ צייט, ווען דער שיקזאל פון אלע אידען אין שפאניען איז געהאנגען אויף אַ האָאָר, ווען דיא אינקווי-זיציאָן האָט געברענט מאַראַנען און האָט פערביטערט און פעראונ-גליקט דעם לעבען פון יעדען איד אויף יעדען שריט. ער וואָלט נאָך געקענט פערבלייבען מיניסטער אפילו נאכדעם, וויא מען האָט אלע זיינע ברידער אַרויסגעיאָגט, ווען ער וואָלט עס וועלען, ווען זיין עדעלע נשמה און עהרענגעפיהל וואָלטען עס איהם דערלאָזען. דער קעניג פערדינאנד, וועלכער ווערט גערופען אין דער געשיכטע „קאטאליק“ און וועלכער האָט פערדיענט דיזען נאָמען פאר זיין איבערגעבענהייט צו דער קאטאלישער קירכע און צו דער אינקווי-זיציאָן, האָט פון דעסוועגען גאָר ניט געאכטעט אויף דיא קא-נאָנישע (גייסטליכע) געזעצע און אויף דיא בעשליסע פון דיא קאָר-טעסען (פאַרלאַמענט), אז מען טאָר ניט צולאָזען אידען צו פער-נעהמען אירגענד וועלכע עפענטליכע פלעצער, און האָט דאָך געהאַל-טען אברבנאל'ן אלס פינאנצמיניסטער און געפרעגט זיין ראטה אין וויכטיגע אנגעלעגענהייטען — אזוי נויטיג האָט ער איהם בע-דארפט האָבען.

אברבנאל האָט אָנגענומען דיזען הויכען און וויכטיגען פאָסט ניט אזוי צוליעב פערזענליכע אינטערעסען און כבוד — ער וואָלט צופריעדען געווען צו לעבען און צו שרייבען אין רוהע — וויא צו-ליעב דיא אינטערעסען פון זיינע אונגליקליכע ברידער. אללין האָט ער דאָן געקענט לעבען וויא אַ פרינץ. אין איינע פון זיינע

געשריעבען זיין פירוש אין א שטרענגען אַרטהאַדאָקסישען זינען. זיין שטאַנדפּונקט איז געווען אַ בלינד רעליגיעזער, ער איז אַרויס-געטראָטען געגען אירגענד וועלכע פּילאָזאָפּישע פּרייהייט מיט דעם בוכשטאַב פון דער ביבעל. אין דיזער בעציהונג האָט ער זיך וויי-ניג אונטערשיידעט פון אַן אַרטהאַדאָקסישען רב, וועלכער קען קיין אַנדער זאך און וויל קיין אַנדער זאך וויסען אויסער דעם תלמוד און וועלכער פאַלגט שקלאַווִיש דעם געשריעבענעם וואָרט.

דיא ווערק פון אייניגע בעוואוסטע תלמודיסטען, וועלכע האָ-בען זיך ערלויבט געוויסע פּרייהייטען און געברויכט זייער קריטי-שען פערשטאַנד, האָט ער, צוזאַמען מיט אַנדערע סטריקטע אַרטהאַ-דאָקסען, פערדאמט אַלס אפיקורס'ישע. זיין גאַנצע לעבען האָט ער געהאַלטען מיט דיא געגנער פון פּילאָזאָפּיע, איז געבליבען אַ שטרענגער אַרטהאַדאָקס, אַבוואָהל זיין פאַליטישע טהעטיגקייט האָט איהם בעדאַרפט פיהרען אויף אַ פרייען וועג. ער האָט אויך געלויבט, אַז דיא שפּאַנישע אידען זיינען בעשטראָפט געוואָרען מיט פערפאַלגונגען פאַר זייער אפיקורסות.

אַבער באַלד איז ער אונטערבראָכען געוואָרען אין זיין ארבייט אַלס קאָמענטאַטאָר דורך איין איינלאָדונג פון דער קעניגליכער פּאָאָר פערדינאַנד און איזאַבעלאַ איבערצונעהמען דיא פערוואַל-טונג פון דיא שטאַאַטס-פינאַנצען. מיט גרויס בעדויערען האָט ער זיך אַבעגריסען פון זיינע געליעבטע שטודיען און ביבלישע נאָכפאַרשונגען. ער האָט זיך גראדע געקליבען אָנצושרייבען אַ פירוש אויף מלכים, ווען ער איז גערופען געוואָרען צום קעניגליכען הויף. דאָס איז געווען אין 1484, מיט 8 יאָהר פאַר דיא אויס-ווייזונג פון אַלע שפּאַנישע אידען.

עס איז אַ וואונדער וויא אזוי דיא זעלבע קעניגליכע פּאָאָר, וועלכע האָט אזוי אונבאַרמהערציג ארויסגעיאָגט אַלע אידען און איז געווען אונטער דעם איינפלוס פון דער שוידערליכער אינקווי-זיצאָן מיט דעם שרעקליך בעריהמטען טאָרקוועמאַדאָ אן דער שפיצע, האָט זיך ערלויבט אנצופערטרויען דיא פינאַנצען צו אַ איד, נור וואהרשיינליך האָט מען זיך אַנדערס ניט געקענט העל-

דאס עטליכע אידען זיינען פערברענט געוואָרען נאָך אן אינקוויזיטאָרישען דין ומשפט לשם שמים. אויף דיא אידען פון וואַלענסיא האָט מען ארויפגעוואָרפען אַ בלבל, דאָס זיי האָבען געוואָלט קרייציגען אַ קריסט, נאָר מען האָט זיי אונטערבראָכען אין מיטען דער אַרבייט.

אין אַזעלכע פעלע פלעגט זיך אברבנאל בעזאָנדערס אנשטרענגען צו רעטען פון דיא בלוטיגע הענד פון דער אינקוויזיציאָן אַזוי פיעל אָפּפער, וויפיעל עס איז נאָר מעגליך געווען. ער האָט געברויכט זיין תורה, חכמה, ענערגיע און איינפלוס צו בעווייזען דיא פאַלשקייט פון אַזעלכע בעשולדיגונגען. אין אַלגעמיינען האָט ער זיך געסטארעט, אז אַלע אידען זאלען ניט ליידען דורך זייערע פערבינדונגען מיט דיא נאָך מעהר אונגליקליכע מאַראַנאָס, וועלכע האָבען געלעבט אין שטענדיגען טויטשרעק דורך דיא שפיאָנען פון דער אינקוויזיציאָן.

שריפטען דערצעהלט ער, אז ער איז געוואָרען זעהר רייך אין דעם קעניגליכען דיענסט, האָט געקויפט לאַנד און שלעסער און איז גע-ווען זעהר אָנגעזעהען אין קעניגליכען הויף און בעפריינדעט מיט הויכע אַריסטאָקראַטען. ער האָט זיך אָבער גאָר ניט גוט געפיהלט אין דיזע הויכע פענסטער, ווייל זיינע ברידער זיינען שרעקליך פער-פאָלגט געוואָרען. וויא ווייט ער האָט נאָר געקענט, האָט ער זיי געשטיצט און געהאָלפּען. ער איז געווען זייער שוין-וואַנד אין שפּאַניען, אַזוי וויא פריהער אין פאָרטוגאַל. ווען עס האָט זיך גע-האַנדעלט צו רעטען א אידען, און ער האָט געזעהען, אז ער קען עפעס אויספיהרען מיט זיין איינפלוס אין קעניגליכען הויף, האָט ער זיך איין מינוט ניט אָבגעשטעלט און האָט גאָר ניט געאַכטעט אויף זיינע פערזענליכע אינטערעסען צו טאָן דאָס, וואָס זיין גע-וויסען האָט איהם געבאָטען, וואָס ער האָט בעטראַכטעט פאַר זיין הייליגסטע פפליכט. ער איז געווען דער מליץ יושר פון זיינע ברי-דער אין פולען זינען פון דיזען וואָרט.

דיא דאָמיניקאַנער גלחים, וועלכע האָבען אָנגעפיהרט דיא מענשענפרעסענדע אינקוויזיציאָן, און אַנדערע פאַנאַטישע גלחים האָבען אויסגעטראַכט פערשיעדענע בלבולים צו שעדיגען דיא אי-דען, וועלכע האָבען זיך אַזוי אויך געפונען אין א פערצווייפעלטער לאַגע. דיזע פּרעדיגער פון דער „ברודערליעבענדער רעליגיאָן“ האָבען זיך ניט געקענט בערוהיגען זאָ לאַנג איין איד איז פערבליי-בען אין שפּאַניען און זיי האָבען געהעצט דעם עולם מיט געשיכטען וועגען שענדונג פון קרייץ און וועגען עלילת דם. טאָרקוועמאַדאָ, דער הויפט-אינקוויזיטאָר, פלעגט נאָר זוכען פאַנאַנדערצובלאָזען אַזעלכע בלבולים, אום צו האָבען אָפּפער פאַר דיא אַטאָדאָפּעס, וועלכע זיינען געוואָרען א גאַנץ געוועהנליכער שוישפיעל אין שפּאַ-נישע שטעט.

דיא אידען פון דער שטאָדט לאַ-גאַרדיא זיינען פערלוימדעט געוואָרען, דאָס זיי האָבען גע'גנב'עט און געקרייצט א קריסטליי-כעס קינד. טאָרקוועמאַדאָ האָט גלייך געשיקט זיינע מלאכיי-חבלה נאָכצופאַרשען דיא קלאַגע, און דער רעזולטאַט איז געווען,

גוטע אין דער מאהאמעדאנער מלוכה; אָבער אין פּערגלויך מיט שפּאַניען איז דאָרטען פאַר זיי געווען א גן־עדן. זיי האָבען פּער־שטאַנען, אז דורך דעם פאַל פון גראנאַדא וועט זייער לאַגע נאָך שרעקליכער ווערען; אָבער זיי האָבען גאָר ניט געקענט העלפּען דיא מאהאָמעדאנער, וועלכע זיינען אָנגעשוואַכט געוואָרען דורך אינערליכע שטרייטען. דיא שפּאַנישע רעגיערונג האָט נאָך אַרויפ־געלייגט אַ ספּעציעלען שטייער אויף דיא אידען, אום צו דעקען דיא אויסגאַבען פון דיזער אונגליקליכער פאַר זיי מלחמה. מען האָט אזוי געצוואונגען דיא אידען אויסצוגראָבען זיך א קבר.

דאָ איז ניט דער אָרט צו בעשרייבען דיזען לעצטען בלוטיגען קאַמפּף צווישען קריסטען און מאהאָמעדאנער אויף דעם פירענע־אישען האַלבאינזעל. נאָך פיעלע שלאכטען האָבען דיא אַראַבען זיך געמוזט אונטערגעבען. אין 1487 איז דער פאַרט מאַלאַגאַ אַריינגעפאַלען אין דיא הענד פון דיא שפּאַניער. אַלע ניט־קריסט־ליכע איינוואָהנער זיינען ערקלערט געוואָרען פאַר שקלאַווען. צוויי־שען אַזעלכע האָבען זיך געפונען 450 אידען. נאָר זייערע ברידער אין שפּאַניען האָבען זיך אָנגעשטרענגט זיי צו ערלייזען. יצחק אברבנאל און זיין פריינד אברהם סעניאר, דער הויפט־זאַמלער פון שטייערן אין קאַסטיל, האָבען אָרגאַניזירט אַן אויסקויפ־ס־קאַמפיטעט, און דער יונגער שלמה אבן וירגא, וועלכער האָט שפּעטער אָנגעשריעבען דאָס היסטאָרישע ווערק „שבט יהודה“, איז אַרומ־געפאַהרען איבער אידישע געמיינדען אין שפּאַניען צו זאַמלען נדבות פאַר דיא אידישע געפאַנגענע. מען האָט אזוי צוזאַמענגע־קליבען ביז 100 טויזענד טאַלערס און מען האָט אויסגעקויפט אַלע אידען פון מאַלאַגאַ.

ענדליך איז געקומען דיא רייהע פון דער פראכטפאָלער הויפט־שטאָרט גראנאַדא אַריינצופאַלען אין פערדינאַנד'ס הענד. דער לעצטען מאהאָמעדאנער קעניג מולעי אַב־אבדאלאַה האָט זיך אַרומגעזעהען, אז יעדער ווייטערער ווידערשטאַנד איז נוצלאָז, ווייל דיא שפּאַניער זיינען צאָהלרייכער און שטאַרקער, און ער האָט דאַרום געשלאָסען א געהיימען אָפּמאַך אין 1491 מיט דער

דער שפּאַניש־אַראַבישער קאַמפּף. — דיא אידען פון מאַלאַגא אויסגע־
קויפט. — דער פּאַל פון גראַנאַדאַ. — דיא שפּאַנישע הערשער ברעכען
דעם אָפּמאַך מיט דעם מאהאמעדאנער קעניג. — דער אויסווייזונג־
בעפעהל. — אברבנאל'ס ביטעס און טאַרקוועמאדא'ס סטראשונקעס. —
אברבנאל'ס עדעלמוטהיגער ענטפער.

אין דער צייט, ווען אברבנאל איז געוואָרען פינאַנץ־מיניסטער
אין שפּאַניען האָט פערדינאַנד־קאַטאַליק געפיהרט אַ הייליגן
מלחמה מיט גראַנאַדאַ, דיא לעצטע מלוכה פון דיא אַראַבען, וועלכע
האָבען מיט 700 יאָהר צוריק בעהערשט כמעט דעם גאַנצען פירע־
נעאישען האַלבאינזעל. דיזע מלחמה, וועלכע איז געווען אַ גרוי־
סער אונגליק פאר דיא אידען, האָט זיך געצויגען צעהן יאָהר. זיא
האָט זיך אָנגעפאַנגען אין 1481 און האָט באַלד געקראָגען דעם
כאַראַקטער פון אַ פאַנאַטיש־רעליגיעזען קאַמפּף. דיא שפּאַניער
האָבען געקעמפט צו מאַכען דעם גאַנצען פירענעאישען האַלב־
אינזעל קאַטאַליש און צו פערלאָגען יעדען מוסולמאַן, יעדען איד
און איבערהויפט יעדען איינעם, וואָס איז ניט אנערקענט געוואָרען
פאַר אַ קריסט פון דער קאַטאַלישער קירכע. דיא נאַציאָנאַלע פער־
אייניגונג פון שפּאַנישען פּאָלק איז אין דיזער מלחמה פערבונדען
געוואָרען מיט דעם לאַנגען קאַמפּף צווישען קריסטענטהום און
מאהאמעדאניזמוס, און דיא מאַסען פון ביידע זייטען זיינען פאַנאַ־
טיזירט געוואָרען.

אין גראַנאַדע האָבען זיך געפונען אַ סך אידען. זייער צאָהל
איז אַלץ גרעסער געוואָרען דורך דיא מאַראַנאָס, וועלכע פלעגען זיך
רעטען דאָרטען פון דיא בלוטהינד פון דער אינקוויזיציאָן. מען
קען ניט זאָגען, אז דיא לאַגע פון אידען איז צו דער צייט געווען אַ

דעם 2טען יאנואר, 1492, זיינען פערדינאנד און איזאבעלא צוויי מיט גרויס פאראד אין גראנאדא. דער לייכטזיניגער מולעי אבראבדאלאה האט געווארפען דעם לעצטען בליק אויף זיין פראכטפאלען פאלאץ, דעם גלאנץ פון דער מאוריסאנער ארכיטעקטור, און האט זיך זיפצענדיג געזעגענט מיט זיין הויפט-שטאדט, וואו דיא אראבען האבען געהערשט קנאפע 800 יאָהר. מען האט איהם אָנגעגעבען א פאלאץ און א סך לאנד אין אלפונזאראס, לעבען גראנאדא; אָבער ער האט נישט געקענט אריבערטראָגען זיין אונטערטעהעניגקייט צו שפאניען און איז אין א קורצע צייט ארום אוועק צוריק נאך אפריקא, פון וואנען זיינע אורעלטערן זיינען געקומען. אזוי איז פערשוואונדען דער לעצטער צייכען פון דער אראבישער הערשאפט אין שפאניען.

וויא נור פערדינאנד און איזאבעלא האבען געקענט אויפהענגען דעם קריסטליכען פלאג פון שפאניען אויף דעם הערליכען אל-האמברא פאלאץ, האבען זיי שוין געטראכט צו פערלאָגען דיא איירען. דיא אינקוויזיציאן האט עס געפאָרדערט, און טאָרקוועמאדא האט געקוואָלען ביי דעם געדאנקען, וויא ער וועט קענען פערברענגען א סך מאראנאס און אָנמאכען נאך מעהר צרות דיא אירען. אום יוצא צו זיין א ביסעל פאר דער וועלט און צו האָבען א תירוץ צו ברעכען דעם אָפּמאך מיט מולעי אבראבדאלאה וועגען רעליגיעזע פרייהייט, האָבען פערדינאנד און איזאבעלא געשיקט געזאנדטע צום פאפסט אינאָסענט 7 מיט אַן ערקלערונג, אז דיא שפאנישע רעגיערונג איז צופריעדען צו פערלאָגען אלע אירען פון לאנד, אויב ער, אלס פערטרעטער פון יעזום קריסטוס אויף דער ערד, וועט פריהער דאָס זעלבע טאן אין זיין לאנד. אָבער דיווער פאפסט, וויא פערדאָרבען ער איז נישט געווען, האט זיך ענטזאגט צו בעווייליגען דעם פערלאנג פון דער שפאנישער אינקוויזיציאן. דיא אירען אין איטאליען האָבען זיך בעצייטענס דערוואוסט דערפון און האָבען נישט געדערמעלט ביז זיי האָבען אויסגעפיהרט, אז דער פאפסט זאָל צוריקווייזען דעם שפאנישען פאָרשלאַג.

דאן האָבען פערדינאנד און איזאבעלא בעשלאָסען אויסצוראדן

קעניגליכער פאָאָר פון שפּאַניען זיי איבערצוגעבען דיא שטאָרט
אין פערלויף פון צוויי מאָנאַט. דערפאר האָט ער געקראָגען צימ-
ליך גוטע בעדינגונגען פאר דיא מאָהאמעדאנער איינוואָהנער: רע-
ליגיעזע פרייהייט, אייגענע ציוויל-געזעצע, דאָס רעכט אויסצו-
וואַנדערן, א. ז. וו. אויך האָט דער מאָהאמעדאנער קעניג אויס-
גערעדט, אז מען זאָל ניט העכערען דיא שטייערען און ניט פער-
פאָלגען דיא קריסטען, וועלכע האָבען זיך בעקעהרט צו דער מאָ-
האמעדאנער רעליגיע און אָדער וועלכע זיינען אנטלאָפען פון דער
אינקוויזיציע. דיא אידען זיינען אריינגערעכענט געוואָרען אין
דעם כלל פון דער בעפעלקערונג פון גראַנאַדאַ. נאָר דיא מאַראַנאָס,
וועלכע זיינען אָפּען געוואָרען אידען, האָבען געמוזט פערלאָזען דאָס
לאַנד אין פערלויף פון דעם ערשטען מאָנאַט נאָך דער אונטערנע-
בונג פון דער שטאָרט. דיא יעניגע, וואָס וועלען פערבלייבען לענ-
גער, האָט מען אָפּגעמאַכט איבערצוגעבען אין דיא הענד פון דער
אינקוויזיציע. אין בעצוג אויף דיא אידען האָט דער מאָהאמע-
דאנער קעניג נאָר אויסגערעדט, אז קיינער פון זיי זאָל ניט אָנגע-
שטעלט ווערען אלס ריכטער, בעפעהלעכער אָדער טאַקס-זאַמלער
איבער דיא אַראַבען אין גראַנאַדאַ.

נאָר דער היפּאָקריטישער און פאַלשער פערדינאַנד-קאַטאַליק
האָט נאָר ניט געדיינקט צו האַלטען ריכטיג דיזע בעדינגונגען. ער
האָט נאָר אונטערגעשריעבען דעם אָפּמאַך, אום צו בעהערשען וואָס
גיכער גראַנאַדאַ. רעליגיעזע פרייהייט איז נאָך דאָן אין ערגעץ
ניט איינגעפיהרט געוואָרען און דאָס האָט ווייניגער פון אַלץ גע-
שטימט מיט דעם כאַראַקטער פון דיא דאַמאָלסדיגע שפּאַניער און
מיט דער גאַנצער אָרגאַניזאַציע פון דער שפּאַנישער מלוכה. אַ
צייט, ווען דיא אינקוויזיציע האָט געפייניגט און געברענט לשם
שמים טויזענדער מענשען, ווייל מען האָט זיי בלויז חושד געווען
אין אפיקורסות, האָט ניט געקענט דולדען דעם מינדעסטען שיינ
פון רעליגיעזע פרייהייט. צוערשט האָט מען געבראַכען דיא פונקט
טען פון דעם אָפּמאַך וועגען דיא אידען. זיי זיינען, וויא געוועהנ-
ליך, געווען דיא ערשטע כפרה-הינדעל.

דער גרונד פון דעם שרעקליכען בעפעהל איז אלזא געווען א ריין־רעליגיעזער. דיא פראקלאמאציען האט עס גאָר ניט געזוכט צו בעהאַלטען. אלע אידען האָבען אויף דיעזער ווייזע געליטען פאר דיא אונגליקליכע, וועלכע מען האָט מיט געוואלד געטויפט און וועלכע האָבען זיך געבעך מוסר נפש געווען אויף יעדען שריט, אום צו בלייבען ביי דער רעליגיעזן פון זייערע עלטערן. דיעזע פראקלאמאציען איז אויך א בעווייז, אז דיא שפאנישע אידען זיינען ניט געווען וואכערניקעס און האָבען זיך מייסטענס בעשעפֿטיגט מיט האַנדעל און האַנדווערקען. דיא פערבלענדעטע שפאנישער האָבען עס א קורצע צייט נאָך דער אויסווייונג דערפיהלט, דען זייער לאַנד איז אלץ אַרימער און הינטערשטעליגער געוואָרען.

דיא קעניגליכע פאָאָר מיט זייערע ראטהגעבערס, דיא גראַנד דען און פיהרערס פון דער קאטאָלישער קירכע, האָבען ניט בערע־כענט, ווען זיי האָבען אונטערשטיצט דעם פאָרשלאַג פון דער אינ־קוויזיציען, דאָס זיי פערזאָגען איינפאך דעם ניצליכסטען און ארבייטסזאמסטען קלאַס אין לאַנד. אום קיין איד זאָל ניט קע־נען פערבלייבען אפילו א קורצע צייט נאָך דעם בעשטימטען טער־מין, האָט מען שטרענג פערבאָטען דיא קריסטען זיי צו העלפֿען אָדער צו בעהאַלטען. דיא שטראַף דערפאר איז געווען קאָנפֿיס־קאציען.

דיא לאַגע פון דיא אידען איז געווען אזא שרעקליכע, אז מיר קענען זיך עס קוים פאָרשטעלען. עס איז אמת, אז זיי האָב־ען זיך געריכט, דאָס דיא אינקוויזיציען וועט שליסליך צווינגען דיא רעגיערונג זיי ארויסצוואַגען; אָבער דאָך האָבען זיי אלץ געהאַפֿט, אז עס וועט נאָך לאַנג דויערען און האָבען גערעכענט אויף דעם, דאָס זיי זיינען זעהר ניצליך פאר דעם האַנדעל און אויך אלס בעלי מלאכות. יעדענפאלס האָבען זיי ניט ערווארטעט, דאָס דער גרויזאמער בעפעהל זאָל ארויס אין דער צייט, ווען פער־דינאָד און איזאבעלא האָבען געפֿייערט זייער זיעג איבער דיא אראבען, וועלכע זיי האָבען פערשפראַכען זאָגאר רעליגיעזע פריי־

פיהרען זייער וואונש און דעם פערלאנג פון דער אינקוויזיציאָן אָהן דער צושטימונג פון פאפסט. פערברענגענדיג לוסטיג דיא צייט אין דעם אלאהאמברא-פאלאץ, האָבען זיי אונטערשריעבען דעם באר בארישען בעפעהל דעם 31טען מערץ, 1492, אז אין פערלויף פון 4 מאָנאט מוזען אלע אידען פון קאסטיל, אראגאָן, סיציליען און סאַרדיניען — דאָס הייסט, פון דער גאַנצער דאמאָלסדיגער שפאַץ נישער מלוכה — ארויסוואַנדערן אונטער א טויטשטראָף. מען האָט זיי נאָר געלאָזען דיא ברירה זיך צו טויפען, ווען זיי ווילען פערבלייבען אין דעם לאַנד, וואו זייערע אור-עלטערן האָבען זיך בעזעצט נאָך מיט א 500 יאָהר פאר יעזוס'עס געבורט.

וויא שרעקליך דיזער בעפעהל איז ניט געווען, איז ער נאָך גרויזאמער געוואָרען דורך דעם, וואָס מען האָט דיא אונגליקליכע ניט ערלויבט מיטצונעהמען גאָלד, זילבער געלד און איבערהויפט אזעלכע אַרטיקלען, וועלכע עס איז פערבאָטען געווען צו עקספּאָרטירען. אין דער פראָקלאַמאַציאָן, וועלכע פערדינאנד און איזאַבעלא האָבען ארויסגעלאָזען, אום צו רעכטפערטיגען זייער גרוי-זאמקייט צו דיא אידען, האָבען זיי קיין וואָרט ניט דערמאָנט וועגען דיא געווענהליכע קלאַגען, וויא דיא שענדונג פון קרייצען, עלילת דם, וואוכעריי, א. ז. וו. אלס הויפט-גרונד האָבען זיי אָנגעגעבען, דאָס זאָ לאַנג אידען וועלען פערבלייבען אין לאַנד, וועט מען ניט קענען מאַכען דיא מאראנאָס פאר אויפריכטיגע קריסטען. שוין לאַנג האָט מען בעדארפט פעריאָגען דיא אידען, אום דיא מארא-נאס זאָלען זיך ניט קענען אָפטרייסלען פון קריסטענטהום — ווערט ערקלערט אין דער פראָקלאַמאַציאָן — נאָר מען האָט גערע-כענט, אז מען וועט דערגרייכען דיזען הייליגען צוועק, ווען מען וועט אויסווייזען דיא אידען פון דער פראָווינץ אַנדאַלוזמען און מען וועט שטרענג בעשטראָפען דיא שולדיגע; אָבער אזוי וויא דאָס האָט שליסליך ווייניג געהאָלפען, זאָ איז קיין אַנדער אויסוועג ניט געבליבען וויא צו פעריאָגען אלע אידען פון לאַנד, אום אלע אפיקורסים און מאראנאס זאָלען זיך אומקעהרען צו דער הייליגער קאטאלישער קירכע.

דרוק אויף דיא קעניגין. זיא האָט זיך איינגעשפּאַרט, אז דער
בעפעהל מוז אויסגעפיהרט ווערען אין נאָמען פון גאָט און פון
דער קאַטאָלישער קירכע און האָט אויך געווירקט אויף דעם קע-
ניג ער זאָל זיך האַלטען פעסט און נישט אָנגעהמען דיא גרויסע
געלט, וואָס אברבנאל האָט געהאַט אָנגעגרייט. אברבנאל האָט
געמוזט פארלאָזען דעם קעניגליכען זאָל אַ געבראָכענער אין דער
גרעסטער פערצווייפלונג. פאר'ן ארויסגיין האָט איהם פערדינאַנד
געבעטען פערבלייבען אין שפּאַניען אלס פינאַנץ־מיניסטער, אָבער
דער עדעלער מאַן האָט טרויעריג געענטפערט:

„יעצט אינטערעסירט מיך נישט מיינ
שטעלע: וואו מיינע ברידער וועלען
זיין, דאָרט וועל איך זיין.“

הייט. דער בעפעהל האָט זיי דאָרום געטראָפּען און נידערשלאָגן גען וויא אַ דונער.

אברבנאל איז גלייך אוועק נאָך גראנאדא ביטען דעם קעניג און דיא קעניגין רחמנות צו האָבען אויף זיינע ברידער און צוריק צו רופען דעם בעפעהל. ער האָט געהאָפּט עפעס אויסצופיהרען מיט זיין איינפלוס און זיינע ערקלעהרונגען וועגען דעם שאדען פאר שפּאַניען, ווען דיא אידען וועלען אויסוואנדערן. ער איז פריינדליך אויפגענומען געוואָרען אין קעניגליכען הויף, וואו פיעלע גראנדען האָבען איהם אונטערשטיצט. אום צו פערשטארקערן דעם איינדרוק פון זיינע ארגומענטען האָט ער אויך פאָרגעשלאָגען אין נאָמען פון אלע אידען אַ ריזיגע סומע געלט, ווען מען וועט צוריקרופען דעם בעפעהל.

פערדינאַנד, וועלכער האָט זיך שטענדיג גענויטיגט אין געלט, און האָט ניט פערשטאַנען, וויא פיעל זיין קאסע און זיין לאַנד וועלען ליידען דורך זיין באַרבאַרישען בעפעהל, האָט זיך גלייך אָנגעכאַפּט אָן דאָס גאָלד, וואָס מען האָט איהם פאָרגעשלאָגען. דיא אויסזוכט אָנצופילען זיין קאסע מיט אידישע געלט האָט איהם שטאַרק געצויגען נאָכצוגעבען אברבנאל'ס ביטעס, און עס איז מעגליך, אז ער וואָלט צוריקגערופען דעם בעפעהל, ווען טאַרק-וועמאַדא, וועלכער האָט זיך צוגעהערט דורך אַ האַלב-אַפּענע טיר צום געשפרעך צווישען אברבנאל און דיא קעניגליכע פאָאָר, וואָלט זיך ניט אריינגעמישט. וויא נאָר דיעזער ווילד-פאנאַטישער אינ-קוויזיטאָר האָט דערזעהען, אז דער קעניג איז גענויגט נאָכצוגעבען, האָט ער זיך אָהן צערעמאָניעס אריינגעריסען אין זאל מיט אַ צלם אין האַנד און האָט מיט אַ דונערנדע שטימע אויסגערופען: „יהודה איסקאריאָט האָט פערקויפט יעזוס'ן פאר דרייסיג שטיק זילבער, און אייערע מאיעסטעטען ווילען איהם פערקויפען פיר 300 טויזענד דוקאַטען. אָט איז ער, נעהמט איהם, פערקויפט איהם!“ און אוועקלייגענדיג דעם צלם, איז ער ארויס אין גרויס צאָרן.

דיעזע ווערטער האָבען געמאַכט אַ בעזאָנדערס טיעפען איינ-

קען מען האָפּען צו בעזעצען זיך אזוי, אז מען זאָל דאָרט זיכער זיין צו פערבלייבען?

דינע פראגען האָבען זיי אלעמען געלעכערט דיא הערצער. זיי האָבען מיט פערצווייפלונג געקוקט אויף זייער צוקונפט אין פיינדליכע לענדער, וואו זיי האָבען צוערשט געמוזט לערנען דיא שפראך, אום צו קענען דערהאלטען דיא נשמה אין גוף. נאָר זייער פעסטער גלויבען האָט זיי אויפגעמונטערט אריבערצוטראָגען אזעלכע שרעקליכע צרות. זעהר אַ קליינע צאָהל איז אזוי ווייט געבראָכען געוואָרען, אז זיי זאָלען אָננעהמען דעם גלויבען פון זייערע גרויזאמע פערפאָלגערס, אום צו קענען פערבלייבען אין לאַנד אונטער דער שרעקליכער השגחה פון דער אינקוויזיציאָן. זיי האָבען געטרייסט און אויפגעמונטערט איינע דיא אנדערע מיט דיא ווערטער: „פערליערט ניט דעם מוטה און שטארקט זיך. לאָמיר בלייבען טריי דעם גלויבען פון אונזערע עלטערן. ווען מען וועט אונז לאָזען לעבען, וועלען מיר לעבען; ווען מען וועט אונז טויטען, וועלען מיר שטארבען וויא אידען. גאָט וועט אונז ניט פערלאָזען!“

מיט דיעזען בטחון אויף גאָט האָבען 300 טויזענד אידען זיך גענומען צום גלות־שטעקען און זיינען אוועק אין אנדערע לענדער. פיעלע זיינען געגאנגען וואו דיא אויגען האָבען זיי געטראָגען. אויסער ווייטאָג און האַרצקלעמענעס, וואָס זיי מוזען אויסוואנדערען פון זייער אלטע היימלאַט, האָבען זיי נאָך געמוזט זיך שלעפּען מיט כמעט ליידדיגע קעשענעס. אפילו דיא רייכערע זיינען רואינירט געוואָרען דורך דעם קורצען טערמין פון דער אויסוואנדערונג. ווען מען האָט ארויסגעיאָגט אידען פון ענגלאַנד צו ענדע פון 13טען יאָהר הונדערט און מיט הונדערט יאָהר שפעטער פון פראנקרייך, האָט מען זיי וועניגסטענס ערלויבט מיט צונעהמען אלע זייערע זאכען, זייער גאָלד און זילבער. אָבער דיא גרויזאמקייט פון דיא שפאנישע פאנאטישע הערשער איז אזוי ווייט געגאנגען, אז מען האָט ניט געלאָזען דיא אידישע קויפּלי־טע און באַנקירען מיטנעהמען זייער געלט. דיא אונגליקליכע

דיא אויסוואנדערונג. — רעגירונג און קירכע פערבונדען צו בערוי-
 בען דיא אידען. — טאָרקוועמאדא'ס מלאכי-חבלה און דיא מאַראַנאַס. —
 דיא טויפע פון אברהם סעניאָר. — נאָך אַ שרעקליכער תשעה באב. —
 דעפוטאַציאָן צום פאַרטוגעזער קעניג. — אברבנאל'ס אויסוואנדערונג
 נאָך נעאַפּעל. — דיא אידישע קללה און שפּאַניען'ס שטראָף.

ענדע אפריל 1492 זיינען ארויסגעשיקט געוואָרען עסטאָפּע-
 טען איבער'ן גאנצען לאַנד אָנצוזאָגען דיא אידען דיא ביטערע
 בשורה, אז זיי האָבען נור צייט ביז ענדע יולי צו קלייבען זיך
 אין וועג און אז ווער פון זיי עס וועט געפונען ווערען שפעטער
 אין שפּאַניען, וועט דערפאר בעצאָהלען מיט זיין לעבען.

מען קען זיך פאַרשטעלען, וויא דיא שפּאַנישע אידען האָ-
 בען זיך געפיהלט, ווען זיי האָבען געהערט דיא טרומיטערס און
 געשרייען פון דיא עסטאָפּעטען, אז זיי מוזען אין פיער מאָנאַט
 צייט פערלאָזען דאָס לאַנד, מיט וועלכע זיי זיינען צוזאמענגע-
 וואקסען געוואָרען זייט וועניגסטענס 15 הונדערט יאָהר און וועל-
 כע זיי האָבען געליעבט טראָץ אלע אונגערעכטיגקייטען און פער-
 פאָלגונגען נאָכדעם וויא דיא דאָמיניקאנער גלחים האָבען געקראָ-
 גען דיא אויבערהאַנד. זייער פערצווייפלונג איז נאָך גרעסער גע-
 וואָרען דורך דעם, וואָס אין זעהר וועניגע ערטער אין אייראָפּא
 האָבען זיי געקענט האָבען אַ בעסערע בעהאַנדלונג, ווי אין זייער
 געבורטסלאַנד, שוין ניט ריידענדיג פון אַ פריינדליכע אויפנאָה-
 מע. אין אלע קריסטליכע לענדער האָבען זיי נאָר געקענט ער-
 ווארטען ערנידעריגונגען און פערפאָלגונגען. וואוהין וואנדערט
 מען אויס? וואו קען מען קריעגען אַן אָרט זיך אָפצורוהען? וואו

דעם נסיון און וואָלטען זיך געטויפט אונטער אנדערע אומשטענדיגן, האָבען מורא געהאט דאָס צו טהאָן, ווייל דיא מאַראַנאָס האָבען זיך געמאַטערט וויא אין א גיהנם. אין דער צייט, ווען מען האָט געיאָגט דיא אידען, האָט מען געברענט דיא מאַראַנאָס. גליקליך זיינען געווען דיא יעניגע מאַראַנאָס, וועלכע האָבען זיך געקענט ארויסרייסען פון שפּאניען אָדער וועלכע דיא אינקוויזיציאָן האָט נאָר פּעראורטהיילט צו תשובה־שטראָפּען.

נאָכדעם וויא גראַנאַדא איז איבערגעגאנגען צו דער שפּאנישער קרוין האָט טאָרקוועמאַדא ארויסגעלאָזען א פּראָקלאַמאַציאָן, אז דיא יעניגע מאַראַנאָס, וואָס ווילען זיך וויעדער אומקעהרען צו דער „ליעבענדער קאטאָלישער קירכע“, וועלען בעגאנגענע וועגן, און מען וועט זיי צו רוהע לאָזען. דיא „מוטער־קירכע“ וועט זיי פּערגעבען זייער זינד, וואָס זיי האָבען געזוכט רעטונג אין גראַנאַדא און האָבען דאָרטען זיך אָפּען ערקלערט פאר אידען. עטליכע אזעלכע מאַראַנאָס האָבען זיך געלאָזט איינריידען, נאָר וויא זיי זיינען אָנגעקומען אין טאָלעדאָ, האָט מען זיי ארעסטירט און מיט „ליעבע“ פּעברענט אויף אן אַטאָדע־פּע!...

נאָך אזעלכע שוידערליכע ביישפּיעלען פאר זייערע אויגען איז קיין וואונדער ניט, וואָס נאָר געזעהלטע רייכע אידען האָבען זיך געטויפט. דער בעוואוסטער פון זיי איז געווען דער אויבענ־דערמאָנטער אברהם סעניאָר, אברבנאל'ס פריינד. ער האָט זיך געטויפט מיט זיין גאנצער פאמיליע. מען האָט בעהויפטעט, אז ער האָט עס געטהאָן אויס פּערצווייפלונג, ווייל דיא קעניגין איזא־בעלא, וועלכע האָט איהם געוואָלט אָנהאַלטען פאר א שטייער־זאַמלער און פינאַנץ־מיניסטער, האָט געסטראשעט, אז אויב ער וועט זיך ניט טויפּען, וועט מען נאָך מעהר פּערפּאָלגען און בע־רויבען דיא אידען פאר זייער אויסוואנדערונג. יעדענפאלס האָט מען זיך אין קעניגליכען הויף שטאַרק געפּרעהט, ווען אזא וויכטיגע פאמיליע איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום. דער קעניג זעלבסט און דער קארדינאַל פון טאָלעדאָ זיינען געווען דיא טויף־פּאָטערס פון אברהם סעניאָר.

האָבען זיך געזוכט צו העלפֿען דורך וועקסלען, וויא ווייט דיא אומ־
שטענדען האָבען עס ערלויבט. דיא מאַראַנאָס וואָלטען נאָטיר־
ליך גערן געהאָלפֿען זייערע ברידער אין נויט און זיי געבען וועקס־
לען, ווען זיי וואָלטען ניט געציטערט פאר דיא אינקוויזיציאָן.

דיא אידען, וואָס האָבען בעזעסען לאַנד און הייזער, האָבען
עס געמוזט פארקויפֿען פאר אַ קלייניגקייט. זיי האָבען זיך געמוזט
בעטען ביי דיא קריסטען צו געבען זיי וואָס ניט איז פאר זייערע
מאָיאָנטקעס. שעהנע הייזער זיינען אין אייניגע ערטער אָפֿגע־
געבען געוואָרען פאר אַן עזעל, וויינגערטנער — פאר אַ שטיק ליי־
ווענט אָדער טוף... אזוי איז עס צוגעגאנגען אין קאסטיל. אין
אייניגע טהיילען פון שפאניען, ספּעציעל אין אראגאָן און קאטאַ־
לאַניא, האָט מען נאָך פערבאָטען דיא קריסטען אָפֿצוקויפֿען וואָס
ניט איז ביי דיא אידען. טאָרוועמאָד האָט אזוי בעפוילען אין
נאָמען פון דער „הייליגער אינקוויזיציאָן“, אום צו טרייבען דיא
אידען צום שמד. פערדינאַנד האָט איינפאך קאָנפּיסקירט זייער
פערמעגען מיט דעם תירוץ, אז זיי זיינען אויך שולדיג דיא קלייס־
טערס געוויסע חובות. דער קעניג און דיא קאטאָלישע קירכע
האָבען זיך פערבונדען, אום צו בערויבען דיא אידען אויף דער
שענדליכסטער און גרויזאמסטער ארט.

רעכענענדיג, אז דיא אידען וועלען דורך אזעלכע אונמענש־
ליכע האַנדלונגען זיך טויפֿען אום פערצווייפלונג, האָט טאָרווע־
מאָד ארויסגעשיקט דאָמיניקאנער גלחים צו פּרעדיגען אין דיא
סינאָגאָגען און אין דיא אידישע קווארטאלען, אז זיי זאָלען רע־
טען אויף יענער וועלט זייערע נשמות און אויף דיעזער וועלט
זייערע פערמעגענס דורך אַ טויפֿע. דיעזע דרשות האָבען אָבער
נאָך ניט געווירקט. דיא אידען האָבען נאָך געקוקט מיט האָס
אויף זייערע פייניגער, וועלכע זיינען געקומען צו זיי מיט האָניג
אויף דיא ליפֿען, זיי האָבען געוואוסט, אז הינטער דיעזע זיסע
רייד פלאקערען שייטערהויפֿענס, זיי האָבען צו גוט געוואוסט,
ווי דיא אינקוויזיציאָן פייניגט און ברענט דיא אונגליקליכע מאַ־
ראַנאָס. אפילו דיא יעניגע, וועלכע וואָלטען ניט אויסגעהאָלטען

נפשות, זיינען אוועק צום נאָרד און האָבען זיך בעזעצט אין דער מלוכה נאָוואַרא, דיא איבעריגע האָבען זיך אַ לאַז געטהאָן נאָך אפריקא, טירקיי און איטאַליען, ספעציעל נאָך געאַפּעל, וואו עס האָט דאָן געהערשט דער זעהר ליבעראלער קעניג פערדינאַנד דער 1טער, וועלכער האָט געשטיצט דיא וויסענשאפט און קונסט. צוויי שטען דיא יונגע, וואָס האָבען זיך בעזעצט אין געאַפּעל, איז אויך געווען יצחק אברבנאל מיט זיין פאמיליע.

קיין איינציגער איד איז ניט געבליעבען אין שפּאַניען, ווען מען וואָל ניט רעכענען דיא מאַראַנאָס, וועלכע מען האָט אלץ מעהר פערפאָלגט און געברענט לשם שמים. זייער לאַגע איז געוואָרען טויזענד מאל ערגער נאָך דער אויסוואנדערונג פון זייערע אידישע ברודער. זיי האָבען אפילו ניט געהאַט פאַר וועמען אויסצורגיסען זייערע ביטערע הערצער. ניט ווייניגער וויא צוויי טויזענד מאַראַנאָס זיינען פערברענט געוואָרען אין דיא אויטאָדע-פּעס פון דער אינקוויזיציאָן אין דיא 14 יאָהר (פון 1485 ביז 1498), ווען טאַרקוועמאַדא האָט אויף אלעמען ארויפגעיאָגט אַ שרעק. זיין נאָכפאָלגער דעזא האָט נאָך מעהר מענשען פערברענט.

דיא אידען האָבען פערשאַלטען דאָס לאַנד, וואו זיי האָבען אַם בעסטען געלעבט אין פערלויה פון ווייניגסטענס טויזענד יאָהר און וואו זיי האָבען אויך דערגרייכט דיא העכסטע שטופע פון בילדונג און קולטור; און דיעזע מדינה איז טאקע געוואָרען אזוי ווי אַ פערשאַלטענע. זייט דיא פעריאָגונג פון אידען הייבט זיך טאקע אָן דער פאל פון דער שפּאַנישער אימפעריע. טראָץ דיא ענטדעקונג פון אמעריקא, טראָץ דיא מאסען גאָלד און זילבער פון פערון און מעקסיקא, איז זיא אלץ שוואכער און אַרימער געוואָרען. דיא קללה פון דיא אידען איז דיעזעס מאל מקוים געוואָרען — פון אַ מעכטיגע אימפעריע, דיא גרעסטע אין דער וועלט אין 16טען יאָרהונדערט, איז זיא געוואָרען דיא שוואכסטע און אַרימסטע מדינה אין אייראָפּא. סינאגאָגען האָט מען אומגעוואנדעלט אין קירכען, דיא אידישע האָספּיטעלער און אנדערע אנשטאַלטען האָט מען קאָנפּיסקירט; אָבער זייער פלאץ אין האַנדעל און אינדוסטריע

וואָס נעהענטער עס איז געקומען דער פאטאָלער טאָג צו פערלאָזען שפּאניען, אלץ הערצרייסענדערע יללות האָבען זיך גע-
הערט אין דיא סינאָגאָגען און בעזאָנדערס אויף דיא בית-עולם'ס.
אין פיעלע שטערט האָבען זיך דיא אונגליקליכע פערזאָמעלט פאר
זייער אָפּרייזע ארום דיא קברים פון זייערע עלטערן און האָבען
אזוי ביטער געקלאָגט און געיאָמערט, אז אפילו קאטאָליקען האָ-
בען ניט געקענט איינהאלטען טרערען פון מיטלייד. פיעלע לייב-
טערע מצבות האָבען דיא אידען מיטגענומען אין וועג צום אנדענ-
קען און א טהייל האָבען זיי אָפּגעגעבען צו דיא מאורען, וועלכע
האָבען צו דער צייט אויך פיעל געליטען פון דער אינקוויזיציאָן.
מען האָט דיא אידען געגעבען דריי טעג גנאדע, זאָ דאָס עס
איז גראדע אויסגעקומען, אז זיי האָבען פערלאָזען שפּאניען תשעה
באב, א טאָג וואָס איז פערצייכענט אין דער אידישער געשיכטע
אלס דער אונגליקליכסטער. פון דיא 300 טויזענד אידען, וועל-
כע האָבען אויסגעוואנדערט אין 1492 — גראדע אין דעם יאָהר
ווען קאָלומבוס האָט ענטדעקט אמעריקא — זיינען דיא מייסטע
אוועק נאָך פאָרטוגאַל. אברכנאל האָט ניט געקענט קומען אהין
בעטען דעם קעניג זשואַן פאר זיינע ברידער, דען מען וואָלט איהם
ארעסטירט פאר האָכפערראטה. ער האָט דאָרום געשיקט זיין
פריינד, דעם אלטען רב יצחק אבוהב צוזאמען מיט נאָך 30 פאָר-
שטעהער נאָך פאָרטוגאַל. זשואַן דער 2טער האָט זיי אויפגענומען
צימליך גוט, און זיי האָבען אויסגעפיהרט, אז מען זאָל ערלויבען
דיא שפּאנישע אידען צו בעזעצען זיך אין פאָרטוגאַל און זיי געבען
דיא זעלבע רעכטע, וואָס דיא פאָרטוגעזער אידען האָבען געהאט.
וויא אזוי דער קעניג און דיא פאָרטוגעזער רעגירונג האָבען נאָכ-
הער געבראָכען וואָרט און פערפאָלגט דיא אידען, איז ניט דער
אָרט צו ריידען דאָ. אָבער אין דער צייט איז פאָרטוגאַל ווירק-
ליך געווען אַ מקום מנוחה פאר דיא אויסוואנדערער. עס איז
שווער צו זאָגען, וואָס עס וואָלט געוואָרען פון דיא שפּאנישע
אידען, ווען פאָרטוגאַל וואָלט זיי ניט אריינגעלאָזען.
א טהייל פון דיא אויסוואנדערער, אונגעפעהר 12 טויזענד

אברבנאל בעשיצט אויך זיינע ברידער אין נעאפעל. — זיין אַפּריווע מיט'ן קעניג נאָך סיציליען. — זיין הויז בערויבט פון פראנצויזישע סאַלדאַטען. — זיין פאמיליע פערוואַגעלט. — דיא ליידען פון זיין עלטסטען זוהן. — זיין אייניקעל געטויפט מיט געוואלט. — אויס-וואנדערונג נאָך קארפו. — זיין ליטערארישע טהעטיגקייט אין קאַרפו און מאַנאַפּאָלי. — זיינע לעצטע יאָהרען אין ווענעצוא.

אין אוגוסט 1492 זיינען עטליכע טויזענד שפּאַנישע אידען אָנגעקומען אין נעאפעל, וואו דיא אידישע געמיינדע האָט זיי אמת ברידערליך אויפגענומען. דער קעניג האָט געהאַלטען וואָרט, און האָט געזאָרגט, אז דיא קריסטען זאָלען ניט דריקען דיא עמי-גראנטען. יצחק אברבנאל, וועמען פערדינאַנד און איזאַבעלא האָ-בען נאָך א מאָל געבעטען צו פערבלייבען, איז נאַטירליך פערעהרט געווען פון אלעמען, ווען ער איז אָנגעקומען אין איטאַליען. וויא נאָר דער נעאפאָליטאַנער קעניג האָט זיך דערוואוסט, אז דער גרויסער פינאַנצמיניסטער פון פאָרטוגאַל און שפּאַניען געפינט זיך אין זיין הויפטשטאָרט, האָט ער איהם איינגעלאָרען צו זיך און איהם פאָרגעשלאָגען א הויכען פאָסט. דיעזער קעניג האָט דאן געהאַט צו פיהרען א מלחמה מיט פראנקרייך און האָט געהאָפט, אז דער ערפאהרענער אידישער מיניסטער וועט פערבעסערען דיא פינאַנצען פון לאַנד. א געוויסע צייט האָט אברבנאל געקענט זיך אָפגעבען צו זיין פירוש אויף מלכים, וועלכען ער האָט נאָך אָנגעפאנגען אין שפּאַניען, אָבער ער האָט געמוזט אונטערברעכען צוליב זיין פאָליטישע טהעטיגקייט אלס מיניסטער און פער-טהייריגער פון זיינע אונגליקליכע ברידער.

האָט קיינער נישט געקענט פערנעהמען. פיעלע שטעדט, וועלכע זיינען בעלעבט געווען דורך דיא טהעטיגקייט פון אידען, זיינען אין א קורצער צייט געזונקען צו דער שטופע פון דערפער. דיא גראנדען האָבען זיך בעקלאָגט, דאָס זייערע שטעדט און דערפער זיינען געוואָרען אַרים און האָבען פערלאָרען זייער פריהערע בע-פעלקערונג. נישט איין מאָל האָבען זיי ערקלערט, אז ווען זיי וואָל-טען פאַראויסגעזעהען דיא טרויעריגע רעזולטאַטען פון דער איד-שער אויסוואנדערונג, וואָלטען זיי ארויס געגען דעם קעניגליכען בעפעהל. אלע קעניגע האָבען דאָן איינגעזעהען, אז שפאניען רואי-נירט זיך דורך דיא ארויסאַגונג פון אידען נאָר דיא אינקוויזי-טאָרען האָבען זיך וועגען דעם גאָר נישט געקימערט און דיא הער-שער פון שפאניען זיינען פארבלענדעט געוואָרען פון פאנאטיזמוס. מען זאָגט, אז ווען דער טערקישער סולטאַן באַיאָזעט האָט געהערט, וויא מען לויבט דעם שפאנישען קעניג אלס א מאַן מיט שכל און אלס גוטען דיפלאָמאַט, האָט ער אויסגערופען: „און איהר רופט איהם נאָך קלוגער קעניג, א הערשער וועלכער האָט אַרים געמאַכט זיין לאַנד און רייך געמאַכט אונזערע!“ דיא טערקישע הערשער זיינען דאָן זיכער קליגער געווען פאר דיא שפאנישע. זיי האָבען פערשטאַנען, אז די אידען זיינען זעהר ניצליך פאַר זייער אימ-פעריע, און זיי האָבען זיך זיכער נישט גענאָרט, ווען זיי האָבען ברייט געעפענט זייערע פאַרטען און שטעדט פאר דיא שפאנישע אויסוואנדערער.

אברבנאל'ס פאמיליע, וועלכע האָט פיעל געליטען דורך דיזע געוואונגענע וואַנדערונגען, איז דאָן צוועהט געוואָרען. אַם ערני סטען האָט געליטען זיין עלטערער זוהן יהודה לעאָן, בעקאַנט אונטער דעם נאָמען מעדיגאָ, ווייל ער איז געווען אַ גוטער דאָקטאָר. מען האָט איהם אזוי געליעבט און אויך געדארפט האָבען אַלס דאָקטאָר אין שפּאַנישען הויף, דאָס מען האָט איהם געוואָלט פער-האַלטען מיט געוואָלד. אזוי וויא מען האָט ניט געקענט אויס-פיהרען, דאָס ער זאָל זיך אליין טויפען, האָט מען בעשטימט, אז מען זאָל ביי איהם צונעהמען זיין איין-יעהריגען זוהן און גלייך טויפען. מען האָט גערעכענט, אז דאָן וועט דער פאָטער שוין מוזען פערבלייבען אין שפּאַניען. אָבער ער האָט זיך בעצייטענט דערוואוסט פון דיעזען פלאַן און האָט גלייך אוועקגעשיקט אין געהיים זיין זוהן נאָך פאָרטוגאַל, און אליין האָט ער זיך אָפגעטראָ-גען נאָך נעאַפּעל. ער האָט מורא געהאַט צו בעזעצען זיך אין פאָרטוגאַל און האָט איבערהויפט ניט געטרויט דעם קעניג זשואַן, וועלכער האָט טאַקי באַלד בעוויזען, אז ער איז געווען אַ ניעדער-טרעכטיגער טיראַן. דיא אידען, וועלכע האָבען זיך פערלאָזען אויף זיינע פערשפרעכונגען, האָבען שרעקליך טהייער בעצאָהלט דער-פאַר. וויא נאָר דיעזער געמיינער קעניג האָט זיך דערוואוסט, דאָס יצחק אברבנאל'ס אָן אייניקעל געפינט זיך אין זיין לאַנד, האָט ער איהם געהייסען פארהאַלטען אַלס אַ משכון. דעם איינ-געלע האָט מען נאכדער געטויפט און קיין מאָל ניט ערלויבט צו זעהען זיינע עלטערן...

יצחק אברבנאל איז פערבלייבען אין סיציליען ביז דעם טויט פון דעם פערזאָנטען נעאַפאָליטאַנער קעניג אַלפאָנסאָ דער 2טער אין 1495. ער האָט אזוי געטריי געדיענט דיעזען קעניג אָהן אַ טראָן, דאָס ער האָט מורא געהאַט צו פערבלייבען ווייטער אין סיציליען זאָ לאַנג דיא פראנצויזען האָבען געהערשט אין נעאַפּעל מיט דער מאכט פון זייערע שווערדען. ער איז דארום אוועק-געפאָהרען נאָך דעם אינוועל קאָרפּו אַלס דעם זיכערסטען אָרט פאַר איהם. דאָרט איז ער נאָר פערבלייבען ביז דיא פראנצויזען

אויף אין נעאפעל האָט אברבנאל געהאַט א געלעגנהייט צו בעשיצען דיא אונגליקליכע עמיגראנטען. אין דעם פערצווייפּעל-טען און עלענדען צושטאַנד, צו וועלכען זיי זיינען געקומען דורך זייערע ליידען ביי דער אויסוואנדערונג, האָט צווישען זיי אויס-געבראַכען א מגפה, וועלכע האָט א סך פון זיי שנעל בעפרייט פון מאטערנעסען אויף דער וועלט. אום דיא קריסטען זאָלען ניט ארויסטרעטען געגען דיא אונגליקליכע עמיגראנטען, האָט אברבנאל געבעטען דעם קעניג, אז מען זאָל וויא ווייט מעגליך ניט בעקאנט מאכען, דאָס א מגפה האָט אויסגעבראַכען. דער ליבעראלער קע-ניג האָט עס פערשפּראַכען און האָט אָנגעזאָגט, אז מען זאָל יע-דענפאלס בערריגען דיא אָפּפער פון דער מגפה ביי נאַכט. נאָר דיא מגפה איז געוואָרען אזוי גרויס, אז מען האָט איהר שוין מעהר ניט געקענט פערדעקען מיט תירוצים. דאָן האָט מען אָנגעפאנגען פון אלע זייטען שרייען, אז מען זאָל פערזאָגען דיא שפּאנישע אידען; אָבער דער קעניג האָט עס אויף קיין פאל ניט געוואָלט נאָכ-געבען. ער האָט געהייסען אויסבויען הינטער דער שטאָדט האָס-פיטאַלען פאר דיא קראנקע פון דער מגפה, און דאָרטען זיינען זיי בעהאַנדעלט געוואָרען פון ספּעציעלע דאָקטוירים ביז דיא מגפה איז פאַראיבער.

אברבנאל איז פערבליעבען אין פינאַנץ-מיניסטעריום ביז דעם קעניג'ס טויט. דער יורש פון טראָן, אלפאָנסאָ דער 2טער, האָט איהם אָנגעהאַלטען אויף דעם זעלבען פּאַסט. דיעזער אלפאָנסאָ איז אזוי געווען צוגעבונדען צו זיין אידישען מיניסטער, דאָס ווען ער האָט זיך צוליעב דיא אטאקעס פון דיא פראנצויזען געמוזט אָפּזאָגען פון טראָן צו גונסטען פון זיין זוהן, האָט ער איהם מיט-גענומען נאָך סיציליען. נעאפעל איז דאָן אריינגעפאלען אין דיא הענד פון דיא פראנצויזען, און אברבנאל האָט זיך צוריקגעצויגען מיט זיין פאמיליע נאָך סיציליען, וויא דער קעניג אלפאָנסאָ האָט איהם געבעטען. דיא פראנצויזישע סאָלאַטען האָבען דערפאר בערויבט זיין הויז און צושטערט זיין ביבליאָטעק, וועלכע איז געווען ביי איהם דיא טהייערסטע זאך.

אויף דניאל'ס נביאות און אויף דיא אגדות אונטר דעם נאָמען „מעני הישועה“. אין 1498 האָט ער אָנגעשריעבען „משמיע ישועה“, „ישועת משיחו“ און האָט געענדיגט דעם פירוש אויף ישעיה. דיא אנדערע ווערק, וועלכע ער האָט אָנגעשריעבען אין מאָנאָפאָלי זיינען „שמים חדשים“, „ראש אמונה“, „מפעלות אלהים“.

וועגען דעם כאראקטער און דיא בעדייטונג פון דיזע ווערק וועלען מיר ריידען אין נעכסטען קאפיטעל. יעצט וועלען מיר פאָרמזעצען זיין לעבענס־בעשרייבונג.

אין 1503 איז יצחק אברבנאל אריבערגעפאָהרען צו זיין צווייטען זוהן יוסף, וועלכער האָט דאָן פראקטיצירט מעדיצין אין ווענעציא (ווענעדיג). דאָרט איז איהם וויעדער אויסגעקומען צו בעשעפטיגען זיך מיט פאָליטישע אנגעלעגנהייטען. דיא ווענע־ציאנער רעפובליק האָט דאָן געהאט א שטרייט מיט פאָרטוגאַל וועגען זייערע קאָלאָניעס אין אינדיען און בעזאָנדערס וועגען דעם האַנדעל מיט בשמים. דיא פיהרערס פון דער רעפובליק האָבען זיך געווענדעט צום בעריהמטען פינאַנץ־מיניסטער נאָך א ראטה און זייט דאָן האָבען זיי איהם אָנגעפרעגט וועגען דיא וויכטיגסטע שטאַטס־אנגעלעגנהייטען.

נאָר איהם איז שוין ניט לאנג געבליבען צו לעבען. זייט דיא אויסווייזונג פון דיא שפאנישע אידען האָט ער אזוי פיעל געליטען, אז עס איז א וואונדער וויא אזוי ער האָט געקענט דער־לעבען ביז 71 יאָהר. דיא געצוואונגענע וואנדערונגען און דיא האַרצקלעמענעס, וואָס זיין פאמיליע איז פערוואָגעלט געוואָרען אין גלות און וואָס איבעראל איז דיא אידען אזוי שלעכט און ביטער, האָבען געבראַכען זיין געזונד. ער איז שנעל געזונקען אין ווענעציא, וואו ער האָט געהאט דעם פערענניגען צו לעבען צוזאמען מיט זיינע זיהן יהודה לעאָן מעדיגא און יוסף.

אין 1507 האָט זיך א געוויסער שאול כהן פון קאנדיא גע־ווענדעט צו איהם מיט צוועלף פראגען וועגען רעליגיאָן און פילאָ־זאָפיע. דעם נעכסטען בוך האָט ער אָנגעשריעבען זיין „תשובה“

האָבען זיך געמוזט צוריקציהען פון נעאָפּעל. נאָכהער האָט ער זיך בעזעצט אין דער איטאַליענישער שטאָרט מאָנאָפּאָלי, וואו ער האָט פערבראכט אכט יאָהר.

אין דיזער צייט, ווען ער איז אין גאנצען געווען פריי פון פאָליטיק און קעניגליכע הויפּען, האָט ער זיך אָפּגעגעבען צו זיינע ביבלישע נאָכפּאָרשונגען און רעליגיעז־פּילאָזאָפּישע שריפטען. ער האָט געארבייט אייפריג, אום אָנצוואַגען דיא צייט, וועלכע ער האָט פערלאָרען אין וועלטליכע אנגעלעגנהייטען. אין קאָרפּו האָט ער זיך צוערשט גענומען שרייבען א פירוש אויף ישעיה, נאָר ער האָט באלד אונטערבראָכען דיזע ארבייט, ווען ער האָט צופעליג געפונען דעם מאָנוסקריפט פון זיין פירוש אויף „דברים“, וועלכען ער האָט נאָך אָנגעפאנגען בשעת ער האָט געלעבט אין ליסאבאָן און וועלכען ער האָט פערלאָרען, ווען ער האָט געמוזט זיך רעטען אין שפּאַניען. ער האָט זיך זעהר דערפרעהט מיט דיזע ווערק פון זיינע יונגע יאָהרען, א ווערק, וואָס ער האָט געהאַלטען פאר פערלאָרען. דאָס איז געווען א טרויסט פאר איהם נאָך דיא צרות, וואָס ער האָט געליטען צוזאמען מיט דיא פערזאָנלעכע שפּאַנישע אידען. ער האָט יעצט געקענט רוהיג בעארבייטען און אויס־בעסערען דיזען פירוש אויף דעם וויכטיגסטען טהייל פון דער ביבעל.

דעם גרעסטען טהייל פון זיינע ווערק האָט ער אָנגעשריעבען אין מאָנאָפּאָלי. אין 1496 האָט ער געענדיגט „מרכבת המשנה“ און אין דעם זעלבען יאָהר פאר פסח האָט ער אָנגעשריעבען „זבח פסח“. אין דער הקדמה צו דיזער שריפט בעקלאָגט ער זיך זעהר ריהרענד, דאָס זיין פאמיליע איז צושפּרייט דורך דיא אונגליקען פון זיין פאָלק, דאָס זיין פרוי און קינדער לעבען אנדערסוואו און ער געפינט זיך אויף דער עלטער (איהם איז שוין געגאנגען דאָס זעכציגסטע יאָהר) אליין אין א פרעמדע מדינה, וואָס איהר שפּראַך פערשמעהט ער ניט. דעם נעכסטען יאָהר האָט ער געענדיגט „נחלת אבות“, וואָס ער האָט געווידמעט זיין אינגסטען זוהן שמואל, וועגען וועלכען מיר וועלען ריידען שפעטער. דאן האָט ער אויך אָנגעשריעבען דעם גרויסען און מערקוויידיגען פירוש

דיא בעדייטונג פון אברבנאל'ס ווערק. — זיינע פירושים אויך געשעצט פון קריסטען. — געגען פרייע פילאָזאָפיע, ארויסטאַטעל און רמב"ם. — זיינע שריפטען וועגען משיח'ס צייטען און זייער איינפלוס אויף דיא פערשפרייטונג פון קבלה און מעסיאניזמוס.

אַבוואָהל מען קען ניט זאָגען, אז יצחק אברבנאל איז געווען אַן אַריגינעלער דענקער, אַ זעהר טיעפער פילאָזאָף, און אז זיינע ווערק ענטהאַלטען נייע לעהרען, דאָך האָט ער געהאַט אַ זעהר גרוי-סען איינפלוס אויף דיא גייסטיגע טהעטיגקייט פון אידישען פאָלק און אויף דיא אידישע ליטעראטור אין 16-טען און 17-טען יאָהר-הונדערט. זיין איינפלוס איז טהיילווייז געקומען דורך זיין עדלע פאָליטישע טהעטיגקייט, דורך זיין הויכע לאַגע אלס פינאַנץ-מי-ניסטער אין פאָרטוגאַל, שפּאַניען און נעאַפּעל, און טהיילווייז דורך זיין ארויסטרעטען געגען פרייע פילאָזאָפיע, וואָס עס האָט גראדע געשטימט מיט דעם גייסט, וועלכער האָט דאן געהערשט צווישען אפילו די געבילדעטסטע אידען און וועלכער האָט געפיהרט צו דער אלגעמיינער פערעהרונג פון קבלה, צו כיסטיציזמוס (סתרי תורה) און צו אַן אויפלעבונג פון מעסיאניזמוס. זיינע ווערק קענען צוטהיילט ווערען אין דריי קלאַסען:

- 1) עקזעגעטאַלע (ערקלערענדע) — דאָס זיינען נעמליך זיינע פירושים אויף דער ביבעל. (2) רעליגיעז-פילאָזאָפישע און (3) אפאָלאָגעטישע (פערטהיידגענדע) — דאָס זיינען דיא שריפטען, אין וועלכע ער פערטהיידנט דיא אידישע רעליגיע און ספּעציעל דעם גלויבען אין אַ משיח.

זיינע פירושים אויף דער ביבעל זיינען זיכער זיינע בעסטע

אויף דיעזע פראגען. דאָס איז געווען זיין לעצטע ווערק. אין זיין בריעף צו שאול כהן בעקלאָגט ער זיך, דאָס ער איז געוואָרען זעהר אלט און שוואַך. זיינע טעג זיינען שוין דאָן געווען געזעהלטע. אין 1509 איז דער גרויסער מליץ יושר, שטאַטס־מאַן און געלעהרטער אויסגעגאנגען. זיין טויט איז בעוויינט געוואָרען פון אלע אידען איבער דער גאנצער וועלט. אלע האָבען געפיהלט, אז זיי האָבען פערלאָרען אין איהם אַ פאָטער.

זיין לויב איז געווען אַ גרויסארטיגע. אויך פיעלע קריסטען און ווענעציאנער אריסטאָקראטען זיינען געקומען איהם אָנגעבען דעם לעצטען כבוד. זיינע זיהן האָבען איהם בעגראָבען אויף דעם אלטן אידישען בית־עולם אין דער איטאַליענישער שטאָט פאדוא.

מעטאפיזישער פראגע איז ענג פערבונדען דיא עקזיסטענץ פון גאט, און ניט ווייניג טהעאָלאָגען האָבען זיך אויף דעם געבראַכען דיא קעפּ דעם גאַנצען מיטעלאַלטער, ווען מען האָט זיך כמעט אויסשליסליך בעשעפטיגט מיט דיא זאָגענאָנטע חכמת האלהות און מיט פירושים אויף הייליגע שריפטען. דען ווען מען זאָל בעווייזען, דאָס דיא וועלט איז ניט אָהן א'ן אָנהויב און אָהן א סוף, הייסט אז זיא עקזיסטירט ניט פון אייביג אָן, בעדייטעט עס דאָך, אז זיא איז בעשאַפען געוואָרען; און אזוי וויא אַלעס געשאַפענעס האָט דאָך אַ בורא, איז שוין דערפון געדרונגען, אז גאט האָט בעשאַפען דיא וועלט און אז ער עקזיסטירט.

וויא בעוואוסט האָט אַריסטאָטעל, דער גרעסטער און טיעפ־סטער גריכישער פילאָזאָף, וועלכער האָט געהאט דעם גרעסטען איינפלוס אויף דיא גאַנצע ציוויליזירטע מענשהייט, ערקלערט, אז דיא וועלט עקזיסטירט אייביג. מאַימאָניד (רמב"ם) וועלכער איז געווען א'ן אָנהענגער פון אַריסטאָטעל'ס פילאָזאָפיע*) און האָט געזוכט איהר אויסצוגלייכען מיט דעם ביבלישען גלויבען, האָט ערקלערט אין זיין בעריהמטען „מורה נבוכים (וועגווייזער פיר פער־בלאָנדרשעטע)“, אז מען קען ניט ברענגען ריכטיגע בעווייזע וועגען דיא שעפפונג פון דער וועלט אין צייט. אברבנאל טרעט אַרויס זעהר ענערגיש געגען אזא אפיקורסישע פילאָזאָפיע און לייקענט אָב דיא עוויגקייט פון דער וועלט. ער טרעט אין אַלגע־מיינען אַרויס געגען דעם רמב"ם'ס פילאָזאָפיע און בלייבט אויף דעם שטאַנדפונקט פון בלינדע אמונה ניט נאָר אין דער ביבעל, זאָנדרען אויך אין תלמוד.

זיינע מיינונג וועגען דיא שעפפונג פון דער וועלט אין צייט ערקלערט ער נאָך גרינדליכער אין „ראש אמונה“ און „מפעלות אלהים“.

מיר קענען זיך דאָ ניט אַריינלאָזען אין בעטראכטונגען וועגען

(*) דיא לעבענסבעשרייבונגען פון אַריסטאָטעל און פון רמב"ם, אַרויסגעגעבען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער לויברערי פאָבלישונג קאָ.

ווערק, דען דאָרטען האָט ער ניט נאָר אַרױסגעװױזען זײַנע טיפּע און גרױסע קענטניסע, זאָנדערן אױך אַ װעלטליכען גײסט און אַ פּערשטאַנד פון אַ שטאַטסמאַן. דיעזע פירױשע האָבען בע־זאָנדערס אַ היסטאָרישען װערטה. ער האָט געזוכט צו ערקלעָהרען פיעלע דונקעלע פונקטען אין דער ביבלישער געשיכטע פון אידישען פאָלק. דאָס װאָס געװעהנליכע רבנים, װעלכע האָבען זיך גאָר ניט אינטערעסירט מיט װעלטליכע פראגען, האָבען דורכגעלאָזען אין זייערע פירױשע, דאָס פערנעהמט אַ װיכטיגען פלאץ אין אברבנאל'ס קאָמענטאַרען. מען מעג איהם דערפאר רעכענען פאר איינעם פון דיא ערשטע גרינדליכע נאָכפאָרשער פון דער ביבעל. דיא הקדמות צו זײַנע פירױשע ערקלערען זעהר גוט דעם אינ־האַלט. דאָס איז געװען געװיסערמאַסען אַ נייעס אין זײַן צײַט.

אברבנאל'ס עקזעגעטישע װערק זײַנען פיעל בענוצט געװאָרען ניט נאָר פון אידישע, זאָנדערן אױך פון קריסטליכע קאָמענטאַטאָרס און ביבלישע נאָכפאָרשערס. דיעזע װערק זײַנען איבער־זעצט געװאָרען פון קריסטליכע שרייבערס אין לאטיין און זײַנען הױך געשעצט געװאָרען. מען קען זאָגען, אז קײן אידישער קאָמענטאַטאָר איז ניט שטודירט און געאכטעט געװען אזױ פיעל פון קריסטליכע עקזעגעטען װיא אברבנאל. טהיילווייז איז עס געקור מען דורך דעם, װאָס ער האָט זיך גאנץ עהרליך און אונפארטייאיש בענוצט מיט דיא פירױשע פון אייניגע קריסטליכע נאָכפאָרשערס פון דער ביבעל.

זײַנע פילאָזאָפישע װערק זײַנען זעהר שװאַכע. ער האָט זיך שטרענג געהאַלטען אָן דעם בוכשטאַב פון דער תורה און איז נאָך ארױסגעטראָטען געגען אלע זײַנע פאָרגענגער, װעלכע האָבען זיך ערלויבט מעהר אָדער װעניגער פריי צו פילאָזאָפירען, צו מאַכן כן חקירות. ער האָט עס ניט געװאנט אָפען ארױסצורירדען, נאָר פון זײַנע שריפטען קען מען שליסען, אז אפילו דער רמב"ם איז אַן אפיקורס. זײַן בעסטע פילאָזאָפישע װערק איז „שמים חרשים". אין דיעזען בוך זוכט ער צו בעװײזען, אז דיא װעלט איז בעשאַפען געװאָרען אין צײַט, אז עס איז דאָ אַ חידוש העולם. מיט דיזער

אין דריטען בוך רעכענט ער אויס אלע פסוקים, וועלכע בעציהען זיך אויף משיח'ן, מיט זיינע ערקלערונגען און מיט א שארפע קריטיק פון קריסטליכע מיינונגען. ער גיט דאָרטען אויך א בעשרייבונג פון משיח'ס צייטען נאָך היא איינבילדונגען פון דיא רבנים אין מיטעלאַטער.

שטיצענדיג זיך אויף דינאַל'ס נביאות, האָט ער גערעכענט, אז ער האָט אונבעשטריטבאר בעוויזען, דאָס משיח מוז קומען און דאָס דיא אידען וועלען האָבען א גלענצענדע צוקונפט. דערביי איז ער אזוי ווייט פערקראַכען אין זיין הייסען גלויבען, דאָס ער האָט זיך גענומען אויסצורעכענען אויף דעם שטייגער פון געוועהנ-ליכע קאבאַליסטען, ווען משיח דאַרף זיך בעווייזען. נאָך זיינע רעכנונגען איז אויסגעקומען, אז משיח'ס ערשיינונג וועט זיין אין יאהר 5263 (1503) נאָך דער קריסטליכער רעכנונג) און אז דיא וועלט וועט אונטערגעהן און אז רוים וועט פאַלען מיט 20 יאהר שפעטער.

מיט דיזע ביכער און בעזאָנדערס מיט זיינע משיח'רעכנונגען האָט אברבנאַל ניט-ווילענדיג געשטיצט דיא קאבאַליסטען. ער איז ניט געווען א פריינד פון דער קבלה, דען ער איז געווען א שטרענגער תלמודיסט און אויך צו פיעל פילאָזאָף צו ווערען בעגייסטערט פון אזא ווילד-משונה'דיגע ווערק, ווא דער „זוהר“; אבער ווען ער איז ארויס מיט זיין „מעיני הישועה“, האָבען זיך אלע אנהענגער פון דער קבלה אן דעם אָנגעכאפט. זיי האָבען זיך בענוצט מיט דעם צו פערשפרייטען זייערע מיסטישע איינבילדונג-גען און רעכנונגען. אלע אידען האָבען דאן און אויך אין שפעטערע צייטען גערעכענט, דאָס ווען אזא געלאָסענער שטאַטסמאַן און גרויסער געלעהרטער פערנעהמט זיך מיט אויסרעכנונגען פון משיח'ס צייטען, דאן דארפען אלע גלויבען אין דעם און זיך פערלאָזען אויף דיא „סודות“ פון דער קבלה.

דיא ווירקונג פון אברבנאַל'ס ווערק וועגען משיח'ס צייטען איז געווען אזוי גרויס, דאָס אין 1502, מיט א יאהר פאר דער צייט, וועלכע ער האָט בעשטימט פאַר משיח'ס ערשיינונג, האָט

דיא אלטע מעטאפיזישע (איבערנאטירליכע) חקירות איבער דיא שעפונג פון דער וועלט, אויב אריסטאטעל אָדער זיינע געגנער האָבען געהאט רעכט (אין אונזער צייט פילאָזאָפֿירט מען איבער-הויפט אויף אַ גאנץ אנדערען וועג); אבער מען מוז צוגעבען, אז אברבנאל האָט זעהר געשיקט אָנגעוויזען אויף פיעלע שוואַכע פונקטען פון מאַימאָניד'ס פילאָזאָפֿיע, וועלכע האָט איבערהויפט געשטרעבט צו א'ן אונמעגליכע זאך, נעמליך: צו איינשטימונג פון פילאָזאָפֿיע מיט אמונה, פון קריטישע פערזנלעכע מיט בלינדען גלויבען.

ווען מען נעהמט אין אַנבעטראַכט, דאָס אברבנאל איז געווען אַ שטרענגער אַרטהאָדאָקס אפילו אין זיינע פילאָזאָפֿישע ווערק און דאָס דער בוכשטאב פון דער ביבעל איז ביי איהם געשטאַנען העכער פאַר אַלע חקירות, דאַרף מען זיך ניט וואונדערן, דאָס ער האָט ניט נאָר פעסט געגלויבט אין משיח'ס צייטען, זאָנדערן האָט אויך אויסגערעכענט, ווען משיח דאַרף קומען. דיא אידען האָבען דאָן אזוי פיעל געליטען אויף דער וועלט, אז זיי האָבען זיך אַלץ מעהר גענומען טרייסטען מיט האָפֿנונגען אויף אַ נאָהענטע ערלייזונג פון משיח, אום זיי צו ערלייזען ענדליך פון זייערע שרעקליכע צרות. אברבנאל איז ניט געווען א'ן אויסנאָהמע, ער האָט געהאַפֿט צוזאַמען מיט זיינע ברידער, אז משיח'ס צייטען זיינען נאָהענט.

גאַנצע דריי ביכער האָט ער אָנגעשריעבען וועגען דיזען גלויבען. דאָס זיינען דיא אַפּאָלאָגעטישע ווערק: „מעיני הישועה“, „ישועת משיחו“, און „משמיע הישועה“.

אין דעם ערשטען בוך בעשעפטיגט ער זיך ספּעציעל מיט דניאל'ס נביאות, וועלכע ער בעטראַכטעט מיט רעכט אלס דעם פונדאמענט פון מעסיאַניזמוס. ער זוכט צו ערקלערען דעם אידישען שטאַנדפונקט וועגען משיח'ן און דערביי קריטיקירט ער זעהר גרינדליך דיא קריסטליכע בעהויפטונגען.

אין צווייטען בוך ברענגט ער אַרויס זעהר אויספיהרליך דיא שילדערונגען פון תלמוד און מדרש וועגען משיח'ן.

יהודה לעאן אברבנאל : דאָקטאָר, אַסטראָנאָם און פּאָעט. — ליובאַרצט פון גאַנצלוואָ דע קארדאָוא. — זיינע „דיאַלאָגען איבער ליעבע“ אין איטאַליעניש. — זיינע העברעאישע פּאָעזיען צו זיין געטויפטען זוהן. — שמואל אברבנאל : אונטערשטיצער פון רבנים און אידישע ליטעראַטור, פינאַנץ־מיניסטער, בעל צדקה און בעשיצער פון אידען אין געאַפּעל. — זיין עדעלע פרוי. — פערקעהר מיט קרויסמליכע געלעהרטע. — דיא אינקוויזיציאָן אין געאַפּעל. — זיין פרוי'ס ביטע ביי דעם קויווער קאַרל פאַר דיא אידען. — דיא געצוואנגענע אויסוואַנדערונג פון דיא אידען אויס געאַפּעל. — שמואל אברבנאל האַנדעלט וויא זיין גרויסער פאטער.

דיא פאַמיליע אברבנאל האָט געשפּיעלט אַ וויכטיגע ראָלע אין איטאַליען. יצחק אברבנאל זעלבסט איז שוין געווען צו אַלט און שוואַך, ווען ער האָט זיך דאָרטען בעזעצט. דערצו האָט ער נאָך ניט געקענט דיא לאַנד־שפּראַך. זיינע דריי זיהן אָבער האָבען זיך דערפאַר שנעל אויסגעצייכענט.

דער פעהיגסטער און געבילדעסטער פון זיי איז געווען דער עלטסטער, דער אויבען־דערמאָנטער יהודה לעאָן מעדינא. ער איז זאָגאַר געווען פעהיגער פאַר זיין פאָטער, יעדענפאַלס אַ פיעל טיעפערער און זעלבסטשטענדיגערער דענקער, נאָר אויף דיא אידען דירעקט האָט ער קיין איינפלוס געהאַט, ווייל ער האָט זיך ווייניג בעשעפּטיגט מיט תלמודישע חקירות און רבנישע ליטעראַטור און ווייל ער איז, נאָך דעם מאַסשטאַב פון זיין צייט, גערעכענט פאַר אַ פריידענקער.

אין דער צייט, ווען זיין פאָטער איז אָכגעפאַהרען נאָך דעם אינזעל קאָרפּו, איז ער פערבליעבען אין גענואַ, וואו ער האָט

זיך אין איסטריא, ניט ווייט פון ווענעציא, בעוועזען איינער, וואָס האָט זיך אַרויסגעגעבען פאַר דעם אָנזאָגער, אז משיח קומט. דאָס איז געווען אַשר לעמלין. ער האָט בעקאַנט געמאַכט, דאָס ווען דיא אידען וועלען טאָן תשובה, וועלען פאַסטען און טהיילען צדקה, וועט משיח זיכער קומען אין 6 מאָנאַט אַרום. דער עולם איז אזוי פאַרבערייטעט געווען דורך קאַבאַליסטישע פלוידערייען צו גלויבען אין משיח'ס נאָהענטע ערשיינונג, דאָס לעמלין האָט גלויך געפונען אַ סך נאָכשלעפערס, וועלכע האָבען פערשפרייט זיינע נביאות. אין איטאַליען און דייטשלאנד האָבען אידען אָנגעפאַנגען צו פאַסטען, זאָגען תפילות און טהיילען נדבות. מען האָט דעם יאהר 1502 אַ נאָמען געגעבען „תשובה יאהר“. מען האָט שוין גערעכענט, אז אַטאָט קומט מען אין ירושלים. ווער ווייסט וואָס עס וואָלט געוואָרען פון דיזער קאָכעריי, ווען לעמלין וואָלט ניט פערשוואונדען אָדער געשטאַרבן פלוצלינג. מען ווייסט ניט, וואָס עס איז געוואָרען מיט איהם; נאָר זיין משוגעת איז שנעל אָבגעשטאַרבן מיט איהם. לעמלין האָט געהאט וועניגער מזל, וויא דער פאַלשער משיח שבתי צבי מיט אַ 150 יאהר שפעטער. (*)

(*) זעה דיא לעבענסבעשרייבונג פון שבתי צבי, אַרויסגעגעבען פון דער אינטערנאַציאָנאַלער ליוברערו פאַבלישינג קאָמפאַניע.

קאמפאליק בעפויילען, אז מען זאל פון דארטען פערלאנגען דיא אידען. אבער גאנזאלווא דעקארדאווא האט ניט אויסגעפיהרט דיזען באר- בארישען בעפעהל. ער האט ערקלערט דעם יודענפרעסענדען קעניג, אז אין נעאפעל זיינען אייגענטליך פערבליעבען וועניג אידען, און אז דיא שטאדט וועט זעהר פיעל פערליערען דורך זייער אויסווייזונג, ווייל זיי וועלען זיך דאן בעזעצען אין ווענעציא און פערקלענערען דערמיט דעם האנדעל פון נעאפעל.

פערדינאנד האט געהייסען איינפיהרען דיא אינקוויזיציאן, אום צו פערפאלגען דיא אנטלאפענע שפאנישע און פארטוגעזער מאראנאס. זיי זיינען זיך דארום באלד צולאפען אין אנדערע איטאליענישע שטעט. יהודה לעאן מעדיגא איז פערבליעבען אונגעפעהר 2 יאהר (ביז 1507) אלס דער לייבארצט פון דעם וויצעקעניג, און ווען פערדינאנד איז געקומען בעזוכען זיין נייע קעניגרייך, האט ער איהם געזעהען אין נעאפעל. באלד נאך דעם קעניגליכען בעזוך, איז גאנזאלווא דעקארדאווא ענטלאסען געווארען, און יהודה לעאן מעדיגא איז געבליבען אהן בעשעפטיגונג. דאן איז ער עס אוועקגעפאהרען נאך ווענעציא, וואו עס האבען זיך געפונען זיין פאטער און ברודער יוסף, וועלכער האט אויך פראקטיצירט מעדיצין.

אין א קורצער צייט האט ער אזוי גוט אויסגעלערנט דיא איטאליענישע שפראך, דאס זיין בעסטע ווערק „דיאלאגען איבער ליבע“ ווערט גערעכענט פאר א מוסטער אין דער איטאליענישער ליטעראטור. דאס איז א טיעפ־פילאזאפישער געשפרעך צווישען א מאן און א פרוי וועגען ליבע און וועגען דיא העכסטע צוועקען פון לעבען. ער ערקלערט דארטען, אז דער העכסטער צוועק פון לעבען איז ליבע, דיא שטרעבונג פון איין וועזען זיך צו פעראייניגען מיט דעם אנדערען. גאט, זאגט ער, האט געשאפען דיא וועלט מיט ליבע, און דורך ליבע פערבינדעט זיך דיא גייסטיגע וועלט מיט דער מאטעריעלער. דעם מענשענ'ס נשמה דארף זיך טראגען מיט ליבע צו גאט. ערשט דורך דעם דערגרייכט זיא איהר העכסטע

פראקטיצירט מעדיצין. ער האָט אבער ניט פיעל פערדיענט פון זיין פראָפעסיאָן, דען זיין גייסט איז ניט געלעגנען אין דער מעדיצין, וועלכע האָט דאָן וועניג געקענט בעפריידיגען א מענשען מיט הויכע פילאָזאָפישע געדאַנקען, זאָנדערן אין מאַטעמאַטיק, אַסטראָנאָמיע, פילאָזאָפיע און פאָעזיע. ער איז געווען בעקאַנט און בעפריינדעט מיט דיא פרייעסטע דענקער פון זיין צייט, דאָרונטער אויך מיט דעם בעריהמטען איטאַליענישען געלעהרטען פיקאַדע-מיראַנדאָלאַ. ער האָט ערפונדען א'ן אַסטראָנאָמישען אינסטרומענט און אָנגעשריעבען א בוך איבער „הימלישע האַרמאָניע“, וואָס איז ליידער פערלאָרען געגאַנגען. איבערהויפט קען מען איהם רעכענען פאַר א קינד פון דער רענעסאַנס-צייט, וועלכע האָט דאָן אָנגעפאַנגען אלץ שאַרפער צו וועקען דיא מוחות פון דעם טיעפען דרעמעל אונטער דעם גייסטיגען שלאָף-טרונק פון דער קאַטאָלישער קירכע.

ווען יהודה לעאָן איז נאָך געווען אין שפּאַניען, האָט ער זיך בעפריינדעט מיט פיעלע גראַנדען. מיר ווייסען שוין, אז מען האָט איהם געוואָלט פעהאַלטען מיט געוואָלט אפילו נאָכדעם, וויא מען האָט אלע שפּאַנישע אידען ארויסגעיאָגט און אז דורך דעם איז זיין ערשטער זוהן אריינגעפאלען אין דיא הענד פון דעם פאָרטור געזער קעניג און איז געטויפט געוואָרען. דיזען פערלוסט פון זיין זוהן, וועלכען ער האָט שוין קיין מאָל ניט געקענט זעהן, האָט ער בעקלאָגט זיין גאַנצען לעבען און האַרצרייסער אויסגעדריקט אין זיינע פאָעזיען.

דורך זיין בעקאַנטשאַפט מיט שפּאַנישע גראַנדען איז ער געוואָרען דער לייבאַרצט פון גאָנזאלוואַ דע-קאָרדאָוואַ, דעם בעריהמטען שפּאַנישען קריעגספיהרער, וועלכער האָט געקראָגען דעם נאָמען „גרויסער קאפיטאַן“. אונטער דער קאָמאַנדע פון דיזען קריעגספיהרער, וועלכער איז אויך געווען א'ן עדעלער מענש און פריינדליך צו אידען, האָבען דיא שפּאַניער איינגענומען נעאַפּעל. ער איז געוואָרען דער וויצע-קעניג פון זיד-איטאַליען. וויא נור דיא שפּאַניער זיינען געוואָרען הערשער פון נעאַפּעל, האָט פערדינאַנד-

נישע אידען. ער האָט שטודירט תלמוד אין דער דאָן בעריהמטער ישיבה פון סאַלאָניק און האָט זיך זעהר אויסגעצייכענט דאָרטען. אין פיעלע הינזיכטען איז ער געראטהען געווען אין זיין פאטער, בעזאָנדערס אין זיין פעהיגקייט צו געשעפטען און פינאַנצען. אַ געוויסע צייט איז ער געווען דער פינאַנצמאניסטער פון דעם שפּאַנישען וויצע־קעניג אין נעאַפּעל און האָט זיך ערוואָרבען אַ גרויסען פערמעגען. אַ אידישער פּאָעט האָט וועגען איהם געזאָגט: „שמואל אברבנאל איז גרויס אין תורה, אדעלקייט און רייכטהום. מיט זיין רייכטהום איז ער אימער גרויסמוטהיג. ער העלפט זיינע ברידער אין נויט, ערלייזט געפאנגענע, שטיצט יתומים און בעזיצט אַלע מעלות פון אַ נביא.“

זיין הויז איז אימער געווען אָפּען פאר אידען, בעזאָנדערס פאר רבנים און תלמודיסטען. ער פלעגט אונטערשטיצען אָרימע תלמודיסטען, אום צו פערשפרייטען דיא אידישע תורה און ליטעראטור.

גראדע וויא זיין פאטער האָט ער זיך אָבגעגעבען צו העלפּען זיינע ברידער געגען אונטערדריקונגען און האָט אויך צוזאַמען מיט זיי אויסגעוואַנדערט פון נעאַפּעל, ווען מען האָט זיי געצוואונגען צו טראָגען דעם שאַנדע־צייכען אויף זייערע קליידער, וויא דאָס איז איינגעפיהרט געוואָרען אין פיעלע ערטער אין מיטעלאַטער.

אין דיזער בעציהונג, וויא אויך אין צדקה און אין אונטער־שטיצונג פון תלמודיסטען, האָט ער געפונען אַ ווירדיגע מיט־העלפּערין אין זיין עדעלער און ליבעליכער פרוי בענווענידא אַבאַרבאַנעלאַ. אַלע אידען אין איטאַליען האָבען איהר פערעהרט און אויך קריסטען האָבען איהר געאַכטעט. בעזאָנדערס בעפריינט דעט איז זיא געווען מיט דער טאָכטער פון דעם וויצע־קעניג דאָן פערדאַ דע־טאָלעראַ. דער וויצע־קעניג זעלבסט האָט זיי בעקאנט געמאַכט, אום זיין טאָכטער זאָל זיך נעהמען אַ ביישפיעל פון דער עדעלער אידישער פרוי. דיזע פרייליין האָט נאכהער חתונה געהאַט מיט דעם הערצאָג פון טוסקאַניא און האָט גערופען בענווענידא אַבאַרבאַנעלאַ „מוטער“.

צוועק, איהר העכסטער גליק. דיא גאנצע נאטור ווערט ערעלער
און שעהנער דורך ליעבע פון מענשען צו גאט.

דיעזער בוך האט גאנץ וועניג צו טאן מיט רעליגיאן אין דעם
געוועהנליכען זינען. אָבוואָהל דער פערפאסער לויבט דיא אידישע
רעליגיאן און סטארעט זיך צו בעווייזען, אז דיא וועלט איז
בעשאפען געוואָרען נאָך דער ביבלישער מעשה בראשית און ניט
נאָך דער פילאָזאָפיע פון אַריסטאָטעל און איבערהויפט פון דיא
גריעכען. יעדענפאלס האָבען קריסטען מעהר געלעזען און געשעצט
זיין ווערק און פילאָזאָפּי וויא אידען. דיא געבילדעטע איטאליענער
האָבען שטאָלצירט, וואָס אזא ערהאבענעס ווערק איז געשריעבען
געוואָרען אין זייער שפראך. זיי האָבען מיט פערגעניגען געלעזען
דיא „דיאלאָגען איבער ליעבע“, וועלכען איינער פון זיי האָט
אָנגערופען „געטליכער דיאלאָג“. אין פערלויף פון 20 יאהר האָט
דיזער בוך געהאט פינף אויפלאגען. מען האָט איהם באלד איבער-
זעצט אין פראַנצויזיש, און דער איבערזעצער האָט איהם געווידמעט
צו דער קעניגין מאריא דע־מעדיטשי. כמעט אין דער זעלבער צייט
זיינען ערשינען איבערזעצונגען אין לאטייניש און שפאניש. דער
איבערזעצער אין שפאניש איז געווען א איד און האָט דעם בוך
געווידמעט דעם שפאנישען קעניג זעלבסט.

אויף לשון קודש האָט יהודה לעאָן בעזאָנדערס געשריעבען
געדיכטע צו זיין זוהן, וועלכער איז ערצויגען געוואָרען אין פאָרטו-
גאל אלס קריסט. אין זיי האָט ער אויסגעגאָסען זיין ביטערע האַרץ
און האָט איהם געבעטען צו געדענקען, אז ער איז א איד, צו
שטודירען דיא העברעאישע שפראך און ליטעראטור און ניט צו
פערגעסען אָן דיא האַרצקלעמענים פון זיין פאטער און מוטער.
וואָס עס איז געוואָרען מיט דיזען געטויפטען אברבנאל, ווייס
מען ניט.

יצחק אברבנאל'ס אינגסטער זוהן, שמואל, איז געווען גראַדע
דער היפוך פון זיין פילאָזאָפּישען און פאָעטישען ברודער. ער
איז געווען א גוטער תלמודיסט און האָט גע-
שפיעלט א גרויסע ראַלע צווישען דיא איטאליע־

דער קייזער האָט ניט געקענט ענטזאגען דיא ביטעס פון דיזע צוויי
ערדעלע דאָמען.

אבער דיא אינקוויזיטאָרען האָבען ניט גערוהט און אזוי לאַנג
געהעצט ביז זיי האָבען אויסגעפיהרט, אז קארל דער פֿטער זאָל
אונטערשרייבען א בעפעהל, דאָס דיא נעאפאָליטאָנער אידען זאָלען
טראָגען א ספעציעלען צייכען אויף זייערע קליידער אָדער פערלאָזען
דיא נעאפאָליטאָנער פראָווינץ.

דיא אידען האָבען אויסגעקליבען דאָס לעצטע. שמואל
אברבנאל האָט זיי אויפגעמונטערט בעסער אויסצורוואַנדערען
אידער צו לאָזען זיך שענדען. ער און אנדערע אידישע פאָר
שטעהער האָבען פאָראויסגעזעהען, אז דיא אינקוויזיציאָן וועט זיך
ניט בערוהיגען מיט דיזער גזרה און וועט זיי נאָך ווייטער
פערפאָלגען.

נאָר ווען זיי האָבען גענומען אויסוואַנדערען, האָט מען ארויס-
געלאָזען א בעפעהל, אז זיי מוזען פערלאָזען דיא שטאדט און טאָרען
זיך ניט צוריקקעהרען. דאָס איז געשעהן אין 1540. דיא מייסטע
זיינען אָבעגעפאָהרען נאָך טירקיי, און א טהייל האָבען זיך בעזעצט
אין דער איטאַליענישער שטאדט פערראַרא, וואו עס האָט דאמאלס
געהערשט א פרינץ, וועלכער האָט ניט פערפאָלגט אידען. צווישען
דיא אויסוואַנדערער, וועלכע זיינען פערבליבען אין פערראַרא, איז
אויך געווען שמואל אברבנאל מיט זיין ערדלעך פרוי. דער וויצע-
קעניג האָט איהם געבעטען צו פערבלייבען אין נעאפעל און האָט
איהם פערשפראָכען ספעציעלע בעשיצונג, אָבער ער האָט ערקלערט
אזוי וויא זיין פאטער, דאָס וואו זיינע אונגליקליכע ברידער וועלען
זיין, דאָרטען וועט ער אויך זיין.

דיזער ערדלעך זוהן פון א'ן ערדלעך פאטער האָט געענדיגט
זיינע יאהרען אין פערראַרא. ער איז געשטאָרבען אין 1550. זיין
ווירדיגע פרוי איז געשטאָרבען מיט עטליכע יאהר שפעטער.

אייניגע מיטגליעדער פון דיזער פאמיליע האָבען איבערגעוואַנד-
דערט נאָך אמסטערדאם אין 17טען יאהרהונדערט.

אין דער הויז פון דיזער רייכער און ערלער פאָאָר פלעגנען זיך צוזאַמענקומען ניט נאָר דיא בעסטע פאָרשטעהער פון אידען, זאָנדרען אויך פיעלע געלעהרטע קריסטען. דאָרטען האָט מען געלערנט תלמוד און דיא העברעאישע שפראך, דאָרטען האָבען בעוואוסטע קאבאליסטען געגעבען ערקלערונגען איבער דעם „זוהר“, און דאָרטען זיינען אויך געווען אזעלכע קריסטליכע געלעהרטע, וויא יאָהאן ווידמאנשטאט, א שילער פון דעם בעריהמטען רייכלין, דעם פערטהיידיגער פון תלמוד. דיזער ווידמאנשטאט האָט דאָרטען אויסגעלערנט דיא העברעאישע שפראך. אנדערע קריסטליכע געלעהרטע זיינען בעקאנט געוואָרען מיט דער קבלה דורך זייער פערקעהר מיט אידען אין אברבנאל'ס הויז.

אונגעפעהר 40 יאהר האָט שמואל אברבנאל רוהיג געלעבט אין נעאפּעל, העלפּענדיג דיא אונגליקליכע מאַראַנאָס, וויא ווייט ער האָט נאָר געקענט. וויא אויבען שוין בעמערקט האָט פערדינאַנד קאטאָליק איינגעפיהרט דיא „הייליגע“ אינקוויזיציאָן, ווען זיין ארמעע אונטער דער קאמאַנדע פון גאַנזאלוואַ דע-קאָרדאָוואַ האָט איינגענומען נעאפּעל. א סך מאַראַנאָס האָבען זיך גלייך אָבער-טראָגען אין אנדערע ערטער, וואו דיא שפּאַנישע אינקוויזיציאָן האָט זיי ניט געקענט דערגרייכען, אבער דיא וואָס זיינען פערבליבען, האָבען געליטען אַלץ גרעסערע צרות.

דיא אינקוויזיטאָרען אין נעאפּעל האָבען פערלאנגט, אז מען זאָל ארויסיאָגען אַלע אידען, אום דיא מאַראַנאָס זאָלען קענען ווערען אמת'ע קריסטען. זיי האָבען זיך געווענדעט צום קייזער קארל דער 5טער, אז ער זאָל נאכפאָלגען דעם ביישפיעל פון פערדינאַנד און איזאבעלא און פעריאגען דיא אידען פון נעאפּעל. דאָן איז בענדי ווענידא אבארבעאנעלא ארויסגעטראָטען אַלס בעשיצערין פון איהרע ברידער און שוועסטער. דורך דער מיטווירקונג פון איהר פריינדין, דעם וויצע-קעניג'ס טאכטער, איז זיא צוגעקומען צום קייזער און האָט איהם געבעטען ער זאָל ניט אונטערשרייבען דעם אויסוואַנדערונגס-בעפעהל געגען דיא נעאפּאָליטאַנער אידען, און

היינריך היינע

דייטשלאַנדס גרעסטער ליריקער

זיין לעבען און זיינע שריפטען

פריי בעארבייטעט נאָך פערשיעדענע
קוועלען, פון

מאררים ראזענפעלד

קאטאלאג

פון דער

אינטערנאציאנאלער ביבליאטעק פערלאג קאמפ.

פרייז.

פיליפ קראניץ, קולטור געשיכטע, 8 בענדער, 1000 זייטען, 100 בילדער, שיין געבונדען, פרייז יעדער באנד..... 75 ס.

דיא געשיכטע פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואלוציאן, 8 טהיילען אין איין באנד, שיין געבונדען..... 75 " "

יציאת מצרים, מיט איין קארטע פון מצרים..... 15 " "

אריסטאטעל, זיין ביאגראפיע..... 10 " "

וואס הייסט נאציאן — זיינען אידען א נאציאן?..... 10 " "

גאט, מענש און מייוועל, דראמע אין 4 אקטען..... 25 י. גארדין.

וואלטער, זיין ביאגראפיע..... 10 " "

מעכאניקע, נאך סיר אייזאק ניוטאן..... 10 דר. קאספע,

אסטראנאמיע " " " " " "

אנפאנג פון כעמיע..... 15 " "

היינריך היינע

איינליימונג.

היינריך היינע, דער דיכטער פון ליעבע און שעהנהייט, דער גרעסטער ליריקער פון 19טען יארהונדערט, דער שארפסטער הומאריסט און ביטערסטער סאטיריקער אין דער דייטשער ליטעראטור, אַבוואָהל א געטויפטער איד, פערנעהמט דאָך א גרויסען אָרט אין דעם אויבען-אָן פון אונזער פאָלק. ווען מיר בעקענען זיך מיט היינעס לעבען, מיט זיין קינדהייט, זיין יוגענד, מיט זיין עלטערנס הויז, מיט דער אידישער לאַגע פון דייטשלאנד אין יענעם יארהונדערט און מיט דער אונרוהיגער, שטירמישער צייט אין וועלכער ער האָט זיך ענטוויקעלט, דאן בעגרייפן מיר ערשט דיא פערשיעדענע כחות, וואָס האָבען געברענגט אין זיין גרויסער דיכטערישער נשמה און מיר זיינען איהם מוחל א סך פון זיינע גרויסע שוואכקייטען. היינע איז אָהן ספק איינער פון דיא גרעסטע ערשיינונגען אין דער ליטעראטור, פונקט וויא אין לעבען. זיין געניאלער גייסט שטראהלט דורך דער וועלט-פאָעזיע פון אללע דורות מיט בעזאָנדערן גלאַנץ. היינעס גרויסקייט אלס דיכטער ווערט ניט פערדונקעלט אפילו נעבען אזעלכע שטערן וויא געטהע, שעקספיער, דאנטע, סערוואנטעס, סוויפט און דזשעאן פאול. זיין גרויסקייט אלס ליריקער האָט היינע צו פערדאנקען זעהר פיעל זיין אידישע אבשטאמונג. דיא דורות-לאַנגע ליידען פון זיין פאָלק, דער אייביגער פערלאַנג נאָך ליעבע און רוה, דער שטענדיגער וועה אין דיא טיעפע, אונבעשרייבליכע אידישע ליידען, דער קאמפף פאר'ן לעבען, דער דורסט נאָך פריינדשאפט און דיא מלחמה מיט שפאָט און פעראכטונג האָבען דעם דיכטערס ליעדער געגעבען א

פעהיגקייט אלס פאלעמיקער און אלס גרויסער, אונפערגלייכליכער הומאָריסט און סאטיריקער. צוזאמען מיט זיין געניאלען צייט-גענאָסע לודוויג בערנע האָט היינע אין דיא יאָהרען 1786—1837 געשאפּען דאָס „יונג דייטשלאַנד“ מיט א גרויסע ליטערארישע אנהענגערשאפט וואָס האָט געהאט צווישען איהרע חברים אזעלכע גרויסע מענער וויא קארל גוצקאוו, היינריך לאובע, גוסטאוו קיהנע, טהעאָדאָר מינדט, ערנסט ווילקאָם און רודאָלף ווינבארג. היינע איז געווען דער לעצטער גרויסער ראָמאנטיקער אין אייראָפּא.

דיא פרעטענזיעס וואָס דיא וועלט האָט צו היינריך היינע זיינען פערשיעדענע און זעהר זעלטען גערעכטע. אין אלגעמיין קען מען זאָגען, אז אין דעם דיכטער האָבען געלעבט צוויי נשמות, עס איז אין איהם געווען פּעראייניגט דער הימעל און דיא העללע, דער גאָט און דער טייפּעל, דער זיסער זינגער און דער ביטערער ציניקער, דער גלויביגער און דער אפיקורוס. מיט דער זעלבער קראפט, וואָס ער האָט געליעבט און פּערגעטערט א זאך, מיט דער זעלבער קראפט האָט ער עס פּערהאסט און פּעראכטעט. זיין כאראקטער איז געווען אונבעשטענדיג און ווערט נאָר פיעללויכט ערקלערט פּסיכאָלאָגיש דערמיט, וואָס דער דיכטער האָט באלד אין זיין פריהעסטער יוגענד בעגעגענד אונגעלונגענע ליעבע, אבגענארטע טויפע, נויט, רדיפות און ענדליך דיא שרעקליכסטע פיין פון א'ן אונהיילבארע, לאנג-יעהריגע, קוואלפאלע קראנקהייט, וואָס האָט איהם פּערוואנעדלט דיא וועלט אין א גיהנם און דאָס לעבען אין א פינסטערען קבר. היינעס איינציגער חבר אין ליריק און פּעסימיזמוס איז דער גרויסער ענגלישער דיכטער לאָרד באיראָן, וועמען היינע האָט געזוכט צו איבערזעטצען. באיראָן האָט אויך ניט געהאט קיין גליק צו דער וועלט. זייענדיג וועניג געליעבט און שלעכט פּערשטאנען האָט ער ענדליך פּערהאסט און פּעראכטעט דיא מענשליכע געזעלשאפט, פּערהאמט און פּערשפּאַטעט דאָס גאנצע בעשאף און געשטעמפּעלט דאָס לעבען אלס עקעלהאפט און אנווירדיג.

טיעפערען, שטארקערען און ריהרענדערען אויסדרוק. מיט דעם וועלט־שמערץ פון איין זייט און מיט דעם אידישען שמערץ פון דער אנדערער זייט האָט היינע געקענט זינגען אין פולערע טענער, אין קלינגענדערע נאָטען וויא אירגענד א דיכטער אין דער וועלט.

אבער היינע האָט ניט נור א'ן אייביגע בעדייטונג אלס וועלט־פאָעט, ער איז ניט נאָר דער ליבעלינג פון דער הימלישער טאָכטער פון געזאנג זאָנדערן ער בלייבט אויך גרויס אלס שטרייטער פאר פרייהייט און מענשענרעכט, אלס שונא פון קנעכטשאפט און אונטער־דיקונג און אלס ערשטער העלד אין דיא שורות פון דיא סאָציאלע און פאָליטישע קעמפער פון זיין צייט. היינע האָט קיינמאל ניט געשמריטען מיט א שווערד אין דער האנד און איז ניט געווען קיין ספעציעלער אָנפיהרער פון א פארטיי. אָבער זיין פערדער איז געווען דיא שטארקסטע וואפע און זיין שטורם־ליעד האָט געוועקט און געטריעבען צו א בעסערעם, העכערעם און פרייערעם לעבען. זיין ליעד דיא „סלעזישען וועבער" האָט געוועבט א „דרייפאכען פלוך" צו דיא שקלאוועריי פון „אלט־דייטשלאנד". זיינע סאטירען האָבען פערלאכט דיא פינסטערע קנעכטשאפט פון גייסט און קערפער, דיא קלייניגקייט און טיראניי, דיא נארישקייט און דעם אבערגלויבען, דעם פוסטען שטאָלץ פון דיא דייטשע אדעל־לייט און דיא אויפ־געבלאָזענע געלעהרזאמקייט פון מאנכע פראָפעסאָרען פון זיין פאטער־לאנד, וועלכע ער האָט פון דעסמוועגען אזוי הייס און אזוי אינגיג געליעבט.

היינעס ווירקונג אויף דייטשלאנדס ליטעראטור א גאנצען יאהרהונדערט נאָכאנאנד האָט גאָר קיין גלייכען. זיין גרויסער געניאלער גייסט האָט משפיע געווען אויף אלע ליטעראטען פון יענער צייט. דיא היינישע שפראכע, דער היינישער פערז, דאָס היינישע דייטש און דער היינישער סטיל האָבען פערדונקעלט אלע דיכטער און שריפטשטעלער פון גאנץ דייטשלאנד. דאָס האָט איהם נאטירליך געבראכט א סך שונאים, מיט וועלכע היינע האָט זיך פערשטאנען וויא אָבצורעכנען, נאָר אין יענע ליעדער, אין יענע בייסענדע געדיכטע האָט דער פאָעט ארויסגעצייגט זיין שארפסטע

שטאָדט דיססעלדאָרף. פּעירא וואן געלדערען איז געווען א מיידעל מיט זעלטענע מעלות. הונדערטע פאָרנעהמע יונגע לייט האָבען געזוכט צו געווינען איהר האַנד. אבער איהר בליק איז געפאלען אויף סאַמסאָן היינע. מיט סאַמסאָן'ס כאַראַקטער וועלען מיר שפעטער בעקאנט ווערען. מיר וועלען דערווייל הערען וואָס דער דיכטער אליין האָט אין זיין געוועהנליכער וויציגער אַרט געזאָגט וועגען זיין פאטער.

„דיא שעהנהייט פון מיין טאטען—זאָגט היינע—, איז געווען עפעס אזוי מאָדנע ווייך, עפעס אזוי אָהן א כאַראַקטער, כמעט וויבליך... איך מיין חלילה דערמיט ניט צו זאָגען, אז עס האָט איהם געפעהלט מעגליכקייט, ווייל דאָס האָט ער אין זיין יוגענד אָפט גענוג בעווינעזען און איך אליין בין ענדליך אויף דעם א לעבעדיגער עדות. דער עולם דארף ניט לעזען מינע ווערטער מיט איבערגעשפּיטצטקייט, דען איך מיין נאָר מיין טאטענס א ו י ס ע ר ע פּאָרמען, וועלכע זיינען ניט געווען אזוי שרייענדיג מאַנסבילש, זאָנדערן ווייך און צערטליך.“

דיא געבילדעטע פּעירא וואן געלדערן און דער שעהנער סאַמסאָן האָבען חתונה געהאט דעם 1טען פעברואר 1797. דאָס יונגע פּאָאַר פאָלק האָט אריינגעצויגען אין א'ן איינפאַכעס, איין שטאָקיגעס הויז אין דער דאָלקענשטראססע נומער 602, וואו סאַמ-סאָן היינע האָט געעפּענט א טוך-און מאַנופאַקטור-געשעפּט. אַט אין דיעזען הויז איז דעם 13טען דעצעמבער 1799 געבאָרען געוואָרען העררי היינע.

דאָס ריכטיגע דאטום פון היינעס געבורט איז אין גרונד גענומען ניט בעשטימט און אין דעם איז היינע אליין שולדיג, דערמיט וואָס ער האָט וועגען זיך געשריעבען אז ער איז „איינער פון דיא ערשטע מענער פון דעם 18טען יאָהרהונדערט, ווייל ער איז געבאָרען געוואָרען אין דער ניי-יאָהרס-נאַכט פון 1800. דיעזעס דאטום איז נאָכגעוויזען געוואָרען פון גוסטאוו קארפּעלעס, קארל עמיל פראַנצאָז און אנדערע היינעס ביאָגראַפּער אלס אַבזאָלוט פאַלש. אין מאַנכע בריעף פון היינעס מוטטער איז זאָגאַר געשריע-

ערשטער קאפיטעל.

דער סדר היחוס פון היינעם פאמיליע. — דיא הויז און דיא שטאדט אין וועלכע ער איז געבאָרען. — דיא חלוקי דעות איבער דאָס ריכטיגע דאָטום פון זיין געבורט. — דיא ענטגעגענגעזעצטע באַראַקטערע פון היינעם פאטער און מוטער. — פערשידענע פאסירונגען פון זיין קינדחייט.

היינעם סדר היחוס פאנגט זיך אָן אין מיטען פון 17טען יאָרהונדערט. דער ערשטער פון זיין משפּחה, וועלכען דיא גע- שיכטע קען דערגרייכען, איז דער אידישער סוחר היימאן היינע, פון האַנאָווער, דייטשלאַנד. דיעזער היינע האָט געהייראטעט א טאכטער פון דעם אידישען קויפּמאן סיימאָן פאָפּערט פון אַלטאָנא. דיא הייראטה איז געבענשט געוואָרען מיט פיער זיהן און צוויי טעכטער. היימאן היינע איז נאכדעם געשטאָרבען און זיין אַלמנה האָט איבערגעצויגען נאָך אַלטאָנא, וואו זיא האָט זיך וויעדער פעהיראטה מיט איהר שוואַגער בענעדיקט שיף, מיט וועלכען זיא האָט אויך געהאט זעקס קינדער.

דיא קינדער פון דעם ערשטען מאן האָבען זיך אוועקגעלאָזען אין דער וועלט זוכען זייער עקזיסטענץ. איינער פון דיא פיער זיהן איז געווען סאמסאָן היינע, דעם דיכטערס פאטער, און א צווייטער — סאלאָמאָן היינע. דיעזער סאלאָמאָן האָט שפעטער ערוואָרבען מיליאָנען אין האמבורג, וואו ער איז געווען א גרויסער באַנקיר און בעריהמטער בעל צדקה, ער שפיעלט א בערייטענרע ראָלע אין דעם דיכטערס לעבען.

פּעירא וואן געלדערען, היינעס מוטער, וועלכע האָט שפעטער אומגעענדערט איהר נאָמען אויף בעמטי, איז געווען דיא האַכגעביל- דעטע און פיין ערצויגענע טאכטער פון לאַזארוס וואן געלדערען. זיא איז געבאָרען געוואָרען דעם 27טען נאָוועמבער, 1771 אין דער

שטארק געליעבט. אין זיינע „רייזע בילדער“, שרייבט ער : „דיא שטאָדט דיסעלדאָרף איז זעהר שעהן און ווען מען דענקט וועגען איהר אין דער פרעמד און מען איז דאָרט צופעליג געבאָרען ווערט עפעס מאָדנע אויפ'ן הארצען. איך בין דאָרט געבאָרען און איך פיהל וויא איך וואָלט געדארפט באלד געהן אהיים“. היינע דער- צעהלט אונז ווייטער, אז ער האָט אָנגעזאָגט זיין מוטטער, זיא זאָל ניט פערקויפּען דאָס הויז אין וועלכען ער איז געבאָרען, ווייל זיא וועט אמאָל ווערטה זיין זעהר פיעל. היינע זאָגט, אז פיר דאס גאנצע הויז קען זיא יעצט קריגען קוים אזוי פיעל וויא עס וועט אמאָל בעטרעפען דאָס טרינקגעלד, וואָס דיא „גרינפערשלייערטע ענגלישע דאמען“ וועלען געבען דער דיענסטמיידעל פאר'ן ווייזען דיא שטוב אין וועלכער ער האָט דערזעהן דאָס ליכט פון דער וועלט און דעם היהנער-ווינקעל, וואו דער פאטער האָט איהם „געוועהנליך איינגעשפארט“ ווען ער פלעגט „נאשען וויינטרויבען“.

דער מוטטערס איינפלוס אויף דיא גייסטיגע ענטוויקלונג פון דעם אינגעל איז אין גרונד גענומען געווען דער גראדער היפף פון דעם פאטערס. סאמסאָן היינע איז, וויא עס שיינט, ניט געווען איבעריג בעגאבט. ער איז ניט געווען צופיעל געבילדעט און האָט ניט געהאט קיין צו גרויסע פעהיגקייט צום מסחר. אָבוואָהל דער דיכטער בעהויפטעט שפאסענדיג אז זיין פאטער איז געווען א מיליטערישער מענש, דאָך האָט סאמסאָן היינע קינמאָל צום קריעגסשטאנד ניט אנבעלאנגט. אין דער צייט וואָס דיא פראנצויז- זען האָבען פערנומען דיסעלדאָרף איז ער געווען א פאָדראטשיק וואָס האָט צוגעשטעלט זאכען פיר דער ארמעע און האָט דערפאר בעקומען דעם טיטעל אָפיציער. אלץ וואָס מיר ווייסען וועגען סאמסאָן היינע איז, אז ער איז געווען א ווירדיגער מאן, טריי און איבערגעבען מיט לייב און זעעלע צו זיין הויזגעזינד, ער האָט געשעצט און געליעבט זיין פרוי און איז געווען א צערטליכער פאטער. אבער אויף דיא בילדונג פון זיינע קינדער און אויף זייער שפעטערע ענטוויקלונג האָט ער א זעהר קליינעם איינפלוס געהאט. ער איז געווען זעהר א רוהיגער און שטאטנער מענש.

בען, אז היינע איז געבאָרען אין דעם יאָהר 1797, אָבער שעפּטער
האָט זי אָנגעגעבען 1799 אלס דעם ריכטיגען יאָהר פון דעם
דיכטערס געבורט. אין א ברעפּ צו זיין שוועסטער דאטירט 16טען
יולי 1853, שרייבט היינע :

„וואָס דאָס דאטום פון מיין געבורט אנבעטרעפט בעמערק איך
דיר, דאָס לויט מיין טויף־שיין בין איך געבאָרען דעם 13טען
דעצעמבער, 1799, אין דיסעלדאָרף ביי דעם רהיין, וואָס איז דיר
אויך ניט פרעמד. אזוי וויא אלע אונזערע פאמילענפאפּיערען
זיינען פערברענט געוואָרען אין האמבורג און אין דיא ארכיווען פון
דיסעלדאָרף קען דאָס ריכטיגע דאטום פון מיין געבורט ניט זיין
צוליעב אורזאכען, וועלכע איך וויל ניט זאָגען*.) אזוי איז דאָס
אויבערשטע דאטום דאָס ריכטיגע, אָדער יעדענפאלס ריכטיגער
אלס דיא עראינערונגען פון מיין מוטטער, וועמעס שוואכער זכרון
עס קען קיין פערלאָרענעם דאָקומענט ניט ערעטצען.“

א ווייטערער בעגלויכטער עדות איז זיין שוועסטער, פרוי
שארלאַטטע פאָן עמדען, געבאָרען אין 1800, וועלכע האָט אָנגעגע-
בען מיט בעשטימטהייט, אז איהר ברודער העררי איז געווען מיט
עלף מאָנאט עלטער פאר איהר.

סאמסאָן און בעטטי היינע האָבען א נאָמען געגעבען זייער
זוהן נאָך זייערען א טהייערען הויז־פריינד מ. האררי פון ליווערפּול.
ווען היינע האָט זיך געטויפט האָט ער געביטען זיין נאָמען אויף
היינריך. ער האָט אָבער זיין קריסטליכען נאָמען כמעט קיינמאָל
ניט געשריעבען אויף זיינע ווערק. אויף אלע זיינע ליטערארישע
לייטטונגען פלעגט ער זיך צייכענען ה. היינע. אין דיא ברעפּ
צו זיין מוטטער פלעגט ער זיך שטענדיג אונטערשרייבען האררי
און אזוי פלעגען איהם אויך איממער רופען דיא נאָהענטע מיט-
גליעדער פון זיין פאמיליע. דיא שטאָדט דיסעלדאָרף האָט היינע

(* מען האָט איהם מן הסתם געגעבען א העכערע עלטער כדי מען זאָל
איהם אַרייננעהמען אין דער לויסיאום שולע.)

דייטשען „אלף בית“. זיא פלעגט שרייבען דיא אותיות מיט קרייד
און ער פלעגט זיי מיט פלייס זוכען נאָכצומאכען.

ווען דער אינגעל איז אלט געוואָרען פיער יאָהר האָט איהם
דיא מוטטער אוועקגעגעבען אין א שולע פון מיידלעך, וואו ער
האָט ארויסגעוויזען גרויס שארפקייט צו פערשטעהן און בענעהמען
זאכען. ער האָט געליעבט דיא שולע, האָט אָבער פיינד געהאט
דאָס רוהיג זיטצען און זיין לעהרערין, וואָס איז געווען א בתולה
פון א יאָהר פופציג. אין דיעזער שולע האָט האררי צום ערשטען
מאָל געצייגט זיין אָפּענהערציגקייט צו זאָגען דעם אמת פריי און
אָהן שרעק. זיין שנאה צו דער לעהרערין איז געווען אזוי גרויס,
אז ער האָט שטענדיג געקלערט א מיטעל וויא זיך מיט איהר אָבצור
רעכענען. ער האָט איהר פיינד געהאט דערפאר, וואָס זיא פלעגט
איהם צווינגען צו זיטצען רוהיג.

אייןמאָל האָט ער דערטאפט איהר טאכאקט־פושקע און דורך
זיין יונגען מח'ל איז דורכגעפלויען א גליקליכער געדאנק. ער
האָט האסטיג אויסגעשאַטען דיא טאכאק, האָט אָנגעפילט דיא
פושקע מיט זאמד און האָט עס וויעדער אוועקגעשטעלט אויף דעם
זעלבען אָרט. ווען דיא אלטע האָט דאָס שפעטער אויסגעפונען
און האָט איהם געפרעגט פארוואָס ער האָט דאָס געטהאָן, האָט ער
האסטיג און שארף געענטפערט: „ווייל איך האס דיך!“

דיא פאמיליע סאמסאָן היינע האָט זיך דערווייל פערמעהרט;
נאָך האררי אין דעם יאָהר 1800 איז געבאָרען געוואָרען זיין
שוועסטער שארלאַטטע, אין 1805 זיין ברודער גוסטאוו און אין
1807 דער אינגסטער ברודער מאקסימיליאן. האררי'ס בעסטער
פריינד איז צו יענער צייט געווען יאָזעף נייציג, א זוהן פון א שכן
מיט איהם צוזאמען איז האררי געגאנגען אין חדר ביי א אידישען
מלמד מיט'ן נאָמען רינטעלזאָהן.

אָבוואָהל האררי איז געווען זעהר בעפויינדעט מיט יאָזעף
נייציג, פון דעסטוועגען האָט דאָס אמאָל פאסירט דאָס נייציג
האָט איהם געטראָפּען מיט א שטיין אין קאָפּ און ער איז געקומען

בעשרענקט אין כאראקטער און ניט צופיעל איבערגעשפיצט. אין זיין יוגענדצייט איז ער געווען פראוויאנט-מייסטער ביי דעם פרינץ ערנסט פאָן קומבערגלאנד וועמעס ארמעען ער האָט בעגלייטעט אין פלאנדערן און בראבאנט. ער האָט דאן געפונען זיין פער-גניעגען אין פערשיעדענע זאכען. ער איז געווען א גרויסער ליעב-האבער פון טהעאטער און פלעגט זעהר אָפט זיך בעקענען מיט דיא-שעהנע פריסטערינען פון דער דראמאטישער קונסט. סאמסאָן היינע האָט געהאט א שטארקע ליידענשאפט צו האָדעווען פערד און הינד. צו דער צייט, וואָס ער איז אָנגעקומען נאָך דיסעלדאָרף זאָל ער האָבען מיטגעבראכט מיט זיך צוועלף קאָסטבארע זעלטענע פערד. ער האָט געהאט גרויס הנאה מאנכעסמאָל זיך אָנצוטראָגן אין זיין מיליטערישען קאָסטיום, וועלכען זיין ראנג האָט איהם ערלויבט צו טראָגען, און ארויסגעהן שפאצירען. פון דערווייטענס האָט מען געקענט מיינען, אז ער איז ווירקליך עפעס א גרויסער מענש, א זעלטענער חכם, אָדער א'ן אויפטהוער, אָבער ווען מען האָט זיך מיט איהם נאָהענט בעקענט האָט מען אויסגעפונען, אז מען האָט זיך גענארט.

גאנץ אנדערש איז געווען דעם דיכטערס מוטטער. איהר האָט ער שטענדיג געליעבט מיט בעזאָנדערער ליעבע. דיא מוטטער איז געווען און געבליעבען זיין העכסטער אידעאל, זיין הייליגטהום. איהר געדענקט ער אין זיינע שריפטען שטענדיג מיט דעם גרעסטען רעספעקט און טיעפסטע פערעהרונג. בעטטי היינע האָט געהאט אויף איהרע קינדער א בעדייטענדען איינפלוס. דיא פאָרטערפליכע ערציהונג, וואָס זיא האָט גענאָסען ביי איהרע עלטערן האָט זיא אריבערגעטראָגען צו זיך אין הויז. זיא האָט דעם קליינעם האררי וועלערנט לעזען און שרייבען. זיא איז געווען זיין ערשטע לעהרערין. איהר ערעלייט, קלוגשאפט און בילדונג האָבען זיך איינגעדריקט אין דעם אינגעל'ס נשמה און זיינען דאָרט פערבליבען אויף אייביג. זיא האט ענטוויקעלט זיין יונגע פאנטאזיע מיט אלערליי פאנטאסטישע מעשה'לעך, וואָס האָבען אויף איהם געווירקט וויא א צויבער. זיא האָט איהם געלערנט מאכען דיא ערשטע בוכשטאבען פון דעם

און מאכען זיינע לעקציאָנען. זיין מוטטער האָט מורא געהאט פאר זיין צו גרויסע אנשטרענגונג און פלעגט איהם אָפט הייסען אוועק-לעגען דיא ביכער און רוהען אָדער זיך ביי עפעס אמווירען און צערשטרייען. עס איז איינשטיממיג אנגעוויזען פון אלע זיינע צייטגענאָסען אז שוין דאן האָט זיך אָנגעפאנגען ארויסצייגען זיין פאָעטישער טאלאנט. דאָס זיינען נאָך געווען צארטע קנאָספען, ניט ענטוויקעלט און האָבען זיך ערשט שפעטער געעפּענט אלס צייטיגע בלומען פול זאפט און פארפוס. דיא ערשטע סיבה דורך וועלכע זיין טאלאנט האָט זיך צום ערשטען מאָל בעוויזען איז געווען פאָלגענדע :

שארלאָטע האָט בעזוכט א קלויסטער-שולע, וואָס איז גע-פיהרט געוואָרען פון „הייליגע שוועסטער“ (מאָנאשקעס). איינ-מאָל האָט איינער פון דיא לעהרער דערצעהלט דיא שילערינען א געשיכטע, וועלכע זיי האָבען געדארפט אין דער היים אויסשרייבען אויף א פאפיער און ברענגען אין דער שולע. קומענדיג אהיים האָט זיך שארלאָטע געזעצט צו דער ארכייט, אָבער זיא האָט זיך אויף קיין פאל ניט געקענט דערמאָהנען דיא געשיכטע. זיא האָט געוויינט מיט ביטערע טרעהרען און ווען האררי איז פלוצלונג צוגעגאנגען צו איהר און געפרעגט : „וואָס איז געשעהען?“ האָט איהם שארלאָטע דערצעהלט פאר וואָס זיא וויינט. ער האָט איהר געטרייסט און געבעטען, זיא זאָל זיך נאָר דערמאָהנען כאָטש עטוואָס פון איהר לעהרערס געשיכטע און דאן וועט שוין אלעס רעכט זיין. אין א שטונדע ארום האָט איהר האררי געבראכט דיא גאנצע געשיכטע אויפגעשריעבען אויף א פאפיער. פאר גרויס שמחה, וואָס זיא איז בעפרייט געוואָרען פון אזא שטיקעל אר-בייט, האָט זיא דאָס צומאָל ניט איבערגעלייענט, זאָנדערן עס אריינגעלעגט צווישען איהרע שול-ביכער און עס איבערגעגעבען דעם לעהרער. דער לעהרער האָט איבערגעקוקט דיא פאפיערען פון אלע שילערינען, האָט מאנכעס קאָריגירט און אָנגעגעבען צוריק, אָבער דאָס פאפיער פון שארלאָטע האָט ער בעהאלטען ביי זיך. נאָך דער שול-צייט האָט ער איהר צוגערופען און געפרעגט, וויזענדיג

צו לויפֿען אהיים א פערבלוטיגטער. אין עטליכע יאָהר שפּעטער ווען די עזע חברים זיינען געווען אין באָנן האָט נייציג דערמאָהנט היינע'ן אָן דער יוגענד־פּאַסירונג. היינע האָט א שמיכעל געטהאָן און האָט איראָניש בעמערקט: „ווער ווייס, אפשר האָט דאָס געדארפט אזוי זיין! ווען דו וואָלסט מיר דאן ניט געטראָפּען אין דעם פּאָעטישען אָדער און וואָלסט מיר דעם קאָפּ ניט געעפּענט, וואָלט איך אפשר קיינמאָל קיין דיכטער ניט געוואָרען“.

זיין שוועסטער שאַרלאָטטע האָט האַררי געליעבט כמעט אזוי שטארק וויא זיין מוטער. ווען ער פלעגט נור עפּענען דיא אויגען בעגינען, פלעגט ער באלד פרעגען אויף זיין שוועסטער, מיט איהר פלעגט ער שטענדיג פערברענגען. ווען דיא אנדערע מיטגליעדער פון דער פאמיליע פלעגען נאָך ליגען אין געשמאק־סטען שלאָפּ פלעגען זיך שוין האַררי און שאַרלאָטטע צוזאמען שפּיעלען — זיי פלעגען זוכען גראמען. די עזע טיעפּע ליעבע האָט נאכהער דער דיכטער ארויסגעצויגט אין דיא בריעף צו זיין שוועסטער.

שוין אין זיין פריהעסטער יוגענד האָט היינע ארויסגעוויזען א געוויסע נערוועזיטעט, וועלכע איז מיט יעדען יאָהר אלץ גרעסער געוואָרען. הויך זינגען, קלאוויר שפּיעלען און יעדער ליארם איז איהם געווען אונאנגענעם און האָט איהם פערשאפט געוויסע נער־וועזע אונרוהיגקייט און זאָגאר שמערצען. אפילו זיין שוועסטער, וועלכע האָט געהאט א'ן אנגענעהמע, זיסע און קלינגענדע שטימע, פלעגט ער זעהר אָפט זאָגען: „ליעבע שוועסטער, שריי ניט אזוי הויך“. זיין געהער איז געווען אזוי שאַרף, אז ער האָט געהערט ליגענדיג אין בעט אלעס, וואָס מען פלעגט ריידען אין דרויסען. צווישען זיינע שול־חברים איז ער שטענדיג געווען איינער פון דיא ערשטע. אויסער דעם וואָס ער האָט געהאט א טהייערען קאָפּ און זעלטענע פעהיגקייט שנעל און ריכטיג צו פערנעהמען א זאך, האָט ער נאָך דערצו בעזעסען א גרויסען חשק צום לערנען. זיין התמדה איז געווען זעהר שטארק. ער פלעגט ניט מיער ווערען קומענדיג פון דער שולע צו זיטצען ביז שפּעט אין דער נאכט

הויז היינע, איז געווען א רייכע און פיעלזייטיגע, איין מעטהאָדישע, אָבער וויא עס שיינט, איז זיא דאָך ניט געווען אועלכע, וואָס זאָל אויסבילדען אין גאנצען דאָס הארץ און דעם גייסט — עס האָט איהר געפעהלט דיא רעליגיאָן. דיא רעליגיעזע ערציעהונג פון דיא קינדער איז כמעט אין גאנצען בערנאכלעסיגט געוואָרען. דער פאטער און דיא מוטטער, אָבוואָהל ניט קיין פריידענקער, זיינען אָבער געווען זעהר טאָלעראנט און האָבען זיך ניט אָנגעשראָקען פאר פרייע געדאנקען אין דער רעליגיאָן. פון רעליגיעזע צערעמאָניען האָבען זיי וועניג געהאלטען. דיא מוטטער, זייענדיג האָכ-געבילדעט און א סך בעלזען האָט פון דעסטוועגען געגלויבט שטרענג אין „אחדות הבורא“, דער פאטער אָבער איז ניט געווען קיין צו גרויסער מאמין און קיין איבעריגער אפיקורות, ער איז אין רעליגיעזער בעציהונג געווען אינדיפערענט. דיא קינדער זיינען דארום געווען ווייט פון רעליגיאָן — זיי האָבען דאָס בעטראכט אלס א'ן איבעריגע זאך, אלס א לאסט.

אויסער דאָס קארגע ביסעל אונטעריכט אין העברעאיש, וואָס היינע האָט סתם פון יוצא וועגען געקריגען ביי דעם אידישען מלמד רינטעלזאָהן, האָט ער פון אידישקייט וועניג געוואוסט. נאָכדעם וויא ער האָט בעזוכט דעם חדר אונגעפעהר א יאָהר, האָבען דיא עלטערן איהם אוועקגעגעבען אין דיסעלדאָרפער לייסיאום, א העכערע לעהראנשטאָלט אין א יעזואיטישען קלויסטער פון פראנץ ציסקאנער מאָנאכען. געגרינדעט פון פראנצויזען. זיינע עלטערן האָבען ניט געקוקט וואו זייערע קינדער לערנען כל זמן זיי האָבען געוואוסט אז דיא לעהרער זיינען גוטע און געבילדעטע מענשען.

היינע האָט ערהאלטען פון זיינע עלטערן א ווידערשפרעכענדען כאראקטער. זיין מוטטער איז געווען א שטארקע דייטשע פאטריאָטין, וועלכע האָט געליעבט דייטשלאנד מיט איהר גאנצער נשמה. דער פאטער דאנגעגען איז געווען א פריינד פון דיא פראנץ צויזען און א גרויסער פערעהרער פון נאפאָלעאָן. וועלכער האָט דאן בעזיגעט דייטשלאנד און האָט געגעבען דיא אידען אלע רעכטע און פרייהייטען מיט יעדען דייטשען בירגער צוגלייך. ביי דער

אויפ'ן העפט „ווער האָט דאָס געשריעבען?“ ניט פיעל טראכטענ-
דיג האָט שאַרלאָטע געענטפערט: „איך!“

„איך וועל זיך אויף דיר ניט בייזערען און וועל דיר אויך קיין
פאָרווירפע ניט מאכען“ — האָט דער לעהרער ווייטער ערקלערט—
„נאָר זאָג מיר, ווער האָט דאָס געשריעבען?“ פערשעהמט פון איהר
ליעגען-זאָגען האָט נעבאָד שאַרלאָטע מיט אַרונטערגעלאָזענע אויגען
אָנגערופען דעם נאָמען פון דעם ריכטיגען פערפאסער. „דאָס איז א
מייסטער-ווערק!“ האָט דער לעהרער אויסגערופען, ווייזענדיג דיא
פערפאסונג צו אלע לעהרער, וועלכע האָבען מודה געווען, אז דאָס
איז א מייסטערשטיק. ווען שאַרלאָטע האָט דערהערט לעזענדיג
דיא געשיכטע האָט זיא זיך דערשראָקען. דאָס איז געווען א פאנ-
טאסטישע צויבער-מעשה'לע פון גייסטער און רוחות. דיא זאך
איז געווען אזוי שעהן און מייסטערהאפט דערצעהלט, אז דער לעה-
רער איז האסטיג אוועק צו שאַרלאָטעס עלטערן און בעגריסט
מאדאם בעטטי היינע מיט איהר זעהן'ס גרויסע פעהיגקייט און
זעלטענעם טאלענט. מען האָט באלד גערופען דעם אינגעל. ער
איז אָבער ביי אלע שבחים, וואָס דער לעהרער האָט איבער איהם
געזאָגט, געבליעבען גאנץ קאלט, דען ער האָט געגלויבט, אז ער
האָט נאָר ניט אויפגעטהאָן אזא גרויסע זאך און האָט ניט עטוואָס
בעזאָנדערעס געשאפן.

דעם מאנוסקריפט פון דיעזער שול-ארבייט האָט דיא מוטטער
בעהאלטען, אָבער דאָס איז פערברענט געוואָרען אין האמבורג-
צוזאמען מיט דעם דיכטערס אנדערע מאנוסקריפטען און דאָקו-
מענטען פון זיין יוגענדצייט. אויסער אנדערע קענטניסע האָט
האררי אויך געלערנט טאנצען, צייכען און מוזיק, אבער ער האָט
צו דיא זאכען קיין איבעריגען חשק ניט געהאט און זיין גאנצע לוסט
איז נאָר געווען צו ליטעראטור. אפילו גריכיש און ליטיין
וואָס היינע שפעטער ניט געלערנט מיט אזא ערפאָלג וויאָ דיא
דייטשע שפראכע, איהר פאָעזיע און פילאָזאָפיע.

פון אלץ, וואָס איז ביז אהער געזאָגט געוואָרען, איז צו זעהן,
אז דיא ערציעהונג, וועלכע דיא קינדער האָבען געקריגען אין דעם

זיין ליער „בלשצר“, וועלכער געפיענט זיך אין „בוך דער ליערער“. געווען זיין ערשטע פאָעטישע שאפונג. ער זאָגט, אז ער האָט דאָס געדיכט געשרייעבן איידער ער איז נאָך אלט געווען פולע זעכצעהן יאָהר. דיא בעגייסטערונג צו דיעזען פאָעטישען פערל, ערקלערט היינע, האָט ער געקראָגען פון דעם „ויהי בחצי הלילה“, וואָס ווערט געזאָגט אין דער הגדה ביי דער צווייטער סדר נאכט. דאָרט ווערען אויסגערעכענט אלע נסים, וואָס גאָט האָט געווייעזען אין דיעזער נאכט און עס ווערט אויף דערמאָהנט דיא מפלה פון דעם קעניג בלשצר, וואָס האָט אין דער דאָזיגער נאכט געטרונקען וויין פון דיא כלים, וועלכע ער האָט גענומען פון בית המקדש, וויא ער האָט געלעסטערט גאָט און איז אין דערוועלביגער נאכט גע'הרג'עט געוואָרען פון זיינע אייגענע דיענער. היינע האָט דערפון געמאכט אן אונרשטערבליכעס געדיכט.

איינער פון היינע'ס הויפט יוגענד פריינד פון יענער צייט איז געווען א געוויסער כריסטיאן זעטהע. פאר איהם האָט ער שפעטער אויסגעגאָסען זיין הארץ וואָס איז פערוואונדעט געוואָרען פון דיא ערשטע ליעבעס פיילען פון אונגעלונגענער ליעבע. היינע האָט שטארק געליטען פון זיינע שולדקאלעגען פאר זיינע שפאָט ליערער, וואָס ער פלעגט אויף זיי מאכען און ער האָט אויך ניט וועניג געליטען אלס איד. אבער שוין אלס אינגעל האָט ער פערשטאנען צו טרעפפן זיינע קריסטליכע געגנער מיט שארפע וויצען און קלוגע שטעכווערטלעך, וואָס פלעגט זיי נאָך מעהר אויפרייצען געגען איהם און ער האָט דערפון קיין נחת ניט געהאט. נאָך אין יענער צייט האָט זיך האררי בעקענט מיט א זעלטענעם אינגעל, דער זוהן פון א אידישען קאָרענהענדלער, וועלכער האָט געהאט א נאָמען פאר אן „אפיקורות“. דיעזער אינגעל האָט איהם געזוכט בעקאנט צו מאכען מיט דיא ווערק פון שפינאָזא און פלעגט מיט איהם שטונדען לען לאנג דיסקוטירען און פילאָזאָפירען איבער גלויבען און יודעניטהום. דיעזער אויפגעקלערטער אינגעל האָט געהאט א שטארקען איינפלוס אויף היינע'ס שפעטערדיגע מיינונגען וועגען אידישקייט. אויסער דעם האָט האררי געקראָגען צו לעזען פון זיין מוטטער דאָס

פאמיליע היינע האָט געהערשט דיא גרעסטע לייעבע און האַכאכטונג צו דעם פראנצויזישען קייזער און זאָגאר היינעס מוטטער האָט ניט געוואגט עפענטליך צו רעדען געגען דיא פראנצויזען. אין א ברעיה צו איהרע א פריינדין בעקלאָגט זיא זיך אבער, וואָס דער פרעמדער, דער פראנצויז, האָט זיך אריינגעכאפט אין דייטשלאנד און איין דייטש צום צווייטען רעדט ניט מעהר מיט אזא לייעבע אין דאָס לייעבע דייטש וויא אמאָל. סאמסאָן היינע האָט שטארק לייעב געהאט און פערגעטערט סאָלדאטשינע און האָט בעטראכט דעם קייזער נאפאָלעאָן אלס א זעהר פריינדליכע פערזאָן, וועהרענד בעטמי היינע האָט געשוועבט צווישען האס און בעוואונדערונג. אונטער אזעלכע קאנטראסטען האָט זיך האררי אויפגעצויגען פון זיין פריהעסטע קינדהייט אָן. מען מוז זיך פאָזיטיוו מיט דיא אלע זאכען רעכענען ווען מען וויל פערשטעהן היינעס גאנצעס דיכטער־שעס שאפען און בעגרייפען דעם פאָעט דורך און דורך.

צו צוועלף יאָהר האָט היינע געמאכט זיין ערשטעס געדיכט. דאָס איז געווען א געבורטסטאג פאָעם, וועלכעס דערמאָהנט אָן א לאנג־פערגעסענעם דייטשען דיכטער קלאמער שמידט. דאָס געדיכט האָט היינע געמאכט צום האַכצייטס־טאָג פון זיינע עלטערן און עס לעזט זיך אונגעפעהר אזוי :

און קענט איהר שאפען איבער אונגליק און גליק
אָ, איהר געטטער ! בענשט מיר אָט דעם אויגענבליק,
וואָס ברענגט צוריק דיא זיסע, הייליגע שמוגד,
וואָס האָט געשלאָסען מיינע עלטערנס בונד.

דיסעלדאָרף, דעם 1טען פעברואר, 1813.

אין א קורצער צייט נאכדעם האָט היינע געדיכטעט א גרויס־ארטיגעס געדיכט פול קראפט און פרישקייט און עס לויפט אין דעם זעלבען סטיל, וואָס היינע'ס בעריהמטע פאָעמא „אָטמאָ טראָל". דיעזעס געדיכט „ווינעבערגיאדע" אין צוויי געזאנגען האָט היינע געמאכט אויף זיינעם א חבר. דיא „ווינעבערגיאדע" געפינט זיך ניט אין זיינע געזאמעלטע לייעדער און איז ערשט שפעטער פער־עפענטליכט געוואָרען. לויט היינע'ס אייגענע בעהויפטונג איז

צווייטער קאפיטעל.

דיא עלטערן ווילען מאַכען היינען פאר א סוחר, דעם דיכטער'ס ליטע-
רארישע טחעטיגקייט אין פראנקפורט אַם מיין. היינע'ס אונרוהיג-
קייט אין האַמבורג. זיין בעריהמטער בריעף צו געטהע. היינע'ס
ערשטע ליעבע. דער פאָגראַם אויף אידען אין האַמבורג. היינע'ס
אַריינטרעטען אין דער אוניווערזיטעט פון באָנן.

דיא צייט שטעהט ניט אויף איין אָרט. האַררי איז עלטער
געוואָרען און זיין מוטטער האָט אָנגעפאנגען צו קלערען פיר איהם
א תכלית. נאָך פיעל קלערען און נאכדיינקען איז זיא געקומען צום
בעשלוס, אז איהר עלטסטער זוהן זאָל ווערען א קויפמאן. אין
יענער צייט זיינען א סך אידען אויפגעוואקסען און גליקליך געוואָ-
רען ביים מסחר. היינע זאָגט אליין אין זיינע „מעמוארען“, אז
„דאָס הויז ראָטהשילד, מיט וועלכע מיין פאָטער איז געווען גוט
בעקאנט, האָט שוין דאן אָנגעפאנגען זיין פאכעלהאפטע קאריערע
און א סך אנדערע פירסטען פון באנק און אינדוסטרי זיינען פאר
אונזערע אויגען געשטיגען צום העכסטען פינאנציעלען גליק. מיין
מוטער האָט אלזאָ ערקלערט, אז יעטצט האָט געשלאָגען דיא מי-
נוט, אין וועלכער א מענש מיט א גוטען קאָפּ זאָל זיך דערהויבען
צום העכסטען שטאפעל פון הצלחה. זיא האָט דארום בעשלאָסען איך
זאָל ווערען א געלדמאכטאן יעצטמוז איך איבערהויפט לערנען פרעמד
דע שפראכען, בעזאָנדערס ענגליש, געאָגראפּי, בוכהאלטעריע,
קורץ אלע זאכען וועגען ים און יבשה, וואָס זיינען נויטיג צו א
וועלט מסחר“.

האַררי היינע איז שוין דאמאָלס געווען א הויפט אינטעליגענ-
טער אינגעל און דיא סיבה, פאר וואָס זיין מוטטער האָט איהם גע-
וואָלט אַברייסען פון שטודירען און מאכען פאר א קויפמאן, ער-

בעריהמטע ווערק „דאָן קיכאָט“, פון סערוואנטעס, און דיא וואונ-
דערליכע רייזע-בעשרייבונגען פון סוויפט, וועלכע האָבען אויף זיין
פאנטאזיע א גרויסען רושם געמאכט.

אונטער דיעזער גאנצער צייט איז האררי געווען א פראנצויז-
שער פאטריאָט. ער איז געווען איינשטימיג מיט זיין טאטען, אז
מען דארף שעטצען נאפאָלעאָנען פאר זיין פריינדשאפט צו אידען.
אָבער דיא פאָליטישע לאגע האָט זיך געביטען. נאפאָלעאָן האָט
פֿלוצלינג געהאט זיין שרעקליכע מפֿלה אין רוסלאנד. דאָס האָט
דיא דייטשען געמאכט א ביסעל שטייפער ביי זיך און זיי האָבען
אָנגעהויבען צו דענקען וועגען אראָפּוואַרפען פון זיך דעם יאָר פון
דיא פראנצויזען. אויף דעם הימעל פון דיא דייטשע אידען האָ-
בען זיך וויעדער אָנגעהויבען קלייבען שוואַרצע וואָלקען. דיא
פרייהייט און דיא רעכטען וואָס דער פראנצויזישער קייזער האָט
זיי געגעבען האָבען פערלאָרען ביסלעכווייז זייער אמת'ן גלאַנץ.
דער דייטשער פאטריאָטיזמוס האָט וויעדער אויפגעפלאקערט און
האָט אויך מיטגעריסען מיט זיך דעם יונגען האררי אויף אזוי
ווייט, דאָס ווען פרידריך ווילהעלם דער דריטער האָט דען 17טען
מערץ, 1813, ארויסגעלאָזען זיין בעריהמטען אויפרופ פון קאליש
צום קאמפף פיר דייטשע פרייהייט, האָט זיך האררי אָנגעשלאָסען
אָן א רעגמענט פון יונגע דייטשע וואָלאָנטירען.

וועלכע האָט זיך ניט געקענט איבערגעבען צו דעם טרוקענעם, איינ-
טאָניגען קלאנג פון דער מטבע. אין יענער צייט האָט זיך דאָס היינע
צום ערשטען מאל בעקענט מיט לודוויג בערנע, דעם גרעסטען און
שארפסטען קריטיקער, פאר וועלכען אלע אקטיאָרען און אקטריסעס
פון פראנקרייך פלעגען ציטערען וויא פאר פייער. בערנע האָט דאָן
געמאכט א שטארקען איינדרוק אויף היינען, וועלכער האָט שוין
ארויסגעווייעזען א גרויסע אינטערעסע פיר ליטעראטור.

האררי איז בלויז געווען א קורצע צייט אין פראנקפארט, אָבער
דאָס איז איהם שטארק צוניטץ געקומען. דיא פראנקפורטער „יו-
דענגאס“, דיא „גהעטטאָ“, דער אידישער מסחר, דער גאנצער האנד-
דעל און וואנדעל פון יענער שטאָדט האָט איהם געגעבען שטאָף צו
שרייבען שפעטער זיין בעריהמטען „ראכבי פאָן באכראף“ און אנ-
דערע לעבעדיגע און קונסטפאלע שילדערונגען פון פראנקפורט, וועל-
כע ער האָט אין גרונט גענומען פיינד געהאט און גערופען א „נעסט
פון קרעמער“. נאכדעם וויא ער האָט פערוויילט עטליכע חדשים
אין פראנקפורט איז ער געקומען צוריק אהיים נאָך דיסעלדאָרף.
אין א יאָהר ארום אָבער האָט היינע וויעדער פערלאָזען זיינע על-
טערען און איז אוועק נאָך האמבורג. דאָרט האָט ער אנפאנגס גע-
ארבייט אין באנק-געשעפט פון דער פירמא העקטער עט קאָמ-
פאני, פון וועלכער זיין אָנקעל, סאָלאָמאָן היינע, איז געווען א שותף.
דיא שטאָדט האמבורג האָט געמאכט אויף היינען א שלעכטען
איינדרוק. ער האָט ניט געליעבט יענע מענשען. ער האָט ממש פיינד
געהאט דיא גאסען, וועלכע האָבען אויף איהם דעם ערגסטען איינ-
דרוק געמאכט. אָבער גראדע אין יענער שטאָדט, אויף וועלכע ער
האָט ניט געקענט קוקען, האָט געוואוינט יענע שעהנע פרוי, וואָס
האָט אָנגעצונדען אין היינע'ס הארץ דעם ערשטען לייעבעס פייער.
אין האמבורג האָבען זיך אָנגעפאנגען זיינע „יונגע ליידען“, דאָרט
האָט ער צום ערשטען מאל דערזעהן יענע צויבערגעשטאלט, וואָס
איז איהם געבליעבען אייביג אין דער נשמה און האָט איהם געדיענט
אלס פאָרבילד צו אלע פרויען, וואָס ער האָט שפעטער בעזונגען.
היינע'ס לייעבע איז געווען א פלאם פייער, וואָס האָט איהם פער-

קלערט זיך נאך דערמיט, וואָס זייט דיא דייטשען האָבען וויערער געקראָגען דיא ממשלה ביי זיך אין לאַנד, האָבען זיי געוואָלט פער-טרייבען דיא אידען פון דיא אוניווערזיטעטען. אידען האָבען אפילו געמעגט שטודירען, אָבער קיין פראָפּעסאָר שטעלע האָבען זיי ניט געטאָרט פערטרעטען. זיי האָבען אויך ניט געטאָרט זיין קיין אדוואָקאטען. מעדיצין איז נאָך געווען דאָס איינציגע, וואָס אידען האָבען געמעגט פראַקטיצירען, אָבער דערצו האָט האַררי קיין חשק ניט געהאט.

דיא ערשטע פראָבע איז געמאכט געוואָרען: נאכדעם וויא היינע האָט געענדיגט דיא גימנאזיום איז ער אין הערבסט פון דעם יאָהר 1814 איינגעטרעטען אין א קאָמערץ שולע אין דיסעלדאָרף אום דאָרט דיא וויסענשאפט פון האנדעל צו שטודירען. דאָ האָט זיך אָבער שוין ארויסגעוועזען היינע'ס שוואכער חשק צו מסחר אָדער וויא ער אליין רופט דאָס „קרעמעריי“. אָנשטאָט צו לער-נען דעם וועקסעל-געשעפט, בוכהאלטעריע און חשבונות פון פראַ-צענט און פראָפּיטען האָט היינע געשריעבען פאָעזיע און געמאכט שפאָט ליעדער און סאטירען אויף מאַנכע פון דיא לעהרער און זיינע שול-קאָלעגען. נאכדעם אָבער וויא ער האָט זיך קוים מיט צרות אויסגעלערנט דעם „אלף בית פון האנדעל“, האָט איהם דער פאָטער אין אנפאנג פון דעם יאָהר 1815 מיטגענומען נאָך פראַנק-פורט אס מיין בעקאנט צו מאַכען מיט דער גרויכער קאָכעדיגער האנדעלס וועלט. זייענדיג פערזאָרגט מיט דיא בעסטע רעקאָמענ-דאציעס איז עס געלונגען כאַמסאָן היינע אריינצוברענגען זיין זוהן אין קאנטאָר פון דעם רייכען באַנקיר רינדסקאָפּ אלס וואָלאָנטיר. דיא באַנק איז געווען פיר היינען א צו קאלטער, אומעטיגער אָרט. ער האָט זיך דאָרט געפונען וויא אין א געפענגניס. דיא טרוקענע ציפער האָבען איהם מיאוס געמאכט דאָס לעבען און אין דריי וואָכען ארום איז ער פון דאָרט אוועק. היינע זאָגט אין זיינע שריפטען, אז ער האָט געוואָלט ווערען א באַנקיר, ער האָט שוין דאן פערשטאנען און געוואיסט, „אז געלד איז דיא וועלט“. אָבער ער האָט אויף קיין פאל ניט געקענט איבערמאכען זיין נאטור,

זיין גאנץ הארץ האָט דאן היינע אויסגעגאָסען אין צוויי בריעף צו זיין חבר כריסטיאן זעטהע. אין דעם ערשטען בריעף שרייבט היינע אז זיין גאנצער גלויב איז, וואָס ער קען אויסגיסען זיין שווער געמיטה אין ווייכע ליעדער. ער האָט אָבער באדער חרטה און שרייבט, אז דיא לעטצטע צייט איז איהם דיא מוזע אויף אונטריי געוואָרען — „אויף א פרוי“ — זאָגט היינע — „מען קען זיך אויף איהר אייך ניט פערלאָזען“. אין זיין צווייטען בריעף בעקלאָגט ער זיך פאר זעטהע אויף דער ביטערער גלייכגילטיגקייט פון זיין קווינע. ער וויינט נעבאָד פאר יסורים, וואָס זיינע שעהנע ליעדער, וועלכע ער האָט פיר איהר געדיכטעט, האָבען ביי איהר גאָר קיין פנים ניט און זיא קוקט איבערהויפט אויף איהם מיט א גרינג שעטצונג. אין דעם צווייטען בריעף זאָגט ער שוין וויעדער, אז דיא מוזע איז איהם דאָך טהייערער וויא דיא אונדאנקבארע געדלעכטע, ווייל אין איהר געפינט ער דאָך א טרייסט אין זיין ביטערע לאגע. יענע ערשטע ליעדער האָט דאן היינע פערעפענטליכט אין אן אלטע, לאנג פערגעסענע צייטשריפט „האמבורגס וועכטער“. זיין אייגענעם נאָמען האָט ער אונטער דיא ליעדער ניט געצייכענט. ער האָט דאָס ניט געקענט טהאָן, ווייל עס וואָלט ניט געפאכט פיר זיין שטאנד אלס „סוחר“. היינעס אָנקעל סאָלאָמאָן האָט איהם דאן אין יאָהר 1818 געעפֿענט א קאָמיסיאָנסגעשעפט אין ענגלישע מאנופעקטור וואארען אונטער דער פירמא „האררי היינע עט קאָמפאניע“.

אָבער טאקע דערפאר, ווייל האררי היינע האָט ניט געקענט זיין „קויפמאן און דיכטער“ צוזאמען, האָט ער געמוזט אין פרייהייט פון דעם יאָהר 1819 אויפגעבען זיין געשעפט און ווערען אויסקאָמיסיאָנער. סאלאָמאָן היינע, וועלכער האָט געוואָלט מאכען פון זיין פלעמעניק א מיליאָנער, האָט ענדליך געמוזט אויפגעבען דיא האָפנונג. היינע'ס לאגע איז געווען א ביטערע און טרויעריגע. זיין רייכער אָנקעל האָט איהם געהאלטען פאר א טויגעניכטס, א לא יוצלח און האָט איהם ניט מעהר געשטיצט מיט אזא חשק וויא פריהער. קוים מיט צרות האָט ער זיך איינגעבעטען ביין זיין אָנ-

צעהרט דאָס לעבען. אין זיינע גליהענדע ליעבע ליעדער רופט
היינע זיינע געליעבטע מיט פערשיעדענע נעמען, וויא מאָללי, צור
ליימא, עוואלינא, אטטטליע א. ז. וו. אָבער דאָס זיינען אלץ אנדערע
נעמען פון דיא זעלבע זיסע פרויענגעשטאלט, וועלכע איז ניט געווען
קיין אנדערע וויא אמאליע היינע, דיא מיטלעסטע טאָכטער פון
זיין רייכען אָנקעל דעם באנקיר סאלאמאָן היינע פון האמבורג.

היינע האָט געליעבט זיין קאָזינע מיט א ליעבע וואָס איז
מעהר וויא ליעבע, אָבער זיא האָט איהם קיין אויפמערקזאמקייט
ניט געשאַנקען. א באנקיר'ס א טאָכטער, אויפגעצויגען צווישען
דעם קלאנג פון גאָלד און זילבער, האָט זיא ניט געהאט קיין אויער
פיר דעם דיכטער'ס ליעבעס-ווערטער און קיין הארץ פיר זיינע
ליידען. זיא האָט איהם פערביטען אויף אן אנדערען. זעהענדיג,
אז זיין ליעבעס חלום האָט זיך ניט פערווירקליכט, האָט ער שוין
גענומען צווייפלען אין ליעבע און אין דעם געשמאק פון פרויען אין
וועהלען זיך געליעבטע. ער האָט דאן געשריעבען זיין בעקאנטעס
געדיכט, וואָס קען זיך לעזען אין אידיש אויף אזא ארט:

א בחור ליעבט אַ מוידעל,
דאָך זיא אַז אַנדערען ליעבט;
דער אַנדערע ליעבט אַן אַנדערע
און ווערט מיט איהר פערקניפּט.

דאָס מוידעל הייראַט' נעבאָך,
זיא קלויבט ניט איבער מעהר.
דער בחור זעהט דיא צרות,
עס ווערט דאָס האַרץ איהם שווער.

דאָס איז אַן אַלטע מעשה,
דאָך בלויבט זיא שטענדיג נוי
און וועמען זיא פאַסירט נאָך
דעם איז דיא וועלט פאַרביי.

דיא נויטיגע פאָרבערייטונגען פאר אן אוניווערזיטעטס עקזאמען. מען האָט שוין דאן געוואוסט אין זיין געבורטסשטאָרט, אז ער מאכט שעהנע פערזען און א סך דאמען פלעגען איהם בעטען ער זאָל זיי עפעס אָנשרייבען אין זייערע אלבומס. דאמאָלס האָט דאָס היינע פערפאסט זיין וועלט בעריהמטעס געדיכט „דיא צוויי גראד-נאדירע“, וועלכע זיינען געווען אין רוסלאנד געפאנגען און ווען זיי זיינען געקומען אין דייטשלאנד, האָבען זיי געהערט, אז זייער קיזער נאפאָלעאָן איז געפאנגען. מאקס קרייצער האָט באלד גע-זעטצט דאָס געדיכט אין מוזיק און האָט דאָס געווידמעט דעם פראנצויזישען מארשאל סאָלט. דיא „צוויי גראדנאדירע“ איז באלד געוואָרען זעהר פאָפולער צווישען פאָלק און אין דייטשלאנד גראדע וויא אין פראנקרייך האָט מען דאָס א סך געזונגען. אין הערבסט פון דעם זעלבען יאָהר 1820 איז היינע אָבגעפאָהרען נאָך באנן אריינצוטערעטען אין דער דאָרטיגער אוניווערזיטעט.

איידער האררי איז נאָך אָבער דאָרט ריכטיג אויפגענומען גע-וואָרען אלס שילער, איידער ער איז נאָך רעכט מעטריקולירט גע-וואָרען, האָט שוין פאסירט א געשיכטע, וואָס האָט איהם פערווי-קעלט אין א פאָליטישע אונטערזוכונג. דיא באַננער אוניווערזי-טעט איז דאן געווען ארומגערינגעלט פון רעגירונגס-שפיאָנען, וועלכע האָבען געהיט יעדען סטודענט, וואָס האָט נאָר געהאט עפעס א פרייע מיינונג. דיא רעגירונג האָט געוואָלט ערציהען א דור מיט געהאָרזאמע שקלאווען און האָט געציטערט פאר יעדען פרייען געדאנק. אָבער טאקע דערפאר אליין זיינען דיא סטודענטען גע-ווען רעוואָלוציאָנעריש געזאָנען און האָבען דער רעגירונג אויף להכעיס געהאט פרייע פערזאמלונגען. נאטירליך זיינען דיא בעס-טע קינדער דייטשלאנד'ס געפאלען אויף דעם מזבח פון דער רע-גירונג'ס טיראניי. ווען היינע איז געקומען אין באַנן, האָט ער דאָרט געפונען זיין אמאָליגען חבר און הויז-פריינד נייציג, וועלכער האָט איהם באלד בעקאנט געמאכט מיט א סך פון זיינע קאָללעגען. דיא פאָליטישע אונטערזוכט איז ארויסגעקומען פון פאָלגענדער פאסירונג: דיא סטודענטען פון דער אוניווערזיטעט האָבען דעם

קעל ער זאל איהם געבען דיא נויטיגע הילף ער זאל קענען ווייטער שוטרירען. דער אַנקעל האָט איינגעווייליגט, אָבער מיט דעם תנאי, אז ער זאל שטודירען אלס אדוואָקאט און זיך איבערגעבען צו דעם סטודיום מיט לייב און לעבען.

איידער היינע האָט פערלאָזען האמבורג האָט ער נאָך ראָרט דערלעבט צו זעהן א פאָגראָם אויף אידען. דער יודענהאס, וועלכער איז צו דער צייט פון דיא פראנצויזישע הערשאפט אין דייטש-לאנד אין גאנצען פערשוואונדען, האָט זיך ווידער אָנגעפאנגען. אין דיא רעסטאראנען און ביער קעלערס פלעגט מען נאָר הערען זלזולים און קללות אויף אידען. א איד איז ממש ניט זיכער גע-ווען ארויסצוגעהן אין גאס, דאָך צו אן עפענטליכע אטאקע אויף אלע אידען איז דאָס ניט געקומען ביז יענער צייט ווען היינע האָט געדארפט פערלאָזען דיא שטאָרט, וועלכע האָט זיך איהם אזוי אויך שוין איינגעגעסען אין דיא ביינער. דער המון עם האָט זיך פער-אייניגט אין א גרויסע מאסע און מיט ווילדע געשרייען „העפ!“ „העפ!“ האָט זיא זיך ארויסגעלאָזען אין דיא גאסען שלאָגען אידען. צוויי נעכט נאָכאנאנד האָט מען געבראָכען שויבען אין אידישע היי-זער. מען האָט געשלאָגען און ראכירט אידען ביז דיא שטאָרט פערוואלטונג האָט אויפ'ן דריטען טאָג ארויסגעלאָזען א פראָקלא-מאציאָן, אז דער גארניזאָן איז גרייט צו שיסען יעדען רוהע שטע-רער. דיעזע ווארונג האָט בערוהיגט דיא בלוט-דורסטיגע מאסע. דיעזער שענדליכער פאָגראָם אויף זיינע אידישע ברידער האָט גע-מאכט אויף היינען אן אייביגען איינדרוק און האָט איהם אָנגע-פיללט מיט כעס, מיט גאל און ביטערניס אויף דיא קריסטען, וועלכע בעריהמען זיך מיט זייער קריסטליכער ליבע. דיעזען פאָגראָם האָט היינע אימער געדענקט און האָט געגאסען אויף דיא שונאי ישראל זודיגע פעך און שוועבעל. ער האָט אויסגעליידיגט אויף דיא דייטשען זיין גאנצען ברענענדען צאָרען, וועלכער האָט זיי שווארץ געמאכט אין דיא אויגען פון אלע גערעכטע מענשען.

אין זומער 1820 האָט היינע פערלאָזען האמבורג און איז אָב-געפאָהרען צוריק נאָך דיסעלדאָרף, צו זיינע עלטערען, אָנצופאנגען

אונטערהאלטונגס־בלאט". אין יענעם ארטיקעל האָט היינע ער־קלערט דעם שטאנדפונקט פון דער ראָמאנטישער פּאָעזיע און האָט זיך פּראָקלאמירט אלס איינער פון דיא כהנים גדולים אין דעם טעמפּעל פון דער ראָמאנטיק. היינע האָט דיא ערשטע צייט זעהר פלייס־גלעכערנט און אָבוואָהל ער האָט געשריעבען בעדייטענדע זאכען אין פּאָעזיע און פּראָזא, האָט ער דאָך ניט פערנאכלעסיגט זיינע יוריסטישע סטודיען. ביסלעכווייז אָבער איז איהם דאָס שטודירען מיאוס געוואָרען. דיא „אייזערנע פראזען" פון דיא גע־זעמץ ביכער זיינען איהם געוואָרען צו הארט און ער האָט זיך אַ וואָרף געטראָגן אין דיא זיסע, ווייכע ארעמס פון דער הימלישער טאָכטער פון געזאנג. זיינע פריידען און ליידען פלעגט ער איהר פערטרויען. באָנן איז איהם ענדליך געוואָרען איבערדריסיג און ער האָט זיך בעשלאָסען צו בעזוכען דיא אוניווערזיטעט אין געט־טינגען. איידער היינע האָט פערלאָזען באָנן האָט ער שוין אָנגע־פאנגען צו דיכטען זיין דראַמא „אלמאנואר", וועלכע האָט איהם שפעטער פערשאפט אזוי פיעל בלוטיגע שונאים. מיט דיא בעסטע רעקאָמענדאציעס איז היינע אָבגעפאָהרען נאָך געטטינגען צו שטו־דירען אין דער דאָרטיגער אוניווערזיטעט.

דאָ האָט זיך אָבער אָנגעפאנגען אַן ערנסטע פראגע. האררי'ס פאָטער האָט געמאכט שלעכטע געשעפטען און עס איז ניט געווען דאָס נויטיגע געלד, וואָס אַ סטודענט אין געטטינגען דארף האָבען, ווען ער וויל ערשיינען צווישען מענשען. בעסטי היינע האָט דאן פערקויפט איהרע ציערונג און האָט געשטימט איהר זוהן ער זאָל קענען געהן שעהן געקליידעט און האָבען שטענדיג מיטעל גענוג צו לעבען אין פערגניגען. אָבער אויך אין געטטינגען האָט זיך היינע בעגעגענט מיט אַ סיבה. ער האָט זיך צוקריעגט מיט אַ סטודענט, וועלכען ער האָט ארויסגערופען אויף אַ דועל און האָט דערפאר פערלאָרען דאָס רעכט צו שטודירען אויף זעקס מאָנאט. היינע האָט געבאָד אַויסגעגאָסען זיין ביטער הארץ אין ריהרענדע פערזען און האָט זיך בעשלאָסען צו פערלאָזען געטטינגען און פאָרען נאָך בערלין. דאָס איז געווען אין דעם לעצטען טאָג אין פעברואר פון דעם

18טען אָקטאָבער געמאכט אן אָפּענע פּערזאמלונג אויסען שטאָדט, א נייראחרס פעסט לכבוד א גרויסע פּאָליטישע געשעהעניס. ביי דיעזער פּערזאמלונג האָט זיך גראָד געפונען א גלח, וואָס האָט זיך אוועקגעשטעלט און געהאלטען א פייערדיגע רעדע, אז מען זאָל זיין גוט און פרום, גלויבען איז גאָט און אין קייזער און זיך לאָזען מקריב זיין פאר דעם הערשער פון פאטערלאנד. ווען דער גלח האָט געענדיגט זיין דרשה, האָט מען איהם גוט אויסגעזידעלט. באלד אויף מאָרגען אָבער איז ערשיענען אן ארטיקעל אין א דייטשע צייטונג, אז יאָזעף נייציג, היינע'ס לאנדסמאן, האָט גע- האלטען א פייערדיגע רעדע, אין וועלכע ער האָט פערדאמט דעם קייזער און דאָס פאטערלאנד און האָט אויפגעפאָדערט דאָס דייטשע פאָלק עס זאָל זיך בעפרייען פון יאָך.

עס האָט זיך באלד אָנגעפאנגען א שטארקע אונטערזוכונג, אָבער מען האָט קיין זאך ניט געקענט אויסגעפינען. סיי וויא סיי אָבער האָט דאָס געהאט א שלעכטע ווירקונג אויף היינע'ס אריינ- טרעטען אין אונזערזיטעט. היינע און זיין פריינד נייציג זיינען געשטעלט געוואָרען אויף דער ליסטע אלס דיא לעטצטע שילער. מען האָט זיי אָנגעטהאָן צרות ביים עקזאמען און אויף היינען איבער- הויפט האָט מען שטענדיג געהאט אן אויג. ערשט דעם 11טען דע- צעמבער, 1820, איז היינע איינגעשריעבען געוואָרען אלס יוריסטי- שער סטודענט אין דעם אלבום פון אוניווערזיטעט. צווישען דיא לעהרער פון דעם גרויסען באַגנער לעהר-אנשטאלט האָט זיך אויך געפונען דער וועלטבעריהמטער דייטשער קלאסיקער, דיכ- טער, קריטיקער און פילאָזאָף ווילהעלם פאָן שלעגעל, וועלכער האָט איבערזעטצט שעקספיער אין דייטש. דיעזער גרויסער מאן האָט געהאט אויף היינען דעם גרעסטען איינפלוס. ער האָט אנערקענט היינע'ס טאלאנט אלס דיכטער און האָט איהם בעאיינפלוסט ער זאָל איבערזעטצען לאָרד באיראן'ס „מאנפריעד“ אין ענגליש אין דייטש. א זאך, וואָס איז היינע'ן אויסגעצייכענט געלונגען. אויסער פאָעזיע האָט היינע אויך דאמאלס געשריעבען אן ערהאבענעם אר- טיקעל אין פראָזא, וועלכער איז ערשיענען אין דער „קונסט-און“

וואָס זיינען נאָך כלומר'שט געווען אירען, האָבען אויף פון דיא אירישקייט גאָר ניט געהאלטען. אין דער הויכער אריסטאָקראַטישער געזעלשאפט פון בערלין האָבען זיך דאן ארויסגעזעהען מיט בעזאָנדערען גלאַנץ דיא צוויי געטויפטע אירישע פרויען רחל לעווין און הענריעטע הערץ, מיט וועלכע היינע איז געווען גוט בעקאנט און אין וועמעס געזעלשאפט ער פלעגט זיך אָפט געפינען. עס איז דאן געווען אין בערלין א גאנצער רעדיל פון געטויפטע אירישע העררען און דאמען, מיט וועלכע היינע האָט פערקעהרט און וועלכע ער האָט אין הארצען פעהרהאטט אלס פערדאָרבענע מענשען, וואָס בייטען אויס זייער גאָט און זייער גאנצען היסטאָרישען יחוס אויף א קריסטליכען קאָמפלימענט. דיא איינציגע פרוי, וואָס ער האָט מיט א'ן אמת געשעצט און געאכטעט מעהר פון דער גאנצער באַנדע משומדת'טעס, איז געווען רחל לעווין. זיא האָט איהם ווירקליך געשטימט און פערעהרט, און ווען זיא איז אין דעם יאָהר 1833 אין בערלין געשטאָרבען, האָט היינע פערלאָרען א טהייערען פריינד. אין דער געזעלשאפט פון רחל לעווין האָט זיך היינע בעקענט מיט אזעלכע מעננער וויא אלעקסאנדער פאָן הומבאָלדט, ווילהעלם פאָן הומבאָלדט, פיכטע, כאַמיזאָ, און מיט פרויען — אזעלכע וויא דאָראַטהעא מענדעלאָהן, א טאָכטער פון משה מענדעלאָהן, וואָס האָט זיך אויף געטויפט און הענריעטא הערץ. אין יענער געזעלשאפט האָט אויף פערקעהרט פרינץ לואיס פערדינאנד און אנדערע. אין דיווער געזעלשאפט פלעגט מען נאָר פערגעטערן דעם דיכטער געטהע און מען האָט געזוכט צו געווינען היינע'ן אלס געטהעס אַ חסיד. היינע האָט זיך אָבער ניט בענוגענט מיט דיעזער קאָמפאניע און ער פלעגט פערבריינגען מאַנכעס מאָל גאנצע טעג אין דער חברה פון דייטשע דיכטער און דיינקער וואָס האָבען געהאט זייער הויפט קווארטיר אין א וויינשיינק. דאָס איז געווען דיא דייטשע „משכילים שטיבעל" פון בערלין. דאָרטען פלעגט מען טרינקען, רויכערען און דיסקוטירען איבער הימעל און ערד, איבער מענשען און זאכען, איבער פילאָזאָפֿי, פאָעזיע, קונסט, פאָליטיק און סאָר ציאלע עקאָנאָמיע. היינע האָט אין יענער „שטיבעל" א סך גע-

יאָהר 1821 ווען היינע איז מיט לייכטען זינן און מיט נאָך לייכטער-
רער באגאזש אָנגעקומען נאָך בערלין. דער קאָנטראַכט האָט אויף
איהם אַ זעלטענעם רושם געמאַכט. ער האָט זיך פּלוצלונג געפונען
אין אַ רושענדען, קאָכעדיגען ים פון מענשען, אין אַ ריעזענשטאָרט
פול מיט לעבען, מיט טומעל, מיט ענערגיע, מיט טהעטיגקייט.
דער יונגער טרוימער האָט זיך אויפגעכאַפט וויא פון חלום. דאָס
נייע לעבען איז איהם געפּעלען געוואָרען. ער האָט זיך אַריינגעוואָר-
פּען אין דעם דאָזיגען ים און האָט זיך געלָזען דיא וועללען זאָלען
איהם טראָגען. עס האָט איהם ניט געאַרט וואוהין זיי וועלען
איהם ברענגען. ער איז געוואָרען אַ לעבע מענש. דער טרוימער-
שער, ראָמאַנטישער גייסט, וואָס האָט געלעבט און געהערשט אין
איהם, איז אויף אַ וויילע אײַנגעשלאָפּען. דאָס רעעלע, פּראַקטישע
לעבען פון דער גרויסער שטאָרט האָט איהם אַ ביסעל פּערהאַרטע-
וועט. אָבער דאָס איז ניט געווען אויף לאַנג. דיא טרוקענקייט
האָט איהם אָנגעפאַנגען וועה צו טהאָן. דיא רעאַקציאָן און איבער-
הויפט דיא שטרענגע צענוזרע, וואָס האָט דאן געהערשט אין
בערלין, איז איהם שטאַרק ניט געפּעלען. ער האָט באלד אויסגע-
פונען, אז בערלין גלאַנצט נאָר פון אויבען, אז דיא גלייכע גאסען
און דיא פּרעכטיגע מויערען זיינען נאָר שעהן פון דרויסען, אינע-
וועניג אָבער הערשט אַ קאַלטעס רעאַקציאָנערעס לעבען. דער
בליאַסק פון דיא מיליטערישע קאָסמיומען האָט איהם ניט פּער-
בלענדעט, אז ער זאָל ניט דערזעהען וואָס אונטער זיי שטעקט און
וואָס זיי שטעלען מיט זיך פאַר. ער האָט אלץ קריטיקירט אין
זיינע „בריעה פון בערלין“, וואָס זיינען ערשיענען אין פּרייסישע
ציטונגען.

דיא אידישע אַריסטאָקראַטי פון בערלין האָט דאַמאָלס געזוכט
נאָכצוטאנצען דיא קריסטליכע אַריסטאָקראַטען, און איבערהויפט
האָבען זיך דיא רייכע, געבילדעטע אידישע מענער און פרויען גע-
זוכט אײַנצושמייכלען ביי דיא קריסטען דערמיט, וואָס זיי האָבען
פּערהאַסט זייער אײַגענעם גלויבען. שמד'ען זיך איז געווען אַ עהרע
ביי דיא אידישע אַריסטאָקראַטען און אַריסטאָקראַטקעס. און דיא

דריטער קאפיטעל.

היינע אלס אידישער פאטריאט איז געגען רעפארמירטען יודענמהום. היינע'ס דראמא „אלמאנזאר“ רייצט אויף געגען איהם אלע קריסטען גלחים און סתם אנטויסעמוטען. היינע קיין דראמאטורג. היינע און געטהע בעגעגנען זיך. —דיא אידען פון האמבורג מסר'ן היינען פאר זיין אַנקעל. —היינע'ס טויפע און זיין האָט געגען קריסטענ-טהום. —ער האָט הרטה וואָס ער האָט זיך גע'שמד'ט.

צו דיעזער צייט, וואָס היינע איז געווען אין בערלין האָבען דאָרט געלעבט און געווירקט דיא בעריהמטע אידישע געלעהרטע און דיינקער לעאָפּאָלד צונץ, עדוארד גאנז און מאָזעס מאָזער. לעאָפּאָלד צונץ איז, אויסער זיינע גרויסע געלעהרזאמקייט אין פערשיעדענע וויסענשאפטען, אויך געווען א גרויסער תלמודיסט און א טיעפער קענער אין אידישע חכמה. צונץ איז געווען דער אידישער שטאַלץ פון אלט בערלין און האָט פערנומען דיא העכסטע שטאַלע אין דער בערלינער אידישער געמיינדע פון יענער צייט. דיעזע דריי אידישע גרויסע לייט צונץ, גאנץ און מאָזער האָבען פערשטאנען וויא צו געווינען היינע'ן פיר זייער פאָלק. זיי האָבען געוואוסט וויא צו ווירקען אויף איהם און צו פעראינטערעסירען איהם אין דער לאגע פון זיינע ברידער. זיי האָבען אויפגעבלאָזען אין איהם א פייער פון ליעבע צו אידישע געטיכטע, אידישע פאָעזיע און אידישע קונסט. היינע, וועלכער האָט דאן געלעבט אונטער גאנץ אנדערע געזעלשאפטען און פלעגט פערבריינגען גאנצע נעכט מיט לוסטיגע ברידער אין דיא ליטערארישע ווייניגשיינקען און אין רייכע אריסטאקראטישע, פאָעטישע און עסטעטישע חברות, האָט דאָך געפונען צייט צו ריידען מיט דיא אידישע גדולים וועגען זיין פאָלק. היינע'ס הארץ און נשמה זיינען געווען גרויס גענוג פאר אלץ, וואָס עס איז שעהן און ערעל, פאר אלץ וואָס איז ווירדיג און ערהאבען. היינע איז געווען א איד. ער האָט געהאט א אידיש הארץ, דען זאָנסט וואָלט מען איהם צו יענער צייט ניט געקענט

הערט און א סך געלערנט, ווייל דאָרט פלעגן ווירקליך פערקעהרען גרויסע מענשען. אָבער אויך דיעזע קאָמפאניע האָט היינע'ן ניט געוואונען אין גאנצען. ער האָט זיך פון איהר ארויסגעריסען און האָט אָנגעפאנגען צו דיכטען זיינע געניאלע ליעדער. דיעזע אלע געזעלשאפטען האָבען נאטירליך געהאט אן איינפלוס אויף דעם יונגען דיכטער, אָבער זיי האָבען ניט געקענט צושטערען אין איהם זיין שטארקע, איינגעבאָרענע אינדיווידואליטעט אום איהם צו מאכען אלס איינעם פון זיי ערע. היינע האָט שוין דאן געהאט א סך געשריעבענע און געדרוקטע געדיכטע, וואָס זיינען ערשינענע אין צייט-שריפטען און ער האָט געפיהלט א פערלאנגען ארויסצוגעבען א פאָעטישע זאמלונג. ער האָט דאן צוגעשיקט זיין מאַ-נוסקריפט צו א פערלעגער אין לייפציג, אין וועלכען ער בעט זיך, אז דער פערלעגער זאָל דרוקען זיינע ליעדער. אָבער דאָס איז איהם ניט געלונגען, דען ער האָט געקריגען זיין מאנוסקריפט צוריק מיט דער בעמערקונג, אז דיא פירמא האָט יעמט צופיעל מאנוסקריפ-טען און קען זיך מיט נייע בעשעפטיגען.

אין דעם יאָהר 1821, אין מאָנאט דעצעמבער, זיינען אָבער דאָך ערשינענע היינע'ס ליעדער אין א בוך-זאמלונג און האָבען גע-מאכט פון זיך זעהר פיעל ריידען. עס האָט זיך אָנגעפאנגען א סדרה פון לויב און טאדעל. מאסען יונגע דיכטער האָבען אָנגע-פאנגען צו פאראָדירען, נאָכמאכען היינע'ס ליעדער. עס האָט זיך דערזעהען א נייע טהעטיגקייט אין דער דייטשער ליטעראטור. מען האָט געהערט א נייע נאָמע, א נייעם טאָן אין דער פאָעזיע. א סך פון היינע'ס פריינד זיינען אויס קנאה געוואָרען זיינע שונאים. היינע האָט דאן אָנגעפאנגען דיא קאריערע פון א גרויסען מענשען, וואָס קומט געבען דער וועלט א נייע זאך און טרעפט אויף זיין וועג פערשיעדענע מכשולים און צרות. דאמאָלס האָט זיך דאָס היינע בעקענט מיט דעם דיכטער קארל איממערמאן, וועלכער האָט גע-לויבט דעם יונגען אידישען פאָעט און האָט נביאות געזאָגט, אז ער וועט געבען דייטשלאנד א נייע ליטעראטור. איממערמאן איז גע-בליבען היינע'ס אייביגער פריינד.

קיין קאמפראמיסען, קיין „האלב אויף האלב געשעפטען“, דען
 אָדער דו גלויבסט, אָדער דו גלויבסט ניט. היינע איז געווען דער
 טהעטיגסטער מיטגליעד. ער פלעגט שרייבען דיא פראטאקאלען,
 האלטען רעדעס אין געשיכטע און האָט געגרינדעט א'ן עקסטרא
 אידישען פרויען פּעראיין, וואָס זאָל פערברייטען און פראָפאגאנדיר-
 רען אידישקייט אין דער פאמיליע. דיעזע גאנצע מיהע און מאַ-
 טערנים איז אָבער געווען ארויסגעוואָרפען. דער פּעראיין האָט זיך
 אויפגעלייזט און ערוארד גאנז איז געווען דער ערשטער, וואָס האָט
 איהם פערלאָזען. היינע'ן האָט דאָס שטארק געקרינקט. ער האָט
 נאָך דאן ניט געהאלטען דאָס יודענטהום פאר א „לאנג פערלאָרענע
 זאך“. ער האָט נאָך דאן אויך ניט געזאָגט זיין בעקאנטען וואָרט
 דאָס „יודענטהום איז ניט קיין רעליגיאָן, נאָר אן אונגליק“. אונטער
 דער גאנצער צייט אָבער האָט היינע געשריעבען זיינע פאָעטישע
 זאכען און אין דעם מאָנאט אפריל פון דעם יאָהר 1823 איז ער-
 שיענען זיין בעוואוסטעס דראמאטישעס געדיכט „אלמאנזאר“,
 וועלכעס ער האָט נאָך אָנגעפאנגען שרייבען אין באָנן און שפעטער
 אין געמטינגען. דיעזע טראגעדיע, אָבוואָהל ניט גוט גענוג פיר
 דער ביהנע, איז אָבער א מייסטער־שטיק פון העכסטען ראנג. אין
 דיעזער טראגעדיע האָט היינע אויסגעגאָסען זיין גאנצע גאל אויף
 קריסטען און קריסטענטהום. ער האָט דאָרט פאָרגעשטעלט דיא
 קריסטליכע „ליעבע“ און וואָס מען קען פון איהר ערווארטען.

עס איז איבעריג צו בעמערקען, אז דאָס האָט ארויסגערופען
 געגען דעם דיכטער א שטורעם פון פראטעסטען. דעם 20טען
 אָגוסט, 1823, איז דיא טראגעדיע אויפגעפיהרט געוואָרען אין
 האַפטהעאטער פון בראַנשוויג, וואו עס האָבען זיך געהערט גע-
 שרייען „היינע דער יודע!“ דיא גאנצע גאלאָרקע האָט זיך מיט
 איינמאָל געשטעלט אויף דיא פיס, עס איז געוואָרען א פייעריי
 און א טופעריי. שימפפוערטער און שמוציגע אויסדריקע זיינען גע-
 פלויגען פון אלע זייטען. דער פאָרהאנג האָט געמוזט פאלען אין
 מיטען. דערמיט האָט זיך ניט נאָר געענדיגט היינע'ס ערשטע
 טהעאטער־שטיק, זאָנדערן אויך זיין זיסער חלום צו ווערען א גרוי-

פּעראינטערעסירען אין אידישקייט. זייענדיג ארומגערינגעלט פון דער אידישער געטויפטער אריסטאָקראטי פון דיא שעהנע און גער-בילדעטע משומדת'טעס, איז ער דאָך געבליעבען א איד אין דער נשמה און האָט געליעבט זיין פאָלק.

נאנו, צונג און מאָזער האָבען דעם 27טען נאָוועמבער, 1819, אין בערלין געגרינדעט א חברה מיט'ן נאָמען „פּעראיין פון קול-טער און וויסענשאפט דער יודען“. און היינע איז דאָרט באלד גער-וואָרען איינער פון דיא טהעטיגסטע און וויכטיגסטע מיטגליעדער. דיא אורזאכען, וואָס האָבען בעוועגט דיא אידישע געלעהרטע צו גרינדען דיעזען פּעראיין, זיינען געווען דער אנטיסעמיטיזמוס און דיא שמד עפידעמיע, וואָס האָבען דאמאָלס געהערשט אין בערלין. איבערהויפט טאקע נאָך דער אנטיסעמיטיזמוס. דיא אידען פלע-גען שטענדיג אָנגעגריפען ווערען פון פראָסטען המון און פון ליטע-ראיזשע שאַראַטאנעס. דאָס האָט נאטירליך געמריבען דעם יונג-גען אידישען דור צו דער טויפע. דיא יוגענד האָט ניט געוואָלט בעלידיגט ווערען און האָט דערפאר געזוכט צו אנטלויפען פון דער בעלידיגטער און געטרעטענער אומה און זוכען א רעטטונג אין דער הערשענדער קירכע פון לאַנד. דער ציעל פון דעם פּעראיין איז גער-ווען גאָר א הויכער. דיא גרינדער האָבען געוואָלט איינפלאַנצען אין דיא אידען א לייעבע און א האָכאכטונג צו זייער רעליגיאָן און זיי גראַד הייסען בלייבען ביים אלטען, ניט אָבטרעטען דערפון קיין איינציגען טריט. זיי האָבען געוואָלט ערוועקען אין דיא אידען א מין מערטרער גייסט, אָבער דאָס איז זיי ליידער ניט גע-לונגען. דיא לויט צו רעפאָרם האָט שוין דאן געפונען א נעסט אין דער אידישער יוגענד, וועלכע האָט ניט געוואָלט גלויבען און דיענען גאָט וויא זייערע עלטערען.

היינע'ס שארפער בליק האָט געזעהען, אז דיא זאך איז זעהר א שווערע און ער האָט געארבייט מיט אלע קרעפטען דער פּעראיין זאָל האָבען א קיום. היינע האָט געהאסט רעפאָרם אין דער רע-ליגיאָן. ער האָט דיא רעפאָרמער אָנגעגריפען און געמאכט פון זיי א תל עולם. היינע האָט געוואָגט, אז מיט גאָט מאכט מען ניט

ריווע נאך האמבורג. ערשטענס, צו זעהען זיך מיט זיין שוועסטער, שארלאטע, וועלכע איז דאָרט געווען פֿערהייראטעט צו מאַריץ העמדען, און צווייטענס — דאָס איז אייגענטליך געווען דיא הויפט־זאך — זיך צו זעהען מיט זיין רייכען אָנקעל, סאלאמאָן היינע. האררי האָט געוואוסט, אז ער וועט מווען אָנווענדען זעהר פיעל קונסט צו געווינען דעם רייכען אָנקעל אויף זיין זייט. ערשטענס, זיינען אָנקעל און פֿלעמעניק געווען מענשען מיט פֿערשיעדע וועלט־אנשוואונגען, מיט געדאנקען, וואָס זיינען געווען הימעל־ווייט איי־נע פון דיא אנדערע. דערצו זיינען נאָך געווען שונאים, וואָס האָבען געהעצט אויף היינע'ן און געזוכט אין גאנצען אָבצורייסען איהם פון זיין אָנקעל. איידער היינע האָט פֿערלאָזען לינעבורג האָט ער געזאָגט אין א ווייטץ, אז זיין „איראָניע און עהרליכקייט“ וועלען איהם מן הסתם שאפען אין האמבורג נייע שונאים. דאָס איז ווירקליך אזוי געווען. עס האָבען איהם דאָרט קיין שונאים נישט געפֿעהלט.

סאלאמאָן היינע איז אין גרונד גענומען געווען איינער פון דיא בעסטע און איידעלסטע מענשען. ווען ער איז געווען 17 יאהר אלט האָט ער פֿערלאָזען האנאָווער, דיא שטאָדט וואו ער איז געבאָרען און האָט מיט גליק אויסגעוואנדערט נאָך האמבורג. דאָרט האָט ער געפונען זיין הצלחה און איז געוואָרען איינער פון דיא גרעסטע באנקירען און פילאנטראָפֿען דייטשלאַנדס, וועמעס נאָמען עס איז נאָך פֿעראייביגט ביז היינט דורך זיינע צדקה־זאכען אין האמבורג. מאַקסימיליאַן היינע, הארריס ברודער, האָט געמאכט א גוטען פֿערגלייך צווישען דעם אָנקעל און דעם פֿלעמעניק: „דער אָנקעל, וועלכער האָט דורך שווערע ארבייט און גרויס מיה ערוואָרבען א גרויסען קאפיטאַל, פֿערברענגט נישט קיין איבריגען גראַשען אויסער אויף צדקה, וואו ער זשאַלעוועט נישט די הונדערטע טהאלערס וועהרענד דער פֿלעמעניק, וועלכער האָט קיינמאָל נישט געוואוסט דעם ווערטה פון געלד און האָט קיינמאָל נישט פרובירט א גראַשען צו פֿערדיענען, לעבט זיך א גוטען מאָג פונקט וויא ער וואָלט געהאט צו שאפען איבער מיליאָנען און שיינט צו לעבען מיט דעם בעגריף,

סער דראמאטורג און צו געווינען זיינע לאַרבערען אויף דעם באַדען פון דער דראמאטישער קונסט. „אלמאנזאר“ האָט סיי וויא סיי ניט געקענט ווערען קיין ערפאָלגרייכע טהעאטער שטיק, ווייל עס פעהלט אין דעם דער קערן פון א אמט'ע דראמא. עס פעהלט דאָרט דער דראמאטישער קאָנפליקט און דער דראמאטישער העלד. דאָס שטיק איז פיעל מעהר א קלאַנג ליעד אויף דאָס אונטערדריקטע יודענטהום און א ביטערע סאטירע אויף דיא יודענקריסטען, דיא משומדים, וואָס האָבען דאן פערנומען א גאנצען אויבען-אָן אין דער בערלינער געזעלשאפט. דאָס שטיק האָט איהם געבראכט ניט נאָר קריסטליכע שונאים, זאָנדערן אויך אידיש-קריסטליכע. דיא גע-טויפטע אידען האָבען איהם געהאסט. ער האָט אויפגעהערט צו פערקעהרען אין געזעלשאפט און האָט אָנגעפאנגען צו קלערען וויעדער וועגען א תכלית, וועגען שטודירען.

האררי היינע האָט אָנגעהויבען מורא צו האָבען, אז ער וועט פון דער ליטעראטור קיינמאָל קיין לעבען ניט מאכען און זיין גע-דאנק איז וויעדער פערפלויגען אין אדוואָקאטור. זיינע עלטערען און זיין גאנצע משפחה האָבען נאָך ניט געוואוסט פון זיין גרויסע דיכטערישע טהעטיגקייט, און זיי האָבען איהם שטענדיג געפרעגט וואָס וועט זיין דער תכלית פון זיין זיטצען אין בערלין. זיינע על-טערען, וועלכע האָבען שוין דאמאָלס זייט אָנדערהאלבען יאָהר גע-וואוינט אין לינעבורג, האָבען זיך געוואָלט זעהן מיט זייער עלטס-טען זוהן און האָבען אלץ געקלערט וועגען איהם. און האררי האָט ווירקליך פערלאָזען בערלין און איז געקומען אין דער „רעזידענץ פון לאנגוויילע“ צו זיינע עלטערען. אין דיעזער רוהיגער, קליינער שטעדטעל האָט היינע געשריעבען מאנכע פון זיינע פרעכטיגסטע ליעדער. ער האָט אין לינעבורג נאָר פערקעהרט מיט זיינע על-טערען און מיט זיין ברודער מאקסימיליאן. דאָך אָבוואָהל ער האָט אין דער שטעדטל ניט פיעל געשאפען איז ער אָבער דאָך געווען בע-שעפטיגט מיט ברעגף שרייבען אין בערלין צו זיינע פריינד און בע-קאנטע. לינעבורג איז ניט געווען קיין אָרט פיר היינע'ס גרויסע, אונרוהיגע זעלע און ער האָט זיך וויעדער פארטיג געמאכט צו דער

סומע קריעגען יערעס יאָהר פאר צוויי יאָהר נאָכאנאנד, ער זאָל ווייטער קענען שטודירען.

מיט 400 אָדער 500 טהאלער א יאהר האָט מען דאן געקענט אין א קליינע דייטשע אוניווערזיטעטס־שטאדט דורכלעבען מיט א גאנצע פאמיליע אין עושר און אין כבוד. היינע איז אָבער שטענדיג געבליעבען הינטערשטעליג און האָט געמוזט באַרגען געלד ביי זיינע פריינד און בעקאנטע. היינע האָט געליעבט צו לעבען און זיך צו טהיילען מיט דעם, וועלכער האָט גאָרניט געהאט. מען קען זיך דאָרום לייכט פאַרשטעלען, וויא ביטער איהם איז געווען אָנצוקומען צו זיין רייכען אָנקעל. היינע איז דורכדעם אויך רואינירט געוואָרען אויף זיין גאנצעם לעבען. ער האָט זיך איינגעוואוינט צו פערלאָזען אויף דעם, אז מען וועט איהם שטיצען און האָט זיך געלעבט אָהן זאָרגען און אָהן א קלער וועגען א צוועק. דאָס האָט אויך געפיהרט דערצו, אז ער האָט געמוזט א סך זאכען פערשווייגען און ארונטער־שלינגען, אָדער גאָר לויבען און בעזינגען, כדי צו קריגען וואָס צו עסען. ווען ער וואָלט פערבראכט אין גויט און פערצווייפלונג די צייט, אין וועלכער ער איז געשטיצט געוואָרען, וואָלט זיך זיין כאַראַקטער גאנץ אנדערש אוועקגעשטעלט און עס וואָלטען אין זיין לעבען אזוי פיעל ווידערשפּרובען ניט געווען. היינע האָט זיך א סך מאָל גע־פיהלט געקריינקט ביז אין טיעפסטען האַרצען, וואָס ער מוז זיך ערניעדריגען פאר זיין אָנקעל צוליעב מאַטעריעלע שטיצע. ער האָט זיך א סך מאָל בעשלאָסען ניט מעהר צו עסען קיין „גנאדען־ברויט“, און מאכען א סוף פון אלע טובות. ווען היינע וואָלט געווען א קריסט, וואָלט ער פאָזיטיוו געקענט קומען א סך ווייטער, אָבער זיין רעליגיאָן איז איהם איבעראל געשטאנען אין וועג. פער־האסט אלס איד פון איין זייט און געקריינקט פון אָנקעלס טובות פון דער אנדער זייט פלעגען אין איהם ערוואכען פערשיעדענע רעיונות וויא זיך פון דיא צרות צו בעפרייען אבער פון אלע זאכען פלעגט ער קומען צום בעשלוס, אז ער מוז ווייטער פאַרטועמטען זיין שטודיום אלס יוריסט.

אז זיין רייכער אָנקעל פערמאָנט נאָר אזוי פיעל געלד אום צו דעקען זיינע גרויסע אויסגאבען". אָנקעל און פלעמעניס פיהלען אז זיי פאסען זיך ניט איינע צו דיא אנדערע, און יעדעס מאָל וואָס זיי קומען זיך צוזאמען מווען זיי זיך צוריקציעהען און פאנאנדערגעהען אין כעס. דיא האמבורגער "טעמפל-אידען", וויא היינע רופט זיי, האָבען איהם געמאכט שוואַרץ פאר זיין אָנקעל, דערפאר וואָס ער האָט געמאכט א בארג אש פון זייער רעפאָרמעריי און פון זייער "טעמפל יודענטהום", וועלכער שטעהט אין מיטען וועג צווישען שול און קלויסטער.

היינעס לאַגע אין האמבורג איז געווען א טרויריגע. דיא קריסטען האָבען איהם געהאט פאר זיין קריסטענפיינדליכע טראַגעדיע, "אלמאנאָר" און דיא אידען האָבען איהם פיינד געהאט פאר זיין אָפּענהערציגקייט און זיין שפאָט געגען רעפאָרמען אין גלויבען. זיין רייכער אָנקעל האָט איהם אָבגעפארטיגט מיט א קליינע סומע און קיין פריינד האָט ער זאָנסט אין האמבורג ניט געהאט. ער האָט דארום האסטויג פערלאָזען דיא שטאָדט און איז אוועק געפאָהרען נאָך קוקסאווען, א באדע-פלאץ ביים ברעג ים. דאָרט האָט ער זיך וויעדער פערמינעפט אין זיינע פאָעטישע שאפונגען און האָט פערטיג געמאכט צום דרוק א סך שעהנע זאכען. נאָכדעם וויא ער האָט פערבראכט אין קוקסאווען זעקס וואָכען איז ער וויעדער אוועק-געפאָהרען נאָך האמבורג זיך אויס'טענה'ן מיט'ן אָנקעל און אויס-גלייכען אלטע און נייע חשבונות. ער איז אין גרונד גענומען געקומען זיך מיט איהם מיישב זיין וועגען א'ן אלטען פלאן מיט וועלכען היינע האָט זיך ארומגעטראָגען, נעמליך: זיך אריבערצוקלייבען נאָך פאריז. דער "קבלת פנים", וואָס היינע האָט אָבער געקראָגען פון זיין אָנקעל איז געווען ניט אזא פרעהליכער אז ער זאָל פיהרען צו א ישוב הדעת וועגען פאריז. אָנקעל און פלעמעניס האָבען זיך וויעדער גענומען ארומרייסען און פעהרערען, און היינע איז, וויא שטענדיג, וויעדער ארויס דער זיעגער און דער גערעכטער. היינע האָט אויסגעפיהרט אז זיין אָנקעל האָט איהם אָנגעשריבען א וועקסעל אויף 500 טהאלער, מיט א פערזיכערונג אז ער וועט א'ן עהנליכע

ארויסגערופען א ים מיט קריטיקען דאפיר און דאגעגען. מען האָט וויעדער אָנגעהויבען נאָכצומאכען היינעם שרייבען, זיין סטיל און זיין שפראכע, אָבער אפילו זיינע נאָכמאכער זיינען איהם געווען שונאים און האבען אויף איהם גערעדט.

אין היינען האָט צו יענער צייט אויפגעלעבט דער פערלאנג צו זיין אין וויימאר און בעזוכען דעם בעריהמטען דייטשען דיכטער געטהע. היינע איז געווען געטהעס א פערעהרער און דער וואונש צו זעהן דעם גרויסען מייסטער און מיט איהם ריידען האָט געברענגט אין היינען שוין פון א לענגערע צייט. דעם איינדרוק וואָס געטהע האָט אויף איהם געמאכט, שילדערט היינע צום בעסטען אין א ברעפ, צו זיין פריינד מאָזער אין בערלין. היינע זאָגט: „ווען איך האָב איהם (געטהען) בעזוכט אין וויימאר און בין גראָד עפעס ניט ווילענדיג געשטאנען אנטקעגען איהם האָב איך געקוקט אויב נעכען איהם שטעהט ניט דער אָדלער מיט דיא בליצען אין דיא אויגען, איך האָב געפיהלט וויא אָנצופאנגען רעדען צו איהם אין גריכיש. ווען איך האָב אָבער בעמערקט, אז ער פערשטעהט דייטש, האָב איך איהם דערצעהלט אויף דייטש, אז דיא פלוימען אויפ'ן וועג, צווישען יענא און וויימאר האָבען זעהר גוט געשמעקט.“ געטהע האָט געמאכט אויף היינען דעם איינדרוק פון א גריכישען גאָט. געטהע און שיללער זיינען געווען דיא גריכען פון דייטשלאנד. זיי האָבען אריינגעזויגען אין זיך דיא גאנצע גריכישע קולטור, איהר פאָעזיע, איהר גאנצע מיטהאלאגישע פילאָזאָפיע און איהר לוסטיגעס, פרייעס, מונטערעס לעבען. געטהע איז פאָזיטיוו געווען מעהר גריכע אלס קריסט און דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען אויף שיללער. ווען עס וואָלט זיך געווענדעט אן געטהען וואָלט ער פאָזיטיוו אומגעביטען קריסטענטהום אין היידענטהום, אזוי פיעל האָט ער געליעבט דיא גריכען.

היינעס צוזאמענקונפט מיט געטהען איז אין גרונד גענומען געווען מעהר קאמיש וויא ערנסט. דיא צוויי גרויסע דיכטער האָבען גערעדט כמעט פון אלץ נאָר ניט פון פאָעזיע. זיי זיינען בטל געוואָרען איינער פאר דעם אנדערנס גרויסקייט און האָבען ניט

מיט אוועלכע טרויריגע געדאנקען איז היינע דעם 19טען
יאנואר 1829 אָנגעפֿאָהרען וויעדער נאָך געמיינגען צו שטודירען.
ער איז שוין דאן געווען בעריהמט אלס דיכטער. אויסער זיין
טראגעדיע „אלמאנואָר“ האָט ער שוין דאן געהאט געשריעבען זיין
צווייטע טראגעדיע „וויליאם ראטקליף“, זיין לירישעס אינטערמעצאָ
און אנדערע גרויסארטיגע ליעדער און שריפטען, וואָס זיינען פון
דיא סטודענטען און דיא פראָפּעסאָרען פיעל געלעזען געוואָרען.
היינע האָט פלייסג שטודירט אָבער אונטער דער צייט האָט זיך
איהם וויעדער פּערוואָלט בעזוכען בערלין און דאָרט זעהען זיינע
פריינד און — פיינד. ער האָט פון דעסוועגען געליעבט בערלין.
ווייל ער האָט דאָרט געהאט גענוג מענשען אויף אויסצוקלייבען.
דאָס לעבען אין קליינע שטעטלאך האָט היינע ניט געקענט צו לאנג
פערטראָגען. אין בערלין האָט ער בלויז פּערוויילט פיער וואָכען
און איז דאָרט אויפגענומען געוואָרען מיט אָפּענע אַרעמס פון זיינע
אלטע גוטע פריינד. זיינע ליעדער זיינען שוין געלעזען געוואָרען
אומעטום מיט דער גרעסטער בעגייסטערונג. אפילו זיינע שונאים
פלעגען לעזען זיינע ביכער מיט גרויס חשק. קומענדיג צוריק נאָך
געמיינגען האָט היינע זיך אָנגעגעבען מעהרסטענס מיט זיין
יוריסטישע שטודירונג. וואָס א'ן אמת, ער האָט אין דיא געזעצ-
ביכער קיין איבריגען פּערגניעגען ניט געפונען. וויא ער שרייבט
אליין איז איהם דער קאָפּ שטענדיג פול געווען מיט דעם „ניט פער-
שטענדיגען יוריסטישען מיש-מאש“. היינע האָט דאמאלס אויך
גענומען קלערען וועגען שרייבען א „פאוסט“. ער האָט שוין אויס-
געארבייט א פלאן פאר זיין פאוסט-דראמא און האָט זיך דערמיט
ארוםגעטראָגען ביי טאָג און ביי נאכט, זעלבסטפּערשטענדליך אז
דער „יוריסטישער מיש מאש“ איז איהם ניט צופיעל אין קאָפּ
געלעגען. היינע האָט אבער וויעדער ניט געקענט לאנג בלייבען
אין געמיינגען. ער האָט אונטערגענומען א ריזע נאָך טירינגען
און אויף דעם הארץ-בארג, וואו ער האָט געשריעבען זיין בעוואוסטע
„הארצרייזע“. דיעזע ריזע-בעשרייבונג האָט היינע פערעפענטליכט
אין דער צייטונג דער „געזעלשאפטער“ אין יאהר 1826 און האָט

האָט אָבער געמוזט בייטען זיין גלויבען כאָטש לפנים אום צו זעהן, אז זיין שטודירען וואָס איז איהם אָנגעקומען מיט אזוי פיעל מיה און מארטערנים זאָל איהם ענדליך געבען חיונה. היינע שרייבט וועגען זיין טויפע, אז „דיא טויפע איז דער איינטריטס־בילעט צו דער אייראָפּעאישער ציוויליזאציאָן“.

אויב עס איז געווען נאָך א סיבה, וואָס האָט געטריעבען היינען צו דער טויפע איז אונבעקאנט, עס שיינט דיא איינציגע אורזאכע איז געווען זיין אויסזיכט צו קריעגען א רעגירונגס־שטעלע. מערקווירדיג איז דאָס, דאָס קיינער פון היינעס פאמיליע האָט בעטראכט דיא טויפע אלס א'ן עולה אויסער ער אליין. איהם האָט דאָס געקריינקט און געערגערט זיין גאנצעס לעבען. שוין מיט א יאָהר צוריק האָט מען זיך געריכט ביי זיינע עלטערן אין הויז אז ער וועט זיך טויפען. זיי האָבען בעטראכט דיעזען שריט אלס א נוטווענדדיגקייט וואָס האָט געמוזט געשעהן. אפילו זיין רייכער אָנקעל סאלאָמאָן, וועלכער איז געווען איינער פון דיא „בעסטע אידען“ אין האמבורג, פול אין אלע אידישע צדקה־אנשטאלטען, האָט אויך געקוקט אויף זיין פלעמעניקס טויפע פון א „געשעפטס־שטאנדפונקט“. קוים וועט ער נאָר האָבען א „תכלית“ און עס וועט זיך בעצאָהלען איז דאָס גאָר קיין עולה ניט; געשעפט איז געשעפט... אין דער צייט, וואָס זיינע עלטערן האָבען זיך גענומען ריכטען אז ער וועט זיך טויפען האָט היינע געשריעבען א בריעף צו זיין פריינד מאָזער אין בערלין, אין וועלכען ער זאָגט פאָלגענדע ווערטער: פון מיין דענקונגסארט קענסטו גאנץ גוט פערשטעהן, אז דיא טויפע איז מיר א גאנץ גלייכגילטיגער אקט, אז דאָס האָט ביי מיר קיין שום סימבאָלישע בעדייטונג און דאָס איך וועל נאָך דאן זיין א בעסערער איד און וועל קענען מעהר מלחמה האלטען פאר מיינע אונגליקליכע גלויבענס־ברידער. דאָך אבער האלט איך דאָס אונטער מיין ווערדע און אלס א מיאוס'ן פלעק אויף מיין עהרע, דאָס אום צו קריגען א'ן אמט אין פרייסען זיך צו לאָזען טויפען.... מיר לעבען אין א טרויריגע צייט, שורקען ווערען פיינע לייט און פיינע לייט מוזען ווערען שורקען. איך פערשטעה גאנץ

געוואוסט וואָס אָנצופאנגען ריידען. געטהע איז דאן געווען אַין
עלטערער מענש, מיט אַ הויכען ראנג, פערגעטערט אין דייטשלאנד,
און היינע איז נאָך געווען אַ יונגערמאן, אַ סטודענט. דער ערשטער
טהייל פון געטהעס בעריהמטעס ווערק פאוסט איז שוין דאן געווען
ערשינענען. דאָך ווען געטהע האָט געפרעגט היינע: „מיט וואָס
בעשעפטיגען זיא זיך יעמץ?“ האָט היינע שנעל געענטפערט:
„מיטן שרייבען אַ פאוסט.“ „האבען זיא זאָנסט קיינע געשעפטען
אין ווימאר, הערר היינע?“ האָט איהם געטהע ווייטער געפרעגט.
„מיט מיין פוס איבער'ן שוועל פון אייער עקסעלענץ, זיינען אלע
מיינע געשעפטען אין ווימאר געענדיגט“, האָט היינע געענטפערט
און איז אוועק.

פון דיא אלע זאכען עסט מען אָבער קיין ברויט ניט און היינע
האָט וויעדער געמוזט נעהמען זאָרגען וועגען ענדיגען זיין יוריסטי-
שען סטודיום. אין דעם 16טען אפריל 1825 האָט היינע געשריעבען
אַ בריעף צו פראָפּעסאָר הוגא, דעם דאמאלסדיגען פּרעזידענט פון
דעם יוריסטישען פאקולטעט אין געמטינגען אז ער זאָל איהם צולאָזען
צום עקזאמען. משמעות אז דאָס איז איהם ניט אזוי לייכט אָנגעקומען
ווייל היינע רעכענט זיך שפעטער אָפּ מיט דעם פראָפּעסאָר און
מאכט פון איהם אַ תל עולם. וויא דאָס איז איהם אָבער אָנגעקומען
האָט ער דאָך אויכגעהאלטען דעם עקזאמען. ביים קריעגען דיא
דיפּלאָמא אלס דאָקטאָר יוריסט האָט זאָנאר פראָפּעסאָר הוגא
פּערגליכען היינע מיט געטהע, וועלכער איז אויך דיכטער און
יוריסט.

איידער היינע האָט אָבער אָנגערייזט פון דער אוניווערזי-
טעטס-שטאדט, געמטינגען, האָט ער זיך פּערזאָרגט מיט נאָך אַ
„דיפּלאָמא“, דורך וועלכע ער האָט געהאָפּט צו קריעגען אַ צוטריט
איבעראל, וואו ער וועט נור וועלען, און וועלכע וועט איהם העלפען
פּערזאָרגען מיט אַ צוקונפּט — נעמליך דער טויף-צעטעל. היינע
האָט זיך נאטירליך אָנגענארט מיט זיין טויפע, דען ניט אזא פריי-
גייסט, ניט אזא קעמפּפּער פאר רעכט און פרייהייט, ניט אזא
אָפּענהערציגען מענשען האָט געקענט העלפען אַ טויף-שיין. ער

פיערטער קאפיטעל.

היינע'ס נויער קאמפף אין האמבורג.—האס און רדיפות פון אלע זויטען. — דער פערלעגער „קאמפע“ ווערט גליקליך פון היינע'ס ווערק.—דיא „רויזע בילדער“ א ריעזיגער ערפאלג.—היינע, זיין אַנקעל סאַלאַמאָן און דיא ראטהשילדס. — היינע'ס ווייטערדיגע מחלוקת.—מען פאנגט אָן פאַר איהם מורא צו האַבען.—דאָס פאַלק ליעבט איהם.—אַ צווייטער פאָגראַם אויף אידען אין האַמבורג.—היינע גיט א לעצטען שפּיט אויף דייטשלאַנד.

קוים האָט היינע זיך פערזאָרגט מיט א דיפּלאָמא און א טויף-שיין האָט איהם דיא פאמיליע אָנגעפאנגען צו בעטען ער זאָל זיך ענדליך בעזעטצען אויף א'ן אָרט און אָנפאנגען פראקטיצירען אלס אדוואָקאט. ער איז דאן אָכגעפאָהרען פון געטטינגען און איז וויעדער געקומען נאָך לינעבורג צו זיינע עלטערן, וואו ער האָט אָנגעפאנגען קלערען וועגען געהן נאָך האמבורג און זיך ווידמען זיין יוריסטישע פראָפעסיאָן. אָבער אויך דאן האָט היינע ניט אויפגעהערט צו זיין דער דיכטער און שריפטשטעלער. ער האָט א סך געשריעבען און געהאט אין זינען אין קורצען צו דרוקען נאָך א בוך, וואָס זאָל איהם מאכען א וועלט-נאָמען. היינע האָט דאמאָלס געשוועבט צווישען יוריספרודענץ און פאָעזיע, צווישען „עולם הדמיון“ און „עולם המעשה“. אין א בריעף צו זיין יוגענד-פריינד כריסטיאן זעטהע שרייבט דאן היינע אז ער האָט בדעה צו ווערען אדוואָקאט אין האמבורג. נאָך א קורצע פערוויילונג ביי זיינע עלטערן איז היינע אָכגעפאָהרען נאָך האמבורג, וואו ער איז, וויא עס שיינט, קיין אדוואָקאט ניט געוואָרען. אין א בריעף צו מאָזער שרייבט דאן היינע, אז ער איז געקומען אין האמבורג פראקטיצירען אדוואָקאט, אָבער דעם אמת זאָגענדיג קריכט דאָס איהם אין קאָפּ ניט. זיין מה איז פערנומען מיט גאנץ אנדערע זאכען.

גוט דיא ווערטער פון תהלים : „גיעב מיר גאָט מיין טעגליך אויס-
קומענעם, אז איך זאָל ניט דארפֿען לעסטערן דיין נאָמען“.

א חוץ דיעזע און עהנליכע קלאַנגען האָט אבער היינע דאָך
געזעהן, אז ער מוז אָבערטעטען פון גלייכען וועג. גראַדע דאמאלס ווען
ער האָט זיין פאָלק און זיין געשיכטע געליעבט אים בעסטען און
האָט נאָך געהאלטען אין שרייבען זיין „ראַכבי פאָן באַכראַך“
האָט ער שטיל און אָהן איבעריגע צערעמאָניעס אין דער שטעדטיל
העליגענשטאדט נעבען געטטיגנען געביטען זיין גלויבען.
דיא טויפֿע איז פאָרגעקומען אין גלח'ס הויז, אין געגענווארט פון
עטליכע פראָמינענטע דייטשען. היינע האָט דאָס קריסטענטהום
קיינמאָל געליעבט. צום שטארקסטען אבער האָט ער דאָס פיינד
געקראָנען אין דעם טאָג פון זיין טויפֿע. ער איז געווען אין כעס,
וואָס דאָס איבערטערטען צו דער קריסטליכער רעליגיאָן, האָט
איהם אָבגעריסען פון זיין פאָלק און האָט איהם געשטעמפֿעלט פאר
א מיאוס'ען טרום, וואָס גיט זיך אונטער דעם שונא גאָר אָהן ווידער-
שטאנד. היינע האָט געהאסט א משומד און ער האָט אין דעם טאָג
פון זיין טויפֿע זיך אליין פיינד געקראָנען, דערפאר וואָס ער האָט
זיך גע'שמד'ט. דער בעסטער בעווייז פון זיין גרויסע חרטה זיינען
זיינע בריעף וואָס ער האָט אין יענער צייט געשריעבען צו זיינע
פריינד איבערהויפֿט צו מאַזעס מאַזער אין בערלין. דער יודענהאס
וואָס האָט אין דיא דרייסיגער יאָהרען געהערשט אין דייטשלאַנד
האָט ניט געקענט אָבגעשוואַכט ווערען זאָגאר דורך דער טויפֿע.
דאָס סאָציאלע לעבען איז געבליעבען פאר דעם אידען „פערשלאָסען
מיט זעבען שלעסער“ און היינע האָט דאָס באלד דערזעהען. אין
איינעם פון זיינע בריעף האָט ער דאן געשריעבען : „איז דאָס ניט
נאָריש ? קוים האָב איך זיך געטויפֿט האָט מען ערשט גענומען
שרייען אויף מיר „יודע“ ... איך בין יעצט פערהאסט ביי איד און
קריסט. איך האָב זעהר חרטה, וואָס איך האָב זיך געטויפֿט. איך
הייב ניט אָן איינצוזעהען מיט וואָס עס איז מיר זייט דאן בעסער
געגאנגען — אין געגענטהייל, איך האָב זייט דאמאלס ניט מעהר
וויא אונגליק און צרות“.

ווערען סארקאסטיש אויף. היינע האָט זיך אבער דאן גענויטיגט אין פריינד און פלעגט דאָס גאנץ שטיל ארונטערשלינגען. היינעס אָנקעל סאלאָמאָן האָט נאָך אלץ ניט געהאלטען פון זיין פלעמעניקס טאלענט און ער האָט איין מאָל אבוזבטליך געפרעגט ביי צימערמאן, וועלכער איז דאמאלס געווען דער האמבורגער „אורים ותומים“, אויב אין זיין „פלעמעניק איז ווירקליך עפעס דאָ?“. ווען צימערמאן האָט איהם געענטפערט, אז „יא“, האָט ער א קוועטש געטהאָן מיט דיא אקסעל וויא איינער זאָגט: ווער ווייס וואָס ער רעדט?

ווען היינע האָט זיך איבערצייגט, אז ער וועט אין האמבורג קיין אדוואָקאט ניט זיין און קיין פראָפּעסאָר-שטעלע וועט ער אויך ניט קריעגען, ווייל נאָך אלע זאכען איז ער דאָך א „יודע“, האָט ער אָנגעהויבען צו מאכען חכנות פאר א נייעס ווערק, וואָס זאָל איהם געבען געלד און אלגעמיינע אנערקענונג אלס א וועלט-ליטעראט. ער האָט זיך דאמאלס א נעהם געטהאָן צום שרייבען זיין בעריהמטע „הארצרייזע“, זיינע אבהאנדלונגען איבער פוילען. דיא „היימקעהר“ און דיא ערשטע אבטהיילונג פון זיין „נאָרדזע“.

צו יענער צייט האָט דער פערלאג פון יוליוס קאמפע געהאט א שם אין דייטשלאנד. קאמפע האָט פערשטאנען דעם גייסט פון דער צייט און האָט ארויסגעגעבען פרייערע ווערק, וועלכע האָבען איהם געמאכט א נאָמען ביי דעם יונגען דור. ער האָט געדרוקט דיא ווערק פון לודוויג בערנע, האָפּמאן פאָן פארעלסלעבען, אנאסטא-סיוס גרין און אנדערע ראדיקאלע דיכטער און ליכעראלען. צו דיעזען קאמפע האָט זיך דאָס היינע געווענדעט מיט זיין ערשטען בוך „רייזע בילדער“.

עס איז אינטערעסאנט וויא היינע האָט זיך מיט זיין פערלעגער צום ערשטען מאָל בעקענט.

קאמפע און היינע האָבען בלויז געהערט איינע פון דיא אנדערע. זיי האָבען זיך אָבער נאָך קיינמאָל ניט געהאט געזעהען. היינע איז אריינגעקומען אין קאמפעס געשעפט און האָט גענומען איבערקוקען פערשיעדענע ביכער. ער האָט אריינגענומען אין האנד זיין אייגענעם בוך און נאָכדעם וויא ער האָט איהם דורכ-

היינע האָט דאָן געפיהלט און פערשטאנען אז אָהן זיין אדוואָקאטור וועט זיך דיא וועלט בענגעהן אָבער אָהן זיין ליטערארישע ארבייט וועט זיא א סך פערליערען. ער איז געווען דער געבאָרענער דיכטער, בעשטימט פון הימעל צו בעגייסטערן דיא מענשען, ריידען צו זייער הארץ און זייער פערשטאנד, און זיי לערנען ליעבען און דענקען.

דיא קלוגע מוטטער, פרוי בעטטי היינע, האָט געשריעבען בריעף אין האמבורג צו היינעס שונאים און האָט זיי געוואָרענט זיי זאָלען אויפהערען צו פערפאלגען איהר זוהן. דיא גוטע מוטטער האָט געוואוסט, אז איהר זוהן וועט, זייענדיג אין האמבורג, מוזען אַנקומען צו זיין רייכען אַנקעל און זיא האָט דערפאר געבעטען זיינע געגנער זיי זאָלען אויפהערען צו מאכען זייערע אלטע שטיק, זייערע מיאוס'ע אינטריגעס צו שאדען און רואנירען איהר קינד מיט זייערע מסירות פאר זיין אַנקעל. היינעס שונאים האָבען אָבער דאָך געטהאָן דאָס זייעריגע. זיי האָבען געמאכט דיא געמיינסטע אינטריגעס און האָבען דאָס אזוי ווייט געבראכט, אז דער רייכער אַנקעל האָט פון איהם גאָר ניט געוואָלט וויסען. נאָכמעהר, היינעס גרעסטע פיינד, וועלכע האָבען איהם עפענטליך וועה געטהאָן און בעליידיגט, פלעגען זיין אָפטע געסט ביי זיין אַנקעלס טיש. מען פלעגט זיי מיט אבזיכט פערבעטען אין הייז און אָנגעבען כבוד. א'ן אלטע בתולה, וואָס האָט דעם דיכטער שענדליך בעשמוצט און געקריינקט האָט געקריעגען פון סאלאָמאָן היינע שענהע מתנות צו איהר חתונה.

מען קען זיך לייכט פאָרשטעלען וואָס היינע האָט פון אזעלכע זאכען געליטען. ער וואָלט דאָס אפשר ניט אריבערגעטראָגען, ווען ער וואָלט ניט געהאט דעם כח זיך אריבערצוהייבען איבער אָט דיא אלע זאכען און זיי מבטל זיין אין הארצען. געוועהנליך פלעגט דאָס איהם קאָסטען געזונד. היינע איז אָבער פון דעסטוועגען ניט געבליעבען אין גאנצען אָהן פריינד. עס האָט דאָן געלעבט אין האמבורג גאָטליעב ציממערמאן, א בעדייטענדער דראמאטורגישער שריפטשטעלער. ער האָט פון היינען שטארק געהאלטען. ער האָט איהם אָבער קיינמאָל ניט געשמיכעלט און פלעגט זעהר אָפט

בילדער", וועלכער האָט נאָך מעהר אויפגערודערט דיא ליטערארישע וועלט און ארויסגערופען מעהר בעוואונדערונג און מעהר טאדעל.

ווייל דיא „רייזע בילדער" זיינען געווען פערבאָטען אין א סך שטעט האָט דער עולם זיי נאָך מעהר געלייענט און היינעם פערלעגער, קאמפּע, איז פון דיעזען ווערק ממש גליקליך געוואָרען. היינע האָט זיך מעהרסטענס געזעטיגט מיט כבוד און בעלידיגונג, דען דער האָנגאַראַר פאר זיינע ווערק איז ניט געווען איבעריג גרויס. דיא גאנצע שטעטענע האָט אראָבגענומען דער פערלעגער און האָט געגעבען דעם פערפאכער א גאנץ קליינעם פראָצענט. דער צווייטער באַנד „רייזע בילדער" האָט געקריגען אין דייטשלאַנד א גרויסע פאָליטישע בעדייטונג. מען האָט דאָרט דערזעהן אז מען ערלויבט זיך אָנצוגרייפן שאַרף און ביטער אלעס וואָס איז פויל אין דער געזעלשאַפט און אין דער רעגירונג.

זייענדיג זאט מיט עהרע און זלזולים און ווערענדיג מיעד פון דיא רידפות, וועלכע האָבען איהם בעגעגענט פון אלע זייטען : פון דער רעגירונג און פון דיא פערדאָרבענע ליטעראטען — האָט זיך היינע בעשלאָסען צו פאָהרען נאָך ענגלאַנד, אין דאָס לאַנד פון פרייהייט און גערעכטיגקייט. היינעס נאָמען איז שוין דאן געווען גוט בעקאנט אין ענגלאַנד. קומענדיג אין לאָנדאָן האָט ער געפונען גענוג פערעהרער און פריינד און ער האָט געלעבט א גוטען טאָג, היינע האָט געוואָהנט אין דיא שעהנסטע האָטעלען, האָט געגעסען אין דיא רייכסטע רעסטאָראַנטען און האָט ניט געזשאלע- וועט אויף טהעאטער און אָפּעראס און פערשיעדענע זאָרטען פער- גניגען.

וואו האָט אבער היינע גענומען אזוי פיעל געלד ? דאָס ווערט ערקלערט אזוי :

איידער ער איז אָבגעפאָהרען נאָך לאָנדאָן האָט ער זיך געזעהן מיט זיין רייכען אָנקעל. סאלאָמאָן היינע האָט דאן זיין פלעמעניק אויפגענומען מיט מעהר פריינדליכקייט וויא אימער. דיא אורזאכע איז אויך א ריין געשעפטליכע. אין זיין טראגעדיע „וויליאם ראטקליף" האָט היינע פאָרגעשטעלט א געוויסען האמ-

געבלעטערט האָט ער איהם א וואָרף געטהאָן מיט פּעראַכטונג. דאָס איז קאמפּען ניט געפּעלען געוואָרען און ער האָט גענומען דעם בוך פּערטהיידיגען מיט דער בעמערקונג, דאָס הלאַי ברענגט איהם דערזלכער פּערפּאָסער א בוך, וואָלט ער דאָס באלד געדרוקט. היינע האָט מעהר ניט גערעדט, האָט זיך פּערנייגט און איז אוועק. אויף מאָרגען איז ער געקומען מיט זיין מאַנוסקריפּט און געזאָגט קאמפּען, אז ער האלט איהם ביים וואָרט. קאמפּע האָט אבער קיין חרטה ניט געהאט. ער האָט זאָפּאָרט אָנגעקויפט פון היינען דאָס ווערק.

אין פרייהלינג פון דעם יאָהר 1826 איז ערשינען דאָס ווערק און היינעס נאָמען האָט גענומען קלינגען איבער גאנץ דייטשלאַנד, אלס גרויסער מייסטער. דאָס איז אָבער ניט געווען א פּוסטער קלאַנג, דען מיט דעם בערוף זיינען אויך געקומען מאטעריעלע נוצען. דער בוך האָט זיך פּערקויפט אין דיא מאסען און היינע האָט געהאט גענוג געלד צום לעבען. אָבער דיעזער גליק האָט ניט לאַנג גע-
דויערט, דיא רעגירונג האָט פּערבאָטען דעם פּערקויף פון דיא „רייזע בילדער“, וועלכע זיינען געווען צו פריי און צו אָפּען. היינען האָט אָבער ניט אזוי שטארק געערגערט דיא האַנדלונג פון דער רעגירונג וויא דיא אונגעזעכטע קריטיק פון זיינע געגנער, וועלכע זיינען פון זיין גרויסען גלאַנץ אין גאנצען פּערדונקעלט געוואָרען.

דיא „רייזע בילדער“ זיינען געווען דער ערשטער ליכטיגער שטראַהל, וואָס האָט דורכגעצוקט דורך דיא פינכטערע וואָלקען פון דאמאלסדיגען דייטשלאַנד. וויא א כּשוף האָבען זיי פּערכאפּט יונג און אלט. יעדער האָט אין זיי געפונען א טהייל פון זיין אייגענעם לעבען און דענקען. דייטשלאַנד האָט דאן צום ערשטען מאל דערזעהן, אז עס איז אויפגעגאנגען א נייער, גרויסער שטערן אויף דעם הימעל פון איהר ליטעראטור. עס האָט זיך אָנגעפאנגען קאָכען אין דיא קאפּע-הייזער און ביערהאללען, איבעראל האָט מען גערעדט פון היינעס ווערק. דער ערשטער באַנד פון זיינע „רייזע בילדער“ האָבען היינען געגעבען מוטא צו ארבייטען וויי-
טער און אין א קורצער צייט איז ערשינען דאָס צווייטע באַנד „רייזע

חזין דעם וואָס היינע האָט געלעבט אין לאַנדאָן א גוטען טאָג
האָט ער דאָך פון דעס טוועגען אַכגעשפּאַרט 800 טהאלער, וואָס ער
האָט געשיקט צו זיינעם א פריינד אין בערלין, ער זאָל אויסצאָהלען
אלע זיינע חובות, וואָס ער איז שולדיג געווען אין דיעזען אירדישען
יאמערטהאל „און זאָל איהם דאָס איבריגע בעהאלטען“ אויף א
שלעכטע צייט. היינע איז דער פערפאסער פון דעם ליעד „מענטש
בעצאָהל דיינע חובות“. היינעס פערוויילען אין לאַנדאָן איז ניט
געווען אומזיכט, ער האָט דאָרט אויסגעשטודירט דאָס לעבען פון
דיא ענגלענדער און האָט שפעטער וועגען דעם געשריעבען. פון
לאַנדאָן איז היינע וויעדער געקומען נאָך האמבורג און האָט דאָרט
באלד בעזוכט זיין אַנקעל.

מען קען זיך פאַרשטעלען דעם „שלום עליכם“ וואָס ער האָט פון
זיין אַנקעל געקריגען. דער אלטער איז געווען אויסער זיך פאר אויפֿ-
רעגונג, ער האָט געשריען און געליארמט, געזאָגט מוסר און גע-
שטראָפט. היינע איז געשטאנען גאנץ גלייכגילטיג, וויא ניט
איהם מיינט מען. ענדליך, ווען דער אלטער איז פערמיג געוואָרען
מיט זיין דרשה האָט זיך היינע אַכגערופען צו איהם : „ווייסטו,
אַנקעל, אז דאָס בעסטע וואָס אין דיר געפינט זיך, איז דאָס, וואָס
דו טראָגסט מיין נאָמען.“ דער אלטער איז צומישט געוואָרען פון
דעם אונערווארטעטען ענטפער, אָבער איידער ער האָט נאָך צייט
געהאט צו ריידען א וואָרט האָט היינע א קלאפ געטהאָן מיט דער
טהיר און איז אוועק. היינעס נאָמען איז שוין געווען בעריהמט
ווייט און ברייט אין גאנץ דייטשלאנד, אָבער זיין גרעסטעס, ער-
האבענסטעס ווערק זיין „בוך דער ליעדער“ איז נאָך דאן ניט ער-
שיענען אין בוך־פאַרם. ער האָט זיך געווענדעט צו זיין פערלעגער
קאמפע, אָבער דער פערלעגער האָט קיין חשק ניט געהאט ארויס-
צוגעבען א בוך מיט ליעדער, וואָס זיינען שוין פריהער ערשיענען
אין פערשיעדענע צייטונגען און מאנאזינען. היינע האָט דאָרום
אַכגעגעבען קאמפען זיין בוך כמעט אומזיכט, אום ער זאָל דאָס נור
דרוקען. דיא אונטערשטע שורה איז געווען, אז דאָס בוך איז פער-

בורגער מאקלער, א שווינדלער און א באנדיט, מיט וועלכען סאלאָמאָן איז בעז געווען. היינע האָט ניט געוואָלט שטעלען יענעם ריכטיגען נאָמען, אבער אלע אין האמבורג האָבען געוואוסט וועמען מען מיינט. איבערהויפט האָט דאָס געוואוסט סאלאָמאָן היינע און דאָס האָט איהם גרויס הנאה געטהאָן. ער האָט דערפאר געהאלטען פון „וויליאם ראטקליף“ מעהר וויא פון זיין פלעמעניקס אלע ווערקע. דאָס איז געווען געשעפט... היינע האָט דערפאר גע'פועל'ט ביי זיין אָנקעל ער זאָל איהם געבען א רעקאָמענדאציע צו ראָטהשילד'ס באנק-הויז אין לאַנדאָן און א קרעדיט-בריעף אויף 400 פונט שטערלינג. פאר'ן אָברייזען האָט איהם דער אָנקעל אָנגעזאגט, אז דער קרעדיט-בריעף איז ניט מעהר וויא א פאָרמאלייט מעט, כדי צו ווייזען דיא ראָטהשילד'ס וויא ווייט דער אָנקעל האלט פון איהם, ער האָט איהם אָבער פערזאָגט דעם בריעף ניט צו בענוצען צו פראקטישע צוועקען.

היינע האָט אָבער ניט געוואָלט וויסען פון פאָרמאליטעטען און נאָכדעם וויא ער איז געווען צוויי טעג אין לאַנדאָן, איז ער אוועק אין ראָטהשילד'ס קאנטאָר און האָט אויסגעביטען דעם קרעדיט-בריעף אויף 400 פונט שטערלינג. באראָן נאטוואן מאיר פאָן ראָטהשילד האָט איינגעלאדען היינען צו מיטאָג און האָט איהם פאָרגעשטעלט פאר זיין הויזגעזינר אלס בעריהמטען דייטשען דיכטער און שריפטשטעלער. געוועהנליך האָט אויך ראָטהשילד ניט פערגעסען באלד אוועקצושיקען א בריעף צו סאלאָמאָן היינע דערצעהלענדיג איהם, אז ער האָט געהאט דיא „עהרע“ און דאָס „פערגניגען“ איינצולאדען זיין פלימעניק אלס גאסט און איהם געבען 400 פונט אויף זיין קרעדיט-בריעף.

מאקסימיליאן היינע, דעם דיכטערס ברודער דערצעהלט, אז ווען דער אלטער סאלאָמאָן האָט אין אייניגע טעג שפעטער ערהאלטען דעזען בריעף פון לאַנדאָן איז איהם „ארויסגעפאלען דיא ליולקע פון מויל“ און ער איז אויפגעשפרונגען פון זיין אָרט מיט א געשריי: „דער טיפּעל זאָל נעהמען ראָטהשילד'ן מיט זיין עהרע און פערגניגען!“

מישע אננאלען", זאָנדערן א רעגיערונגס שטעלע. ער האָט גע-
וואָלט ווערען פּראָפּעסאָר אין דער אוניווערזיטעט פון מינכען.
נאכדעם וויא ער האָט אין בערלין קיין פּראָפּעסאָר שטעלע ניט גע-
קענט קריעגען, האָט ער געלויבט, אז אין מינכען וועט ער דאָך
זיין ציעל קענען עררייכען. ער האָט זיך פערשאפט רעקאָמענדא-
ציעס פון דעם דאמפּלאַסדיגען מיניסטער פון אינלענדישע אנגעלע-
גענהייטען ערוארד פאָן שיק, אויך א בעקאנטער דיכטער, און אַנ-
דערע הויכע פערזאָנען, וואָס האָבען צוגעזאָגט צו ריידען פאר איהם
מיט'ן קעניג לודוויג דעם 1טען. היינע האָט צוליעב דיעזער אויס-
זיכט וויעדער געמוזט א ביסעל זינדיגען דערמיט, וואָס ער האָט
ניט געוואָלט ארויסגעהן מיט זיין גאנצע ליטערארישע קראפט און
מיט'ן פולען אמת אין זיינע „פאָליטישע אננאלען". דאָס הייסט,
ער אליין האָט אין זיי ווייניג געשריעבען און דאָס, וואָס ער האָט
געשריעבען, איז געווען אין א מילדערען טאָן. ער האָט פערשוויע-
גען זאכען, וואָס ער וואָלט זאָנסט, אלס אן אונאבהייניגער מענש,
שטארק ארונטערגעריסען.

פון מינכען איז היינע אָבגעפאָהרען נאָך איטאליען. ער האָט
דאָרט שנעל ערלעהרנט דיא איטאליענישע שפראכע און איז אויפ-
גענומען געוואָרען מיט גרויס עהרע פון איטאליענישע דיכטער און
דיינקער. דער לויטערער הימעל און דיא הערליכע נאטור סצענעס
פון דעם זוניגען איטאליען האָבען היינע'ן בעגייסטערט און געגע-
בען דיא געלעגעהייט צו שרייבען נייע „רייזע בילדער". איבער-
הויפט האָט ער פערבראכט אין דיא בעדער פון לוקא און אין פלאָ-
רענץ. פון דאָרט האָט ער געזאָלט רייזען נאָך רוים. אָבער
פלוצלינג האָט ער ערהאלטען א ידיעה, אז זיין פאָטער איז גע-
שטאָרבען. דאָס האָט איהם געטראָפּען וויא א דונער און געמאכט
א סוף פון אלע זיינע נסיעות אין דאָס לאנד פון דיכטער און
קינסמלער. ווען היינע איז נאָך געווען אין פלאָרענץ האָט ער גע-
שריעבען צו זיין גוטען פריינד, דעם רוסישען דיכטער פיאָדאָר י.
טאמשיעו, וועלכער איז געווען דער אמאשע ביי דעם רוסישען גע-
זאנדעטען אין מינכען, אז ער זאָל זעהן אָנווענדען זיין דיפּלאָמא-

קויפט געוואָרען אין דיא שווערע טויזענדע עקזעמפליארען און קאמפע האָט וויעדער געמאכט גאָלד פון היינע'ס ארבייט.

דיא גאנצע וועלט האָט דאן געקאכט מיט דעם דיכטער היינע, אלע האָבען איהם פערעהרט און פערגעטערט א חוץ זיין איי-גענע פאמיליע. וועלכע האָט איהם נאָך אלץ ניט געוואָלט אנערקע-נען. היינע האָט זיך בעשלאַסען צו פערלאָזען האמבורג אויף אייביג, אָבער איידער ער איז אָבגעפאָהרען איז גראָד וויא אויף להכעים געקומען זיין ערשטע געליעכטע, זיין קאָזינא מיט איהר מאן, א געוויסען פרידלענדער, פון קעניגסבערג נאָך האמבורג. דער ערשטער פייער האָט וויעדער אויפגעפלאמט, עס האָבען אויפגעלעבט דיא אלטע וואונדען, אָבער זיי זיינען ניט מעהר געווען אזוי פער-דערבליך וויא דיא „יוגענד ליידען“. זיין געליבטערס מאן איז איהם ניט געפעהלען געוואָרען.

ווען היינע האָט פערלאָזען האמבורג האָט ער פערוויילט א קורצע צייט אין פראנקפורט א. מ., וואו ער האָט פערבראכט דיא גאנצע צייט מיט לודוויג בערנע. פון פראנקפורט האָט היינע גע-זאָלט אָבפאָהרען נאָך מינכען, וואו דער פערלעגער קאטטא האָט איהם איינגעלאדען צו רעדאקטירען א ווערק מיט'ן נאָמען „פאָלי-טישע אננאלען“. פאר'ן אָברייזען האָט בערנע דוקא געוואָלט אריינשלעפען היינען אין א מחלוקת מיט געטהע, אָבער דאָס האָט היינע ניט געוואָלט. בערנע האָט שרעקליך פיינד געהאט געטהע'ן, אָבער היינע האָט פערשטאנען, אז דיא שנאה שטאמט דערפון, וואָס געטהע איז א העלענער, א לעבע מאן, וועלכער הענגט מיט אלע קרעפטען אָן דאָס מונטערע לעבען, וועהרענד בערנע איז געווען א איד דורכדרונגען מיט דעם מעלאנכאָלישען גייסט פון זיין פאָלק. אָב-וואָהל בערנע האָט פונקט וויא היינע געביטען זיין גלויבען, האָט ער אויך וויא היינע חרטה געהאט. היינע האָט זאָגאר געהערט, אז געטהע האָט שטארק קריטיקירט זיינע „רייזע בילדער“, דאָך האָט היינע ניט געוואגט צו בעליידיגען געטהע'ן, פון וועלכען ער האָט צו פיעל געהאלטען.

היינע'ס הויפט קוק אין מינכען איז ניט געווען דיא „פאָלי-

גראָבען, אזוי אָפּען און אָהן צרעמאַניעס דערלאנגט, אז דער גראַף
האָט שוין מעהר קיין קאָמעדיע פון היינע'ן ניט געשריעבען. אָנ-
שטאָט היינע'ן צו פערלאכען און איהם פאָרשטעלען אלס א קאָמישע
פערזאָן, האָט ער איהם סתם גענומען זיידלען מיט אלערהאנד
זלזל'ים. איבערהויפט האָט ער איהם צוגעוואָרפען א חרפה, אז ער
איז א איד, אז עס שטינקט פון איהם קנאָבעל און אז ער שטאמט פון
א מיאוס פאָלק.

קיין כבוד האָט גראַף פלאטטען מיט אועלכע ארגומענטען ניט
געוואונען, דען אָבוואָהל מען האָט דאן אין דייטשלאנד געהאסט איר-
דען, האָט מען אָבער דאָך ניט געקענט בעטראכטען אועלכע שמו-
ציגע ארגומענטען, אלס ליטעראריש אָדער אנשטענדיג. דעם
גראַף'ס פריינד האָבען איהם געבעטען, אז ער זאָל אויפהערען זיך
אזוי מיאוס מאכען און בעסער ארונטערשלינגען דיא ביטערע פיל,
וואָס היינע האָט איהם איינגעגעבען. אָבער ער האָט דאָס ניט גע-
קענט, עס האָט איהם צו פיעל וועה געטהאָן און היינע איז פון דעם
קאמפף, וועלכער האָט דאן אויפגעקאָכט גאנץ דייטשלאנד, ארויס
דער זיענער.

צופיעל עהרע האָט אָבער דער זיעג היינען אויך ניט געגעבען.
דען אָנשטאָט, וואָס מען האָט איהם פריהער געליעבט, האָט מען זיך
יעטצט פאר איהם דערשראָקען. מען האָט פאר איהם אָנגעהויבען
ציטערען. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס מען האָט דער-
זעהן אין דער דייטשער ליטעראטור אזא מין געפעהרליכע, פערניכ-
טענדע, צושטערענדע קראפט. מען האָט דערזעהען, אז דער זי-
סער, לירישער פאָעט, פון וועמעס צארטע זאנפטע פערזען עס
וועהט א גלעטענדער ראָזענדופט און דער וויציגער, אמוזירענדער
פובליציסט איז פלוצלינג געוואָרען אן אשמדאי, א בעזער גייסט,
וואָס קען אָהן רחמנות צורייכען אין צושטעמערען אין שטיקער.

עס איז איבעריג צו בעמערקען, אז דער בוך איז באלד פער-
באָטען געוואָרען. אָבער דאָס האָט געמאכט, אז מען זאָל איהם
נאָך מעהר לעזען, און היינע'ס פערלעגער, יוליוס קאמפע, האָט וויע-
דער פערדיענט שווערע טויזענדע טהאלער און איז רייך געוואָרען.

מישע קונסט, אויסצוגעפינען וועגען דער פראָפעסאָר שטעלע.
מראָטץ אלע בעמיהונגען האָט אָבער היינע דיא געווינשטע
שטעלע ניט בעקומען. איבערהויפט האָט ער אין דעם בעשולדיגט
דעם מיניסטער שיינק. היינע האָט שוין געהאט בעשלאָסען צו
ווידמען איהם דעם דריטען בוך „רייזע בילדער“, וואָס ער האָט גע-
האלטען אין שרייבען, אָבער ער האָט דאָס ניט געטהאָן. ער האָט
דאָס בעסער געווידמעט זיין פריינד דעם דיכטער קארל איממערמאן,
וועלכער איז געווען און געבליעבען זיין אויפריכטיגער פריינד. וועד-
רענד היינע איז געווען אין איטאליען האָט ער זיך דערוואוסט, דאָס
גראַפ פלאטמען, א דייטשער דיכטער, וועלכער איז אויך געווען דא-
מאָלס אין איטאליען, האָט זיך בעשלאָסען חוּזק צו מאכען פון איהם
אין א קאָמעדיע. היינע האָט דיא זאך גוט אויסגעפאָרשט און
ווען ער האָט ערפאהרען, אז דאָס איז אמת, האָט ער געשוואָרען אין
הארצען נקמה צו נעהמען פון דעם גראַפ, אריינצולאָזען אין איהם
דיא גאנצע גאל און גיפט, וואָס האָט זיך אָנגעקליבען אין איהם
זייט זיינע אומזיסטע שונאים האָבען איהם אָנגעפאנגען עפענט-
ליך צו פערפאָלגען.

מיט דיעזען פעסטען בעשלוס איז דער בעלידיגטער און פער-
ביטערטער דיכטער אָבגעפאָהרען נאָך זיין פאטערלאַנד. היינע
האָט צונויפגעזאמלעט אלע זיינע ליטערארישע פעהיגקייטען און
האָט זיך גענומען פארטיג מאכען דעם דריטען בוך „רייזע בילדער“.
ער האָט ניט געצווייפעלט אין זיין גרויסע קראפט זיך אָבצורעכע-
נען מיט זיינע געגנער. ער האָט אָבער אליין ניט געוואוסט, אז זיין
נייעס ווערק וועט מאכען אזא שרעקליכען רושם אין גאנץ דייטש-
לאַנד. וויא גיך דער דריטער באַנד „רייזע בילדער“ איז ערשיענען
פון דרוק, האָבען זיך אָנגעפאנגען קעהרען וועלטען. היינע איז דאָס
מאָל ניט אָבגעקומען בלויז מיט וויטצען און שטעכווערטלאך, זאָג-
דערן ער האָט גערעגענט מיט פערך און שוועבעל אויף דעם
גראַפ פלאטמען. היינע איז דאָס מאָל, וויא מען זאָגט, „ארויס פון
דיא כלים“. ער האָט שוין איבערגעכאפט דיא מאָאָס. ער האָט
דעם גראַפ אזוי צומישט און צוטומעלט, ער האָט איהם אזוי בע-

סענען פאָטרעטצען. עס איז איהם אויך מיאוס געוואָרען דער שטענדיגער שמרייט מיט אזוי פיעל שונאים, וואָס האָבען איהם גע-
זוכט צו רודפֿ'ן פון אלע זייטען. מען האָט אויף איהם אויסגע-
טראכט פערשיעדענע בלבלים. קוים האָט ער אויסגערעדט א וואָרט
מיט א פרוי, האָט מען שוין געזוכט דערפון צו מאכען א גאנצע אינ-
טריגע און בעשמוצען זיין נאָמען און דעם נאָמען פון דער פרוי.
דאָס אלעס איז איהם געוואָרען עקעל.

איידער היינע איז אוועק פון האמבורג אויף אייביג איז איהם
נאָך בעשערט געווען צו זעהן א צווייטען פאָגראָם אויף אידען, וועל-
כער איז געווען א סך שרעקליכער, וויא אין יאָהר 1819. זיין איי-
דיש הארץ האָט זיך וויעדער אָנגעזאפט מיט כעס און ביטערקייט
געגען דיא קריסטען און געגען דייטשלאנד און ער האָט זיך כמעט א
נדר געטהאָן א שפיי צו געבען אויף דער אנטיסעמיטישער מדינה.
דעם 1טען מאי, 1831, האָט היינע צום ערשטען מאל בעטרעטען
דעם פראנצויזישען כאָדען און אין צוויי טעג שפעטער איז ער געווען
אין פאריז.

עם האָט געקאָכט און גע'רעש'ט אין אלע רעסטאָראַנען און ביער-
הייזער. אומעטום האָט מען גערעדט פון דער מחלוקת צווישען
היינע און פלאטטען. נישט צופריעדען פון היינע'ס אָפּענע
דבורים און „צו שטארקע אויסדריקע“ זיינען נאָר געווען דיא
דייטשע „משכילים“, דיא גריבלער, וואָס וועגען און מעסטען יעדעס
וואָרט גלויבענדיג, אז מען קען בעקעמפּפּען לומפּען מיט דיא זעלבע
וואפּען, וואָס מען בעקעמפּפּט מענשען. דאָס פאָלק אָבער האָט
היינע'ן נאָך מעהר ליעב בעקומען. דאָס פאָלק האָט דערזעהן, אז
דיא קראפט, וואָס קען אזוי פערניכטען איין לומפּ, וועט געוויס קע-
נען פערניכטען מעהר און דיא „שוואַרצע חברה“ וועלען יעמטצט
מורא האָבען.

ווען דיא מחלוקת איז אָנגעגאנגען איז היינע געווען אין האַמ-
בורג. דער אלטער סכסוך צווישען איהם און זיין אָנקעל סאלאמאָן
האָט זיך אויסגעגליכען. דער אלטער באַנקיר האָט מוחל געווען דעם
יונגען דיכטער און האָט איהם אָנגעהויבען צו בעטראכטען מיט
מעהר רעספעקט. האָבענדיג פערלאָרען יעדע האָפּנונג צו ווערען
פּראָפּעסאָר, האָט זיך היינע יעמטצט אין גאנצען איבערגעגעבען צו
זיינע ליטעראַרישע אַרבייטען. אין דעם יונגען דיכטער האָט דאן
אויפגעוואכט אַ גרויסע ליעבע צו קעמפּפּען פאר פרייהייט און ער
האָט אָנגעהויבען שרייבען שטארקע אַרטיקלען געגען דיא אונטער-
דריקונג, וואָס האָט דאן געהערשט אין זיין פאטערלאַנד. ער האָט
פערלאַנגט פרעס-פרייהייט און פאָליטישע אויפקלערונג פאר'ן
פאָלק. ער האָט געווארענט דיא רעגירונג זיא זאָל זיך אין אַכט
נעהמען פארן צאָרען פון דיא אונטערדריקטע מאסען. דיעזער
נייער קאמפּף האָט געמאכט, אז דער באָדען אונטער היינע'ס פיס
איז געוואָרען אונזיכער. דיא רעגירונג האָט געהאט אויף איהם
אן אויג און האָט גערעכענט איהם צו בעזייטיגען. דערצו האָט זיך
היינע גאָר פון דאָס ניי צוקריעגט מיט זיין אָנקעל און דיא אידעע
צו פערלאָזען דייטשלאַנד און אוועקפאָהרען וואוינען אין פאריז איז
ביי איהם געוואָרען אַ זאך, וואָס איז געשעהן. ער האָט פערשטאנען,
אז ער וועט זיינע פרייע אידעען און געדאנקען אין דייטשלאַנד ניט

ער האָט געפונען אין דער שעהנער רעזידענץ שטאָרט פון פראנק-
רייך. אין דייטשלאנד האָט היינע געליטען אלס איד, אלס שריפט-
שטעלער און אלס ליבעראל, וועהרענד אין פאריז איז פון דיא אלע
זאכען גאָר קיין רייד ניט געווען. דערצו האָט שוין פאריז דאמאָלס
געהאט א סך מעהר טהעאטערס, בעלער און פערשיעדענע פערגני-
גענס וויא בערלין, מינכען און האמבורג צוזאמען גענומען. היינע
האָט זיך אריינגעוואָרפען אין אן אָקעאן פון עולם הזה. ער האָט גע-
טרונקען מיט'ן פולען מויל פון דיא כוסות פון ליעבע, לוכט און לע-
בען, וואָס סעראפינא אנגעליג, דיאנא, האָרטענוע, קלאריע, דזשא-
לאנטע, מאריע, דזשענני, עממא און אנדערע געטטינען האָבען איהם
אזוי ליעבליך און גראציעז צוגעטראָגען צו דיא ליפען.

דאָך אָכגעזעהן פון דיא אלע פערגניגענס האָט היינע דאָך
ניט אַראָבגענומען זיין שאַרפען בליק פון דעם אמת'ן לעבען און
פון אלע זאָנסטיגע אומשטענדען. וואָס האָבען דאן געהערשט אין
פאריז. ער האָט אלע איינדריקע פון דער גרויסער וועלט-שטאדט
בעשריעבען מיט גרויס פינקטליכקייט. ער האָט זיך דאן גאנץ
אָפט געזעהען מיט דיא פראָמינענטעכטע דייטשען, וועלכע זיינען
צו יענער צייט געווען אין פאריז. אין דער בוכהאנדלונג פון
איידעלהאָלץ און קאמפּע פלעגט זיך היינע טרעפען און פערברענגען
מיט אזעלכע וועלטבעריהמטע פערזאָנען וויא פעליקס באַרטהאָלדי
מענדעלזאָהן, אלעקסאנדער פאָן הומבאָלדט, סאפיר און אנדערע.
דיא גרעסטע מענער דייטשלאנד'ס וואָס פלעגען בעזוכען פאריז
פלעגען ניט פערגעסען אבצושטאטען א וויזיט דיא בעוואוסטע
בוכהאנדלונג, וואו היינע מיט זיינע פריינד פלעגען זיטצען און
פערברענגען.

היינע האָט זיך דאָס ערשטע יאָהר געפיהלט אזוי גליקליך אין
פאריז, אז ער האָט אין זיינעם א בריעף צו א פריינד
געשריעבען : „און פרעגט אימיצער וויא איך לעב דאָ זאָלט איהר
איהם זאָגען וויא א פיש אין וואסער, אָדער נאָך בעסער, זאָגט זיי
דאָרט אין דייטשלאנד, אז ווען איין פיש פרעגט ביי דעם צווייטען,
וואָס ער מאכט, ענטפערט ער איהם : וויא היינע אין פאריז.“

פינפטער קאפיטעל.

היינע'ס גרויסע ליטערערישע מהעטיגקייט אין פאריז.—ער ווערט אויפגענומען מיט גרויס עהרע פון אלע פראנצויזישע דיכטער. דינקער און קינסטלער.—זיין בעקאנטשאפט מיט ריטשארד וואגנער, זיין היירעמטע מיט מאטהילדע קרעסצענטיץ מיראט און זיין ספעקולאציען אויף דער בערזע.—היינע און בערנע ווערן בלוטיגע שונאים.—היינע'ס צווייטער דועל.

אָבוואָהל היינע איז אוועקגעפאָהרען פון דייטשלאנד מיט א ביטער הארץ און זעהר טרויעריגע ערפארהונגען, האָט ער פון דעסט וועגען דאָך נישט געדיינקט, אז ער וועט קיינמאל נישט צוריקפאָהרען. עס איז שווער צו טראָגען אן אייביגע שנאה אויף דעם באָדען, וואו א מענש איז געבאָרען און ערצויגען געוואָרען. זייענדיג דערווייטערט פון יענעם אָרט, פערנעסט דער מענש דיא צרות, וואָס ער האָט דאָרט געהאט אויסצושטעהן. ער פערנעסט זאָגאר אָן זיינע שונאים און פאנגט אָן צו ביינקען אהיים. דאָס הארץ ווערט פול מיט דעם טיפען שמערץ, וואָס הייסט „בענקעניס“, מען וויל צוריק צו יענע ערטער, וועלכע זיינען אזוי בעקאנט, אזוי איינגעדריקט אין דער זעלע. מען לייעבט זיי, מען וויל זיי וויעדער זעהן.

עס וועט דערפאר קיין וואונדער נישט זיין, וואָס זייענדיג אין דער פרייער, לוסטיגער פאריז, ארומגערינגעלט מיט פריינד און גע-קרוינט מיט עהרע, האָט היינע דאָך געביינקט אהיים. כמעט אלע בריעף, וואָס ער האָט געשריעבען דיא ערשטע צייט צו זיין מוטטער און שוועסטער און צו דיא איבעריגע מיטגליעדער פון זיין פא-מיליע, זיינען פול מיט הייסע לייעבע צו דייטשלאנד. היינע האָט פאָזיטיוו געגלויבט, אז ער וועט נאָך אין גיכען קומען וויעדער אין זיין פאטערלאנד. ער האָט נישט געוואוסט, אז דער שיקזאל האָט איהם בעשטימט צו ענדיגען זיינע לעטצטע יאָהרען אין דעם „גיהנום פון פערנגיגען“, אין דעם לעבעדיגען, לאכעדיגען און זורדיגען פאריז. וויא שטארק זיין „היימוועה“ איז געווען, אזוי שטארק און נאָך פיעל שטארקער איז אָבער געווען זיין לייעבע צו פרייהייט און לעבען, וואָס

בעלאנגט צו ביידע און צו ביידע ניט. היינע האָט בעטראכט דעם
 דאמאָלסדיגען פאָליטישען פלאַנטער פון א סוביעקטיווען שטאנד-
 פונקט. ער האָט ניט געהאט דיא געדולד און דעם כח צו בעקלערען
 דיא פאָליטישע פראגען מיט א קאלטען ישוב הדעת, זיי אנאליזירען,
 צוגליעדערען און קומען צום שלום וועלכע פארטהיי עס איז גערעכט,
 זאָנדערן ער האָט געהאנדעלט לויט זיינע אייגענע איינזידיקע.
 אלס גרויסער דיכטער, אלס פרייגייסט, מיט דיא געפיהלען פון
 א זומער-פויגעלע וואָס פליהט באלד אויף דער, באלד אויף יענער
 בלום, און מיט א געפליגעלטע פאנטאזיע, וואָס שוועבט וויא דער
 אדלער אין דיא וואָלקען — האָט היינע זיך ניט געקענט בערגענצען
 ביי א געוויסע פארטהיי. ער האָט זיך ניט געקענט איינזידיקען
 אין דעם ענגען קאָרסעט פון א פראָגראם. דאָס האָבען אָבער זיינע
 שונאים און זייערע פאנטאטישע אנהענגער ניט פערשטאנען און
 ניט געוואָלט פערשטעהן. זיי האָבען ניט געוואוסט, אז היינעס
 פרייהייטס-ליעדער וועלען איבערלעבען זייערע פראָגראמעס און
 וועלען נאָך בעגייסטערען דיא מענשהייט פיר פרייהייט און מענ-
 שענרעכט אין דיא קומענדע דורות. היינע איז געווען צו גרויס
 און צו ערהאבען, זיך אונטערצואווארפען אונטער דיא פאָרשריפט
 פון א חברה. מיט דעם קוק פון א נביא, וועלכער האָט דורכגעבליקט
 דורך דעם דיקען שליוער פון זיין צייט און געזעהען דיא ווייטע
 צוקונפט פון דיא אונגעבאָרענע דורות, האָט ער זיך ניט געקימערט
 וועגען דיא פארב פון זיין פאָהן, אונטער וועלכע זיין שיף פאָהרט.
 א פאָהן איז ביי איהם געווען בלויז א געפארבטע שמאטע, א
 לאפען, זיינע פיינד אָבער האָבען איהם דערפאר פערדאמט און
 פערפאָלגט, געיאָגט און געטרעבען פון אָרט צו אָרט מיט כעס,
 שפאָט און פעראכטונג. מען קען זיך לייכט פאָרשטעלען, וואָס
 היינע האָט דערפון געליטען, וויפיעל שמערצען אזא פערפאָלגונג
 האָט איהם פערשאפט. דאָס האָט זיין גייסט קיין מנוחה ניט
 געגעבען. גערייצט און פערוואונדעט פון אומזיסטע רדיפות פון
 נאָרישע „פרינציפען“ און פארטייליכקייטען איז היינע געווען גע-
 צוואונגען שטענדיג זיך צו האַלטען אין איין קריגען און פאָלעמי-

צו יענער צייט האָט זיך אויך געפונען אין פאריז היינעם
אמאָליגער לעהרער פראָפעסאָר אַגוסט ווילהעלם פאָן שלעגעל. וויא
בעוואוסט האָט שלעגעל אמאָל פון היינע זעהר פיעל געהאלטען,
אבער זייענדיג אין פאריז האָט ער עפעס אראָבגעקוקט אויף איהם
פון אויבען אראָפּ. עס איז איהם ניט געפעלען געוואָרען דאָס,
וואָס היינע האָט אזוי שטארק „געזידעלט“ זיינע געגנער און האָט
זיך ערלויבט צו שרייבען אויף איהם פאָלגענדען עפיגראם :

„דיין ערנסט קען פיר מיר ניט טויגען,

זידלען קען דער שפאָטער נאָר,

דיין בעגייסטערונג איז פערפלויעגן

דיינע „שמד-שטיק“ זעהט מען קלאָר.“

פאר דיעזען עפיגראם האָט זיך אבער היינע אָבגערעכענט
מיט זיין אמאָליגען פראָפעסאָר אין א קאָרעספאָנדענץ צו א
דייטשע צייטונג. ער האָט איהם געוויזען, אז ער האָט גענוג ערנסט
צו דערלאנגען ערנסטע קלעפּ אונטערגעפערט מיט ביטערע
לצנות. היינע האָט דאמאלס א סך געשריעבען. פון פאריז פלעגט
ער שיקען זיינע מייסטערהאפטע קאָרעספאָנדענציעס נאָך דייטש-
לאַנד, וואו מען פלעגט זיי לעזען מיט בעזאָנדערען פערגניעגען.
וואָס מעהר זיינע געגנער האָבען איהם געזוכט צו פערשוואַרצען
און פערניכטען האָט דאָס פאָלק אלץ מעהר איהם געליעבט און
געשעצט.

דיא הויפט שולד, וואָס דיא געגנער האָבען אויף איהם ארויפ-
געוואָרפען איז דאָס, וואָס ער איז ניט „פרינציפיעל“. אָבוואָהל
היינע איז געווען איינער פון דיא ערשטע פרייהייטס-קעמפפער
פון זיין צייט און האָט אין זיינע ליעדער און דעקלאַמאציען
אונטערגעריסען דיא שקלאוועריי און טיראניי, וואָס האָבען דאן
געהערשט אין דייטשלאַנד, דאָך איז היינע ניט געווען קיין פאָלי-
טישער באַראַקטער. ער האָט זיך קיינמאָל ניט געקענט בעשליסען
צו וועלכע פארטיי ער זאָל געהערען. אין פריינקרייך זיינען דאן
געווען רעפובליקאנער און מאָנארכיסטען, אבער היינע האָט ניט
בעלאנגט צו קיין איינציגע פון זיי, אָדער בעסער געזאָגט, ער האָט

וויא דאס הייסט אין ענגליש „פלייאנג דאטשמען“ אלס א סוושעט פיר א אָפּערעטע. היינע האָט איהם דערצו געהאַלפּען מיט ראטה און טהאט, אין זעכען וואָכען איז דיא אָפּערא פערטיג געוואָרען. מען האָט איהר אויפגעפיהרט אין דייטשלאנד מיט גרויס ערפאָג און דער נאָמען פון דעם מוזיקער רימשארד וואָגנער איז בעקאנט געוואָרען איבעראל. מיט זיין שטענדיגען געפיהל פון האסס געגען אידען האָט וואגנער שפעטער בעליידיגט היינען פאר זיין גוט-הערציגקייט און האָט איהם גערופען דער „פאָליטישער ברחן“.

היינע האָט אָבער געהאט דעם זעלבען מזל וואָס זיין פאָלק. ווען זיין זונן געהט אונטער אין איין לאנד געהט עס אויף אין א צווייטען. אין דער צייט, וואָס דיא דייטשען האָבען היינען כמעט גאָר אין גאנצען פערנעכען האָט איהם פראנקרייך געעפענט איהרע טויערען און עמפאנגען מיט עהרע און האַכאכטונג. זיין נאָמען איז בעקאנט געוואָרען אין דיא העכסטע קרייזען. ער האָט אָנגעהויבען צו פערקעהרען אין דיא רייכסטע סאלאָנס פון פאריז. אומעטום האָט מען איהם געעפענט דיא טהירען מיט דעם גרעסטען רעספעקט און טיעפסטע אכטונג. זיין הויפט-פערקעהר איז געווען ביי דער פאָרנעהמער סאלאָן-דאמע מאדאם זשובערט, וועלכע האָט איהם זעהר געשעצט און געאכטעט. דורך מאדאם זשובערט מיט וועלכע ער האָט זיך בעקענט אין דעם יאָהר 1835 האָט היינע געשלאַסען בעקאנטשאפט מיט דיא גרעסטע ליטעראטען, געלעהרטע און אקאדעמיקער פראנקרייך'ס. אבער גראד דאמאלס ווען דער דייטשער דיכטער איז געוואָרען דער ליעבלינג פון דיא פראנצויז-שע סאלאָנס, האָט ער זיך אָבגעווענדעט פון אלע פירסטניגען און פרינצעסינס און האָט זיך פעראינטערעסירט אין א'ן איינפאכע דאָרפמיידעל, וועלכער וויא עס שיינט, איז בעשעהרט געווען צו טהיילען מיט איהם דעם שיקזאל פון זיינע לעטצטע יאהרען.

דאָס מיידעל איז געווען דיא טאָכטער פון א רייכען פראנצויז-זישען דאָרפסמאן, וועלכער האָט בעלאנגט צו זעהר א'ן אָרענטליכע געזעלשאפט און האָט זיין טאָכטער ערצויגען אלס א פראָסטע, בעל-הבתי'שע שטוב-מיידעל. ווען זיא איז אלט געוואָרען א יאָהר

זירען און גיסען גיפט און גאל' אויף זיינע בלוטיגע געגנער, וואָס פלעגען איהם ניט לאָזען לעבען. דאָס האָט וויעדער איהם געמאכט נייע שונאים, וואָס פלעגען איהם בעטראכטען פאר א מענשען, וואָס ליעבט מחלוקת און ליעבט זיך ארומצורייסען.

„דיא פאָעזיע האָט מעהר מערטירער געמאכט וויא דיא רעלי-גיאָן“, האָט אמאָל היינע געזאָגט און ער אליין האָט געפיהלט און געוואוסט דעם אמת פון דיעזע ווערטער. זייט דיא רעאקציאָן האָט אריינגעטרעטען אין דייטשלאנד ביז צו דעם מאָמענט, וואָס היינע האָט געלעבט און געווירקט אין פראנקרייך, האָט מען איהם אין זיין פאטערלאנד ניט אויפגעהערט אָנצוטהאָן צרות. מען האָט איהם אזוי לאנג גערייצט און ער האָט אזוי לאנג געענטפערט אין דיא דייטשע בלעטער, ביז ער איז ענדליך מיעד געוואָרען און האָט איבערגעלאָזען דייטשלאנד פיר זיינע אונדאנקבארע לאַנדס-לייט און ער אליין איז געוואָרען א פאָלשטענדיגער פראנצויז. ער איז געוואָרען אזוי בעז, אז ער האָט צוגעמאכט דיא טהיר פאר דיא דייטשען, וואָס פלעגען איהם קומען בעזוכען אין פאריז. היינע פלעגט פון דיעזע בעזוכער זעהר פיעל ליידען, פריהער פלעגען זיי קומען צו איהם, איהם שמייכלען און זיך מיט איהם אונטער-האלטען, דאן פלעגען זיי אוועקפאָהרען צוריק נאָך דייטשלאנד און איהם בעליידיגען אין דיא בלעטער, אָדער זיי פלעגען פון פאריז גופא איהם שענדען אין בריעף און קאָרעספאָנדענצען. פון דיא דייטשען וואָס היינע האָט געליעבט און האָט זיך מיט זיי גערן אונטערהאלטען, זיינען שפעטער געווען דיא בעריהמטע דיכטער פראנץ גרילפארצער, אַנאַכטאסיוס גרין (גראף אַנטאָן אוערספערנ), פראנץ דינגעלשטעדט, געאָרג העררועג און אַנדערע צווישען וועלכע עס האָט זיך געפונען היינריך לאובע.

מיט היינריך לאובע איז ער געווען בעזאָנדערס בעפריינדעט. היינריך לאובע האָט דאן פאָרגעשטעלט פאר היינען א'ן אַרימען דייטשען מוזיקער, וועלכער האָט צוגעפאסט א מעלאָדיע צו היינעס ליעד „צוויי גראנאדירע“. דערזעלבער מוזיקער האָט אויך געוואָלט דאן אויסארבייטען די לעגענדע פון דעם „פליהענדען האָלענדער“, אָדער

איז געוואָרען א'ן אָפּטער בעזוכער ביי איהם אין תּיוז. מאטהילדע
האָט פערשטאנען וויא צו לעבען עקאָנאָמיש, אָבער עס פלעגט
מאנכעסמאָל גיט זיין אויף דיר-הגעלד און היינע פלעגט דארפן
באָרגען אויף דאָס נויטיגע. דורך דיא בעקאנטשאפט וואָס היינע
האָט דאן געמאכט מיט דזשיימס פאָן ראָטשילד און אנדערע
בעריהמטע פינאנציערען האָט זיך איהם אויך פערגלויבט שפיעלען
אויף דער בערזע, וואו ער האָט אין א גאנץ קורצער צייט פערלאָרען
דאָס זעלביגע ביכעל געלד, וואָס ער האָט געהאט און ער האָט פשוט
גיט געקענט צאָהלען פאר זיינע לעבענסמיטעל. זעהענדיג אז עס
איז שלעכט האָט ער זיך געווענדעט צו זיין רייכען אָנקעל, אָבער
אנשטאט געלד האָט ער גאָר געקראָגען א בריעף פול מיט פאָרווירפע.
סאלאָמאָן היינע פלעגט שיקען זיין פלימעניס 400 טהאלער יעהרליך
אבער איבער דיעזער סוממע האָט ער גיט געוואָלט געהן. דעם
דיכטערס ברודער, מאקסימיליאן היינע, איז ענדליך געוואָרען א רודף
שלום צווישען אָנקעל און פלעמעניס און סאלאָמאָן האָט פרייוויליג
בעשלאָסען צו העכערן היינע'ס געהאלט פון 400 אויף 800 טהאלער
א יאָהר.

היינעס לאַגע האָט זיך אָבער דאָך פערערגערט. דען אזוי וויא
ער האָט אנגעפאנגען אָפּטערס ליידען פון נערוועזיטעט האָט ער
גיט געקענט אזוי פיעל ארבייטען און זיין יעהרליכער איינקונפט
איז געוואָרען וועניגער וויא 3000 פראנק א יאָהר. אונטער אזעלכע
אומשטענדען האָט היינע געמוזט אָנקומען צו א מיטעל, וואָס האָט
געמוזט ווארפען א חשד אויף זיין כאראקטער. ער האָט גענומען
ביז דעם יאָהר 1848 פון דער פראנצויזישער רעגירונג 4,800
פראנק יעהרליך. היינע האָט דאָס גערופען א מין „צדקה גדולה“,
וואָס דיא רעגירונג גיט צו אויסלענדער, זיינע שונאים אָבער האָבען
געזאָגט, אז ער דיענט דיא פראנצויזישע רעגירונג, אז ער קריענט
דאָס געלד כדי ער זאָל זיידען און בעלידיגען דייטשלאנד. און
צו יענער צייט האָט טאקי היינע געמאכט א תל עולם פון דיא
דייטשען, דען פארוואָס צו לויבען האָט ער זיי גיט געהאט. דיא
פאָרגאָמען אין האמבורג, דיא יודענפערפאָלגונג אומעטום און דיא

פופצעהן אָדער זעכצעהן האָט מאטהילדא קרעסצענטיא מיראט פערלאָזען איהר פאָטערס הויז און איז געקומען אין פאריז צו איהרע א טאנטע, א געוויסע מאדאם מאורעל, וועלכע האָט געהאלטען א שוין־קראָם. מאטהילדע איז געווען אַנגעשטעלט אין קראָם אלס פערקויפערין. דאָרט האָט זיך דאָס היינע מיט איהר בעקענט און זיך אין איהר פערליעבט. ווען דיא טאנטע פלעגט ניט בעי־מערקען פלעגט דאָס יונגע מיידעל ארויסגעהן פאר'ן טהיר ווארפען בליקען, בייטען א וואָרט מיט איהר געליעבטען און באלד ווידער געהן צו איהר בעשעפטיגונג. עס האָט ניט לאנג געדויערט און היינע האָט בעשלאָסען מאטהילדע זאָל פערלאָזען איהר טאנטעס שוין־קראָם און אריינגעהן אין א פענסיאָן, א פרויענשולע, וואו זיא זאָל זיך כאָטש אויסלערנען אונטערשרייבען איהר נאָמען און א ביסעל לעזען. איהר אונגוויסענהייט האָט היינען ניט געקימערט, דען זיא איז געווען שעחן, מונטער און שטענדיג פול מיט לעבען. היינע האָט דאן געשרייעבן צו א פריינד וועגען זיין פערליעבענעס פאָלגענדע ווערטער: „האָט איהר אמאָל געלעזען דיא ליעבע פון שיר השירים פון קעניג שלמה, טאָ זייט אזוי גוט און לעזט דאָס נאָך אמאָל און איהר וועט פערשמעהן מיין יעצטיגע פערהעלטניס.“ היינע האָט שטענדיג געדרינקט וועגען האָבען א „ווייב“ ניט דורך שרכנים און אָהן דיא צערעמאָניעס פון גייסטליכע און ער האָט דאָס אויסגעפיהרט.

דאָס יונגע פאָאָר האָט געדונגען א וואוינונג צוזאמען און מאטהילדע איז געווען א'ן אויסגעצייכענטע בעל הבית'טע און א געטרייע, ליעבענדע פרוי. איבערהויפט האָט זיך היינע געפרעהט וואָס זיין דיכטער־בערוף שפיעלט ניט קיין ראָלע אין זיין ליעבע. דען מאטהילדע האָט איהר מאן'ס מוטער־שפראכע ניט פערשטאנען און אלעס וואָס זיא האָט זיך אויסגעלערנט אין דייטש זיינען געווען דיא ווערטער „נעהמען זיא פלאטץ“. צו גליקליך איז אָבער היינע אין זיין פערהייראטעס לעבען ניט געווען. דען אָפט פלעגט ער ליידען פון אייפערזוכט. דאָס איז אָבער געווען דאן, ווען ער האָט אַנגעהויבען קערפערליך צו ליידען און דער דלות

ליערער וויא אמאל. „מיין לעבענסאלטער איז ניט מעהר געאייגענט צו פערזען און פערלאנגט פראָזא“, האָט היינע געזאָגט. דער דיכטער איז געוואָרען א פראָזא-שרייבער, אָבער דיא פראָזא איז געווען מייסטערהאפט און האָט געוויזען דיא גרויסע זשעניאליטעט פון דעם שרייבער. זיינע שריפטען פון יענער צייט איבערהויפט דיא „פלאָרענטינישע נעכט“ צייגט מיט אונבעשטרייטבארע פאקט טען אז דער הייליגער פלאם פון היינעס גאונות האָט זיך נאָך ניט אויסגעלאָשען, אָכוואָהל זיינע געגנער האָבען געהאלטען אין איין שרייען, אז ער איז שוין „אויסגעוועכט“ און „זיין גייסט געהט אויף קוליעס“. אזוי האָט היינע אלץ מיט מעהר ביטערקייט גע- שריעבען זיך שלאָגענדיג מיט א וועלט שונאים און שאפענדיג זיך טעגליך מעהר און מעהר בלוטיגע פינדר. אלס דער ערנסטער פון דיעזע שונאים איז איהם פאָרנעקומען זיין אמאָליגער פריינד לודוויג בערנע.

דורך רכילות-טרייבער זיינען זיי געוואָרען אלץ פרעמדער און ווייטער איינער צום צווייטען ביז עס האָט זיך ענטוויקעלט צווישען זיי א טיעפע שנאה. בערנע האָט איבערהויפט ניט פער- שטאנען היינע'ן בערנע איז געווען א „פארטיי-מאן“ א „פרינצי- פיעלער“ מענש, ארומגערינגעלט מיט היינע'ס געגנער, וועלכע זיינען געווען טריי צו זייערע „פרינציפען“ און פלעגען נור האלטען אין איין זוכען חטאים אויף היינע'ן.

היינע האָט דערפאר זיך בעשלאָסען אָבצורעכנען מיט בערנע'ן און האָט שטילערהייד געשריעבען אויף איהם אלץ, וואָס זיין שווער און ביטער הארץ האָט איהם נאָר דיקטירט. כל זמן בערנע האָט געלעבט האָט זיך היינע ניט געוואָלט מיט איהם עפענטליך פער- קרעגען, דאָך ווען בערנע איז געשטאָרבען איז ערשיענען זיין לעבענסבעשרייבונג, וועלכע האָט געשטעמפעלט היינען פאר דעם פערפאסער פון א מיאוס'ען פאסקעוויל און פאר א גרויסען פייגלינג, א טרום. ווען היינע וואָלט פערעפענטליכט דיזעלכע בעשרייבונג ווען בערנע האָט געלעבט, וואָלט דאָס געמאכט א גרויסע ווירקונג, ווייל אזוי וויא היינעס אלע פאָלעמישע ביכער אזוי איז אויך דיזער

רדיפות געגען איהם אליין זיינען געווען גרונד גענוג צו פערדאמען דייטשלאנד אויף אייביג און היינע האָט דאָס געטהאָן. אנדערע האָבען וויעדער געזאָגט, אז היינע קריעגט געלד כדי ער זאָל ניט ריידען קיין שלעכטס אויף דער פראנצויזישער רעגירונג.

עס איז אין גרונד גענומען שווער צו זאָגען א ריכטיגע מיינונג וועגען דיעזען פאל. עס שיינט דאָך צו זיין א ביסעל אמת, אז היינע איז ניט אומזיסט געשטיצט געוואָרען פון דער רעגירונג, ווייל פריהער האָט ער דיא זעלבע רעגירונג שרעקליך קריטיקירט און ווען ער האָט געקראָגען דיא פענסיע האָט ער געשוויגען שטיל. דאגעגען אָבער שיינט דאָס צו זיין אמת, וואָס היינע האָט ערקלערט, אז דיא פראנצויזישע רעגירונג שטיצט עהרענווערטאע אויסלעגן דער, דען גראד אין יענער צייט האָבען זיך געפונען אין פראנקרייך מאסכען אזעלכע אויסלענדער צווישען וועלכע עס זיינען געווען באראָנען, גראפען, פירכטען, גענעראלען און עקס-מיניסטראָרען, פריעסטער און פאָלקסמענער, „א'ן אריסטאָקראטיע פון בעריהמט-הייטען פון טאלענט און אונגליק“. אלע פערפאָלגטע און ענטלאָפּענע פון פערשיעדענע מדינות, וועלכע האָבען געבראכט נאך פראנקרייך א הויכע רעפוטאציע האָבען געקריעגען א רעגעלמעסיגע פענסיאָן פון דער פראנצויזישער קאסע.

אָבער אויך דיעזע שכירות האָט ניט געקלעקט צו דעקען היינעס חובות, וועלכע האָבען בעטראָפּען אזוי פיעל וויא 22,000 פראנק. ערשט דאן, ווען ער האָט פערקויפט זיין פערלעגער קאמפּע זיינע ווערק אויף עלף יאָהר פיר דיא גלייכע סומע צו בעצאָהלען אלע זיינע שולדען — האָט זיך היינע בערוהיגט און אָנגעפאנגען צו מאכען נייע פלענער פיר ליטערארישע ארבייטען.

דער צוזאמענהאנג פון דיעזע אלע זאכען, צופעלע און שטימונג גען גיט אונז א קלאָרען בעגריף פארוואָס היינעס פאָעטישע שאפונגס-קראפט איז ביסלעכווייז געלעהמט געוואָרען און דיא מוזע וועלכע איז שטענדיג געווען זיין בעסטע פריינדין האָט איהם אָנגעפאנגען זעלמענער צו בעזוכען. ער האָט ניט מעהר געהאט קיין אמונה אין זיך אליין, אז ער קען נאך שאפען אזעלכע שעהנע

מיט זיין מאטילדע אָהן א רעליגיעזע טרויאונג. זעהענדיג אבער, אז ער איז ארומגערינגעלט מיט שונאים פון אלע זייטען און פיהר לענדיג אז ער ווערט אלץ שוואכער אין געזונד האָט איהם גענומען שרעקען דער געדאנק, אז זיינע פערפאָלגער זאָלען זיך נאָך זיין טויט ניט אָברעכענען מיט זיין פרוי. ער האָט זיך דערפאר דעם 30טען דעצעמבער 1841 געטרויט מיט איהר אין א קירכע און איהר געמאכט אלס זיין געזעצליכע פרוי.

בוך, פול מיט קראפט און אייזערנע אטאקעס, וואָס טרעפּען וויא דונערן. ער האָט אָבער געווארט דערמיט ביז זיין געגנער איז געשטאַרבען, האָט ער זיך אונשטערבליך בלאַמירט.

שפעטער האָט היינע חרטה געהאט, וואָס ער האָט דאָס בוך פערעפענטליכט און וואָס ער האָט איהם גאָר געשריעבען. „דו ליבער גאָט!“ שרייבט ער איינמאָל צו א פריינד, „ווער עס שרייבט ביכער איז שטענדיג אין סכנות צו בעגעהן גרויסע נארישקייטען. פון דעסוועגען איז דער דאָזיגער בוך נאָך לאנג ניט אזוי שלעכט וויא מען זאָגט אין מיין פאטערלאנד.“ און דער בוך איז ווירקליך גוט, נאָר אביסעל צו פיעל פערזענליך.

דיא גאנצע אנגעלעגענהייט האָט נאָך אָבער געהאט א זעל-טענעם נאכשפיעל: דער אנגריף אויף בערנע האָט שרעקליך אויפ-גערעגט און געקריינקט בערנעס פריינדין, מאדאם שטראוס און זיא האָט געשיקט איהר מאן, סאלאָמאָן שטראוס, ער זאָל זיך נוקם זיין אָן דעם אָנגרייפער. סאלאָמאָן שטראוס האָט אָבגעווארט היינע אויפ'ן גאס און האָט זיך מיט איהם געוואָלט אויס'טענה'ן, אָבער היינע האָט ארויסגענומען זיין קארט און איהם געגעבען מיט דער בעמערקונג, אז אין גאס פעהאנדעלט מען ניט קיין געשעפטען און אויב ער וויל זיך מיט איהם פעהרערען זאָל ער קומען אין צוויי וואָכען ארום ביי איהם אין הויז, ווייל ער פאָהרט יעצט אוועק. קאָררעספאָנדענטען האָבען באלד צוקלונגען אין אלע צייטונגען, אז היינע האָט זיך דערשראָקען פאר סאלאָמאָן שטראוס און איז אנט-לאָפּען. דאָס איז היינען שטארק ניט אָנגעשטאנען און ער איז האסטיו געקומען צוריק נאָך פאריז, וואו ער האָט אויפגעפאָרדערט סאלאָמאָן שטראוס אויף א דועל. היינע און שטראוס האָבען זיך בעגעגענט מיט געלאָדענע רעוואָלווערס דעם 7טען סעפטעמבער, 1841, אין דעם טהאָל פון סט. זשערמיין. דער סוף פון דעם דועל איז געווען, אז סאלאָמאָן שטראוס האָט געטראָפּען היינען אין קעשענע און האָט איהם דורכגעלעכערט דעם פאקעט-בוך (פאָרט-מאָני) און היינע האָט געשאָסען אין דער לופטען.

ביז דער צייט פון דיווער פאסירונג האָט ער נאָך אלץ געוואָהנט

היינעם קראנקהייט איז באלד בעגלייט געוואָרען מיט נויט און דיא לאגע איז געוואָרען שרעקליך. אין דעם יאהר 1845 האָט מען איהם פלוצלונג אָנגעזאָגט, אז זיין רייכער אָנקעל סאלאָמאָן היינע איז געשטאָרבן. דיעזע בשורה האָט דעם קראנקען דיכטער נאָך קראנקער געמאכט. באלד נאָך דער טרויריגער בשורה האָט איהם זיין קאָזין קארל היינע, דער זוהן פון פערשטאָרבנעם סאלאָמאָן מאָן, געלאָזט וויסען אין א בריעף, אז דיא פענסיע פון 800 טהאלער וועט מעהר ניט געשיקט ווערען, ווייל אין דער צואה איז פון דעם כמעט וויא נאָך ניט גערעדט. פון אָנפאנג האָט היינע געזוכט אָנצואווענדען אלע מיטלען צו קריעגען זיין פענסיע אויף א פריערדיג ליכען אופן, זעהענדיג אָבער, אז דאָס קען ניט העלפען האָט דער פערצווייפלטער דיכטער גענומען סטראשען, אז זיין פערדער איז א שארפע שווערד מיט וועלכער ער וועט צווינגען זיין קאָזין צו געבען ווייטער דאָס יעהרליכע געהאלט. ער האָט אריינגעשיקט א בריעף אין וועלכען ער האָט איבערצייגט מיט דעם אידישען מוזיקער מייערבער, וועלכער איז דאן געווען היינעס פריינד, אז זיין אָנקעל סאלאָמאָן האָט פערשפראָכען זיין פלעמעניק א פענסיע אזוי לאנג וויא ער וועט לעבען. דיא אונטערהאנדלונג איז אָנגעגאנגען א ליינגערע צייט ביז ענדליך אין דעם יאהר 1847 האָט זיך קארל היינע אויסגעגלייכט מיט זיין קאָזין און איהם וויעדער פערשפראָכען צו געבען זיין יעהרליכע פענסיע וויא פריהער. דערפאר אָבער האָט היינע געמוזט פערזיכערען, אז ער וועט אויף זיין פאמיליע גאָר ניט שרייבען.

דערפון איז אייגענטליך צו זעהען, אז דער רייכער קאָזין האָט געגעבען געלד, ווייל ער האָט מורא געהאט פאר קריטיק. עס איז אפילו פון היינעס זייט ניט געווען אזוי חזק'עוודיג צו געברויכען אזעלכע מיטעל, אבער מען מוז דאָס איהם פערצייהען, דען ער האָט זיך דאן ניט געקענט בעסער העלפען. אין יענער פינסטערער צייט האָט זיך היינע בעשלאָסען נאָך א מאָל צו מאכען א רייזע נאָך דייטשלאנד. ניט מעהר אָבער אויף אזא אופן וויא ער פלעגט רייזען אמאָל. ער האָט יעצט געוואָלט קומען נאָך בערלין זיך זעהן מיט

זעקסטער קאפיטעל.

היינע'ס רויכער אַנקעל שטאַרבט. — א שרעקליכע קראַנקהייט לעגט אַוועק דעם דיכטער זיעבען יאָהר אויף א טויטען בעט. — היינע'ס ליידען אונבעשרייבליך. — אַרימקייט און עלענד פערפינסטערן זיינע לעצטע טעג. — היינע'ס שטאַרקער גייסט ווערט ניט אַנגעשוואַכט. — זיין אייגענע מצבה. — היינע'ס שטילע לויז און זיין אונשטערבלייכער נאָמען.

יעצט קומט דער שלום פון דער דראַמא, היינעס לעבען נעהמט ענדליך א'ן ערנסטע ווענדונג. דער אונרוהיגער, לעבענס-לוסטיגער דיכטער געפינט זיך פלוצלינג אויף א קראַנקען בעט, פון וועלכען ער האָט זיך ניט מעהר געקענט בעפרייען. בלאַס, מיט האַלב-פערמאכטע אויגען אבער מיט א שטאַרקען גייסט און א פרישע פיה-לענדע הארץ ליעגט דער לעבעדיג טויטער דיכטער אין זיין צימער און דיכטעט זיינע הערצרייסענדע קלאַגע-ליעדער. זיין איינציגער פריינד אין זיין טרויריגען יאמערפולען לעבען איז זיין פרוי, דיא לעטרייע, אונרויסענדע און איבערגעבענע מאטהילדע.

אָבער ער ליידעט דאָך. אייפערזוכט צוברעכט זיין הארץ. מאטהילדע איז נאָך יונג, שעהן, מונטער פול מיט לעבען. זיא וויל נאָך געניסען פון דער וועלט. אלס א געבאָרענע פראנצויזקע ליעבט זיא טהעאטער, קאָנצערט, אָפּערא אָבער היינע קען מעהר מיט איהר ניט געהען. א קורצע צייט בלויז האָט זיא געהאט דאָס גליק צו שפאצירען מיט איהר בעריהמטען מאן, וועמעס גרויסקייט זיא האָט ניט פערשטאנען. היינע פלעגט איהר מאַנכעסמאָל ערלויבען צו געהן מיט א פריינדין אין טהעאטער, אָבער ער פלעגט דערביי ליידען אָהן א שיעור. ער האָט געוואוסט, אז זיא איז איהם טריי און ליעבט איהם נאָך אפילו יעצט אויך, אָבער זיין הארץ האָט איהם וועה געטהאָן.

זיינע שווערע, אונבעשרייבליכע ליידען האָט היינע ניט אויפגע-
הערט צו שרייבען. דיא פערדער פלעגט כמעט קיינמאָל ניט ארויס-
געהן פון זיין האנד. אָבוואָהל ער פלעגט דאן זאָגען זיינע טרעפ-
ליכע וויטצען און גלייכווערטלעך, דאָך האָט זיין הארץ ניט אויפ-
געהערט וויינען.

דאן זיינען דאָס בעשאפען געוואָרען זיינע „לעטצטע געדיכטע“,
וועלכע זיינען דורכגעווייקט אין טרעהרען און שווארצען פעסימיו-
מוס. אין א סך פון יענע ריהרענדע, שוידערליכע געזאנגען זיינען
דער יאוש און דער וויטץ אזוי נאטירליך צוזאמענגעוועבט, אז זיי
רופען ארויס טרעהרען און געלעכטער צו דערזעלבער צייט.
איבערהויפט האָט היינע אין זיינע „לעטצטע געדיכטע“
ניט פערגעסען זיין געטרייע מאטהילדע. אין ליעדער, וואָס צוברע-
כען דאָס הארץ און מאכען שוידערן האָט היינע אויסגעגאָסען זיין
גרויסע נשמה אין ליעבע און טרייהייט צו מאטהילדע, וועלכע האָט
איהם געדיענט וויא א מוטער ביז זיין לעצטע מינוט.

אויף זיינע לעצטע ליעדער האָט היינע אליין געזאָגט : „דאָס
איז א קלאָג וויא פון א קבר... דאָס געהט א לעבעדיגבערגראָבענער
דורך דער נאכט, אָדער גאָר א בר־מנן, אָדער גאָר דער קבר אליין.
יא, אזעלכע טענער האָט נאָך דיא דייטשע ליריק ניט געהערט
און זיי אויף ניט געקענט הערען. ווייל עס האָט נאָך קיין דיכטער
אזוי ניט געליטען.“ דער העלדישער גוואלט פון גייסט איבער
דעם צובראָכענעם לייב צווינגט אונז צו שטוינען און צו בעוואונ-
דערען דאָס בילד פון ענטזעטצליכען יאָמער אין וועלכען דיא אונ-
שטערבליכע זעלע ראנגעלט זיך מיט דעם שטערבליכען גוף. דיעזע
אונבעשרייבליכע ליידען האָבען א סך פון היינעס שונאים פערוואנ-
דעלט אין פריינד. א סך דייטשען, וואָס האָבען דאן בעזוכט דעם
דיכטער אין זיין קראנקענציממער האָבען געבראכט דיא נייעס
אהיים, נאָך זייער פאטערלאנד, און האָבען אויפגעוועקט דאָס הארץ
פון דייטשען פאָלק מיט טיעפער סימפאטהיע צו זיין אונגליקליכען
פאָעט.

צווישען דיא געטרייע פריינדיגען פון דעם קראנקען זינגער,

דעם בעריהמטען כירורג דיפענדאר, וועלכער איז געווען זיינער א יונגער-חבר פון באַנגער אוניווערזיטעט. ער האָט געוואָלט דער דאָקטאָר זאָל איהם אונטערזוכען און זאָגען אויב ער קען נאָך גע-היילט ווערען. דערביי האָט ער זיך אויף געוואָלט זעהן צום לעצטען מאָל מיט זיין מוטער, וועלכע ער האָט אזוי געליעבט. אום דאָס צו עררייכען האָט זיך היינע געווענדעט צו זיין גוטען פריינד אלעקסאנדער פאָן הומבאָלדט, ער זאָל אויסווירקען ביי דער רעגיע-רונג, דאָס ווען ער וועט קומען אין פרייסען זאָל איהם דיא פאָליציי ניט טשעפען. קעניג פריעדריך ווילהעלם, וועלכער האָט שטארק געהאלטען פון היינעס טאלענט האָט זאָגאר ניט געהאט דאגעגען, אָבער דיא פאָליציי האָט ניט געוואָלט געבען איהר עהרענוואָרט, אז זיא וועט דעם דיכטער ניט מאכען קיין שטערונגען. היינע האָט דערפאר געמוזט אויפגעבען דיא האָפנונג צו פאָהרען נאָך דייטש-לאַנד און זיין געזונדהייט האָט זיך אלץ מעהר פערערגערט.

היינעס קראנקהייט איז געווען אנהיילבאר. ער האָט געליי-טען דיא גרעסטע יסורים, אבער קיין דאָקטאָר האָט איהם ניט געקענט העלפען. עס האָט איהם געטריקענט דער מאַרד אין דיא ביינער. אין צייטען פון שרעקליכע שמערצען פלעגט ער מווען איינגעהמען מאָרפין אום צו לינדערן זיין וועהטאָג. וויא היינע אליין שרייבט פלעגט ער אויסנעהמען יעהרליך פאר 500 פראנק מאָרפין א יאָהר. דיעזער גיפט פלעגט שטילען זיינע וועהטאָגען און איהם געבען א מעגליכקייט צו טהאָן זיין גייסטיגע ארבייט. דאָס מערקווירדיגסטע אין היינעס נאטור איז דאָס, וואָס זיינע קערפערליכע ליידען האָבען אויף זיין גייסט קיין שום ווירקונג ניט געהאט. ער פלעגט שטענדיג זאָגען וויטצען און מאכען געלעכטערס פונקט וויא אין דיא גליקליכסטע צייטען פון זיין לעבען. זיעבען שווערע, טרויעריגע יאהרען איז היינע געלעגען קראנק. מאנכעסמאָל נאָר פלעגט מען איהם אריינזעצען אין א'ן אינוואלידען-שטוהל און ברענגען נאָך דער גרויסער פאריזער שטאָדט-ביבליאָטעהק, וואו ער פלעגט לעזען זשורנאלען און ביכער און זיך דערוויסען פון אלץ וואָס איהם האָט אינטערעסירט. דיא גאנצע זיעבען יאָהר פון

ליסט אלעקסאנדער דיומא. מאטהילדע היינע האָט איבערגעלעבט איהר מאן מיט 27 יאהר. זייט דעם 17טען פעברואר 1883 רוהט זיא נעבען איהר אונשטערבליכען לעבענס־געלייטער אויף דעם בית עולם מאָנטמארט.

אין אלגעמיין מעג מען זאָגען, דאָס מיט דער איינציגער אויס־נאָהמע פון געטהע קען דייטשלאַנד ניט אויפֿווייזען אין איהר גאנצער ליטעראטור נאָך אזא ליריקער, אזא פיעלזייטיגען ליטעראט, אזא בעגייסטערטען און ליידענשאפטליכען זינגער וויא דעם איר היינריך היינע. דער אַנטיסעמיטישער גייסט אָבער, וואָס הערשט איבער דיא דייטשען זייט לאנגע יאָהרען, לאָזט נאָך אלץ ניט דאָס דייטשע פאָלק אַבגעבען דעם דיכטער זיין פערדיענטע עהרע און אנערקענונג. אין דער צייט, וואָס די דייטשען פֿעראייביגען קליינע, אונבעדייטענדע דיכטער און שריפטשטעלער אין שטיין און בראָנז, האָט נאָך דער גרויסער דייטשער פאָלקס־דיכטער אלץ קיין מאָנ־מענט אין דייטשלאַנד. דיא שטאָרט דיססעלדאָרף, וואו היינע האָט צום ערשטען מאל דערזעהן דאָס ליכט, און וועלכע ער האָט אזוי לייעב און הארצעדיג דערמאָהנט אין זיינע בעריהמטע „רייזע בילדער“, ערלויבט נאָך אלץ ניט צו בעשעהנען איהר באָדען מיט א היינע־מאָנומענט.

א סך מאל האָבען בעריהמטע דייטשע קינסטלער, ליטעראטען און געלעהרטע געוואָלט אַראָבנעהמען דעם פלעק פון זייער פאטער־לאַנד און אוועקשטעלען א מאָנומענט נאָך דעם געניאלען אידישען פאָעט, אבער דאָס איז זיי ניט געלונגען. פיר דיא גייסטליכע זיינען היינעס ווערק פול מיט אפיקורסות, פאר די סתם אַנטיסעמיטען איז היינע סתם א איד, פאר די רעאקציאָנערען און פינסטערע פאָלקספערפיהרער איז היינע א פיינד פון דייטשלאַנד, וועלכער האָט פערשפאָטעט דיא דייטשע קעניגע און אינסטיטוציאָנען, פאר דיא מאָראַליסטען און פיינע בעלי בת'ישע דייטשען איז היינע אונ־מאָראַליש. פון איין דייטשער שטאָרט נאָך דער אנדערער האָט געוואנדערט היינעס בעריהמטער מאָנומענט, געמאכט פון א דייטשען סקולפּטאָר, וועלכער האָט פערעוויגט אין שטיין היינעס

וועלכע פלעגן איהם שטענדיג בעזוכען, זיינען געווען מאדאם זשובערט, דיא פירסטין בעלגיאדזשאזא, דיא ענגלענדערין, ליירי דאף גארדאן, דיא רוסישע גרעפין קאלעריגס און איבערהויפט יענעס רעטזעלהאפטעס וועזען, וואָס האָט בעגלייט דעם זינגער פון שמערץ און ליכעב דורך אלע זיינע לעבענס-גאנגען — דיא מוזע.

אין דיא ליכערער, וואָס היינע האָט געדיכטעט דיא לעטצטע צייט, שפיענעלט זיך אָב זיין צוריסענעס געמיטה, זיין שוועבען צווישען הימעל און ערד, נישט וויסענדיג אליין וואָס ער וויל און נאָך וואָס ער זאָל פערלאנגען. ער האָט געוואָלט שטארבען און לעבען. ריינער גלויבען און ווילדער אונגלויבען, שפאָט און פרומ-קייט, לצנות און הייליגקייט, דאָס אלעס האָט זיך צונויפגעמישט אין זיין קראנקע-עזונדע זעעלע און האָבען זיך אויסגעדריקט אין שוידערליכע פאָרשטעלונגען. טרויעריגע געשטאלטען, שוידערהאפטע חזיונות, הימעלשע הללויה'ס און טייפעלשע געלעכטערס. היינע האָט געוואוסט, אז ער איז פערהאסט ביי אידען און קריסטען און זיין לויב וועט זיין שטיל און אָהן צערעמאָניעס. ער האָט אליין נביאות געזאָגט אויף זיין כוח און געשריעבען א פערז, וועלכער מעג ווערען אויסגעקריצט אויף זיין מצבה.

ניט קיין קירכענגלאַק וועט קלינגען,

ניט קיין קדיש וועט מען זאָגען.

שטיל וועט מען צום גרוב מיך ברינגען,

שטיל וועט מען מיין משה טראָגען.

דעם 17טען פעברואר 1856 האָט היינע צום לעצטען מאָל געאָטהעמט. אין דריי טעג שפעטער, דעם 20טען פעברואר 1856, אין א קאלטען, נעבעלדיגען, ווינטערמאָרגען, אום עלף אוהר פאָר-מיטאג, איז געוועזען היינעס לויב. אינגעפעהר הונדערט מענשען האָבען איהם בעגלייט צום בית עולם פון מאָנטמארט אין פאריז. צווישען דיא פראנצויזען, וואָס האָבען צוגעטהיילט דעם דיכטער דיא לעצטע עהרע, האָט זיך אויך געפונען דער בעריהמטער נאָווע-

ווען דאָס איז בעקאנט געוואָרען האָט ביסמארק, דער דאמאלס-דינער רייכסקאנצלער דייטשלאנד'ס, אריינגעשיקט א בריעף צום עסטרייכישען קייזער אויסדריקענדיג זיין פערוואונדערונג, וואָס א קייזערין פון א פריינדליכע נאציאָן, זאָל פערעהרען א דיכטער, וואָס איז געווען א'ן אָפּענער פיינד פון דיא האָהענצאָלערן.

אָבוואָהל דאס קאָמיטעט האָט ניט געזאָגט אויסדריקליך אין וועלכער דייטשער שטאַדט עס דענקט דעם היינע מאָנומענט צו שטעלען, דאָך איז געווען א'ן אָפּענער סוד אז דיא בעשטימטע שטאַדט איז געווען וויען און דער בעשטימטער אָרט — דער קייזער-ליכער שלאָס פון עסטערייך.

ביסמארק'ס בריעף איז באלד בעקאנט געוואָרען און דיא אנטיסעמיטישע פרעסע פון עסטרייך און דייטשלאנד האָט אָנגעפאנגען שטארק צו פראָטעסטירען. דיא אנטיסעמיטען זיינען געגאנגען אזוי ווייט אז זיי האָבען עפענטליך אטאקירט דיא קייזערין און געשריעבען אז זיא איז משוגע, דען זאָנסט וואָלט זיא ניט געזוכט אָבצוגעבען כבוד א אידישען דיכטער.

קייזער פראנץ יאָזעף האָט ניט געוואָלט איינרייסען מיט דייטשלאנד, וועלכע האָט בעלאנגט צום דריי-בונד, און האָט פער-באָטען דעם מאָנומענט אוועקצושטעלען אין זיין מדינה.

דיא קייזערין האָט זיך אָבער ניט אָבגעשראָקען און האָט בעשלאָסען דורכצופיהרען איהר וואונש אויף להכעיס דייטשלאנד און דיא אנטיסעמיטען. זיא האָט זיך דערוואוסט, אז דער דענישער סקולפּטאָר האזעלריס אין רוים האָט געמאכט א צייכנונג פון א היינע-מאָנומענט. זיא האָט געהייסען ער זאָל אויספיהרען דיא סטאטוע פון איהר ליעבלינגס פאָעט אין מארמאָר און זיא האָט דאָס אוועקגעשטעלט נעבען איהר פרעכטיגען שלאָס אין קאָרפּו, גריכעני-לאנד.

ביסמארק האָט געקריצט מיט דיא צייהן, אָבער ער האָט גאָר ניט געקאָנט טהון. דיא עסטרייכישע קייזערין פלעגט שטענדיג אין פאָריו בעזוכען היינעס קבר און איהם בעקראנצען מיט טהייערע בלומען. זיא האָט אויך בעזוכט היינעס שוועסטער שארלאָטע פאָן

אונשטערבליכע געדיכט דיא „לאָרעליי“, און אין ערגעץ האָט מען דעם מאָנומענט ניט אָנגענומען. אזוי האָט די אונשטערבליכקייט פון דעם הערליכסטען דייטשען זינגער געוואָגעלט אין שאַנדע און פּעראַכטונג ביז עס איז ענדליך געקומען נאָך דער „נייער וועלט“ — אמעריקא. דיא שטאָרט־פּערוואַלטונג פון ניו יאָרק האָט נאָך פּיעלע דעבאַטען ערלויבט אוועקצושטעלען דעם מאָנומענט אין בראַנקס־פארק. אבער אויך דאָ איז דעם מאָנומענט א'ן אונגליק געשעהן. אין א קורצער צייט ארום וויא מען האָט איהם אוועקגעשטעלט האָט מען איהם אין א געוויסען פריהמאָרגען געפונען צושמעטערט אין שטיקער. דיא פּרעכטיגע פיגורען זיינען געווען צוהאַקט און דיא קונסטפּאָלע מאַרמאָרנע גליעדער צואוואָרפּען ארום און ארום דעם מאָנומענט. געוויינט האָט דער סקולפּטאָר, וועלכער איז ספּע־ציעל געקומען נאָך אמעריקא בייצואוואָהנען דיא צערעמאָניע, ווען מען וועט פון דעם מאָנומענט אראָבנעהמען דעם שליייער און איהם איבערגעבען צו דער שטאָרט. דיא אידען פון ניו יאָרק און אלע רעכטדענקענדע מענשען זיינען געווען געריהרט פון דעם געמיינעם פּערברעכען, אבער דער מאָנומענט איז באלד פּערריכט געוואָרען און ער ווערט יעצט געהיט פון ספּעציעלע שטאָרט־וועכטער.

היינע האָט נאָך א מאָנומענט אין א פּרעמדע מדינה. אָבער אויך מיט דיעזען מאָנומענט איז פּערבונדען א גרויסער סקאַנדאַל, וואָס מאַכט דייטשלאַנד ניט קיין עהרע. דיא געשיכטע פון דעם מאָנומענט איז זעהר ראָמאַנטיש און דערצעהלט זיך אין קורצען אזוי :

דיא עסטערייכישע קייזערין עליזאַבעט, וועלכע איז געווען פּערליעבט אין היינעס ווערקע, האָט געזוכט א געלעגענהייט אויס־צודריקען איהר טיעפע לייעב צו איהר דיכטער עפּענטליך פאר דער וועלט. צו דיעזען צוועק האָט זיך געגרינדעט א קאָמיטעט פון פּראָ־מינענטע דייטשען, וואָס האָט געזאַמעלט געלד פיר א היינע מאָנ־מענט, וועלכער זאָל אוועקגעשטעלט ווערען אין א דייטשע שטאָרט. דיא קייזערין פון עסטערייך האָט זיך געצייכענט אן דער שפּיטצע פון דער זאַמעל־ליסטע מיט א גרויסע סומע.

לעבענסבעשרייבונגען * * *
* * * פון בעריהמטע מעננער

דיא פאמיליע ראטהשילד

זייער לעבען און פינאנציעלע
טהעטיגקייט.

פון פיליפ קראנץ

העמדען און זיך געלאָזט דערצעהלען פערשיעדענע זאכען פון איהר
הערצענסגעליעכטען פאָעט.

פיר אונז אירען האָט היינע א ספעציעלען ווערט פאר זיין
„ראבבי פאָן באכראך“, זיין „פרינצעסין שבת“ און פאר זיין
ענערגישען שטרייט געגען דיא פערמאסקירטע „קריסטליכע ליעבע“.
היינע'ס געדיכט אויף יהודה הלוי, וועט לעבען אזוי לאנג וויא
ישראל'ס אלטע קעניג'ס שטאָדט, וועמען דער פערפאסער פון „ציון
הלא תשאלי“ האָט אזוי הייס און שטארק געליעבט. היינע איז
געווען א איד און פאר זיין טויט האָט ער אָפּען חרטה געהאט
אויף זיינע אנגריפע געגען דער רעליגיאָן און אויף זיינע געלעכטערס
פון אלץ וואָס איז הייליג. „איך זעה יעצט“ — האָט היינע גע-
זאָגט — „אז דיא גריעכען זיינען נאָר געווען שעחנע אינגלאך, אבער
דיא אירען זיינען שטענדיג געווען מענער, געוואלטיגע מענער,
וועלכע מען האָט ניט געקענט בייגען. און ניט נאָר אמאָל זיינען
זיי דאָס געווען, זאָנדערן זיי זיינען דאָס נאָך ביז אויף היינטיגען
טאָג. טראָטץ אכטצעהנהונדערט יאָהר פון רדיפות און עלענד. איך
האָב זיי יעצט בעסער קענען געלערנט און ווען יעדער שטאָלץ פון
געבאָרענע יחוס וואָלט ניט געווען א נארישער ווידערשפרוך, וואָלט
איך שטאָלץ געווען דארויף, וואס מיינע עלטערן שטאמען פון דאָס
ערלע הויז פון ישראל; און וואָס איך קום ארויס פון יענע מערטי-
רער, וואָס האָבען געגעבען דער וועלט א גאָט און א מאָראל, און
האָבען געשטריטען און געליטען אויף אלע שלאכטפעלדער פון
געדאנקען.“

דאָס איז גענוג בעווייז, אז היינע איז געווען און געבליעבען
א איד. א קרבן פון אומשטענדען האָט ער ניט געקענט זיין אנדערש
וויא ער איז געווען. מיר פערצייהען איהם אלע זיינע שוואכקייטען
און נעהמען אָן זיין חרטה, וועלכע קומט פון טיעפען הארצען. מיר
בעהאלטען זיין בעריהמטען, אונשטערבליכען נאָמען צווישען דיא
איבעריגע גרויסע נעמען פון אידישע מערטירער, וועלכע דער גלות
האָט אָבגעריסען פון אונז בלויז לפנים.

די פאמיליע ראטהשילד.

איינלייטונג.

אמאליגע און היינטיגע קרעזוסען.

מיליארדער אָדער ביליאָנער — דאָס זיינען נייגעבאָרענע ווערטער פון אונזער צייט. אפילו אין אָנפאנג פון 19טען יאָהר-הונדערט האָט מען נאָך ניט געוואוסט פון פערזאָנען, וואָס זאָלען צעהלען זייער קאפיטאַל אין סומען פון מעהר ווי ניין ציפערען. זעהר רייכע מענשען זיינען נאָך געווען אין גאנץ אַלטע צייטען. אין דער געשיכטע זיינען אייניגע פון זיי פערציכענט געוואָרען אַלס אַ וועלטוואונדער. דער נאָמען פון דעם קעניג קרעזוס, וועלכער האָט געהערשט אין לידיאַ (קליין־אַזיע) אין זעקסטען יאָהרהונדערט פאַר דיא קריסטליכע צייטרעכנונג, ווערט איבעראַל געברויכט צו בעצייכענען אַ זעהר רייכען מאַן; אָבער אלע זיינע אוצרות, אפילו צוזאַמען מיט „קרח'ס אוצרות“, זיינען געווען אַ קלייניגקייט אין פערגלייך מיט דיא ריזיגע קאפיטאַלען פון היינטיגע געלד־מאַגנאַטען. אַ פערצייטיגער קרעזוס איז געווען אַן אָרעמאַן געגענאיבער אַ ראָקעפעללער, אַ ראָטהשילד, אַ וואנדערבילט א. ז. וו. אַזא קרעזוס וואָלט מען ניט אריינגענומען אין דיא „פיער הונדערט“, דעם צימעס פון דער אמעריקאנער געלד־אריסטאָקראטיע, וועלכע קוקט מיט פעראַכטונג אויף איינעם, וואָס בעזיצט בלויז איין מיליאָן דאָלאַר.

דיא גרעסטע און גרויזאַמסטע דעספאָטען פון דיא אמאָליגע מלוכות אין אַזיען האָבען ניט געקענט אָנקלייבען אַזעלכע רייכ-טהימער, וויא אַ מאָדערנער געלד־קעניג קען מאַכען אין איין טאָג דורך אַ געלונגענע ספּעקולאַציאָן אויף דער בערזע. אין איין שטונדע ווערען יעצט געשאַפּען פיעל מעהר מיליאָנען, וויא אַן אַזיאטישער דעספאָט האָט געקענט אַרויסדריקען פון זיינע אונטערטאַנען און פון בעזיעגטע פעלקער זיין גאַנצען לעבען. וואָס

Copyright, 1907,
By the International Library Publishing Co.

צוריק. אמאל פלעגט מען אַנזאמלען אוצרות דורך מעהר אָדער וועניגער אָפענעם רויב, יעצט — דורך אַ געקניצעלטען און פער־שטעלטען רויב אין דער פּאַרמע פון בערזען־ספעקולאציאָנען. אַ מיליאַרדער קען מען ניט ווערען אפילו דורך פרעמדע ארבייט אויף דעם אינדוסטריעלען וועג. פון אייגענע ארבייט איז שוין אָבגע־רעדט. מישטיינס געזאָגט, וואָס מען קען אָנקלייבען פון דיא איי־גענע צעהן פינגער, ווען מען זאָל אפילו האָרעווען איבער דיא כחות און אָבשפּאַרען פון דער קישקע, אז דיא נשמה זאָל זיך קוים האַלטען אין גוף. אויב איהר האָט געטראָפּען אזא ארביי־טער, וואָס זאָל נאָר פון זיינע אייגענע פראצע, גאָר אָהן דער מיט־ווירקונג פון אנדערע ארבייטער, קענען אָפּשפּאַרען עטליכע טויז־זענד דאָלאַר, האָט איהר געזעהען איינע פון דיא זעלטענסטע זא־כען אין דער וועלט. עס איז איבעריגענס אַן אלגעמיינ בעקאַני־טער פאקט, דאָס פון אייגענע ארבייט קען מען ניט ווערען רייך. אָבער ניט אלע ווייסען נאָך, אז בלויז פון פרעמדע ארבייט איז איינפאך אונמעגליך צו ווערען אַ מיליאַרדער. אַ פאַבריקאַנט, ווען ער זאָל אפילו בעשעפטיגען עטליכע טויזענד ארבייטער, וועט העכ־סטענס קענען אָנקלייבען אַ פּאָאָר מיליאָן דורך דעם רעגעלמעסי־גען גאנג פון דער קאפיטאַליסטישער פראָדוקציאָן. ווען זיינע פראָפיטען זאָלען ווערען זעהר גרויס צוליעב אירגענד וועלכע אור־זאכען, וועלען אנדערע קאפיטאַליסטען באלד זיך אַ לאָז טאָן צו קאָנקורירען מיט איהם, און ער וועט שליסליך ניט קריעגען אַ גרעסערען פראָצענט אויף זיין קאפיטאַל וויא אלע אנדערע פאַבריי־קאַנטען אונטער עהנליכע אומשטענדען. דער פראָפיט אין אינ־דוסטריע און זאָגאַר אין האַנדעל איז פראָפּאָרציאָנעל צום גע־ברויכטען קאפיטאַל און קען לאנג ניט איבערשטייגען דיא געוועהנ־ליכע דורכשניטליכע מאָס. ווען איהר זאָלט אפילו אָנפאנגען צו פאַבריצירען אָדער צו האַנדלען מיט אַ מיליאָן דאָלאַר — נאָר געצעהלטע מענשען קענען אזוי אָנפאנגען — וועט איהר דאָך אונטער קיינע אומשטענדען ניט ווערען אַ מיליאַרדער. פרובירט מאכען דעם פאָלגענדען קליינעם חשבון. לאָמיר

האָט ער דען דאָן געקענט צוזאמענקלייבען אויסער גאָלד, זילבער און עדעלשטיינער? דיא תבואות און אנדערע שפייז-ארטיקלען, וויא אויך געוועכטע שטאָפּען האָט ער געוועהנליך ניט געקענט האָבען מעהר וויא אויפצוהאלטען א פאָאָר יאָהר זיינע סאָלדאטען און דיענערס. דאָס האָט שליסליך ניט פיעל בעטראָפּען. זיינע „אוצרות“, דאָס הייסט דיא צוזאמענגערויבטע טייערע שטיינער, גאָלד און זילבער — וויא פיעל האָט עס דען געקענט ווערטה זיין? וויא פיעל גאָלד האָט דאָן איבערהויפּט צירקולירט אין דער וועלט? דיא גרעסטע גאָלד-מינען זיינען דאָך ענטדעקט געוואָרען אין דער נייער צייט, בעזאָנדערס אין לעצטען יאָהרהונדערט. וואָס פאר א ווערדע האָט דען גאָלד אלס אן ארטיקעל, אלס סחורה, אין פערגלייך מיט דער גאנצער סומע קאפיטאלען אין א מאָדערנער געזעלשאפט? אין דער וועלט איז נאָך ווארשיינליך ניטאָ אזוי פיעל גאָלד, אז מען זאָל דערפון קענען אויסשלאָגען א גאנצען מיליאַרד דאָלאַרס, יעדענפאלס איז דיא סומע פון גאָלד, וואָס צירקולירט אלס געלט, איינפאך א טראָפּען אין פערגלייך מיט דיא סומע פון קרעדיט-פאַפירען, וועלכע שטעלען פאָר דעם אמת'ען רייכטהום פון א קאפיטאליסטישער געזעלשאפט.

דאָס גאנצע גאָלד פון אמאָליגע צייטען, אפילו אין דער צייט פון רוים'ס הערשאפט, וואָלט זיך בעהאלטען אין דיא קאסעס פון א פינאַנץ-קעניג פון אונזער צייט. דער רייכטהום פון אזא קעניג בעשטעהט ניט אין גאָלד און זילבער — עדעלשטיינער דיענען נאָר צום פּוץ — זאָנדערן אין דער מעגליכקייט צו קרייגען געלט פאר זיינע ווערטטה-פאפירען, פאר זיינע אקציעס און אָבליגאַציעס, וועלכע זיינען אייגענטליך וועקסלען אויף דיא אייגענבאהנען, טעלעגראפּען, פאבריקען, מינען א. ז. וו. אין וועלכע זיין קאפיטאל איז פארטאָן. זאָלען דיעזע געשעפטען רואינירט ווערען, ווערט דער מאָדערנער קרעזוס, דער מיליאַרדער, אן אָרימאָן.

דיא ארט און ווייזע, וויא מען קען יעצט ווערען א קרעזוס, איז אויך א גאנץ אנדערע וויא אפילו מיט א פאָאָר הונדערט יאָהר

גאנץ ספעציעלע פעהיגקייט. אזוי גוט וויא מען קען ניט ווערען א וועלט-בעריהמטער שאך-שפיעלער און א ספעציעלען טאלענט דערצו, אזוי קען מען ניט ווערען א גרויסער און ערפאלגרייכער בערזען-שפיעלער. דער פעלד פון ספעקולאציען איז אונבעגרע-נעצט. מען ספעקולירט ניט נאָר אויף זאכען וואָס עקזיסטירען אָדער וואָס האָבען א ווערט, זאָנדערן וואָס וועלען נאָך ערשט עקזיסטירען אָדער קריעגען א ווערט. מען קען, צום ביישפיעל, מאַכען מיליאָנען דורך א ספעקולאציען אויף דיא גערעטענעס פון דיא נעכסטע יאָהרען, מען קען אָבער אויך ברעכען דעם קאָפּ, וויא דאָס פאסירט יעצט גאנץ אָפט. מען קען אויך שעפען מיליאָנען דורך א ספעקולאציען אויף מינען, וואָס וועלען מיט דער צייט בריינגען פראָפיטען אָדער זאָגאר גאָר ניט. פון אזעלכע ספעקולא-ציען, וואָס זיינען פון אָנפאנג אָן בערעכענט אויף שווינדעל, אויף אָפּטאָרען דעם עולם, ריידען מיר דאָ ניט, הגם אויך זיי האָ-בען ניט ווייניג בייגעטראָגען צו פערגרעסערען דיא ריזיגע קא-פיטאלען פון אלע מיליאַרדען; מיר מיינען דאָ דעם „רעגעלמעסיגען“ און געזעצליך-אנערקענטען בערזען-שפיעלער. אין דיעזען בערזען-שפיעל איז דיא ראָלע פון צופאל זעהר א גרויסע, וויא אין יעדען שפיעל; אָבער פריהער פאר אלץ, אפילו פאר באַזערעס געלט, דארף מען זיין געבאָרען דערצו, מען דארף זיך געפינען אויף דער בערזע וויא א פיש אין וואסער, מען דארף פערשטיין, ווען, וואו און וויא אזוי צו ריזיקירען, מען דארף קענען ריזיקירען און אין דער זעל-בער צייט קאלטבלוטיג און פאָרויכטיג בערעכענען, מיט איין וואָרט, מען דארף זיין איין זשעניע אין פינאַנציעלע ספעקולאציען.

וויא ריכטיג דאָס איז און וויא אזוי מען מאכט און מען קען מאַכען מיליאָנען דורך בערזען-שפיעל, וועלען מיר זעהען אין דער בעשרייבונג פון דעם לעבען פון דיא ערשטע ראָטהשילדען, וועלכע זיינען אין א קורצער צייט געוואָרען „דיא רייכסטע צווישען דיא רייכע“. זייער פינאַנציעלע טהעטיגקייט איז ניט נאָר אינטערע-סאנט, זאָנדערן אויך בעלעהרענד, דען זיא כאַראַקטעריזירט אויך דעם נערוו פון דער קאפיטאליסטישער געזעלשאַפט — דיא בערזע.

אָננעהמען, אז איהר הויבט אָן צו פאבריצירען טוך מיט אַ קאפיטאַל פון אַ מיליאָן דאָלאַר, אז אייער אונטערנעהמונג געהט אזוי גוט, דאָס איהר מאַכט ניט וועניגער וויא 20 פּראָצענט אויף אייער קאפיטאַל (היינטיגע צייטען זיינען גרויסע קאפיטאַליסטען זעהר צופריעדען צו קריעגען 5 פּראָצענט און נאָך וועניגער), און אז איהר וועט לעבען גאנצע 100 יאהר נאָכדעם וויא איהר זיינט געוואָרען אַ פאבריקאנט, דאָן וועט אייער גאנצער פּראָפיט אויס- מאַכען ניט מעהר וויא 20 מיליאָן דאָלאַר.

זאָל אָבער דער זעלבער מיליאָנער אָנפאנגען צו ספּעקולירען אויף דער בערזע, און ספּעקולירען גליקליך, דאָס הייסט מאַכען אונגליקליך אנדערע ספּעקולאנטען, דאָן איז גאָר קיין שיעור ניטאָ צו דעם רייכטהום, וואָס ער קען זיך „ערווערבען“. ערשט דאָן האָט ער מעגליכקייט צו ווערען אַ מיליאַרדער. אויף דער בערזע קען איהם געלינגען צו „פּערדיענען“ אין איין שטונדע מעהר וויא דעם גרעסטען פאבריקאנט אַ גאנצען יאָהר.

נאָך אויף דיזען וועג קען מען „מאַכען“ מיליאָנען היינטיגע צייטען און נאָך אזוי זיינען אויפגעקומען דיא עטליכע מיליאַרדערען, וועלכע בעהערשען דיא בערזע און דורך דעם דיא גאנצע וועלט. נאָך מיט אַ יאָהר 30 צוריק האָט ראקעפּעללער געדיענט אלס בוכ- האַלטער אין דעם קעראַסין-געגענד פון פּענסילווויניא, יעצט איז ער דער רייכסטער מאַן פון אמעריקא און וואהרשיינליך אויך פון דער גאנצער וועלט. דעם אָנפאנג האָט ער געמאַכט דורך דער אונ- געהייערער ענטוויקלונג פון דער קעראַסין-אינדוסטריע, ספּעציעל דורך זיינע אונגעזעצליכע און יעדענפאלס ניט-כשר'ע אָפּמאכונגען מיט דיא אייזענבאהנען, און נאָך יעצט שעפט ער אוצרות פון קעראַסין; אָבער ער וואָלט דאָך ניט געוואָרען אַ מיליאַרדער, ווען ער וואָלט גאָר ניט ספּעקולירט. נאָך מעהר איז עס דער פּאַל מיט אנדערע פינאַנץ-קעניגע פון אמעריקא, דאָס לאַנד פון מי- ליאַרדערען.

אום צו קענען אָנזאמלען אזוי פיעל מיליאָנען דורך ספּעקולא- ציאָן איז נאָך ניט גענוג צו האָבען וואָס מען רופט מזל, זאָנדערן

בארגען געלט אָדער זיי צו בעפאלען און צו בערויבען; און אלע אידען האָבען דאָן געציטערט פאר איהם אין זייער פערשאלטענעם ווינקעל, דיא שוידערליכע גהעטאָ, וואו זיי זיינען קיינמאל ניט זיכער געווען מיט זייער פערמעגען און לעבען; אָבער דיא אדע-ליגע און אפילו פרינצען, וועלכע פעלגען מווען קומען אין דער הויז נומער 152 פון דער אלטער יודענשטראסע, האָבען זיך גע-רעכענט גליקליך, ווען דער אמאָליגער מלוה און וואוכערניק האָט זיי גוט אויפגענומען. ער האָט געפיהלט, אז ער איז אַ מאַכט, פאר וועלכע זיי מווען זיך בויגען, פאר וועלכע זיי מווען זאָגאר קריעכען אויף דיא פיס, און זיי האָבען עס אויך גאנץ גוט געפיהלט. ווען זיי פלעגען זיך אַ מאָל פערגעסען און פעררייסען דעם נאָז, פלעגט ער זיי אָהן צערעמאָניעס דערמאָנען, דאָס זיי ליגען ביי איהם אין דיא הענד, און פלעגט זיך אויך גראָב אויסלאַכען פון זייער פוס-טען יחוס.

דער בעל הבית פון דיווער הויז איז געווען מאיר אמשעל, דער גרינדער פון דער גרעסטער און מעכטיגסטער באַנקיר-קאָנטאָר אין דער וועלט. ער איז דאָרטען געבאָרען געוואָרען אין 1743, ווען זיין פאָטער איז געווען אַ געוועהנליכער מלוה, אזוי וויא פיעלע אנ-דערע אין דער פראנקפורטער גהעטאָ. וועגען דעם פאָטער פון דיעזען פינאַנציעלען זשעניע ווייס מען נאָר, אז ער האָט געהייסען אַמשעל משה אָדער אַנשעל משה, האָט געהאַנדעלט מיט אַנטיקען און אַלטע מטבעות און אויך געליהען נעלד אויף פראָצענט. ער האָט גע-לעבט זעהר פראָסט און קאָרג, געקליבען דעם גראָשען אַלס דעם העכ-סטען צוועק אין לעבען. מען דערציילט פון איהם, אז ער פלעגט אָפט זאָגען: „אַ מענשענ'ס רייכטהום בעשטעהט ניט אין דעם וואָס ער קריעגט, נאָר אין דעם וואָס ער שפאָרט אָפּ.“ אלע באַטהשילדען האָבען זיך ביז איצט געהאַלטען אָן דיעזע „גאָלדענע“ רעגעל, דען זיי האָבען קיינמאל ניט פארלעבט מעהר וויא זייערע יעהרליכע איינקינפטע, וויא פיעל עס איז זיי ניט אויסגעקומען אויסצוגעבען. אין אַלגעמיין האָט אַמשעל משה זיך מיט קיין זאָך ניט אויס-געצייכענט פון אנדערע איינוואָהנער פון דער יודענשטראסע, וועל-

מאיר אמשעל'ס ערציהונג און ערשטע „געשעפטען“.

איינע פון דיא מערקווירדיגקייטען אין דער אלטער דייטשער שטאָרט פראנקפורט-אס-מיין איז דיא הויז נומ. 152 אויף דער אלטער יודענשטראסע, אין דעם צענטער פון דער געוועזענער גהע-טאָ. פון דרויסען צייכענט זיך דיעזע הויז מיט גאָר נישט אויס — עס איז א געוועהנליכע געביידע, א הויכע און א שמאָלע, מיט שמאָלע פענסטער, בעפוצט נאָר מיט א רויטען שילד. אָבער דער-פאר, ווען דער בעזוכער ווייס, וואָס דאָרטען איז פאָרגעקומען הינ-טער דיא פראָסטע ווענט און שמאָלע פענסטער, וואונדערט ער זיך נאָך מעהר, ווען ער ווארפט א בליק אויף דיא אלטע געביידע.

יא, עס איז א הויז מיט א גרויסע און מערקווירדיגע געשיכטע. יאָהרענלאנג איז דאָרטען געווען, קען מען זאָגען, דער פינאנץ-צענטער פון דער וועלט. דער שיקזאָל פון מלוכות איז דאָרטען ניט איין מאָל געהאנגען אין דער וואָגשאָל פון גאָלד. דיא גרעסטע אריסטאָקראטען, דיפלאָמאטען, מיניסטערס און אפילו פרינצען האָבען געמוזט אָנקומען אהין; זיי האָבען געמוזט דורכפאָהרען דיא זעלבע גאס, וועלכע איז נאָך ביז דעם אָנפאנג פון 19טען יאָהר-הונדערט גערעכענט געווען פאר א פערשאַלטענע, פאר א פערפעס-טעטע.

עס איז אמת, אז זיי האָבען געמוזט קומען אהין צוליעב דיא זעלבע אורזאכע, וועלכע האָט נאָך אין מיטעלאַלטער געטריעבען אין דער יודענשטראסע אייניגע אדעליגע און שטאָלצע ריטער, נעמליך: צו קריעגען געלט געבאָרגט; אָבער דיא אומשטענדען זיינען שוין געווען גאנץ אנדערע. אין דיעזען אונטערשיעד האָט זיך אס קלאָרסטען ארויסגעוועזען, אז דיא פינסטערע צייטען פון מיטעלאַלטער זיינען פאָראיבער און, אז עס איז אויפגעקומען א נייע וועלט. דער אַמאָליגער ריטער פלעגט זיך אַרײַנ'גנב'ענען אין דער גהעטאָ אין דער פינסטער, ער האָט זיך געשעמט, וואָס ער מוז זיך ווענדען צו א אידישען פראָצענטניק, דען קיין אנדער שייכות האָט ער ניט געקענט האָבען מיט אידען, אויסער ביי זיי

גרייכען צו אזא הויכע שטופע אין דער פינאנציוועלט, וויא אמשעל משה'ס זוהן, וועלכער האָט געהאַט דיא מעגליכקייט צו פער- אייניגען זיין פינאנציעלען זשעניע מיט דיא מיליאָנען פון א פרינץ, וויא מיר וועלען עס זעהען.

דער גרינדער פון דער באַנקירען-דינאַסטיע ראָטהשילד איז וויא געבאָרען געוואָרען צו זיין פינאנציראָלע. מאיר אמשעל, אמשעל משה'ס ווירדיגער זוהן אין „אבשפאָרען“ און וואוכער, האָט אנגעפאנגען זיין לעבען טרויעריג וויא אנדערע אינגלעך פון גהעטאָ. דערצו נאָך איז ער צו צוועלף יאהר געבליבען א יתום. פאר'ן טויט האָט אמשעל משה אָנגעזאָגט, אז מען זאָל זיין איינ- ציגען זוהן געבען אזא ערציהונג, דאָס ער זאָל קענען ווערען א רב. מען האָט דאָרום אוועקגעשיקט דעם צוקינפטיגען פינאנציקעניג אין דער ראמאלס בעריהמטער ישיבה פון דער שטאדט פירט. אבער ער האָט גלייך ארויסגעוועזען, דאָס ער איז ניט בעשאַפען געוואָרען צו קוועטשען דיא באַנק און גריבלען זיך אין תלמוד. דאָס איז געווען א טהעטיגע און ענערגישע נאטור, וועלכע האָט זיך געריסען צו געשעפטען און געשטרעבט נאָך גאָלד, וואָס מעהר גאָלד, ניט אזוי אום צו געניסען מאטעריעלע פערגניגען דערפון, וויא צו קלייבען הנאה פון דעם בלעסק פון געלען מעטאל.

אין דער הויז פון זיין פאטער, דעם מלוה און מטבעות-הענדלער, איז ער געוואָהנט געוואָרען צו בעטראכטען א סך געלד און צו לעזען דיא אויפשריפטען אויף אלטע מאָנעטען. זייער קלאַנג איז געווען דיא זיסעסטע מוזיק פאר איהם. קיין אנדער זאך האָט איהם ניט געצויגען. דאָרום האָט ער ביי זיך בעשלאָסען צו האַנדלען מיט געלד נאָך ווען דיא אפּעקונעם האָבען איהם אוועקגעשיקט אין דער ישיבה. צום תלמוד איז ער געווען זעהר גלייכגילטיג און האָט דיא ערשטע צייט געלערנט נאָר פאר א'ן אָבקומענעם. אין עטליכע יאהר ארום האָט ער אין גאנצען אוועקגעוואָרפען אלע פּלפּוליס, אום זיך איבערצוגעבען צו וואוכער און זיינע „באַנק-געשעפטען“.

ער איז געוואקסען א לייט. נאָך אין דער ישיבה האָט ער אָנגעפאנגען צו באַרגען געלד זיינע חברים אויף פּראָצענט. דאָס

כע האָבען נאָך געדיינקט דיא ביטערע און פינסטערע צייטען, ווען מען האָט זיי געהאַלטען עפעס וויא ווילדע ברואים אין דער שטיקענדער גהעטאָ, וויא פארפּעסעטעט חיות אויף צוויי פיס; ווען מען האָט זיי געצוואונגען צו טראָגען בעזונדערע קליידער אלס צייכען פון שאַנדע; ווען מען האָט זיי געמאַכט פאר „אתה בחרתנו-ניקעס“ אין צרות און יסורים; ווען מען האָט אפילו בעשרענקט דיא צאָהל פון זייערע חתונות, אום דיא „פערשאַלטענע ראסע“ זאָל זיך ניט פערמעהרען... נאָך אין 1614 האָט מען אלע אידען וויעדער ארויסגעיאָגט אפילו פון זייער שרעקליכער גהעטאָ אין פראַנקפורט, און אזוי וויא זיי האָבען איבעראַל געקענט ערוואַר-טען יעדען טאָג אַ בעפעחל: „מאַרש!“ האָבען זיי אָנגעשטרענגט אלע זייערע כחות און זייער גאנצען שכל צו האָבען אויפ'ן וועג וואָס מעהר גאָלד און איבערהויפט געלט.

אין פערלויף פון יאהרהונדערטע האָבען דיא אונגליקליכע איינוואָהנער פון דיא גהעטאָס געקראָגען ניט נאָר אַן אייגענאַרטיגע מאָראַל, אַ ספּעציעלען כאַראַקטער, צוגעפאַסט צו דער „אַבשפּאַרונג“, צום אָנוואַמלען פון באַזערעם געלט, זאָנדערן אויך אַ בעזונדערע פיזיאָנאָמיע, ספּעציעלע מאַניערען, נאָך וועלכע מען האָט זיי גלייך געקענט דערקענען אפילו אונטער דיא בעסטע אומשטענדען און אין דיא פאָלקסקליידער. ווען דער מאָדערנער קאָפיטאַליזמוס האָט זיך דורכגעבראַכען אַ וועג דורך דיא פערגרעסערונג פון אינדוסטריע און האַנדעל און האָט צובראַכען דיא ראַמקעס, אין וועלכע דיא מיטעל-אַלטערליכע געזעלשאַפט איז געווען איינגעפאַסט מיט אייזערנע קלאַמערן, האָבען דיא אידען גענומען ארויספליהען פון דיא גהעטאָס אויף דער גרויסער וועלט און האָבען זיך, דורך זייערע אָנגעקליבענע קאָפיטאַלען און איינגעזויגענע פעהיגקייטען צום האַנדעל און צו פינאַנצען, שנעל אויסגעצייכענט. פון פריהערע צייטערנדיגע און דערשאַלאָגענע מלוה'ס און וואוכענריקעס זיינען זיי געוואָרען באַנקירען, ספּעקולאַנטען אויף דער בערזע און פינאַנץ-קעניגע.

אבער קיינעם פון זיי איז ניט געלונגען אזוי שנעל צו דער-

און צו וועמען מען מעג האָבען צוטרויען. ער האָט אזוי זיך ערוואָרבען אַ שם ניט נאָר פאַר אַ פּעהיגען פינאַנסיסט, זאָנדערן אויך פאַר אַ געלאָסענעם און עהרליכען געשעפטסמאַן, וואָס עס האָט איהם זעהר פיעל געהאָלפּען דיא ערשטע צייט.

אום צו ערלערנען גרינדליך באַנק-אַפּעראַציאָנען און ספּעקולאַ-ציאָנען אויף דער בערזע איז ער אָנגעקומען אין דער גרויסער קאָנ-טאָר פון אָפּענהיים אין האַנאָווער. דאָרטען האָט ער אַ פאַר יאהר געדיענט און אויך פאַרטגעזעצט זיינע אייגענע וואוכער-געשעפטען. ער האָט זיך באַלד אזוי אויסגעצייכענט מיט זיינע פּעהיגקייטען צו פינאַנסען, דאָס מען האָט איהם אויפגענומען אַלס אַ שותף אין דער קאָנטאָר. וואָס מעהר געלד ער האָט געמאַכט אין פּערבינדונג מיט דער פירמע אָפּענהיים, אַלץ מעהר האָט ער גענומען טראַכטען וועגען א'ן אייגענעם באַנק. דאָרום האָט ער זיך ניט פארגונען אויסצור-געבען א'ן איבריגען גראַשען און האָט אַלץ געשפּאַרט ביז ער האָט בערעכענט, אז ער מעג שוין אָנפאַנגען אויף זיין אייגענער רעכנונג. מען קען ניט וויסען, וויא פיעל געלד ער האָט אזוי צוזאַמענגעקליבען, ווען איהם איז געוואָרען אַ יאהר 25; אבער עס איז בעוואוסט, אז ער האָט געלעבט זעהר קאָרג, נאָך איינפאַכער וויא פיעלע פון דיא קלענסטע אָנגעשטעלטע אין דער קאָנטאָר.

זיין קאפיטאַל האָט נאָר געקענט זיין אַ קליינער, ווען ער האָט אַרום 1770 יאהר פּערלאָזען האַנאָווער און געעפּענט אַ מין באַנק אין זיין הויז אויף דער יודענשטראַסע אין פראַנקפורט. זיין ערפּאָהרונג אין אָפּענהיים'ס קאָנטאָר האָט ער גוט אויסגענוצט אין פראַנקפורט, וואו ער האָט מייסטענס געזוכט צו מאַכען באַנק-אַפּעראַציאָנען. אזוי וויא ער איז שטענדיג געגאנגען אויף אַ זיכערען בריק און געארבייט ענערגיש, האָט ער זיין קאפיטאַל שנעל פּערגרעסערט. ערשט דאן האָט ער בעשלאָסען חתונה צו האָבען. זיין ווייב איז געווען אַ געוויסע גדולה שנופע, וועגען וועלכער עס וועט אויסקומען שפּעטער צו ריידען. מען ווייס ניט, אויב ער האָט געקראָגען נדן, וואַהרשיינליך יא; נאָר דאָס האָט יעדענ-פאַלס ניט געקענט פיעל פּערגרעסערן זיין קאפיטאַל.

געלד וואָס ער פלעגט קריגען פון זיינע אָפּעקונעם אויף קלייניגקייטען און נאַשעריי, האָט ער געלאָזט „וואַקסען“ דורך וואוכער. זיין פאטער'ס „גאָלדענע“ תורה וועגן אַבשפּאַרען האָט ער פראַקטי-צירט אויף יעדען שריט. אויף דיא אָבגעשפּאַרטע געלד האָט ער אויך געקויפט עטליכע אַלטע מטבעות, וועלכע ער האָט פערקויפט מיט א גוטען פראָפּיט. דאָס האָט איהם צוגעגעבען חשק צו ווייטערע אזעלכע אָפּעראַציאָנען, זאָ דאָס ער האָט שנעל געקראָגען א נאָמען אין דער ישיבה אַלס א געשייטער פינאַנסיסט און גרויסער וואוכערניק.

ער האָט זיך אויך געסטאַרעט צו לערנען, אבער דיא תורה איז איהם ניט געקראָכען אין קאָפּ. וואָס ווייטער האָט ער זיך אַלץ מעהר אַריינגעלאָזען אין זיינע „געשעפטען“, אום צו קלייבען דעם גראַשען. ווען ער האָט זיך, נאָך עטליכע יאהר האנדלען אין דער ישיבה, איבערצייגט אז ער וועט זיין א גוטער באַנקיר, אבער א זעהר שלעכטער רב, האָט ער, קיינעם ניט פרעגענדיג, זיך אומד געקעהרט נאָך פראַנקפורט, וואו ער האָט זיך בעזעצט אין זיין פאטער'ס הויז און זיך א נעהם געטהאָן צו אַלערליי געשעפטען, וואו נאָר ער האָט פאַראויסגעזעהען, אז ער וועט עפעס פערדיענען; נור בעזאָנדערס האָט ער געשטרעבט צו באַנקאָפּעראַציאָנען. דיא בערזע, וועלכע האָט זיך שוין דאן ענטוויקעלט כמעט וויא אין אונזער צייט, האָט איהם געצויגען וויא א מאַגנעט; ער האָט אבער מורא געהאט צו ריזיקירען און האָט געווארט אויף א געלעגענ-הייט אָנצופאַנגען אזוי, אז ער זאָל זיכער זיין צו פערדיענען. ריזיקע איז איבערהויפט ניט געלעגען אין זיין נאָטור, נור ווען ער האָט געפיהלט און אויסגערעכענט, אז ער געהט אויף א זיכערען וועג, האָט ער זיך אויך ערלויבט צו ספּעקולירען גאנץ הויך.

ביי אַלע זיינע געשעפטען און ספּעקולאַציאָנען האָט ער זיך שטענדיג אויסגעצייכענט מיט פינקטליכע עהרליכקייט, גראַדע וויא פיעל עס איז נויטיג געווען, אום ניט צו איבערטרעטען דיא געזעצע. ער האָט געהאַלטען וואָרט און האָט זיך געסטאַרעט צו קריעגען א נאָמען פון א געשעפטסמאַן, אויף וועלכען מען קען זיך פערלאָזען

רעקאמענדירט געוואָרען פון אַ געוויסען באַראָן עסטאָרף, וועלכער איז געווען אַ נאָהענטער פריינד פון דעם לאַנדגראַף. מיט דיזען באַראָן האָט מאיר אַמשעל געהאַט געוויסע געשעפטען נאָך אין האַנאָווער. וואָהרשיינליך האָט דער יונגער שותף פון אָפּענהיים'ס קאָנטאָר געבאָרגט געלד דעם באַראָן. מען דערצעהלט, אז ווען מאיר אַמשעל איז געקומען זיך פאַרשטעלען פאר דעם לאַנדגראַף נאָך דער רעקאָמענדאציע פון באַראָן עסטאָרף, האָט ער זיי ביידען געפונען פערטיעפט אין שאַך־שפּיעל. ער האָט זיך אוועקגעשטעלט לעבען טהיר און האָט זיך שטילערהייט צוגעקוקט צום שפּיעל. ווען דער לאַנדגראַף האָט געהאַלטען ביים פערליערען האָט ער זיך אַרומ־געקוקט, אזוי וויא ער וואָלט זוכען הילפּע. דערזעהענדיג דעם באַנ־קיר האָט ער איהם אַ פּרעג געטאָן: „קענט איהר שפּיעלען שאַך?“ אַנשטאט צו ענטפערן יא, האָט מאיר אַמשעל בעמערקט: „ווייל אייער האָהייט געפּעליגסט אַ רוק טהון אָט דיזענע שטיק?“ דעה לאַנדגראַף האָט אָנגענומען דעם ראטה פון דעם באַנקיר און האָט שליסליך געוואונען דיא פאַרטיע. נאכהער האָט ער זיך פאַנאנדער־גערעדט מיט דעם איר, און דער רעזולטאַט פון זייער געשפּרעך איז געווען, אז מאיר אַמשעל האָט מיט אַ מאָל אריינגעקראָגען אין זיינע הענד א'ן ערך פון 200 מיליאָן פראַנק פיר פינאַנציעלע ספּעקולאַציעאָנען. מען דערצעהלט אויך, אז נאָכדעם וויא מאיר אַמשעל איז אוועק, האָט דער לאַנדגראַף געזאָגט צום באַראָן: „עס איז גאָר קיין צווייפּעל ניט, אז איהר האָט מיר ניט רעקאָמענדירט אַ נאָר.“

דער ריעזיגער פערמעגען, וואָס דיא העססענער לאַנדגראַפּען האָבען אָנגעקליעבען דורך פערדינגען זייערע סאָלאַטען צו פּרעמדע מלוכות, בעזאָנדערס צו ענגלאַנד, האָט אויפגעלעבט אין מאיר אַמשעל'ס הענד און האָט געלעגט, מען קען זיכער זאָגען, דעם פונדאָ־מענט פון דער פינאַנציעלער גרויסקייט פון ראָטהשילד'ס הויז. טויענדער אָרימע דייטשע בויערן זיינען געפאלען אין פערשירענע שלאַכטען אין פּרעמדע לענדער, און פון זייערע בלוט און ביינער זיינען געוואָרען בערג מיט גאָלד אין ראָטשילד'ס קעלערן. ווען

דעם העססענער לאַנדגראַף'ס מיליאָנען און נאַפּאַלעאַנ'ס מלחמות.

וויא פעהיג מאיר אמשעל איז ניט געווען אין באנקאָפּעראַציאָן נען, וויא פיעל ער האָט ניט געשפּאַרט און וואָלט ניט געשפּאַרט, וואָלט ער דאָך ניט געוואָרען א פיעלפאַכער מיליאָנער אין א גאַנץ קורצער צייט, ווען א צופאַל וואָלט איהם ניט צוגעהאַלפּען. דיזער צופאַל וואָלט אבער ניט געטראָפּען, ווען מאיר אמשעל וואָלט ניט בעקאַנט געוואָרען אלס א'ן עהרליכער און פעהיגער פינאַנסיסט ניט נאָר אין פראַנקפורט, זאָנדערן אויך ווייט ארום. מען מוז זאָגען, אז דער צופאַל האָט געטראָפּען דעם ריכטיגען אָרט. גראדע אזוי וויא א קערנדיל, וואָס פאַלט אויף א גוטען באָדען, הייבט שנעל אָן צו וואַקסען, אזוי האָבען דיא פרעמדע מיליאָנען וועלכע זיינען אריינגעפאלען אין מאיר אמשעל'ס הענד, אָנגעפאנגען צו שטייגען אלץ העכער און העכער.

דיזע מיליאָנען האָט ער געקראָגען פון דעם לאַנדגראַף פון העססען, ווילהעלם דער 9טער, וועלכער האָט אָנגעקליעבען ריעזיגע סומען דורך דעם שענדליכען האַנדעל מיט זיינע רעקרוטען און וועלכער האָט געזוכט א פעהיגען פינאַנציעלען אָגענט זיי צו בענוצען אין געשעפטען.

וויא אזוי מאיר אמשעל, וועלכער האָט שוין דאן געטראָגען דיא פאַמיליע ראָטהשילד — זיינע עלטערן האָבען קיין בעזונדערען פאַמיליען-נאָמען ניט געהאט, יעדענפאַלס ווייס מען ניט פון אזעלכען; דעם נאָמען ראָטהשילד האָט מען אָנגעפאנגען צו געברוי- כען צוליב דעם רויטען שילד אויף דער הויז נומער 152 פון דער יודענשטראַסע — איז צוגקומען צום העססענער לאַנדגראַף, ווייס מען ניט אויף זיכער. זיינע זיהן און אייניקלעך האָבען זיך שטענדיג ענטזאָגט צו געבען אירגענד וועלכע אויסקינפטע וועגען דעם און האָבען איבערהויפט פיינט געהאט צו דערצעהלען עפעס פון זייער פאַמיליע. וויא ווייט מען האָט געקענט דערניין, איז מאיר אמשעל

זיינע ליעבהארציגע אונטערטהאנען צו פרעמדע מעכטע; אבער דיא צייטען האָבען זיך נאָך דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן אזוי געענדערט, אז דיא דייטשע אונטערטהאנען זיינען קליגער געוואָרען און האָבען אויך געקראָגען אַ דעה. דער שענדליכער האַנדעל פון דיא העססענער און אנדערע קליינע דייטשע פרינצען מיט זייערע רעקרוטען איז געוואָרען אַ זאך פון דער פינסטערער פערגאנגענהייט צוזאמען מיט אנדערע באַרבאַרישע פיהרונגען, וועלכע דער שטורם פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן האָט פאנאנדערגעיאָגט; אבער דער „פערדיענסט“ אין דיעזען האַנדעל איז פערבליבען אונטער אזעלכע פעסטע שלעסער, אז אפילו נאפאָלעאָן האָט זיי ניט געקענט איינברעכען.

אין דער צייט, ווען נאפאָלעאָן האָט פעריאָגט דעם העססענער לאַנדגראַף צוזאמען מיט אנדערע מלכים און פרינצען, האָט שוין דאָס גאָלד, וואָס מען האָט אויסגעשלאָגען פון דיא ביינער פון דיא אַרימע העסענער סאָלדאטען, צירקולירט איבער דער וועלט דורך דיא פערמיטלונג פון מאיר אמשעל. דער לאַנדגראַף האָט גענאָסען גאַנץ רוהיג דיא פראָצענטען, וועלכע דער געניאַלער אידישער פינאַנסיסט האָט איהם פינקטליך און עהרליך געצאָהלט. נאָך מעהר, דעם העססענער לאַנדגראַף'ס מיליאָנען האָבען ניט ווייניג מיטגעהאָלפּען צו ברעכען נאפאָלעאָן'ס מאַכט, דען, וויא מיר וועלען עס שפעטער זעהען, האָט מאיר אמשעל'ס דריטער זוהן, נאטהאן ראָטהשילד, אויך אַ פינאַנציעלער זשעניע, ספעקולירט געגען איהם און געמאַכט מיליאָנען נאָך דער שלאַכט פון וואַטערלאָ.

נאָר וויא אזוי מאיר אמשעל האָט ניט געקראָגען דעם לאַנדגראַף'ס מיליאָנען פיר פינאַנציעלע ספעקולאַציאָנען — דיוער פונקט בלייבט נאָך אַלץ אַ געהיימניס — זיכער איז עס, אז ער האָט זיך דערמיט אזוי קונציג בענוצט, דאָס אין אַ קורצער צייט איז ער אַליין געוואָרען אַ פיעלפאַכער מיליאָנער. דעם לאַנדגראַף'ס מיליאָנען זיינען געווען פאַר איהם וויא פליגלען צו שוועבען איבער דער בערזע אזוי וויא אַ מעכטיגער אדלער הויך אין דער לופט. ער האָט אויסגעצייכענט פערשטאַנען, וויא צו לאָזען אין גאַנג יעדען

ווילהעלם דער 9טער איז געוואָרען דער לאַנדגראַף פון העססען, האָט ער גע'ירש'ענט פון זיין פאטער פריעדריך דער 2טער ניט ווייניגער פון 56 מיליאָן טהאַלער. ענגלאַנד האָט גוט געצאָהלט פאר דיא סאָלדאטען, וועלכע זיא פלעגט דינגען ביי דיא קליינע דייטשע פרינצען. דיא העססענער לאַנדגראַפּען האָבען זיך ספּעציעל אָבעגעבען צו דיזען נייערערטרעכטיגען מסחר. ווען דיא אַמעריקאנער קאָלאָניעס האָבען זיך פערבונדען, אום אראָבצושליידערן פון זיך דעם ענגלישען יאָך, האָט דער לאַנדגראַף פריעדריך דער 2טער צוגעשטעלט דער ענגלישער רעגירונג 16 טויזענד רעקרוטען און האָט דערפאר געקראָגען 22 מיליאָן טהאַלער. זיין זוהן ווילהעלם דער 9טער, וועלכער האָט זיך ניט בענוגענט דערמיט, וואָס דיזע מיליאָנען זיינען געלעגען אין זיינע קעלערן און האָט זיי געזוכט „פרוכטבאר“ צו מאַכען דורך מאיר אמשעל'ס פינאַנציעלען קאָפּ, — ער האָט אויך פערדונגען צו ענגלאַנד 16 טויזענד רעקרוטען, וועלכע זיינען געברויכט געוואָרען צו שלאָגען זיך געגען נאָפּאלעאָנען און פון וועלכע נאָר געצעהלטע האָבען דערלעבט צוריקצוקעהרען זיך מיט גאַנצע ביינער.

דערפאר האָט נאָפּאלעאָן, ווען ער איז געוואָרען דער הערשער פון אויראָפּא בעשטראָפּט דיזע הענדלער מיט פּלווער-פלייש. אין 1806 האָט ער ארויסגעלאָזען אַ בעפעהל, וועלכער האָט געלויטעט אזוי : „אין אַנבעטראַכט, דאָס דיא העססענער לאַנדגראַפּען האָבען ארויסגעצייגט אַ נייערערטרעכטיגען גייץ, פערקויפּענדיג זייערע אונ-טערטהאנען צו דער ענגלישער רעגירונג, און האָבען אויף אַזא שטייגער צוזאַמעגעקליבען אַ ריעזיגען פערמעגען — ערקלערען מיר, אַז דיא פרינציפּלכע הויז פון דיזע לאַנדגראַפּען הערט אויף צו עקזיסטירען.“

נאָר נאָך נאָפּאלעאָן'ס פאַל אין 1814, ווען עס האָט זיך אָנגעפּאָנגען דיא צייט, וועלכע טראָגט אין דער געשיכטע דעם נאָמען רעסטאָראַציאָן (צוריקשטעלונג, ערנייערונג) און וועלכע האָט וויעדער געבראַכט דיא פּעריאָגטע מלכים אויף זייערע טראָנען, האָט אויך דער העססענער לאַנדגראַף וויעדער געקענט פערדינגען

האָט אויך אַריינגעטרעבען אין דער בערזע מאַסען נייע קאַפיטאַלען. דיא עקאָנאָמישע ענדערונגען, וועלכע דיזע גרויסע פּאָליטישע איבערקעהרעניס האָט אַרויסגערוּפּען, זיינען דורך דעם נאָך גרעסער געוואָרען.

דיא פערמיטלערס צווישען דיזע טויטע אוצרות פון מיטעל־אַלטער און דיא בערזע זיינען א געוויסע צייט, בעזאָנדערס צו ענדע פון 18טען און אין אנפאנג פון 19טען יאהרהונדערט, מייסטענס געווען אידישע באַנקירען; אבער קיינעם פון זיי, אַבוואָהל אייניגע זיינען געווען זעהר געשייטע און פעהיגע פינאַנסיסטען, איז ניט געלונגען אַרויסצוטערעטען מיט אַזא ריעזיגען פרעמדען קאַפיטאַל, וויא מאיר אמשעל. דארום האָט אויך קיינער פון זיי ניט געקענט דערגרייכען צו אַזעלכע רעזולטאַטען און האָבען אַזא אונגעהויערען ערפּאָלג, וויא ער.

דיא מלחמות, וועלכע האָבען זיך געצויגען זייט דעם אָנפאנג פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציאָן אין 1789 ביז דעם וויענער קאָנגרעס אין 1814 און האָבען איינגעשלאָנגען מיליאָנען מענשען און מיליאָרדען געלד, האָבען געצוואונגען דיא רעגיערונגען צו מאַכען הלוואות וואו נור זיי האָבען געקענט. מאיר אמשעל, וועלכער האָט גוט פערשטאַנען, אז אַזעלכע הלוואות זיינען דיא בעסטע און זיכערסטע פינאַנציעלע אָפּעראַציאָנען, האָט זיך אַבגעגעבען ספּע־ציעל אַויסצוהעלפּען דיא מלכים מיט דעם העססענער גראַף'ס מיל־ליאָנען און מיט אַנדערע סומען, וועלכע ער האָט געקראָגען ביי אַנדערע פריצים. אין זיינע הענד האָט שוין קיין גראַשען ניט געדרע־מעלט. ער איז אַבער געווען זעהר פאַרזיכטיג, ווען ער פלעגט מאַכען א'ן הלוואה. דערביי האָט ער זיך נאַטירליך געלאָזט גוט בעצאָהלען. אַויסער אַ קאָמיסיאָן, וועלכע האָט אָפט דערגרייכט ביז אַנדערט־האַלבען פראָצענט, פלעגט ער נאָך נעהמען ניט ווייניגער וויא 6 פראָ־צענט יעהרליך אַויפ'ן געבאָרגטען קאַפיטאַל. פון יעדען מיליאָן פלעגט ער אַזוי „מאַכען“ יעהרליך ניט ווייניגער וויא 60 טויזענד. ווען ער האָט אָנגעפאנגען צו באַרגען געלד דירעקט צו רעגיע־רונגען, ווייס מען ניט גענוי, נאָר זיכער איז עס, אז דורך דעם האָט

טהאלער, אז ער זאל זיך שנעל, זא צו זאגען, אבקינדלען מיט נייע.
 „מען דארף ניט לאזען געלד ליעגען אין קאסטען“, פלעגט ער טענה'ן.
 ווען עס איז נאך מעגליך, לאזט אייערע טהאלערס און פראנקען אין
 וועג. וואס גרעסער דיא סומע אין צירקולאציאן, איז אלץ בעסער.
 100 טהאלערס זיינען ניט הונדערט מאָל „מעכטיגער“ וויא
 1 טהאלער, זאָנדרען „טויזענד מאָל“. ער האָט זיך שטענדיג
 געהאלטען אָן דיזע רעגעל, און זיין זעלטענע ענערגיע, זיין מערק-
 ווירדיגען פינאנציעלען זשעניע האָט ער זיין גאנצען לעבען אָנגעווענד-
 דעט צו געפינען פאר זיינע טהאלערס דעם בעסטען און אויך דעם
 זיכערסטען וועג צו פערמעהרען זיך וואָס שנעלער.

מאיר אמשעל איז דאָן ניט געווען דער איינציגער אזוי צו
 האַנדלען. אז געלד וואקסט דורך צירקולאציאן און געשעפטען, איז
 גוט בעקאנט געווען אין אַלטע צייטען. מען האָט נאָר בעדארפט
 וויסען, וויא דאָס אויסצופיהרען. ביי דיא פרינצען, גראַפען,
 באַראָנען און אלע אַדעליגע, וויא אויך אין דיא קלויסטערס און ביי
 פיעלע בורזשואַנע פאמיליען זיינען געלעגען אָנגעזאמעלט אַ סך
 גאָלד און זילבער; נאָר אין מיטעלאַטער האָבען זעהר וועניג
 פינאנסיסטען געוואוסט, וויא דאָס צו געברויכען אין געשעפטען.
 ביסלעכווייז, דורך דיא ענטוויקלונג פון אינדוסטריע און האַנדעל,
 האָט מען גענומען ארויסשלעפען דיא בעהאַלטענע אוצרות אויף
 דער האַנדעלסוועלט און זיי לאָזען אין גאנג. דיא פראַנצויזישע
 רעוואָלוציאָן, וועלכע האָט אין גאנצען צוטרייסעלט אלע פונדא-
 מענטען פון דער מיטעלאַטערליכער געזעלשאַפט און אויך געצייגט
 דיא אַדעליגע, אז מיט זייערע פערבאָרגענע גאָלד קענען זיי גאנץ
 פיין לעבען אָהן זייערע מאַיאַנטקעס, ווען נאָר זיי זאָלען עס איבער-
 געבען אין ריכטיגע הענד פיר פינאנציעלע ספעקולא-
 ציאָנען — אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן און פון
 דיא נאָפּאָלעאָנישע מלחמות זיינען מאַסען אַדעליגע
 געצוואונגען געווען אויסצורוואַנדערן און זיך צו פערלאָזען אויף
 זייערע באַנקירען, ווען זיי האָבען געהאט שכל איבערצוגעבען בע-
 צייטענס דיא אָנגעקליעבענע גאָלד און זילבער — דיזע רעוואָלוציאָן

טערס און פרינצען. ער פלעגט יעדען אויסהערען פערזענליך אָהן צערעמאָניעס. אין זיין בענעהמען זיך איז ער געבליבען אזוי פראָסט, וויא ווען ער איז נאָך אַרויס פון דער ישיבה. ווער עס האָט נור געוואָלט האָט איהם געקענט זעהען און מיט איהם ריידען, נאטירליך וועגען געשעפטען. אנדערע זאכען האָט ער ניט פערשטאנען און אויך ניט געוואָלט פערשטעהן.

אין אלגעמיין האָט ער זיך געפיהרט וויא א טרייער אידישער פאמיליען-פאטער. ער האָט געלעבט צוזאמען מיט זיינע פינף זיהן און צאהלרייכע אייניקלעך מערקווירדיג איינפאך.

אויף דער עלטער האָט ער זיך גענומען א ביסעלע צו צדקה. זיין געוואָנהייט איז געווען צו געבען א נדבה יעדען אָרימאן, וואָס ער פלעגט טרעפען אין גאס אין דער צייט, ווען ער פלעגט נאָך מיטאג ארויסגעהן שפאציערען, מייסטענס אבער דיא זעלבע גאסען. נאטירליך, דיא אָרימע לייט פלעגען איהם נאָכלויפֿען, און ער איז דורך דעם זעהר בעליעבט געוואָרען פון זיינע אָרימע ברידער אין דער גהעמאָ.

ער האָט זיי אויך פאָליטיש געהאַלפֿען. אזוי וויא ער האָט נאטירליך געהאט א גרויסע דעה ביי דעם לאַנדגראַף, האָט ער אויסגעפיהרט, אז מען זאָל דיא פראַנקפורטער אידען בעוויליגען גלייכע פאָליטישע רעכטע. דערביי האָט ער אויך געהאַנדעלט אזוי פאָרזיכטיג וויא אין זיינע באַנקיר-געשעפטען. ער איז ניט געקראַכען צום לאַנדגראַף מיט ביטעס פאר אידען און האָט איבער-הויפט ניט געזוכט צו שפיעלען דיא ראָלע פון א מליץ יושר; נאָר ער פלעגט ניט פערפעהלען צו בענוצען זיך מיט א גינסטיגער געלעגענהייט צו זאָגען א גוט וואָרט און צו פערטהידיגען זיינע ברידער.

ער איז געווען א פרומער איד און האָט זיין הויז געפיהרט אַרטהאָדאָקסיש גראַדע אזוי וויא זיין פאטער. נאָר מיט אידישע קהל'שע אנגעלעגענהייטען האָט ער זיך אזוי ווייניג אָבגעגעבען וויא זיינע זיהן, וועלכע זיינען אייגענטליך געבליבען אידען, ווייל זיי

ער ניט נור „געבארען“ א סך נייע מיליאנען, זאָנדערן האָט אויך געלעגט דעם פונדאמענט פון דער געוואלדיגער פינאנציעל־פּאָליטיק שער מאַכט, מיט וועלכער זיינע זיהן האָבען זיך גלענצענד און וואונדערבאר אויסגענוצט. פון דיא ערשטע אָפּעראַציאָנען האָט דאָס פובליקום כמעט גאָר ניט געוואוסט. דיא פּערהאַנדלונגען פלעגען געפיהרט ווערען אונטער געשלאָסענע טהירען אין זיין הויז מיט דעם רויטען שילד. אויב ער האָט איבערגעלאָזען ביכער, וואו זיינע פינאנציעלע אָפּעראַציאָנען זיינען פּערצייכענט געוואָרען, ליגען זיי ביי זיינע יורשים, וועלכע האַלטען זיי אין גרויס געהיים. ביז יעצט האָט מען ביי דיא ראָטהשילד'ס קיין שום אויסקונפט ניט געקענט קריעגען וועגען דיזע אָפּעראַציאָנען, וועלכע האָבען אויך אַ היסטאָרישען ווערט, ווייל זיי זיינען אויך פּערבונדען מיט דעם קאמפּף פון אלע מלכים געגען נאָפּאלעאָן.

מאיר אמשעל האָט ביז זיין טויט אין 1812 געוואָהנט אין דער אַלטער הויז פון זיין פאטער, נאָר ער האָט געהאט געשיקטע אגענטען, זיינע געזאַנדטע, אין דיא גרעסטע שטעט פון אױראָפּאַ. דיזע אגענטען האָט ער אבער געהאַלטען ניט דערצו, אז זיי זאָלען פיהרען פאַר איהם געשעפטען, נאָר אום צו קריעגען נאָכריכטען פון דיא ערשטע און זיכערע קוועלען. אין זיינע פינאנציעלע אָפּעראַציאָנען האָט ער קיינעם ניט צוגעלאָזען זיך אַריינצומישען. ער פלעגט אַלעמען אליין אויסהערען און דורכקוקען אלע רעכנונגען. ער האָט פיינט געהאט פערמיטלערס און האָט זיך אויף קיינעם ניט פּערלאָזען אין זיינע געשעפטען, דען ער האט איבערהויפט ווייניג צוטרויען געהאט צו מענשען. געאַרכייט האָט ער אונערמיעדליך אפילו ווען ער איז קראַנק געווען. זיין ענערגיע און פלייס פלעגען יעדען וואונדערען. אויף דער פּראַגע, ווארום ער האוועט אַזוי, ווען ער האָט שוין אָנגעזאַמעלט אפילו פאַר זיינע אור־אייניקלעך, האָט ער קורץ און איינפאַך געענטפערט: „יעדער דאַרף טהון זיין זאַך, איך טהו מיינע.“

אין זיין הויז פלעגען זיך יעדען טאָג שטופען מאַסען מענשען. ניט זעלטען פלעגען זיך דאָרטען אַבשטעלען קארעטען פון מינים

דיא מוטער פון בערזען-נאפאלעאנען.

מאיר אמשעל'ס פינף זיהן האָבען זיך צושפרייט אויף דער וועלט, אבער זיי האָבען זיך ניט אָבגעטהיילט און צושיידעט. זיי האָבען נאָר אויסגעקליבען בעזאָנדערע צענטערס פיר זייער טהעטיג-קייט, אום בעסער צו קאָנטראָלירען דיא בערזע און דורך דעם צו בעהערשען דיא פינאנץ-וועלט. זיי האָבען צווישען זיך צוטהיילט אויראָפּא, און געמיינשאַפטליך איהר צו האַלטען אין זייערע „גאָלדענע“ הענד. דער עלטסטער, אנסעלם, איז פערבליעבען אין דייטשלאנד, אין זיין פאטער'ס געבורטס-שטאדט, שלמה האָט אויס-געקליבען וויען, נתן—לאָנדאָן, קארל—נעאָפּעל, יעקב—פאָריז.

אין דער אַלטער גהעטאָ-הויז איז נאָר פערבליעבען זייער מוטער גדולה, וועלכע האָט איבערגעלעבט איהר מאָן 37 יאהר. זיא איז געשטאָרבען אין 1849, ווען זיא איז אַלט געווען 96 יאהר. זיא האָט אויף קיין פאָל ניט געוואָלט פערלאָזען דיא אַלטע הויז, וויא פיעל איהרע קינדער האָבען עס איהר ניט געבעטען, און וויא פיעל דיא דאָקטוירים האָבען עס איהר ניט געראטהען צו טהון. זיא האָט זיך איינגעגלויבט, אז דיא הויז איז מזל'דיג און אז זיא מוז אין איהר שטארבען. זיא האָט געציטערט, דאָס ווען זיא וועט ארויסציהען, וועלען זיך דאָרט אַריינכאַפּען שדים און ברענגען אונגליק אויף איהרע קינדער. אויך איז זיא געווען שטאַרק צוגעבונ-דען צו דער הויז, וואו זיא האָט פערבראַכט איהרע בעסטע און גליקליכסטע יאהרען און וואו זיא האָט געזעהן, וויא איהר מאָן איז געוואָרען, קען מען זאָגען, א וועלט-מאַכט.

זאָ לאנג זיא האָט געלעבט, פלעגען זיך איהרע זיהן צוזאַמען-פאָהרען, אום צו בעשפרעכען וויכטיגע אנגעלעגענהייטען אין איהר אַנוועזענהייט, וויא זייער פאטער האָט עס זיי אָנגעזאגט פאר זיין טויט. זיא פלעגט זיך ניט מישען אין זייערע פערהאנדלונגען און שטרייטען; נאָר ווען זיא פלעגט זעהען, אז זיי צוהיצען זיך און נעהמען זיך קריעגען, פלעגט זיא זיי דערמאָהנען אָן דער צואה פון

זיינען אזוי געבאָרען געוואָרען און האָבען פערשפּראַכען זייער
פאטער אויף דער שטערבע־בעט זיך ניט צו טויפּען.

פאר'ן טויט האָט ער צוזאַמענגערופּען אלע זיינע זיהן און
האָט זיי אָנגעזאָגט, אז זיי זאָלען בלייבען טריי דער אידישער
רעליגיאָן, האַנדלען צוזאַמען און קיין זאך ניט אונטערנעמען,
ניט אָנפּרעגענדיג פריהער זייער מוטער. „האַלט זיך אָן דעם, האָט
ער צו זיי געזאָגט, און איהר וועט ווערען דיא רייכסטע צווישען דיא
רייכע.“ מען בעהויפטעט, אז דאָס זיינען געווען זיינע לעצטע
ווערטער. זיינע זיהן האָבען יעדענפאַלס הייליג געהאַלטען זיין
לעצטען וואונש און זיינען טאקע אין אַ קורצער צייט געוואָרען דיא
רייכסטע צווישען רייכע.

נאמטהאן ראטהשילד אין לאנדאן.

פון דיא פינף זיהן איז דער גרעסטער און פעהיגסטער פינאנץ-סיסט געווען נאמטהאן (נתן) ראטהשילד, דער גרינדער פון דער לאנדאנער קאנטאָר, דער זיידע פון דעם יעצטיגען פינאנץ-קעניג לאָרד נאטהאניעל ראטהשילד. ער האָט גע'ירש'ענט דיא גרויסע פעהיגקייטען פון זיין פאטער און דערצו נאָך האָט ער אויך געקענט ריזיקירען אין וויכטיגע מאַמענטען. ער איז דער אינטערעסאַנטעס-טער פון אלע ראטהשילדען און אויך אַ מערקווירדיגער טיפּ פון אַ גרויסען בערזען-ספעקולאַנט. מיר וועלען דאָרום צוערשט בעשריי-בען אין קורצען זיין לעבען און טהעטיגקייט.

ער אַליין האָט אזוי דערצעהלט וועגען דעם אָנפאַנג פון זיין פינאנציעלע קאַריערע : „אין מיין פאטער'ס הויז האָב איך געהאט אויפצופאַסען אויף ענגלישע סחורות. אין 1798 איז צו אונז אין פראנקפורט געקומען אַ גרויסער ענגלישער סוחר, וועלכער האָט בעהערשט דעם בוימוואָל-מאַרקעט. איך האָב איהם מיט עפעס בעליידיגט, און ער האָט זיך אָבגעזאָגט מיר צו צייגען סעמפעלס (מוסטערס). דאָס, געדענק איך, האָט געטראָפען אַ דיענסטאג. דאָן האָב איך געזאָגט צו מיין פאטער : „איך פאַהר נאָך ענגלאַנד.“ איך האָב ניט געקענט רעדען אירגענד וועלכע שפראך אויסער דייטש. דעם צווייטען טאָג, דאָנערשטאג, בין איך שוין געווען אין וועג. וואָס נעהנטער איך בין צוגעקומען צו ענגלאַנד, אַלץ ביליגער זיינען געווען ענגלישע סחורות. ווען איך בין אָנגעקומען אין מאנטשעסטער, האָב איך בענוצט דאָס געלד, וואָס איך האָב מיטגענומען, אויף אָנקויפען פערשידענע סחורות, וועלכע זיינען געווען זעהר ביליג און וועלכע איך האָב נאכהער פערקויפט מיט אַ זעהר גוטען פראָפּיט. באַלד האָב איך זיך אַרומגעזעהען, אַז מען קען פערדיענען אויף דריי זאַכען מיט אַ מאָל : אויף בוימוואָל, פארבען און דיא פאַבריקאַציען. דאָרום האָב איך געזאָגט צום פאַבריקאַנט : „איך וועל אייך צושטעלען בוימוואָל און פארבען און

דעם פאטער, אז זיי זאלען האנדלען צוזאמען און בלייבען טריי דעם אידישען גלויבען. דאס פלעגט אויף זיי שטארקער ווירקען וויא דיא בעסטע עצות. עס קען זיין, אז צוליב דעם האָט עס מאיר אמשעל זיי אָנגעזאָגט אָנצופרעגען זייער מוטער אין אלע זייערע אונטערנעמונגען. זיא האָט זיך געפיהרט וויא אַ פראָסטע אידענע און האָט געלעבט זעהר איינפאך. היינריך היינע שרייבט וועגען דיזע גדולה און איהר הויז אזוי — „דאָ, אין דער אלטער קליינער הויז לעבט אַ ווירדיגע פרוי, וועלכע האָט געבאָרען אזוי פיעל נאָפאלעאָנען פון דער בערזע. זיא דיא גרויסע מוטער פון מיליאָנען-הלאות, ניט אַכטענדיג אויף דיא אלוועלטליכע מאַכט פון איהרע קעניגליכע זיהן, וויל דאָך אויף קיין פאל ניט פערלאָזען איהר קליי-נעם, אבער טהייערען אָרט אויף דער יודענשטראַסע. היינט האָט זיא צוליב חנוכה בעפוצט דיא פענסטער מיט ווייסע פאָרהאַנגען. וויא געמיטהליך עס ברענען דיא ליכט, וועלכע דיא אלטעטשקע האָט אָנגעצונדען מיט איהרע ציטערנדע הענד צום אַנדענקען פון דעם טאג, ווען יהודה המכבי מיט זיינע העלדישע ברידער האָבען בעפרייט זייער פאטערלאַנד“...

לאַנדאָנער בערזע, נעמליך : שנעלקייט צו פאַסען אַ בעשלוס, פאַל-קאַמענע זיכערהייט אין זיך זעלבסט, ריזיקע אויף אַ בערעכענטען וועג און פיעבערהאפטע טהעטיגקייט. אין זיין שטרעבונג בייצור קומען אלע קאָנקורענטען האָט ער זיך אים וועניגסטען געקימערט וועגען מאָראַל און מענשליכקייט, אָבוואָהל ער האָט אייגענטליך קיינע שווינדעל בעגאנגען — דאָס הייסט שווינדעל וועלכע ווערען אנערקענט אלס אזעלכע אין דער געשעפטס-וועלט. ער האָט געקוקט אויף דיא געפאלענע אין דיא בערזען-שלאכטען, אויף דיא רואיניר-טע, גלייכגילטיג און מיט פעראכטונג, עפעס אזוי וויא ער וואָלט זיי גאָר ניט גערעכענט פאר מענשען.

„איך האָב קיין מאָל ניט געהאט און וועל קיינמאָל ניט האָבען אירגענדר וועלכע געשעפטען מיט מענשען, וועלכע עס געהט ניט : ווען זיי קענען ניט פיהרען זייערע געשעפטען, טאָ צו וואָס טויגען זיי מיר?“ דאָס איז געווען איינע פון זיינע שטרענגסטע רעגעלן אין זיינע בעציהונגען צו מענשען און דאָס צייגט, פון וואָס פאר אַ האַרמע טייג ער איז געקנאָטען געוואָרען. האָסט קיין ערפאָלג ניט אין לעבען — אַרונטער פון מאַרק ! דו ביזט אַ קבצן — געה אין דר'ער אַריין ! עס מאַכט ניט אויס, צוליעב וועלכע אורזאכען דו האָסט קיין ערפאָלג געהאט, ווארום דו ביזט געבליעבען א'ן אַרימאן. נאָטהאָן ראָטשילד האָט גאָר ניט געטראכט וועגען דעם, וויא עס טראכטען ניט אלע אנדערע געלד-מאכערס, וועלכע שעצען אַ מענשען נאָר אויף אזוי פיעל, וויא פיעל ער איז ווערטה אויפ'ן געלד-מאַרקעט, וויא ווייט זיין קרעדיט דערגרייכט.

דאָס איז דיא פילאָזאָפיע פון דער געלד-אַריסטאָקראַטיע און איבערהויפט פון דער גאנצער בורזשואַזער געזעלשאַפט, נאָר ניט אלע זיינען אָפּענהערציג גענוג דאָס אזוי גראָב און ציניש אַרויס-צוואַגען, וויא אַ נאָטהאָן ראָטשילד, פאר וועמען געלד איז געווען דער העכסטער ציעל אין לעבען.

דיא צייט איז גראדע געווען דיא בעסטע צו מאַכען געלד דורך געשיקטע ספעקולאַציאָנען אויף דער בערזע. נאָטהאָן ראָטשילד איז געווען דער ריכטיגער מאַן אין דער ריכטיגער צייט און

איהר וועט מיר ליפערן אייערע פאבריצירטע ארטיקלען". צוליעב דעם האָב איך ניט נאָר געקאנט מאכען א סך געלד ביי יעדען מסחר, זאָגנדרען בין נאָך אין שטאנד געווען צו פערקויפֿען ביליגער פאר יעדען אַנדערן. אין א גאנץ קורצער צייט האָב איך אזוי אומגע- וואַנדעלט מיינע 20 טויזענד פונט סטערלינג אין 60 טויזענד. מיינ נאָצער ערפּאָלג איז בעגרינדעט געוואָרען אויף פּאָלגענדער רעגעל : „איך קען אויספיהרען אלעס, וואָס א'ן אנדערער קען טהון, און דאָרום וועל איך קאָנקורירען מיט דעם סוחר, וואָס האָט מיר ניט געוואָלט צייגען זיינע מוסטערס, און מיט אירגענד וועלכען פאבריקאנט".

איהם איז דאָן געוואָרען א יאהר 24. מעהר וויא דיא געשעפֿ- טען פון זיין פאטער האָט ער ניט געלערנט. מאיר אַמשעל האָט אַליין ניט געהאלטען פון וויסענשאפטען און קונסט, אויסער דיא קונסט צו מאַכען געלד, און האָט אויך זיינע זיהן ערצויגען אויף זיין וועג. אויסער א ביסעל אידיש און דייטש האָבען זיי נאָר ניט געקענט. מאיר אַמשעל האָט קיינמאָל ניט געלעזען א בוך איבער אירגענד וועלכע פראגע, אפילו ניט איבער פינאנצען, און האָט אויך איינגעפלאנצט אין זיינע זיהן א פעראַכטונג צו ביכער און איבערהויפט צו לערנונג. דערפאר האָט ער זיך גע- סטאַרעט, אז זיי זאָלען דורכמאַכען זיין שולע און ווערען דורכגעריעבענע געשעפטסלייט. אין דעם האָט ער אזוי פיעל ערפּאָלג געהאַט, אז די שילער האָבען איבערגעשטיגען דעם רבי'ן. ווען נאָטהאָן איז אַלט געווען 12 יאהר, האָט איהם זיין פאטער שוין אנפערטרויט געוויסע געשעפטען, וועלכע האָבען געפאָרדערט גרויסע פאָרויכט און געשיקטקייט. דער צוקינפטיגער וועלט־ספעקולאַנט האָט זיך יעדעס מאָל אויסגעצייכענט, זאָ דאָס ווען איהם איז געוואָרען 18 יאהר, איז ער שוין געווען דער פער- וואַלטער פון דעם האַנדעל מיט ענגלאַנד.

דער פאל מיט זיין ערשטע רייזע נאָך ענגלאַנד כאַראַקטעריזירט איהם זעהר גוט. ער האָט דערביי ארויסגעוועוועזען דיא פעהיגקייטען, וועלכע האָבען איהם שפּעטער געמאַכט פאר דעם הערשער איבער דער

ווען ער האָט געשאַפּען און אָבגעשאַפּען קעניגע און געבאַקען נייע מלוכות — אין דער צייט האָט דער גרויסער געלד־הענדלער פון דער פראַנקפורטער יודענשטראַסע געזאָגט : „דיא אַקציען פון קייזער שטעהען אַ סך ניעדריגער וויאָ מען צאָהלט פאר זיי“. זיין זוהן האָט זיך ניט בענוגענט מיט שטיצען נאָפּאָלעאָנס געגנער, ער האָט אויך דירעקט ספּעקולירט אויף נאָפּאָלעאָנס פאַל. דאָס האָט ער ניט געטאָן אויס ליעבע צו ענגלאַנד, וואו ער האָט זיך בעזעצט אויף שטענדיג — ער האָט אפילו ניט געוואוסט מיט וואָס פאַטריאָ־טיזמוס שמעקט, איבערהויפּט זיינען אידעען און הויכע שטרעבונגען געווען ווייט פון איהם — אבער, ספּעקולירענדיג אויף דער לאַנדאָנער בערזע, האָט ער זיך אלץ מעהר איבערצייגט, אז נאָפּאָלעאָן מוז שליסליך פערליערען און ענגלאַנד מוז זיענען. וויאָ נאָר ער איז געקומען צו דיזער איבערצייגונג, האָט ער זיך שוין ניט געוואָרפען אַהין און אַהער און האָט ענערגיש אונטערשטיצט ענגלאַנד, מאַכענדיג שטענדיג דערביי מיליאָנען.

וויאָ ער האָט איין מאָל אליין דערזעהלט, ווען ער איז געווען אין אַ גוטען מוטה, איז איינע פון זיינע ערשטע גרויסע אָפּעראַציע־נען אין לאַנדאָן געווען פּאָלגענדע : „א קורצע צייט נאכדעם, וויאָ איך האָב געגרינדעט מיין פירמע אין לאַנדאָן, האָב איך צוגעפונע־קויפט אלע וועקסלען פון הערצאָג וועלינגטאָן, וועלכע האָבען כמעט גאָר ניט געקאָסט. אבער איך האָב געוואוסט, אז ענגלאַנד וועט בעצאָהלען פאר זיי, ווען זייער איינציגער פעהיגער גענעראל וועט זיענען. נאָך דער שלאַכט ביי וואַטערלאָ האָב איך טאַקע געקראָגען פאר זיי ביז דעם לעצטען גראָשען.“

„אין אנדערס מאָל, האָט ער דערזעהלט, האָב איך זיך דער־וואוסט, אז דיא אָסט־אירישע קאָמפּאַניע האָט צו פערקויפּען 800 טויזענד פונט שטערלינג אין גאָלד, און איך האָב עס גלייך געקויפט. איך האָב דאָן אויך געוואוסט, אז הערצאָג וועלינגטאָן'ס אַרמעע אין פּאָרטוגאַל נויטיגט זיך זעהר אין באַאַרעם געלד און אז איך וועל פורד דעם מאַכען אַ גוט געשעפט. מיין רעכנונג איז געווען אַ ריכטיגע. ווען דיא ענגלישע רעגירונג האָט זיך דערוואוסט

אויפ'ן ריכטיגען פלאץ. אָהן דיא נאפאלעאנישע מלחמות און אָהן דיא לאַנדאָנער בערזע וואָלט ער מיט אלע זיינע פעהיגקייטען, אפילו מיט דער הילפע פון דעם העססענער לאַנדגראַף'ס מיליאָנען, ניט געקענט אזוי שנעל מאַכען אזוי פיעל מיליאָנען. דער אָנפאַנג פון 19טען יאהרהונדערט איז אויך געווען דער אָנפאַנג פון א'ן אינ-דוסטריעלע אויפבליהונג. דאָן האָט מען געקראָגען אזא מעכטיגע וואַפע אין דער פאבריקאַציע וויא דיא דאמפּף-מאַשין. דיא אינדוסטריע און דער האַנדעל פון ענגלאַנד זיינען ריעזיג געוואַקסען טראָטץ דיא מלחמות מיט דער פראַנצויזישער רעפובליק און מיט נאפאלעאָנען. לאַנדאָן איז געווען ניט נאָר דער צענטער פון דער האַנדעלסוועלט, אזוי וויא יעצט, זאָנדערן אויך פון דיא לאַנגע און קאָסטבאַרע מלחמות מיט נאפאלעאָנען. געשייטע באַנקירען האָבען זיך בענוצט דערמיט צו באַרגען דיא רעגירונגען געלד פאר דיא מלחמות, רעכענענדיג הויכע פראָצענטען, און אין דערזעלבער צייט צו ספעקולירען אויף דיא רעזולטאטען פון דיא שלאַכטען, וועלכע האָבען אָפט ענטשיידעט דעם שיקזאַל פון עטליכע מלוכות.

פאר נאטהאן ראָטהשילד האָט זיך אזוי געעפענט א ריעזיגער פעלד צו ספעקולירען, און ער איז שנעל געוואָרען דער נאפאלעאָן פון דער לאַנדאָנער בערזע. ער איז געשטאַנען וויא א גענעראל אויף א שלאַכט לעבען איינעם פון דיא זיילען פון דער בערזע-געביידע, און אלע ספעקולאַנטען האָבען מיט אַנגסט געקוקט אויף איהם, זוכענדיג עפעס אַן אָנווייזונג וויא דער ווינד בלאָזט, וויא זיי דארפען שפיעלען. נאָר זיי האָבען אומזיסט געקוקט — זעלטען ווען זיין געזיכט האָט איהם ארויסגעגעבען.

דיזער בערזע-נאפאלעאָן האָט אונערמיעדליך געאַרבייט געגען דעם קריעגס-נאפאלעאָן. זיין פאטער האָט אונטערשטיצט, וויא מיר ווייסען עס שוין, דיא מלכים געגען נאפאלעאָנען. מאיר אמשעל האָט געהאט א ווייטען און טיעפען בליק אין דיא פאליטישע פער-העלטניסע פון זיין צייט און האָט פאראויסגעזעהן נאפאלעאָן'ס פאל. אין דער צייט ווען נאפאלעאָן האָט דערגרייכט דיא העכסטע שטופע פון זיין גדולה און מאַכט, ווען אויראָפּא איז געלעגען צו זיינע פיס,

האָט מיר געשאַנקען זיין וויין און וועש", האָט ער זיך מודה געווען. וועגען זיינע איינפֿעלע און קונציגע ספֿעקולאָציאָנען דער- צעהלט מען לעגענדען. מיר וועלען דאָ איבערגעבען נאָר איינע פון דיא וויכטיגסטע, וועלכע איז היסטאָריש ריכטיג און כאַראַקטע- ריזירט איהם אַם בעסטען.

עס איז געווען דיא רעכטע צייט, ווען דער שיקזאַל פון פיעלע מלוכות, פון גאַנץ אויראָפּא קען טען זאָגען, איז אָבּהענגיג געווען פון איין שלאַכט; ווען אלע האָבען געוואָלט אויף דעם אויסגאַנג פון דער בעריהמטער וואַטערלאָאָ-שלאַכט, גיין וועלכער נאָפּאַלעאָן האָט געשטעלט זיינע לעצטע קרעפטע אין קאָן. נאָך מיט אַ פּאָר יאהר פריהער האָט נאָטהאָן ראָטהשילד איינגעפיהרט זיין אייגענע פּאָסט צו קריגען שנעלער אין ענגלאַנד זיכערע נאָכריכטען פון קאָנטינענט, בעזאָנדערס פון פראַנקרייך און דייטשלאַנד. דיא נאָכריכטען וואָס ער פלעגט בעקומען פון דיא ענגלישע מיניסטערען, אָפט דער ערשטער, זיינען געווען גענוג פאר איהם. ער האָט אָרגאַניזירט א'ן אייגענעם סיסטעם, געדונגען אייגענע עסטאַפּעמען און שיפען, זאָ דאָס ער פלעגט ניט זעלטען קריעגען נייעס פאר דער רעגירונג. אין יענער צייט, ווען מען האָט נאָך ניט געוואוסט פון טעלעגראַפּען, האָט מען אָפט ניט געקענט קריעגען דיא וויכטיג- סטע נאָכריכטען צוליעב, צום ביישפּיעל, אַ שטורם אויפ'ן ים. פון איין פּאָסט ביז דער אנדערער האָבען אזוי געקענט פּאָראַיבערגעה, טעג. דער וואָס פלעגט קריעגען פריהער אַ נאָכריכט, האָט געקענט זיכער זיין וועניגסטענס עטליכע שטונדען, אז קיינער וועט עס ביי איהם ניט אויסכאַפּען.

נאָטהאָן ראָטהשילד האָט געהאט אַגענטען און קאָרעספּאָנדענט- טען, וועלכע פלעגען נאָכפּאָלגען דיא אַרמעען און איהם גלייך מעל- דען אלע וויכטיגע פּאַסירונגען, וועלכע ער פלעגט קונציג בענוצען אין זיינע ספֿעקולאָציאָנען אויף דער בערזע. ער האָט אויך איינ- געפיהרט אַ טויבען־פּאָסט, אום ניט נאָר צו זיין אונאַבּהענגיג פון שיפען, זאָנדערן אויך שנעלער קריעגען נייעס אין ענגלאַנד. נאָטיר- ליק, דאָס האָט איהם געקאָסט אַ סך געלד; אבער ביי איין

פון מיין מסחר, האָט זי געשיקט נאָך מיר און פערלאנגט איך זאָל
איהר אָבטרעטען דאָס גאָלד. איך האָב עס געטאָן, אבער קיינער
האָט ניט געוואוסט, וויא אזוי איך האָב עס טראַנספּאָרטירט נאָך
פּאָרטוגאַל. איך האָב דיא גאַנצע סומע איינפאַך געשיקט דורך
פראַנקרײך! ... דאָס איז געווען מיין בעסטע און קונציגסטע
אָפּעראַציען."

מען האָט בעהויפטעט, אז ביי דיזער אָפּעראַציען האָט ער
געמאַכט ביז א מיליאָן טהאַלער; אבער דערביי האָט ער דאָך
רײזיקירט מיט 800 טויזענד פונט שטערלינג, דען עס איז איברײג
צו זאָגען, אז דיא פראַנצויזען וואָלטען מיט ביידע הענד צוגעכאַפט
דאָס געלד, ווען זיי וואָלטען נור געהאט דיא קלענסטע אַהנונג, אז
אימיצער וועט וואַגען צו שיקען שטיצע דער ענגלישער אַרמעע דורך
זייער לאַנד. דורך דיזען קונץ האָט נאַטהאַן ראָטהשילד געקראָגען
חן אין דיא אויגען פון דיא ענגלישע מיניסטערס, און דאָס האָט
איהם געגעבען דיא מעגליכקייט צו בעקומען פון זיי פריהער פון
אַנדערע אזעלכע נאַכריכטען, וועלכע האָבען איהם געדיענט אָדער
געקענט העלפען אין זיינע ספּעקולאַציען אויף דער בערזע. יעדע
וויכטיגע נאַכריכט, וועלכע עס פלעגט איהם געלינגען צו ערהאַלטען
כאָטש מיט עטליכע שטונדען פריהער פאר אַנדערע בערזען-ספּעקול-
לאַנטען, פלעגט איהם רייכער מאַכען מיט טויזענדער פונטען. דער
צופאַל האָט איהם דערביי נאָך אזוי מערקווירדיג געהאַלפען, דאָס
אין פּינא יאָהר האָט ער פּרעגראַסערט זיין קאַפיטאַל
2500 מאָל! קיינער פון דיא גרעסטע ספּעקולאַנטען אין יענער
צייט האָט ניט בעוויזען אזא קונץ.

איהם איז דאָן געווען 30 יאהר. ער איז שוין געווען אַ גרויסער
מיליאָנער אויף זיין אייגענער רעכנונג. דיא מיליאָנען פון דעם
העסענער לאַנדגראַף האָבען איהם פּערהעלטניסמעסיג ווייניג
געהאַלפען אין זיינע אייגענע ספּעקולאַציען. ער האָט אַליין
דערצעהלט, אז איין מאָל האָט ער געקראָגען 600 פונט שטערלינג
פון דעם געלד, וואָס דער לאַנדגראַף האָט אַנפּערטרויט זיין פאטער.
„איך האָב זיי גלייך געלאָזען אין גאַנג אזוי גוט, אז דער לאַנדגראַף

צווישע גווארדיע, וועלכע איז ביז דאן געווען אונבעוועגבאר, איז צוריקגעשטויסען געוואָרען פון דיא ענגלענדער, האָט ער שוין גאָר קיינעם ניט געפרעגט וועגען דעם רעזולטאַט, זאָגנדרען האָט גלייך פערלאָזען דעם שלאַכטפֿעלד און איז האַסטיג אוועקגעפּאָהרען נאָך בריסעל. דער קריעגס־שטורם, דיא קנאַקעריי פון דיא קאנאָנען, דיא מאַסען געפּאַלענע סאָלדאַטען האָבען איהם דיא גאַנצע צייט ניט אינטערעסירט. ער האָט נור אין אויג־געהאַלטען איין זאַך : צו דערגעהן וואָס שנעלער דעם רעזולטאַט פון דער שלאַכט און אויך וואָס שנעלער אָנקומען מיט דיא נייעס נאָך ענגלאַנד. יעצט נאָך דער צוריקגעשטויסענער אַטאַקע פון נאַפּאָלעאָנס גווארדיע, איז ער געווען זיכער, אז דער זיעג איז אויף דער זייט פון דיא ענגלענדער, און מיט דיזער זיכערהייט האָט ער זיך אַ לאָז געטאָן נאָך ענגלאַנד. עס איז מעגליך, אז ווען דיא פרייסען וואָלטען ניט אונטערגעקומען אין דער ריכטיגער מינוט צו העלפֿען דיא ענגלענדער, וואָלט נאָך אלעמען נאַפּאָלעאָן דאָך געזיעגט, נאָר נאַטהאַן ראָטהשילד האָט גראדע געראַפֿען. זיין „גאָלדענער“ שטערן האָט איהם אויך דיזעס מאָל ניט פערלאָזען.”

פון בריסעל איז ער אוועק נאָך דעם פּאַרט אָסטענדע, וואו ער איז אָנגעקומען אין דער פריה זעהר אַ' אויסגעמאַטערטער. אויפ'ן ים האָט געשטורמט, און דיא פישערס האָבען מורא געהאַט אריבער צופּאָהרען דעם לאַמאַנש. ניט אַכטענדיג אויף זיין אויסגעמאַטערט־קייט און אויף דעם שטורם, איז ער ארומגעלאָפֿען אין פּאַרט, זוכענדיג אַ מוטהיגען פישער, איהם גלייך אריבערצופיהרען נאָך ענגלאַנד. ער האָט אַלץ געהעכערט דעם פרייז, אום צו בעוועגען דיא פישערס צו ריזיקירען. ענדליך האָט ער געקראָגען איינעם, וועלכער האָט אונטערנומען איהם אריבערצופיהרען פאר 2000 פראנק מיט דער בעדינגונג, אז דאָס געלד זאָל אויסגעצאָהלט ווערען צו זיין ווייב איידער מען וועט ארויס פון פּאַרט אין שטורמדיגען ים.

נאַטהאַן ראָטהשילד האָט דאָ וויעדער געהאַט מזל. וויא נאָר דער פישער איז ארויס מיט זיין קליינער זעגעל־שיפעל אין ים, האָט דער שטורם אויפגעהערט, און עס האָט גראדע אָנגעפאנגען

געלונגענער ספעקולאציען פלעגט ער כפל כפלים אויסשלאגען אלע זיינע הוצאות. אויף דיווער ווייזע האָט ער געקענט אָנזאָגען דער ענגלישער רעגירונג וועגען נאָפּאַלעאָן'ס ניעדערלאַגע און וועגען דיא רעוואָלוציען אין פאַרזי אין יולי 1830.

צוליעב דעם, וואָס ער האָט דער ערשטער געוואוסט אין ענגלאַנד וועגען דעם רעזולטאט פון דער שלאַכט ביי וואַטערלאָא, האָט ער אין איין טאָג געמאכט עטליכע מיליאָן פונט סטערלינג. וויא אזוי אבער ער האָט געקענט קריעגען אזא נאָכריכט נאָך פריהער פאר דער ענגלישער רעגירונג? אָט וויא ער האָט בעווייזען דיווער קונץ און וויא ער האָט זיך בענוצט דערמיט:

ווען נאָפּאַלעאָן איז אַנטלאָפּען פון אינזעל עלבא און איז אויפֿ־גענומען געוואָרען מיט פריידע אין פראַנקרייך, איז דאָס געווען אויף אַ ביטערער קלאַפּ פאר דעם נאָפּאַלעאָן פון דער לאַנדאָנער בערזע. נאָטהאָן ראָטהשילד האָט, וויא מיר ווייסען עס שוין, שטענדיג שפּעקולירט אויף נאָפּאַלעאָן'ס פאַל. זיין גלויבען אין דעם שליסלי־כען זיעג פון ענגלאַנד האָט איהם אויף אַ מינוט ניט פערלאָזען אפילו, ווען נאָפּאַלעאָן איז וויעדער געוואָרען קייזער. נאָר יעצט, פיהלענדיג, אז זיין צוקונפט הענגט אויף אַב פון דער שלאַכט ביי וואַטערלאָא, האָט ער בעשלאָסען אליין אוועקצופאַהרען נאָך בעל־גיען, אום צו זיין ביי דער ענטשיידענדער שלאַכט. ער האָט אין אזא וויכטיגען פאַל מורא געהאט צו פערלאָזען זיך אין גאנצען אויף זיינע אָגענטען. וויא נאָר ער זיא אָנגעקומען אין בעלגיען, האָט ער זיך אַ לאָז געטאָן צו דער ענגלישער אַרמעע אונטער דער קאָמאַנדע פון הערצאָג וועלינגטאָן. ווען דיא בעריהמטע שלאַכט לעבען וואַטערלאָא האָט זיך אָנגעפאנגען, האָט ער אויסגעקליבען א'ן אָרט, פון וועלכען ער האָט געקענט בעטראַכטען דעם גאנצען שלאַכט־פעלד. ער איז געווען זעהר נערוועז, וואָס עס האָט מיט איהם זעלטען פאַסירט, און האָט יעדע מינוט געפרעגט אַנדערע צוקוקערס, צווישען וועלכע עס זיינען געווען אייניגע מיניסטערס, דיפּלאָמאַטען און גענעראלען, וואָס זיי דענקען וועגען דעם רעזולטאט פון דער שלאַכט. אבער ווען ער האָט דערוועהן, אז דיא בעריהמטע פראַנץ

נאך גלענצענדר געזיעגט, איז דיא פאניקע אומגעוואנדעלט געוואָרען אין אַ ווילדע פריידע. נאטשאַן ראָטהשילד, וועלכער האָט געוואוסט, אז באלד וועלען אָנקומען דיא נאכטריכטען פון דער רעגירונג וועגען וועלינגטאָן'ס זיעג, האָט עס פערכאפט בעצייטענס און אַליין אָנגעזאָגט דיא ענגלענדער דיא פּרעהליכע בשורה אויף דער בערזע. ער האָט בלוז געהאלטען דיזע וויכטיגע נייעס פאַר זיך 24 שטונדען, אבער אין דיזער צייט האָט ער געמאכט מיליאָנען. וויא נאָר ער האָט מיט אַ פּרעהליכען טאָן, רייבענדיג דיא הענד פאַר שמחה, ארויסגעלאָזען דעם קלאַנג, אז וועלינגטאָן האָט געזיעגט, האָבען זיך אלע ווערטהפּאפּיערען דערלאנגט אַ הויב. דיא 24 שטונדען האָט ראָטהשילד איינפאַך אויסגענוצט אויף אזא אופן : אין דער צייט ווען אייניגע פון זיינע אגענטען האָבען אָפּען פערקויפט פערשידענע ווערטהפּאפּיערען, אום צו פערקלענערן זייער פרייז, האָבען אנדערע אגענטען פיעל מעהר צוזאַמענגעקויפט אין דער שטיל נאָך דיא ניעדריגסטע פרייזען. אזעלכע קונצען פראקטיצירט מען יעצט גאנץ אָפּט אויף דיא בערזען, אבער אין יענע צייטען איז דאָס געווען אַ זעלטענהייט און יעדענפאלס האָט נאָך קיינער פריהער ניט געמאכט דיזען קונץ אין אזא גרויסער מאָס. אין איין טאָג, דורך דיא קינסטליכע ערנידערונג און נאטירליכע הייבונג פון אקציען, איז נאטשאַן ראָטהשילד רייכער געוואָרען מיט וועניגסטענס 5 מיליאָן פראנק.

ווען דיא איינצעלהייטען פון דיזען ווירקליך מערקווירדיגען בערזע-קונץ זיינען בעקאנט געוואָרען, זיינען ראָטהשילד'ס איינ-פלוס און אויטאָריטעט נאָך פיעל גרעסער געוואָרען. אפילו דיא גרעסטע ספּעקולאַנטען האָבען איהם ניט ווילענדיג בעוואונדערט. אלע האָבען איהם בלינד געלויבט, איהם נאָכגעפּאָלגט און נאָכ-געטאַנצט וויא ווייט זיי האָבען נאָר געקענט. זיין וואָרט איז געוואָרען אויף דער בערזע אזוי וויא אַ הייליגע תורה. אלע רעגיע-רונגען, וועלכע האָבען זיך גענויטיגט אין געלד, האָבען זיך מיסטענס געווענדעט צו איהם, ווייל זיי האָבען געוואוסט, אז דורך זיין פערמיטלונג קענען זיי שנעלער און לייכטער אויספיהרען זייער

צו בלאָזען אַ ווינד צו דיא ברעגעס פון ענגלאַנד. דאָרום האָט ער דעם זעלבען אבענד געקענט אָנקומען אין דאָווער, וואו ער האָט זיך ניט ערלויבט צו רוהען אפילו א שטונדע. ער האָט גלייך גערונגען דעם בעסטען דיליזשאַנס, און דעם נעכסטען מאָרגען איז ער שוין געשטאַנען אין דער לאַנדאָנער בערזע אָנגעשפּאַרט אָן דעם זייל, וואו ער פלעגט געוועהנליך מאַכען זיינע אָפּעראַציאָנען. קיינער האָט נאָך דאָן נישט געוואוסט וועגען דעם שיקזאל פון נאָפּאלעאָן ביי דער וואַטערלאָא-שלאַכט.

דער נאָפּאלעאָן פון דער לאַנדאָנער בערזע איז געשטאַנען מיט אַ זעהר פערזאָרגטען פנים. ער האָט זיך געמאַכט, אז ער איז זעהר צוטראָגען און שרעקט זיך פאר עפעס. אויף דער בערזע איז נאָטירליך גלייך בעקאַנט געוואָרען, אז ראָטהשילד האָט זיך אין איילענעס צוריקגעקעהרט פון קאָנטינענט און אז זיינע אגענטען פערקויפּען אין איילענעס אַלע ווערט-פּאַפּיערען. אייניגע האָבען דערפון געצויגען דעם שלום, אז עפעס אַ גרויסער אונגליק פאר ענגלאַנד האָט געטראָפּען אויף דעם קאָנטינענט, און דיוזע מיינונג האָט זיך שנעל פערשפּרייט, און אַלע ספּעקולאַנטען זיינען צומישט און איבערגעשראָקען געוואָרען, וויא דאָס טרעפט ניט זעלטען אויף דער בערזע, ווען מען ערוואַרטעט זעהר וויכטיגע נייעס. דערצו נאָך האָט נאָטהאָן ראָטהשילד איינעם איינגערוימט אַ סוד כלומרשט אַלס צייכען פון בעזאָנדערער פריינדשאַפט, אז גענעראַל בליכער איז בעזיעגט געוואָרען פון דיא פראַנצויזען, און אז הערצאָג וועלינג-טאָן וועט מיט זיין קליינער אַרמעע ניט זיין אין שטאַנד אָבצור-שטויסען נאָפּאלעאָנ'ס זיגגרייכען מאַרש. ווען דיוזער „סוד“ איז בעקאַנט געוואָרען אויף דער בערזע, האָט זיך גלייך אָנגעפאנגען אַ פאַניקע, אַלע האָבען געלויבט, אז נאָפּאלעאָן האָט געזיעגט און וועט ווידער ווערען דער הערשער פון איראָפּא, און דער רעזולטאַט איז געווען, אז אַלע ווערט-פּאַפּיערען זיינען שטאַרק געפאלען אין פרייז.

נאָך דעם נעכסטען טאָג, ווען מען האָט זיך דערוואוסט דיא וואַהרהייט, אז נאָפּאלעאָן איז געשלאָגען און אז וועלינגטאָן האָט

האָט זיך אויסגעלאכט דערפון, וויא אַלע זיינע ברידער, וועלכע האָבען נאָר געקוקט אויף דער פרעסע וויא אויף זייערע אַ דיענערין פאַר געלד, ווען זיי האָבען בעראַרפּט האָבען איהר מיטווירקונג, — און ער האָט נור געזאָגט וועגען דיזע אָפּעראַציאָנען : „דאָס איז אַ פיינער שפּיצעל“. זייט דאָן ווערט דער קוועקזילבער קאָנטראָלירט פון דער פירמא ראָטהשילד.

מען דערצעהלט וועגען איהם אויך אזא אַנעקדאָט. מיר גיבען איהם דאָ איבער, ווייל ער צייגט וואָס פאַר אַ מערקווירדיגע פערזאָן נאָטהאָזן ראָטהשילד איז געווען.

אין מאָל האָט מען אין ענגלישען באַנק געבראכט צו דיסקאָנטיירען אַ וועקסעל אויף אַ גרויסער סומע, וועלכען זיין ברודער אַנסעלם פון פראַנקפורט האָט איהם צוגעשיקט. דיא דירעקטאָרען פון באַנק האָבען זיך ענטזאָגט אָנצונעהמען דעם וועקסעל מיט דער ערקלערונג, אז זיי דיסקאָנטיירען נאָר זייערע אייגענע וועקסלען; אבער ניט פון פּריוואַט־פּערזאָנען.

ווען זיינער א'ן אַגענט האָט איהם איבערגעגעבען דיזע אַנט־וואָרט, האָט ער אויסגערופען : „פּריוואַט־פּערזאָנען! גוט, איך וועל געבען דיא דירעקטאָרען אַ לעקציע וואָס פאַר פּריוואַט־פּערזאָנען מיר, ראָטהשילדען, זיינען.“

אין אַ וואָכען דריי אַרום האָט ער זיך אריינגעכאפּט אין ענגלישען באַנק מיט זיינע אַגענטען פונקט ווען מען האָט געעפּענט דיא טהירען. דיזע עטליכע וואָכען האָט ער צוזאַמענגעקויפּט אזוי פיעל באַנק־נאָטען, וויא פיעל ער האָט נאָר געקענט קריעגען. אין דעם בעשטימטען טאָג, ווען ער האָט בערעכענט, אז ער האָט גענוג באַנק־נאָטען, האָט ער זיי צוטהיילט צווישען זיינע אַגענטען, און אַלע האָבען זיך אויסגעשטעלט לעבען דיא קאסירען, וויא נאָר דיא קאסען זיינען געעפּענט געוואָרען. נאָטהאָזן ראָטהשילד האָט ארויס־גענומען פון קעשענע אַ באַנק־נאָט אויף 5 פּונט און געבעטען גאָלד. דער קאסירער האָט איהם גלייך דערלאנגט 5 גאָלדענע מטבעות. ראָטהשילד האָט לאַנגזאַם אַרומגעקוקט דיא מאָנעטען, אויב זיי זיינען ריכטיגע, און האָט זיי לאַנגזאַם אריינגעלעגט אין אַ זעקעל,

וואונש. ער האָט נישט אָבגעזאָגט צו באַרגען געלד אַ רעגירונג, דען ער האָט גוט געוואוסט, אז דאָס זיינען דיא בעסטע און זיכערסטע פינאנציעלע אָפּעראציען; אבער דערביי האָט ער שטענדיג געפאָרדערט, אז אין לאנד זאָל הערשען רוהע, אום נאָך זיכערער צו זיין מיט זיין געלד. רעוואָלוציען און מרידות האָט ער זעהר פיינד געהאט. „פעלקער און דעמאָקראטישע רעגירונגען טאָר מען נישט געטרויען אַ גראַשען“, פלעגט ער זאָגען. מען דער- צעהלט, אז אַ מיניסטער פון דער נעאפאָליטאנער מלוכה האָט פריהער געשיקט אויף קאטאָרגע 500 פאָליטישע געפאנגענע איידער ער האָט זיך געווענדעט צום נאפאָלעאָן פון דער לאַנדאָנער בערזע נאָך א'ן הלואה. יעדענפאלס איז עס זיכער, אז נאטשאן ראָטה- שילד האָט אויף דיזער ווייזע געהאט א'ן איינפלוס אויף דער אינער- ליכער פאָליטיק אין פיעלע לענדער, און נעמליך : געגען ליבערא- ליזמוס און דיא אינטערעסען פון דיא פעלקער.

אין דער זעלבער צייט האָט ער זיך אויף אריינגעלאָזען אין פערשידענע אינדוסטריעלע אונטערנעהמונגען, וואו נאָר עס איז געווען אַ מעגליכקייט צו מאכען געלד דורך ספעקולאציען. בעזאָנדערס כאַראַקטעריסטיש איז זיין ספעקולאציען מיט דיא שפּאַנישע קוועקזילבער-מינען. ביז דיא ענטדעקונג פון דיא מינען אין קאַליפאָרניא פלעגט מען אין אױראַפּאַ קריגען קוועקזילבער פון דיא מינען אין אלמאדען (שפּאַניען) און אינדריא (עסטרייך). אין 1831 האָט דיא שפּאַנישע רעגירונג פערזעצט דיא אלמאדענער מינען ביי ראָטהשילדען פאר א'ן הלואה. ער האָט זיך גלייך בענוצט דערמיט צו פערדאָפלען דעם פרייז פון קוועקזילבער. דיא הענדלער האָבען זיך דאן געווענדעט צו דיא עסטרייכישע מינען; אבער ראָטהשילד איז געווען נישט פאר זיי. ער איז אויך געוואָרען דער בעל הבית איבער דיזע מינען, און דער עולם האָט געמוזט צאָהלען וויביל ער האָט בעשטימט. פון אלע זייטען האָט מען געשריען און פראָטעסטירט, וואָס אזא נויטיגע זאך פאר מעדיצין איז טהייערער געוואָרען, און דיא צייטונגען האָבען געזידעלט דעם בערזען-נאפאָלעאָן וויפיעל עס איז אין איהם אַריין; אבער ער

ער איז ניט געווען. בעזאנדערס קוריעז איז עס וויא א געוויסער ספעקולאנט לוקאס האט איהם אָנגעפייפט. דיזער לוקאס האט זיך דערוואוסט, אז ראטהשילד וויל אויספיהרען עפּים א וויכטיגע ספעקולאציע, און אום צו דערגעהן דעם סוד, האט ער זיך פער-שטעלט פאר א שכור און האט זיך אָהן צערעמאניעס אריינגעריסען אין ראטהשילד'ס קאנטאָר. ער איז אנידערגעפאלען לעבען דעם קאבינעט, וואו ראטהשילד האט געגעבען אינסטרוקציען זיינע אַגענטען. אויף דעם גערויש איז ראטהשילד אליין ארויס און האט פרובירט אַבמינטערען זיין קאַלעגע פון דער בערזע. אבער וויא פיעל וואסער מען האט ניט געגאָסען אויף לוקאס'ן, איז ער אלץ געבליבען ליגען וויא א פלאכטע. זעהענדיג, אז מען קען איהם ניט אַבמינ-טערען, האט מען איהם געלאָזען ליגען און פאָרטגעזעצט דעם אונ-טערבראָכענעם געשפרעך. לוקאס האט מעהר ניט געוואונשען. ער האט זיך גאנץ גוט צוגעהערט, וועלכע פאפיערען ראטהשילד האט אָנגעזאָגט זיינע אַגענטען צוזאמענצוקויפּען דעם נעכסטען טאָג, און איז שפעטער ארויס שאַקלענדיג זיך וויא א שכור. ווען ראטהשילד איז געקומען אויף דער בערזע, איז ער ניט ווייניג ערשטוינט געוואָ-רען, דאָס אַלע פאפיערען, וועלכע ער האט זיך געקליבען צו קויפּען, זיינען אויסגעקויפט געוואָרען פון לוקאס'ן. ער האט נאטירליך פערשטאַנען, אז לוקאס האט זיך מיט איהם אָבגערעכענט, און ער האט געשריען : „עס איז געמין, עס איז שענדליך!“ אבער לוקאס האט איהם נור געענטפערט מיט א געלעכטער. דיזען ספעקולאנט איז גלאט געפעלען געווען, וואָס איהם איז געלונגען אָבצונארען און צו ערגערן דעם בערזען-נאפאָלעאָן, און וועגען דיא מיטל דערצו האט ער זיך אזוי וועניג געקעמערט, וויא ראטהשילד זעלבסט, ווען פאָראוויס האט געשיינט דער גלאנץ פון געלען מעטאַל.

אין זיין פריוואט-לעבען האט זיך נאטהאן ראטהשילד געפיהרט וויא א געוועהנליכער איד. ער האט חתונה געהאט אין 1806 מיט דער טאכטער פון א געוויסען לעווי קאַרן, וועלכער איז דאן געווען איינער פון דיא רייכסטע אידישע קויפלייטע אין ענגלאנד. זיין וואָהנונג איז געווען פול מיט לוקסוס-זאַכען, אבער ער אליין האט

וואָס איז אַראָבגעהאַנגען פון זיין גארטעל. נאכהער האָט ער אַרויסגענומען איין באַנק־נאָט נאָך דעם אַנדערען און יעדעס מאָל לאַנגזאַם אַרומגעקוקט דיא גאָלדענע פונטען, איידער ער האָט זיי אַריינגעלעגט אין זעקעל. א פאָר מאָל האָט ער זאָגאַר פערלאַנגט, מען זאָל איבערוועגען דיא גאָלדענע מטבעות, אזוי וויא דאָס געזעץ גיט איהם רעכט דערצו. ווען דאָס זעקעל איז פול געוואָרען מיט גאָלד, האָט ער עס דערלאנגט זיינעם א'ן אַגענט, און אַרויסגענומען א'ן אַנדער טייטער מיט באַנק־נאָטען און נאָך א זעקעל. אזוי איז ער אָבגעשטאַנען לעבען איין קאסע א גאַנצען טאָג, בייטענדיג קאַלטבלוטיג באַנק־נאָטען אויף גאָלד. דאָס זעלבע האָבען געטאָן זיינע אַגענטען ביי אַלע אַנדערע קאסען פון באַנק. מען קען זיך פאַרשטעלען דיא ערשטוינונג פון דיא קאַסירען און דיא ערגערנים פון פובליקום, וואָס האָט גיט געקענט צוקומען צו דיא קאסען און אויסבייטען אפילו איין באַנק־נאָט. אין דיווען טאָג, רעכענט מען, האָט ראָטהשילד מיט זיינע אַגענטען אויסגעבייטען אויף גאָלד גיט ווייניגער וויא 210,000 פונט סטערלינג. זייטיגע מענשען האָבען געלאכט פון דיווען איינפאל; אבער דיא דירעקטאָרען פון באַנק זיינען געוואָרען דערשראָקענע, ווען דעם נעכסטען טאָג האָט זיך ראָטהשילד וויעדער בעוועזען מיט זיינע אַגענטען לעבען אַלע קאסען, און ווען ער האָט זיי געגעבען אַנצוהערענים, אז ער האָט גענוג באַנק־נאָטען צו בייטען אויף גאָלד אין פערלויף פון גאַנצע צוויי מאָנאַט. דאָס האָט געהייסען, אז ער קען אַרויסציהען פון באַנק גיט וועניגער וויא 11 מיליאָן פונט סטערלינג אין גאָלד, כמעט אַלעס וואָס דער באַנק האָט דאָן געהאט אין זיינע קעלערן. דאָרום האָבען דיא דירעקטאָרען בעשלאָסען זיך גלייך אונטערצוגעבען, און דעם נעכסטען טאָג איז אין באַנק אָנגעקלעפט געוואָרען א צעטעל, אז פון יעצט אָן וועט מען דיסקאָנטירען ראָטהשילד'ס וועקסלען אָהן שום שוויריגקייטען.

עטליכע מאָל האָט עס געטראָפען, אז ער איז דורכגעפאלען אין זיינע רעכנונגען, אדער אז מען האָט איהם אויך אָבגענאָרט, וויא שטאַרק ער האָט זיך גיט געהיט אין וויא געשייט און אויסגערעכענט

דזשעמס ראטהשילד אין פאריז.

א גאנץ אנדערער געלדמאכער איז געווען מאיר אמשעל'ס אינגסטער זוהן יעקב (דזשעמס), וועלכער האָט זיך בעזעצט אין פאריז אין 1812 און איז געווען דער גרינדער פון דער פאריזער פירמע. ער האָט ניט בעוויזען גרויסע קונצען אין בערווען ספעקולאציאָנען, נאָר האָט פערהעלטניסמעסיג שטילערהייט געמאַכט וואָהרשיינליך ניט ווייניגער מיליאָנען וויא דער נאָפּאַלעאָן פון דער לאַנדאָנער בערזע. ער איז יעדענפאלס געווען דער פעהיגסטער פון מאיר אמשעל'ס זיהן נאָך נאָטהאָן ראָטהשילד. אויסער געלד האָט ער אויך געשטרעבט צו כבוד און טיטולען און האָט גרויס פערגניגען געהאט, ווען ער פלעגט קענען דערלאנגען אַ שטאָף און ערנידעריגען די אַרעליגע, וועלכע האָבען שטאָלצירט מיט זייער יחוס. אין דער צייט, ווען דיא בורבאָנען זיינען צוריק אַרויף אויפ'ן טראָן, נאָך דער בעשטימונג פון וויענער קאָנגרעס, האָט זיך איהם פערגלויסט פאָרצושטעלען זיין פרוי אין קעניגליכען הויף. דיא שטאָלצע פרינצעסין אנגולעם האָט דאָן אויסגעשריען: „ניין, קיינמאָל ניט! מען דארף ניט פערגעסען, אז דער פראנצויזישער קעניג טראָגט דעם טיטול: קריסטליכער.“ דזשעמס האָט געענטפערט: „גוט, זאָלען זיי אבער וויסען, אז איך וועל זיי ניט געבען אַ גראַשען,“ און ער האָט ניט נאָר געהאלטען וואָרט, זאָנדערן האָט זיך אַ פאָאָר מאָל זעהר עמפּינדליך אָבגערעכענט אויף דער בערזע מיט דיא בורבאָנען.

זיין קאָנטאָר האָט ער געעפּענט אויף דער לאַפיט-שטראַסע, וואו זיא געפינט זיך נאָך עד היום, אין דער צייט, ווען נאָפּאַלעאָן האָט זיך אַ לאָז געטאָן נאָך רוסלאַנד. דאָס איז ניט געווען אַ פאַסענדע צייט צו ספעקולירען אין פאריז, און דזשעמס האָט ניט געקענט זיך אַרויסצייגען. אונטער דיא בורבאָנען האָט ער אַ ביסעל פאַנאָדערעגעלאָזען דיא פליגלען מיט דער הילפע פון זיין פאטערס און ברודערס מיליאָנען, אבער עס האָט ניט פיעל געפעהלט, אז ער

אָפּט געטרענען א'ן אלטע אויסגעריבענע קאפּאָטע און פלעגט זיך
ניט פּערגינגען דיא צייט צו עסען מיטאג מעהר וויא א האַלבע
שטונדע. ער איז שטענדיג געווען פערטאָן אין זיינע געשעפטען.
דיא גאנצע וועלט איז אין זיינע אויגען געווען וויא א גרויסע
בערזע, וואו ער דארף נאָר מאכען געלד, געלד אָהן א שיעור. ביז
זיין לעצטע מינוט (ער איז געשטאָרבען אין 1835, ווען ער איז אלט
געווען 60 יאהר) האָט ער ניט גערוהט, זוכענדיג אלץ נייע ספּעקול-
לאַציאָנען און אונטערנעהמונגען.

מיט מענשען איז ער זיך בעגאנגען גראָב און שטאָלץ. ער
האָט זיי געלאָזט פיהלען, אז ער פּעראַכטעט זיי, אז ער שעצט דיא
מאכט פון געלד און נאָך מעהר דיא פיעבערהאפטע טהעטיגקייט
צו שאַפען מיליאָנען, עס מאכט ניט אויס מיט וועלכע מיטעל, אבי
נור צו האַלטען זיך אין דיא גרענצען פון געזעץ. זיינע בעאַמטע
פלעגט ער בעהאַנדלען שטרענג און אָפּט אויך האַרצלאָז. מען האָט
איהם געמוזט פאָלגען אויפ'ן וואונק.

בערזע און האָט זיך געפיהרט וויא אַ פראָסטער בורזשוא, אַ געמיטה ליכער קויפּמאַן. דיא 18 יאהר וואָס דיזער זאָגענאַנטער „בירגער-קעניג“ איז געזעסען אויפ'ן טהראָן — פון יולי 1830 ביז פעברואר 1848 — זיינען געווען דיא גאָלדענע צייט פון דער בורזשואזיע איבערהויפט און פון דזשעמס ראָטהשילד בעזאָנדערס. עס איז שוין גאָר קיין רעדע ניט געווען וועגען אויפנעהמען איהם אין קעניגליכען הויף. ער איז דאָרטען געוואָרען אַ בן-בית; נאָך מעהר, ער האָט געקענט גערעכענט ווערען פאר דעם שני למלך. יעדע וואָך פלעגט ער עסען מיטאג מיט'ן קעניג, וועלכער פלעגט איהם דערצעהלען אנעקדאָטען. אויף זיינע בעלער פלעגען קומען מיניסטערס און אפילו געקרוינטע קעפּ. עס איז גערעכענט געווען פאַר אַ גרויסע עהרע צו זיין איינגעלאדען אויף ראָטהשילד'ס אַ באל. אין דער צייט האָט ער זיך אָפּט זעהר גראָב אָבגערעכענט מיט דיא געבאָרענע אַריסטאָקראַטען פאר דיא בעליידיגונג, וואָס ער האָט געקראָגען פון דיא בורבאָנען, וועלכע ער האָט זייט דאָן געהאַסט. עס איז געווען זיין גרעסטער פערגניגען צו זעהען, וויא זיי בייגען זיך פאר איהם און טראָגען אַריבער זיינע שטעכווערט-לעך און בעליידיגונגען, ווייל ער, דער פריהער „פערפלוכטער יודע“, בעזיצט מיליאָנען. מען דערצעהלט, אז ווען אַ געזאנדטער האָט איהם אַ פרעג געטאָן: „וואָס מאַכט אייער פרוי?“ האָט ער געקראָגען אזא אַנטוואָרט: „וואָס איז דאָס אייער דאנה, זאָגט מיר נאָך?“

זיין מאַכט איז געוואָרען אזוי גרויס, דאָס אין 1840 האָט ער ניט דערלאָזען צו אַ מלחמה צווישען פראַנקרייך און דייטשלאַנד. טיער איז דאָן געווען דער הויפט-מיניסטער און האָט געוואָלט אָנפאַנגען אַ מלחמה מיט דייטשלאַנד צוליב אַ רייסעריי וועגען דיא ברעגעס פון טייך רהיין. דער קעניג האָט אָבער פריהער געוואָלט אויסהערען דיא מיינונגען פון דיא גרעסטע באַנקירען. ראָטהשילד האָט איהם גלייך אהן צערעמאָניעס ערקלערט, אז אין פאַל פון אַ מלחמה וועט ער זיין אויף דייטשלאַנד'ס זייט. דאָס האָט אזוי איבערגעשראָקען דעם קעניג, אז ער האָט בעשלאָסען

זאל אלעס פערלירען. דאָס איז געשעהן ביי דיא יולירעוואָלוציאָן אין 1830. קארל דעם צעהנטענ'ס מיניסטער פאָליניאק האָט זיך געקליבען צו פערעפענטליכען דיא בעריהמטע דעקרעטען (בעפעעה-לע) געגען דיא קאנסטיטוציאָנעלע פרייהייטען, בעפעעהלע, וועלכע האָבען טאקי ארויסגערופען א רעוואָלוציאָן און געפיהרט צו דער פליטה פון דיא בורבאָנען.

א פראנצויזישער באַנקיר האָט זיך בעצייטענס דערוואוסט פון פאָליניאק'ס פלאן אָבצושאפען דיא פאָליטישע פרייהייטען, וועלכע דאָס פראנצויזישע פאָלק האָט זיך ערוואָרבען מיט זיין בלוט אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן, און איז אוועקגעפאָהרען נאָך לאַנדאָן, וואו ער האָט גענומען פערקויפען פראנצויזישע ווערטטה-פאפיערען אין מאסען, אום פון זיי וואָס גיכער פטור צו ווערען. נאטהאן ראָטהשילד, וועלכער האָט זיי צוזאמענגעקויפט און האָט ניט פערשטאנען ווארום מען פערפלייצט מיט זיי דיא לאַנדאָנער בערזע, האָט טעלעגראפירט צו זיין ברודער דזשעמס צו ערקונדיגען זיך אויף זיכער דיא אורזאכע. דזשעמס איז גלייך אוועק צו פאָלי-ניאק'ן און געפאָרדערט א'ן ערקלערונג אין נאָמען פון זיינע ווייב-טיגסטע אינטערעסען. פאָליניאק האָט געענטפערט, אז ער וויל איינפיהרען געוויסע ענדערונגען און געזעצע, נאָר דאָס איז א קלייניגקייט. דער פערבלענדעטער מיניסטער האָט ניט געזעהן, אז דיזע „קלייניגקייט“ וועט פעריאָגען אויף אימער דיא בורבאָנען דינאסטיע פון פראַנקרייך. נאָר דזשעמס האָט אָנגענומען דעם מיניסטער'ס ערקלערונג פאר א כשר'ע מטבעה און האָט זיך געהאל-טען מיט דיא פראנצויזישע ווערטטה-פאפיערען ביז דיא רעוואָלוציאָן האָט אויסגעבראָכען און ער האָט טאקי פערלאָרען א רעכט ביסעל מיליאָנען.

דערפאר האָט ער געקראָגען דיא בעסטע געלעגענהייט צוריק-צוקריגען דיא פערלאָרענע מיליאָנען מיט גרויס ריוח, ווען דער אַרלעאנער פרינץ לואי פיליפ איז געוואָרען קעניג נאָך דער יולי-רעוואָלוציאָן. דיזער קעניג איז ניט נאָר געווען דער רייכסטער מאן אין פראַנקרייך, זאָנדערן האָט אויך ספעקולירט אויף דער

350 פראנק. דורך דעם גרויסען אָנגעבאָט פון ריווע אַקציעס זיינען זיי אבער געפאלען ביז 550. דאן האָט ראָטהשילד געהייסען זיינע אָגענטען זיי צוזאַמענקויפֿען אויף ריווע פרייז און האָט זיי אַ געוויסע צייט געהאַלטען ביי זיך ביז זיי האָבען וויעדער אָנגעפאָנגען צו שטייגען. נאכהער האָט ער גענומען וויעדער פערקויפֿען זיינע אייגענע אַקציעס. עטליכע מאָל האָט ער אזוי קינסטליך געהויבען און פערקלענערט דעם פרייז פון דיא אַקציעס, פערדינענדיג שטענדיג דערביי מיליאָנען. מען האָט אויסגערעכענט, אז צוזאַמען האָט ער ביי ריווע „שפיעל“ געמאַכט ניט ווייניגער וויא פינף און צוואנציג מיליאָן פראַנק. נאָך איידער די נאָרד-אייזענ-באַהן, וועלכע געהערט ביז יעצט צו דיא פאַריזער פירמע ראָטהשילד, איז אויסגעבויט געוואָרען, האָט דזשעמס אזוי „פערדיענט“ 75 מיליאָן פראַנק, ניט אַריינלעגענדיג אין דעם „געשעפט“ אַ סענט געלד, אויסער דיא קאָסטען צו דרוקען דיא אַקציעס...

אַט אויף אזא איינפאַכען, אָבער זיכערען וועג האָט דזשעמס ניט איין מאָל געמאַכט מיליאָנען. עס איז קיין קונץ ניט צו מאַכען אַזעלכע, פשוט גערעדט, רויבערישע „אַפּעראַציאָנען“, נאָר דערצו דאַרף מען האָבען אַ סך געלד, אום צו קענען צו יעדער צייט איינ-קויפֿען אַ סך אַקציעס אין אַ קורצער צייט. דזשעמס ראָטהשילד האָט דערביי אפילו ניט ריוויקירט מיט איין גראַשען. ער איז פון אָנפאַנג אָן זיכער געווען צו מאַכען מיליאָנען אויף דער רעכנונג פון קליינע ספּעקולאַנטען און איבערהויפט פון פובליקום, וואָס האָט זיך געלאָזט איינרעדען פון צייטונגען, אז דיא נאָרד-אייזענ-באַהן איז אַ גאָלד-גרוב. אַ גאָלד-גרוב איז זיא טאַקע, אבער נאָר פאַר ראָטהשילד'ן...

נאָך דער רעוואָלוציאָן פון 1848 יאהר, ווען דיא רעפובליקאַנישע רעגירונג פון פראַנקרייך האָט זיך געווענדעט ניט צו דיא באַנקירען, נאָר צום פּאָלק נאָך געלד, דאָס הייסט, ווען זיא האָט איינגעפיהרט זאָגענאַנטע אינערליכע הלואות, האָבען דיא ראָטהשילד'ס און אַנדערע גרויסע באַנקירען זיך גענומען צו אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען און בעזאָנדערס צו בויען אייזענבאַהנען. דערביי

צווייטער צושלינגען א בעליידיגונג פון דייטשלאנד און אז טיער האָט געמוזט רעזיגנירען.

ארום דער צייט איז דזשעמס ראָטהשילד'ס פערמעגען געשאצט געוואָרען אין 600 מיליאָן פראַנק. ער איז געווען דער צווייטער רייכסטער מאַן אין פראַנקרייך, דער ערשטער איז געווען דער קעניג לואי פיליפ זעלבסט, אלס דער הויפט פון דער ריעזען-רייכער ארלעאנער פאמיליע (זיין פערמעגען האָט בעטראָפּען 800 מיליאָן פראַנק). אלע פערבינדונגען פון באַנקירען געגען איהם, מיט דעם איד פערירא אן דער שפיצע, האָבען איהם ניט געקענט שעדיגען, דען ער איז געווען צוויי מאָל אזוי רייך וויא זיי אלע צוזאמען.

דיזע מיליאָנען האָט ער אָנגעזאמעלט ניט דורך אזעלכע ריזיקאלישע ספעקולאציען, וויא זיין ברודער, זאָנדערן דורך הלאות און געוועהנליכע גרויסע באַנק-אָפּעראציען.

זיין מערקווירדיגסטע „אָפּעראציען“ איז געווען אין נאָפּאָ-לעאָן דעם דריטענס צייט. דאן האָט זיך אָנגעפאנגען אַ פיעבער אויף בויען אייזענבאהנען. ווען נאָפּאָלעאָנס רעגירונג האָט בעקאנט געמאכט, אז זי וועט געבען אַ קאָנצעסיען אויף דער נאָרד-אייזענבאהן (פון פאריז ביז ליטיף אין בעלגיע) דעם יעניגען וואָס וועט איהר בויען ביליגער, האָט דזשעמס ראָטהשילד אונטער-געקויפט אייניגע קאָנקורענטען און אנדערע האָט ער פערשפראַכען אַקציעס, זאָ דאָס ער איז שליסליך געבליעבען דער איינציגער אָנבאָטער. ער האָט דאן נאָטירליך געקראָגען דיא קאָנצעסיען נאָך זיין אייגענעם פרייז, אָבער דערמיט האָט ער זיך נאָך ניט בענוגענט. ער האָט גלייך אַרויסגעלאָזט 300,000 אַקציעס צו 500 פראַנק יעדע אלס קאָפיטאל צו בויען דיא אייזענבאהן. דעם גרעסטען טהייל פון דיא אַקציעס האָט ער געלאָזען פאר זיך און נאָר אַ זעהר קליין נעם טהייל געגעבען צום פערקויפּען. פיעלע האָבען זיך אַ כאַפּ געטאָן צו קויפּען, ערוואַרטענדיג גרויסע פראַפיטען פון דער אייזענ-באהן, זאָ דאָס אין אַ קורצער צייט האָט א'ן אַקציע געשטיענען ביז 850. דאן האָט ראָטהשילד אַ לאָז געטאָן זיינע אַקציעס אויף דער בערזע און האָט אזוי „געמאכט“ אַן יעדער פערקויפטע אַקציע

זיך ארומגערעהט אין קאבינעט, האָבען מייסטענס נאָר זיך פער-
נומען מיט דער אינערליכער ארבייט פון דער קאנטאָר. יעדער
מאָקלער פלעגט איהם דערלאנגען א טאָבעלע פון קורס און ווארטען
אויף א בעפעהל צו קויפֿען אָדער צו פערקויפֿען. מיט זעלטענע
געדולד פלעגט ער אויסהאלטען דיא טעגליכע אטאקעס פון הונדער-
טער מענשען מיט פערשידענע פאָרשלאַגע. ער פלעגט אלעס
אויסהערען און בעטראכטען אזוי וויא פערטיעפט אין זיינע
געדאַנקען. א זייטיגער מענש וואָלט זיך געוואונדערט צו וואָס
דאָרף ער דאָס אין גאנצען. אבער ער האָט דורך דעם געהאט א
קורצען איבערבליק אויף דעם צושטאנד פון דער בערזע יעדען טאָג.
אָט האָט ער מיט כעס אראָבגעריסען 80 פראנק פון דער
רעכנונג פון איינעם פון זיינע אָגענטען. באלד נאָך דעם איז א
הענדלער מיט אַנטיקען צוגעקומען און האָט איהם פאָרגעשלאָגען
צו קויפֿען א גאָלדענע קעסטעלע מיט א זעלטענע עמאַל. דאָ
זיינען צוגעשטאַנען צו איהם צוויי אריסטאָקראטישע דאַמען, א
מוטער מיט א יונגע שעהנע טאכטער, און איהם געבעטען קומען
זעהן ביי זיי א קאמאָד פון לודוויג דעם פונפצעהנטען, וואָס ער
האָט זיך קורץ און שאַרף אָבגעזאָגט צו טאָן. ווייטער איז געקומען
א דיאַמאַנטען-הענדלער, א'ן ערפינדער, א'ן אינזשיניער, א'ן ענג-
לענדער, א'ן איטאַליענער, מענער און פרויען פון פערשידענע
נאַציאָנען און קלאַסען — יעדער מיט א פאָרשלאַג און א בעטענדער
מינע.

דער טומעל אין דעם פאָרדער-צימער און אין קאבינעט פון
דעם געלד-קעניג איז אַלץ געוואָרען גרעסער, כמעט אזוי וויא אויף
א בערזע, און דאָ איז נאָך מיט א מאָל אריינגעלאָפֿען א 6-יעהריגער
אינגעלע, רייטענדיג אויף א שטעקעל און בלאָזענדיג מיט אַלע
כחות אין א טרומייטער. נאָך איהם האָבען זיך געיאָגט צוויי
מידעלעך מיט פרעהליכע געשרייען. זיי האָבען זיך א וואָרף
געטאָן אויף זייער זיידען און גענומען קריכען אויף זיינע קניע. ער
האָט אויך געדולדיג אויסגעהאלטען דיזע אטאקע און האָט זיי
מיט לייעבע געקושט.

האָבען זיי אָפּט געמאַכט נאָך מעהר וויא ביי דיא פריהערדיגע בעסטע הלואות. נאָר קיינער האָט ניט אַרויסגעשלעפּט פון „האָב־געשעצטען פּובליקום“ 75 מיליאָן פּראַנק מיט איין קלאַפּ, איינפאַך פאַר שטיקלעך פאַפּיער, וויא דזשעמס ראָטהשילד, ווען ער האָט פּערקאַפּט דיא נאָרד־אייזענבאַהן פון פּראַנקרייך.

אויף דיזער אַרט האָט ער געקענט איבערלאָזען זיינע יורשים ניט ווייניגער וויא אַ מיליאָרד פּראַנק... וועגען זיינע פינאַנציעלע טהעטיגקייט קען מען אין אַלגעמיין זאָגען, אז ער האָט געמאַכט מיליאָנען, ווייל ער האָט אַרויסגעטראָטען בעוואָפּענט מיט זיין פאַטער'ס און ברודער'ס מיליאָנען. נאָטהאָן ראָטהשילד וואָלט געקענט מאַכען מיליאָנען איינפאַך אַלס ספּעקולאַנט, מיט אַ גאַנץ קליינעם קאַפיטאַל אין אַנפאַנג, דזשעמס — ניט.

דיזער אינגסטער זוהן פון מאיר אמשעל האָט איבערגעלעבט אלע זיינע ברידער. ער איז געשטאָרבען אין 1868, ווען ער איז אַלט געווען 90 יאהר, אָבּוואָהל ער האָט שטענדיג געליטען פון אַ מאַגען־קראַנקהייט און האָט דיא לעצטע 20 יאהר פון זיין לעבען זיך געשפּייזט נור מיט מילך.

ער איז געווען אַ מערקווירדיג פלייסיגער מענש. ער האָט געאַרבייט אזוי פיעל און לאַנג, דאָס זעהר ווייניג מענשען וואָלטען עס געקענט אויסהאַלטען אפילו עטליכע יאהר. מיר וועלען דאָ אין קורצען איבערגעבען, וויא אזוי ער האָט פּערבראַכט אַ טאָג אין זיין קאָנטאָר, ווען ער איז שוין געווען איבער 70 יאהר :

פינף אַוהר אין דער פריה איז ער שוין געזעסען לעבען זיין שרייב־טיש אין אַ ווינקעל פון זיין גרויסען קאַבינעט. אַרום גיין אַוהר, ווען מאַסען מענשען האָבען זיך געשטופּט איהם צו זעהען וועגען געשעפּטען, איז ער שוין געווען פּערטיג מיט זיין אייגענער אַרבייט. אַ רייהע אַגענטען, מאַקלערס, באַנקירען, געשעפּטסלייטע האָבען זיך געצויגען צו איהם אין פּערלוויה פון ווייניגסטענס דריי שטונדען ביז מיטאג־צייט. ער פלעגט יעדען אַליין אויסהערען קאַלטבלוטיג און עטוואָס ביז און זעלמען ווען ער פלעגט אימיצען זאָגען אַ גוט וואָרט. זיינע צוויי זיהן און איידעם, וועלכע האָבען

מיליארדער, דיזער הערשער פון דער פאריווער בערווע, דיזער מעכ-
טיגער פינאנציעניג....

אין דעם ראָמאַן „געלט“ שילדערט עמיל זאַלאַ אזוי דיזען
מיליארדער : „סאַקאַר (א ספּעקולאַנט און דער העלד פון ראָמאַן)
האַט ניט אַראָפּגעלאָזען דיא אױגען פון ראָטהשילדען, וועלכער
האַט לאַנגזאַם געשלאָנגען מילך מיט אזא אָנשטרענגונג, אז עס
האַט געשיינט, דאָס ער וועט עס קײנמאַל ניט
אױסטרײַנקען. ער האָט ניט געטאַרט אָנרײַהרען איר-
גענד וועלכע אנדערע שפּײַז אױסער מילך. צו וואָס דאַרף ער
א מיליארד פראַנק? האָט סאַקאַר געטראַכט. פרויען האָבען איהם
קײן מאָל ניט געצױגען. פּערציג יאָהר איז ער געבליבען טרײַ
זײַן פרוי, און יעצט איז ער שוין אלט און שוואַך. צו וואָס דאַרף
ער אױפּשטײַן פּינאָ אַ זײַגער אין דער פּריה, זיך פּערנעהמען מיט
אַזאַ שרעקליכען געשעפט, ווערען אױסגעמאַטערט בײַז' בײַן, פּינאָ
רען אַ קאַטאַרוזשנעם לעבען, פון וועלכען יעדער בעטלער וואָלט
זיך אָפּגעזאָגט, און ארומטראָגען זיך מיט אַ קאַפּ פול מיט ציפּער
און מיט אַ שאַרבען וואָס האַלט בײַז' פּלאַצען? צו וואָס דאַרף
ער צוגעבען נאָך נוצלאָזעם געלד צו זײַן גאָלד, ווען מען קען אפילו
ניט קױפּען אײַן גאַס אַ פונט ווײַנשעל און עס אױפּעסען, ווען
מען קען ניט אַוועקפּיהרען אײַן אַ קלײנעם רעסטאָראַן אױפ'ן ברעג
טײַך אַ פּרױענצײמער, וואָס מען בעגעגענט אײַן גאַס, ווען מען קען
ניט געניסען פון אלעס, זיך פּוילען, זײַן פּרײַ! און סאַקאַר האָט,
טראָץ זײַן אונערזעטליכען גײַז, געליעבט געלד פאַר דיא מאַכט,
וואָס זײ גיבען, האָט געפּיהלט אַ הײליגען ציטער, ווען ער האָט
געקוקט ניט אױף אַ געוועהנליכען קמצן, וועלכער קלײבט גלאַט
געלט, נור אױף אַ פּלײסיגען ארבייטער אָהן טהירישע לײדענשאַפּט-
טען, וועלכער האָט זיך אָפּגעזאָגט פון פּערנעניגען, פון אלעס, נאָר
וועלכער זעצט פאַר, טראָץ זײַן קרענקליכען אלטער, צו הײבען אלץ
העכער זײַן מיליאָנען-טהורם מיט דעם אײנציגען ציעל אײבער-
צולאָזען עס זײנע קינדער, אז זײ זאָלען דיעזען טהורם העכער
מאַכען בײַז ער וועט בעהערשען דיא וועלט.“

אין מיטען דערינען האָט אַ בעאַמטער אַרײַנגעפיהרט אַ
בלאָנדען יונגען מאַן און האָט שטילערהײט געזאָגט ראָטהשילד'ן
זײַן נאָמען. דאן האָט זיך דער פּינאַנצקעניג געלאָסען אויפגעהױ-
בען פון זײַן שטול, אויף וועלכען זײַן עלטערער זוהן האָט זיך
געזעצט אויפצונעהמען דיא מאַקלערס און אַגענטען. דער באַנקיר
און דער יונגער בלאָנדער מאַן האָבען זיך אָבגעשטעלט לעבען אַ
פּענסטער. דער יונגער מאַן איז געווען אַ פּערטרעטער פון אַ
גרויסמאַכט, וועלכער האָט זיך געהאַלטען זעהר שטאַלץ אין טױלערי
(נאַפּאָלעאָן'ס פּאַלאַץ), אבער איז דאָ געשטאַנען מיט א'ן אײַנגע-
בויגענע קאַפּ און בעטענדען שמײַכל. אין דיווען צימער, וועלכער
איז געווען אזוי וויא א'ן עפּענטליכער פּלאַץ און וואו עס האָט
גערוישט וויא אויף דיא טרעפּ פון דער בערזע, האָט ראָטהשילד
ניט אײַן מאָל עמפּפּאָנגען דיפּלאָמאַטען און אפילו דעם קײזער'ס
מײַנסטערס, שטעהענדיג לעבען אַ פּענסטער אָדער אין אַ ווינקעל.

דערווײַלע איז געקומען מיטאַג-צײַט, און דער פּינאַנצקעניג
איז אוועק אין עסצימער, בעגלייטעט פון זײַנע שרײַענדע אײַניק-
לעך. דאָרטען האָט זיך שוין געפונען זײַן פאַמיליע, זײַהן, טעכ-
טער און אײַניקלעך, ארום אַ גרויסען טיש. דיווען טאָג זײַנען
דאָרט געווען 19 שטיק, דאָרונטער 8 אײַניקלעך. לעבען זײַן אָרט,
בײַן עק פון טיש, איז געשטאַנען אַ טאַסע מילך — זײַן אײַנ-
ציגע שפּײַז. ווען ער האָט זיך אַנידערגעזעצט, האָט ער צוגעמאַכט
דיא אויגען פון אויסגעמאַטערטקײט. נאַכהער האָט ער מיט צײ-
טערענדע הענד צוגעטראָגען דיא טאַסע מילך צום מויל, דערלאנגט
אַ זופּ און אויסגערופען מיט אַ קרעכץ: „וויא האָב איך זיך הײַנט
אויסגעמאַטערט!“ אָבער מען האָט איהם ניט געלאָזען רוהיג אויס-
טרינקען דאָס בײַסעל מילך, דען דיא מאַקלערס און אַגענטען, וועלכע
זײַנען ערשט געקומען פון דער בערזע, האָבען זיך אַ לאָז געטהאָן
צו איהם אין עסצימער, וואו זײַן פאַמיליע, וועלכע איז געוואָהנט
געווען צו דיווען שטענדיגען טומעל, האָט גאנץ לוסטיג געגעסען
אַלערליי געריכטען, און דיא קינדער האָבען געלארעמט....
אַט אזוי גליקליך האָט געלעבט אויף דער עלטער דיווער

ווען ער פלעגט געבען צדקה, האָט ער זיך געסטאַרעט, אז מען זאָל עס גוט וויסען. זיין שטרעבונג זיך אויסצופיינען האָט איהם אויך געפיהרט צו קויפֿען זיך אַ באַראָן־טיטעל אין עסטרייך. אַ מאָל פלעגט ער זוכען אויסצושלאָגען דיא הוצאה אויף צדקות דורך אַ קליינע ספּעקולאַציאָן אויף דער בערזע. מען דערצעהלט, אז איין מאָל האָבען איהם עטליכע אידען פאַרגעוואָרפֿען, דאָס ער זאָרגט נאָר ניט וועגען זיינע אָרימע ברידער, און האָבען איהם פאַרגעשלאָגן גען ער זאָל זיי געבען עפעס אַ געלעגענהייט צו מאַכען געלט אויף דער בערזע. ער האָט דאָן אַרויסגערופֿען אַ קינסטליכע העכערונג פון געוויסע ווערט־הפּאפּירען, און אַ געוויסע צאָהל אידען האָבן בען דערביי „פּערדיענט“ 850 טויזענד פראַנק. מען בעהויפטעט אויך, אז אַ טהייל פון דיעזען „פּערדיענסט“ איז פּערברויכט געוואָרען צו בויען אַ סינאַגאָגע אין פאַריז...

אויסגעלפֿען אימיצען מיט זיין געלד האָט ער זעהר פיינד געהאַט. מען דערצעהלט, אז ווען אַ פריינד האָט זיך צו איהם געווענדעט מיט אַ ביטע צו געבען איהם קרעדיט פאר אַ געוויסען געשעפט, האָט ער געענטפֿערט: „געלד וועל איך אייך ניט געבען אפילו איין סאַנטים, נאָר העלפֿען קען איך אייך. קומט, מיר וועלען צוזאַמען פאַהרען אויף דער בערזע“. ווען זיי זיינען געקורט מען, איז ראָטהשילד עטליכע מאָל מיט איהם אַרומגעגאַנגען געאָרמט איבער'ן זאַל. נאָכהער, ווען ראָטהשילד איז אוועקגעפּאָהרען, האָבען אלע אַרומגערינגעלט זיין פריינד און איהם פאַרגעשלאָגען זעהר גוטע געשעפטען. זיין קאַריערע איז אזוי געמאַכט געוואָרען, ווייל מען האָט איהם געהאַלטען פאר אַ פריינד פון דעם בערזע־קעניג.

דערביי איז דזשעמס אויך געווען קארג. וועגען זיין קארג-
קייט דערצעהלט מען א סך געשיכטען. מיר וועלען נאָר איבער-
געבען איינע, וועלכע איז זעהר כאראקטעריסטיש. איין מאָל איז
ער אוועק צום בעריהמטען מאלער האָראס ווערנע צו בעשטעלען
זיין פאָרטרעט.

— וויא פיעל וועט איהר פערלאנגען? — האָט ער געפרעגט.

— ביי אייך? 4000 פראנק.

— אָט באלד וועל איך זיי אייך שטעקען! 4000 פראנק פאר
עטליכע שמירעכצען מיט'ן פינזעל! דאָס איז שוין א צו לייכטער
מיטעל צו מאַכען געלט!

— פון דעסטוועגען 4000 פראנק און אפילו א סאנטים ניט
ווייניגער, האָט דער מאלער קאלטבלוטטיג ערקלעהרט.

— איהר זייט פשוט א משוגענער! האָט דער מיליאַרדער
אויסגערופען און איז ארויס.

— ווארט א ביסעל, האָט איהם דער מאלער נאָכגעשריען,
איך וועל מאַכען אייער פאָרטרעט אומזיסט.

דער קינסטלער האָט עס ווירקליך געמאכט, אָבער אזוי, אז
אפילו דזשעמס ראָטהשילד, וועלכער האָט זיך ווייניג געקימערט
וועגען דיא עפענטליכע מיינונג וויא זיין ברודער אין לאַנדאָן, האָט
געמוזט זיין אונצופריעדען. דער קינסטלער האָט איהם אָפגעמאָלט
אויף א בילד, וואָס האָט פאָרגעשטעלט דיא אונטערגעבונג פון
דעם אלזשירער העלד אבדעליקאדער צו דיא פראנצויזען, אין
דער פערדאָן פון א העסליכען און קארגען איד, וועלכער אנטלויפט
אין שרעק מיט א קעסטעלע געלד און צירונג. אין דעם געזיכט
פון דיזען פייגען אידעל האָט יעדערער געקענט דערקענען דעם
מיליאַרדער, און דער עולם האָט ניט ווייניג געלאַכט פון דיזען
איינפאל.

טראָץ זיין קארגקייט האָט ער דאָך זיך ערוואָרבען א נאָמען
פון א פילאַנטראָפּ. ער פלעגט מנדר זיין גרויסע סומען אויף
פערשיעדענע צדקה-אנשטאַלטען; אָבער דאָס האָט ער ניט געטאָן
אויס מיטלייד און ליעבע צו מענשען, וויא אויס ליעבע צו כבוד.

האָט זיך מיט גאָר נישט אויסגעצייכענט אויסער מיט זיין געקויפטען טיטול באַראָן. דיוע פירמע איז אייגענטליך געווען אַן אבטיילונג פון דער פאַריזער.

אַלע ברידער האָבען געלעבט זעהר פריינדליך צווישען זיך, געשטיצט איינער דעם אנדערען, זאָ דאָס פראַקטיש זיינען זיי געווען שותפים פון איין געשעפט. אַלע צוזאַמען האָבען זיי אויסגעפיהרט פיעלע גרויסע אונטערנעמונגען וויא, צום ביישפּיעל, דיא אויפ־בוואונג פון דיא וויכטיגסטע אייזענבאהנען אין עסטרייך־אונגאַרן.

ווען מאיר אמשעל וואָלט געקענט זעהען, וואָס זיינע אייניקלעך טהוען, וואָלט ער בעזאָנדערס נחת געהאט פון נאטהאַן'ס שפּאַרעוור־דיגען זוהן ליאָנעל. דיעזער האָט גע'ירש'ענט דיא פינאַנציעלע פעהיגקייטען פון דעם זיידען און פאטער. נאטהאַן ראַטהשילד האָט איבערגעלאָזען פיער יורשים : נאטהאַניעל, ליאָנעל, מעיער און אַנטאָני. דער עלטערער איז געווען אַ מעלאַנכאָלישער מענש און האָט זיך ענטזאגט פון אירגענר וועלכע געשעפטען. ער איז אוועק גאָך פאַריז, וואו ער האָט געלעבט איינזאַם, שטיל און אונ־פעהריירטעט. זיין ליעבלינג־בשעפט־יגונג איז געווען זאַמלען אַלטע מטבעות. נאטהאַן'ס צוויי אינגערע זיהן האָבען זיך אין גאַנצען אָבגעגעבען צו ספּאָרטען און האָבען געזוכט זיך אויסצו־צייכנען מיט זייערע פערד און געיעג־פלעצער. זיי האָבען נאָך־געטאַנצט דיא רייכע ענגלישע לאָרדען, וועלכע האָבען אויך ניט וואָס צו טהון מיט זיך און טויטען דיא צייט אין ספּאָרטס. קיין מענש קען ניט זיצען אין גאַנצען לייד־יג, אָבלעבען זיינע יאהרען מיט פערלייגטע הענד, און ספּאָרט איז וויא צוגעפאַסט צו דיא רייכע, וועלכע האָבען קיינע פעהיגקייטען און קיין נייגונג צו עפעס אַ ניצ־ליכע טהעטיגקייט.

מעיער'ס גרעסטע אַמביציען איז געווען צו געווינען דיא בעריהמטע דערבי־רייסעס מיט זיינע פערד, און ווען דאָס איז איהם געלונגען איז ער געווען איבערגליקליך. ער האָט זיך אפילו געפוילט צו זיצען אין פאַרלאַמענט, ווען מען האָט איהם אויס־

דיא יורשים פון דיא ערשטע פינאנץ-קעניגע.

וועגען דיא איבעריגע דריי זיהן פון מאיר אנשעל איז ניטא וואס בעזאנדערס צו זאגען. זיי האבען נאטירליך אויך געמאכט געלט אין זייערע קאנטאָרען אין פראנקפורט, ווען און נעאפעל; אָבער זיי זיינען ניט געווען פעהיגע ספעקולאנטען און האָבען אויך ניט ארויסגעצייגט אזא זשעדנעקייט צו גאָלד און אזא האַלזברע-כענדע טהעטיגקייט וויא זייערע ברידער אין לאַנדאָן און פאריז. קארל, וועלכער האָט זיך בעזעצט אין נעאפעל, האָט פעהעלט-ניסמעסיג ווייניג געטויגט צו פינאנציעלע געשעפטען. א געוויסע צייט האָט ער אפילו ניט געעפענט א קאנטאָר. פון דעסטוועגען האָט ער אויך איבערגעלאָזען ניט ווייניגער וויא 200 מיליאָן פראנק. זיינע קינדער האָבען גאָר קיין נייגונג געהאַט צו געשעפטען. זיי האָבען געלעבט אָהן שום בעשעפטיגונג, ווען מען זאָל ניט רעכע-נען זייערע וואַנדערונגען איבער בילדער-גאלערעען און מוזעאומען. לעבענדיג אין איטאַליען, האָבען זיי ליעב געקראָגען קונסטווערק און זיינען אזוי פערטאָן געווען אין קאָלעקציאָנען פון אַנטיקען, וויא אייניגע זייערע שוועסטער-קינדער אין ענגלאַנד מיט רייסעס (וועטרענען), טייערע פערר, הינד און אַנדערע ספּאָרטס נאָך דעם ענגלישען מוסטער. דער גייסט פון דיא רייכע און געבילדעטע קלאַסען אין דיזע לענדער האָט זיך אָבגערופען אויף דיא יעניגע פון מאיר אמשעל'ס אייניקלעך און אור-אייניקלעך, וועלכע האָבען איבערגעגעבען זייער חלק אין דיא הענד פון דיא געשעפטס-פיהרער פון זייער פאמיליע און געלעבט נאָך זייער געשמאַק און פערנגיגען. דיא געשעפטען פון דער נעאפּאָליטאַנער פירמע זיינען אין גאַנצען איבערגעגאנגען צו דער פאריזער.

דער פראנקפורטער ראָטהשילד האָט זיך אונטערשיידעט פון אלע זיינע ברידער דערמיט, וואָס ער איז געווען א פרומער איד. ער איז געשטאָרבען אָהן קינדער, איבערלאָזענדיג זיינעם א פלימעניק א 200 מיליאָן פראנק. דער גרינדער פון דער וויענער פירמע

בעזאָנדערס האָט ער זיך אזוי געהיט נאָכדעם, וויא זיין אָנקעל
דזשעמס איז בערויבט געוואָרען אויף גאנצע 32 מיליאָן פראַנק
פון א געוויסען קארפּאָאָניע, וועלכער האָט עס אויסגעאַרבייט און
אַרגאַניזירט דעם פּלאַן צו בערויבען דאָס פּובליקום אויף 75 מיליאָן
פראַנק דורך דיא אויפהייבונג און נידריגונג פון דיא אַקציעס פון
דער פראַנצויזישער נאָרד-אייזענבאַהן, וויא דאָס איז אויבען
ערקלערט געוואָרען. דיווער נעשייטער פראַנצויז האָט מערקווירדיג
קונציג בע'גנב'עט זיין בעל הבית און איז נאכהער וויא אין וואסער
אַריין.

וועגען ליאָנעל ראָטהשילד קען מען זאָגען, אז ער איז געזעסען
אויף זיינע קאסעס מיט גאָלד וויא א הוהן אויף אייער. דיא לעצטע
20 יאהר פון זיין לעבען איז ער איבערהויפט געווען צוגעשמידט
צו זיין שטול, ווייל ער האָט געליטען רעוומאַטיזמוס אין דיא
פּיס; נאָר פריהער האָט ער אויך גאַנץ ווייניג געוואוסט פון
פערנגיגען. ער האָט זיך ניט געפיהלט היימליך אין געזעלשאפטען
און פלעגט נאָר אויפלעבען אין זיין קאָנטאַר.

נאָר בעריהמט איז ער געוואָרען דורך דעם קאמפּף פאר דיא
פאָליטישע רעכטע פון אידען אין ענגלאַנד. דערביי איז ער געווען
מעהר א'ן אינסטרומענט, וויא א בעוועגונגס-מאַשין. אין 1847
יאהר איז ער אויסגעוועהלט געוואָרען אלס מיטגליעד פון פאַרלאָ-
מענט צו פערטרעטען דיא באַנקירען און רייכע קאַרפּאָראַציאָנען
פון דער לאָנדאָנער סיטי, דעם רייכסטען פונקט אויף דער ערד.
נאָר ער האָט ניט געקענט פאַרנעהמען זיין פּלאַץ אין פאַרלאַמענט,
ווייל מען האָט, נאָך דעם געזעץ, געמוזט שווערען אויף דעם
עוואַנגעליום (ברית חדשה) און געברויכען אין דער שבועה דיא
ווערטער „נאָך דעם אמת'ן גלויבען פון קריסטען“.

דאן האָט זיך אָנגעפאנגען א בעוועגונג פאר דיא ענדערונג
פון דיווער שבועה אזוי, אז אידען זאָלען קענען זיצען אין פאַרלאָ-
מענט. דיא ליבעראַלען זיינען אַרויסגעטראָטען פאר דיא אידען,
און דיא קאנסערוואטיווע, בעזאָנדערס דיא לאָרדען, האָבען זיך

געקליבען נאך דעם הייסען קאמפף פאר דיא פאליטישע רעכטע פון אירען אין ענגלאנד.

ליאנעל האט געפיהרט אלע געשעפטען. דיא ברידער האבען איהם אנפערטרויט זייער חלק און האבען זיך ניט גענארט, דען ער איז געווען א שפאָרעוודיגער און שטרענגער בעל הבית. ער האט נאָכגעפאָלגט זיין פאטער, וועלכער האט איהם פריה בעקאנט געמאכט מיט דיא אָפּעראַציאָנען און געהיימניסע פון דער בערזע. נאָך ער האט ניט געהאט דיא פעהיגקייטען פון זיין פאטער צו ספּעקולאַציאָנען און האט מורא געהאט צו ריזיקירען. ער האט מעהר געאַרבייט אין זיין קאָנטאָר וויא אויף דער בערזע און האט דאָרט איינגעפיהרט א זעהר שטרענגע צענטראַליסטישע אָרגאַניזאַציאָן. זיין פינאַנציעלע טהעטיגקייט איז כמעט אויס-שליסליך בעשטאַנען אין באַרגען געלד צו רעגירונגען. ער האט געהאט 44 הלאות אויף צוויי מיליאַרד פראַנק, און איז געווען דער פינאַנצאַגענט פון אייניגע רעגירונגען. דאָרונטער אויף פון דער רוסישער. גאָלד האט קיין מאָל ניט געפּעחלט אין זיינע קעלערן. ער האט שטענדיג געוואוסט, וויא ער האלט אין דער וועלט מיט זיין אייגענעם ריעזיגען קאפיטאַל און מיט דיא קאפיטאַלען, וועלכע ער האט צו יעדער צייט געקענט שאַפּען. ווען דיא ענגלישע רעגירונג האט געמוזט קריעגען 40 מיליאָן פונט אין גאָלד, אום אויסצוקויפּען דיא אַקציעס פון זועץ-קאנאַל, האט עס ליאנעל ראָטהשילד איהר צוגעשטעלט אָהן שווייגיקייטען. דורך דיזע אָפּעראַציאָנען האט ענגלאַנד אַריינגעקראָגען אין איהרע הענד דעם קאנאַל, וואָס דיא פראַנצויזען האָבען געבויט. דאָס איז געווען צוגלייך א פינאַנציעלער און פאָליטישער זיעג איבער פראַנק-רייך, א זעג, וועלכער האט שליסליך געפיהרט דערצו, אז ענגלאַנד האט אויף פערכאַפט געפּטען.

אזוי וויא דיא ראָטהשילדס זיינען ניט איין מאָל בע'גנב'עט און בערויבט געוואָרען פון זייערע אַגענטען און בעאַמטע, האט ליאנעל איינגעפיהרט א ספּעציעלע געהיים-פאָליציי אין זיין קאָנ-טאָר און פלעגט פּלוצלינג מאַכען רעוויזיעס אין דיא ביכער.

ליבעראלער פארטיי, צו וועלכער ער האָט געהערט אזוי וויא כמעט אלע אידען פון זיין צייט.

געשטאָרבען איז ער אין 1879, ווען ער איז אלט געווען 69 יאהר. זיין פלאץ איז פערנומען געוואָרען פון זיין זוהן נאטאהניעל, דעם יעצטיגען לאָרד ראָטהשילד. דער אור־אייניקעל פון דעם פעראכטעמען מלוה פון דער פראנקפורטער יודענשטראסע זיצט יעצט צוזאמען מיט דער העכסטער ענגלישער אריסטאקראטיע, וועלכע האָט נאָך מיט א יאהר 40 צוריק ניט געוואָלט צולאָזען זיין פאטער אין פארלאמענט. דיזער אלמעכטיגער לאָרד, דער גרעסטער פינאנץ־קעניג אין דער וועלט, איז געראָטהען אין זיין פאטער. ער איז דער איינציגער פון ליאָנעל'ס דריי זיהן צו פיהרען דיא ריעזיגע געשעפטען פון דער פירמע. דיא אנדערע צוויי זיהן, לעאָפאָלד און אלפרעד, האָבען זיך מייסטענס אָבגעגעבען צו ספאָרטס און צו א לוקסוס־לעבען. זיי גיבען דעם טאָן דער ענגלישער אריסטאקראטיע, ווייל זיי קענען אויסגעבען מעהר געלד אויף בעלער, באַנקעטען, טהייערע פערד, יאכטען, פארקען פאר געיעג א. ז. ו. ווער איז דען אים שטאַנד אויסצוגעבען א יאהר ביז 100 מיליאָן פראַנק? דער לוקסוס פון דיא ראָטהשילדען איבערטרעפט יעצט אלעס וואָס מען קען זיך נאָר פאָרשטעלען.

לאָרד ראָטהשילד קלייבט ווייטער מיליאָנען. דער מיליאָנען־טהורם ווערט אלץ העכער דורך זיין אונערמיערליכע ארבייט. ער האָרעוועט אזוי וויא זיין פאטער אין דער קאָנטאָר, ספעקולירענדיג גאנץ ווייניג, אָבבוואָהל ער דארף גאנץ ווייניג מורא האָבען צו פער־לירען אונטער געוועהנליכע אומשטענדען. ער האָט אויף קיין פערגאניגען אין דער געזעלשאַפט און פיהלט זיך נאָר גוט אין זיין קאָנטאָר, וואו ער איז דער דיקטאטאָר, דער אונבעשרענקטער הערשער. ער איז אזוי פערנומען מיט דער פיהרונג פון דיא ריעזיגע געשעפטען, דאָס ער האָט כמעט קיין צייט ניט פאר זייטיגע זאכען. ער איז אלזאָ אזא שקלאוו פון זיינע מיליאָנען וויא זיין פאטער דזשעמס ראָטהשילד.

דאָס זעלבע קען מען אויך זאָגען וועגען דיא מיטגילעדער

איינגעשפארט אָנצוהאַלטען דיא אַלטע שבועה. אין דער האָז אָו קאָמאָנס (רעפּרעזענטאַטען-אָדער דעפּוטאַטען-קאַמער) איז מיט אַ גרויסע מאַיאָריטעט אָנגענומען געוואָרן אַ פּאַרשלאַג אָבצושאַפּען דיא קריסטליכע שבועה, אבער דיא האָז אָו לאָרד (דיא קאַמער פון אַריסטאָקראַטען, אַ מיין סענאַט) האָט עס פּערוואָרפּען. ליאָנעל וואָלט פּילייכט אויפגעגעבען דעם קאַמפּף, אָבּוואָהל ער האָט נאָטירליך געוואָלט אויספיהרען דעם וואונש פון אַלע אידען, און איבערלאָזען אַן אַנדערען צו ווערען אַ דעפּוטאַט; אבער זיינע פריינד זיינען צו איהם צוגעשטאַנען און האָבען איהם איינגערעדט ער זאָל אַרויסטרעטען אַלס קאַנדידאַט ביי דיא נעכסטע פאַרלאַ-מענטס-וואָהלען. מען האָט איהם וויעדער אויסגעקליבען אין דער לאָנדאָנער סיטי נאָך מיט אַ גרעסערער מאַיאָריטעט וויא דעם ערשטען מאל. דיא באַנקיערען און געשעפּטסלייטע האָבען דערמיט געוואָלט אויסדריקען זייער פּראָטעסט, וואָס זייער פּערטרעטער ווערט ניט אָנגענומען אין פאַרלאַמענט. אויף אַ גרויסען פּראָטעסט-מיטינג איז דאָן בעשלאָסען געוואָרען, אז ליאָנעל ראָטהשילד זאָל קומען אין פאַרלאַמענט און ערקלערען דעם ספיקער (פּאַרזיצענדער פון דעפּוטאַטען-קאַמער), אז ער וויל שווערען אויף דעם אַלטען טעסטאַמענט, וויא אַ איד. עס האָט זיך דאָן אָנגעפאַנגען אַ נייע גרויסע דעבאַטע וועגען דיזער פּראָגע, נאָר דער סוף איז דיזעס מאל געווען, אז מען האָט בעשלאָסען דאָס „סער ראָטהשילד אַלס אַ איד, קען ניט פערנעהמען אַ פּלאַץ אין פאַרלאַמענט“.

דאָ איז ניט דער פּלאַץ צו שילדערן דיזען אינטערעסאַנטען קאַמפּף, וועלכער האָט זיך געצויגען 11 יאהר און וועלכער האָט זיך געענדיגט אין 1858 מיט אַ זיעג פאַר דיא אידען. ליאָנעל ראָטהשילד האָט ענדליך געקענט זיצען אין פאַרלאַמענט, אבער ער איז דאָרטען ווייניג געזעסען. ער איז אייגענטליך נאָר געווען אַ גאָמען פאַר דיא יודענפריינדליכע קעמפּפער. אין פאַרלאַמענט האָט ער זיך מיט קיין זאך ניט אויסגעצייכענט. דיא דעבאַטען האָבען איהם ווייניג אינמערעסירט און ער האָט קיינמאל ניט פרובירט צו האַלטען עפעס אַ רעדע. געשטימט האָט ער מיט דער

האָבען קיינע געשעפטען געפיהרט, אויך ניט חתונה געהאַט. דאָס
איז אַ צופאַל אָדער אַ געוויסע פאַמיליען-רעגעל, אבער דער פאקט
איז יעדענפאלס אַ מערקווירדיגער. זעהר ווייניג פרעמדעס בלוט
פליסט אין די אָדערן פון מאיר אמשעל'ס אור-אייניקלעך. א'ן
אנדער פאַמיליע וואָלט צוליעב דעם שוין אין גאנצען פערשוואונ-
דען אין פערלויף פון 100 יאהר; אבער די ראַטהשילד פאַמיליע
איז אַ זעלטען קרעפטיגע און לאַנגיעהריגע, דען דער דורכשניט-
ליכער לעבען פון דיא זיהן און אייניקלעך פון מאיר אמשעל איז
אונגעפעהר 70 יאהר.

נאָר וויא מען זאָל ניט ערקלערען דיזע זעלטענע לעבענס-
קראַפט פון דער פאַמיליע, טראָץ דיא חתונות פון נאָהענטע בלוט-
פערוואַנדטע — דיא מיליאַרדען, וואָס זיינען אָנגעקליבען געוואָרען
אין דיא לעצטע 120 יאהר, זיינען יעצט צענטראַליזירט אין אַ פאָר
הענד. דער הויפט קאָמאַנדיר פון דיזער ריעזיגער פינאַנציעלער
מלוכה איז לאָרד נאָטהאָניעל ראַטהשילד.

ענדע.

פון דער פאריווער פירמע. דיא געשעפטען ווערען דאָרטען אויף געפיהרט פון איינעם, וועלכער איז פעהיגער צו פינאנצען און וויל זיך דערמיט פערנעהמען, אום ניט אָבצושטעהן פון זייערע זיידעס. דיא איבריגע לעבען וויא מאָנארכען און טויטען זייער צייט אין פערגניגען, רעכענדיג דארונטער אויף איינקויפען בילדער, סטאטוען און איבערהויפט קונסטווערק. מאַנכע פון זיי זיינען פעראינטערעסירט אין ליטעראטור און נאטורוויסענשאפטען, אונטערשטיצענדיג ניט זעלטען געלעהרטע צו מאַכען קאָסטבארע נאכפארשונגען. זיי ווילען זיך אַרויסצייגען אַלס אונטערשטיצער פון קונסט און וויסענשאפט. אנדערע גיבען זיך אָב מעהר צו פילאַנטראָפיע, האַלטען אויף אָדער אונטערשטיצען צדקה־אַנשטאַלטען. אין אַלגעמיין קען מען זאָגען, אז קיינער פון זיי האָט זיך נאָך מיט גאָר נישט אויסגעצייכענט אויף אירגענד וועלכען פעלד און אז זיי פיהרען זיך פיעל אַנשטענדיגער און בעסער, וויא אירגענד וועלכע יורשים פון מיליאַרדערען. אין זייער אונגעהויערן לוקסוס פערגעסען זיי דאָך ניט אַ געוויסע מאָס פון אינטעליגענץ און אַדעלקייט. פאַרלויפּיג איז נאָך דיא פאַמיליע ניט דעזשענע־רירט געוואָרען, וויא דאָס טרעפט געוועהנליך מיט זעהר רייכע פאַמיליעס.

דער ריעזיגער פערמעגען, וועלכער קען גערעכענט ווערען אין מיליאַרדען, געפינט זיך אייגענטליך אויף יעצט אין עטליכע הענד, גראַדע וויא נאָך מאיר אַמשעל'ס טויט. דיא פאַמיליע איז גאָר ניט גרויס, סך־הכל אונגעפעהר 50 פערזאָן. דאָס איז פון ערשטען בליק זעהר זאָנדערבאַר, ווען מען נעהמט אין אַנבעטראַכט, דאָס מאיר אַמשעל האָט איבערגעלאָזען פינף זיהן, פון וועלכע פיער האָבען געהאַט גאָר ניט ווייניג קינדער אין אָנפאַנג פון לעצטען יאהרהונדערט. אבער אין דער ווירקליכקייט איז דאָס געקומען דורך צוויי גאַנץ איינפאַכע אומשטענדען : ערשטענס, דורך דעם וואָס אין דער פאַמיליע איז איינגעפיהרט געוואָרען חתונה צו האָבען צווישען זיך, געוועהנליך צווישען שוועסטער־קינדער, און צווייטענס, האָבען דיא מייסטע פון דיא מיטגליעדער, וועלכע

לעבענסבעשרייבונגען * * *
פון בעריהמטע מעננער * * *

מעיערבעער

דער אפּערא קעניג.

זיין לעבען, זיינע אפּערען און
מוזיקאלישע אויפטואונגען.

פון פיליפ קראנץ

מעיערבער.

איינלייטונג.

דיא דייטשע אידען און דיא פראנצויזישע רעוואָלוציאָן.

דער געניאלער קאמפאָזיטאָר יעקב מעיערבער איז געבאָרען געוואָרען אין דער צייט, ווען די גרויסע פראנצויזישע רעוואָלוציאָן האָט זיך אריבערגעריסען דעם גרענעץ און האָט גענומען שטורמען איבער גאנץ אויראָפּא. די קלאַנגען פון דער מאַרסאַליעזע, וועלכע איז פערפאַסט געוואָרען פון דעם פראנצויזישען אָפיציער רוזשע דע-ליל צו בעגייסטערן די רעוואָלוציאָנערע ארמעען אין דעם קאמפּף געגען די מלכים און אלע אונטערשטיצער פון דער מיטעל-אַלטערליכער אָרדנונג, האָבען אלץ מעהר געוועקט די פעלקער און זיי גערופען צו פרייהייט. די אידען פון פרייהייט, גלייכ-הייט און ברידערליכקייט, וועלכע די רעוואָלוציאָנערע פראנצויזישע רעפּובליק האָט געזוכט צו פערוויקליכען אין לעבען, האָבען אויפ-גערודערט די גאנצע וועלט. דער טריקאַלאָר — די דריי-פאַרביגע פאַהן פון דיזער רעוואָלוציאָן אלס סימבאָל פון די אָנגעקוינדיגטע פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט פון אלע מענשען, פעל-קער און ראַסען — האָט אָנגעפאַנגען זיין זעגרייכען מאַרש איבער אלע אויראָפּעאישע לענדער.

עס איז געווען די געוואָלדיגע געבורט פון אַ נייער וועלט אין דעם שוים פון דער אַלטער, אַ וועלט, וועלכע האָט פערשפּראַכען אַזוי פיעל גליקען און וועלכע האָט צוגעצויגען די הערצער פון אלע אונ-טערדריקטע און ערנדיריגטע. עס איז איבריג צו זאָגען, אז די

Copyright, 1907,
By the International Library Publishing Co.

הייטס-גייסט, וועלכער איז איינגעפלאנצט און איינגעוואקצעלט געוואָרען דורך די פראנצויזישע רעוואָלוציאָן, האָט געפונען אין זיי די טרייעסטע, גלענצענדסטע און איינפלוסרייכסטע קעמפפערס. מיט זייערע געניאלע קעפ און מעכטיגע פעדערס האָבען זיי גע- האָלפֿען צו צוטרייסלען די זיילען פון דער אלטער געזעלשאַפט און אויפצושטעלען די זיילען פון דער נייער געזעלשאַפט.

איינער פון דיזע מערקווירדיגסטע זשעניען, וועלכע זיינען אין יענער צייט ארויס פון די דייטשע אידען, איז יעקב מעיערבער. דאָס וואָס היינט איז געווען אין דער פאָעזיע, בערנע אין דער פובלי- ציסטיק, דאָס איז ער געווען אין דער מוזיק, בעזאָנדערס אין דער אָפּערן-מוזיק. ער איז געווען, קען מען זאָגען, א רעוואָלוציאָנער אויף דעם מוזיקאלישען וועג, ניט נאָר ווייל ער האָט מיט זיין גלענ- צענדען זשעניע איינגעפיהרט פיעלע וויכטיגע ענדערונגען אין אָפּע- רעס, זאָנדערן ווייל ער האָט זיי געדיכטעט, ווי א מענש מיט א פרייען גייסט, ווי א מענש, וואָס האָט זיך אָבגעטרייסעלט פון פאָר- אורטהיילע, ווי א וועלטמענש צו דער גאנצער וועלט.

ריכארד וואַגנער און אַנדערע אַנטיסעמיטישע מוזיקאַנטען האָבען איהם בעשולדיגט, דאָס אין זיינע קאָמפאָזיציאָנען האָט ער אריינגעצויגען אידישע מעלאָדיען; אָבער דאָס איז ניט ריכטיג. מעיערבער איז אייגענטליך נאָר געווען א איד מיט'ן נאָמען. די אומשטענדען, אונטער וועלכע ער איז ערצויגען געוואָרען, האָבען גאנץ וועניג געקענט פיהרען צו דער ענטוויקלונג פון אידישע גע- פיהלען און שטרעבונגען אין איהם. עס איז איבערהויפט געווען די צייט, ווען די געבילדעטע אידען האָבען זיך געוואָלט וואָס ענגער אסימילירען מיט די פעלקער, צווישען וועלכע עס איז זיי אויסגע- קומען צו לעבען. אין דעם ענטהוואָזמוס, וואָס די נייגעבארענע פאָליטישע פרייהייטען האָבען ארויסגערופען, האָט מען פערגעסען אָן די נאַציאָנאַלע און רעליגיעזע פאָראַרטטהיילע, וועלכע האָבען שפעטער געפונען א ביטערן און זעהר טרויעריגען אויסדרוק אין אַנ- טיסעמיטיזמוס. מען האָט דאָן געטרוימט, אז עס איז נאָר נאָר הענט די צייט, ווען אלע מענשען וועלען זיין פריי און לעבען ווי

אידען, וועלכע האָבען אזוי שרעקליך געליטען אין פינסטערן מי-
טעלאַטער און וועלכע זיינען אין ערגעץ ניט אנערקענט געווען
פאר גלייכבערעכטיגטע בירגער, אפילו ווען די פינסטערע וואַלקענס
פון קאמפּליציזמוס זיינען צוואַנגט געוואָרען דורך די פרייע פילאָ-
זאָפיע, רעפּאָרמאציאָן און ענטוויקלונגען פון קונסט און וויסענ-
שאַפט, האָבען בעזאָנדערס סימפּאטיזירט מיט די שטרעבונגען פון
דער פראנצויזישער רעוואָלוציאָן. פאר זיי איז געוועזען אַן אמת'ע
ישועה, מען קען זאָגען, משיח'ס צייטען. עס איז גענוג צו וואַרפען
א קורצען בליק אויף דער לאַגע פון אידען פאר דעם שטורם פון
דער באַסטיליע און נאכדעם, אום צו פערשטעהן וואָס פאר אַן
אונגעהויערע איבערקעהרעניס דיזע רעוואָלוציאָן האָט אַרויסגע-
רופען ניט נאָר אין די בעציהונגען פון אַלע ציוויליזירטע פעלקער צו
אידען, זאָנדערן אויך אין אידישען פאָלק גופא.

פון די רייהען פון די ניעדערגעשלאָגענע, פערפינסטערטע און
אונטערדריקטע אידען האָבען זיך באלד ארויסגעהויבען פיעלע, ווע-
מעס נעמען זיינען וועלטבעריהמט געוואָרען, וועלכע האָבען ניט נאָר
געלאָנצט אין קונסט, ליטעראטור און פילאָזאָפיע, זאָנדערן האָבען
אויך בעזאָנדערס קרעפטיג פערקערפערט אין זיך די פרייהייטליכע
שטרעבונגען פון דער נייער צייט. ספעציעל האָבען אויפגעלעבט די
אידען אין דייטשלאַנד אונטער דער פרייהייטס-גלאַקע, וועלכע האָט
אַכגעקלונגען פון פראַנקרייך. דערצו זיינען זיי פאַרבערייטעט גע-
ווען דורך די טהעטיגקייט פון משה מענדעלסאָהן און לעססינג (*).
דער אָנפאַנג פון 19טען יאהרהונדערט איז געווען די גלענצענדסטע
רענעסאַנס (אויפלעבונג)-צייט פון דייטשע אידען, זייער גייסטיגער
תחית המתים. פון פערשפרייטער פון תלמוד און בלינדע
אַרטאָדאָקסיע, ווי זיי זיינען געווען אין מיטעלאַטער, זיינען זיי
געוואָרען די פערשפרייטער פון אויראָפּעאישע בילדונג און השכלה
צווישען זייערע ברידער אין הינטערשטעליגע לענדער. דער פריי-

(*) זעהט זייערע ביאָגראַפיען, ארויסגעגעבען פון דער אינטער-
נאַציאָנאַלער ליובערער פאָבלישונג קאָמפּ.

זיין פאמיליע און ערציהונג.

זעלטען ווען עס טרעפט, אז א זשעניע ווערט געבאָרען אין א גאָלדענע העמדעלע. געוועהנליך איז די נויט זיין צווייטע מוטער, און ער מוז פיעל ליידען אין זיינע יונגע יאָהרען איידער איהם גע-לינגט זיך דורכצוברעכען א וועג אין דער גרויסער וועלט און צו צייגען וואָס ער קען. ניט איין זשעניע איז פריהצייטיג אַריינגע-יאָגט געוואָרען אין קבר אָדער איז צו גרונדע געגאָנגען אין דעם שווערען און ביטערען קאמפף מיט ארמוטה און אנוויסענהייט. מיר ווייסען נאָך פון די טאַלענטען און זשעניען, וועלכע זיינען אין שטאַנד בייצוקומען אלע שטערונגען אויף זייער וועג און ווערען בעריהמט; אָבער פון די געפאַלענע, צובראָכענע, בעזיעגטע — ווער ווייס פון זיי אויסער זייערע נאָהענטסטע קרובים און פריינד? מעיערבער איז ערשיענען אויף דער וועלט אונטער א גליקליכען שטערן. ער איז געווען דאָפעלט מזל'דיג. ניט נאָר האָבען זיינע עלטערן געהערט צו די רייכסטע אידישע פאמיליען אין בערלין, זאָנדערן זיין מוטער איז געווען א זעלטען עדעלע און הויך-געביל-דעטע דאמע. אין דיזער בעציהונג קען זיך מיט איהם פערגליי-כען נאָך איין אידישער זשעניע, אויף א מוזיקאנט — מענדעלס-זאָהן-באַרטהאָלדריי. ביידע האָבען פערבראכט אזא גליקליכע יו-גענד, ווי נאָר קינדער פון זעהר רייכע עלטערן קענען עס האָבען. קיין זאך האָט זיי ניט געפעהלט, קיין זאך איז ניט שווער געווען צו שאַפען פאַר זיי, אבי זיי זאָלען קענען ענטוויקלען זייערע איינ-געבאָרענע טאַלענטען און זיך אָבגעבען מיט לייב און זעלע צו זייער געליעבטע קונסט. מענשען מיט מיטעלמעסיגע פעהיגקיי-טען און געוועהנליכע טאַלענטען וואָלטען געקענט ווערען גרויס

ברידער, ווען קאסמאפאליטיזמוס וועט פערנעהמען דעם פלאץ פון נאציאנאליזמוס.

דאס זיינען געווען די קינדעריאהרען פון פאליטישע פרייהייטען. עס האט געשיינט, אז מען דארף נאך זיי איינפירן רען, אום עס זאל קומען א סוף צו אלע אלטע צרות און פאראור-טהיילע; עס האט זיך געדוכט, אז עס איז גענוג צו ערקלערען רע-ליגיעזע פרייהייט, אום עס זאל ווירקליך הערשען טאלעראנץ; עס האט זיך געדוכט, אז מען דארף נאך ערקלערען פרעס-פרייהייט, פערזאמלונגס-פרייהייט און גלייכהייט פון יעדען מענשען פאר'ן געזעץ, אז אלע זאלען געהאלפן ווערען, אז אלע זאלען זיין צו-פריעדען, אויב ניט גליקליך אויף דיזער זינדיגער וועלט. זעהר וועניגע האבען דאן פאראויסגעזעהן די ביטערע ענטטוישונגען פון די נעכסטע דורות, ווען פאליטישע פרייהייטען זיינען שוין ערוואָר-בען געוואָרען נאך בלוטיגע קעמפּע און ווען מען האט געמוזט אָנ-פאנגען א קאמפּף אויף פיר עקאָנאָמישע גלייכהייט.

דער קלאס אידען, צו וועלכען מעיערבעערס עלטערן האָבען געהערט, זיינען געווען בעזאָנדערס פערבלענדעט מיט אַזעלכע האָפּנונגען. זיי זיינען געווען זיכער, אז די צייטען פון אינטאַלעראַנץ, פון יודענפערפאָלגונגען זיינען פאָראַיבער. זיי האָבען דאָרום געפרעדיגט אַסימילאַציען ביז צו די ווייטעסטע גרענצען און האָבען אזוי ערצויגען זייערע קינדער, אז אויסער אידישע נעמען איז ביי זיי נאָר נישט געבליעבען פון יודענטהום. א טהייל האָבען זיך איינפאָך געטויפט, אום זייער אַסימילאַציען זאל זיין אַ פאָלשטענדיגע.

מעיערבעער האט ניט דורכגעמאַכט דיזע אַסימילאַציענס-טויפּע, ווי מענדעלסאָהן-באַרטהאָלד, דער אַנדערער אידיש-דייטשער מוזיקאלישער זשעניע, נאָר אין אלע הינזיכטען איז ער געווען א קינד פון זיין צייט און פון זיין קלאַס, ווי מיר וועלען עס זעהען אין די נעכסטע קאפיטלעך.

ערציהונג פון איהרע קינדער. זי איז קיינמאל ניט געווען אזוי פערטאן אין מאדעם, בעלער און אלע אנדערע פערנגיגענס בון רייכע און אריסטאקראטישע דאמען, אז זי זאל פערגעסען אן איהרע פפליכטען צו איהרע קינדער, וועלכע זיינען אלע געווען געראטענע. יעקב מעיערבוער, וועלכער איז געבארען געווארען אין 1791, איז געווען דער עלטסטער זון. פון זיינע דריי ברודער האט זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט ווילהעלם אלס מאטעמאטיקער און אסטראנאם. דער לעצטער האט זיך אויסגעבויט אין זיין פאך טער'ס הויז אן אבסערוואטאריע, וואו ער האט זעהר פלייסנדיג געלערנט און געשריעבען די רעזולטאטען פון זיינע אסטראנאמישע בעאכאכטונגען. דער אינגסטער ברודער מיכעל האט געראט א זעהר פאעטישע נאטור. נאך אלס אינגעל האט ער ארויסגעצייגט גרויס טאלענט אין דיכטונגען. אבער ליידער איז ער געשטארבען יונגערהייט פון א היצקריינק. אויף איינע פון זיינע בעסטע פאעמען, „סטרוזענע“, האט יעקב מעיערבוער נאכהער אָנגעשריבען מוזיק. דערמיט האט ער אויך אויטאטערבליך געמאכט זיין ברודער. ווי דאס איז געוועהנליך דער פאל מיט זשעניען, האט מעיערבוער בעזאנדערס ליעב געהאט זיין מוטער. ער האט איהר איינפאל פערגעטערט. אפילו ווען ער איז שוין געווען אן עלטערער מאן, פלעגט ער קיין וויכטיגע זאך ניט אונטערנעמען אָהן איהר ראטה און צושטימונג. איהר הסכמה אויף זיינע ווערק האט ער געשעצט מעהר פון אלעם. איין בריעף איהרען, אין וועלכען זי האט איהם געוואונשען ערפאלג, ווען מען האט אויפגעפיהרט זיין אפערע „ראבערט דער טיוועל“, פלעגט ער יטענדיג ארומטראגען מיט זיך אזוי ווי א קמעה.

זעהר יונג האט מעיערבוער ארויסגעווייזען א מערקווירדיגען מוזיקאלישען טאלענט. ווי נור מען האט איהם געצייגט צו שפיעלען אויף דער פיאנא, האט ער גלייך אָנגעפאנגען צוצוקלייבען מער נער צו די מאטיווען, וועלכע ער האט געהערט, און פלעגט זיך אליין צוזאמענשטעלען אן אקאמפאנימענט. ווען ער איז נאך יונג געווען, האט ער צוזאמענגעשטעלט פון זיינע חברים

אונטער אזעלכע העכסט גינסטיגע אומשטענדען, בפרט נאך זשעניען.

מעיערבעער'ס פאטער איז געווען א באנקיר און דערצו האָט ער נאך געהאַט א גרויסע צוקערפאַבריק. דער פאַמיליען-נאָמען איז געווען בעער, אָבער מען האָט געמוזט צוזעצען דעם נאָמען מעיער נאכדעם וויא א רייכער פערואַנדטער, א געוויסער מעיער, איז גע- שטאַרבן, איבערלאָזענדיג זיין פערמעגען מיט דער בעדינגונג, אז זיין נאָמען זאָל פערבונדען ווערען מיט דער פאַמיליע בעער. מע- יערבעער'ס פאָטער איז אלזאָ נאך רייכער געוואָרען דורך די ירושה. וואָס אנבעלאַנגט צו זיין מוטער, איז זי געווען די טאָכטער פון דעם רייכסטען בערלינער איד, ליפּמאַן מעיער וואָלף, און האָט זיך אויס- געצייכענט מיט איהר בילדונג, שעהנהייט און פילאַנטראָפיע.

אין זייער הויז פלעגן זיך צוזאַמענקומען די גרעסטע קינסט- לער, שרייבער און געלעהרטע פון בערלין. זיי האָבען געהערט צו דעם נייעם דור און האָבען מייסטענס געזוכט צוצוציהען פרייגעזאָ- נענע קריסטען. וועגען מעיערבעער'ס מוטער שרייבט היינריך היינע, וועלכער האָט בעזוכט איהר רייכען סאַלאָן, אזוי: „עס געהט נישט אַוועק א טאָג, אז זי זאָל נישט העלפען אַן אַרימאָן. עס שיינט אזוי ווי זי קען נישט רוהיג איינשלאָפען אָהן צדקה. זי שטיצט יעדען איינעם, אידען, קריסטען, טערקען און אפילו אונגלויביגע פון דעם ניעדריגסטען סאָרט. זי איז אונערמיעדליך אין וואָהלטהעטיגע זאַכען און בעטראַכט עס הפנים אלס דעם העכסטען ציעל אין איהר לעבען.“

בעזאָנדערס האָט זי, ווי אויך איהר מאן, וועלכער איז געווען א ליידענשאפטליכער ליבעהאָבער פון מוזיק, געשטיצט מוזיקער און פאָעטען. זייער הויז, קען מען זאָגען, איז געווען פול מיט מוזיק, זאָ דאָס דער צוקינפטיגער קאָמפאָזיטאָר פון „הוגענאָטען“ האָט פון זיינע אינגסטע יאָהרען, פשוט גערעדט, זיך געבאָדען אין מוזיק. מען האָט איהם נאָטירליך געגעבען די בעסטע ערציהונג, וואָס רייכטהום אין א גרויסער ציוויליזירטער שטאָדט קען צוטרע- לען. זיין מוטער פלעגט אליין גוט און קלוג אויפפאַסען אויף די

זיינען די שוויריגקייטען נאָר בעשטאַנען אין קריגען אמת גוטע
לעהרער. זיין מוזיקאלישע ערציהונג האָט געקאָסט די רייכע על-
טערן אוצרות, אָבער זייער געלד איז ניט געווען ארויסגעוואָרפען.
זיי האָבען געוואוסט, אז זייער קינד איז א מוזיקאלישער זשעניע,
און האָבען זיך געסטאַרעט, אז ער זאָל זיך וואָס בעסער און שנעלער
ענטוויקלען און ברענגען די בעסטע פריכטע.

זיין דיכטונגס־קראפט איז אויך אזוי שנעל געשטיגען ווי די
טעכניק פון זיין פיאנאָ־שפּיעלען. צו צעהן יאָהר, ווען ער האָט נאָך
ניט געלערנט די רעגעלן פון קאָמפּאָזיציע, האָט ער אָנגעשריעבען
צוויי קאנטאַטען לכבוד דעם געבורטסטאָג פון זיין פאָטער. אין דער
צייט, ווען ער פלעגט שפּיעלען, פלעגט ער אויך אָפט קאָמפּאָנירען
און נאכהער עס פערשרייבען; זאָ דאָס ווען ער איז אלט געווען
צוועלף יאָהר, האָט ער שוין געהאַט פערפאַסט א סך מוזיקאלישע
שטיקער.

אין דער צייט, ווען מען האָט איהם אויף דער בעסטער
אַרט צוגעגרייט צו זיין מוזיקאלישע קאַריערע, האָט מען איהם אויך
געגעבען אַן אויסגעצייכענטע אָלגעמיינע בילדונג. די בעסטע לעה-
רער האָבען איהם געגעבען אונטערריכט אין שפראכען, געשיכטע,
מאַטעמאַטיק, פיזיק, א. ז. ו. ווען ער איז עלטער געוואָרען, האָט
מען מיט איהם שטודירט די געשיכטע פון ליטעראַטור און די ווערק
פון קלאַסיקער. אזוי ווי ער איז געווען א פלייסיגער אינגעל און
האָט אויך געשטרעבט צו קענען וואָס מעהר, בעזאָנדערס שפראכען,
האָט ער ניט נור אויסגעלערנט די פראנצויזישע און איטאַליענישע
שפראכען אזוי ווי דייטש, זאָנדערן האָט אויך פריי געקענט לעזען
לאטיין, גריכיש און העברעאיש. מען האָט געהאַלטען פאר איהם
און אויך פאר זיינע ברידער א בעקאַנטען אידישען לעהרער, אָבער
ניט אזוי אום זיי זאָלען ערלערנען די אידישע רעליגיע, ווי די
העברעאישע שפראך, און איבערהויפט ניט פערנעסען, אז זיי שטאַ-
מען פון אידען. אין דעם איז אייגענטליך בעשטאַנען מעיערבער'ס
יודענטהום. אזוי ווי ער האָט געקענט א סך שפראכען, איז ער
שטאַנד געווען צו לעזען די קלאַסיקער און די ווערק פון אַלע

אַרקעסטער, וועלכען ער פלעגט דיריזשירען און פאר וועלכען ער
פלעגט זאגאר פערפאסען אייגענע מוזיק. מיט זיינע מערקווירדיגע
מוזיקאלישע פעהיגקייטען האָט ער אלעמען איבערראשט, און זיינע
עלטערן האָבען גלייך בעשלאָסען איהם צו געבען אַ גרינדליכע מוזיק-
קאָלישע ערציהונג. מען האָט איהם באַלד איבערגעגעבען אין די
הענד פון דעם בעוואוסטען מוזיק-לעהרער פראנץ לאוסק. אונטער
די לייטונג פון דיזען לעהרער האָט ער געצייגט ווירקליך וואונדער.
זיין זשעניע האָט זיך ארויסגעצייגט אזוי פריהצייטיג ווי ביי מאָר-
צארט'ן, וועלכער ווערט גערעכענט פאר דעם גרעסטען מוזיקאלי-
שען זשעניע. ווען ער איז געוואָרען זיבעצן יאָהר אלט, האָט ער
שוין געשפיעלט ווי אַ קינסטלער און האָט אויך ערשטוינט מוזיקער
מיט זיינע קאָמפאָזיציאָנען.

צו ניין יאָהר איז ער ארויסגעטראָטען אין אַן עפענטליכען
קאָנצערט. ער האָט געשפיעלט, צווישען אנדערע שטיקער, אויך
מאָצארט'ס קאָנצערטען, און אלע צייטונגען זיינען פול געווען מיט
איהם אלס אַ וואונדער-קינד. די גרעסטע קריטיקער האָבען ער-
קלערט, אז אין איהם וואקסט איינער פון די גרעסטע מוזיקער וואָס
עס איז ווען געבאָרען געוואָרען. דאָס פובליקום איז ענטציקט גע-
ווען פון זיין שפיעלען אויף דער פיאַנאָ און פלעגט איהם אויפ-
נעהמען מיט בעגייסטערונג. דער יונגער פיאניסט האָט געמאַכט
אזעלכע גלענצענדע פאָרטשריטע, דאָס ער האָט איבערשטיגען זיינע
לעהרער, און מען האָט איהם איבערגעגעבען אין די הענד פון דעם
דאמאָלס בעריהמטען מוזיקער קלעמענטי. דער גלח פאָגלער, וועל-
כער האָט געהאַט אַ שם אלס אַ מוזיקאלישער טעאָרעטיקער און זיך
אויסגעצייכענט אלס דירעקטאָר פון אַ מוזיק-שולע אין דאָרמ-
שטאדט, האָט גענומען דעם קליינעם קינסטלער אויפ'ן פערהער, ווען
ער איז אָנגעקומען אין בערלין, און האָט נאכהער געזאָגט צו איהם:
„אויב איהר וועט זיין פלייסיג און וועט ניט אויפהערען צו אַרביי-
טען, וועט איהר ווערען איינער פון די בעריהמטעסטע מענשען אין
דער גלח האָט איהם אויך רעקאָמענדירט אַ גוטען לעהר-
יקאלישע טעאָריע. אזוי ווי געלד האָט ניט געפעהלט,

צייט בענוצט אָנצושרייבען א גאנצע ערקלערונג, ווי מען דארף שרייבן
בען פונעם נאָך דער טרעפּאָרע, און האָט דערביי אָנגעצויגט אויף
אלע פעהלער, וועלכע מעיערבעער האָט געמאַכט. דער לעהרער, וועל-
כער איז געווען אַ שוואַכער טהעאָרעטיקער, איז דאָן געווען אויסער
זיך פון ערגערניס; אָבער מעיערבעער האָט מיט פריידע געלעזען און
איבערגעלעזען דעם גלח'ס ערקלערונגען, האָט יעדען פונקט קריטיש
בעטראַכט און אויספּרובירט ביז ער איז אימשטאַנד געווען אָנצו-
שרייבען א פונע נאָך אלע רעגעלען. דיזע פונע האָט ער אליין גע-
שיקט צום גלח און האָט געקראָגען פּאָלגענדע אנטוואָרט: „קומט
צו פּאָהרען צו מיר. איך וועל אייך אויפנעהמען ווי א זון און וועל
אייך העלפען צו שעפען קענטניסע פון די ריכטיגע קוואַלען פון ווי-
סענשאַפט.“

זיינע עלטערן האָבען איהם אָנפאַנגס ניט געוואָלט שיקען נאָך
דארמשטאדט, אָבער אייגענטליך ניט ווייל זיי איז ניט געפעלען גע-
ווען, דאָס זייער זון זאָל לערנען אין א קאטוילישער שולע; זאָג-
דערן איינפאַך, ווייל זיי האָבען איהם צו שטארק געליעבט צו שיי-
דען זיך מיט איהם אפילו אויף א קורצע צייט. נאָר ער איז אזוי
צוגעשטאַנען צו זיי, אז זיי האָבען געמוזט נאָכגעבען זיין וואונש.
אין דיזער שולע האָט מעיערבעער ניט נאָר פלייסג געלערנט,
ווי צו שרייבען קאמפּאָזיציאָנען, אלע קונצען פון קאנטראַפּונקט
און פונע, זאָנדערן האָט זיך אויך בעפריינדעט מיט זיינע קריסטלי-
כע חברים. ער איז ניט געווען דער איינציגער מוזיקאלישער
זשעניע אין דיזער שולע, וואוהין די בעסטע טאלאַנטען פלעגען קו-
מען לערנען פון אלע עקען דייטשלאַנד. דאָרט האָט שטודירט קארל
וועבער, וועלכער האָט זיך בעזאָנדערס אונשטערבליך געמאַכט מיט
זיין אָפּערע „פריישיץ“. ביידע צוקינפטיגע בעריהמטהייטען האָבען
זיך זעהר בעפריינדעט. וועבער איז אויך געווען א פאָעט און האָט
איינמאָל אָנגעשרייעבען א געדיכט לכבוד זייער לעהרער'ס געבורטס-
טאָג, און צוזאמען מיט מעיערבעער'ן האָט ער פערפאַסט די מוזיק
דערצו. אויסער זיי זיינען נאָך אין דער שולע געווען עטליכע אַ-
דערע זעהר טאלאַנטפאָלע שילער, וועלכע האָבען זיך שפּעטער

שרייבער אין אריגינאל, וואָס עס האָט איהם שפעטער זעהר פיעל געהאָלפֿען, ווען ער האָט געלעבט אין איטאַליען און פראנקרייך און ווען ער האָט זיך א נעהם געטאָן צו אָפּערעס.

ער איז געווען זעהר בעלזען אין דער געשיכטע און ליטעראַטור פון אלע ציוויליזירטע פעלקער, און אין געשפרעכען האָט ער ארויסגעווייעזען אזוי פיעל קענטניסע, אז די צוהערער פלעגען איהם בעוואונדערען. אין דיעזער בעציהונג איז ער געווען, קען מען זאָגן, אַ זעלטענהייט צווישען מוזיקאַנטען. געווענהליך האָבען מוזיקאַנטען וועניג צייט צו שטודירען אַנדערע זאַכען אויסער דאָס, וואָס געהערט צו זייער פראָפּעסיאָן. אויסער דעם האָבען זיי אויך ניט די מיטלען צו ערלערנען שפראַכען און איבערהויפט צו ווערען געבילדעטע לייט אין פולען זינען פון דיזען וואָרט. דער גרעסטער טהייל פון מוזיקער זיינען ליידער גאנץ וועניג געבילדעט, ניט זעלסטען איינפאַך אונוויסענדע מענשען, וואָס קענען גאָר ניט אויסער זייערע נאָטען און אינסטרומענטען. די אַרימע פון זיי, און זיי זיינען מייסטענס קינדער פון אַרימע עלטערן, האָבען נעביך גענוג צרות איידער זיי קענען עפעס דערגרייכען אין זייער פראָפּעסיאָן. מיט דער הילפע פון זיין פאָטער'ס געלד, וואָס עס האָט איהם בעפרייט פון אירגענד וועלכע זאָרגען, איז מעיערבער ניט נור געוואָרען אַ גרויסער מוזיקאַנט און קאָמפּאָזיטאָר, זאָנדערן אויך אַ העכסט געבילדעטער מאַן.

אין 1810 האָט מען איהם געשיקט אין דער דאמאָלס בעריהמטער מוזיק־שולע פון דעם גלח פאָגלער אין דארמשטאדט. דאָס איז געשעהען נאכדעם, ווי ער האָט אָנגעשרייעבן אַ פוגע (דאָס איז אַ געוויסע קאָמפּאָזיציאָן וואָס ווערט גערעכענט פאר זעהר אַ שווערע אין דער מוזיקאַלישער קונסט). זיין לעהרער פון האַרמאָניע איז אזוי ענטציקט געוואָרען פון דיזער פוגע, דאָס ער האָט איהר אריבערגעשיקט צום גלח פאָגלער, אום צו צייגען וואָס פאר אַ גוטער לעהרער ער איז. אַ לענגערע צייט האָט דער גלח ניט געענטפערט, לעצטער האָט געמיינט, אז דאָס קומט דורך דעם, וואָס דער לעצטער האָט אזא גוטען שילער, אָבער דער גלח האָט דיעזע

אויף אזעלכע קוועלען פון פאָעטישע בעגייסטערונג, אויס וועלכע
ער אליין האָט ניט געקענט שעפען. ער האָט פערשטאָנען, אז זיי
זיינען מעהר פון איהם בעגאָבט פון דער נאָטור און ער מוז בלויז
בען אויף דעם שוועל, וואו עס עפענט זיך פאר זיינע שילער א גלענ-
צענדער און בליהענדער וועג.

אין פערלויף פון צוויי יאָהר, וואָס מעיערבעער האָט פערבראכט
אין דיזער שולע, האָט ער אויסגעלערנט די גאנצע מוזיקאלישע תורה
און איז פערטיג געווען ארויסצוטרעטען אלס מייסטער פאר דעם
גרויסען פובליקום. צו פיערצעהן יאָהר האָט ער אַלזאָ גרינדליך
אויסגעלערנט די קונסט פון מוזיקאלישע קאָמפאָזיציאָנען; איהם
איז נאָר געבליעבען צו פראקטיצירען און דיכטען נאָך זיין טאלענט
און געשמאַק.

וואָרבען גרויסע נעמען אין דער מוזיקאלישער וועלט. אלע שילער
האַבען זעהר ליעב געקראָגען זייער איינציגען אידישען חבר ניט
נאָר פאר זיין סימפאטישען כאַראַקטער, זאָנדערן אויך פאר זיין
גוטסקייט. ער איז געווען דער איינציגער גביר צווישען זיי און
פלעגט זיך ברידערליך טהיילען מיט זיי, ווען ער פלעגט קריגען
קאָנפּעקטען און אנדערע נאָשערייען פון זיינע עלטערן. אויך פלעגט
ער זיי אויסבאָרגען זיינע ביכער. אין דיזער שולע האָט ער געקענט
אין גאנצען פּערגעסען, אז ער איז א איד, נאָר שפּעטער, ווען ער איז
ארויסגעטראָטען אויף דער וועלט-ביהנע מיט דעם גרעסטען גלאַנץ,
האָט מען עס איהם ניט איין מאָל זעהר עמפּינדליך דערמאָנט.
געלערנט האָט מען דאָרטען נאָר מוזיק. די לעהר-צייט פלעגט
זיך אָנהויבען מיט א קאטוילישען מאָרגען-געבעט. דער גלח פאָגלער
פלעגט פראווען די צערעמאָניע מיט די הילפע פון זיין שילער ווע-
בער. נאכהער פלעגט ער זיי געבען אויפגאבען צו שרייבען קאמפאָ-
זיציאָנען אויף קאטוילישע תפילות, ווי „סאָנקטוס“, „אונע מאַריאַ“,
„קיריע עלעיסאָן“, א. ז. וו. יעדען זאָנטאָג און יעדען פעסט-טאָג
פלעגען אלע שילער זיך צוזאמענקלייבען אין דער קאטהעדראל-
קירכע, וואו דער גלח פלעגט אָנשפיעלען מאָטיווען אויף איין אָר-
גאן און די שילער פלעגען ענטוויקלען דיזע מאָטיווען און מאכען
וואַריאַציאָנען נאָך זייער געשמאַק. דאָ האָבען אַזעלכע זשעניען
ווי מעיערבעער און וועבער געקענט ארויסצייגען זייער קראַפט און
לאָזען פליהען זייערע רייכע פאָנטאַזיעס. איין שילער האָט געזוכט
איבערצושטייגען דעם אנדערען אין קענטשאַפט און אָריגינאַליטעט.
א מוזיקאנט, וועלכער האָט בעשריעבען דיזע שולע, בעמערקט ווע-
גען דיזע מוזיקאלישע געפּעכטען פאָלגענדעס: „ווען דיזע גלענ-
צענדע יונגע מוזיקער פלעגען זיך אַ לאָז טאָן פריי צו פאָנטאַזירען
נאָך זייער פאָעטישער בעגייסטערונג, זוכענדיג אלץ קלינגענדערע
מעלאָדיען און קינסטליכערע וואַריאַציאָנען, פלעגט דער גוטער לעה-
רער בלייבען זיצען ווי א צוגעשמידטער. ער האָט שוין ניט דער-
מיט אין זיי זיינע געהאָרכזאָמע שילער. ער האָט זיך ניט געביי-
טאָן איז געווען אומעטיג, ווייל זייער שפיעלען האָט אָנגעוויזען

האָבען זיינע קאָמפּאָזיציאָנען וועניג ערפּאָלג געהאַט, ווען איהם איז אויסגעקומען זיי אויפצופיהרען פאר'ן פובליקום אין קאָנצערט-זאַלען אָדער אין טהעאַטערס.

זיין ביבלישע אָפּערע „יפתח'ס נדר“ איז געשפּיעלט געוואָרען אין מינכען. זיינע שולחברים און נאָהענטע פריינד זיינען געווען ענטציקט פון איהר, אָבער זי איז דאָך דורכגעפאלען, אָבוואָהל ער אליין האָט געמאַכט רעפּעטיציעס מיט די ארטיסטען און דירי-זשירט דעם אָרקעסטער, ווי אויך ניט געזשאַלעוועט קיין געלד אויף גוטע דעקאָראַציאָנען און סצענישע עפּעקטען. די גרויסע קאסע פון זיינע עלטערן איז געווען אָפּען פאר איהם און ער האָט דאָרום געקענט גלייך אויפפיהרען זיינע אָפּערעס, וועהרענדר כמעט אלע אנדערע קאָמפּאָזיטאָרען האָבען לאַנג געמיזט נאָכלויפֿען די טהעאַטער-דירי-רעקטאָרען און זיך איינבעטען ביי די ארטיסטען ביז זייערע ווערק האָבען דערלעבט צו זעהען דעם שיין פון דער ביהנע.

מעיערבער האָט זיך נאָטירליך געערגערט, וואָס זיין אָפּערע האָט גאָר ניט אויסגענומען. ער האָט ניט פּערשטאַנען, וואָרום דאָס איז אזוי און האָט בעשלאָסען, אז די שולד איז געלעגען אין אַ שלעכטער ליברעטאָ. ער האָט זיך דאָרום געווענדעט צו איי-נעם פון די בעסטע ליברעטיסטען אין דייטשלאַנד און האָט אָנגע-שריבען אַ נייע אָפּערע. אָבער שוין ניט אויף אַ ביבלישען סיזשעט, זאָגנדיק אויף איינע פון די געשיכטען פון „טויזענד און איין נאכט“. די ליברעטאָ איז געווען זעהר אַ לעבעדיגע, גייסטרייכע, פול מיט וויצען, און מעיערבער האָט זיך אָנגעשטרענגט גוט צוצו-פאַסען די מוזיק צום אינהאַלט, אָבער ער איז וויעדער דורכגעפאלען. דיזעס מאָל איז די אורזאכע געווען, וואָס ער האָט זיך גענומען צו אַ קאָמישע אָפּערע, וואָס איז גאָר ניט געווען אין זיין גייסט. זיין מוזע האָט איהם נור בעגייסטערט פאר ערנסטע מוזיק און גרויסע דראמען מיט גלענצענדע עפּעקטען און ריהרענדע סצענען.

דיזע קאָמישע אָפּערע, וועלכע האָט געטראָגען דעם „אלימעלעק, דער ווירטה און דער גאסט“, איז געווען זיין שטאַ-ווערק. מען האָט איהר צוערשט אויפגעפיהרט אין שטוט-גארטן.

זיינע ערשטע קאמפאזיציאנען אין אפערעס און זיין פיאנא-שפיעלען.

ער האָט זיך גלייך גענומען צו דער אַרט מוזיק, פאַר וועלכער ער איז ווי געשאפּען געוואָרען, געמליך: צו אָפּעראס. עס האָט איהם געצויגען צו דראמע, צו דער טהעאטער ביהנע. ער האָט זיך אזוי אָבגעגעבען צו אָפּעראס, דאָס ער האָט געשריעבען פּערהעלט-ניסמעסיג גאנץ וועניג אנדערע קאמפאזיציאנען. אין פּערגלייך מיט די שוואכסטע פון זיינע אָפּערעס, זיינען די מייסטע פון זיינע אנדערע קאמפאזיציאנען גאנץ געוועהנליכע ווערק.

נאָך זייענדיג אין פּאָגלער'ס שולע האָט ער קאמפאנירט א'ן אָפּערע אונטער דעם נאָמען „פּראָצעס“. אין אונגעפּעהר דער זעל-בער צייט האָט ער אָנגעשריעבען די קאנטאטע „גאָט און נאטור“, וועלכע איז מיט גרויס ערפאלג אויפגעפיהרט געוואָרען אין דארמ-שטאדט. מען האָט איהם דערפאַר בעעהרט מיט דעם טיטול האַר-קאמפאזיטאָר פון דעם דארמשטאטער הערצאָג. אזוי ווי אין דעם גלח'ס שולע האָט ער בעזאָנדערס פראקטיצירט אין רעליגיעזע מוזיק, זיינען זיינע ערשטע ווערק געשריבען געווען אין דיזען גייסט. ער האָט זיך געסטארעט נאָכצופאָלגען די טהעאָרעטישע רעגעלען און די טרוקענע סיסטעם פון זיין לעהרער, נור זיין זשעניע האָט זיך אָפט געגען זיין ווילען דורכגעריסען און האָט אַריינגעהויכט אַ דראמאטישען עלעמענט.

אין אלע זיינע ערשטע קאמפאזיציאנען, ביז וואנען ער איז אוועק נאָך איטאליען, דאָס לאַנד פון מעלאָדישע און דראמאטישע האָט ער זיך ארויסגעוויזען אלס פּאָגלער'ס שילער. ער איז געשלאָסען אין די רעגעלען פון קאנטרא-פונקט און אין דער רעליגיעזער מוזיק ווי הינטער אייזערנע גראטעס. דאָרום

איז ווען געשאפען געוואָרען. דיזער קעניג פון קלאַסישע מוזיק האָט דאָן אָנגעשריבען די סימפאָניע „וועלינגטאָן'ס זיעג“. די גרעסטע מוזיקאנטען האָבען אנטהייל גענומען אין דעם אָרקעסטער. מעיער-בער'ן איז אויסגעקומען צו קלאַפען אין פויק. אזוי ווי ער איז ניט געוואָהנט געווען צו דיזען אינסטרומענט און האָט זיך גאָר ניט היימליך געפיהלט, האָט ער ניט געקלאַפט אין טאַקט און דערמיט ארויסגערופען בעטהאָווען'ס אונצופירדענהייט. ער האָט דערפאר געכאַפט א פאָרציע פון דעם אלטען געניאלען קאָמפאָזיטאָר, וועלכער האָט נאכדער געזאָגט: „איך בין גאָר ניט געווען צופרידען מיט מעיערבער'ן. ער איז אליין געווען צו שפעט, זאָ דאָס איך האָב איהם טאקי גוט אויסגעזידעלט. מיט איהם איז גאָר ניט צו מאכען, עס פעהלט איהם ארויסצוטרעטען אין צייט.“ ווען מעיערבער איז געווען דער אנערקענטער קעניג פון אָפּערע, האָט ער לייעב גע-האַט צו דערצעהלען ווי בעטהאָווען האָט זיך געבייזערט אויף איהם און איהם ערקלערט פאר א שלעכטען באַראַבאנשטשיק.

אין 1812 האָט ער קאָמפאנירט א קאנטאטע לכבוד דעם גע-בורטסטאָג פון זיין געליעבטער מוטער און אויף א פאטריאָטישע שטיק וועגען די דייטשע בעוועגונג געגען נאפאָלאָענען. די לעצטע קאָמפאָזיציאָן איז אויסגעפיהרט געוואָרען אין בערלין מיט א צימ-ליך גוטען ערפאָלג. אין אלגעמיינען אָבער איז דעם יונגען קאָמפאָ-זיטאָר, וועלכער האָט געטרויכט צו שוועבען הויך און ברייט ווי אן אָרלער, נאָך ניט געלונגען צו צייגען זיין מאכט דעם פובליקום, טראָץ דעם וואָס ער האָט אויספרובירט פערשיידענע סאָרטען פון מוזיקאלישע דיכטונגען. דאָס פובליקום איז אליין געבליבען גלייכ-גילטיג צו זיינע קאָמפאָזיציאָנען. ער איז דורך דעם אזוי נידערגע-שלאָגען געוואָרען, אז ער האָט אפילו ניט געגלויבט זיינע פריינד, וועלכע האָבען איהם אויפגעמונטערט און פערשפראַכען א גלענ-צענדע צוקונפט. בעזאָנדערס האָט איהם ניט פערלאָזען זיין חבר קארל וועבער, וועלכער האָט איהם אויך געלויבט אין צייטונגען זיין זיינע מוזיקאלישע איבערזיכטען. וועבער האָט צו גוט פאר-וואָס פאר א מעכטיגער טאלענט עס שטעקט אין זיין פאָר-וואָס

וואו זיין פריינד קארל וועבער האָט איהם פיעל מיטגעהאָלפֿען, אָבער זי האָט גאָר קיין ערפֿאָלג ניט געהאַט. מען האָט דיזע אָפּערע נאכהער געשפּיעלט אין וויען, וואו זי האָט אויך ניט אויסגענומען. מעיערבעער איז דאן איינפאך פערצווייפֿעלט געוואָרען. ער האָט גאָר ניט געוואוסט, ווי צו ערקלערען זיין דורכפאַל.

אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך זיך ארומגעזעהען, אז ער איז גאָר ניט צופריעדען מיט זיך אלס פיאניסט. דאן האָט זיך בער זאָנדערס אויסגעצייכענט מיט זיין שפּיעלען א פיאניסט הוממעל. ווען מעיערבעער האָט איהם געהערט אויף א קאָנצערט, איז ער ענט-ציקט געוואָרען פון זיין שפּיעלען און האָט געמוזט צוגעבען ביי זיך אין האַרצען, אז איהם אליין פעהלט נאָך טעכניק צו זיין אזא קינסט-לער. דאָס האָט איהם ניט וועניג געערגערט, אָבער ער האָט גלייך בעשלאָסען זיך צו נעהמען צו דער ארבייט און אזוי לאַנג צו פראק-טיצירען אויף דער פיאנאָ, ביז ער וועט ארויסצייגען נאָך מעהר קונסט ווי הוממעל. ער איז געווען אזוי פלייסיק ווי עהרגייציג, און ווען ער האָט עפעס בעשלאָסען אויסצופיהרען, פלעגט ער עס טאָן מיט חשק און ענערגיע. דאָרום האָט ער ניין מאָנאַט פראקטיצירט שטונדענלאַנג יעדען טאָג. ער האָט אין דער צייט גאָר ניט קאָמ-פאָנירט און נור געארבייט מיט די פינגער ביז ער האָט געפיהלט, אז ער קען שוין ארויסטרעטען געגען הוממעל'ן און צייגען זיין קונסט. ער האָט זיך ניט גענאָרט אין זיינע ערוואָרטונגען. ווי מיר ווייסען עס שוין, האָט ער פון קינדווייז אָן געשפּיעלט פיאנאָ און איז נאָך אלס אינגעל גערעכענט געווען פאר א ווירטואָז; גאָר אין פאָגלער'ס שולע און נאכהער, ווען ער האָט זיך אָבגעגעבען צו קאָפּאָזיציאָנען, האָט ער פערנאָכלעסיגט זיין שפּיעלען. יעצט אָבער האָט אין איהם אַבגעלעבט דער ווירטואָז און אויף א קאָנצערט האָט ער אויסגענומען מעהר ווי זיין געגנער. אויסער א זעלטענע ייִבניק האָט ער אויך ארויסגעוויזען געפיהל. מיט זיין שפּיעלען ער איינפאך בעגייסטערען די צוהערער.

ווען האָט ער זיך צוזאמענגעטראָפֿען מיט בעטהאָווען, ווערט גערעכענט פאר דעם גרעסטען קאָמפּאָזיטאָר, וואָס

זיין ריזע נאך איטאליען אין זיינע איטאליענישע אָפּערעס.

איטאליען האָט מעיערבער בעזוכט, ווען איהם איז געוואָרען 25 יאָהר. ער האָט דאָרטען פערבראכט די בעסטע יאָהרען פון זיין לעבען און איז פון דאָרטען ארויסגעטראָטען אלס א קעניג פון אָפּערעס. איטאליען איז נאָך דאן געווען דער איינציגער צענטער פון דער מוזיקאלישער וועלט. די איטאליענישע אָפּערע האָט איבעראל געהערשט. פון אַלע לענדער פלעגען אהין קומען מוזיקאנטען ניט בלויז צו מאַכען לוסט־דייזען און זעהען, ווי די קונסט האַלט דאָרטען, זאָגערן איינפאך צו לערנען און בעסער נאָכצומאכען די איטאליענישע מייסטערס, צו קאָמפּאָנירען נאָך זייער מוכטער. די הויפט אנציהונגס־קראפט פון דער איטאליענישער מוזיק איז בעשטאנען אין איהרע מעלאָדישע קאָמפּאָזיציעס און אין דער שטרעבונג צו געבען די זינגערס וואָס מעהר מעגליכקייט צו צייגען זייערע שטיק־מען און קונסט. אפילו אין דייטשלאנד, וואו בעטהאווען און מאַך־צאָרט, די צוויי אונפערגלייכליכע ריעזען אין דער מוזיק־קונסט, וואָסען אויפגעהויבען די נאציאָנאַלע מוזיק און געלייגט דעם פונדאָ־מענט צו דער דייטשער אָפּערע, וועלכע האָט שפעטער פערנומען כמעט אין גאנצען דעם פלאץ פון דער איטאליענישער — אפילו אין דייטשלאנד האָט מען מעהרסטענס געזונגען איטאליענישע מע־לאָדיען און נאָר געשיצעט איטאליענישע אָפּערעס.

דער קעניג פון דער איטאליענישער אָפּערע איז דאן געווען ראַסיני, וועלכער איז אויפגעוואַקסען און ערצויגען געוואָרען אויף דער סצענע פון פּאַלקס־טהעאַטערס. זיין פאטער און מוטער זיינען געווען וואַנדערענדע זינגער, און זייער זוהן, איינער פון די גרעסטע איטאליענער מוזיק־מייסטערס, איז נאָך אלס קינד ארויסגעטראָטען אלס זינגער אויף די פאָרשטעלונגען פאַר'ן פּאַלק אין דער צייט ווען זייער פאטער איז נאָך געווען אויף דער סצענע. ווי פערשיעדען איז דער

האָט עס גרויסמוטהיג געזוכט צו ערקלערען דעם פובליקום. אין איינער פון זיינע שריפטען האָט וועבער איהם פאָרגעשטעלט אַלס אַ העכסט געבילדעטען מאן, אַלס דעם גרעסטען פיאניסט פון זיין צייט און אַלס אַ קאָמפאָזיטאָר, וואָס צייכענט זיך אויס מיט אַ לעבעדיגע, ריכטיגע אויפפאַסונג פון באַראַקטערען, נייאָגיטיטען און רייכטהום פון האַרמאָנישע דיכטונגען און אַ קונציגע אַרקעסטרירונג.

דיזע כשר־פערדיענטע שבחים פון אַזאַ מוזיקאלישען זשעניע ווי וועבער האָבען אָבער ווייניג געווירקט אויף דאָס פובליקום, און מעיערבעער'ס פערצווייפלונג איז אַלץ גרעסער געוואָרען ביז דער בעוואוסטער איטאַליענישער קאָמפאָזיטאָר סאַליערי האָט איהם גע־ראַטען צו פאָהרען נאָך איטאַליען און זיך צוקוקען, ווי מען פיהרט דאָרטען אויף אָפּערעס. „אין אייערע קאָמפאָזיציאָנען,“ האָט סאַליערי געזאָגט צו איהם, „איז צופיעל אונזשולד. זיי זיינען צו פרום און צו טרוקען. אייער קונסט איז נאָך בתול־ה'דיג. איהר דארפט אונטערפיייערען אייער מווע מיט אַ קוש.“ ווייטער האָט ער איהם ערקלערט, אז ער בעדטטעהט נאָך ניט ווי צו קאָמפאָנירען פאר שטימען און אז דאָס קען ער נאָר ערלערנען אין איטאַליען, וואו די קאָמפאָזיטאָרען קימערען זיך ניט אזוי פיעל וועגען קאָנטראָפונקט און טרוקענע טהעאָריע, ווי אין דייטשלאַנד, און זוכען צו שאַפען קלינגענדע און לעבעדיגע מעלאָדיען.

מעיערבעער האָט געפיהלט, אז דער איטאַליענער האָט רעכט. ער האָט דאָרום גלייך אָנגענומען זיין ראַט. נאָר זיין פאָטער האָט געוואונשען, ער זאָל פריהער בעזוכען פאַריז, און דאָרטען זיך בעקע־נען מיט גרויסע קינסטלער. דער יונגער און רייכער קאָמפאָזיטאָר האָט נאָטירליך געהאַט די בעסטע רעקאָמענדאַציאָנען און איז אויפ־גענומען געוואָרען פריינדליך אין די רייכסטע און בעסטע אַריסטאָ־קראַטישע סאַלאָנען פון פאַריז. ער האָט דאָרטען זעהר לוסטיג פערבראַכט אַ יאָהר, אָבער די פערנגיגען האָבען איהם ניט געקענט אַפרייסען אין גאַנצען פון זיין געליעבטע קונסט און אויך פון ליטע־טודיען. ער האָט זיך בענוצט מיט דיזער צייט נאָך גרינד־ערנען די פראנצויזישע שפראך און ליטעראַטור.

בין א געבאָרענער איטאַליענער. אז אזא פאָלשטענדיגע אומענ-
דערונג פון גייסטיגען לעבען מוז האָבען א ווירקונג אויף מיין דיכ-
טונג — איז זעלבסטפערשטענדליך. איך האָב ניט געוואָלט נאָכטאָן
ראַסיני'ן און שרייבען נאָך דעם איטאַליענישען מוסטער, ווי מען
בעהויפטעט עס, זאָנדערן איך האָב געמאָזט אזוי שרייבען, ווי איך
האָב געשרייעבען, איינפאך דורך אַן אינערליכע ניגונג.

אין אן אנדער בריעף שרייבט ער וועגען דיזע צייט פון זיין
לעבען אזוי: „דער פאקט, דאָס איך בין אין דעם צווייטען פעריאָד
פון מיין מוזיקאלישער דיכטונג מעהר גענייגט געווען צו איטאַליע-
נישער מעלאָדיע, איז גאנץ נאטירליך, ווען מען זאָל נור נעהמען אין
אנבעטראכט, דאָס איך בין צו שטרענג געשולט געוואָרען פון לעה-
רערס אין קאָמפאָזיציאָנען, וועלכע האָבען נור געפאָדערט אַן אַנ-
שטרענגונג פון פערשטאנד, און דאָס די לעבעדיגע געפיהלען, וועל-
כע זיינען אונטערדיקט געוואָרען דורך טרוקענע מוסטערס, זיינען
אויפגעוועקט און אויפגעלעבט געוואָרען פון איטאַליענ'ס ווארימ-
קייט און פון איהרע נאכטיגאלען. עס פערשטעהט זיך, איך בין
צו ווייט פערקראַכען אין דיזער ריכטונג, וועלכע איז ארויסגערופען
געוואָרען פון די אומשטענדען און פון לעבען זעלבסט.“

אין דעם איטאַליענישען גייסט, מיט וועלכען ער איז אזוי
שנעל דורכגעדרונגען געוואָרען, ווייל ער איז איבערהויפט געווען אַן
עמפּינדליכע נאטור, האָט ער אין 1818 אָנגעשרייעבען די אָפּערע
„ראַמילדאָ און קאָנסטאַנציאַ“, וועלכע איז אויפגעפיהרט געוואָרען
אין פאדוא מיט א צימליך גוטען ערפאלג. נאכהער האָט ער אָנגע-
שרייעבען אויף דער זעלבער אַרט עטליכע אָפּערעס, פון וועלכע דער
„קרייץ-ציגער“ האָט געהאט דעם גרעסטען ערפאלג. מען האָט אויך
דיזע אָפּערע אויפגעפיהרט אין די פּעראייניגטע שטאַטען און אַנ-
דערע לענדער פון דער נייער וועלט, און דער בראַזיליאנער קעניג
האָט דערפאר בעעהרט דעם קאָמפאָזיטאָר מיט אַ'ן אָרדען.

זיין יוגענד פון מעיערבער'ס! ראָסיני איז געוואקסען אין ארמוטה און אונוויסענהייט אלס פאָלס־קינד, וועהרענד מעיערבער האָט זיך געבאָדען אין וואוילטאָג. אָבער ראָסיני איז געווען אזא ריעזיגער זשעניע און האָט זיך אזוי גלענצענד אויסגעצייכענט מיט זיינע לעבהאפטע קאָמפאָזיציאָנען צו 18 יאָהר, דאָס ער האָט זיך שנעל דורכגעבראָכען א וועג און גענומען דאָס איטאַליענישע פאָלק און דורך דעם די גאנצע מוזיקאלישע וועלט מיט שטורם. דיזער וואונדערבארער זשעניע איז אין פיעלע הינזיכטען געווען דער היפוֹך פון מעיערבער'ן. ער האָט כמעט גאָר ניט געקענט אויסער מוזיק, און דאָס האָט ער אויך ניט שטודירט נאָך אלע רעגעלען פון דער טהעאָריע. ער האָט געדיכטעט פריי ווי א נאטור־קינד, ווי זיין אייגענע פאנטאזיע האָט איהם געטראָגען, און ער האָט קאָמפאָנירט מערק־ווירדיג שנעל. אין פערלויף פון אונגעפעהר צעהן יאָהר האָט ער אָנגעשריעבען א דרייסיג אָפּערעס, פון וועלכע אייניגע ווערען נאָך ביז היינט געשפּיעלט, ווי, צום ביישפּיעל, „ווילהעלם טעלל“, און וועלכע וועלען נאָך לאַנג־לאַנג ניט אראָפּגעהן פון דער אָפּערן־סצענע. מעיערבער איז אָנגעקומען אין איטאַליען, ווען ראָסיני'ס אָפּערעס האָבען געהערשט. ער אליין איז אזוי ענטזיקט געוואָרען פון זיי, דאָס אייניגע האָט ער געקענט אויסווייניג מיט אלע איינצעלהייט טען. וואָס פאַר א גרויסען איינפלוס איטאַליען און ראָסיני האָבען געהאט אויף איהם, ערקלערט ער אָפּען אליין אין א בריעף צו זיינעם א פריינד אין דייטשלאַנד.

„גאנץ איטאַליען“, שרייבט ער, „האָט זיך דאן געפונען אין א גליקליכען צויבער. עס האָט געשוינט ווי די גאנצע נאַציאָן האָט דערגרייכט איהר געוואונשענעם גן־עדן און אז זי קען נאָר גליקליך זיך פיהלען דורך ראָסיני'ס מוזיק. איך בין ניט ווילענדיג ארומגע־רינגעלט געוואָרען מיט דיזע וואונדערליכע נעצען פון קלאנגען און בין אריינגעפאלען אין א בעצויבערטען גאָרטען, פון וועלכען איך ניט געקענט און ניט געוואָלט ארויסגעהן. אלע מיינע געפיהלעך געדאַנקען זיינען געוואָרען איטאַליענישע. נאכדעם, ווי איך זען פערבראכט איין יאָהר, האָט זיך מיר געדוכט, אז איך

חתונה האָבען נאָך פאר דער פאָרשטעלונג, אָבוואָהל איך האָב איהר קיין געלעגנהייט ניט געגעבען צו אזעלכע האָפנונגען. ווען איך האָב בעמערקט, וואָס זי בעצוועקט, בין איך נאָך פאָרויכטיגער גע-וואָרען. מיר האָט זיך גאָר ניט גע'חלום'ט, וואָס פאר טרויעריגע רעזולטאַטען דאָס וועט האָבען פאר מיין אָפערע. איך האָב ערוואַרטעט א גרויכען ערפאָלג. אָבער ווען עס איז געקומען די נאכט פון דער פאָרשטעלונג — א זעהר הייסע נאכט — און די פאָרשטעלונג האָט זיך אָנגעפאנגען בין איך א צוטיטערטער גע-וואָרען. יטעלט זיך פאָר מיין לאַגע, ווען די זינגערס האָבען גע-זונגען, אזוי ווי זיי וואָלטען ערשט אַראָב פון א קראַנקען-בעט און אז דער אַרקעסטער האָט ניט אָנגעהויבען צו שפיעלען ריכטיג. דאָ האָט דער טרוממייטער דורכגעלאָזען א נויטיגע נאָטע און מיט א מאָל א בלאָז געטאָן אין רעכטען מיטען פון אן אַריע, אז עס האָט געדו-נערט אין די אויערען; דאָ האָט דער באַראַכאָן געקלאַפט אזוי ווי ער וואָלט געוועקט מתים; דאָס איז די פלייטע פערקראָכען אין בויבע-ריק. דאָס פובליקום האָט זיך אָנפאנגט קראַנקעלעכט פון דיזע „קונצען“, אָבער צולעצט זיינען אלע אין כעס געוואָרען. ווען איך בין צוגעלאָפען צום דירעקטאָר און צו די אַרטיסטען, האָב איך גע-קראָנען די אַנטוואָרט: „עס איז צו הייס, מען קען גאָר ניט אט-העמען.“ צו אלע צרות האָבען נאָך די איטאַליענישע צייטונגען פערשפרייט א בעריכט, אז מיין אָפערע איז דורכגעפאלען און האָ-בען געמאַכט בייסענדע בעמערקונגען אויף מיין רעכנונג. איך האָב גלייך פערשטאַנען, אז די זינגערס און דער אַרקעסטער האָבען זיך פערבונדען געגען מיר, אָבוואָהל איך האָב זיי גאנץ גוט בעהאַנד-עלט און זיי זיינען געווען פריינדליך צו מיר ביי די רעפּעטיציעס. אָבער ערשט מיט א צייט שפעטער האָב איך זיך דערוואוסט פון אייניגע מוזיקאַנטען, אז די אורזאכע פון גאנצען סקאַנדאַל איז גע-ווען די פרימאָדאָנאַ, וועלכע האָט געהערשט אין טהעאַטער און האָט אלעמען געצוואונגען צו שפיעלען, ווי איהר האָט זיך געוואָלט, זיך אָפצורעכענען מיט מיר פאר מיין גלייכגילטיגקייט צו-ליעבע. דאָס איז געווען איהר ווייבערשע ראכע.

זיין לעבען אין איטאליען.

אבער נאך מעהר ערפאלג האט ער דאן געהאט ביי איטאליע-נער פרויען. ער איז ניט נור געווען יונג, טאלענטפול און זיך זאגדערן אויף שעהן, עלעגאנט און העכסט אנציהער. יעדען טאג פלעגט ער קריענען פעק מיט ליעבע-בריעה, און וואו נאך ער פלעגט זיך בעווייזען, פלעגט ער באמבארדירט ווערען מיט פלאמענדע בליי-קען פון איטאליענער שעהנהייטען. ניטוויילענדיג איז ער געווארען א דאמען-העלד. נאך ער איז צופיעל פערטיעפט געווען אין מוזיק און איבערהויפט אין קונסט, לעזענדיג נאך דערצו זעהר פיעל די ווערק פון די בעסטע איטאליענער פאעטען און שריפטשטעלער, אום זיך אפצוגעבען אין גאנצען צו פערגעניגען און ראמאנען. פער-העלטיסמעסיג האט ער גאנץ וועניג געזינדיגט. ער האט געלעבט זעהר איינפאך און בעשיידען, הגם ער האט געהאט גענוג מיטעל צום גרעסטען לוקסוס. אפט פלעגט ער פערברענגען גאנצע טעג אין דיכטען, שפיעלען און בעטראכטען די הערליכע איטאליענישע נא-טור, פון וועלכער ער פלעגט שעפען בעגייסטערונג.

נאך טראץ דעם, וואס ער פלעגט אויסמיידען צו פערפיהרען ראמאנען און ענטפערען אויף די ליעבע-בריעה, איז ער ניט איין מאל ארויסגערופען געווארען אויף א דועל פון זיינע געגנער. אזוי ווי ער איז אבער געוועהנליך געווען גאנץ אונשולדיג, האט ער זיך שטענדיג געקענט ארויסדרעהען פון דעלען. מיט אריסטאקראטישען דאמען און פרימאדאנעס, וועלכע האבען געזוכט אריינצוציהען איהם אין זייער נעץ, האט ער זיך בעזאנדערס געהיט צו פערפיהרען א ראמאן, און דערפאר האבען אייניגע פון זיי זיך אבגערעכענט מיט איהם אויף זייער פאסאן. וועגען איינעם פון אזעלכע פעללע האט ער דערציילט אין א בריעה צו זיינעם א פריינד אזוי:

„ווען איך האב געשטעלט מיין אפערע „ראמילדא און קאנ-א“ אין פאדוא, האט זיך די פרימאדאנא, וועלכער איך האב דער-ראלע, זיך אריינגענומען אין קאפ, אז זי זאל מיט מיר

אָבוואָהל ער האָט געקראָגען פיעלע בעשטעלונגען פון טהעאטער-
דירעקטאָרס.

צו די צרות, וואָס ער האָט געהאט פון די דייטשע קריטיקערס,
זיינען נאָך צוגעקומען פאמיליען-אונגליקען. זיין פאָטער, וועלכען
ער האָט היים געליעבט, איז געשטאָרבן, און ניט לאַנג נאָכדעם,
זיינע ערשטע צוויי קינדער. דאָס האָט אויף איהם אזוי שמערצ-
ליך געווירקט, אז אַ פאָר יאהר האָט ער גאָר ניט געקענט אונטער-
נעהמען. זיין דיכטונגס-קראפט איז ווי אָבעשטאָרבן געוואָרען.
אויסער רעליגיעזע מוזיק האָט ער גאָר ניט געקענט קאָמפאָנירען.

ווען מעיערבער איז שוין געווען אַן אַלטער מאַן, פלעגט ער
ניט קענען רעדען וועגען דיזע צייט אָהן טרערען אין די אויגען.
נאָר מיט דער צייט זיינען די וואונדערן ביסלעכווייז פערהיילט
געוואָרען, און ער האָט זיך געקענט געהמען צו דער אַרבייט. אין
דייטשלאַנד אָבער, וואו די מוזיקאַלישע וועלט איז אזוי העפטיג
ארויסגעטראָטען געגען איהם און האָט איהם בעטראַכט אלס אַ פער-
רעטהער צו דער דייטשער מוזיק, האָט ער ניט געקענט האָפען אויף
אַן ערפאָלג, און ער האָט דאָרום בעשלאָסען צו פרובירען זיין גלייכ
אין אַ'ן אַנדער לאַנד. ער האָט ניט פיעל בעדאָרפט טראַכטען, אום
אויסצוקלייבען פראנקרייך, וואו ברייטע פעלדער זיינען געווען אָפּען
פאר אלע טאַלענטען און וואו אלע פרייהייטס-קעמפפער, אלע גרויסע
גייסטער האָבען געפונען וואָס זיי האָבען געזוכט און דערצו נאָך
פרייהייט און זיכערהייט. פאָרוי איז דאָן געווען דער צענטער פון
דער ציוויליזירטער וועלט נאָך מעהר ווי אין אונזערע טעג. קונסט
און ליטעראטור האָבען דאָרט בעזאָנדערס געגלענצט און געפונען אַ
פרייען וועג. קינסטלער, פאָעטען, פאָליטישע עמיגראַנטען, געלעהר-
טע — יעדערער האָט דאָרטען געהאט זיין קרייז און האָט געקענט
אויף פערברענגען די צייט מיט פערגניגען. דאָס לעבען האָט דאָר-
טען געקאָכט, און דער פאָליטישער קאמפף, וועלכער האָט זיך גע-
ענדיגט אין יולי 1830 מיט אַ נייער רעוואָלוציאָן, האָט געברענט.
אָבער מעיערבער איז געווען צו פיעל פערטיפט און פער-
אין זיין קונסט, אום זיך צו בעשעפטיגען מיט פאָליטיק.

פערלאזט בערלין און בעזעצט זיך אין פאריז.

אין 1822 האָט ער זיך צוריקגעקעהרט נאָך בערלין מיט אַ נאָמען פון אַן ערפאָלגרייכען קאָמפּאָזיטאָר אין איטאַליען. דאָן איז אויך געקומען אַ סוף צו זיינע ראָמאַנען אָדער גיכער צו די לייעבע-אַטאַקעס פון פיעלע שעהנהייטען אויף איהם, דען ער האָט חתונה גע-האַט מיט זיין קווינע מינע מאַססאַק.

ער האָט גערעכענט, אז יעצט, ווען ער האָט זיך געמאַכט אַ נאָמען אין איטאַליען, וועט ער נעהמען בערלין מיט שטורם; אבער ער האָט גאָר אַ ביטערען טעות געהאַט. פון אלע זייטען האָבען זיך אַ שאָט געטאָן אויף איהם פיינדליכע קריטיקען. מען האָט איהם ערקלערט פאַר אַן איינפאַכען שקלאָוו פון דער איטאַליענער אָפּערע און פאַר אַ פעררעטהער צו דער דייטשער מוזיק, וועלכע איז דאָן אַרויסגעטראָטען אלץ קרעפטיגער אויף איהר זיגרייכען וועג. פיעלע האָבען געשריען, אז ער איז ראָסיני'ס נאָכשלעפּער און אז ער איז אין גאַנצען פערלאָרען פאַר די דייטשע מוזיק. אפילו זיין גרויסער פריינד קארל וועבער, וועלכער האָט איהם געהאַלפּען אויף צופיהרען די אָפּערע „עמא ראָזבור“ אין דרעזדען, האָט נאָך דער פאַרשטעלונג געשריעבען צו אַ פריינד: „מיין האַרץ ווערט בעגאָ-סען מיט בלוט, ווען איך זעהע, דאָס אַ דייטשער קאָמפּאָזיטאָר מיט אַ ריעזיגען טאַלענט ערניערדיגט זיך נאָכצומאַכען צוליעב אַ קלעגליכען ערפאָלג ביי דער מענגע.“

דיזע אַלגעמיינע אַטאַקעס פון דייטשע מוזיקאַנטען און קריטי-קער האָבען איהם נאַטירליך שרעקליך געקערנקט. ער האָט אָנ-פאַנגס זיך ניט געקענט ערקלערען, וואָרום מען איז אזוי בייז אָנ-געפאַלען אויף איהם; אבער ווען ער האָט זיך צוגעהערט צו די ערנסטע קריטיקער, האָט ער זיך אַרומגעזעהען, דאָס ער איז ווירקליך עין צופיעל אונטער דעם איינפלוס פון דער איטאַליענער מוזיק. ער האָט כמעט פערלאָרען זיין זעלבסטשטענדיגקייט. דאָרום האָט זיך אָנגעזאָגט צו שרייבען ווייטער איטאַליענישע אָפּערעס,

ערעלמוטהיג געשטימט, ווי איבערהויפט צילע יונגע טאלענטען.
דאָס האָט פאסירט אין 1827טען יאָהר. נאטירליך, די טירען
פון די אריסטאָקראטישע סאלאָנען זיינען געווען פאר איהם אזוי
אָפּען ווי די טעמפלען פון קונסט. אין די סאלאָנען פלעגט ער זיך
צוזאמענטרעפּען מיט די גרעסטע פּאָעטען און קינסטלער פון יענער
צייט, ווי היינע, אדאם מיצקעוויטש, וויקטאָר הוגאָ, לאמארטין,
שאַטאָבריאַן, האַלעווי, אָבער, א. ז. וו. ווען ער האָט זיך אין גאנץ
צען אריבערגעצויגען אין זיין וואָהנונג אין פאַרז, איז דאָרט געוואָר-
רען אַ צענטער פאַר די גרעסטע מענער פון דער וועלט־שטאָדט. דער
גרויסער פערמעגען פון זיינע עלטערן האָט איהם ערלויבט צו לעבען
ווי אַ מאָנאַרך און צו געבען הערליכע אונטערהאלטונגען פאַר די
געסט, וועלכע פלעגען האַלטען פאַר אַן עהרע צו זיין ביי איהם. ער
זעלבסט האָט געלעבט זעהר איינפאַך, אָבער ער איז געווען זעהר
גאסט־פריינדליך און האָט לייע געהאַט צו פערברענגען די צייט אין
דער געזעלשאַפט פון זיינע אינטימע פריינד, וועלכע זיינען כמעט
אלע געווען קינסטלער און פּאָעטען. אונטער אזעלכע אומישטענדען
האָט ער שנעל פערגעסען אָן די קריינקונגען און פאמיליען־שמערצען,
וואָס ער האָט געהאַט אין בערלין, און זיין מווע האָט אויפגעלעבט
מיט אַ נייער קראַפט, אַ קראַפט, וועלכע האָט שנעל בעצויבערט די
וועלט.

די יעניגע, וועלכע האָבען געמיינט, אז מעיערבער האָט אין
דעם גערויש און אין די פערגניגען פון אַ רייכען לעבען אין פאַרז
פערלאָרען זיין פריהערען חשק צו ארבייט, האָבען אַ גרויסען טעות
געהאַט. זיין קינסטלערישע נאטור האָט איהם קיין מאָל ניט דער-
לאָזען זיך אָבצוגעבען צו ניעדריגע ליידענשאַפטען, צו תאוות; זי
האָט איהם געטריעבען צו גייסטיגע פערגניגען, צו דאָס
שעהנע און ערהאָבענע. אין דעם קרייז פון רייכטהום, גלאַנץ און
עלעגאַנץ, אין וועלכען ער האָט געלעבט, האָט ער ניט אויפגעהערט
צו לעזען, שטודירען דעם כאַראַקטער פון פראנצויזישען פא-
בעזאָנדערס פון די פראנצויזישע מוזיק. ביסלעכווייז איז
געדונגען געוואָרען מיט'ן פראנצויזישען גייסט, ווי פריהער

נעהמען איבערהויפט זעהר זעלטען אנטהייל אין א פאליטישען קאמפף, זייער קונסט פיהרט זיי אין א גאנץ אנדער ריכטונג; זיי אינטערעסירען זיך מעהר מיט א בילד, א סטאטוע, א דראמע, אפערע, א. ז. וו., ווי אפילו מיט א רעוואלוציאָן. מעיערבער איז אין דיזער בעציהונג ניט געווען אן אויסנאָהמע, ער איז געבליבען פרעמד צו די פאליטישע בעוועגונגען אין פראנקרייך ניט נאָר ווען ער האָט זיך דאָרט בעזעצט, זאָנדערן אויך ווען ער איז געוואָרען א פראנצויז און איז, זאָ צו זאָגען, צוזאמענגעוואַסען געוואָרען מיט זיין צווייטען פאטערלאַנד. זיין פרייהייטס־גייסט האָט ער נאָר אויסגעדריקט אין זיינע אפערעס, מיט וועלכע ער האָט ערשטוינט און ענטציקט די וועלט. דער פרייער, לעבעדיגער און דראמאטי־שער גייסט פון די פראנצויזען האָט זיך אויסגעגאָסען אין זיין מוֹד זיק. אָהן פראנקרייך וואָלט זיך מעיערבער'ס זשעניע ניט ארויס־געצייגט מיט אזא פראכט און גלאַנץ.

גראדע ארום דער צייט, ווען ער האָט בעשלאָסען צו פערלאָר־זען זיין אונדאנקבארע פאטערלאַנד, איז ער איינגעלאָדען געוואָרען פון דעם אָפערן־דירעקטאָר ראַסיני אין פאַריז צו דיריזירען זיין אָפערע „קרייץ־ציגער“, וועלכע האָט אין א קורצער צייט גענומען די איטאליענער מיט שטורם אן האָט אויך געמאַכט א ריזע איבער דער ציוויליזירטער וועלט. דיזע אָפערע איז זיכער געווען די בעסטע פון די יעניגע, וועלכע ער האָט געשריבען אין איטאליען נאָך דעם איטאליענישען מוסטער. פריהער האָט דיזע אָפערע גראדע ניט אויסגענומען אין פאַריז, אָבער דיזעס מאָל איז דער ערפאלג געווען א ריעזיגערע. אזא טריאומף האָט ער נאָך ביז דאן ניט געהאַט. פאַריז, די וועלט־שטאָדט פון קונסט, איז איינפאך געלעגען צו זיינע פיס. מען האָט איהם געטראָגען אויף די הענד און בעשאַטען מיט בלומען. אפילו זיין גליקליכע מוטער, וועלכע איז געקומען זעהען איהר זוהן'ס נצחון, האָט מען בעשאַטען מיט בלומען. פאָעמען זאָבען איהר געלויבט אלס די מוטער פון אזא געניאלען זוהן. זיני זעלבסט, דער גרויסער איטאליענישער מייסטער, וועלכער ווען דער דירעקטאָר פון דער פאַריזער אָפערע, האָט איהם

די אָפּערע „ראָבערט־טיוועל“.

ענדליך האָט מעיערבּעער געפונען א פאסענדען ליברעטיסט אין דער פּערזאָן פון דעם בעריהמטען סקריב. זיי זיינען געווען ווי געבאָרען איינער פאר דעם אנדערען. סקריב האָט לייעב געהאַט גלענצענדע עפעקטען, דראַמאַטישע סצענען, און זיין פאַנטאַזיע איז געווען רייך און אָפט ווילד. צו זיינע ליברעטאָס האָט מעיערבּעער לייכט געקענט פערפאַסען אזא מוזיק, אז זיא זאָל זיין גלענצענד און דראַמאַטיש.

די ערשטע ליברעטאָ, וואָס סקריב האָט אָנגעשריעבען פאר מעיערבּעער'ן, איז געווען „ראָבערט־טיוועל“. דער אינהאַלט איז בעגרינדעט אויף א לעגענדע אין נאָרמאַנדיען וועגען א פרינץ ראָבערט, וואָס איז געבאָרען געוואָרען מיט אַלע צייהנער און האָט אויס שלעכטסקייט געביסען די ברוסט פון זיין מוטער. דערפאַר האָט מען איהם א נאָמען געגעבען: „טיוועל“. אין דיזער פאַנטאַסטישער געשיכטע ווערט פאָרגעשטעלט דער קאַמפּף צווישען שלעכטעס אין דער פּערזאָן פון דעם פערקערפערטען טיוועל בערטראם, און גוטעס אין דער פּערזאָן פון אַליסאַ. ראָבערט טיוועל מאכט אַן אזוי פיעל צרות, פערפיהרט פרויען און טויטעט זייערע מענער, פאָטערס און ברידער, ביז מען פעריאָגט איהם און ער הויבט אָן צו וואַנדערן אייבער דער וועלט, זוכענדיג דעם טויט אין שלאכטען און דעלען. זיין פאָטער, בערטראם, וועלכער האָט פערפיהרט די שיינע און שטאַלצע בערטשא, די טאָכטער פון דעם נאָרמאַנער פרינץ, פערטהיידגט איהם איבעראל און רעטעט איהם פון טויט. ער האָט לייעב זיין זוהן און שטרעבט נור איהם אָנצורייצען צו אלעם בייזעס, אום איהם נאכהער אריינצוקריגען אין גיהנום. אין די אונטערהעצונגען פון דעם טיוועל בעשטעהט דער גאַנצער דראַמאַטיזמוס פון דער ליב־רעטאָ. די איינצעלע היטען זיינען פאַנטאַסטישע אין העכסטען גראַד. ראָבערט בעגעהט פיעלע פערברעכען, ער וויל זאָגאָר געהן א גרויסע גאָטעס־לעסטערונג, נעמליך אַראָברייסען די

דעם איטאליענישען. וואָס מעהר ער האָט שטודירט די פראנצויזישע מוזיק, האָט ער זיך אלץ שטארקער איבערצייגט, אז זי פאסט אים בעסטען פאר זיין כאראקטער, פאר זיין זשעניע. „איך האָב לאנג געזוכט און קאמפאנירט,“ האָט ער ערקלערט, „ביז איך האָב אויסגעפונען, צו וואָס איך בין מעהר גענייגט און געשאפען. איך האָב לאנג פרובירט ביז איך האָב זיך איבערצייגט, אז געשיכטע און שטארקע דראמאטישע כאראקטערען זיינען מיין עלעמענט.“

ער האָט דאן בעשלאָסען צו מאכען א פראָבע אויף דיזען נייען וועג; נאָר צוערשט האָט ער בעדארפט אויסגעפיגען א פאסטערען ליברעטיסט. ער האָט גלייך געזעהן, אז פאר אן אמת דראמאטישע מוזיק דארף מען האָבען אזא אינהאלט, וואָס זאָל זיין צוגעפאסט צו איהר און זאָל זיין געשריעבען פון א קינסטלער אין זיין פאך. ער האָט לאנג געזוכט א גוטען ליברעטיסט. ער האָט זיך געווענדעט צו פיעלע בעוואוסטע שריפטשטעלער און זיי פערשפראכען די בעסטע בעלוינונג; אָבער ער האָט געקראָגען וועניג בעלנים אויף אזא שווערע און אויך אונדאנקבארע ארבייט. א גוטע ליברעטאָ פאר אן אָפערע איז א העלפט פון ערפאלג. ניט איין מאָל זיינען אָפערעס פון די גרעסטע קאמפאזיטאָרען דורכגעפאלען צוליעב שלעכטע און נאָרישע ליברעטאָס. פון דעסוועגען קימערט זיך דאָס פובליקום נאָר ניט וועגען דעם פערפאסער פון א ליברעטאָ. מען קומט זעהן אן אָפערע, און געוועהנליך אינטערעסירט מען זיך ניט צו וויסען דעם ליברעטיסט'ס נאָמען. דאָרום ענטזאגען זיך בער-וואוסטע דראמאטורגען און שריפטשטעלער פון אזא ארבייט. ווי מעיערבער האָט אליין דערצעהלט, האָט ער בעשטעלט ביי פיעלע פאָעטען ליברעטאָס, נאָר ער האָט זיי געמוזט אָבגעבען צוריק זייער ארבייט, נאכדעם ווי ער האָט בעצאָהלט דערפאר. אין א בריעף צו זיינעם א פריינד האָט ער זיך בעקלאָגט, וואָס די פאָעטען האָבען יעקוט אויף אן אָפערע ווי אויף א שפיעלכעל, אויף א „קיצלען פון זיין“, און האָבען ניט געוואלט צוגעבען, דאָס מען קען מוזיקאליש גען א כאראקטער פון א פערזאן.

גייסטערונג האָט דער עולם פֿערגעסען אפילו אָן אזעלכע געליעבטע קאָמפּאָזיטאָרען ווי ראָסיני און אָבער. אין דער פּאַרזער געזעל־שאַפט האָט זיך איינפאך געקע'רט א וועלט מיט „ראָבערט־טייוועל“. עס איז אונמעגליך צו בעשרייבען דעם איינדרוק, וואָס דיזע אָפּערע, וועלכע איז ניט נאָר רייך מיט הערליכע מעלאָדיען, זאָנדערן איז אויך פערפאסט געוואָרען אין א ניעם גייסט און מיט געוואלדיגע דראמאטישע עפעקטען, האָט דאָן געמאַכט אויף די צוהערער.

פון פאריז האָט זי געמאַכט א ש עלע ריזע איבער דער וועלט און האָט אויך אריבערגעשפרייט דעם אטלאַנטישען אָקעאן. מען האָט די פראנצויזישע ליבערעטאָ באַלד איבערזעצט אין אלע שפראַכען פון דער ציוויליזירטער וועלט און איבעראל איז „ראָבערט־טייוועל“ אויפגענומען געוואָרען מיט אזעלכע שטורמדיגע אפלאָדיסמענטען, ווי אין פראנקרייך. אין אייניגע שטעט האָט מען געשפיעלט „ראָבערט־טייוועל“ אין צוויי טהעאַטערס מיט א מאָל.

אָט דאָס איז געווען דער ערפאָלג, וועגען וועלכען מעיערבער האָט אזוי לאנג געטרוימט. יעצט האָט ער שוין קיין צווייפּעל געהאט, אז ער האָט געטראָפּען דעם ריכטיגען וועג, אז ער האָט געעפענט א ניעם וועג אין דער אָפּערע־מוזיק. פון אלע זייטען האָט מען איהם געלויבט ביז'ן הימעל און ערקלערט פאר דעם גרעסטען אָפּערן־קאָמפּאָזיטאָר. די מאַטיווען פון „ראָבערט־טייוועל“ האָט מען געקענט הערען אין פאריז און שפעטער אין אַנדערע שטעט אויף יעדען ווינקעל, און זאָגאר יעצט — ווער האָט ניט געהערט זינגען אן אריע פון דיזער פאָפּולערער אָפּערע? נאָר אין דייטשלאַנד האָט מען איהם נאָך אלץ ניט געוואָלט אנערקענען און מען האָט אויף איהם געגאָסען פּעך און שוועבעל. דער ערפאָלג פון „ראָבערט־טייוועל“ האָט נאָך מעהר אויפגעבראכט די דייטשע קריטיקער. זיי האָבען נאָר געזוכט אָנצוצייגען אויף די פעהלערען און די שוואַכע זייטען פון דיזער אָפּערע, און מען דארף ניט זיין א מוזיקאנט אָדער א מוזיקאלישער קריטיקער, אום צו געפינען דאָרטען חסרונות; אָבער זיי האָבען ניט פערשטאַנען אָדער ניט געוואָלט

גרינע צווייג אויף דעם קבר פון דער הייליגער ראָזאַליא. בערטראַם
רעדט איהם ענדליך צו צו פערקויפֿען זיין נשמה צום טייוועל, אָבער
ראָבערט ווערט גערעטעט אין דער רעכטער מינוט פון דער גוטער
אליסא און האָט שליעסליך חתונה מיט זיין געליעבטער פרינצעסין
איזאבעלא פון סיזיליען. דאָס גוטע בעזיעגט דאָס שלעכטע, ווי דאָס
פאָסירט אזוי אָפט אין טהעאַטער און אזוי זעלטען אין ווירקליכען
לעבען...

עס וואָלט גענומען צו לאַנג צו דערצעהלען דעם גאַנצען אינ-
האַלט פון „ראָבערט־טייוועל“, ווי פון אנדערע אָפּערעס, וועלכע
מעיערבער האָט נאָכדעם קאָמפּאָנירט אויף אונגעפּעהר דעם זעל-
בען וועג. פון די אָנגעצייגטע אלגעמיינע שטריכען פון „ראָבערט־
טייוועל“ זעהט מען גענוג, אז מעיערבער האָט געהאַט די מעגליכ-
קייט צו געבען ווירקליך דראַמאַטישע מוזיק, צו ריהרען דעם עולם
מיט האַרמאָנישע קלאַנגען, וועלכע זאָלען ענטשפּרעכען די מאָנאָלאָג-
גען און ווערטער. ווי ווייט דאָס איז איהם געלונגען, האָט געצייגט
דער אויסעראָרדנטליכער ערפּאָלג פון דיזער אָפּערע, וועלכע איז
צוערשט אויפגעפיהרט געוואָרען אין 1830 און וועלכע פערבלייבט
נאָך ביז יעצט אלס אנציהונג אין יעדער אָפּערן־הויז.

זעלטען ווען אַן אָפּערע האָט אזוי אויפגערודערט א וועלט און
האָט גלייך אזוי שטאַרק אויסגענומען, ווי „ראָבערט־טייוועל“,
מעיערבער האָט קיין מיה און געלד נישט געשפּאַרט צו געבען אַזאַ
גלענצענדע פּאַרשטעלונג, ווי עס איז נור מעגליך געווען אַיַן יענער
צייט. ער האָט אויסגעקליבען די בעסטע זינגערס און דעם בעסטען
אָרקעסטער. דער בעריהמטער נורי האָט געשפּיעלט די ראָלע פון
ראָבערט טייוועל, און מאַדאַם פאַלקאָן, וועלכע האָט געגלאַנצט מיט
איהר זיסער שטימע אזוי ווי מיט איהר שעהנהייט און יוגענד, האָט
געשפּיעלט די פרינצעסין איזאבעלא. מען האָט געמאַכט אַזאַ רעש
מיט די גרויסע פּאַרבערייטונגען, דאָס ווען מען האָט נאָך רעפּעטירט
די אָפּערע, האָט שוין דער עולם געוואַרט מיט דער גרעסטער אונ-
זיכער אויף איהר. די ערשטע פופציג פּאַרשטעלונגען האָבען גע-
אָנערהערטע אין יענער צייט איינגעהמען. אין זיין בע-

אלע מענשען זיינען גלייך אין זייערע געפיהלען און שטרעבונגען און אז דער גרויסער עולם זוכט ניט די וואהרהייט אין אָפּערעס. בערטראם און ראָבערט־טייוועל זיינען פאַנטאַסטישע פּערזאָנען, און די גאנצע ליבערעטאָ האַלט ניט אויס די מינדעסטע ערנסטע קריטיק; אָבער די אריען זיינען דאָך מערקווירדיג דראַמאַטיש און מעלאָדיש. דאָס פּובליקום איז ענטציקט געוואָרען פון דיזער אָפּערע גראַדע צוליב דיזע דראַמאַטישע מוזיק און האָט זיך אין אלגעמיין גאָנץ וועניג געקומערט אויב דער סוזשעט האָט עפּעס א טיעפּען זינען.

מעיערבער האָט יעדענפאלס אויך געהאַט דעם פּערגניגען צו זעהען, ווי זיינע דייטשע קריטיקער האָבען געקריצעט מיט די צייט נער אין מאַכטלאָזען כּעס, ווען „ראָבערט־טייוועל“ איז אין 1832 אויפגעפיהרט געוואָרען אין בערלין מיט גרויס ערפּאָלג. ער אליין האָט דירזשירט, און אין טהעאַטער האָט עס געדונערט מיט אפּלאַן דיסמענטען נאָך יעדען אַקט, נאָך יעדער אריע, נאָך יעדען דועט. דער קעניג האָט איהם בעעהרט מיט דעם טיטול האַד־קאָמפּאָזיטאָר. נאָר איהם איז דאן געווען צו ענג אין בערלין, עס האָט איהם גערירט עטן נאָך פּאַרזיז, און ווייטער האָט ער ניט געקענט פּערטראָגען די אַטאַקעס פון זיינע קריטיקער, וועלכע האָבען ניט גערוהט. דאָרום האָט ער זיך אין א קורצער צייט נאָך דער פאַרשטעלונג וויעדער גע־זעגענט מיט זיין געבורט־שטאָרט.

פערשטעהן איהרע גוטע זייטען און ספעציעל דעם דראמאטיזמוס פון דער מוזיק.

מעיערבעער'ס ביטערסטע געגנער אין דייטשלאנד זיינען גע- ווען שומאן און מענדעלסאָהן-בארטהאָלדרי, ביידע גרויסע זשעניען. זיי האָבען איהם ניט געקענט פערגעבען וואָס ער האָט זיך אָבגע- טרייסעלט פון דער דייטשער מוזיק. זייער מוזיק האָט געטראָגען אַ גאנץ אנדער כאַראַקטער. ש מאן האָט זיך בעזאָנדערס בעריהמט געמאַכט מיט זיינע ליעדער; מענדעלסאָהן-בארטהאָלדרי מיט זיינע קאָנצערט-שטיקער און אָראַטאָריעס. זייער מוזע איז יעדענפאלס ניט געשאַפען געוואָרען פאר אָפּערעס. מענדעלסאָהן-בארטהאָלדרי, וועלכער איז טריי געבליבען צו דער דייטשער שולע, האָט אזוי גע- שריעבען וועגען „ראַבערט-טייוועל“:

„דאָ געהט יעצט שטענדיג מעיערבעער'ס „ראַבערט-טייוועל“ מיט גרויס ערפּאָלג. דער טהעאַטער איז פול, און די מוזיק געפעלט זעכעמען. דיזע אָפּערע איז אַ געמישעכץ פון אַלערליי סצענען, וואָס אזעלכע האָב איך נאָך אין מיין לעבען ניט געזעהן. ווער עס קען נאָר טאַנצען, זינגען און שפּיעלען אין פּאַרזי, טאַצט, זינגט און שפּיעלט דאָרטען. דער סוזשעט איז אַ ראָמאַנטישער, דאָס הייסט, דער טיוועל בעווייזט זיך, (דאָס איז גענוג פאר דעם ראָמאַנטיזמוס און די פּאַנטאַזיע פון די פאַריזער). אָבער ער איז דאָך זעהר אַ שלעכטער, און ווען ניט די צוויי סצענען פון פערפיהרונג, וואָלט ער אויך קיין עפעקט ניט געמאַכט. דיזער טיוועל איז אַ קלעגליי- כער טיוועל, ער ערשיינט אין דעם קאָסטיום פון אַ ריטער און הייסט בערטראם. אויף אַזאַ קאלטע און אויסגעקוועטשטע פיגור קען איך מיר גאָר ניט פאָרשטעלען אירגענד וועלכע מוזיק, דאָרום געפעלט מיר ניט דיזע אָפּערע. זי איז דורכאויס קאַלט, אָהן אַ נשמה. איך האָלט זאָגאר, אז זי איז ניט עפעקטפאָל. פיעלע לויבען די מוזיק, אָבער דאָרטען, וואו עס איז ניטאָ קיין אמת און געפיהל, דאָרטען קען איך קיין מאָס ניט געפינען.“

דער געניאלער קאָמפּאָזיטאָר פון „ליעדער אָהנע וואָרטע“ האָט דאָ געזאָגט אַ גרויסע וואהרהייט; אָבער ער האָט פערגעסען, אז ניט

ארויסגעוויזען זיין זשעניע, און אזוי ווי דיזע אָפּערע איז ניט נור זיין בעסטע און גלענצענדסטע ווערק, זאָנדערן אויך איינע פון די בעסטע אָפּערעס אין דער וועלט, אַזעלכע וואָס וועט וואהרשיליך קיין מאָל ניט אראַבגעהן פון דער סצענע, וועלען מיר אין קורצען איבערגעבען איהר אינהאַלט.

די טראַגעדיע איז ענטוויקעלט ארום דער לייעבע פון דעם הר גענאָט (פּראָטעסטאַנט) ראַאול צו דער טאָכטער פון דעם פאַנאַטישען קאַטאָלישען פיהרער, גראַף סען-בריי.

דער ערשטער אַקט פאַנגט זיך אָן מיט א פּעסט אין דעם שלאָס פון דעם קאַטאָלישען גראַף נעווער, וועלכער האָט אויך איינ-געלאָדען ראַאול'ן אלס צייכען פון פריעדען מיט די הוגענאָטען. די געסט פערברענגען די צייט זעהר לוסטיג און דערזעהלען געשיכטען, בעזאָנדערס פון זייערע ראָמאַנען. ראַאול דערזעהלט דאָן, אז גראַדע ניט לאַנג צוריק האָט ער שפאַצירענדיג בעגעגענט אַ טראַג־בעטעל, וועלכע איז בעפאלען געוואָרען פון אַ באַנדע יונגע בויאנעס. ער האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו הילפּע און האָט פּעריאָגט די בויאנעס. נאָך ווי גרויס איז געווען זיין ערשטוינונג, ווען ער האָט אויף דעם טראַג־בעטעל דערזעהן אַ יונגע מיידעל פון בלענד דענדע שעהנהייט. זי האָט אין איהם אויך גלייך אָנגעצונדען אַ פלאַם פון לייעבע; אָבער ביז יעצט ווייס ער נאָך ניט ווער זי איז. נאָך דיזע לייעבעס־געשיכטען ווערען אונטערבראָכען דורך אַ דיענער, וועלכער זאָגט אָן דעם בעל־הבית, אז אַן אונבעקאַנטע וויל איהם זעהן אין גאָרטען. ער לאָזט זיך ניט לאַנג בעטען. ער האָט שוין ניט איין מאָל בעזיעגט ווייבערשע הערצער און ער איז זיכער, אז דאָס איז אַ נייער ראָמאַן. די געסט לויפּען צו די פּענסטער אַ קוק טאָן אויף דער אונבעקאַנטער דאַמע, צווישען זיי אויך ראַאול, וועלכער כער דערקענט צו זיין שרעק און פּערצווייפּלונג, אז דאָס איז די ריי-צענדע מיידעל, וועלכע ער האָט גערעטעט פון די בויאנעס. אָבער ער האָט ניט פיעל צייט צו טראכטען וועגען דעם, דען באַלד קומט אַן אַ פּאָזש פון דער קעניגין מאַרגאַריטע מיט אַ בריעף, אין וועלכען מען לאָזט איהם וויסען, דאָס פאַר זונען־אונטערזאנג וועט קומען נאָך

„די הוגענאָטען“.

„ראָבערט-טייוועל“ האָט מיט אזא צויבערקראפט געצויגען דעם עולם, דאָס די דירעקציאָן פון דער פאָרזער אָפערע האָט באַלד בער-שטעלט ביי מעיערבער'ן אַ נייע אָפערע אויף סקריב'ס אַ ליברעטאָ אונטער דעם נאָמען „די הוגענאָטען“. ער האָט נאָטירליך גלייך אָנגענומען דעם פאָרשלאַג און האָט זיך אַ נעהם געטאָן צו דער אַרבייט מיט גרויס בעגייסטערונג. ער האָט זיך דאן געפיהלט דער גליק-ליכסטער מענש אויף דער וועלט. זיין גרויסער עהרגייץ איז בעפרי-דיגט געוואָרען. זיין נאָמען האָט געקלונגען איבער דער גאנצער וועלט. זיין מווע האָט דערגרייכט ביז צום הימעל, און דער ריעזי-גער ערפאלג פון „ראָבערט טיוועל“ האָט איהם געגעבען מוט און בעלעבט. דערצו נאָך איז די ליברעטאָ פון „די הוגענאָטען“ ניט דער ערך בעסער ווי די ליברעטאָ פון „ראָבערט-טייוועל“. סקריב האָט אויך געפיהלט, אז ער דארף שאַפן אזא ליברעטאָ, וואָס זאָל ווירקליך זיין היסטאָריש, דראַמאטיש און שפאָנענד פאר'ן פובליקום. ניט אומזיסט האָט ער אויסגעקליבען די טראַגישע צייט פון דער באַרטהאָלאָמאַצער נאַכט פאַר די מעכטיגע טענער פון מעיער-בער'ס מוזיק. דאָ האָט ער געקענט אָנשרייבען אַ ריהרענדע דראַמא און בלייבען אויף אַ ווירקליך היסטאָרישען באַדען. אין „ראָבערט-טייוועל“ איז פון דער געשיכטע ניט געווען מעהר, ווי דער נאָמען פון דעם העלד; אָבער אין „די הוגענאָטען“ איז פאָרגע-שטעלט אַ ריכטיגע היסטאָרישע צייט. דאָרט ווערט איבערגעגע-בען דער געוואלטיגער און בלוטיגער קאמפף צווישען די קאטאָליקען און פראָטעסטאַנטען אין פראנקרייך אין 16טען יאהרהונדערט. אַ קאמפף, וועלכער האָט אַרויסגערופען איינע פון די שרעקליכסטע בלוטפערגיסונגען אין דער געשיכטע — די אויסשלאַכטונג אין דער נאַכט פון 24טען אויגוסט, 1572, גענאנט לכבוד דעם קאטאָלישען הייליגען באַרטהאָלאָמאַעאוס: „באַרטהאָלאָמאַעיר שחיטה“.

אזוי ווי אין „די הוגענאָטען“ האָט מעיערבער בעזאָנדערס

ליין, רופט זי צוזאמען איהרע האַדקאווואַלירען, דאָרנמער אויף די גראַפֿען נעווער און סען-ברֿי. דער לעצטער שטעלט פֿאַר זיין טאָכטער ראַאָל'ן, וועלכער טרייסעלט זיך אָב פֿון איהר, ווייל ער האָט איהר געזעהען אין נעווער'ס גאָרטען. ער ענטזאגט זיך מיט איהר חתונה צו האָבען, און וואַלענטינע, וועלכע פערשטעהט ניט די אור-זאכע, פאלט אין אָהנמאכט. איהר פאָטער און גראַפֿ נעווער פער-לאַנגען אַן ערקלערונג. זיי זיינען העכסט אויפגעבראכט פאַר אַזא בעליידיגונג. ראַאָל ענטזאגט זיך אָבער און שווייגט. ער ווייס ניט, אַז וואַלענטינע איז געווען נעווער'ס כלה, און ער וויל איהר ניט ארויסגעבען. זיי רופען איהם דאָן אַרויס אויף א דעל; אָבער די קעניגין מיסט זיך אַריין און האַלט אָב דעם דעל דורך דעם, וואָס זי הייסט אַרעסטירען דעם יונגען הוגענאָט. אין דערזעלבער צייט זאָגט זי אָן די צוקאכטע גראַפֿען, אַז דער קעניג פערלאַנגט זיי זאָלען דעמזעלבען טאָג קומען אין פאַרזי. זיי ווילען ניט פאָהרען. אָבער זיי האָבען מורא ניט צו פאָלגען. זיי פערלאַזען דאָרום די קעניגין, נאָר זיי שווערען זיך אָבצורעכענען מיט דעם הוגענאָט.

דער דריטער אַקט קומט פֿאַר אין פאַרזי. וואַלענטינע, וועלכע האָט פערלאָרען די האַפֿנונג אויף ראַאָל'ס ליעבע, לאָזט זיך איינ-רעדען פֿון איהר פאָטער חתונה צו האָבען מיט איהר פריהערען חתן גראַפֿ נעווער. אויף דער סצענע בעווייזט זיך אַ חתונה-פֿראַ-צעסיאָן, וועלכע קומט אַריין אין א קירכע. וואַלענטינע בעט גראַפֿ נעווער צו לאָזען איהר אַליין אין קירכע נאָך דער צערעמאָניע, דען זי וויל בעטען ביי גאָט טרייסטונג און בערוהיגונג. אין האַרצען האָט זי נאָך אַלץ ליעב ראַאָל'ן, אָבוואָהל זי דענקט, אַז ער האָט איהר אָבגענאָרט און בעליידיגט. גראַפֿ נעווער גיט נאָך איהר ביטע און געהט אַרויס פֿון קירכע צוזאמען מיט זיין שווער, גראַפֿ סען-ברֿי. נאָר ער שטויסט זיך באלד צוזאמען מיט מאַרסעל'ן, וועלכער איז געקומען נאָך פאַרזי מיט זיין הערר ראַאָל. מאַרסעל דער-לאַנגט דעם גראַפֿ סען-ברֿי אַ בריעף פֿון זיין הערר און ווערט אַ צו-ציטערטער, ווען ער דערוויסט זיך פֿון דעם גראַפֿ, אַז דאָס איז אַן אויפפאָדערונג צו א דעל. ער בעשליסט גלייך אויפצופאַסען, אַז דער

איהם איהרער א שליח און וועט איהם אוועקפיהרען מיט פערבונג-
דענע אויגען אין איהר פאלאץ. די געסט זיינען איהם זעהר מקנא,
רינגלען איהם ארום און בעגריסען איהם מיט אזא גליק. זיי מיי-
נען, אז די קעניגלעך זעלבסט האָט זיך אין איהם פערליעבט. בעזאָג-
דערס פרעהט זיך זיין דיענער מאַרסעל, וועלכער איז א פערברענטער
הוגענאָט און איז זעהר צוגעבונדען צו זיין יונגען הערר. דיזער
מאַרסעל שטעלט פאַר א טיפ פון א פייערדיגען הוגענאָט, וואָס איז
בערייט צו געהן אין פייער און וואסער פאר זיין גלויבען און זיין
פארטיי. דער אקט ענדיגט זיך מיט דער סצענע, ווי פערמאסקיר-
טע מענשען קומען נאָך ראַאול'ן, פערבינדען איהם די אויגען און
פיהרען איהם אוועק צו דער קעניגין.

די געסט האָבען אָבער געהאט א טעות, ווען זיי האָבען גע-
מיינט, אז די קעניגין האָט געוואָלט פערפיהרען א ליעבע מיט דעם
יונגען הוגענאָט. דער צוועק פון דער זאָנדערבארער איינלאַדונג,
וועלכע שטימט מיט די פיהרונגען פון יענער צייט, איז געווען פון
איהר זייט נאָר א פאָליטישער. דאָס ערקלערט זיך אין צווייטען
אקט, וועלכער פאנגט זיך אָן מיט א לוסטיגע סצענע אין דעם גאָר-
טען פון דער קעניגין'ס פאלאץ אין שענאָנסאָ. אייניגע האָפּדאמען
באָדען זיך, אנדערע לויפען ארום און שפיעלען זיך אין גאָרטען. די
קעניגין פיהרט אין דער צייט אן ערנסטען געשפרעך מיט איהר
געליעבטע האָפּפריילין וואַלענטינע, וועלכע גיסט אויס איהר האַרץ
וועגען איהר ליעבע צו ראַאול'ן. זי דערצעהלט, אז זייט זי איז
גערעטעט געוואָרען פון דעם יונגען הוגענאָט, האָט זי אויפגעהערט
צו ליעבען איהר חתן גראַף נעווער. זיא איז דאָרום אוועק צו איהם
אין שלאָס בעטען איהם ער זאָל איהר בעפרייען פון איהר וואָרט.
די קעניגין פערשפרעכט איהר הילפע, דען זי וויל פערבינדען די
קאטאָלישע פריילין מיט א הוגענאָט, אום דורכדעם אָבצושוואַכען
דעם פארטיי-קאמפף צווישען די קאטאָליקען און פראָטעסטאנטען.
דאָרום הייסט זי עס ברענגען דעם העלד אין איהר פאלאץ. באלד
ווי ער ערשיינט פאר דער קעניגין, ערקלערט זי איהם איהר צוועק,
און ווען ער שטימט איין חתונה צו האָבען מיט א קאטאָלישער פריי-

געהן אויף א זיכערען טויט. ער בלייבט שטעהן א מינוט, ניט ווי-
סענדיג וואָס צו טאָן, נאָר ווען ער דערהערט פון גאָס געשרייען פון
אטאקע און קרעכצען פון די בעפאלענע אָפּפער, שפּרינגט ער ארויס
דורך א פענסטער און לאָזט איבער זיין געליעבטע אַליין.

דער פינפטער און לעצטער אַקט שטעלט פאָר די שרעקליכע
באַרטהאַללאָמעד נאַכט. וואַלענטינע פּאָלינט נאָך ראַואָל'ן און גי-
פינט זיך דאָרום אין די רייזען פון די הונגענאָמען. איהר עדעלער
מאָן פאַלט אין א געפעכט, ווען ער וויל פערטהיידניגען מאַרסעל'ן,
וועלכער קעמפּט ווי אַ לייב. גראַפּ סען-בריי איז דער אַנטיפּאָזיט
פון א באַנדע קאָמאַלישע פאַנאַטיקער, וועלכע שעכטען הונגענאָמען
אַהן ערבאַרמען. ער הייסט זיי שיסען אויף אלע הונגענאָמען, און
איינע פון די ערשטע קוילען טרעפט גראַדע זיין טאָכטער, וועלכע
פאַלט אַ טויטע.

דאָס איז א גרויסע דראַמע, וועלכע ווערט מיט אַנדערע איינ-
צעלהייטען אויף געשפּילעט אַהן מוזיק. מעיערבער האָט זיך מיט
בעגייסטערונג אָנגעכאַפט אָן אזא געלעגענהייט צו בעווייזען זיין
דראַמאַטישע קראַפט אין מוזיק. ער האָט געאַרבייט ליידענשאַפט-
ליך, און דער אונגעהייערער ערפּאָלג פון דער אָפּערע איז געווען
זיין פערדיענטע בעלוינונג. ווען מען וויל ריכטיג אורטהיילען
מעיערבער'ן און זיין מוזיק, דאַרף מען שטודירען דיזע אָפּערע,
וועלכע איז זיין קרוינענס-ווערק. ווען ער וואָלט מעהר גאָר ניט
קאָמפּאָנירט, וואָלט ער זיך אונשטערבליך געמאַכט בלויז מיט „די
הונגענאָמען“, אזוי ווי גונאָ מיט זיין בעסטע אָפּערע „פּאָוסט“. דאָס
זיינען אַמט'ע בעגייסטערטע ווערק פון צוויי גרויסע מוזיקאַלישע
זשעניען.

די פראַנצויזישע צייטונגען זיינען פול געווען מיט איינצעל-
הייטען און בעריכטען וועגען דיזע גלאַנצ-אָפּערע נאָך לאַנג איידער
מען האָט איהר איבערגעגעבען די ארטיסטען צום שטודירען. אין
דער צייט, ווען מעיערבער האָט שוין אויסגעקליבען די ארטיסטען,
נאַטירליך, די בעסטע און פאַסענדסטע, האָט עס גראַדע געטראָפּען,
אז זיין פרוי איז ערנסט קראַנק געוואָרען און האָט געמוזט אוועקגע-

דועל זאָל ניט געפאָכטען ווערן. גראַף סענ־ברִי זאָגט גאָר ניט זיין איי־
דים וועגען די אויפפאָדערונג, אום ניט צו שטערען זיין גליקליכע
חתונה. ער געהט אַריין מיט זיינעם א מיטהעלפער אין דער קירכע,
וואו זיי בעשליסען אומצוברענגען ראאול'ן. וואלענטינע דערהערט
זייער געשפרעך און לויפט ארויס אין שרעק פון דער קירכע. דער־
זעהענדיג מאַרסעל'ן, דערצעהלט זי איהם וועגען די פערשווערונג
אויף דעם לעבען פון זיין הערר, און ביידע מאַכען אַפ איהם צו רע־
טען. דערוויילע קומט אָן ראאול און באַלד נאָך איהם א באַנדע
בעוואפענטע מענשען, וועלכע רינגלען איהם אַרום און זיין טרייען
דיענער מאַרסעל. דאָן הויבט מאַרסעל אָן צו שרייען און צו רופען
צו הילפע די הונגענאָטען, וועלכע קומען צולויפּען און פאנגען אָן א
געפעכט מיט די קאטאָליקען. גאָר אין רעכטען מיטען פון דיזען
אַלגעמיינעם קאמפּף בעווייזט זיך די קעניגין מיט גראַף נעווער,
וועלכער איז געקומען אָבנעמען זיין פרוי וואלענטינע. אויס אכ־
טונג צו דער קעניגין הערען די געגנער אויף זייער געפעכט און צו־
געהען זיך מיט סטראשונקעס און פיינדליכע אויסרופען.

אין פיערטען אַקט ווייס שוין ראאול, אז וואלענטינע לייעכט
איהם. ער גנב'עט זיך אַריין אין איהר פאַלאַץ, אום איהר צו ער־
קלערען די אורזאכע פון דער מיספערשטענדנים, צוליעב וועלכע זיי
זיינען ביידע אונגליקליך געוואָרען. זיי האָבען אָבער קיין צייט ניט
פאַר לייעבע, דען גראַדע קומען אָן פיעלע קאטאָלישע אדעליגע צו־
זאמען מיט די גראַפּען סענ־ברִי און נעווער. סענ־ברִי ערקלערט
זיי דעם פלאַן ווי אויסצושעכטען אלע הונגענאָטען. גראַף נעווער
ענטזאגט זיך אַנטייל צו נעמען אין אזא ניעדערטרעכטיגע פערשווע־
רונג. ער ערקלערט, אז זיין עהרע ערלויבט איהם ניט צו בעגעהן
אזא געמיינעם פערברעכען. ראאול, וועלכער ליגט די גאַנצע צייט
בעהאַלטען און הערט פון דעם פלאַן פון דער „באַרטהאָלאַמעער
שחיטה“, וויל ביי די ערשטע געלעגענהייט אוועקלויפּען אָנזאָגען
זיינע ברודער הונגענאָטען פון דער געפאָהר און קעמפּען מיט זיי
צוזאמען אויף לעבען און טויט. וואלענטינע לאָזט איהם אָבער ניט
געהן, זי בעט איהם רחמים, מיט טרערען אין די אויגען, ער זאָל ניט

— גוט, ווארט נאָר דאָ עטליכע מינוט. איך וועל שוין אויפֿ-
זוכען אַ פּאָעט.

עס איז שוין געווען 11 אױהר ביי נאַכט, אָבער מעיערבעער'ס
טרייער פריינד האָט זיך אַ לאָז געטאָן צום פּאָעט עמיל דעשאַן, ווע-
מען ער האָט גראַדע געפונען צו הויזע און האָט איהם גלייך מיטגע-
בראַכט. דער פּאָעט האָט זיך אַ נעהם געטאָן צו דער פּעדער, און
דער קאָמפּאָזיטאָר צו דער פיאַנאָ. אין אונגעפעהר פיער שטונדען
איז אזוי געשאַפען געוואָרען אַ נייער דעט. מעיערבעער האָט אַן
אויג ניט צוגעמאַכט דיזע נאַכט, און ווי נאָר עס האָט אָנגעפאַנגען
צו טאָנען, האָט ער זיך אריינגעריסען צום זינגער נורי מיט'ן דעט
אין האַנד.

— פרובירט נור זינגען, פיעלייכט וועט אייך דיזער דעט גע-
פּעלען ווערען בעסער ווי דער ערשטער — האָט ער מיט גרויס אויפֿ-
רעגונג אויסגעשריען.

דער פּערשלאָפּענער נורי האָט איבערגעקוקט דעם דעט, גע-
נומען זינגען, און ווי נור ער האָט געענדיגט, האָט ער אַרומגעכאַפּט
דעם קאָמפּאָזיטאָר און אויסגעשריען:

— אָט דאָס איז וואָס מען דאַרף! דאָס הייסט אַן אונגעהייר-
ערער ערפּאָל! איך פּערזיכער אייך, איך שווער עס! לויפט גלייך
אָנשרייבען אלעס וואָס איז נויטיג פאר דעם אָרקעסטער. פּערליערט
ניט אַ מינוט!

דיזער דעט איז אזוי געזונגען געוואָרען דעם זעלבען אבענד.
איידער דער פאָרהאַנג האָט זיך אַראָפּגעלאָזען נאָך דעם פיערטען
אַקט, איז דער קאָפּעלמייסטער גאבענעק אַרױפגעשפּרונגען אויף
דער ביהנע אונטער די דונערנדע אפּלאָדיסמענטען פון פובליקום
און האָט אַרומגענומען ראַאָל'ן (נורי) און וואַלענטינע (מאַדאַם
פּאַלקאָן). אלע צוזאַמען, די זינגערס, די באָריסטען און מוזיקאַנט-
טען, האָבען אַרױסגעטראָגען דעם קאָמפּאָזיטאָר אויף דער ביהנע
און איהם מיט דער גרעסטער פריידע בעגריסט אין דער צייט, ווען
דאָס גאנצע פובליקום האָט געשטורמט מיט אפּלאָדיסמענטען און
בראַױאָס.

פיהרט ווערען אין א קורבאד. מעיערבכער האָט געהאט אויסצו-
קלייבען צו צאָהלען 30.000 פראַנק שטראָף פאר ניט שטעלען די
אָפּערע אין צייט אָדער לאָזען זיין פרוי אין פרעמדע הענד. ער האָט
בעשלאָסען בעסער צו פערלירען 30.000 פראַנק צו דער גרעסטער
אונצופריעדענהייט פון דער אָפּערעדירעקציאָן. זיין פרוי האָט זיך,
צו אַלגעמיינער צופריעדענהייט, שנעל ערהאַלט, און אין פעברואַר,
1836, האָט מען ענדליך געקענט געבען די ערשטע פאַרשטעלונג פון
„די הוגענאָטען“. דער דירעקטאָר, וועלכער האָט פאַראויסגעזעהען
א גרויסען פערדיענסט, איז געווען גרויסמוטהיג גענוג אומצוקעה-
רען די 30.000 פראַנק דעם איבערגליקליכען קאָמפּאָזיטאָר.

דער בעסטער און ערפּאָלגרייכסטער נומער פון דיזער גלענ-
צענדער אָפּערע איז דער דועט פון ראַאָל און וואַלענטינא אין פיער-
טען אַקט. דאָס ווערט אנערקענט פון אַלע מוזיקאַלישע קריטיקער.
אָבער ערשט נאָך דער פאַרשטעלונג האָט מען זיך דערוואוסט, אז
דיזער דועט איז געשאַפּען געוואָרען אין א הייסער מינוט גראַדע
מיט א טאָג פאַר דער פאַרשטעלונג.

דאָס האָט פאַסירט אזוי: נאָך דער לעצטער אַלגעמיינער
רעפּעטיציע איז מעיערבכער געקומען צו זיין נאָהענטען פריינד
ה ו ע ן זעהר א דערשלאָגענער און בלייכער.

— אה, די אָפּערע וועט דורכפאלען, האָט ער אויסגעשריען אין
פערצווייפלונג און האָט זיך אַראָבגעלאָזען אויף א שטוהל אן אויס-
געמאַמערטער. — אַלעס געהט קאָפּויר. נורי ערקלערט, אז ער וועט
קיינמאָל ניט זיין אין שטאַנד צו זינגען דעם לעצטען נומער פון
פיערטען אַקט, און אַלע גיבען עס צו. וואָס זאָל איך יעצט טאָן?
— וואָרום זאָלט אייזער ניט אָנשרייבען א נייע אַריע? האָט
דער פריינד געפרעגט.

— דאָס איז אונמעגליך. סקריב ענטזאגט זיך צו ענדערן יעצט
אפילו איין וואָרט אין דער ליברעטאָ.

— אזוי גאָר! וויפּיעל ווערזען דאָרף מען האָבען?

— ניט פיעל, בלויז פיר די אנדאָנטע.

זיין מוזיקאלישע טהעטיגקייט אין בערלין.

א קורצע צייט נאך דער אויפפיהרונג פון „די הונגענאָטען“ האָט מעיערבּעער בעזוכט זיין מוטער אין בערלין און האָט אויסגעפונען אַ סיוזשעט פאר אַ נייע גרויסע אָפּערע. נאָך דיזען סיוזשעט האָט סקריב אָנגעשריעבן „די אפּריקאנערין“. נאָר דיזעס מאָל האָט מעיערבּעער פּערלאַנגט אזוי פיעל ענדערונגען, אז סקריב האָט פּער-לאָרען די גערולד און האָט זאָגאר געסטראשעט מיט אַ פּראָצעס.

זיי וואָלטען זיך אין גאַנצען צוקריעגט, ווען מעיערבּעער וואָלט ניט איינגעלאָדען געוואָרען פון פריישישען קעניג פריעדריך וויל-העלם צו פערנעמען דעם פּלאַץ פון גענעראל־מוזיק־דירעקטאָר. אין דערזעלבער צייט האָט איהם דיזער קעניג אויך בעעהרט מיט אַ גרויסען אָרדען. מעיערבּעער האָט אָנגענומען דיזע הויכע שטעלע, נאָטירליך ניט צוליב די געהאַלט (דאָס האָט בעטראָפּען סך הכל 4000 טהאַלער, און מעיערבּעער האָט עס געשאַנקען דעם אָרקעס-טער), נאָר אום צו ערגערען זיינע ביזע קריטיקער. ער האָט עס מיט רעכט בעטראַכטעט פאר אַ זיעג נאָך די אונאויפהערליכע אַטאַ-קעס פון די דייטשע קריטיקער און קאָמפּאָזיטאָרען.

אין בערלין איז ער צו דער צייט געווען אַ לעבלינג פון קעניג און פון גאַנצען פּובליקום. דער קעניג פלעגט איהם אָפטמאָל איינ-לאָדען צו זיך אויף אַ מאָהלצייט און זיי פלעגען זעהר אנגענעהם פערברענגען די צייט. די פרינצען, פרינצעסינען און פיעלע העפ-לינגע זיינען דאן גראדע געווען לעבּהאַבערס פון מוזיק און זיי האָ-בען אויף איהם געקוקט ווי אויף אַ גאָט.

דאָך האָט עס איהם געצויגען נאָך פאריז, וואו דער קלימאַט האָט אויך געשטימט מיט זיין נאַטור. ער איז אימער געווען אַ שוואַכער, און אין בערלין האָט ער זיך פיעל ערגער געפיהלט ווי אין פאריז. דערצו נאָך איז ער ניט געווען געשאפּען פאר אַ לעבען אין אַ קעניגליכען הויף, וואו אינטריגען ווערען אַ צווייטע נאַטור. ער האָט זיך דאָרום אָכגעזאָגט פון דעם אַמט, אָנהאַלטענדיג נאָר דעם

אין דער גאנצער וועלט האָט עס אין אַ קורצער צייט אָבגעקלונג-
גען מיט די אריעס פון „די הוגענאָטען“. דיזע אָפּערע איז שנעל
געוואָרען פּאָפּולער אין אלע לענדער, אפילו אין דייטשלאַנד, וואו
די קריטיקער זיינען געקראַכען פון הויט אָבצוקיהלען די בעגייסטע-
רונג פון פובליקום. דיזע קריטיקער האָבען וויעדער נור געזוכט
פעהלערען און שוואַכע זייטען, אָבוואָהל זיי האָבען געמוזט צוגעבען,
אז עס איז שווערער צו געפינען אזעלכע ווי אין „ראַבערט-טייוועל“.
אין זייער האַס צום „פעררעטהער“, וועלכער האָט מיטגעריסען
אַ וועלט פאר זיין מוזיק, האָבען זיי ניט געוואָלט זעהען, אז די אריען
פון די הויפט העלדען אין „די הוגענאָטען“ זיינען ניט נור מעלאָדיש
און ריהרענד אין העכסטען גראַד, זאָנדערן ענטשפּרעכען אויף זייער
כאַראַקטער. מען דארף ניט וויסען, צום ביישפּיעל, ווער מאַרסעל
איז, מען קען איהם פערשטעהן נאָך די טענער און אריעס, וואָס מען
יערבער האָט איהם אַריינגעלייגט אין מויל. דאָס נעמליכע קען מען
זאָגע וועגען וואַלענטינע, סען-בריי און ראַאול. וואָס אנבעלאַנגט צו
אויבען-דערמאָנטען דעט אין 4טען אַקט, זאָ האָט אַ בעוואוסטער
מוזיקאנט און קריטיקער ערקלערט, אז „דאָס איז איינער פון די
בעסטע שירים פון לייעבע. דער קאָמפּאָזיטאָר האָט עס אַרויסגעריי-
סען פון זיין האַרצען און אַ שליידער געטאָן צאפּלענדיג אויף דער
סצענע.“

שוין באַלד 60 יאָהר זיינען פאַראיבער נאָך דער ערשטער
פאַרשטעלונג פון „די הוגענאָטען“, און דאָך בלייבט דיזע אָפּערע
איינע פון די אנציהענדסטע און בעליעבטעסטע אין אלע לענדער.
ווער ווייסט וויפּיעל מאַל זי איז שוין אויפגעפיהרט געוואָרען אין
דער וועלט?

געוואָרען אין בערלין אין 1846; אָבער מעהר ווי די אָווערטורע ווערט יעצט ניט געשפּיעלט אויף קאָנצערטען. דיזע אָווערטורע געהערט צו די בעסטע אין דער מוזיק.

דער קעניג פרינץ-הרדולף-העלם האָט איין מאָל געבעטען מעיער-בער'ן קאָמפּאָנירען מוזיק צו אַ גריכישע טראַגעדיע. דער קאָמפּאָזיטאָר האָט געמאַכט אַ פּראָבע, אָבער ער האָט עס באַלד אויפֿ-געגעבען, דען ער האָט קיין לוסט געפּיהלט דערצו. דאָס איז ניט געווען אין זיין כאַראַקטער. אין אַ בריעף צו זיינעם אַ פּריינד שרייבט ער וועגען דעם אזוי: „ניין, איך האָב קיין חשק צו שרייבן בען מוזיק צו קלאַסישע טראַגעדיען און סיוושעטען, ווי מענדעלס-זאָהן. אריינגעבען אונזערע מאָדערנע מוזיק די העלדען פון די אַלטע צייטען איז, נאָך מיין מיינונג, אַן אונזין. די יעצטיגע פּאָעטען און קאָמפּאָזיטאָרען, וואָס האָבען פּרובירט זייערע קרעפֿטן טען אין קלאַסישע סיוושעטען, האָבען אונז ניט פּאַרגעשטעלט גריע-כען, רוימער און אַלט-דייטשע העלדען, זאָנדערן אַזעלכע מאָדערנע מענשען, ווי מיר זיינען. ווען מען וויל שאַפּען אַזאַ מוזיק, ווי די גריכען און רוימער האָבען געהאַט, איז עס איינפאַך לעכערליך און צייגט נאָר אויף אַנוויסענהייט וועגען די געשיכטע פון קולטור. די אַמאָליגע פעלקער האָבען ניט געהאַט אַזאַ מוזיק, וועלכע מען זאָל ווי ניט איז קענען פּערגלייכען מיט אונזערע.“

מעיערבער איז דאָ געווען אַזוי איינזייטיג, ווי מענדעלסזאָהן און שומאַן, וועלכע האָבען איינפאַך ניט געקענט פּערטראַגען זיין מוזיק. ער האָט ניט געוואָלט געהערן אין אַנבעטראַכט, אַז דער פּאָעט און קאָמפּאָזיטאָר דריקען שטענדיג אויס אין זייער ווערק דאָס, וואָס זיי פּיהלען אליין. ווען מיר הערען מענדעלסזאָהן'ס אַן אַראַטאָריע, צום ביישפּיעל, „אליהו הנביא“, פּערשטעהען מיר גאנץ גוט, אַז אליהו מוז אויסדריקען זיינע געפּיהלען אין מוזיקאלישע טענער אַז דערס, ווי ראַצול אין „די הוגענאָטען“. מיר פּערלאַנגען נאָך, אַז דער קאָמפּאָזיטאָר זאָל ווי ווייט מעגליך זיין טריי צו דעם כאַראַקטער פון זיינע העלדען און אונז עס מאַכען פּיהלען. מעיער-בער'ס גייסט איז איינפאַך געווען ווייט פון קלאַסישען און עס

טיטול, ווי דער קעניג האָט'עם געוואונשען. ער האָט זיך ווידער
בעזעצט אין פאָרזי, נאָר אויף א קורצע צייט פלעגט ער קומען נאָך
בערלין צו דיריזשירען זיינע אייגענע אָפּערעס אָדער וויכטיגע קאָנ-
צערטען אין קעניגליכען הויף. מען האָט איהם געהאלטען פאר אַן
אויסגעצייכענטען קאפּעלמייסטער, נאָר ער האָט פיינט געהאט
אָוועקצונעהמען צופיעל צייט און די רעפּעטיציעס פלעגען איהם
אויך זעהר ערגערן. „די רעפּעטיציעס פלעגען מיך אָפט קראַנק
מאַכען,“ האָט ער ערקלערט. דערצו האָט ער געפיהלט, אז ער איז
א צו ווייכער מענש צו האַלטען אין צוים די ארטיסטען. ער האָט
פּראָטעסטירט. געגען די בעהויפטונג, אז א קאפּעלמייסטער מוז זיין
גראַב צו די ארטיסטען; אָבער ער האָט צוגעגעבען, אז מען מוז זיך
אָזוי פיהרען, דאָס זיי זאָלען אכטען און לייעבען דעם קאפּעלמייס-
טער, אָבער אויך מורא האָבען פאר איהם.

ער איז געווען צו גוטהערציג און העפליך, אז מען זאָל פאר
איהם זיך שרעקען. דערפאר האָט מען איהם זעהר שטאַרק גע-
ליעבט. די מוזיקאנטען האָבען איהם איינפאך פּערגעטערט, ווייל
ער האָט זיי אויך פינאַנציעל געהאָלפּען. ער האָט איבערהויפּט
גרויסמוטהיג געשטיצט ארטיסטען, קאָמפּאָזיטאָרען און דראַמאַ-
טורגען, אפילו זיינע געגנער. ער האָט, צום ביישפיעל, אויסגע-
פיהרט, אז די קאָמפּאָזיטאָרען און פּערפאָסערס זאָלען קריעגען צעהן
פּראָצענט פון די אייננאָהמען און אס ווייניגסטענס דריי נייע
דייטשע אָפּערעס זאָלען געשטעלט ווערען יעדען יאָהר. ער פלעגט
אויך אָפט געבען קאָנצערטען פאר וואָהלטהעטיגע צוועקען.

ארום דער צייט האָט ער צום אַנדענקען פון זיין פּערשטאָר-
בענעם ברודער קאָמפּאָנירט מוזיק צו דער טראַגעדיע „סטרוענזע“.
דאָס איז געווען איינע פון די בעסטע פּאָעטישע ווערק פון זיין אונז-
גליקליכען ברודער, און ער האָט אויך געוואָלט דערפרעהען זיין
מוטער מיט פאָסענדע מוזיק צו דיזער היסטאָרישער טראַגעדיע.
(סטרוענזע איז געווען א ליבעראלער הויפּט-מיניסטער פון דענע-
מאַרק, האָט געקעמפּט געגען די יעוואיטען און איז געקעפט געוואָרן
אין 1772 מען יאָהר.) דיזע מוזיקאַלישע שטיק איז אויפגעפיהרט

„דער פראפעט“.

נאך דער פארשטעלונג פון וואגנער'ס „ריענזוי“ אין בערלין איז מעיערבער אוועק פאריז צו שטעלען זיין אייגענע אפערע. דאס איז געווען דער „פראפעט“, וואס ווערט מיט רעכט אָנגענומען אלס זיין בעסטע אפערע נאך „די הוגענאטען“. די ליברעטא איז אָנגעשריעבען געוואָרען פון סקריב'ן, מיט וועלכען דער קאמפאָזיטאָר האָט געשלאָסען שלום. די ליברעטא פון „פראפעט“ איז געשריער בען נאך סקריעב'ס געשמאק און דראמאטישער קונסט. דער אינ-האַלט איז א דראמאטיש-היסטארישער. איינע פון די מערקוויר-דיגסטע פאסירונגען אין דער געשיכטע פון דייטשלאנד ווערט דאָר-טען געשילדערט. דאָס איז נעמליך דער אויפשטאנד פון די בויערן געגען די פריצים אונטער דער פיהרונג פון דער רעליגיעזער סעקטע אנאבאפטיסטען אין 16טען יארהונדערט. זיי זיינען געווען האנצ-טיקער מיט סאציאל-פאליטישע שטרעבונגען. ספעציעל האָבען זיי אונטערגעהעצט די בויערן געגען די פריצים אום אליין צו ווערען הערשער.

אונטער דער לייטונג פון זייער הויפט-פיהרער אָדער פראפעט מאטהעאוס האָבען זיי איינגענומען די שטאָרט מיונסטער און פער-יאָגט פון דאָרטען דעם קאטוילישען ביסקאפ. נאך זיין טויט איז דער פראפעט פון די אנאבאפטיסטען געוואָרען א געוויסער יאָהאן, וועלכער איז בעקאנט אין דער געשיכטע אונטער דעם נאָמען יאָהאן פון לעידען, ווייל ער איז געבאָרען געוואָרען אין דער שטאָרט לעידען. מען ווייס ניט אויף זיכער, אויב ער איז פריהער געווען א שענקער אָדער א שניידער; נאָר אין די רייהען פון אנאבאפטיסטען האָט ער זיך אזוי אויסגעצייכענט, אז ניט נאָר האָבען זיי איהם אַ-ערקענט פאר זייער הויפט-פראפעט, זאָנדערן איהם נאך ערלויבט צו זאלבען זיך אלס קעניג. מיט די גרעסטע צערעמאָניעס איז ער גע-קרוינט געוואָרען אין מיונסטער, וואו ער האָט געהערשט ווי אַן אזיאטישער דעספאט. ער האָט געפרעדיגט קאמוניזמוס ניט נאָר

האָט איהם געצויגען פאַרצושטעלען מאָדערנע כאַראַקטערען און בילדער.

צו דער צייט האָט ער קאָמפּאָנירט די אָפּערע „דער לאַגער אין סילעזיען“, וועלכע איז געשפּיעלט געוואָרען ביי דער ערעפּונג פון נייען אָפּערן־טהעאָטער אין בערלין. די ליברעטאָ איז געשריעבען געוואָרען פון אַ דייטש און די מוזיק איז קאָמפּאָנירט געוואָרען נאָך דער דייטשער שולע. דאָרום האָט דיזע אָפּערע, וועלכע בעציהט זיך אויף געוויסע פּאָסירונגען אין דעם לעבען פון פּריעדריך דעם גרויסען, ווייניגער ערפּאָלג געהאַט אויסערהאַלב דייטשלאַנד. שפּעטער האָט מעיערבּעקער איהר געענדערט אזוי, אז פון פּריעדריך דעם גרויסען איז געוואָרען פּעטער דער גרויסער, און די דייטשע העלדען זיינען אומגעוואָנדעלט געוואָרען אין רוסישע. מען האָט דאן אויפגעפיהרט די אָפּערע אין פאַריז און אין פיעלע אנדערע ערטער אונטער דעם נאָמען „נאָרד־שטערן“.

אין 1847 האָט ער בעזוכט לאַנדאָן, וואו ער האָט דיריזשירט זיינע אָפּערעס, און נאכהער האָט ער זיך צוריקגעקעהרט אין בערלין, וואו ער האָט געהאַלפּען אויפפיהרען ריכאַרד וואַגנער'ס אָפּערע „ריענזי“. טראָץ דיזע געפּעליגקייטען האָט איהם שפּעטער דיזער יודענפּיינדליכער קאָמפּאָזיטאָר נישט נאָר אונגערעכט קריטיקירט, זאָנדערן אויך געמיינ געזידעלט.

בריליאנט און די אריעם זעהר ריהרענד און באראקטעריסטיש;
פיהלט מען דאך, אז די מוזע האָט אין אלגעמיינען ניט אזוי בע-
גייסטערט דעם קאמפאָזיטאָר ווי ביי „די הונגענאָטען“. די מערק-
ווירדיג גלענצענדע סצענישע עפעקטען פערדעקען אָפט שוואכע מוזי-
קאלישע טהיילען אין דיזער אָפערע.

יעדענפאלס האָט דער „פראָפעט“ ניט ווייניגער ערפאלג גע-
האָט ווי „די הונגענאָטען“. אין צייטונגען, זיין קאָפּע, אין סאַלאָ-
נען האָט מען אזוי פיעל גערעדט וועגען מעיערבער'ס נייע אָפערע
וואָס וועט נאָך איבערטרעפען אין גלאַנץ „די הונגענאָטען“, אז דאָס
פובליקום האָט געשטורמט דעם טהעאַטער צו קריגען בילעטען.

פון אייגענטהום, זאָנדערן אויך פון פרויען. זיינע אנהענגער האָבען זיך צולאָזען איבער אלע שטעדט און דערפער ארום צו פרעדיגען די רעליגיעזע, פאָליטישע און קאָמוניסטישע שטרעבונגען פון זייער סעקטע.

דער פערזאָנלעך ביסקאָפּ האָט צוזאמענגעקליבען אַ מחנה און בעלאַגערט די שטאָדט. יאָהאַן פון לעידען האָט מוטשיג געקעמפּט און איז איינפאך פּערגעשטערט געוואָרען פון די אַנאַבאַפּטיסטען און איבערהויפּט פון פּראָסטען פּאָלק. ענדליך איז ער פּעראַטהען גע-וואָרען פון איינעם פון זיינע אדיוטאַנטען און איז אויסגעגאַנגען נאָך שרעקליכע פייניגונגען אין 1536 טען יאָהר.

די גאַנצע בעוועגונג איז נאכהער אונטערדריקט געוואָרען אין טייכען בלוט. וועגען זיין פּערזאָן ווייס מען גאַנץ ווייניג. זיינע געגנער האָבען איהם זיכער ניט ווייניג פּערלוימדעט. זיי האָבען איהם פאָרגעשטעלט אלס אַן אויסוואורף און דערצעהלט, אַז ער האָט אין זיין פּאָלאַז איינגעפיהרט אַ גרויסען האַרעם אזוי ווי אַ טערקישער סולטאַן. עס איז גיכער אַנצונעהמען, אַז ער איז געווען אַ פאַר-נאַטישער אַנאַבאַפּטיסט, וואָס האָט געוואָלט פּערבעסערען די לאַגע פון די אונגליקליכע בויערן דורך די איינפיהרונג פון רעליגיעז-קאָמוניסטישע געמיינדען.

יעדענפאלס האָט זיך סקריב זעהר פּיין בענוצט מיט דינע מערקווירדיגע היסטאָרישע פאַסירונגען פאַר זיין ליברעטאָ און מער יערבער נאָך בעסער פאַר זיין מוזיק. צוליב סצענישע עפּעקטען האָט זיך סקריב אָפט אָבגעזאָגט פון היסטאָרישע וואַהרהייט און איז פּערקראַכען אין פאַנטאַזיעס. בעזאָנדערס דער לעצטער אַקט, וואו עס ווערט פאָרגעשטעלט, ווי יאָהאַן פון לעידען ווערט געטויטעט אונטער די חורבות פון זיין פּאָלאַז אין רעכטען מיטען פון אַ לוסטי-גען פּעסט, שטימט גאָר ניט מיט די געשיכטליכע פאַקטען. דער-פאַר איז אָבער די סצענע זעהר עפּעקטפּאָל און „נעהמט דאָס פּובליקום“.

מעיערבער האָט וויעדער ארויסגעצייגט זיין זשעניע אין דראַ-מאַטישע מוזיק; אָבער טראָץ דעם, וואָס פיעלע שטעלען זיינען

יעדער געלעגנהייט פלעגט ער איהם זוכען קליין צו מאכען און זאָגן גאר צו זיךלען. ראָסיני האָט דערביי געצייגט, אז זיין פראָסטן אָב שטאַמונג רופט זיך אָב איהם. דער גוטטהערגיגער און אריסטאָ קראטישער מעיערבער האָט זיך געהיט צו זאָגען אַ ביז וואָרט וועגן ראָסיני. ער פלעגט איהם שטענדיג אָבערבען דעם גרעסטען כבוד. ער פלעגט איהם אין געשפרעכען און בריעף רופען: „געטלייכער“ אָדער „אונשטערבליכער מאַעסטראָ“.

נאָך דאָס האָט פון דעסטוועגען איהם ניט אָנגעהאַלטען אונז טערצושיקען „גענעצערס“, ווען מען פלעגט שפיעלען ראָסיני'ס אָפּערעס. ווי בעוואוסט, איז אין פאָרווערט טהעאַטערס איינגעפיהרט צו האַלטען געדונגענע בראַוואָ-קלאַפּערס, גענאָנט „קלאַקערס“, אום אויפצומנטערן די ארטיסטען און ארויסהעלפען די פערפאסערס. מעיערבער האָט אויפגעהאַלטען אַ סך „קלאַקערס“ ניט נאָר, אום אַרויסצורופען וואָס מעהר אפּלאָדיסמענטען פון פובליקום, זאָנדערן אויך צו בעזיעגען די „גענעצערס“, וואָס זיינע געגנער פלעגען דינגען. ארום יענער צייט האָט מען אָנגעפאנגען צו געברויכען חברה, וועלכע פלעגען „גענעצען“ ביי פאָרשטעלונגען, פאַר אַ כילעט אָדער אַ פאַר פראַנק אָן אבענד, אום דורכצוברענגען אַ דראַמע, אַ קאָמעדיע אָדער אַן אָפּערע. צווישען די „קלאַפּערס“ און „גענעצערס“ פלעגט אָפט געפיהרט ווערען אַ לעבהאַפּטער קאמפּף, וועלכער פלעגט זעהר אַמוזירען דאָס פובליקום.

מען דערצעהלט, אז איין מאָל, ווען מען האָט אויפגעפיהרט ראָסיני'ס אָפּערע „סעמיראַמידא“, איז מעיערבער אליין געקומען שפיעלען די ראָלע פון אַ „גענעצער“. אין דער צייט, ווען די אַרטיסטן באַזיץ האָט געזונגען די בעריהמטע אַריע פון „סעמיראַמידא“, האָט ער זיך אומגעקעהרט אין זיין לאַזשע מיט'ן רוקען צו דער סצענע און האָט אָנגעפאנגען צו אפּלאָדירען, אום צו צייגען, אז ער מיינט נאָר צו בעעהרען די פיינע זינגערין. נאכהער האָט ער זיך געמאַכט, אזוי ווי ער איז איינגעשלאָפען פון דער מוזיק. איינער האָט דאָן בעמערקט אין שפּאַס: „בעטראַכט נאָר ווי מעיערבער שפּאַרט זיך איין אַ „גענעצער“.“

ראַסיני'ס קנאה, „קלאַקערס“ און „גענעצערס“.

זיין רייכטהום האָט געגעבען מעיערבער'ן די מעגליכקייט צו שטעלען זיינע אָפּערעס מיט אזא גלאַנץ און לוקסוס, וועלכע זיינען געווען גאנץ אונגעוועהנליך אין יענער צייט. ער פלעגט זיך לאָזען קאָסטען א סך געלד ניט נאָר צו קריגען די בעסטע ארטיסטען און דעקאָראַציאָנען, זאָנדערן אויך צו האָבען זיינע זשורנאַליסטען, וועלכע פלעגען פערנאָדערפויקען בעצייטענס, וואָס ער האָט נור געוואָלט. מיט דער הילפע פון זשורנאַליסטען און מוזיקאלישע קריטיקער פלעגט ער שטענדיג קענען געווינען דאָס פובליקום אויף זיין זייט און שאַפען דיא עפענטליכע מיינונג. מען זאָגט, אז ער האָט אָרגאניזירט א גאנצע קאנצעלאַריע צו רעקלאַמירען זיינע אָפּערעס. היינריך היינע, וועלכער האָט איהם פערעהרט פאר זיין טאַלאַנט, מאכט פון דעסטוועגען שפּאַס וועגען דיזע זיינע שוואַכע זייט. „מעיערבער,“ שרייבט ער, „איז ניט נאָר דער מוזיקאלישער דירעקטאָר, זאָנדערן אויך דער קאָפּעלמייסטער פון זיין שם. ער דערלאַנגט נאָר א מאַך מיט'ן קאָפּ, און אלע טרומייטערס פון די גרויסע צייטונגען בלאָזען זיינע שבחים; ער גיט נאָר א מאַך מיט'ן אויג, און אלע פידלען שפיעלען איהם א לויב-געזאַנג; ער דערלאַנגט נאָר א שמייכל, און אלע פויקעלאך פון די פעליטאָניסטען פערהיל-כען די וועלט מיט זיין נאָמען.“

דער רעזולטאַט דערפון איז געווען, דאָס זיינע אָפּערעס האָבען איבעראַל געצויגען מאַסען מענשען און זיינען איבעראַל באלד גע-שפיעלט געוואָרען, וועהרענד אנדערע גרויסע קאָמפּאָזיטאָרען האָבען געמוזט אויסשטעהן פיעל צרות און לאַנג וואַרטען ביז זייערע אָפּערעס פלעגען דערלעבען צו זעהען דעם שיין פון דער ביהנע. נאָר טירליך, זיי האָבען איהם מקנא געווען, און פיעלע פון זיינע פריינד זיינען געוואָרען זיינע ביטערע שונאים, ווען זיין שטערן האָט איבער-געגלאַנצט זייערע. אפילו דער געניאלער ראַסיני האָט ניט געקענט פערטראָגען, וואָס זיין „שילער“ האָט איהם אריבערגעיאָגט, און ביי

זיין מוטער'ס טויט און זיינע לעצטע ווערק.

די צייט האָט זיך גערוקט און האָט אַרױפגעלעגט איהר שווע-
רען און אונפערמיידליכען שטעמפּעל נױט אױף מעיערבער'ס
ווערק, זאָגנדיגן אױף אױף זיין קערפּער און געזונד. די אױפּרעגונג
פאַר און נאָך יעדע אָפּערע, זיין אונערזעטליכע יאָגענעם נאָך וואָס
מעהר ערפּאָלג און בעריהמטהייט האָט זיך גאָר נױט פרעהליך אָבגע-
רופּען אױף זיין שוואכען גוף. ער האָט געמוזט אָפּט פּאָהרען זיך
קורירען אין בעדער און זיך אױסרוהען. זיין לעבלינגס קור-אַרט
איז געווען ספּאַ אין בױט פון איין אָפּערע ביז צו דער אַנדערער
פלעגט אַלץ פּאַראיבערגעהן א לענגערע צײַט. דאָס איז אָבער נױט
געקומען בלױז דורך די נאַטירליכע אָבשוואַכונג פון זיין מוזע מיט
די יאָהרען, זאָגנדיגן אױף דורך פּערשיעדענע אומשטענדען. ער האָט
אױנגעטליך קױן מאָל נױט אױפּגעהערט צו ארבייטען, ער איז אימער
געווען בעשעפּטיגט. אױב ער האָט נױט קאָמפּאַנירט, האָט ער די-
ריזשירט זײַנע אָפּערעס און אױף געגעבען קאָנצערטען.

נאָך די ערשטע פּאַרשטעלונג פון „פּראָפּעט“ האָט ער בױס-
לעכווייז געאַרבייט צו ענדיגען די אָפּערע „אַפּריקאַנערין“, וועלכע
ער האָט מיט לאַנגע יאָהרען צוריק אָנגעפּאנגען און וועלכע איז
ערשט אױפּגעפּיהרט געוואָרען נאָך זיין טױט. עס איז איהם זעהר
שווער אָנגעקומען צו קאָמפּאַנירען דיזע גרויסע אָפּערע אין די על-
טערע יאָהרען. די מוזע, וועלכע האָט איהם אזוי קרעפּטיג בעגױס-
טערט, ווען ער האָט געשריעבען „די הוגענאָטען“, האָט איהם אַלץ
מעהר פּערלאָזען. ער האָט געשריעבען מיט די לעצטע קרעפּטען
„די אַפּריקאַנערין“.

אין דער זעלבער צײַט האָט ער קאָמפּאַנירט פּערשיעדענע מוז-
יקאַלישע שטיקער, געוועהנליך פאַר קעניגליכע פעסטליכקײטען אין
פּרייסען. צום בײשפּיעל: צו דער חתונה פון דער פּרייסישער
פּרינצעסין קריסטינע האָט ער אָנגעשריעבען דעם „פּאַקעלאַנז“;
צו דער זילבערנער האָכצײט פון קעניג ווילהעלם דער 4טער — א

ראַסיני איז שליסליך אזוי אין כעס געוואָרען, אז ער האָט מעיערבער'ן גערופען יודע. איינמאָל, ווען דער דירעקטאָר פון דער פאָרזער אָפּערע האָט געבעטען ראַסיני'ן אָנצושרייבען אַ נייע אָפּערע, אום איהם צו טרייסטען נאָך מעיערבער'ס אונגעהויערען ערפאָלג, האָט ער אויסגערופען: „ניין, איך וועל בעסער אָבוואַר-טען ביז די אידען וועלען ענדיגען זייער טייוולישע חתונה.“ מען בעהויפטעט, אז מעיערבער האָט זיך צורויינט, ווען מען האָט איהם איבערגעגעבען ראַסיני'ס ווערטער. ער איז איבערהויפט גע-ווען זעהר עמפּינדליך, און יעדע בעליידיגונג, בעזאָנדערס וועגען זיין אידישע אָבשטאַמונג, פלעגט איהם זעהר קריינקען און מאַנכעס מאָל אויך ארויסרופען טרערען אין זיינע אויגען.

נאָר אלע זיינע קריטיקער און געגנער זיינען געווען מאַכטלאָז געגען איהם. ווען ער וואָלט נישט געווען אזוי עמפּינדליך צו יעדען וואָרט געגען איהם, וואָלט ער זיך איינפאך געקענט אויסלאכען פון זייער צאָרן, וועלכער איז מייסטענס ארויסגערופען געוואָרען פון קנאה. דאָס פובליקום האָט פעסט געהאַלטען מיט איהם. מען האָט איהם געטראָגען אויף די הענד, בעשאַטען מיט בלומען, פּערגעטעריז. וואָס קען דען נאָך מעהר צופריעדענשטעלען אַן אַרטיסטישע נשמה? ערפאָלג, אַ גרויסער נאָמען, פערעהרונג, וועלכע ברענגט אויך רייכ-טהום — דאָס איז די העכסטע, אויב נישט די איינציגע שטרעבונג פון אלע קינסטלער.

קיין קאָמפּאָזיטאָר האָט נישט געהאַט אזוי פיעל עהרע ביים לע-בען, אפילו נישט ראַסיני, ווי מעיערבער. מען האָט איהם אויך בע-שאַטען מיט אָרדענס פון אלע לענדער. דער אוניווערזיטעט פון יענא האָט איהם נאָך בעעהרט מיט דעם טיטעל דאָקטאָר פילאָזאָפיע פאַר זיינע גרויסע ליסטונגען אין דער מוזיק. מיט דיזען טיטעל האָט ער בעזאָנדערס שטאַלצירט.

העלדין דינאָראַ איז אַ דאָרף־מידעל, וועלכע איז ניט נאָר אָרים, נאָר ליידעט אויף פערשיעדענע צרות. איהר הייזעל ווערט פער־ברענט פון אַ בליץ אין דער צייט, ווען זי געהט אוועק מיט איהר געליעבטען צו אַ הייליגען קלויסטער. זי ווערט אזוי אָרים, אז איהר געליעבטער ווארפט זי אוועק און טראָגט זיך אָב מיט אַן אלטען מאַן, וועלכער פערשפרעכט איהם אין אַ יאָהר אַרום צו ציי־גען דעם אָרט, וואו עס געפינט זיך אַ גרויסער אוצר. פון האַרץ־קלעמענעס געהט זי אַראָב פון זינען, בלאַנדזשעט מיט אַ ציגעלע איבער די פעלדער, וועלדער און בערג, טאַנצט מיט איהר שאַטען, זינגט משוגענע ליעדער און ווארט אלץ אויף איהר געליעבטען. גראדע ווען ער קומט אויסגראָבען דעם פערשפראַכענעם אוצר, ברעכט אויס אַ שטורם, און דינאָראַ לויפט זוכען איהר ציגעלע אי־בער אַ בריק, וועלכער פאַלט איין. איהר געליעבטער רעטעט איהר אין דער רעכטער מינוט, און די מעשה ענדיגט זיך גליקליך. דינאָראַ ווערט קלאָר און האָט חתונה מיט איהר געליעבטען.

די מוזיק ענטשפרעכט דיזער פאַנטאַסטישער ליברעטאָ. איי־גיגע אריעס זיינען זעהר שעהן און גלענצענדיג. בעזאָנדערס אנצ־הענד איז די ראָלע פון דינאָראַ. מעיערבעער האָט אָנגעווענדעט זיין גאַנצע קונסט צו שאַפען אַ פראָבע־ראָלע פאַר אַ פינע קאָלאָראַ־טור־סאָפראַנא, און דאָס איז איהם געלונגען. צוליב דעם האָט דיזע אָפערע געהאַט אַ זעהר גרויסען ערפאָלג. דאָס פובליקום האָט איהר אויפגענומען מיט אזא פריידע ווי אלע אנדערע ווערק פון דעם בעליעבטען קאָמפאָזיטאָר.

נאָך דיזעזען נייעם ערפאָלג האָט זיך מעיערבעער וויעדער גענוי־מען ענדיגען „די אַפריקאנערין“. אין דער זעלבער צייט — דאָס איז געווען אין 1859 — האָט ער אויך פערפאַסט מוזיקאלישע שטײ־קער צו עהרע פון די גרעסטע דייטשע פאָעטען שיללער און געטהע. אין פאַרזי האָט מען דאָן אָרגאַניזירט אַ הערליכע פעסטליכקייט צו שיללער'ס אנדענקען און מען האָט זיך געווענדעט צו מעיערבעער'ן אַנצושרייבען די מוזיק צו די ווערטער פון דעם פאָעט פ. ע. י. ער האָט עס אָנגענומען מיט דעם גרעסטען פערגיגען, און האָט קאָמ־

קאנטאטאָ; צו דער עפנונג פון פריערדיק דעם גרויסענס מאָנומענט — א געוויסע מוזיקאלישע שטיק, וועלכע איז נאכהער אויפגעפיהרט געוואָרען אין פערשיעדענע שטעט מיט גרויס ערפאלג אונטער דעם נאָמען „אָדע צו יופיטער“.

דעם 87טען געבורטסטאָג פון זיין מוטער האָט ער בעעהרט מיט מוזיק אויף דעם 31טען קאפיטעל תהלים. די עזע קאָמפאָזיציע איז געשפיעלט געוואָרען אויף א קעניגליכע קאָנצערט אין פאלאץ פון פאָטסדאָם. אין 1854 האָט ער פערלאָרען זיין הייסגעליעבטע מוטער, און דאָס האָט זיך זעהר שמערצליך אָנגערופען אויף זיין געמיט און געזונד. די עזע ערעלע פרוי איז בעערדיגט געוואָרען מיט גרויסע צערעמאָניעס. קינסטלער, ליטעראַטען און אויך שטאָרט בעאַמטע האָבען אנטהייל גענומען אין דער לויב פראָצעסיאָן, וועלכע איז געשלאָסען געוואָרען פון א מאַסע אידען און אַרימע לייט פון אלע נאַציאָנען.

אום צו צערשטרויען זיין טרויער, האָט ער זיך גענומען צו רעליגיעזע מוזיק. דאָס פלעגט ער געוועהנליך טאָן, ווען ער פלעגט פיהלען שלעכט און טרויעריג. אין רעליגיעזע מוזיק פלעגט ער געפינען א טרויסט, אָבוואָהל ער איז דערצו ניט געשאַפען געוואָרען און האָט זיך דערמיט גאנץ וועניג אויסגעצייכענט.

ווען ער האָט זיך בערוהיגט און געפיהלט בעסער אין געזונד, האָט ער זיך גאָר א נעהם געטאָן אָנצושרייבען א לייכטע אָפערע נאָך א גאנץ אנדער מוסטער. דער רעזולטאַט פון די עזע ארבייט איז די אָפערע „דינאָרא“, אָדער דער יום טוב פון פלאָערמעל, וועלכע ווערט נאָך אויך יעצט געשפיעלט, בעזאָנדערס ווען א גרויסע פריי מאַדאָנאַ וויל צייגען איהר שטימע אין קאָלאָראַטור. די שווערע ראָלע פון דינאָרא איז געווען ווי געמאַסטען פאר אדעלינא פאָטטי, וועלכע פלעגט איהר ליעב האָבען צו שפיעלען.

די עזע אָפערע אונטערשיידעט זיך זעהר שטארק פון אלע מעיער-בעער'ס ווערק. ניט נאָך דער מוזיק און ניט נאָכ'ן אינהאַלט איז זי עהנליך צו זיינע גרויסע היסטאָרישע אָפערעס. דער סוזשעט איז א פאָנטאַסטישער, אַרויסגענומען פון א דאָרפישע לעגענדע. די

אויפפיהרען „די אפריקאנערין“ מיט דעם גרעסטען גלאַנץ. כמעט
א גאנצען יאָהר האָט ער געזוכט פאַסענדע ארטיסטען. ווען ער
האָט אזעלכע געפונען, און מען האָט שוין אָנגעפאַנגען צו שטודירען
און רעפערטירען די אָפערע, האָט ער איהר געשאַנקען זיין צווייטען
פאטערלאנד צום אנדענקען. „די אפריקאנערין“ איז אזוי געוואָרען
דאָס אייגענטחום פון פראנצויזישען פאָלק.

פאָנירט א קאנטאטא און א שיללער-מארש, וועלכער איז נאכהער געשפיעלט געוואָרען אין דער גאנצער וועלט. נאָך דיזען בעריהמ-טען מאַרש האָט ער זיך מיט גרויס בעגייסטערונג, אזוי ווי ער וואָלט געווען א יונגערמאַן, גענומען צו קאָמפאָנירען א רייהע מוזיקאַלישע בילדער אלס אַן אָווערטורע צו דער דראַמא „געטהע'ס יוגענד“, וועלכע איז אָנגעשריעבען געוואָרען פון דעם פראנצויזישען דראַמאַ-טורג בלאַז-דע-ביוּרי און וועלכע האָט געזעט אַן ערפאָלג אין פאַריז. ער האָט געוואָלט שאַפּען אַ גאַנץ אָריגינעלעס ווערק און אַ מוזיקאַ-לישע פאַנטאַזיע אויף געטהע'ס פּאָעזיען. ער האָט געוואָלט פאָר-שטעלען, אזוי ווי פאוסט, מאַרגאַריטע, מיניאָן, דער וואַלדקעניג א. ז. ו. טראָגען זיך פאַר דעם פּאָעט'ס אויגען. אָבער ביז יעצט האָט מען נאָך דיזע קאָמפאָזיציאָנען ניט געשפיעלט. מעיערבערער האָט זיך ענטזאָגט איהר איבערצוגעבען דעם דירעקטאָר פון אַדעאָן טהע-אַטער, וואו מען האָט אויפגעפיהרט „געטהע'ס יוגענד“. זי איז פערבליבען צוזאַמען מיט דער אָפּערע „יהודית“ און אייניגע ניט געענדיגטע קאָמפאָזיציאָנען צווישען די דאָקומענטען, וואָס מעיער-בערער האָט איבערגעלאָזען.

אין 1863 האָט מעיערבערער ענדליך אָנגעפאַנגען צו מאַכען פאַרבערייטונגען צו שטעלען „די אפריקאַנערין“, אויף וועלכע ער האָט פיעל מעהר געאַרבייט ווי אויף אירגענד וועלכע פון זיינע גרעסטע ווערק. מיר ווייסען שוין, אז דיזע אָפּערע איז פערצויגען געוואָרען יאָהרען לאַנג. דער קאָמפאָזיטאָר האָט געוואָלט שאַפּען אַן אָפּערע, וואָס זאָל נאָך איבערטרעפּען „די הוגענאָטען“; אָבער די קרעפטיגע מוזע מיט דער יוגענדליכער בעגייסטערונג האָט איהם שוין לאַנג פערלאָזען, און ער האָט געמוזט אָפּט ענדערן און איבער-ענדערן די אַריעס. עס איז בעוואוסט, אז ער האָט געאַרבייט מיט גרויס חשק און פריידע צו שענקען דער וועלט אַן אָפּערע, וואָס זאָל בלייבען זיין קרויננגס-ווערק; אָבער ער האָט ניט דערלעבט איהר אליין צו שטעלען. וויסענדיג גאָנץ גוט, אז נאָך אַ גרויסע אָפּערע וועט ער שוין ניט זיין אים שטאַנד צו שאַפּען אויף דער עלטער, ווען ער איז נאָך דערצו אָפּט קראַנק געוואָרען, האָט ער געוואָלט

מען האָט דעם קערפּער אָבגעפּיהרט נאָך בערלין, ווייל מעיערבעער האָט אָנגעזאָגט, אז מען זאָל איהם בערדיגען לעבען דעם קבר פון זיין געליעבטער מוטער. דער טרויער-וואָגען איז געווען בעציערט מיט שטערען און אָרדענס, וועלכע דער קאָמפּאָזיטאָר האָט געקראָ-גען פון אלע מלכים אין דער ציוויליזירטער וועלט. עטליכע קארע-טען פול מיט די טהייערסטע בלומען האָבען זיך געצויגען נאָך דעם טרויער-וואָגען.

פאַראויס איז געגאָנגען דער גראַנד-ראַבינער פון פאַריז מיט מיטגליעדער פון דער אידישער קאָנסיסטאָריע. נאָך דעם טרויער-וואָגען האָבען געפּאָלגט דעפּוטאָציאָנען מיט זייערע פּלאַנען, קינסט-לער, שריפטשטעלער, אַ מאַסע פערעהרער און מיליטער מיט אָר-קעסטערס, וועלכע האָבען געשפּיעלט די מאַרשען פון מעיערבעער'ס אָפּערעס. אין איין אָרט פון די גרויסע פאַריזער בולוואַרען איז צו-געקומען אַ דעפּוטאָציאָן פון דאַמען און האָט אַרויפגעלייגט אויפ'ן אַרון בלומענקראַנצען. דער ריעזיגער וואָקאל איז געווען בעצויגען אין טרויער. אין מיטען פון דעם גרויסען זאַל איז אויפגעשטעלט געוואָרען אַ מזבח מיט אַ ברענענדען פאַקעל. די ווענדר זיינען גע-ווען בעציערט מיט שילדען, אויף וועלכע עס זיינען אָנגעשריעבען געווען די נעמען פון מעיערבעער'ס ווערק. אַרום דעם מזבח זיינען אויפגעבויט געוואָרען טריבונען מיט פלעצער פאַר די העכסטע בע-אַמטע פון שטאַדט, פאַר מיניסטערס, סענאַטאָרען, דעפּוטאַטען און די נעהנטסטע פריינד פון דעם קאָמפּאָזיטאָר, דאַרונטער אויך זיין פרוי און טעכטער. נאָך תפילות אין העברעאיש און פראַנצויזיש האָבען פערטרעטער פון דער רעגירונג און אַקאַדעמיעס געהאַלטען דיִהערענדע רעדעס. דער הויפּט־רעדנער איז געווען דער מיניסטער און אַקאַדעמיקער עמיל אַליוויע.

„די פראַנצויזישע נאַציאָן בעוויינט דאָ איהר אָנגענומענעם זוהן, מיט וועלכען זי האָט זיך אזוי פיעל יאָהרען געפרעהט,“ האָט ער געזאָגט. „לאָמיר פון גאַנצען האַרצען בענשען די בעגייסטערטע מענשען, וועלכע פערטייעפען זיך אין זייער קונסט און טראָגען זיך אַוועק אין די העכסטע קרייזען, פון וואַנען זיי שיקען אַראָב ליעדערע

זיין טויט און גלענצענדע טרויער-פראצעסיאן אין פאריז און בערלין.

נאך אין רעכטען מיטען פון די לעצטע רעפערטיציעס איז ער אזוי קראנק געוואָרען, אז די דאָקטוירים האָבען באלד אויפגעגעבן די האָפנונג אויף זיין ערהאַלונג. ער איז אויסגעגאנגען ווי אַ ליכט; אָבער אפילו א פאָר טעג פאר'ן טויט האָט ער נאָך דערצעהלט, וואָס פאר מוזיקאַלישע קאָמפאָזיציאָנען ער וועט אויספיהרען, ווען ער וועט געזונד ווערען. די דאָקטוירים האָבען איהם אויפגעמונטערט און געטרייסט מיט האָפנונגען, אָבוואָהל זיי האָבען גוט געוואוסט, אז זיינע שטונדען זיינען געצעהלטע. כמעט ביז דער לעצטער מינוט איז ער געבליבען ביי'ן פולען פערשטאַנד. דעם 2טען מאי, 1864, האָט ער פערלאָזען די וועלט, וועלכע ער האָט בעצויבערט מיט זיין מוזיק. טראָץ זיינע פיזישע שוואַכקייטען, אָפטע קראַנק'הייטען און שטענדיגע אויפֿרעגונג, האָט ער דערלעבט ביז אַן אַלטער פון 73 יאָהר. לעבען זיין טויטענבעט האָט ער איבערגעלאָזען אַ ברעף, אין וועלכען ער האָט געבעטען, אז זיין קערפער זאָל בלייבען ליגען פיער טעג ביז די בערעדיגונג, ווייל ער האָט זעהר מורא גע'האט, טאָמער וועט מען איהם גאָר בעגראָבען לעבעדיגער־הייט. זיין לעצטען ווילען האָט מען הייליג אויסגעפיהרט, און די איינוואָהנער פון פאריז האָבען געהאַט די געלעגנהייט צו זעהען דעם אויסגע'צעהרטען גוף פון דעם אונשטערבליכען קאָמפאָזיטאָר. מאַסען מענ'שען זיינען געקומען אָנגעבען דעם לעצטען כבוד זייער געליעבטען אָפערען־קעניג.

א הערליכע לוויה האָט מען געמאַכט אין פאריז. דער ברייטער און פראַכטפאָלער בלוואַר שאַן־זעליזע (עליסעער פֿעלדער) איז פער'נומען געוואָרען פון דעפוטאַציאָנען פון קאָנסערוואַטאָריעס, טהע'אַטערס, מוזיקאַלישע געזעלשאַפטען, און ריעזיגע מאַסען האָבען פערנומען די טראַטוארען פון אַלע גאַסען, דורך וועלכע די טרויער־פראַצעסיאָן האָט זיך געצויגען ביז דעם נאָרד־וואַקזאַל, פון וואַנען

„די אפרעקאנערין“.

ערשט א יאָהר נאָך זיין טויט האָט מען אין פאָרין אויפגע-
פיהרט „די אפרעקאנערין“. זי האָט געהאט אזא היעזיגען ערפאלג,
ווי די „הוגענאטען“ און „דער פראָפּעט“. ניט נאָר אין פראַנקרייך
און איטאַליען האָט זי גענומען דעם עולם, זאָנדערן אויך אין דייטש-
לאַנד און ענגלאַנד. אין א קורצע צייט האָט זי געמאַכט אַ ריזע
איבער דער וועלט מיט א זעלטענעם טריאומף.

מעיערבער האָט ניט געקענט ערוואַרטען א גלענצענדערן ער-
פאלג פאר זיין לעצטע אָפּערע, וועלכע ער האָט זיך געקליבען צו
ענדיגען אין פערלויף פון אונגעפעהר צוואַנציג יאָהר. וויעדער האָט
זיך זיין מוזיקאַלישער זשעניע פערבונדען מיט סקריב'ס האַלב-היי-
סטאָרישע, האַלב-פאָנטאַסטישע, אָבער שטענדיג דראַמאַטישע און
לעבהאַפטע ליברעטאָס. דער היסטאָרישער פאָקט פון „דער אפרי-
קאנערין“ איז די ריזע פון דעם פאָרטוגעזער ים-פאָהרער וואָס
דע-גאמא צו ענטדעקען א וועג נאָך אינדיען. ווי בעקאַנט, האָט ער
דיזען וועג ענטדעקט ארומפאָהרענדיג גאנץ אפריקא אין 1598.
אָבער אלע אנדערע איינצעלהייטען אין סקריב'ס ליברעטאָ האָבען
גאָר ניט צו טהאָן מיט דער געשיכטע. עס איז א פאָנטאַסטישער
ראָמאַן. סעליקא, אַ קעניגין פון אַן אינזעל לעבען אינדיען, שטעלט
עס פאָר די אפריקאנערין. צוזאַמען מיט נעלוסקא, איהרען אַן אונ-
טערטהאן, וועלכער ליעבט זי מיט א ווילדע ליידענשאַפט, ווערט זי
אויף אַן אונבעקאַנטען אופן פערשלעפט נאָך אפריקא, וואו זיי פאָר-
לען אריין אין וואַסקאָדע-גאמאס הענד אלס שלאַווען. אזוי ווי
זיי זיינען גאָר ניט עהנליך צו די נעגערן, זאָ דענקט דער פאָרטוגעזער
ים-פאָהרער, אז זיי קומען פון אינדיען. דאָס פערשטאַרקט זיין
גלויבען, אז מען קען צוקומען צו אינדיען מיט אַ שיף אויף א גאנץ
אנדערן וועג ווי קאָלאָמבוס האָט געפלאַנעוועט, ווען ער האָט זיך אַ
לאָז געטאָן איבער דעם אטלאַנטישען אָקעאַן און האָט אין מיטען וועג
זיך אָנגעשטויסען אויף אַ נייע וועלט — אמעריקא.

פון פריעדען און טרייסט אין דער צייט, ווען מיר מאכען דורך א ביטערען קאמפף פאר עקזיסטענץ. ניט נאָר בעגיסען זיי אונזער אָבעמאַטערטען גייסט מיט ערפרישענדע טוי, זאָנדערן דיענען אויף אלס פערמיטלער צווישען נאַציאָנען. אינטערעסען צוטהיילען פעל־קער, פערעהרונג פון זשעניען פּעראייניגט זיי. פּראָפעטישע מעלאָ־דיען זאָגען פאַראויס דעם זיעג פון מענשליכקייט..."

ווען דער קערפּער פון דעם אונשטערבליכען קאָמפּאָזיטאָר איז געבראכט געוואָרען אין בערלין, האָבען מאַסען מענשען בעלאַגערט דעם וואָקזאַל. בערלין האָט ניט געוואָלט אָבשטיין פון פאַרזי אין אָבעבען כבוד דעם אָפּערן־קעניג, וואָס איז געבאָרען געוואָרען אין איהר שוים. די בערדיגונגס־צערעמאָניעס זיינען דאָרום אויסגע־פיהרט געוואָרען מיט גרויסע פאַראַרען און לוקסוס. פון גאַנץ דייטשלאַנד זיינען געקומען דעפוטאַציאָנען פון אַלערליי מוזיקאַלישע געזעלשאַפטען. צווישען די פערעהרער אין דער טרויער־פּראָצעסיאָן זיינען אויף געווען מיטגליעדער פון דער קעניגליכער פאמיליע און געזאַנדטע פון אַלע אייראָפּעאישע לענדער. ווילענדיג אָדער ניט ווילענדיג האָבען זיינע ביטערסטע דייטשע קריטיקער געמוזט שוויי־גען. יעצט האָבען זיי שוין קיין אינטערעס געהאַט איהם צו בע־קעמפּפּען און פיעלע פון זיי זיינען צוגעשטאַנען צו דעם כאָר פון לויבגעזאַנגען אין אַלע לענדער, וואו זיינע אָפּערעס זיינען נאָר גע־שפּיעלט געוואָרען.

א קורצע צייט נאָך דער בערדיגונג האָט מען צו מעיערבער'ס עהרע אַראַנזשירט א גרויסאַרטיגען קאָנצערט מיט לעבעדיגע ביל־דער פון אַלע העלדען און העלדינען פון זיינע אָפּערעס. אין מיטען פון דער סצענע איז געשטאַנען זיין ביוסט מיט קראַנצען פון לאָר־בער־בלעטער. אין פיעלע שטעט, אויסער פאַרזי, בערלין און מיי־לאָן, האָט מען געמאַכט עקסטראַ פאַרשטעלונגען צו זיין אנדענקען.

ווייט פון די ברענגעם פון זיין פאטערלאנד. די איבערגעבליבענע דריטע שיף בעשליסט ער צו פיהרען צו זיין היימאט, אום זי זאל אונטערגעהן ניט ווייט פון א שטורמדיגען אָרט, וואו עס וועט איהם ניט שווער זיין צו רעטען זיך און זיין געלעבטע סעליקא.

אָבער אין דער מינוט, ווען די שיף נעהנטערט זיך צום גע-
פעהרליכען אָרט און נעלוסקא מיינט שוין, אז אָט איז ער בע-
פרייט פון די אייראָפּעער און וועט בלייבען מיט זיין סעליקא, בע-
ווייזט זיך פלוצלונג וואסקאָדע-גאמא'ס שיף. ווי נאָר ער איז
בעפרייט געוואָרען פון דער אינקוויזיציאָן, האָט ער אויספערקויפט
זיין גאנצען פערמעגען און אויף אייגענע הוצאות איינגעריכטעט א
שיף, מיט וועלכער ער איז אָבגעפאָהרען שנעל, אום איבערצויאָגען
זיין געמיינעם געגנער. דאָך, ווען ער דערוועהט, אז דאָן פערדאָס
שיף איז אין געפאָהר צושלאָגען צו ווערען אָן די שטיינער אונטער'ן
וואסער אין דעם שטורמדיגען אָרט, וואוהין נעלוסקא פיהרט איהר,
לאָזט ער זיין שיף שנעלער, אום אָנצוואָגען זיין געגנער וועגען די
געפאָהר; אָבער עס געלינגט איהם ניט צוצוקומען אין צייט, און די
שיף קריכט ארויף אויף א שטיין. אין דער זעלבער מינוט כאפען
זיך ארויף א סך אינדוסען אויף ביידע שיפען און פאנגען אלע
אייראָפּעער.

ווען זיי דערקענען זייער קעניגין סעליקא, ווערען זיי מלא
שמחה. אום צו רעטען וואסקאָדע-גאמא, ערקלעהרט זי איהם פאר
איהר מאן. גראדע ווען מען פראוועט אין איהר פאלאץ די חתונה
צערעמאָניע, דערהערט וואסקאָדע-גאמא טרויעריגע טענער. דאָס
זינגט אינעסע, וועלכע איז פעראורטהיילט געוואָרען פון די בראַמיר-
נען פאר א קרבן צו די געטער. ער ווערט פערצווייפעלט, זיין
ליעבע צו אינעסען ווערט אויפגעפלאַמט, און סעליקא, וועלכע בע-
מערקט עס, ווערט מיט א מאָל אזוי גוטהערציג, אז זי אָפּפערט
אויף איהר אייגענע ליעבע און הייסט בעפרייען אינעסען. אָנ-
פאנגט וויל זי נעהמען בלוטיגע ראכע פון וואסקאָדע-גאמא, אָבער
שליסליך הייסט זי איהר טרייען נעלוסקא אוועקפיהרען דעם פאָר-
טוגעזער קאפיטאן מיט אינעסע'ן, וועמעס מאן איז געטוימעט גע-

וואסקאדע-גאמא קומט דאן צוריק נאך ליסאבאן מיט זיינע צוויי זאָנדרבארע שקלאווען פון אן אונבעקאנטע לאַנד און ווענדעט זיך צו דער רעגירונג מיט א ביטע מען זאָל איהם געבען שייפען פאר זיין געוואגטע רייזע; נאָר אָנשטאָט שיפען קריגט ער אַ פלאץ אין די פינסטערע קעלערען פון דער אינקוויזיציאָן, וועלכע ער-קלערט זיין פלאץ פאר א גאָטלאָזען, א טייווועלשען. מען שפארט איהם איין צוזאמען מיט זיין פאָאָר שקלאווען. דערביי צייגט זיך ארויס, אז די אַפריקאנערין סעליקא איז שטערבליך פערליעבט אין איהר הער, וועלכער לייעבט גאָר די שעהנע אינעסע, די טאָכטער פון א פאָרטוגעזער אדעליגען.

אין דער צייט, ווען ער האָט געמאכט זיינע רייזען אין אַפריקא, האָט מען אין פאָרטוגאל פערשפרייט אַ קלאַנג, אז ער איז אומגעקור מען און זיין שייף איז געזונקען. דאָרום האָט אינעסע'ס פאָטער ביי איהר גע'פועל'ט, אז זי זאָל חתונה האָבען מיט אַ געוויסען דאָן פערדראָ. אָבער זי האָט איהם אזוי לייעב, אז זי ווענדעט אָן אלע איהרע קרעפטען איהם ארויסצורייסען פון דער אינקוויזיציאָן. דאָס געלינגט איהר ענדליך און זי געהט אוועק צוזאמען מיט איהר מאַן אין דער תפיסה, וואו וואסקאדע-גאמא שמאכטעט, אום איהם אָנ-צוזאָגען די פרעהליכע בשורה. ווען זי דערזעהט די שוואַרץ-הן'עוודיגע סעליקא, ווערט זי אייפערזיכטיג; נאָר וואסקאדע-גאמא שענקט איהר זיין פאָאָר שקלאווען, אום איהר צו בערוהיגען. אין דער זעלבער צייט דערוויסט ער זיך, צו זיין גרעסטער פערצווייפ-לונג, אז זיין אינעסע איז שוין אַ פערהייראטהע פרוי.

איהר מאַן בענוצט זיך דערוויילע צו קריגען וואסקאדע-גא-מא'ס פלענער און קארטען, און אזוי ווי ער האָט אַ גרויסען איינ-פלוס אין קעניגליכען הויף, קריגט ער דריי שיפען און אַן ערלויבניס צו זוכען אַ וועג נאָך אינדיען. ער נעהמט מיט זיין פרוי און די געשאַנקענע פאָאָר שקלאווען אין וועג. נאָר געלויסקא, וועלכער פיהרט די שיפען, ווייל ער ווייס דעם וועג, זוכט נאָר אומצוברענגען די אייראָפּעער, אום סעליקא זאָל פערגעסען אָן איהר געליעבטען. ער קירעוועט אזוי די שיפען, אז צוויי פון זיי געהען אונטער ניט

מעיערבעער אלס מענש און אלס קאמפאזיטאר.

צום שלום וועלען מיר זאָגען א פאָך ווערטער וועגען זיין צואה, ווייל זי צייגט, אז דער געניאלער קאמפאזיטאר איז אויך גע- ווען אן ערלער מענש. זיין פערמעגען איז ניט געווען אזוי גרויס, ווי מען האָט עס גערעכענט, ווייל זיינע אָפּערעס האָבען איהם גע- קאָסט א סך געלד און זיין פאמיליע האָט געלעבט זעהר רייך. דאָך האָט ער איבערגעלאָזען 10.000 טהאלער אלס א פאָנד פאר יונגע קאמפאזיטארען צו בעזוכען איטאליען. פאר די לייעבהאָבער פון דראַמאטישע קונסט אין פאָריו און פאר די פאָריווער מוזיקאלישע געזעלשאַפט האָט ער אָבגעזאָגט צו 10.000 טהאלער. פיעלע האָס- פיטאלען און וואָהלטהעטיגע אנשטאלטען האָט ער געשאַנקען צו 1000 און 500 טהאלער. ביי'ן לעבען האָט ער ניט איינמאָל גע- האָלפּען אַרימע ארטיסטען און שרייבערס. אויף זיך זעלבסט האָט ער געזשאַלעוועט, און פיעלע האָבען איהם דאָרום געהאלטען פאר א קארנען; אָבער ער האָט זיך קיינמאָל ניט אָבגעזאָגט צו העלפּען נויטבעדירפטיגע, בעזאָנדערס פאָעטען.

ווען מען פלעגט איהם פרעגען, וואָרום ער האָלט ניט א קא- רעטע פאר זיך און קימערט זיך אפילו ניט וואָס זיין פאלטאָ איז אויסגעטראָגען, פלעגט ער ענטפערן: „פריהער פאר אלץ בין איך אן ארטיסט און בין אויך שטאַלץ, וואָס נאָך אלס 7-יעהריגער אינ- געל וואָלט איך געקענט זיך ערנעהרען מיט מיין קונסט. אין בער- ליין האָב איך א וואָהנונג נאָך מיין פערמעגען און דאָ וויל איך ניט איבערגלענצען מיינע אַרימע קאלעגען דורך שפיעלען די ראָליע פון א גביר.“

ווי ווייט ער איז אין גאנצען געווען אָבגעגעבען צו מוזיק, קען מען זעהן פון פאָלגענדע ווערטער פון היינריך היינע:

„די לייעבע צו קונסט איז געוואָרען אזא ליידענשאַפטליכע ביי אונזער גרויסען מאַעסטראַ, אז זיינע פערעהרער האָבען מורא פאר זיין געזונד. צו דיזען קאמפאזיטאר איז ווירקליך צוגעפאָסט די

וואָרען פון די אינדוסען, אויף א שיה, אז זיי זאָלען קענען צוריק-
פאָהרען נאָך זייער פאטערלאַנד. נאטירליך, נעלוסקא טהוט עס
מיט דער גרעסטער פרייד, האָפענדיג, אז יעצט וועט סעליקא גע-
הערען צו איהם; אָבער ער האָט א ביטערען טעות. זי פיהלט זיך
אזוי נידערשלאָגען, איז אין אזא פערצווייפלונג, אז זי זעצט זיך
אונטער א גיפטיגען בוים אויף א באַרג, פון וועלכען זי קען זעהען
די אָפּפאָהרענדע שיה, און אַטהעמט דעם גיפטיגען גערוך פון בוים,
ביז זי פאלט טויט גראדע אין דער מינוט, ווען פון דער שיה הערט
זיך א קאנאָנען-שיסעריי אלס צייכען, דאָס מען איז ארויס פון
פאָרט.

אַט דאָס איז דער מעלאָדראַמאַטישער אינהאַלט פון מעיער-
בעער'ס לעצטע אָפּערע. סקריב איז געצוואונגען געווען אזוי פיעל
מאָל צו ענדערען די ליברעטאָ, אז פיעלע ערטער קלעפּען זיך אפילו
ניט. די סצענישע עפעקטען, די גלענצענדע מוזיק און בעזאָנדערס
אייניגע מערקווירדיג פיינע און ריהרענדע אריען האָבען פערדעקט
און פערדעקען נאָך ביז יעצט פיעלע חסרונות פון „דער אפריקאנער-
רין“. דארום האָט דיזע אָפּערע שטענדיג אַן ערפאָלג, ווען און וואו
מען שפיעלט איהר. זי איז אָנפאַנגס געווען אזוי לאַנג, אז מען
האָט איהר ניט געקענט ענדיגען שנעלער ווי אין זעקס שטונדען
צייט. מען האָט איהר דארום געמוזט פערקירצען און אויפפיהרען
אין דער פאָרמע ווי מען קען עס יעצט זעהען אין א גוטען אָפּערן-
טהעאַטער. אָבער צוליעב דעם האָט זי פערלאָרען א סך אין דעם
צוזאמענהאַנג פון איהרע טהיילען, וועלכע זיינען אזוי אויך געווען
שוואַך צוזאמענגעפלאַכטען.

דער פאַקט, אז „די אפריקאנערין“ ציהט נאָך יעצט א גרויסען
פובליקום, בעווייזט אים בעסטען, וואָס פאר א קראַפט מעיערבער
האָט געהאַט אין דראַמאַטישע מוזיק און וואָס פאר א גרויסער
מייסטער ער איז געווען אין אָפּערעם.

ניט געדארפט שעהמען מיט אידישע מוזיק. שעהמען האָט זיך געדארפט דער אַנטיסעמיטישער וואַגנער, דען אין דער צייט, ווען ער האָט זיך גענויטיגט אין מעיערבער'ס אונטערשטיצונג, האָט ער צו איהם געשריעבען: „האַכגעשעצטער מאַעסטראַ“ און האָט מיט גרויס דאַנקבאַרקייט גענומען ביי איהם די רעקאָמענדאַציאָנען, און נאָכהער, ווען ער איז געוואָרען אונאַבהענגיג, האָט ער איהם אויף דער נידריגסטער אַרט אויסגעזידעלט אין זיין אַנטיסעמיטישען ביר-כעל: „דאָס יודענטהום אין מוזיק“. ער האָט עס אויך געטהאָן ווי אַ פייגלינג, דען ער האָט מורא געהאַט צו דערמאָנען מעיער-בער'ס נאָמען.

מיר וועלען ענדיגען מיט די ווערטער פון אַנטאָן רובינשטיין, רעם געניאלען אידישען קאָמפּאָזיטאָר אין רוסלאַנד:

„מעיערבער איז געוואָרען אַ טיפּ פון דער גרויסער פראַנצויז-שער אָפּערע. דיזער קאָמפּאָזיטאָר איז צו פיעל אויפגעהויבען גע-וואָרען ביז'ן הימעל אין פראַנקרייך און צו פיעל ערנידריגט געוואָרען פון ערנסטע קריטיקער אין דייטשלאַנד. עס איז אמת, ער איז ניט אָהן פעהלערען אין זיין קונסט; אָבער פיעלע מוזיקאַנטען, וואָס טרעטען אַרויס געגען איהם, וואָלטען זעהר צופריעדען געווען, ווען זיי וואָלטען אין שטאַנד געווען איהם נאָכצומאכען.“

ע נ ד ע.

אָריענטאַלישע מעשה וועגען די וואַקסענע ליכט, וואָס געהט אַליין אויס, ווען זי שיינט פאַר אַנדערע. ער איז אָבער דער ביטערסטער פיינד פון פאַלשע קלאַנגען, גערויש, געוואַלדען. מען דערצעהלט זעהר קאָמישע געשיכטען וועגען זיין האָס צו קעץ און זייערע קאַנצער-טען. ווען אַ קאץ וואָלט נור אַריינגעקומען אין זיין וואָהנונג, וואָלט ער אַנטלאָפּען אָדער געפאַלען אין אונמאַכט. איך בין זיכער, אז מעיערבער וואָלט זיך מקריב געווען פאַר אַ מוזיקאַלישע נאָטע, ווען מען וואָלט עס דארפּען, גראַדע ווי אַנדערע פאַר זייער רעליגיאָן. איך דענק נאָך, אז ווען ביי דעם לעצטען געריכט אין הימעל וואָלט אַ מלאַך דערלאַנגט אַ פאַלשען טרומייטער, וואָלט מעיערבער גע-בליבען ליגען אין זיין קבר און ניט אויפגעשטאַנען צו תּחית המתים.

וועגען זיין מוזיק קען מען אין אַלגעמיין זאָגען, אז זי געהערט ניט צו קיין שולע און צו קיין נאַציאָן. זי איז דער פּראָדוקט פון אַן אַלגעמיינליכען זשעניע מיט אלע איהרע מעלות און חסרונות. ער וואָלט פיעלייכט געבליבען אַ דייטשער קאָמפּאָזיטאָר, ווי ער האָט עס אָנגעפאַנגען, ווען ער וואָלט ניט עטליכע מאָל פּעריאָנט געוואָ-רען פון זיין פאַטערלאַנד דורך די ביטערע אַטאַקעס פון די קריטי-קער. די פּראַנצויזען רעכענען איהם פאַר זייער קאָמפּאָזיטאָר און שטאַלצירען מיט איהם. געוויסער מאַסען האָבען זיי רעכט, דען נאָר אין פּראַנקרייך, וואָס איז געוואָרען זיין צווייטעס פאַטערלאַנד, און אונטער דעם איינפלוס פון פּראַנצויזישע מוזיק, קונסט און לעבען האָט ער אין פּולסטען גלאַנץ אַרויסגעוויזען זיין טאַלאַנט; אָבער זיין ערציהונג איז דאָך געווען אַ דייטשע און ער האָט לאַנג געלעבט און געשטודירט אין איטאַליען, שוין ניט ריידענדיג פון דעם, דאָס אין זיינע אָדערן האָט געפלאָסען אידישע בלוט.

פיעלע פון זיינע געגנער, בעזאָנדערס ריכאַרד וואַגנער, וועלכער איז זיכער געווען אַ גרויסער קאָמפּאָזיטאָר, אָבער אויך אַ זעהר מיאוס'ער כאַראַקטער, האָבען איהם געזוכט אויך צו ערנידריגען דערמיט, וואָס ער האָט אויסגעדריקט אין זיינע אָפּערעס אידישע מוזיק. ווען דאָס וואָלט געווען אמת, וואָלט זיך מעיערבער נאָר

פרייז.

מ. באראנאו, דער מענש און דיא נאטור..... 10 "

ל. טאלסטא, פאטריאטיזמוס און רעגירונג, 05 "

" " דער איינציגער מיטעל..... 05 "

ביידע בראשורען איבערזעצט פון מ. קאטץ.

מאקסיס גארקי, ערצייילונגען, איבערזעצט פון

ח. אלעקסאנדראוו..... 15 "

ח. אלעקסאנדראוו, טאלסטא, זיין ביאגראפיע 10 "

ב. פייגענבוים, רמב"ם, זיין ביאגראפיע..... 10 "

מ. וויערניק, רב סעדיה גאון, זיין ביאגראפיע... 10 "

מ. פרומקין, ר' ישראל בעל שם טוב,

זיין ביאגראפיע..... 10 "

מאררים ראזענפעלד, געזאמעלטע לעדער

פון מאררים ראזענפעלד, 387 זייטען, אילוס-

טרירט, שעהן געבונדן, פרייז. \$1.00

פיליפ קראניץ, אמעריקא פאר קאלומבוס,

א קולטורגעשיכטליכע נאכפארשונג,

169 זייטען מיט 44 צייכנונגען, שיין

געבונדען, פרייז..... 50 ס.

פ. וויערניק, דער ווילנער גאון, זיין ביאגראפיע 10 ,

ד. מ. הערמאלין, יצחק בער לעווינזאָהן,

זיין ביאגראפיע..... 15 "

קאטאלאג

פון דער

אינטערנאציאנאלער ביבליאטעק פערלאג קאמפ.

פרייז

פיליפ קראניץ,

קולטור געשיכטע, 8 בענדער,

1000 זייטען, 100 בילדער, שיין געבונ-

דען, פרייז יעדער באנד..... 75 ס.

דיא געשיכטע פון דער גרויסער

פראנצויזישער רעוואלוציאן,

8 טהיילען אין איין באנד, שיין געבונ-

דען..... 75

יציאת מצרים, מיט איין קארטע

פון מצרים..... 15

אריסטאטעל, זיין ביאגראפיע..... 10

וואס הייסט נאציאן — זיינען

אידען א נאציאן?..... 10

גאט, מענש און טייוועל,

דראמע אין 4 אקטען..... 25

וואלטער, זיין ביאגראפיע..... 10

מעכאניקע, נאך סיר אייזאק ניוטאן 10

אסטראנאמיע " " " 15

אנפאנג פון כעמיע..... 15

" "

" "

" "

" "

י. גארדין,

" "

דר. קאספע,

" "

" "

פיליפ קראניץ, ברוך ספינאָזא, זיין לעבען און

זיין פילאָזאָפיע.....15ס.

“ 15..... שבתי צבי, זיין ביאָגראַפיע “ “

“ 15..... יאזעפוס פלאוויוס, זיין ביאָגראַפיע “ “

“ 15..... בר-כוכבא, זיין ביאָגראַפיע “ “

לעססינג און מענדעלסאָהן, “ “

זייער לעבען, שריפטען און טהעטיג-

קייט. 185 זייטען.....25

מאָרריס ראזענפעלד, היינריך היינע,

זיין ביאָגראַפיע, 85 זייטען.....15

דוד פינסקי, ערצעהלונגען, צוויי בענדער,

546 זייטען, פריז יעדער באַנד....50

“ 05..... זרפבל, ערצעהלונג “ “

דר. ש. פעסקין, סטרייקס און זייער ניצ-

ליכקייט פיר דיא אַרבייטער..05

צו אדרעסירען:

The International Library Pub. Co.,

23 Duane St., New York, U. S. A.

